

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

TÜRK KİMLİĞİ

• • Yabancı Kaynaklara Göre

RIZA ZELYUT

RIZA ZELYUT

YABANCI KAYNAKLARA GÖRE

TÜRK KİMLİĞİ

Ankara - 2010

Yabancı Kaynaklara Göre TÜRK KİMLİĞİ

Araştırma & İnceleme Dizisi: 10

Genel Yayın Nu: 17

Yayın Yönetmeni	: Ümit ÇIKRIKCI
Düzeltili	: Mustafa KELLEROĞLU
Kapak	: Düş Mühendisleri
Baskı	: BRC Matbaası
Satış ve Dağıtım	: Hakan MERMİCİOĞLU
Tanıtım ve Pazarlama	: Umut BAYRAKTAR

1. 2. ve 3.Baskı	: 2007 ve 2008, Fark Yayınevi
4. Baskı	: Ağustos 2009, Kripto Kitaplar
5. Baskı	: Eylül 2009, Kripto Kitaplar
6. Baskı	: Ekim 2010, Kripto Kitaplar
7. Baskı	: Şubat 2010, Kripto Kitaplar

KRİPTO KİTAPLAR

Ziya Gökalp Cad. Kültür Mah. İçel Sokak 6/4

Kızılay – Çankaya – Ankara

Tel: (312) 432 1923 | Faks: (312) 432 1933

www.kriptokitaplar.com | kripto@kriptokitaplar.com

kripto

Kitabın tüm yayın hakları KRİPTO KİTAPLAR'a aittir.

Ankara – Türkiye'de basılmıştır. Y.S. Nu: 11826

KRİPTO KİTAPLAR, Kripto Bas.Yay.Dağ.Eğt.Dan.Org.San.Tic.Ltd.Şti. Markasıdır.

Copyright © 2008-2011, KRİPTO KİTAPLAR Publishing House

ISBN: 978-605-4125-16-6

ÖZGEÇMİŞ

Yazar Rıza Zelyut, 13.04.1948'de Tokat/Niksar'ın Ormancık köyünde doğdu. 1970'te Trabzon Eğitim Enstitüsü'nü Türkçe öğretmeni olarak bitirdi. Yazı yaşamına öykü ile giren Rıza Zelyut'un bu çalışmaları, 1968 yılından başlayarak Kıyı, Hisar, Eflatun, Güney, Yelken, Türk Dili, Varlık, Öykü, Yansıma gibi dergilerde yayımlandı.

Daha sonra araştırmaya yönelen yazar, 1973 yılında Türk Dil Kurumu'nun Cumhuriyet'in 50. Yılı nedeniyle düzenlediği "Türkiye'nin Kalkınmasında Cumhuriyet'in Rolü" konulu yarışmada birinci; 1976 yılında Hacı Bektaş Veli İnceleme Yarışması'nda ikinci oldu.

Çalışmalarını halk kültürü, Türk kültürü ve edebiyatı, siyaset ve din üzerinde yoğunlaştıran Rıza Zelyut, ulusal ve uluslararası düzeyde bilimsel toplantılara katıldı, bildiriler sundu.

Yazar, 1979 yılında yazdığı ve 12 Mart darbesi genelinde Kızıldere olayını anlattığı destan türü kitabı nedeniyle İstanbul Sıkıyönetim Mahkemesi'nde yargılandı. 18 ay 14 gün hapse mahkûm edilen Rıza Zelyut bu cezasını, Kasım 1981-Ekim 1982 arasında İstanbul ve Gelibolu cezaevlerinde yatarak tamamladı. 4 aylık sürgün cezasını da Çanakkale'de çekti.

1983 yılında Hürriyet Gazetesi'ne giren yazar buradan 1991'de ayrıldı. Yurt içinde ve yurt dışında Alevi toplumunun örgütlenmesi için çalışan yazar, 1989 yılında Hamburg Alevi Derneği'nin işbirliği

4 | Türk Kimliği

ile Alevilik Bildirgesi'ni hazırladı. Rıza Zelyut; Nefes Dergisi'nin yayımında danışmanlık yaptı ve 1996'da Cem Dergisi'nin yeni biçimde yayımını başlattı. 1994 yılında Akşam Gazetesi'ne köşe yazarı olarak giren Rıza Zelyut, köşe yazarlığına halen Güneş Gazetesi'nde devam etmektedir.

Rıza Zelyut'un bir kitap hacmindeki öykülerinden başka bilimkurgu türünde 3 çocuk romanı bulunuyor. Yayımlanmış diğer kitapları şunlar: Halk Şiirinde Gerçekçilik, Osmanlıda Karşı Düşünce ve İdam Edilenler, Halk Şiirinde Başkaldırı, Öz Kaynaklarına Göre Alevilik, Aleviler Ne Yapmalı, Alevilerde Mizah, Muaviye'den Erbakan'a Din ve Siyaset, Yabancı Kaynaklara Göre Türk Kimliği, Anadolu'nun Kültürel Kökeni Türk Aleviliği.

Yazarın Türk Kültürü ile ilgili yayımlanmış birçok makalesi ve bildirisi de bulunmaktadır.

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	9
4.BASKI İÇİN ÖNSÖZ.....	12
HUNLAR.....	13
Hun Devleti Kuruluyor	16
Hunlar'ın Dili Türkçe.....	18
Hunlar'ın Yapısı.....	20
Çin İle Mücadeleler	24
Mete Sonrası Hunlar	27
Süren Varlık.....	36
Hunlardan Öncesi.....	39
Chou Halkının Kimliği	40
BATI HUNLARI	42
Zaman-Gelenek İlişkisi	46
Batı Hunları'nın Dili.....	48
Kölecilik Yayılıyor	50
Hunlar Önasya'da	52
Batılı Tarih Yanıltıyor.....	54
Alban Tarihi'nde Hunlar	57
BOLGARYA HANLIĞI.....	62
TÜRK HAZAR DEVLETİ	69
Hazarlar'ın Dini Ve Hristiyanlık	72
İkili Yapı.....	83
Yahudilik	85
OĞUZLAR.....	91
Sosyal Yapı	98
Sırderya Oğuz Devleti.....	103
TÜRKMEN KİMDİR?	109
KIPÇAKLAR	111

BÜYÜK TÜRK HAKANLIĞI (GÖKTÜRKLER / KÖK TÜRKLER)	113
Türkler'in Görüntüsü	126
Türk'ün Anlamı	127
Büyük Açına Devleti'nin Kuruluşu	130
Açına Ortaya Çıkıyor	133
Türkler'in Miladı	137
Türk'ün Dilsel ve Teknolojik Gücü	143
Demirci Geygeller	146
Bir Casusluk Öyküsü	148
Olayların Hızlı Gelişimi	158
YENİDEN ŞEKİLLENME: İKİNCİ HAKANLIK GELİYOR.....	159
Kırgızlar'ın Şekillenmesi	162
Beklenmeyen Başkaldırı	167
Türgişler Etkinleşiyor	178
Kültegin	182
Kültegin Tapınağı	186
İktidar Ve Halk	191
Yönetim Biçimi: Ülüş	196
Orda	197
Oğuz	200
Barış Günleri	203
Çin Kaynaklarındaki Bilgiler	206
Yağma Sistemi	209
Ev	212
Kadının Durumu	218
Türkler'de Din	221
Doğu Türkleri'nden Bilgiler	235
Hakanlığın Çöküşü	240
Türk Yazısı	242
DOĞU AVRUPA'DA TÜRKLÜK	251
Bu Yaşayış Tarzı Nasıl Doğmuş ve Yükselmiştir?	254
Alföldi Atlı Nomad Konusuna Nasıl Ulaştı?	259
Kutsal Geyik	260
İtil-Ural Türkleri'nde Geyik	262
Anadolu Alevilerinde Geyik	264

AVRUPA'DA BİR TÜRK BOYU: KUMANLAR	271
Kumanlar, Sarımanlar, Besermenler	281
İSKİTLER VE MACARİSTAN	284
Kara Kazan.....	287
AVARLAR	288
İTİL-URAL TÜRKLERİ.....	290
Kılavuzları Kurt	291
KARLUKLAR.....	297
İlk Müslüman Türk Devleti	298
KIRGIZLAR	304
TÜRGİŞLER.....	307
UYGUR HAKANLIĞI.....	309
Din Değişimi.....	310
KİMEK DEVLETİ.....	317
GAZNELİLER DEVLETİ	320
HAREZMŞAHLAR DEVLETİ	323
TOLUNOĞULLAR	324
İHŞİTLER	324
EYYUBİLER	325
MEMLUKLAR (KÖLEMENLER)	325
SAFEVİ DEVLETİ	326
BABÜR İMPARATORLUĞU.....	327
TÜRK'ÜN ÜSTÜN YÖNLERİ	330
TÜRK'ÜN ZAYIF YÖNLERİ.....	335
TÜRKLERİN YAŞADIKLARI BÖLGELER, ETNİK YAPILARI VE NÜFUSLARI.....	344
Türk Kimliğine Giren Etnik Yapılar.....	349
TÜRK DİLİ	352
Türkçenin Evreleri	353
Çağcıl Türk Dilleri	354
ANAYURT: İTİL-URAL	357
TATARLAR.....	363
SABİRLER	365
KIPÇAKLAR	366
MACARLAR-MADYARLAR.....	368

BÜYÜK TÜRK HAKANLIĞI (GÖKTÜRKLER / KÖK TÜRKLER)	113
Türkler'in Görüntüsü	126
Türk'ün Anlamı	127
Büyük Açına Devleti'nin Kuruluşu	130
Açına Ortaya Çıkıyor	133
Türkler'in Miladı	137
Türk'ün Dilsel ve Teknolojik Gücü	143
Demirci Geygeller	146
Bir Casusluk Öyküsü	148
Olayların Hızlı Gelişimi	158
YENİDEN ŞEKİLLENME: İKİNCİ HAKANLIK GELİYOR.....	159
Kırgızlar'ın Şekillenmesi	162
Beklenmeyen Başkaldırı	167
Türkişler Etkinleşiyor	178
Kültegin	182
Kültegin Tapınağı	186
İktidar Ve Halk	191
Yönetim Biçimi: Ülüş	196
Orda	197
Oğuz	200
Barış Günleri	203
Çin Kaynaklarındaki Bilgiler	206
Yağma Sistemi	209
Ev	212
Kadının Durumu	218
Türkler'de Din	221
Doğu Türkleri'nden Bilgiler	235
Hakanlığın Çöküşü	240
Türk Yazısı	242
DOĞU AVRUPA'DA TÜRKÜK	251
Bu Yaşayış Tarzı Nasıl Doğmuş ve Yükselmiştir?	254
Alföldi Atlı Nomad Konusuna Nasıl Ulaştı?	259
Kutsal Geyik	260
İtil-Ural Türkleri'nde Geyik	262
Anadolu Alevilerinde Geyik	264

AVRUPA'DA BİR TÜRK BOYU: KUMANLAR	271
Kumanlar, Sarımanlar, Besermenler	281
İSKİTLER VE MACARİSTAN	284
Kara Kazan.....	287
AVARLAR	288
İTİL-URAL TÜRKLERİ.....	290
Kılavuzları Kurt	291
KARLUKLAR.....	297
İlk Müslüman Türk Devleti	298
KIRGIZLAR	304
TÜRGİŞLER.....	307
UYGUR HAKANLIĞI.....	309
Din Değişimi.....	310
KİMEK DEVLETİ.....	317
GAZNELİLER DEVLETİ	320
HAREZMŞAHLAR DEVLETİ	323
TOLUNOĞULLAR	324
İHŞİTLER	324
EYYUBİLER	325
MEMLUKLAR (KÖLEMENLER)	325
SAFEVİ DEVLETİ.....	326
BABÜR İMPARATORLUĞU.....	327
TÜRK'ÜN ÜSTÜN YÖNLERİ	330
TÜRK'ÜN ZAYIF YÖNLERİ.....	335
TÜRKLERİN YAŞADIKLARI BÖLGELER, ETNİK YAPILARI VE NÜFUSLARI.....	344
Türk Kimliğine Giren Etnik Yapılar.....	349
TÜRK DİLİ	352
Türkçenin Evreleri	353
Çağcıl Türk Dilleri	354
ANAYURT: İTİL-URAL	357
TATARLAR.....	363
SABİRLER	365
KIPÇAKLAR	366
MACARLAR-MADYARLAR.....	368

ÖN ASYA'DAKİLER	372
PARDILAR	374
KUŞANLAR.....	376
İSKİT-SARMAT TOPLUMU	379
ALANLAR.....	381
RUSLAR	382
Ruslar'ın Din Seçimi	388
TÜRK TİPİ.....	390
TÜRK KADINI	394
İbni Batuta Anlatıyor	397
Kuzey Türkleri Arasında	399
ARAPLARA GÖRE TÜRKLER.....	406
KİMLİK TARTIŞMALARI	415
Hedef Kemalizm.....	422
İthal Toplumbilim Terimleri.....	425
Farklı Olanı Ayrı Olan Yapmak	429
Egemen Toplum	432
İşbirlikçi Sermaye Bölme Peşinde	437
Tarihi Doğru Okumak	438
Türk'ü Kürt'le Eşitlemek	440
Anadolu'da Horlanan Türklük	446
YERLEŞİK MEDENİYET	453
SONSÖZ.....	459
KAYNAKÇA.....	461
FOTOĞRAFLAR.....	464

SUNUŞ

Yabancı araştırmacıların eserlerinden çıkan sonuçlara göre; Türk ismi bugün; dili Türkçe olan halkların genel ismi olarak kullanılmaktadır. Bu halklar milattan binlerce yıl önce Türkçe konuşan yapılardan oluşuyordu. Asya'nın doğusundan Avrupa'nın ortalarına kadar yayılan Türk halkları, Türk etnik adını kendi tarihsel şekillenmelerinden çok daha sonra kullanmışlardır.

Türklerin anayurdu olarak Altay-Moğolistan bölgesi kabul edilmekle birlikte son zamanlarda bazı Rus araştırmacıların işaret ettiği Ural-İtil (Volga) hattı da anayurt olarak gösterilmektedir. MÖ 4. bine kadar çıkan bu anayurt tezi; Altay önermesi kadar ciddi bilgilere dayanmaktadır.

Türk kimlikli halkların Moğolistan'dan Macaristan'a kadar kadar çok geniş bir coğrafyayı egemenlikleri altına almaları; batıda; Türk kimlikli yerleşik kabilelerin bulunduğunu; bunların fatih kardeşlerini bağırılarına bastıklarını göstermektedir. Kıpçaklar'ın, Hunlar'ın, Açıınalar'ın (Türküt/Türk) batıya yöneldiklerinde oralara kolayca egemen olmaları bu gerçekten kaynaklanmaktadır.

Atlı göçebe kültürünün yazılı kaynak bırakmadaki zaafı sebebiyle Türk tarihi hâlâ doğru düzgün biçimde incelenememektedir. Fakat komşu ülkelerin kayıtlarındaki bilgiler bile Türkler'in Avrasya'daki binlerce yıllık egemenliklerini göstermeye yetmektedir.

Türk kimliğini Anadolu ile sınırlı sanmak, hele hele bu olguyu

1071 Malazgirt Savaşı ile başlatmak, eksik ve yanlı Türkiye tarihçiliğinin hastalığıdır. Bu hastalık siyasal, kültürel, sosyal alana da sıçramış ve çürütücülüğünü yaymıştır.

Bu çalışma, Türk kimliğinin bugün piyasa aydınlarınca bilinen-den ne kadar eski, ne kadar geniş ve ne kadar yönlendirici/ belirleyici olduğunu özellikle yabancı tarihçilerin eserlerinden yola çıkarak ortaya koyma amacındadır.

Türk kimliği altında onlarca büyük halkın yer aldığını, yüzlerce büyük kabilenin bu çatı altında Türk milleti varlığını oluşturduğunu tarihsel süreç açıkça gösteriyor.

Türk kimliğini küçülterek günümüz dünyasında kendilerine yer açmaya çalışanların ulaşmak istediği hedeflerden birisi, Türk milletini bugünkü Anadolu Türk'ü ile sınırlamak; ikincisi ise Anadolu Türk toplumunu bu coğrafyadaki sıradan kabilelerle eş hale getirmektir.

Bu yüzden Türkiye'de tarihçilik; ümmetçi, bölücü, sömürgeci zihniyetin cumhuriyetçi zihniyeti yok etmesine yol açan bir güce dönüştürülmüştür. Bunun için de Türk tarihi, Osmanlı tarihine indirgenmiştir.

Bu çalışma; çok bilinen Osmanlı ve Selçuklu dönemlerini devre dışı bırakarak, geniş Avrasya coğrafyasında oluşan Türk kimliğini ortaya çıkarmak amacındadır.

Böylece; "Türk yok!" diyecek kadar ileri giden sözde aydınların da ne kadar önyargılı ve bilgisiz olduklarını da göstermiş olacağız.

Bu çalışmada özellikle yabancı tarihçilerin araştırmalarına dayanacağız. Böylece Türk karşıtlarının; "Türkçüler, birbirlerinden alışveriş yapıyorlar!" diye yürüttükleri karalama politikasını da durduracağız. Bunun için de doğu Türk varlığının en büyük devletlerinden birisi olan Hunlar'ın incelenmesi ile yola çıkarak Türk kimliğinin oluşum sürecini belirlemeye başlayacağız. Hun kimliği-

nin dilsel-kültürel kanaldan Anadolu'ya kadar taşındığını göreceğiz. Sonra batı Türk dünyasına sıra gelecek. Bu dünyada bilinen devletlerden çok bilinmeyenlere işaret ederek bu varlıkların ortak bir kimlik halinde nasıl binlerce yıl Avrasya'ya egemen olduklarını ortaya koyacağız. Böylece Türk kimliğinin kurucu, yönlendirici, belirleyici bir kimlik olduğunu öğretmiş olacağız.

Türk milleti, eğer kendi tarihini öğrenirse, tarihte başardıklarını yeniden yapma duygusuyla şu anki kuşatmayı yırtıp atacaktır.

Cihan hâkimiyeti duygusuyla var olup büyüyen bir milletin bugün böyle küçültülüp, büzüştürülüp aşağılık kompleksine sokulmasının sebebi, kendi tarihinden kasıtlı olarak uzaklaştırılmasıdır.

Beklediğim “büyük uyanış” için umarım ki bu çalışma bir ilham kaynağı olur.

4. BASKI İÇİN ÖNSÖZ

Türk kimliği ile ilgili olarak şiddetli tartışmaların yaşandığı bir süreçten geçiyoruz. Türk kavramını ve Türk kimliğini tanımak bugün için her zamankinden daha önemli hale geldi. Bu kitap; işte bu kavramları aydınlatmak üzere hazırlandı ve kısa sürede 4. baskısına ulaştı.

Tarafsız görünüp ırkçılık yapan Avrupalı tarihçiler tarafından Kenar mahalle halkı olarak gösterilmeye çalışılan (Bak. Türk Halklarının Kökeni, Önsöz, Ahsen Batur) büyük Türk milletinin geriletilmesi için onun kimliğini çürütnek, emperyalizmin birinci işi haline gelmiştir.

“Türk Onomastikası/Çin Seddi’nden Viyana Kapılarına Kadar/ BÜTÜN TÜRK HALKLARI” adlı çalışmada Türklere ait 23 bin boy, oymak, oba adı sayılmaktadır. (Selenge Yayınları). L. N. Lezina-A. V. Superanskaya’nın Asya-Avrupa bölümünde yaptığı çalışmaya D. Ahsen Batur yeni boy ve kabile adları eklemiştir. On binlerce dala ayrılan büyük bir milleti; bugün sıradan kabilelerle eş gibi göstermeye çalışan zihniyete karşı bu kitap bir isyan cevabı olmuştur.

Kendisini Türk milletinin bir üyesi gibi gören herkesin bu çalışmadan yararlanmasını bekliyorum.

Rıza ZELYUT

HUNLAR (HYUNG-NULAR)

Avrupa'nın ortalarından Asya'nın en doğusuna ve Sibirya'nın güney eteklerine kadar yayılan Türk dilli halkların Doğu Asya'da devlet kuran en etkin kümesini, bugün Hunlar diye isimlendirilen Hyung-nular veya Hunnu'lar oluşturur. Çin'de *Sun* etnonimiyle de anılan, batıda "*Gun/Kun*" gibi isimler alan büyük Hun varlığı, Türk kimliğini en iyi taşıyan varlıklardan birisidir.

Bugünkü Moğolistan'da ortaya çıkan ve genişleyen Hyung-nu (Hun) devleti, atlı kültürün yarattığı en güçlü medeniyetlerden birisi olmuştur. Aşağıdaki bilgilerden de anlaşılacağı üzere Hun varlığı MÖ. 3. yüzyıldan çok önce ortaya çıkmıştır.

Biz; Türk tarihi alanında dünya çapında bir otorite olan Prof. L.N. Gumilev'in HUNLAR adlı eserindeki bilgileri özetleyerek bu büyük Türk halkını ve devletlerini tanıtıyoruz:

"Milattan önce 10. yüzyılda bozkırdaki Junğlar, Çin'deki Chou hanedanına karşı isyan etmişler, kanlı çarpışmalar başlamıştı. Çin'in prensliklere ayrılmış olması da Junğlar'ın işini kolaylaştırıyordu. Aynı günlerde bozkırlarda, Gobi'nin güney uçlarında yeni bir halk ortaya çıkmıştı: Hunlar... Zaten oralarda uzun süredir H'yenyun ve Hun-yü kabileleri göçebe olarak yaşıyorlardı. (...)

Peki acaba (...) şu esrarengiz H'yenyun ve Hun-yü kabileleri kimdi? Eski dönemde Çinliler Gobi'nin uç kısımlarına "Kumlu Shasai Ülkesi" derler ve buraları Ting-lingler'in ülkesi olarak kabul ederlerdi. Atropolojik verilere göre de o dönemde buralarda dolikosefal Avrupai tiplerle uzun yüzlü Mongoloidler, yani Çinliler birbirleriyle karışmışlardı. Aynı dönemde geniş yüzlü Mongoloid tipler, Gobi'nin kuzeyini vatan edinmişlerdi.

H'yenyun ve Hun-yü kabilelerinin MÖ 3. bin yılda steplerde Çinlilerin ataları olan "Karabaşlar" tarafından ortaya çıkarılan Kuzey Çin yerlilerinin torunları olduğu neticesini çıkarabiliriz. İşte Shung Wei ile birlikte gelen Çinliler'in bu kabilelerle karışıp kaynaşması sonucunda, ilk etnik unsur olarak proto-Hunlar şekillenmiş; bilahare bunların kumlu çöllere çekilmesiyle birlikte, daha sonraki dönemlerde Hyung-nular ortaya çıkmıştır. Demek ki Halha ovalarında yeni bir kaynaşma vuku bulmuş ve bunun sonucunda da tarihi Hyung-nular yüzeye gelmiştir. O dönemde bunlara "Hu" yani "bozkırlı göçebeler" denilmekteydi. Çinliler'in Hunlar'ı anlatmak için kullandıkları Hyung-nu kelimesi MÖ 4.-3. yüzyıllarda ortaya çıkmış olup daha öncesinde bu kelime yerine eski dilde Syun-yün terimini kullanıyorlardı. Böylece Hyung-nular, çöle hükmetmeyi başaran ilk millet olmuştur ki bunu başarabilmek için de güçlü, kuvvetli ve dayanaklı olmak şarttı. (s. 30-31)"

Tarihçi Mc Govern, Jung ve Tiler'i Hunlar olarak kabul ederken; Gumilev, Junglar'la Hunların ayrı etnikler olduğunu ileri sürüyor. Junglar'ın dağlı; Hunlar'ın ise bozkırlı olduğu iddiası üzerinde temellenen bir açıklaması var. Çin kaynaklarında Junglar, Tiler'le birlikte anılıyor.

Çin tarihi kaynaklarında Hyung-nular'dan ilk önce MÖ 1764'lerde daha sonra ise MÖ 822 ve 304 yıllarında bahsedildiğini görüyoruz. (s 39)

Dağlı Junglar'ın bir kısmı doğulu Moğollar (Yani Tung-hular) ile bir kısmı da Hyung-nular'la birleşmişlerdir (s. 33). Junglar'ın Tibetliler'le birleşmesinden de Tankutlar ortaya çıkmıştır.

Gumilev, Hun tarihindeki ortalama 1500 yıllık karanlık dönemi aydınlatmak için Sibiryâ bölgesinden yola çıkıp kültürel bulguları kullanır. MÖ 2. binlerde Sibiryâ hattında doğuda Glazkovo, batıda Andronovo kültürleri bulunuyor. Glazkovo kültürüne mensup kabilelerin güney kesiminde Hyung-nular'ın atalarının bir kısmı orta-

ya çıkıp bunlarla karışmışlardır.

MÖ 1700'den 1200'e kadar Güney Sibirya ve Kazakistan'ın Ural'a kadar uzanan batı yarımında Andronovo kültürü hâkimdi. Burada yaşayanlar beyaz ırka mensuptular; MÖ 18. yüzyılda Minusinsk Havzası'na yerleşerek yavaş yavaş Yenisey boylarındaki Glazkovo kültür çevresine mensup insanlarla kaynaştılar.

1200 yıllarında ise Minusinsk bozkırlarında Anronovo kültürünün yerini Kuzey Çin'in güneyinden gelen Karasuk kültürü aldı. Böylece Çin stili ortaya çıktı. Bu durum, insanlarda da Avrupalı ve Mongoloid öğelerinin birleşmesi biçiminde görüldü. Bu tipler bugünkü Özbekler'i anımsatmaktaydı. (s. 41).

Yenisey Kırgızları, Sibirya yerlileri olan Ting-lingler'le sıkı sikağa bağlıdır. Sayan Dağları'ndan güneye göçen Ting-lingler'in güney kolu Hunlar'ın atalarıyla kaynaşmıştır.

Sibirya kültürü ile Uzakdoğu kültürünü Hunlar'ın birbirine bağladığını belirten Gumilev, MÖ 1. bin yıldan itibaren Hunlar'ın bu iki kültürü özümseyerek geliştirdiklerini vurgular. "Hunlar bin yıl boyunca Çin kültüründen farklı, hatta ona ters düşen bağımsız bir Hun kültürü geliştirmişlerdir." Okladnikoff; Şiver kültürünün ikinci etabının eski Hyung-nular'la eski Tunguzlar'ın kaynaşmasından meydana geldiğini ileri sürmektedir. Bu aşama belirgin biçimde gelişmiş metalurji teknolojisi ile önceki Glazkovo kültüründen ayrılır. Bu da 1. bin yılın başlarına denk düşer. (s.51).

Metalurji teknolojisinin Sakalar, Hunlar ve daha sonra Açına hanedanlığında Türkler tarafından elde tutulduğu dikkate alınırsa, bu bağlantının tarihi değeri daha da belirginleşir.

Andronovo kültürü, Karasuk kültürü (Özbek ve Tacik kafataslarına benzeyen kafatasları) ve sonra Tagar kültürü sürecinde Mongoloid unsur Avrupalı unsura yenik düşmüştür.

Hunların eskiden oturdukları topraklar bugünkü İç Moğolistan bölgesiydi. Kingan'dan doğuya doğru topraklarda Mongoloid Tung-

hular (Horlar) yaşıyordu. Hunlar'ın kuzeyinde ise Ting-lingler yer alıyordu. Bunlar Yenisey'den Selenge'ye kadar sıradağların eteklerine saçılmışlardı. Yenisey boylarında Ting-lingler'in Kien-Kun kabileleriyle birleşmesinden oluşan Kırgızlar vardı. Onların batısında, Altay eteklerinde dış görünüşleriyle Ting-lingler'e benzeyen Çince Yüeh-Shieh (Yüeşiye: Yüeçi) denilen Kıpçaklar yaşıyordu.

Altayların kuzey eteklerinde de benekli atlarıyla ünlenen Bomalar bulunuyordu. Ebulgazi bu tipin benzerlerini Alakçınler olarak tanımlamaktadır (s. 56).

Hun Devleti Kuruluyor

MÖ 1. binin başlarında metal teknolojisinde üstünlüğü ele geçiren Hunlar; kabileler birliği biçiminde yaşıyorlardı. Komşuları olan Yüeçiler MÖ 3. yüzyıla doğru Hunlar'ı bastırmış; onlardan vergi alıyordu. Bu sıralarda Hunlar'ın başında Yabgu adı verilen bir yönetici bulunuyordu. Yabgu Tu-man (Teoman)'ın iki hanımından olma iki oğlu bulunuyordu. Teoman; tahtını küçük oğluna bırakmak için büyük oğlu Mete'yi yok etmeye karar verdi. Bunun için Mete'yi Yüeçiler'e rehin gönderdi. Daha sonra Teoman, rehin oğlunu öldürtmek için Yüeçiler'e saldırdı.

Fakat Mete yiğitti, azimliydi. Bu ortamda Yüeçiler'den birisinin atını ele geçirip kaçtı ve babasının yanına döndü. Bu arada da babasının yaptığı kalleşliği öğrenmişti. Fakat bunu hiç belli etmedi.

Baba Teoman oğlunun yaptığı yiğitliği görünce onu takdir etti ve emrine on bin çadırılık bir kabile birliği verdi.

Mete emrindeki süvarileri hemen savaş eğitimine soktu. Onlara, oku ıslık çaldırarak nasıl atacaklarını öğretti. Sonra süvarilerine, kendisi nereye ok atarsa onların da oraya ok atmalarını emretti. Bu emre uymayanların kellesi vurulacaktı.

Savaşçılarını denemek isteyen Mete, kendi çok değerli atına ıslık

çalan okunu attı. Ata ok atmayan savaşçılarının kellesini hemen kestirdi. Bir süre sonra Mete kendi güzel karısına ok attı. Mete'nin bazı yakın arkadaşları, savunmasız bir kadına ok atmayı kabul etmeyip yaylarını bir kıyıya fırlatınca Mete bunların kellesini de hemen vurdurdu.

Bir gün av sırasında okunu babasının atına doğru çevirdi. Bütün süvarilerin de oklarını o yana doğru çevirdiğini görünce artık askerinin hazır olduğunu anladı. Mete, ava çıkan babasını takip etti ve okunu doğrudan ona fırlattı. Diğer askerler de ona uydular ve Yabgu Tu-man aldığı ok yaralarından öldü.

Çıkan kargaşadan yararlanan Mete, yönetime el koydu. Onu baba katili ve tahtı gasp eden zorba gibi gören ve ona itaat etmeyen üvey annesini, kardeşini ve onlara uyan beyleri öldürüp kendisini yabgu ilan etti (MÖ 209).

Hunlar'ın içine düştüğü çalkantıyı gören Tung-hular (Moğollar), bu durumdan faydalanmak için harekete geçtiler. Tung-hular, Hunlar'ın kutsal saydıkları çok değerli bir atı ve Mete'nin hanımını istediler. Hun beyleri bunu şiddetle reddettiler, ama Mete; "Komşu olarak yaşayan insanların birbirlerinden bir at veya bir kadın istemeleri nedir ki..." diyerek Tung-hular'ın isteklerini yerine getirdi.

Tung-hular bundan sonra Kalgan'ın güneyinde yaşamaya başladılar ve hayvancılığa uygun olmayan bir çöl parçasını istediler. Esasen istenilen toprak kimseye ait değildi.

Mete'nin beyleri, kimsenin işine yaramayan bu toprak parçası için "Verilsin mi, verilmesin mi?" biçiminde bir tartışmayı bile gereksiz buldular ve isteği kabul ettiler.

Mete; "Toprak bir devletin temelidir. Onu nasıl veririz?" diyerek toprak verilmesinden yana olanların hemen kellelerini kestirdi.

Sonra da ordusunu çekip Tung-hular üzerine sefere çıktı. Bir saldırı beklemeyen Tung-hular yenildiler; toprakları, sürüleri, mal varlıkları Hunlar'ın eline geçti. Tung-hular'dan kurtulanlar Wu-huan

dağlarına çekildiler ve bundan sonra Wu-huanlar olarak adlandırıldılar. Bu seferde Mete, Mançurya bölgesini topraklarına katmıştı.

Mete; bu savaştan dönüşte ordusunu dağıtmadı ve batıdaki Yüeciler üzerine saldırdı ve onları daha batıya sürdü.

Mete, MÖ 203-202 yıllarında kuzeye bir sefer düzenlemiş ve şu kabileleri itaat altına almıştı: Hunların akrabaları olan Hunyüler, Altay'ın kuzeyindeki Ting-ling kabilesi (Yüeh-Shieh, yani Kıpçaklar); bunların doğusundaki Ting-ling kabilesi; Kırgız-nor Gölü bölgesinde Batı Moğolistan topraklarını kaplayan Ko-k'un (Yani Kırgızlar) ve kim olduğu bilinmeyen Ch'ai-li halkı. Böylece Mete arkasını sağlama almıştı.

Hunlar'ın Dili Türkçe

Shiratoriy, bizim Hunca diye bildiğimiz kelimelerin Türkçe ve günümüze kadar ulaşan Hunca bir cümlemin de yine aynı dilde olduğunu isbat etti. Finli araştırmacılar Hun dili konusuna farklı bir açıdan yaklaştılar. Castren ve Ramstedt; Hun dilinin Türkler'in ve Moğollar'ın atalarının ortak dili olduğunu ileri sürdüler. Pelliot ise Hun dilinin daha çok eski halk tabakalarının dillerine ait unsurları kapsadığını yazmaktadır. Ligeti'ye gelince, o Hun dili konusunda biraz daha açıklık getirerek "Çizme-sokman" anlamına gelen Hunca kelimenin Çince yazımında "sağdak" kelimesiyle karşılandığını ve bunun ne Türk ne de Moğol dilinde benzerinin bulunmadığını ileri sürmektedir. Ancak yazarın, bu kelimenin Ket dilindeki "segdi" ile karşılanması şeklindeki teklifi kendisini dahi tatmin etmemektedir.

Halbuki aynı kelimenin eski Rusçada "sagaydak", yani "sadak" kelimesiyle doğrudan bir bağlantısı olabilir. Bu kelime elbette Türkçe-Moğolca kökenlidir ve 16.-17. yüzyıllarda kullanılmaktaydı. "Sagaydak"ın Hunca "sağdak" kelimesiyle ilişkisi olduğu gayet açıktır.

Çünkü Hunlar sadağa sığmayan okları çizme koncunun içine sokuyorlardı ki, daha sonra Ruslar da çizme koncuna bıçak koymuşlardır.

Demek ki, sağdak kelimesi MÖ 1. bin yılda birazcık değişik söylenişe sahip Türk-Moğol kökenli bir kelimedir. Türkçe ve Moğolcada ortaklaşa kullanılan bu kelime, aynı tarihi kaderi paylaşan halklar arasındaki kültür ilişkileri için bir örnek olabilir.

Yukarıda çözümlemesi yapılan sagdak-sağdak-sadak kelimesi; bugün bile Anadolu'da okların konulduğu kılıf olarak anlaşılmaktadır. Son derece yaygın olan bu sözcüğün, Gumilev'in saptadığı gibi, Türkçe-Moğolca kökenli olduğu kesindir.

Yukarıda belirtilen görüşlere dayanılarak, Hunlar'ın Türkçe konuşan bir halk olduğu konusundaki şüphelerin asılsızlığı neticesine varılacağı gibi; aynı şekilde, bir kelimenin iki değişik anlamda kullanılamayacağı noktasından hareketle, Hun ve Töles yani Uygur dillerinin birbirine yakın olduğu da tarihi kaynaklarda açık bir şekilde ifade edilmektedir.

Ligeti; Hunlar'ın Türkçe konuşan halk olduğu konusundaki şüphelerin "kültür kelimesi" üzerine yapılan özel tahlile dayandığını bizzat kaydetmektedir. Halbuki Hunlar'ın komşularıyla sürekli ve yakın ilişki içinde bulundukları göz önüne alınırsa, onlardan bazı kelimeler almalarında şaşılacak bir şey olmadığı kendiliğinden anlaşılır. (s 63-64)

Yukarıdaki alıntıdan da anlaşılacağı üzere, Hun dili Türkçedir ve bu dilin daha sonra Uygur Türk dili biçiminde varlığını sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Hun dili; bugün Doğu Türkçesi diye adlandırığımız dil kümesinin atası olarak kabul edilebilir.

Hun dili Türkçe olduğu için Hunlar da Türk'tür. Çünkü, geçmişte; bir kabilenin veya benzer kabileler birliğinin milli kimliğini gösteren en büyük kanıt, onun dili olmuştur. Tarih sahnesine doğuda Türk kimliğiyle çıkan ilk büyük oluşum ve devlet de Hun oluşumu/ Hun devletidir.

Hunlar'ın Yapısı

“Türk halklarının ataları olan Hunlar, son derece değerli özgün bir kültüre sahiptiler ve eski Slavyen yani Antlar'ın müttefiki idiler. Bu kültürleri aşağılamak için çaba sarf etmek akıl kârı değildir.” (s. 541)

“MÖ 209 yılında Hunlar'ın 24 boyu birleşmişti; ancak, daha sonraki olaylar, 24 Hun boyunun teşkil ettiği konfederasyonu, toplumsal gelişimin en üst basamağına yerleştirdi ve böylece kabileler ittifakı bir 'devlet'e dönüştü. (.....) Hun toplumunun kendilerini tarih sahnesine çıkaran bu noktaya ulaşmadan önce sosyal gelişim yönünde uzun bir yol kat etmiş olduğu görüşünü ileri sürme hakkına sahibiz. Bununla birlikte Mete'nin Hun Devleti'ni kurmasının, Hun halk ve toplumunun gelişimine oranla gecikmiş olduğunu da hatırlatmak gerekir. Mete'nin bütün yaptığı, mevcut yapıyı tahkim ederek biraz daha yeni bir kalıba sokmaktan ibarettir (s 89)”.

Hunlar zamanında 24 boydan her birinin kendilerine ait bir toprak parçasına sahip olması, istisnai bir olasılık değildir (s.93).

Yukarıda ortaya konulan Hunlar'ın 24 kableden (boydan) oluştuğu görüşü, Türk tarihi açısından çok önemlidir. Çünkü; Oğuzlar da daha sonra 24 boydan oluşmuş bir Türk topluluğu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tarihsel süreci izlediğimizde Hunların içinde Türk özgün ismini alan bir kolun ortaya çıkacağını göreceğiz. Bu kol Asya'dan Güney Avrupa'ya doğru yayılacak, ertesinde Kıpçaklar; sonra da Oğuzlar Batı Avrasya'yı işgal edeceklerdir.

Boy yapılanması ve bu yapının 24 boy üzerine oturtulması, bu örgütlenmenin daha sonraki Türk topluluklarınca aynen sürdürülmesi; Hunların kökeni konusunda çok önemli başka bir ipucu olarak ortaya çıkar.

Prof. Gumilev; Mete zamanında Hunlar'ın içinde üç boyun çok

önemli olduğunu belirtiyor ve üç boydan ikisinin adı olan Kuyan ve Supu'nun Türkçe olduklarını, anlamlarının da "tavşan" ve "il: ülke, memleket" olduklarını açıklıyor.

Boy beylerinin bu görevi atadan miras yoluyla aldıkları devletin başında en büyük anlamına gelen ve "yabgu" denilen padişah bulunuyordu. Yabgu; sayısı 24 olan beylerin arasında en önde gelen beydir. Beylerin emrinde 2 binden 10 bine kadar çıkabilen süvari gücü bulunuyordu. Bunlar yabgunun iktidarını kontrol edebiliyorlardı.

Beylerin savaşçı birlikleri, yapılan savaşlarda ele geçirdikleri malları özel mülk ediniyorlardı. Bunlar savaş talimi yapan ve kalan zamanda rahat yaşayan insanlardı ki Çinliler'den kaçıp bunlara katılanlar oluyordu.(s. 95).

Daha sonra Türkler'de görülen "tahta oturtma" yöntemi dikkate alınırsa, yabgunun (şanyü) beyler tarafından seçildiği sonucuna da varılabilir. Yabgunun seçiminde beyler etkili iseler de onların yabguyu indirme hakları yoktu. Buna karşın MÖ 102 yılında yaşı küçük olduğu için yabgunun yerine amcası tahta oturtulmuştur. MÖ 85-60 yılları arasında beyler yeni yabgu seçimi için kurultaylar toplamışlardır. (s. 90)

Hun aristokrasisi üç bölüğe ayrılıyordu: Doğuştan prensler; hizmet aristokratları ve boy beyleri. Beyler ve kabile ileri gelenleri hem gelenekleri kullanarak, hem kanunları devreye sokarak hem de ellerindeki silahlı güçleri hatırlatarak yabgunun iktidarının despotlaşmasına engel olabiliyorlardı. Hun devleti, ataerkil şartların ortaya çıkardığı oligarşik bir yönetime sahipti (s 93).

Hunlar'da çocuklar ananın değil babanın soyuna mensuptular. Büyük kardeşin dul hanımı küçük kardeşe kalırdı. Boy bireylerinden birinin işlediği suç; tüm boyu kapsamış kabul edilirdi. Bu ortak sorumluluk duygusu ile boyun yapısı sağlama alınıyordu.

"Kadınların politikaya karışmaları, onların Çin, Hindistan ve İran'da olduğu gibi hiç de aşağılanmadıklarının bir delilidir

(s.113)”

“(MÖ) 1. yüzyılda Çin sanatını bilen ve bazen onu taklit eden Hun ustalarının yüksek kabiliyet ve değerli zevkleri sanat ve kültürün oldukça gelişmiş olduğunu göstermektedir. MÖ 1. yüzyıl ile MS 1. yüzyıl arasına ait diğer arkeolojik bulgular da bunu ispat etmektedir. Bu bulgular arasında ilk sırada, Hunlar’ın giderek yerleşik hayata meylettiklerini gösteren Han dönemi yerleşik eski halkların kalıntıları yer almaktadır. Hunlar, hayvancılığın yanı sıra ziraatle de uğraşmışlardır (s 207)”.

Hunlar; her yıl ilkbaharda bir defa “atalarına, gökyüzüne, yer yüzüne ve ruhlara” kurban keserlerdi. Yabgu, her gün iki kez olmak üzere; sabahleyin doğan güneşe, akşamleyin ise aya karşı saygısını sunardı (s 114).

Hunların bu en temel tapınma biçimi; Anadolu’da günümüze kadar özellikle Tunceli Alevileri arasında yaşatılmıştır. Güneşe saygı; Hun kültürünün batı Hunları aracılığıyla Anadolu’ya ulaştığını göstermektedir. Yılda bir kez kurban kesmek de yine Aleviler arasında yaşatılmaktadır. Görgü (ibadet) için yılda bir kez kurban kesilmesi bugün de sürmektedir. İleride gösterileceği üzere Batı Hunları Anadolu’nun doğusunu, Irak-Suriye hattını bile işgal etmişlerdir. Perslere karşı Bizansla bağdaşık hareket eden bu kabilelerden bazılarının Anadolu’da kaldıkları Agatir/Agaçeri Hun kabilisinin Anadolu’daki varlığı ile de kanıtlanmaktadır. Bugün kendilerini Kürt gibi görmeye başlayan Tunceli halkının atalarının Hunlar olduğu; kültür kimliğinden açıkça anlaşılmaktadır.

Hunlar, kozmozu insan biçiminde tasvir ediyorlardı. Hun yabgusunun “Gökte ve yerde doğmuş, güneş ve ayda olmuş” şeklindeki titülü, saygı gösterilen objelerden birisinin kozmos olduğunu gösterir.

Daha sonra ortaya çıkan Açına soyunun (Türk isimli ilk soy; Büyük Göktürk İmparatorluğu’nu kuran) hakanı Bilge Kağan’ın

kendisini anlatırken, “Tengri tek Tengri’de bolmuş Türk bilge kagan” diye tanımlaması, tıpkı Hun yabgularının bu tanımlaması gibidir. Türk kimliğinin değişik adlar altında sürdürüldüğünü gösteren kanıtlardan birisi de budur.

Hunlar, ruhlara inanıyorlardı. Öbür dünyayı da bu dünya hayatının devamı olarak görüyorlardı. Bu yüzden ölen kişi üşümesin diye çift tabuta konulur; simli ve kürklü giysilere sarılır; öbür dünyada kendisine hizmet etsinler diye, yakınlarından ve odalıklarından birkaç yüz kişi de kurban edilirdi. Elbette bu kurban; her ölü için değil üst düzey yöneticiler için verilirdi. Ayrıca “savaşçı kurban” da büyücü eliyle cesur savaşçılardan seçilerek verilirdi.

Bu gelenek daha sonraları Avrupa hattında bile da az çok değiştirilerek yaşatılmıştır.

Hunlar; batı ve doğu kültür görüşlerini alarak onları kendilerine özgü kalıplara sokmuşlardır. Bu durum dinsel hayatlarında da görülür. Şamanist ve Budist etkinin Hun toplumunda kendisine yer bulduğu da açıktır.

Hunlarla Göktürkler arasındaki dil/alfabe birliğinin yanı sıra kültür birliği olduğunu da yaşam tarzı açıkça göstermektedir.

Hun devlet sisteminin sağlamlığı, bir Çinli’yi bile çeken idari mekanizma, insanca yaşama şekli dikkate alındığında, Hunlar’ın vahşi olduğu biçimindeki iddiaların geçersiz olduğu kendiliğinden ortaya çıkar (s 116).

Hunlar uygarlıkta da ileri düzeydeydiler. Demiri işlemesini iyi biliyorlardı: “Hunlar, mezarlarında da sıkça görüldüğü gibi demiri geniş ölçüde kullanıyorlardı. Bu; başlıbaşına üzerinde durulması gereken bir konudur. İlk bozkırlılar demiri, güneyli Tibetli Chianglar’dan alıyorlardı. Onlar Tibetli Chianglar’la MÖ 205 do-laylarında kaynaşmışlar; ondan sonra da bozkıra büyük miktarlar-da demir taşınmıştır” (s.63).

MÖ 7. yüzyılda Kuzey Karadeniz hattında ortaya çıkan Saka

Türkleri'nin madeni ürünleri ile Hun madeni eşyalar arasında ciddi bir üslup benzerliği olduğu görülüyor. Buradan yola çıkarak; doğuya giden ve Hindistan'a kadar giren Sakalar'ın (Bak, Kşatrapa Gandasa; İskitler; ek makale, Selenge Yayınları, s. 310 vd...) bu teknolojiyi Hunlara aktardıklarını düşünebiliriz. Prof. Gumilev; bu bağlantıyı görememiştir. Saka Türkleri'nin demir teknolojisini kullanmak, daha sonra Türklerin tekeli altına girecek ve onları Asya'nın fatihleri haline getirecektir.

Çin İle Mücadeleler

Sıra Çin'e gelmişti. Bu sıralarda Çin'deki Ch'in hanedanı da yeni çökmüş ve yerini Han hanedanı almıştı. Mete'nin ordusu Çinliler'e göre, 300 bin kişiye kadar çıkmıştı. Mete ordusunu dört birliğe ayırmış; her birliğe farklı renkte doru atlar vermişti: Karayağız, beyaz, kır ve al donlu atlar.

Hunlar; kuzeyden Çin'e girdiler; Mai kalesini ele geçirdiler. MÖ 200 yılının kışında Çin ordusu; Kuzey Çin'deki Hunlar'a saldırdı. Mete, geleneksel göçebe savaş taktiğini bırakıp yalancıkta geri çekilir gibi yaptı ve böylece Çin ordusunun en vurucu güçlerini kuşatma altına aldı. Ping-cheng şehrine yakın olan Pai-teng'de Çin öncü birlikleri ve Çin imparatoru Mete tarafından sarılmıştı.

Çinliler yedi gün boyunca Hun saldırılarını durdurmak için yemeden içmeden direndiler. Sonunda Çinli casuslar Mete'nin hanımı ile bağlantı kurup ona değerli hediyeler verdiler ve Mete'nin Çin ile anlaşmasını sağladılar. (s. 82)

Bu anlaşmayı yorumlayan Gumilev; Çin kaynaklarında 400 bin süvari olarak gösterilen Hun ordusunun en az 10 kat abartıldığını vurguluyor. Çin ordusunun ise 320 bin kişi olduğu belirtiliyor. Bu ortamda Mete'nin anlaşma yapması zorunlu bir sonuç gibi gösteriliyor.

Hun-Çin anlaşmasına göre, Çin prenseslerinden birisi Hunlar'a (Mete'ye) gönderilecek; Çin her yıl anlaşmada belirtilen miktarda hediye verecekti.

Hunlar; bundan sonra Çin'de isyan eden beyleri desteklediler. Küçük Hun birlikleri Çin'e yine saldırıp yağmaladı. Çin şarkılarına bu saldırılar "P'-hin-ch'eng Şehri boyunca kederden başka şey yoktu. Yedi gün boyunca bir şey yemediler ve yayı gelecek takatleri bile yoktu!" biçiminde girmiştir.

Mete'nin Çin seferleri; batıda başlayan Yüeci savaşları yüzünden fazla derinlik kazanamadan durdurulmuştur. Çünkü, iki bin yıl boyunca Hunlarla Yüeciler savaşmışlardır. Hunlar, 177 yılında var güçleriyle yüklenerek Yüeciler'i yenebilmişlerdi. Böylece bütün Doğu Türkistan, Wu-sun prenslikleri ve Ch'iang (Tibet) toprakları Hunlar'ın egemenliğine geçmişti.

Mete; Wu-sun kabilesini egemenliği altına aldıktan sonra öldürdüğü hükümdarın oğlunu otağına aldı, büyüttü ve onu K'un-mo unvanı ile halkının başına geçirdi. Mete; batıdaki Yüeciler'e karşı bu prensten faydalandı.

Çinliler; Hunlar'ı, kuzeye sürdükleri zaman Junglar'la baş başa kalmışlardır. Çin-Jung savaşları uzayıp gitmiştir. MÖ 214'te Çin orduları Junglar'ı ezdi ve birliklerini yok etti; ama bu kez Çinliler Hunlar'la yüz yüze kaldılar.

Zaten daha önceden de bozkırlı süvariler (Hunlar) Çin sınırlarına saldırıyorlardı. MÖ 307'de, Çin'deki Chao hanedanının başarılı prensi Wu Ling, Hun bölgesi akıncılarına karşı Yai-men sınır kalesini yaptırmış, Yin-shan sıradağlarını çevreleyen savunma surlarını kurdurmuştu. Çin surları Çin'i birleştiren Prens Ying Cheng (Ch'in Shih-huang-ti) zamanında 4 bin kilometre uzunluğunda, 10 metre yüksekliğinde olağanüstü ölçülerde yeniden kuruldu, ama bu surlar da Hun saldırılarını durduramamıştı. 3. yüzyılda Başkumandan Li Mu, Çin ordusuna; "Hunlar devletimizin sınırlarından içeri girer

ve yağmalamaya başlarsa hemen kışlanıza dönüp savunma hattına çekilin. Kim esir almaya çalışırsa idam ederim” biçiminde emir vermişti. Çünkü Hunlar’la baş başa savaşmanın maliyeti çok yüksekti (s 67). Hunlar’ın Çin’e saldırılarını ve bu saldırıların giderek şiddetlendiğini gösteren şiir örneklerinden birisi MÖ 822 yılına ait. Hunlar’ın o dönemde çok güçlü bir devlet olduklarını da bu şiir gösteriyor:

*“Altıncı ayda (Temmuz) o ne heyecandı öyle
Bekliyor zırhlı arabalar hazır
Koşulmuş her oka dört asil küheylan
Her zamanki gibi atılmaya hazır
Saldırdı Hunlar kudurmuş öfkelerle
Yoktu karşı çıkmaktan başka çaremiz
Bari kurtaralım diye başkenti
Hükümdar emir verdi: İleri!
Yenmiştik Hunlar’ı gerçi
Ama emsalsiz bir cesaretle
Hesapları kötüydü Hunlar4ın
Ch’yao ve Hu’yu işgal ederek
Hao ve Fen’i ele geçirerek
Ülaştılar ta Kuzey Ch’in’e (Çin) kadar
Kuş nakışlarıyla süslü bayraklarımız
Ayrılmıştı beyaz kurdelalarla
Öne atıldı on zırhlı araba Ve işte Hunları yendik bizler
Sonunda geldi on binlerin zaferi”*

Çin’deki Chou hanedanı padişahlarından Hsüan-Wang zamanında meydana gelen bu savaş, Hun ordusunun gücünü, Kuzey Çin’i bile ele geçirdiğini gösteriyor. Döneminde doğunun en gelişmiş, en örgütlü devleti olan Çin ile mücadele etmek; oldukça gelişmiş bir yönetim düzenine, güçlü kabilelere sahip olmayı gerektirir.

Hunlar, MÖ 209 yılından önce, kabileler federasyonu biçiminde yaşıyorlardı. MÖ 9.-4. yüzyıllar arası böyledir. 209'dan sonra Hunlarda hükümdar mezarları görünmeye başlar ki, bu merkezi idarenin güçlü biçimde kurulmasından sonraki dönemi gösterir.

Mete Sonrası Hunlar

Mete, carvacılıkla (hayvancılıkla) uğraşan kabilelerden MÖ 209 yılında bir devlet kurmuştu. Bu çılgın Türk, 174 yılında hayata gözlerini kapamıştı. Yerine; Lao-shang Yabgu unvanıyla oğlu Chiyü (Ki-ok) geldi. Kiok, T'ien-shan'ın (Tanrı Dağları) kuzeyinde bulunan ve Hunlar'a direnen Yüeçiler'e saldırdı. Onların yabgusu Ki-to-lo'yu (Ch'i-to-lu) öldürüp kafatasından şarap içti.

Yüeçiler, batıya göçüp Amuderya sahillerine geldiler ve buraları ele geçirdiler. Yüeçiler'in boşalttığı yerleri ise 120 bin çadırılık Wusunlar ele geçirdi. Onlarla da Hun çatışması başladı.

Kiok, MÖ 166'da 140 bin süvari ile Çin'e girip İmparator Wenti'yi dize getirdi ve büyük avantaj elde ederek anlaşma imzaladı. 161'de ölen Kiok'un yerine oğlu Kün-çin tahta oturdu. Kün-çin; Çin'e yine saldırdı ve MÖ 152 yılında Hun gücü zirveye ulaştı. Hun akıncı birlikleri Kuzey Çin'in çeşitli şehirlerine yağma seferleri düzenlerken, Çinliler savunmada kalmayı sürdürdüler. Örneğin, 128 yılında, 20 bin Hun atlısı, Liao-hsi şehrine girip Çinli askerleri öldürdüler; Pekin'in batısındaki Yai-men'e kadar geldiler ve 3 bin kişiyi esir alıp götürdüler (s.-119-120). Bu saldırıları yöneten Mete'nin torunu Kün-çin, Çin'le altı kez savaşmıştı. O, 126 yılında ölünce Hunlar iç çatışmaya düştü. Kün-çin'in kardeşi doğu prensi İ-Ch'ih-hsieh (İçisiye), Kün-çin'in oğlu Yü-pi'yi öldürüp yönetimi ele geçirdi. Çin'e Hun saldırıları onun döneminde de şiddetle sürdü. Çinliler; Hunlara karşı atlı, hafif süvari birlikleri kurarak saldırıya geçtiler. 124 yılında 100 bin kişilik Çinli hafif süvari birliğinin yaptığı

baskında 15 bin Hunlu esir alınmıştı. Hunlar birkaç ay sonra karşı saldırıya geçip Çin sınır birliklerini kılıçtan geçirdiler ve bin kadar esirle döndüler. 123 yılındaki Çin saldırısı püskürtüldü ve saldırganlardan bir bölümü esir alındı. Fakat Çin; kuvvetli süvari birlikleri ile Hun ordusunu taklit etmiş, baskınlarla Hunlar'ı sarsmaya başlamıştı. 121 yılında göçebe Hunlar'a baskın yapan Çin ordusu binlerce Hunlu'yu esir alıp Çin'e götürmüştür.

Hunlar, Çin saldırısına aynı şiddetle karşılık verdiler. 120'de Hun orduları Shan-si bölgesine saldırıp buraları yakıp yıktılar ve binlerce kişiyi esir alıp götürdüler. Artık savaş alevleri her tarafa yayılmıştı (s. 123). Bu savaşlar sırasında İçisiye Kağan başarısız gördüğü Hun -shieh kabilesinin başkanının kellesini vurdurmak isteyince o, 120 bin kişi ile Çin tarafına geçti. Böylece, Hun güçleri zayıflamış oldu. Bunu anlayan Çin İmparatoru Wu-ti, büyük bir ordu hazırlayarak Hunlar'ın üzerine gönderdi. Çarpışmalarda Hunlar geri çekildiler; Yin-shan'ı bırakıp Halha'daki kumlu çöllere çekildiler. Bu arada Tibetliler güçlenip Çin'le savaşa girişince Hunlar 12 yıllık bir toparlanma zamanı kazandılar. Bu arada Kağan İçisiye 114 yılında ölmüş, yerine oğlu Wu-wei geçmişti. Wu-wei savaştan hoşlanmayan birisiydi. Çin İmparatoru Wu-ti ise Çin ordusunu iyice kuvvetlendirmiş; güneydeki, batıdaki halklara baş eğdirmişti. 107 yılında Hun Yabgusu uyusuk Wu-wei ölmüş, yerine genç, savaş yanlısı oğlu Wu-shih-lu (Uşilü) geçmişti. Yabgu Uşilü'nün savaşçı tavrı Çin ipeğini ve mallarını beğenen Hun prenslerinden Doğu Ulu T'u-yü'sünün ihanetini gündeme getirdi. T'u-yü, yabgu Uşilü'yü öldürmek ve Çin tarafına geçmek için Çin İmparatoru Wu-ti'ye haber salmış; buna göre planlar bile yapılmıştı. Yabgu Uşilü, ihaneti öğrenmiş; T'u-yü'nün kellesini kestirmişti. Ona yardım için gönderilen Çin ordusu da bozguna uğratılmıştı. Bundan sonra Hun ordusu Çin'e saldırmış; sınır boylarını yağmalamaya başlamıştır. Hun yabgusu Uşilü, Çin'i ele geçirmek üzere

hazırlık yaparken hastalanmış ve genç yaşta ölmüştür. Yabgu'nun oğlu küçük olduğu için Hunlar, başlarına onun amcası Hü-li-hü'yü geçirdiler.

Çin İmparatoru Wu-ti, doğusundaki Koreliler'in ayaklanmasını, onların prensini elçi olarak çağırıp kafasını kestirerek bastırdıktan sonra Batı Asya'ya doğru da yayılmaya başlamıştı. Hunlar'a doğru da 500 kilometrelik bir saldırı yolunu kaleler yaptırarak kullanmaya başlamıştı. Buna karşın Hunlar 101 yılında Çin sınırlarından içeri dalıp her yeri yağmaladılar ve önlerine çıkan şehirleri yakıp yıktılar. Binlerce esir aldılar ve dönüş sırasında da Çin kalelerini yıktılar. Kışın yeniden saldırıya geçtikleri sırada Yabgu Hü-li-hu hastalanıp öldü ve Hunlar başsız kaldı. Onun yerine beyler toplantısında Doğu Ulu T'u-yü'nün küçük kardeşi Chü-t'e-hou (Chieh-t'e-hou; yani Küdihav) yabgu seçildi.

Çinliler 99 yılında General Li Huang-li komutasında 30 bin kişilik süvari birliği ile Hunlar'a saldırdılar, ama çarpışmalar sonucunda Çin süvarileri bozguna uğradı ve komutanları Li de esir alındı. Hun Yabgusu Küdihav, Li'yi öldürtmek yerine kızını ona verdi ve onu prens ilan etti. Onu Hakas boyuna yönetici de yaptı. Böylece Çin'e dönmesi halinde yenildiği ve esir düştüğü için öldürülecek olan Li, Hun devletinde seçkin bir yönetici haline geldi (s. 151).

Küdihav ölünce yerine oğlu Huluku yabgu oldu.

90 yılında Çin İmparatoru Wu-ti, 100 bin kişilik ordusunu Hunlar'ın üzerine yolladı. Yolda 70 bin süvari ve 10 bin piyade daha katıldı Çin ordusuna. Hun Yabgusu Huluku, Çin'e karşı, kendisine bağlı kabilelerden yardım istedi. Ağaç silahlı sarı sakallı dev Yenisey Ting-lingleri, Hakaslar; hızlı atlarıyla T'o-palar, uzun boy-nuz yayları ile Siyen-piler, Turfanlılar geldiler. Fakat bunların kuvvetleri Çin gücü karşısında çok az idi (s 155). Çarpışmalar Çin'in üstünlüğü ile başlasa da Hun birlikleri sonunda Çin ordusunu ezdiler. 90 yılında Yen-jan'da Çin kuvvetleri Hunlar'a teslim olmak

zorunda kaldı.

Hulukü Yabgu, Çin'i yağmalamak yerine onlarla barış yapmayı tercih etti. İstekleri arasında, Çinli bir prensesin kendisine eş olarak verilmesi; sınırlarda serbest ticaret yapılması; her yıl 10 bin top ipek kumaş, en kalitelisinden 10 dan şarap, 50 bin hu pirinç verilmesi bulunuyordu.

85 yılında Huluku yabgu ölünce, tahta geçmek isteyen 4 Hun prensi birbirlerine girdiler. Hu-yen-ti, yabgu seçildi, ama bu süreçte hayatlarından korkan bazı prensler Çin'le işbirliği yoluna gitti. Boy beyleri, kendi çıkarlarını devletin çıkarlarından önde tutmaya başlamışlardı. Hun ordusunun sayısı bu yüzden hızla azalmış; Çin'e saldırılar da yenilgiyle sonuçlanmaya başlamıştı. Hunlara bağlı kabileler de artık onlara kafa tutmaya, yağma saldırılarına başlamışlardı. Wu-huanların Hun yabgu mezarlarını yağmalamaları da buradan kaynaklanıyordu.

Çin bu ayrılıkçı öğeleri kışkırtmış ve Wu-sun kabilesini de yanına çekmişti. 74 yılında Çin İmparatoru olan Hsüan-ti, 72 yılında 160 bin kişilik hafif süvari ordusu kurup Hunlar'a saldırtmıştı. Bu sırada 50 bin kişilik Wu-sun ordusu da batıdan Hun boylarına hücum etmişti. Hunlar çarçabuk kaçmışlar; Çinliler ganimet elde edememişlerdi, ama eski Hun bağımlısı Wu-sunlar 39 bin Hun askerini esir etmişler, 700 bin kadar sığır ele geçirmişlerdi. Bu arada Wu-huanlar da isyan ederek Hunlar'a ayrı bir darbe vurmuşlardı.

71 yılında Wu-sunlar batıdan, Wu-huanlar doğudan, Ting-lingler kuzeyden Hunlar'a saldırıp onları kılıçtan geçirdiler. Kıtlıktan da nüfusun üçte biri ölmüştü. Artık Hun kabileleri bile kendi devletine isyan ediyordu.

68 yılında Hu-yen-ti yabgu öldü ve yerine Doğu Chu-ki prensi Hü-lü Ch'üan-ch'ü geçti. Bundan sonra Hun sarayında siyasi çatışmalar hızlandı. Hunlar; batı ve doğu kabileleri olarak ikiye ayrılıp birbirlerine girdiler. İktidarı yitirenler de Çin'e sığınıyorlardı. 56 yı-

zorunda kaldı.

Huluku Yabgu, Çin'i yağmalamak yerine onlarla barış yapmayı tercih etti. İstekleri arasında, Çinli bir prensesin kendisine eş olarak verilmesi; sınırlarda serbest ticaret yapılması; her yıl 10 bin top ipek kumaş, en kalitelisinden 10 dan şarap, 50 bin hu pirinç verilmesi bulunuyordu.

85 yılında Huluku yabgu ölünce, tahta geçmek isteyen 4 Hun prensi birbirlerine girdiler. Hu-yen-ti, yabgu seçildi, ama bu süreçte hayatlarından korkan bazı prensler Çin'le işbirliği yoluna gitti. Boy beyleri, kendi çıkarlarını devletin çıkarlarından önde tutmaya başlamışlardı. Hun ordusunun sayısı bu yüzden hızla azalmış; Çin'e saldırılar da yenilgiyle sonuçlanmaya başlamıştı. Hunlara bağlı kabileler de artık onlara kafa tutmaya, yağma saldırılarına başlamışlardı. Wu-huanların Hun yabgu mezarlarını yağmalamaları da buradan kaynaklanıyordu.

Çin bu ayrılıkçı ögeleri kışkırtmış ve Wu-sun kabilesini de yanına çekmişti. 74 yılında Çin İmparatoru olan Hsüan-ti, 72 yılında 160 bin kişilik hafif süvari ordusu kurup Hunlar'a saldırtmıştı. Bu sırada 50 bin kişilik Wu-sun ordusu da batıdan Hun boylarına hücum etmişti. Hunlar çarçabuk kaçmışlar; Çinliler ganimet elde edememişlerdi, ama eski Hun bağımlısı Wu-sunlar 39 bin Hun askerini esir etmişler, 700 bin kadar sığır ele geçirmişlerdi. Bu arada Wu-huanlar da isyan ederek Hunlar'a ayrı bir darbe vurmuşlardı.

71 yılında Wu-sunlar batıdan, Wu-huanlar doğudan, Ting-lingler kuzeyden Hunlar'a saldırıp onları kılıçtan geçirdiler. Kıtılıktan da nüfusun üçte biri ölmüştü. Artık Hun kabileleri bile kendi devletine isyan ediyordu.

68 yılında Hu-yen-ti yabgu öldü ve yerine Doğu Chu-ki prensi Hü-lü Ch'üan-ch'ü geçti. Bundan sonra Hun sarayında siyasi çatışmalar hızlandı. Hunlar; batı ve doğu kabileleri olarak ikiye ayrılıp birbirlerine girdiler. İktidarı yitirenler de Çin'e sığınıyorlardı. 56 yı-

lı dolaylarında Hunlar doğu ve batı şeklinde ikiye ayrılmış gibi gözükmemektedirler. (s 177). Ölen Chu-ki yabgunun akrabalarından Hsühsün boyunun prensi (beyi) Doğu bilge eligi Chü-ch'ü'ye saldırdı ve onu öldürdü. Onun adamlarını da yanına alarak batıya göç etti ve kendisini batı sınırlarının Jen-ch'eng yabgusu ilan etti.

Jen-cheng gibi Hu-han-yeh yabgunun kardeşi de isyan ederek kendisini doğu sınırları Çi-çi Ku-tu-ku yabgusu ilan etti. Böylece Hunların üç yabgusu ortaya çıkmıştı. 56-54 yılları arasında Hun savaşçıları bir yabgu adayından diğerine saldırmakla vakit geçirdiler. O sıralarda yabgu olan Hu-han-yeh, Yaşlı Hunlar (Aksakallar/Çin düşmanı Hunlar) kesiminin adamıydı; ama Doğu Prensi İ-chi-ch'i, ona Çin imparatorunun egemenliğini kabul etmesini önerebiliyordu. Bu Hun prensinin önerisi de Hun devleti içindeki Çin yandaşlığının ulaştığı boyutu göstermektedir. Bu durum, Hunların parçalanmasından ve zayıflamasından kaynaklanıyordu. Prens İ-chi-ch'i, Çin'in koruması olmaksızın Hun varlığının devamının mümkün olmadığını söylüyordu (s.178). Çin yandaşı Hun prensine karşı olan yabgu Huhan-yeh, 53 yılında oğlunu Çin sarayına hizmet etmesi için göndermek zorunda kalıyordu. Kendisi de 52 yılında Çin'e gitmiş ve İmparator Hsüan-ti ile görüşerek bağımlılığı kabul etmiştir.

Çin yönetimi, yine de Hu-han-yeh yabgunun elçisini doğu Hun prensinin elçisinden üstün tuttu ve Hunlar'ın temsilcisi olarak da Hu-han-yeh yabguyu kabul ettiğini 49 yılında kararlaştırdı.

Batıdaki Çi-çi ise Wu-sunlar'ı kılıçtan geçirdi. Hunlardan kopmuş olan Hakaslar'ı ve Ting-lingler'i itaat altına aldı. Kang-chü devletiyle işbirliği yapan Çi-çi, Wu-sun topraklarını ele geçirmek için sefere çıktıysa da kötü hava koşullarında ordusunun çoğunu yitirdi. Onun zayıflaması, Hu-han-yeh yabguyu kuvvetlendirdi. Böylece Çin'le anlaşma yaptı ve Çin hanı ile Hun yabgusu eşit sayıldı.

Çiçi ise Kang-chü hükümdarı ile akrabalık kurmuş ve müşterek

ordunun başkomutanı olmuştu. 42 yılında Çiçi, Wu-sun başkenti Chi-ku (Kızıl Vadi) şehrini yerle bir etti. Bu savaşta Parthlar'dan (Pardı) da yardım aldığı düşünülüyor.

Çin yönetimi Çi-çi'nin giderek güçlenmesinden endişe etmeye başlamıştı ve sonunda ani bir baskınla onu kuşatma altına alarak öldürdüler. Bu saldırı ile Çin, Kang-chü hükümdarını da itaat altına almış gözüküyordu. Çin'in bu saldırısında Ting-lingler onlara yardımcı olmuşlar ve Çi-çi'den intikam almışlardı.

Hu-han-yeh yabgu MÖ 31'de ölünce yerine büyük oğlu Fu-chu-lei-jo-ti yabgu unvanıyla tahta geçti. Bu yabgu Çin sarayına bağlılığını sürdürdü. 20 yılında o ölünce yerine kardeşi yabgu olduysa da 8 yılında da o öldü ve amcası yabgu oldu. Bunlar, oğullarını Çin sarayına göndererek bağlılıklarını göstermek zorunda kalmışlardı.

MS 9 yılında yeni Çin İmparatoru, Wang-Mang, Hun yabgusunun düzeyini küçülten bir uygulama başlattı. 11 yılında Çin, Hunlara zorla yabgu atayınca karşı çıkan yabgu Wu-chu-liu, Çin'e boyun eğmeyeceğini bildirdi ve Çin'e saldırdı. Hun birlikleri her yanı yağmaladılar. Çin'in şansına Wu-chu-liu yabgu da diğer Hun yabguları gibi erken bir ölümle ortadan kalkmıştı.

Onun yerine yabgu olan Hien, Çin İmparatoru'na saygı göstermişti, ama Wang-Mang ona ve Hunlar'a saygısız davranmış, Hun yandaşlarını ezmişti. Bunun üzerine Hunlar, yeniden Çin sınırlarına saldırdılar; Çin birliklerini kılıçtan geçirdiler.

Hien 18 yılında ölünce yerine kardeşi Yü (Hu-tu-erh Shih -tao-kao-jo-ti yabgu) geçti.

Bu arada Çin'de Wang-mang'ın zalim yönetimine karşı isyan başladı. Hunlar da isyancı Kızılkaşlar'a destek verdiler. Çin'in bu durumundan faydalanan Yabgu Yü, Hunlar'ı Çin ile eşit dereceye getirdi. Çin ordusu 33 yılında Hunlar'a saldırdı ve ağır bir yenilgiye uğradı. 37 yılında Hun ordusu Çin sınırını aşip imparatorluk topraklarına daldı. Çinliler sınır boylarını boşaltınca Hunlar burala-

ra yerleştiler.

Gel gör ki Yabgü Yü 46 yılında ölünce Hunlar, yüzyıl önce olduğu gibi yine saltanat kavgasına düştüler. 48 yılında Güney Hunları; Pi'yi yabgu ilan edip Çin'in emrine girdiler. Çin yandaşı Hunlular'ın saldırısı ile 58 yılında Mançurya Hunlar'ın elinden çıkmıştı.

Buna karşın Kuzey Hunları Çin'e saldırmaya devam ettiler. "İç bölünmeye rağmen Hun Devleti MS 1. yüzyılda dahi hâlâ büyük devlet idi. (s 230)"

Hunlar'ın bölünmelerinin yol açtığı etki, dış düşmanların, örneğın Çin'in verdiğı zarardan çok fazla olmuştur.

Kuzey yabgusunun elinde yaz ve kış geleneklerine göre göç eden değerli unsurlar ve atıl büyük kitleler büyük vardı. Böyle bir devletin boy yapısına ihtiyacı yoktu. Dahası yabgu da bunu istemiyordu. Parçalanma süreci ordaya dönüşen bu yapıyı destekledi. Yaşlılar ve saygıdeğer kollar ise yani boy gelenekçileri güneye gittiler. Böylece guzey Hunları askeri demokrasiye dönüştüler. Boy yapısını savunan güney Hunları, Wu-huanlar, Siyen-piler; kuzey Hunlarına Çinliler'den daha fazla düşman oldular.

Kuzey Hunları 73-83 yılları arasında zayıflarken (s. 233) güney Hunları büyüyüp kuvvetlenmişlerdi. Güneyliler, kuzeydekilerin Çin'le ticaretine bile engel oluyorlardı. 85 yılında 73 aşiret Çin'e kaçmıştı. Zayıflayan kuzey Hunlarına güney Hunları doğrudan saldırmaya başlamışlardı. Kuzeydeki Yabgu Yü-lü, güneyli Hunlar'la komşu Siyen-piler'den gelen darbelere dayanamadı ve Siyen-piler tarafından öldürüldü. 58 boy (200 bin nüfus) daha güneye kaçıp Çin'e sığınmıştı. Çinliler'le Güney Hunları birleşip 89 yılında Kuzey'e saldırdılar. Yenilen kuzey Hunları'ndan 200 bin insan esir edilmişti. 93 yılında Çinliler Mete soyundan gelen son yabgu Yü-ch'u-kien ile görüşmek için gelmiş gibi yapıp ele geçirdiler ve öldürdüler. Bundan sonra Hunlar'ın yönetimi Kuyan boy beyinin eline geçti. 100 bin çadır Siyenpiler'in yönetimine girmişti ve bunla-

ra artık Siyenpi denilmeye başlanmıştır (s 236).

Kuzey Hunları, güneyin, Çinliler'in, Ting-lingler'in saldırısı karşısında varlıklarını sürdürmek için kaçış yolları aradılar. Kuzey Hunları, böylece İç Asya'dan batıya açılan kapılara doğru yönelmek zorunda kaldılar.

Çin yönetimi; kuzey Hunlarını etkisiz hale getirdikten sonra yanlarına paralı asker konumundaki Hunlar'ı da alarak güney Hunları'na saldırdı. Hunlar, kuzeye kaçmak zorunda kaldılar. Böylece, kuzeyde yeni bir güç ortaya çıktı. Bu güç Çin'e karşı 105 yılında isyan etti ve batı bölgesini ele geçirdi. Buralara Hunlar yerleştiler. Bu arada Siyenpiler Çin'le savaşmaya başlamış, Wu-huanlar da Çin'e girmişlerdi. Karşılıklı zaferlerle geçen bu çatışmalar sürecinde, savaşçı gücü kuzeye geçen Güney Hunları Çin yönetiminin elinde oyuncak olmuştu. Çin, batı ucunu yeniden ele geçirmek için bölgeye ordular gönderiyordu. 148'de Çin'in sadık müttefiki Yüeçiler isyan etmişlerdi, ama Hunlar bundan yararlanacak güçte bile değildiler.

156 yılında Siyenpi reisi seçilen T'an-shih-Huai (Tanşihay), Kuzey Hunlarına son darbeyi vurmuş ve Siyenpi Devleti'ni kurmuştu. Kuzey Hunları'nın bir bölümü Siyenpiler'in yönetimine girmiş; bir bölümü de Batı'ya doğru ağırlıklarını, hatta kadınlarını bırakarak çekilmişlerdi. Bundan sonra Siyenpiler, Hunların rolünü üstlenerek Çin'i savaş alanı haline getirmişler, bunlara 166'dan itibaren Güney Hunları da destek olmuştur.

Artık Hun yabguları, askeri gücü zayıf, dikkate alınmayan kişiler olarak etkisiz figürler olmuşlardır.

MS 3. yüzyıla gelindiğinde Hun halkı dört ana kola ayrılmıştır.

1-Kuzey Hunları: Bunlar Sibiryalı Ugorları ile karışmış baş eğmeyen ve merkezi kültürlerin tesirinde kalmayan kişilerdir.

2-Yüeban: Sogd kültürünün aşırı etkisinde kalan Hunlar.

3-Hunno-Siyenpiler: Halha ve Çahar'da birbiriyle kaynaşan

boylar. Daha sonraları erken Orta Çağ Türk ve Moğol dilli kabileleri meydana getiren etnik sübstrat.

4-Çinli Hunlar: MS 5. yüzyılda tamamlanacak asimilasyonla Çinleşen Hunlular (s 257).

Kuzey Hunları, en yenilmez Hun gruplarını oluşturuyordu. Bunlar Siyenpiler'in önünden kaçarak bugünkü Kazakistan toprakları üzerinden Ural ve Volga nehirlerinin arasına gelmişlerdi.

İkinci grubu teşkil eden zayıf Hunlar, Tarbagatay'da kalıp Yedisu'yu ele geçirdikten sonra kahramanca mücadelelerle dikkat çektiler.

Üçüncü grubu oluşturan atıl Hunlar kendi vatanlarında kalıp galip Siyenpiler'le (Hsien-pi) kaynaştılar. Böylece Siyenpi diline pek çok Türkçe kelime girdi.

Son grup ise Büyük Bozkır'ın her yanına yerleşti. Bunlar Çin'in kanatları altına girmişlerdi. Çin'de Han Sülalesi'nin çöküşü, bunlara bağımsızlıklarını kazanma şansını sunacaktır.

Çin'e bağlı hale gelen Hun kollarının başına 290 yılında Güney Hun yabgularının soyundan gelen Liu Yüan-hai getirildi. Bu Hun prensi Siyenpiler'e saldırıp onları Çin sınırından sürdü. Sonra da Çin yönetimine karşı mücadele başlattı. Sıkıştırıp nehre dökmek üzere olduğu Çin ordusunun kumandanını bile affetti. Çin'deki iç çatışmalar da Hunlar'ın güçlenmesine yardımcı oldu. 309 yılında Hunlar; Huang-ho sahillerinde Çinliler'i birkaç kez bozguna uğrattılar. 30 bin kadar Çinli nehre dökülerek boğuldu. Hunlar yeni bir devlet kurmuşlardı, ama bu başarıların sahibi Liu Yüan 60 yaşlarında öldü. Yerine büyük oğul yabgu ilan edildiyse de bu beceriksiz prensi kardeşi Liu Ts'ung yönetimden indirip işleri eline aldı. Savaşlarda Çin orduları dağıldı; Çin imparatoru Sih-ma Cho, Hunlar'ın eline düştü.

Çin ordusu toparlanıp 313'te yeniden saldırıya geçmişti. Fakat Liu Han, Çinliler'i yenmiş 317'ye doğru Çin'de bir Hun İmparator-

luğu kurmuştu (s 363).

Liu Ts'ung 318'de ölünce yerine yeteneksiz oğlu Liu Tsan geçti. Bu yabgu, Çin'i kontrol eden Hun İmparatorluğu için büyük şanssızlık oldu. Hun sarayında başyönetici olan Çinli Chin Cuhung, milliyetçi biriydi. Saray darbesi yaparak yeni yabguyu ve bütün yakınlarını katletti. Bu Çinli vezir sonunda yok edildi, ama Hun birliği Liu Yao ve Shih Lo adlı yabguların çatışmaları yüzünden yine parçalandı. Böylece Güney Çin, Hun egemenliğine girmekten kurtulmuş oldu.

Bu dönemde imparatorluk içinde Budizm hızla yaygınlaştı. Budizm, toplumda "bahşı" ile diğer kesimi ayıran bir inanç biçimi idi. Başlarını tıraş ettiren ve yalınayak yürüyen bahşılara zamanla Çin'deki işsiz güçsüz kesimi de katıldı. Kadınlar ve devlet görevi alan gençlerin de Budizme yönelmesiyle bu dinin Çin'deki gücü arttı. Bunlar, kültürlü kesim haline gelirken Hunlar gözünde de değer kazandılar. Konfüçyanistler bunlara karşı harekete geçince de Shih Hu, Budistleri korumaya aldı. Böylece Budizm Çin'de tutundu ve yayıldı.

Siyenpiler 352'de Çin'deki Hun dönemi siyasi varlığını bitirdiler.

Çin'deki Hun etkisi, Hunlar'ın Çinlileşmesine paralel olarak zayıfladı. Hun ordu teşkilatının Çin ordusuna benzetilmesi, saray hayatının oluşturulması, sarayda Çin saray entrikalarının en şiddetli biçimde yürütülmesi bu çöküşü kaçınılmaz kılmıştır.

Süren Varlık

Çin'e egemen olan Hun boyları tarihe gömülürken, Ordos'taki Hun devleti varlığını sürdürüyordu. Ordos Hun Devleti 19 boydan oluşuyordu. Bu Hunlar, 361'de oldukça güçlenmişlerdi. Bu sırada da Ju-janlar ortaya çıktılar. Cucen veya Juan-juan olarak da adlan-

dırılan bu halk, Siyenpiler, Hunlar ve Tabgaçlar'ın bazı boylarının karışımından doğan bir halk idi (s 416). Ju-janlar 390 yılına doğru güçlü Tabgaç ordusuna kafa tutacak duruma gelmişti. 50 yıl kadar sonra ise bu bozkırlarda Kızıl Tiler'in (Çı-di) torunları olan Ti-li ve-ya Tie-le diye adlandırılan Teleüt kabileleri ortaya çıkacaklardı.

Fakat bu sırada Tankutlar, bölgede zaferden zafere koşmaya başlamışlardı. Tarih onların karşısına da Tibetliler'i ve Çinliler'i dikmişti.

Tabgaçlar; 391 yılı dolaylarındaki çarpışmalarında Hun yabgusu Liu Wei-chen'i öldürüp Ordos'u yağmaladılar. Buna karşın göçebe Hunlar varlıklarını sürdürdüler. 430'da Güney Çin Sung Devleti ile işbirliğine gidip Kuzey Çin'de başarılar elde ettiler. Bunlar, yiyeceklerini kuzeybatı Çin'deki Wei Nehri vadisinden temin ediyorlardı. Ordos Hunları'nı yeniden ayağa kaldıran Ho-lien Po po becerikli bir kişiydi. O, 425 yılında ölene kadar Tabgaç orduları Ordos'a yaklaşamadılar. 426 yılında Tabgaçlar yeniden saldırıp Hunlar'ı yendiler, binlerce esir aldılar. 427 yılında Hunlar karşı saldırıda bulundular.

Çatışmalar 428'de de sürdü. Tabgaçlar, 430'da büyük ordularla saldırarak dağlı Hunlar'ı kılıçtan geçirdiler. Toprakları elden gitmesine karşın, Hun yabgusu Ho-lien Ting, ordusunu yeniden düzenledi. 431'de Siyenpiler'i kılıçtan geçirdi. Bu çatışmalarda Tabgaçlar sonunda üstün geldiler ve batı Hun birliği de 450'lere doğru yok oldu.

Yüeban Hunları ise Abar kabilelerinin zayıflamasından faydalananak Yedisu'nun her tarafına yayıldılar. Onlar, burada, bir Siyenpi kabilesi olan ve henüz 2. yüzyılda Tien –shan eteklerine göç ederek orada Batı Siyenpi Ordası adıyla müstakil varlığını belli bir süre koruyan Mukrilerle kaynaşmayı uygun buldular. İşte 5. yüzyılda kaynaşarak Türgeş halkını meydana getiren unsurlar bunlardır (s. 505).

Yüebanların bağımsızlığına 487 yılında son verenler ise Ju-

janlardan kopan Teleütler olmuştur. Teleütler ise 495- 499 arasında Eftalitler tarafından itaat altına alındılar; sonra Ju-janlar tarafından yenildiler ve 547'de ise Türkler (Türküt) tarafından baş eğdirildiler. Ama Orta Asyalı bu Hunların torunları hayatta kalmayı başardılar ve Çu-yu, Çumi, Çumugan ve Çuban adında dört kabile teşkil ederek Büyük Türk Hakanlığı döneminde çok önemli roller oynadılar. Daha sonraki dönemlerde onların Hunların torunlarından olduğuna hiç şüphe yoksa da artık onlara Hun denilemezdi.

5. yüzyılın ikinci yarısında Hun etnosu, sadece halk ve kültür olarak değil, aynı zamanda tabiat şartları açısından da birbirine benzemeyen dört bölgede ortadan kayboldu. Daha doğrusu, bün-yelerinde Hunlar'ın lazım-ı mutlak (olmazsa olmaz) bileşen olarak varlığını sürdürdüğü dört halk tarihten silindi. Başka bir deyişle Hunlar bu halkların embriyonu idiler. Ama bu Hun etnosunun aynı üyelerinin üzerinde durulmaya değer insanlar olmadığı anlamına gelmez. Sadece onlar etnik bütünlüklerini kaybettikten sonra kendilerine başka etnik bütünlükler çerçevesi içinde bir yer bulmuşlardır. Mesela Akassirler, Saragurlar ile kaynaşarak eski Bulgarlar'ı meydana getirmişlerdir. Kan-su Hunları, Aşina'nın Türk ordası bünyesinde yer almışlar; Çu-yu kabileleri Batı Türk Hakanlığı'nın büyümesini sağlamışlar ve 10. yüzyılda Çin'e yeniden hakim olan Sha-to (Şa-to) Türkleri onlardan türemiştir.

En nihayet Ordos, Shen-si ve Shan-si'de kalan Hunlar; Tabgaçlar'la bütünleşerek To-pa Wei İmparatorluğu'nun kaderini o tarafa, bu tarafa çekmişlerdir (s. 505-506).

Hunlarla ilgili yukarıda özetlediğimiz bilgiler büyük Sovyet tarihçisi M.İ. Artamanov tarafından da tekrarlanmıştır. Onun ünlü *Hazar Tarihi* adlı kitabında Hunlar; Kuzey Çin ve Moğolistan'da güçlü bir kabile ittifakı (Konfederasyon) kurmuş devletin asli gücü olarak anlatılır. (*Hazar Tarihi*, s. 60)

Hunlardan Öncesi

Hyung-nu (Sunnü/Hun) Türkleri ile ilgili bilgilerin doğru anlaşılması için bu halkın yaşadığı çevrenin ve ilişkili oldukları halkların biraz daha net çizgilerle tanımlanması gerekiyor. Hunlarla ilişkili olan Ting-ling kavmini tanımak bu açıdan önemlidir. Aşağıda; Prof. Emel Esin'in özetlediği bilgide bunu yakalamaktayız: "Kiselev'in araştırmalarına göre, Kem bölgesinde milattan önceki devirlerde Afanasiev ve Andronov kültürlerini meydana getiren Europeoidler yaşarken, MÖ 1400 sıralarında, doğudan gelen Ting-ling'ler, Karasuk kültürünü başlattılar. Kiselev, doğunun ırk özelliklerine uygun olarak daha Mongoloid olan bu göçmenleri, kullandıkları dört tekerlekli ve üzerine çadır kurulan arabaları sebebiyle Ting-ling olarak tespit edebilmiştir. Şunu da ilave edelim. J. R. Hamilton ve E. G. Pulleyblank gibi araştırmacılar ting-ling kelimesinin aslını Türkçe tegreg, tıgrıg gibi, "tekerlek" manasına gelen kemilerde aramışlardır". Esasen daha sonra bu boylara "kağnılı" anlamında Kao-ch'e denecekti. MÖ 700 sıralarında, yeni bir Europeoid akını neticesinde, Karasuk kültürü Tagar kültürü şekline girdi. MÖ 300'lerde ise Tagar kültürü, aynı bölgeye yine doğudan gelen göçler neticesinde Taştık kültürü vechesinde gelişti. Kiselev'in göstermiş olduğu gibi, Taştık kültürü doğrudan doğruya Kırgız ve Kök Türk kültürlerinin öncüsüydi. Ting-ling'ler Tuva çevresinde de Türklerin ataları olmuştu. Bugün Ulug Kem bölgesine verilen Tuva adı, Ting-ling ahfadından Tuba boyunun ismiydi.

Ting-ling'lerin, tarihi devirde Türkçe konuştukları; bilinen boyların çoğunun ataları olduğu hususunda G. Clauson, K. Czegledy, W. Eberhard, J. R. Hamilton, Maenchen-Helfen, Masao Mori, A.P. Okladnikov, E. G. Pulleyblank gibi zamanımız araştırmacılarının çoğu hemfikirdir. Ting-ling'lerin ahfadı, Çinlilerin T'ie-le dediği boylar ve onların da ahfadı Uygurlar ve Kök Türklerdi. Masao Mori'ye göre, Tie-le ve hatta belki de Ting-ling şeklinde verilen ad-

ların aslı Türuk/Türk idi. “Ti-le” adıyla ilgili görüşler muhteliftir. Diğer taraftan Kırgızların da tarih boyunca hep Tin-ling’lerle beraber yaşadığı ve tarihi devirde Kırgızların en eski bilinen Türkçe konuşan boylardan olduklarına işaret edilmektedir.

K. Czegledy Türk tarihinin Ting-lingler ile başladığını kaydederken, Türk türeyiş destanının da Kem Vadisi ve Türkçede Kögmen denen Tannu-ola ve Sayan dağlarında yer aldığına işaret eder. Kuzey Chou (556-81) tarihine göre milletimize Türk adını veren efsanevi alp ve hükümdar, Sayan dağlarında ilk ocağı yakmış ve o bölgede yaşayan kendi boyu ile kardeş boylardan Kırgızları idaresine almıştı. Kuzey Chou tarihinin kaydını Kök Türk Yazıtları da teyit ederek, Kögmen dağları için şöyle demektedir. “Eçümüz, apamız tutmuş yir-sub” (atalarımızın tuttuğu yer-su). Yine Kuzey Chou tarihine göre Türk’ün idare ettiği kardeş boylardan olan Kırgızlar da, Kem Vadisi’nde ve Kem Nehri’ne batıdan akan Abakan Deresi kıyılarında yaşıyorlardı”. Böylece milattan önceki binyılda Sibirya’da mevcut dağ tekesi motifinin Kök Türklere nasıl geçmiş olduğu anlaşılmaktadır. (Prof. Emel Esin, Türklerde Maddi Kültürün Oluşumu; s. 195-196)”

Chou Halkının Kimliği

Hunlardan önce Kuzey Çin’e egemen olan Choular hakkında da Prof. Esin’den şu alıntıyı aktarmak yeterli olacaktır:

“Tarih öncesinde, yalnız Ordos bölgesi değil bugünkü Kuzey Çin de, Çinli olmayan ve aralarında Türklerin de bulunduğu boyların vataniydi. Bu kavimlere Jung, Ti (veya Tik; belki Türk ile alakalıdır) ve Ting-ling deniyordu. Jung ve ti memleketlerinde yaşayıp Çinli olmayan kavimlerden Çinlilerin Chou dedikleri, MÖ 1050-249 arasında Kuzey Çin’de devlet kurmuştu. Eberhard, Chou boylarının kültürünün Türk kültürüne yakınlığına işaret ederek Chou boy-

larının çoğunun proto-Türk olduğu soncuna vardı. Chou'lar hakkında kaydedilen eski rivayetlerin birinde (MÖ IV. yüzyılda kaydedilmiş), sığın keyik konusu, kutlu dağ efsanesi içinde belirmektedir. Kutlu dağ ve sığın keyik menkıbeleri, bir yandan İç Asya'da K'un-lun Dağı ve o dağın ilahesi sayılan Hsi-wang-mu ile, diğer taraftan Budacı kozmolojideki altın dağ (Sumeru) ile bağlantılı gözükmemektedir (Age, s. 199)"

Chou kültürü ile Hun ve genel Türk kültürünün uyuştuğunu maddi kültür eserleri açıkça ortaya koymaktadır. Tekerlekli arabalar, özellikle de "kün-ay" motifi, Chouların eski Türklerden olduğunu gösteren sadece iki örnektir.

"Kün-ay" piktogramı, Türklerin Gök Tanrı inancındaki güneşi ve ayı temsil etmektedir. Bugün bayrağımıza ay ve yıldız olarak yerleşen bu piktogramdaki yıldız; eskiden çok dallı biçimde çizilen güneşin basitleştirilmiş halidir. Bu günden yıldıza geçişin evrelerini sikkeler üzerinde rahatça izlemekteyiz. Choular, Hunların devamı Kusan (Kuşan)lar, Gök Türkler, Hakanlılar, Selçuklular, Osmanlılar kün-ay motifini bayraklarda, sikkelerde bol bol kullandılar.

Bugün, İstanbul Valiliği'nin doğu kapısının kaşında bulunan Osmanlı arması bile "kün-ay" piktogramından ibarettir. Tarafımızdan keşfedilen İstanbul Vilayet bahçesinin kapı üstündeki ay ile 3000 sene önceki Chou ayı (hilal) birbirinin aynısıdır. Kün-ay sembolü güneş ve ay tanrılarını temsil etmektedir. Bu haliyle de hakanın gücünü simgelemektedir. İslam öncesi Türklerdeki Kün-Ay (Güneş ve ay) zamanla Alevi Türkler arasında Muhammet-Ali kavramına dönüştürülerek yaşatılmıştır. Bu dönüştürmenin ayrıntısını Türk Aleviliği isimli çalışmamızda göstermiş bulunuyoruz...

BATI HUNLARI (GUNLAR/KUNLAR)

Kuzey Hunları, Siyenpiller'in saldırısı karşısında 155-158 yılları arasında varlıklarını sürdürmek için çarpışa çarpışa batı Asya'ya doğru çekildiler. Batıya en dayanıklı savaşçılar gitmişti (s.551). İç Asya'daki Hunlar'ın yerini Siyenpiller'in alması Hunlar'ın yok olması demek değildi. Gunlar adıyla anılan Hunların batı kolu tarihteki rolünü oynamaya batı coğrafyasında sürdürecekti.

“Büyük bozkırın batı ucuna o dönemde iki halk yerleşmiştir. Ön Kafkasya'da Alanlar; Aşağı Volga ve Urallar'da Ugorlar... Batı Sibirya'nın step-orman şeridi Ugor- Samoid grubundan Sabırlar; Aral civarı ise eski Avrupalı katmanların artıkları Hionitler tarafından işgal edilmişti.

Sabırlar'ın Hunlar'a benzerlikleri o dönemdeki tarihçilerin dikkatini çekmiştir.

Batıya kaçan Gunlar'ı barındıran ve tekrar güçlenmelerine yardım eden Sabırlar değil Ugorlar olmuştur. Ugorlar, Gunlar'ın vurucu gücünün çekirdeğini teşkil etmiştir. Hunlar'ın batıya yürüyüşleri Ugor topraklarından başlamıştır. Bu iki halk (Hunlar ve Ugorlar) batıda Gunlar diye adlandırılmışlardır. Batılı Hunların Asya'dan göç sonrasında yerli halk Sarmatlar ile de iç içe geçtiği anlaşıyor.

Kuzey Hunları, kendilerini yenen Siyenpiller'den kaçıp Volga Nehri kıyılarına kadar gelmişlerdir. Gunlar'ın tarihi 350 yılına kadar pek bilinmemektedir (s 259).

Hunlar'ın geldiği coğrafyada önceleri İskitler (Sakalar) egemen iken Sarmatlar onları yenerek bölgeye egemen olmuşlardı. Doğu-

dan gelen Hun savaşçıları bu bölgelere yakın yerlerde konuşlandılar. Sarmatlar'la birlikte yaşamaya başladılar.

Batiya gelen Gunlar'ın fiziki görünümlerinde sessiz geçen 200 yıl boyunca bariz değişiklikler olduğu söylenmektedir.

Batiya kaçan Hunlar'ın da bin beş yüz yıl önce olduğu gibi Hun arabaları kullandığı görülüyor. Bunlar; İç Asya Hunları'ndan daha geriye gitmiş halde yeniden tarih sahnesine çıktılar. Ziraatçılığı bilmiyorlardı. Beylik düzeni de yoktu. Birisini bey seçip peşinden gider, önlerine çıkan şehirleri yakıp yıkarlardı. Ucu zincirle atın boynuna bağlı uzun mızrak, Gunlu savaşçı tarafından Sarmat darbe tekniği ile vurulurdu. Bu vuruşa göğüs göğüse çarpışmalarda düşman piyade birlikleri dayanamazdı.

Gunların büyüyüp yayılmaları karşısında Volga ve Yayık sahillerinin sahipleri olan Alanlar harekete geçtiler ve Gunlar'a saldırdılar. İki halk arasında 360'ta başlayıp 370'e kadar süren ölüm kalım savaşlarından Batı Hunları galip çıktılar (s.572). Üstelik de Alanlar Gunlar'dan kat kat güçlü oldukları halde.

Alanların arkasında o sıralarda büyük Got Krallığı bulunuyordu. Bu krallık, Baltık'tan Azak Denizi'ne kadar uzanıyordu. Devletin başında Ostrogotlar vardı. Bunlara bağlı olarak Vizigotlar, Gepidler, Yezigiler, Dacia'daki Vandallar, Taifallar, Karplar, Herullar, Sikirler, Rosomonlar, Venedalar, Mardenler, Merenler, Tüdolar, Vesler ve başka kabileler bulunuyordu (s. 572). Buna karşın Hunlar; Romalılar'la Persler'in yapamadıklarını yapmış, Alanlar'ı ve Gotlar'ı yenmişlerdi. Bu başarıda Hunlar'ın kendileriyle birlikte hareket eden kabilelere verdikleri sözler, savaşılan devletteki kabilelerin özgür olma istekleri, Hun Yabgusu Balamır (Balamber)'e tam olarak itaat etmeleri etkili oldu.

Hunlar Batiya doğru ilerleyip Dinyester Nehri'ni geçtikten sonra Vizigotlar'ı dağıttılar. Gotlar kaçarak Bizans'a sığındılar.

Batiya doğru savaşarak ilerleyen Hunlar 400 yılında Tuna sahil-

lerine ulaştılar. Hunlar'dan kaçan Suebler, Vandallar, Burgundlar, Alanlar 405'te zorla İtalya sınırından içeri daldılar.

Bu sıralarda Hunlar'ın ana askeri karargâhı, Karadeniz'in kuzeyinde uzanan bozkırlarda kurulmuştu. Fakat hızla batıya akıyorlardı. 430 yılında Hun ordusu Ren Nehri sınırına kadar ulaşmıştı. Bu sırada başlarında Rugila bulunuyordu. Rugila 434 yılında öldü. Hun devletinin yönetimi de Rugila'nın kardeşi Muncuk'un iki oğlu Attila ve Bleda'ya kaldı.

Attila; orta boylu, geniş omuzlu, koyu saçlı ve basık burunluydu. Gür bir sakalı yoktu. Küçük gözleriyle fırlattığı şahin bakışlar, muhatabını ürkütüyor, ne kadar güçlü olduğunu gösteriyordu. Öfkesi korkunç, düşmanlarına karşı acımasız, ama silah arkadaşlarına karşı son derece şefkatliydi. Gunlar, onun kabiliyet ve cesaretine güveniyorlardı. Bu yüzdendir ki Volga'dan Ren Nehri'ne kadar bütün kabileler onun sancağı altında birleşmişlerdi. Gunlar'dan başka Ostrogotlar, Gepidler, Türingiler, Herullar, Turcilingler, Rugiler, Bulgarlar, Akasirler, keza birçok Romalı ve Grek de seve seve hizmetine koşuyordu (s 584).

Attila; tahtı paylaştığı kardeşi Bleda'yı 445'te öldürtüp yönetimi tekeline aldı. Ordusu ile Balkan yarımadasına akın düzenleyip 70 şehri yakıp yıktı ve İstanbul surlarına dayandı. 447 yılında Bizans İmparatoru 2. Theodosius'u sıkıştırıp yıllık vergi vermeye ve güney Tuna sahillerini Hunlar'a bırakmaya mecbur etti.

Bundan sonra Attila, Roma İmparatorluğu'nu hedef aldı. Romalılar, Attila'nın gençlik arkadaşı olan Aetius komutasındaki orduları ile Hunlar'a saldırdılar. 451'de Katalun Vadisi'ndeki bu savaştan galip çıkan olmadı. Fakat Attila, 452'de ordusunun başında Roma'ya yeniden saldırdı. Roma ordusu dağıtıldı. Hunlar; Po Ovası'na kadar olan her yeri yağmaladılar.

Romalılar, büyük miktarda kurtuluş akçesi (fidye-i necat) ödeyerek Attila'dan kurtulmak istediler. Hun ordusunda salgın hasta-

lık çıkmıştı. Bu yüzden Attila, Romalılar'ın önerisini kabul etti.

453 yılında Attila; İldiko adlı bir Burgund kızı ile evlendi ve zı-laf gecesinde öldü.

Attila'ya 'Tanrının Kırbağı' adının verilmesi kesinlikle yanlıştır. Attila elbette son derece akıllı, iradeli ve kabiliyetliydi. Onun ölü-münden sonra oğulları kendi aralarında taht kavgasına başlayınca bağlı kabileler birbirleri ile savaşmaya başladılar. Attila'nın oğlu İlek ile birlikte 30 bin Hunlu asker öldürüldü. Diğer oğullar Dengizik ile İrnek, Dinyeperz dolaylarına gittiler. Buraya kaçan Hunlar; bu kez doğudan gelen ve eski Bulgarlar'ın ataları olan Ugorlar'la çatışmak zorunda kaldılar. Hun yabgusu Dengizik, Gotlar'la çarpışmaya de-
vam etti. Kuzeyden ise Savirler baskı yapıyorlardı. 463'te Dengizik, Aspar tarafından yenildi ve kellesi kesildi. Kalan Hun birlikleri Bi-zans'a sığındılar ve onlara Dobruca dolayları verildi.

Prof. Gumilev'e göre, 450 dolaylarında Hunlar, Avrasya'nın dört ayrı bölgesinde tarihten silinmişlerdir. Fakat; gerçek tarih böy-le demiyor. Hun varlığı, bölgedeki Türk halklarını evrimleştirerek Doğu Asya'da ve Güney Avrupa'da yeni Türk devletlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Prof. Gumilev de geleneksel Avrupalı tarihçilerin tezlerinin et-kisinde kalarak Avrupa Hunları'nı anlatırken, bu bölgenin daha önce Türk kimlikli kabilelerden yoksun bulunduğu tezini kabul ediyor. Siyenpiler tarafından kılıçtan geçirilen Kuzey Hunları'ndan bir bölük insanın, kadınlarını ve çocuklarını bile bırakarak kaçtıkları İtil (Volga) hattında, çok iyi karşılanmaları; burada 200 yıl içinde çoğalarak Alan Devleti ve Got İmparatorluğu ile savaşacak düzeye gelmeleri tarihsel yaşam ölçüleri ile uyuşmayan tespitlerdir.

Hunlar, İtil Hattı'na bilinçli olarak kaçmışlardır; çünkü burada kendi atalarından kabileler bulunduğunu bilmektedirler. Dönemin Bizans kaynakları bunu doğrulamaktadır. İtil-Ural hattındaki Türk dilli kabileler de Hunlar'ı kabul etmişlerdir. Örgütçü Hunlar; bu

bölgede çevreye uyum sağlayarak gelişmişler ve sonunda harekete geçerek Güneydoğu Avrupa'yı ele geçirmişlerdir.

Doğu Türkleri ile Batı Türkleri arasındaki bağlantı, aslında daha sonra Prof. Gumilev tarafından dikkat çekici biçimde ortaya konmuştur. Prof. Gumilev'in eksikliği; Hunlarla Göktürkler (Açınalar) arasında manevi yönden bile olsa var olduğunu kabul ettiği bu bağlantının, Hunlar'la Alanlar ve Sarmatlar arasında var olduğunu görmek istememesidir.

Prof. Gumilev'in geç döneme ilişkin doğu-batı bağlantısını veriyoruz:

Zaman –Gelenek İlişkisi

Geleneksel Çin tarih-coğrafya kaynakları, Batı Bölgesi'nden (Yani Tarım havzası üzerinden) batıya geçen Hun hanedanı hakkında belli belirsiz bilgiler verirler ki, bunlar elbette Attila'nın devleti, yani Gunlar hakkında duydukları bazı rivayetlerdir.

Efsaneye göre, bütün kabile öldürülür. Sadece 9 yaşında bir çocuk hayatta kalır. Düşmanları, onun el ve ayaklarını keserek bir bataklığa atarlar. Orada, bir dişi kurt ondan hamile kalır. Düşmanları çocuğu tekrar bulup öldürürlerse de dişi kurt kaçmayı başarır ve Altay Dağları'na gelerek bir mağaraya sığınır orada on erkek çocuk doğurur. Kız çocukları olup olmadığı konusunda herhangi bir kayıt yok. Birkaç kuşak geçtikten sonra A-hsien-she (Arslan şad) mağaradan çıkar ve Ju-jan hanının bağımlısı olur. Bundan sonrası hakanlığın normal tarihi akışıyla ilgilidir.

Bu karmaşık efsanenin yanı sıra Türkler'in (eski Türkler'in) ortaya çıkışıyla ilgili iki efsane daha anlatılır. Bunlar daha az romantik fakat daha çok inandırıcı, daha doğrusu gerçekçidir.

Bir efsaneyi motamot anlamak pek inandırıcı gelmeyebilir. Fakat, onun muhafaza edilen bazı detayları önemlidir. Çocuk, bir ba-

taklığa atılmıştır. Bu bataklık muhtemelen, Gunlar'ın çok ağır bir yenilgiye uğradıkları Balaton Gölü'dür. Macarcadaki "balaton" kelimesi de Slavca "boloto" (balata okunur) kelimesinden gelmektedir ki Gunlar tarafından yapılan çevirisi olduğuna inanılmaktadır.

Sakat bırakılmış on yaşındaki bir çocuktan hamile kalan dişi kurt: Bu da tıpkı Galyalılar'ın 'horoz'u, Plantegenetler'in 'İngiliz leoparı' veya Ruslar'ın 'ayrısı' gibi bir semboldür. Dişi kurdun torunlarının saklandığı mağara Altay Dağı'nın merkezi kısmıdır ki tabii olarak saklanmaya son derece müsaittir.

Son olarak, Türk hakanlarının psikolojik olarak kendilerini kurtla bütünleştirdikleri "A-shih-na" kelimesi, sözcük Moğolca asıllı olsa da "asil kurt" manasındadır.

Bu konu Çin kroniğinde Türk etnogenez versiyonlarından birisi olarak kaydedilmekle birlikte sadece bir şiirdir, tarih değildir. Şimdi düşünelim: Elimizde sadece dördüncü tercüme var. Gun rivayeti, eski Türk diline çevrilmiş; oradan Çince'ye aktarılmış, oradan da Batı dillerine tercüme edilmiştir. Şiirsel bir metnin her çevrilişinde orijinal değerinden ve estetiğinden bir şeyler kaybedeceği muhakkak. Nasıl herhangi birisi "Nibelunga Destanı"nın şiirsel yanlarının başarılı kısımlarını alıp bir hikâyeye dönüştürebiliyorsa aynı şekilde bu şiirsel kurt hikâyesi de düz bir anlatıma dönüşmüştür.

Nibelunga Destanı burada tesadüfen anılmamıştır. Çünkü bu destan Gun trajedisinin bir yansımasıdır ki, dişi kurt ve torunlarıyla ilgili olan efsane çevirisi sadece Batı versiyonunun tamamıyla aktarılmasından ibarettir. Çünkü, parşömen kağıdı, Kronos'un ölümcül darbesine ağaç kabuğundan daha fazla dayanıklıdır.

Acaba bu zayıf söylenti, ilme ne verebilir? Bu güvenilmeye değer olmayan bilgiye saygı göstermeye değer mi? Sanırım değer...

Çünkü o, Hunlar'la Gunlar'ın politik düşünce birliğinin kırıntılarının muhafaza edildiğini, etnik geleneğin bozulmadığını ve nihayet İstemi Han'ın 555 yılında batıya düzenlediği seferin 2. yüz-

yıldaki Hun göçüyle amaç yönünden ilgili olduğunu; yani bu iki yürüyüş arasında geçen 400 yılın etnik hatıraları silemediğini; çünkü bu yürüyüşün (İstemi Han'ın seferinin) tarihsel bir adaletsizliğin düzeltilmesi sayıldığını; Gepidler'in ve Saragurlar'ın Türkler'e ve Gunlar'a ihanet ettiğini göstermektedir. Geçmişin estetik algısı, bir halkın büyük işlere girişme gücünü bulduğu ilham kaynağıdır. Hunlar'ın ve Gunlar'ın unutulmaz hareketleri Türkler'e ilham kaynağı olmuş ve söz konusu gücü sağlamıştır.

Böylece; biri tarih-coğrafya, diğeri etnolojik olan iki rivayet (tarihsel söylenti) zinciri birbiriyle bütünleşmektedir. Üstelik de birincisi, ikincisinin doğruluğunu pekiştirmektedir." (s. 593-594)

Gumilev; Hun/Gun birlikteliğini ileriki zamanda Aşina/Açina soyunun temeli olarak ortaya koymakta ve iki güç arasında etnik-kültürel-ruhsal bağlantı olduğunu vurgulamaktadır.

Zaten bundan sonraki büyük Türk devleti de Hun boyu içindeki ünlü Asil (soylu) Kurt ailesinin çevresinde, bu önderlikte doğacaktır.

Prof. Gumilev, Açina Hanı İstemi'nin, Batı seferine 100 yıl kadar önce öldürülen Atilla'nın oğlu İlek'in intikamını almaya çıktığını söylemeye çalışırken; doğu-batı Türklüğü arasındaki bağımlılığı da vurguluyor.

Bizim tezimiz şudur: Açina-Gun/Kun/Hun bağlantısı, Hun-Sarmat-Alan bağlantısı ile eşdeğer görülmelidir. Tarihi süreç, bu bağlantı ışığında çok daha doğru ve açık biçimde izlenebilmektedir.

Batı Hunları'nın Dili

Bir halkın kimliğini, onun dili belirler. Gunlar'ın kimliği konusunda eldeki en önemli veri de onların dilidir. Batı Hunları'nın dili, yani Gun dili, Türk dilinin bir koludur. Bu yüzden Batı Hunları tarihteki en etkili Türk halklarından biridir. Batı Hunları'nın Türk

ve Türk dilli olmaları, onların yeni coğrafyada barınmalarını sağlamıştır. Çünkü, İtil-Ural hattının yerleşikleri de bir diğer görüşe göre Türk kimlikli kabilelerdir. Türkçe, kabileleri birbirine yapıştıran ve kuvvetli çekim gücü olan bu yüzden de çabucak devlet kurulmasını sağlayan bir dildir. Gun dili ile ilgili olarak yapılan saptama şöyle:

“Gun dilinin varisleri olarak rahatlıkla Çuvaşlar’ı gösterebiliriz. B.A. Serebrennikoff, Çuvaş topraklarına taşınan Türk dilinin kaynaklarını nerelerde aramak gerektiği konusunda bir soru yöneltmekte ve Çuvaş-Moğol ve hatta Çuvaş-Tunguz dilleri arasındaki ilişkiden hareketle şu sonuca varmaktadır: ‘Bugünkü Çuvaş dilinin ana kaynağı olan Türk dillerinden birisine, görünüşe göre Moğol dilli bir halkla komşu olarak yaşayan Baykal Gölü bölgesinde bir yerlerde rastlanmıştır.’ Nitekim daha sonraları Finnogur halkları, Türk dilli muhacirlerin tesirinde kalmıştır.

B.A.Serebrennikoff’a göre, bugünkü Çuvaşçanın ana kaynağı olan Türk dilini buralara taşıyanlar, ‘güçlü iradeye sahip muhacirlerdi; Avrupa’ya doğru itilmişlerdi ve Volga’nın aşağı akımlarını kendilerine yurt edinmişlerdi.’ Bunun sonucu olarak Türkizeban (Türkçe konuşan) halklar iki dil grubuna ayrılmışlardır: Bulgarlar ve Hazarlar... Hazarlar, Volga’nın aşağı akımlarında kalmış; Bulgarlar ise iki gruba ayrılarak bir grubu güneye, diğeri kuzeye doğru hareket etmiştir” (s 261).

Asya Hunları’nın dilinin Türkçe olduğu; aynı dil kümesinin batıya itilen Asyalı kavimler tarafından (Yukarıdaki tarihsel süreçte 158 yılı göçünü dikkate alınız) Volga Nehri’nin aşağı kısımlarına taşındığı dilbilimciler tarafından saptanmıştır. Bu yüzden Türkler Asya’yı şekillendirdiği gibi Batı’ya kayarak Avrupa’da da yoğun göçlerin ortaya çıkmasına yol açmışlardır. Tarihteki büyük kavimler göçü, Türkler’in eylemlerine ve göçlerine bağlı olarak doğmuştur.

Kölecilik Yıkılıyor

Hunlar konusunda üstat Artamanov, öğrencisi Gumilev'in sap-tamalarını hemen hemen tekrarlamaktadır. Batıya kaçan Hunlar, Ural civarındaki bozkırlara yerleşmişlerdir. Burası yerli kabileler ve Ugorlar'la kuşatılmıştı. Hunlar, varlıklarını bu yerli kabilelerle kaynaşarak sürdürmüşlerdir. Bu kaynaşma sonucunda Ugorlar'da Mongoloid öğeler ortaya çıkmıştır. Batı Hunları da atalarının pek çok kültür işaretlerini yitirerek Ugorlar arasında yaygın olan Sarmat kültürünün yerli unsurlarını benimsemişlerdir. "Dolayısıyla göçerek gelenlerin (Hunlar'ın...) kullandıkları Türk dili, Hunlar arasında sadece korunmakla kalmamış ayrıca kendileriyle temasta bulunan Ugor kabilelerinin dilini de önemli ölçüde etkilemiştir. El-bette Ugor kabileleri de bugün ana öğeleri Çuvaşçada korunan (de-
vam eden) ve Bolgar (Bulgar) ve Hazar dillerinin atası sayılan bu dile (Türkçeye...) bazı şeyler katmışlardır (Hazarlar, s. 63)."

Hun istilasının sonuçlarını yorumlayan Artamanov şöyle yazı-yor: "Hun istilas, doğu Avrupa'nın güney kesiminin görünümünü kökten değiştirmiştir. Bölgeyi kontrol altında tutan bozkır şeridi, buranın İran dilli eski yerleşiklerini ortadan kaldıran, başka yerlere süren veya bünyesine alarak asimile eden (eriten) Türk dilli kabile-ler tarafından işgal edilmişti. O zamana kadar bugünkü Ukray-na'nın Geto-Trak, Slavlen ve German kabilelerinin yaşadığı orman-step şeridi de daha az değişiklikler geçirmemiştir. Çünkü bu kabile-ler, muhacirler (yeni gelen Hunlar) tarafından bütünüyle yeniden harmanlanmıştır (s. 60).

Artamanov, konuyu şöyle açıyor: "German kabilelerinin Büyük Halk Göçleri çağını açan Pribaltık'tan doğuya yönelişleri, Kuzey Karadeniz civarında, karşı tarafta kendisine mecra (çıkış kanalı) bulmaya çalışan daha güçlü bir Asyalı göçebe akınıyla karşılaşmış-tı. Çarpışan bu iki akım, birbiriyle karışarak, göçen kavimler ara-sında en güçlüsü olan Hunlar'ın yolu üstünde ilerleyen ve bir dizi

halkın ikinci defa daha birbirleriyle kaynaşmasını sağlayarak Batı Avrupa'yı su baskınına uğratan bir sele dönüşmüştü. Germanler, Slavyenler, Ugorlar ve Türkler; sadece Avrupa'nın eski yerleşikleriyle (sekene) karışmakla kalmamış, aynı zamanda yeni halklar ve etnik kitleler oluşturarak çoğu defa onları itmişlerdir ki, böylece ana çizgileri günümüze kadar değişmeyen, öncesindekinden tamamıyla farklı yeni bir Avrupa etnografya haritası ortaya çıkmıştır.

Büyük halk göçleri hem antik devrin kölecilik sistemine son vermiş hem de barbar göçleriyle gençleşen Avrupa tarihinde yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Antik devrin harabeleri üzerinde, kölecilik düzeninde yaşayanlara kıyasla daha progresif feodalkale ilişkileri ortaya çıkıyor ve geliyordu. Ne var ki mensuplarının kültürel geri kalmışlığını ortadan kaldıran yeni sosyal yapı, çok geçmeden eski dünyanın kölecilik ilişkilerinin ve fatihlerin kabile ya-pısının kalıntılarını yararak geçecekti. Kölecilik sisteminin yıkılışı, barbarlığın medeniyete karşı kazandığı zaferin ve antik kültürün de ortadan kalkması demekti. Kültürün gelişmesi yolunda bozuk köprünün yeniden kurulması ve antik toplum tarafından vaktiyle kurulmuş bulunan kültür seviyesinin daha da yükseltilmesi için yüzlerce yılın geçmesi gerekecekti. (Artamonov, *Hazar Tarihi*, s. 59)

Yukarıdaki saptamalar gösteriyor ki Hunlar'ın batıya göçleri ile yaratılan deprem, Avrupa tarihini ve Yakın Doğu'yu ciddi biçimde etkilemiştir. Hun hareketi ile ortaya çıkan olaylar aslında insanlık tarihinde bir devrim yaratmış; köleci sistemler çökmüştür.

Batılı yazarlar ve tarihçiler gibi Artamonov da bu devrimci gelişmeyi, antik kültürün, dolayısıyla insanlık kültürünün çökertilmesi gibi görme eğiliminde. Halbuki kendi araştırması açıkça gösteriyor ki Avrupa ve antik kültür çözülme, çökme dönemindedir. Bu çöküşten yeni kültür ürünlerinin ortaya çıkması; değişik Türk boylarının Asya'dan yola çıkıp Avrupa'nın ortasına kadar yürüme-leri ile mümkün olmuştur.

Daha sonraki verilerin de göstereceği gibi bugünkü Avrupa'yı şekillendiren de uyuyan bu coğrafyayı dürterek uyandıran, bölgedeki diğer Türk kabilelerini de hareketlendiren Hunlar olmuştur.

Doğu ve Güneydoğu Avrupa'da MÖ 7. yüzyıldan Saka (İskit) egemenliği ile başlayan Türk kimliğinin belirleyici rolü, Hunlar'ın sonrasında da devam edecektir.

Hunlar Önasya'da

Batı Hunları (Gunlar) bu zaman diliminde sadece Avrupa'nın içlerine doğru değil, Kafkaslar'ın güneyine doğru da yayılmışlardır. Hun ordusunun bir bölümü Avrupa'nın içlerine doğru ilerlerken temel Hun gücü Kafkaslar'ın güneyinde hareket halinde idi (*Hazar Tarihi*, s. 73).

Hunlar'ın bu bölgede görünmeleri ile ilgili olarak 5. yüzyılda yaşayan Ermeni tarihçi Agathangelos, 217-238 tarihlerine gönderme yapmaktadır. Güney Kafkasya'daki olaylara Hunlar'ın 430 yılında da karıştıkları dile getirilir. 332-338 arasında olaylarda da Hun kabile adı geçer.

Artamonov, Hunlar'ın Kafkasya'ya kesin geliş tarihlerini 395 yılı olarak gösteriyor. Hunlar o yıl bozkırları geçip Azak Denizi'ni aşarlar ve Kafkaslar'ı geçip Pers topraklarına girerler. 395-408 yılları arasında tüm Suriye'nin Hunlar'ın eline geçtiğini Suriyeli tarihçi Yeşu Stilit yazmaktadır (s. 75). Diğer tarihlerde de aralarında Antakya'nın da bulunduğu bir dizi Mezopotomya şehrinin Hunlar tarafından kuşatma altına alındığı, Kudüs ve Sur'un savunma hazırlıkları yaptıkları; Arabistan, Fenikya, Filistin ve Mısır'ın korkuya kapıldıkları belirtiliyor (s. 76). Bu geniş bölgeleri yağmalayan Hun ordusu, Hazar Denizi'nin batı sahillerini izleyerek Kafkasya'yı aşmış ve asıl topraklarına dönmüştür.

"Hunlar, zaman zaman Doğu Roma İmparatorluğu'na,

Germanlar'la yapılan savaşlarda yardım da ediyorlardı. Ancak, Pannonya'ya yerleşmiş bulunan Rugila ve Ruya kumandasındaki güçlü Hun öncü birlikleri; Alanlar'ın Vandallar'la birlikte 406'da Galya'ya gitmesinden sonra onların boşalttıkları topraklara yönelmiştir. Hunlar, 434'te Konstantinopolis'i de kuşattılar. Bizans rivayeti, şehrin kurtuluşunu sadece bir mucize olarak açıklamaktadır. Rugila'nın o yıl ölümü üzerine Hunlar'ın yönetimi iki yeğenine kalmıştı: Attila ve Bleda (s. 77)."

Karadeniz bölgesindeki kabileleri de yanlarına alan Hunlar, iyice güçlenmiş bulunuyorlardı. Avrupa'nın tam ortalarına dalıyorlardı. Hunlar'ın en büyük kabilesi Akatirler idi. Akatirler de birçok kabile ve boya ayrılıyorlardı. Bizans, Akatirler'i kışkırtıp isyana itekleyince, Attila, ana orduyu bunlar üzerine sürdü ve onları zorla itaat altına aldı. Attila; 448 yılında Akatirler'in ve Karadeniz civarındaki diğer bağlı kabilelerin başına büyük oğlu Ellak'ı getirdi. (Tarihçi Marquart; Akatirler'i, Oğuz boylarından Ağaçeriler ile özdeş görmektedir. Akatir sözcüğü de aka: ağabey, büyük; çeri: carig ise muhtemelen Hindistan'dan alınan asker, ordu anlamında etimolojik değerlendirmeye bağlanabilir ki "büyük ordu/kabile" anlamına gelir. Bak: s. 78, dipnot)

Anadolu'da bu kabile, Güney ormanlık bölgelerinde yaşadığı için ağaç-eri biçiminde anlamlandırılmıştır ki, bu anlamlandırma sonradan yüklenmiş olabilir. Akatirler, Karadeniz bölgesinde kalarak ve hayvancılık, avcılık yaparak yaşadılar. Böylece batıya giden diğer Hun boylarının kısa bir zaman sonra uğrayacakları katliamdan kurtulacaklardır.

Hun ordusunun ana gücü Avrupa'nın içlerine doğru yürürken, diğer ordu, Ermenisten-İran hattına saldırılar düzenlemektedir. 452'de surları aşarak kuzey İran'ı yerle bir etmişlerdir (s. 83). 480 yılında ölen Ermeni tarihçi Elishe'nin belirttiğine göre Kuzey Kafkasya'da üslenen Hunlar'a Haylındurlar deniliyordu. Bunların bulun-

duğu bölgenin ise Alanlar'dan ele geçirdikleri Kuzey Kafkasya olduğu anlaşılmaktadır. Haylındur prenslerinden Bel'in, Pers sarayında görev yaptığı, Ermeniler'e yardım ettiği de bilindiğine göre, Hunlar'ın bölgede yer yer paralı askerlik yaptığı da anlaşılmaktadır (s. 85).

Attila'nın 454'te ölümünden sonra Hun birliği dağıldı. Çünkü; bu birlik içinde Hun kılıcından korkan pek çok kabile yer alıyordu. Güçlü Hun hakanı Attila ortadan kalkınca, onun otoritesini sürdürecektir bir yönetici ortaya çıkmadı. Hunlardan yüzlerce yıl önce, Kafkaslar üzerinden güneye inerek Anadolu'ya giren diğer Türk halkı ise Sakalar (İskitler) idiler. Bunların Urfa'ya kadar geldiklerini gösteren mozaik Haleplibahçe kazısında elde edilmiş bulunuyor. Tarihçilerimiz hala bunun farkına varabilmiş değiller.

Batılı Tarih Yanıltıyor

Ne yazık ki bu iki üstad (Artamonov-Gumilev), tarihsel bilgileri, belli bir ön kabul ile yorumladıkları için Hun öncesi İtil-Ural halklarını yerli ve Türk dilli olmayan halklar olarak kabul etmektedirler. Bu da Türkler'i yeni halk sayan Avrupa merkezli tarih anlayışının etkisinden kaynaklanmaktadır.

Kuzey Hunları, Siyenpi saldırısından kurtulmak için batıya kaçarken; sığınacağı bir kardeş kabile/halk bulunduğunu elbette biliyordu. Zaten, az sayıda Hun'un binlerce kilometre ötelere giderek orasını 200 yıl içinde ele geçirecek hale gelmesi, dil –kültür birliği yok ise olanak dışıdır. Kaçak Hunlar, farklı bir etnik gruba sığınmış olsalardı, dillerini ve kültürlerini zamanla unutarak asimile olurlardı.

Tarihsel olarak çelişki gibi gözüken bu durumu kabul edilebilir hale getiren tek seçenek bellidir: İtil-Ural hattındaki eski kabileler, Türk dilli, Türk kimlikli kabileler olduğu için Hunlar, bunların içine

girebilmiş, orada barınabilmiş ve büyüyebilmişlerdir.

Bu konuda, Prof. Mirfatih Z. Zekiyev, haklı itirazlar öne sürmekte ve şu açıklamayı yapmaktadır:

“Hint ve Çin kaynakları, Hun etnonimini, ‘Unu’ şeklinde MÖ 2. bin yılda kullanmışlardır. Bu kelimeye daha sonra Avrasya’da ve hatta Kuzey İtalya sınırına kadar Batı’da rastlanmaktadır.

(...) Anlaşılan Hunlar (Unular) daha MÖ 2. bin yılda devlet teşkilatını tamamlamışlardı; öbür türlü Hint ve Çin kaynakları onlardan öylesine söz etmezdi.

(...) Hunlar, Gumilev’in düşündüğü gibi bir halk olarak tarihten silinmemiş, aksine değişik etnik adlar altında varlığını sürdürmüştür. Hunlar; batıda Gunlar’a yani başka bir halka dönüşmediler ve Rusların verdikleri Hunlar ve Gunlar şeklindeki değişik adlar altında tek ve aynı halk olarak, yani Hun (Sun) etnik adını taşıyan Türk dilli halklar olarak varlıklarını sürdürdüler.

(...) Eğer Hunlar sadece göçebe iseler ve Avrupa’da yalnızca 370 yıllarında arziendam etmişlerse, onların Doğu Avrupa, Batı Avrupa, Suriye ve Anadolu’ya (Kappadokya’ya) akınlar düzenleyip bu saldırıları ölümüne Roma İmparatorluğu içlerine taşıyabilmelerini akıl mantık kabul etmez. Gerçek tarih ancak Hunlar söz konusu olduğunda alt üst edilebilir.

Halbuki Türk kabileleri, değişik etnik adlar altında milattan çok uzun bir süre önce Avrupa’ya yayılmışlardı. Bunlardan bazıları zamanla egemen konuma geçerek kendi devletini kurmayı ve tarihe kendi etnik adıyla geçmeyi başarmıştır. Büyük çoğunluğu Türk dilli olan İskitler arasında bile Hun (Sun) adını taşıyan kabileler vardı ve bunlar Milat başlarında Yunanlı tarihçi yazarların bilgisi dahilinde idiler. Ancak bu yazarların hiçbirisi Hunlar’ın Avrupa’ya Asya’dan geldiklerini belirtmemiş, aksine onlardan yerli halklar olarak söz etmişlerdir.

Miladi 1. yüzyıl sonlarıyla 2. yüzyıl başlarında yaşayıp eserini

yazmış olan Yunanlı tarihçi Dyonisios, Hazar Denizi'nin kuzeybatısında 'Kronia Denizi kıyıları boyunca Hazar Denizi ağzına kadar uzanan topraklarda önce İskitler'in daha sonra Unlar'ın, onların ötesinde Kaspiler'in, onların da ilerisinde savaşçı Albanlar'ın ve dağlık bölgede yaşayan Kadusiler'in' yaşadıklarını belirtmektedir. Yapılan alıntıdan da anlaşılacağı üzere, Dyonisios'un milatın başlarında saptadığı Türk kabileleri daha milattan önce Avrupa'nın geniş bir kısmına saçılmışlardı. Yazarın sözünü ettiği kabilelerin tamamı Türk dilli idi. İskitler; Türk dilli halkların başında geliyordu. Etnik adları kas 'kaya' ve pi 'bey/bay' olan Kaspiler de Türk'tü.

Alan>aluan>alban etnonimini taşıyanlar da Türk kabileleriydi.

(...) Yine Miladi 2. yüzyılda yaşayan Yunanlı tarihçi Ptolemaeus'a bakalım. Onun saptamasına göre, Sarmatya'nın Avrupa kesiminde Agadirler'in (Agathirs) aşağısında Bastarnalar ile Roksolanlar arasında Hunlar yaşıyordu.

Miladi 4. yüzyılda güya Türkler'in Asya'dan Avrupa'ya göçtükleri dönemde Yunanlı tarihçi Philostratus, Hunlar'dan söz etmektedir, ama onların Asya'dan Avrupa'ya çıkıp geldikleri konusunda tek kelime bile etmez: 'Göründüğü kadarıyla bu Unlar, Neüriler'den daha eskidir; onlar Tanaid Nehri'nin döküldüğü Ripeis dağlarında yaşıyorlardı.'

4. yüzyılın ikinci yarısında yaşayan Zosimus ise Hunlar'dan 'Krali İskitler' olarak söz etmektedir. İskitler'in Türk dilli oldukları konusunda ise kuşku bulunmamaktadır.

(...) Çinliler de Tü-ku (Türk) halkını, Hunlar'ın torunları olarak kabul etmektedirler (s. 124 vd.)"

Tarihçi P. İ. Karalkin ise, Krali İskitler'in, Türk dilli halkların ataları olduğunu belirtmektedir (s. 208).

Prof. Zekiyev, daha sonraki değerlendirmesinde şu sorgulamayı yapıyor:

"L. N. Gumilev; adları Karadeniz bölgesindeki göçebelerin genel

adlarında bulunmasına karşın, Hunlar'ın tarihten silindiklerini neye dayanarak söylüyor? Hun etnoniminin uzun süre Hunlar'ı değil başka halkları gösterdiğini nereden biliyor? Eğer mevcut tarihi veriler objektif biçimde incelenecek olursa, Hunlar'ın (Sün veya Hün) başlangıçta Türk dilli İskit ve Sarmatlar arasında fazla dikkat çekmeyen Türk dilli kabileler olduğunu tahmin etmek zor değildir.

Prof. Zekiyev'e göre, 453'ten sonra Hun federasyonu parçalanınca Hunlar, Türk dilli Hazarlar'ın ve Alanlar'ın arasına dağılıp gitmişlerdir ama Hun (Sun) etnonimini kullanmayı sürdürmüşlerdir.

Alban Tarihi'nde Hunlar

Türk tarihi ile ilgili önemli kaynaklardan birisi de *Alban Tarihi*'dir. Kalankatlı Moses tarafından yazılan, sonradan eklemelerle zenginleştirilen bu kaynakta Hunlar adı altında Türkler'den, Türklerin batı kolundan, özellikle de Hazar Türklerinden söz edilmektedir.

Kuzey Karadeniz ve Kafkasya hattına egemen olan Türk Hakanlığı, eski Hun boylarını da yönetimi altına almıştı. Bölge halkları, bu konfederasyonu oluşturanlara Türk değil Hun diyorlardı. Bu durum bile, Hun-Türk ilişkisini, bu iki oluşumun kökende birbirlerinin sürmesi olduğunu gösterir.

Bugün Ermeni toplumunun eski bir parçası gibi algılanan Albanlar'ın kimliği konusu tam aydınlanmış değildir. Prof. M. Z. Zekiyev, *Türkler'in ve Tatarların Kökeni* adlı çalışmasında, Albanlar'ı Türk olarak göstermektedir. Çünkü o; bu etnonimi; alban>alan biçiminde değerlendirmektedir. Prof. Zekiyev; Alan etnoniminin bir varyantı saydığı Alban'ı, Alanlar'ın Türk oluşundan yola çıkarak bir Türkçe etnonim kabul etmektedir.

Dönemin tarihçilerinden Kalankatlı Moses, Hunlar diye nite-

lendirdiği Batı Türkleri hakkında ilginç bilgiler veriyor.

Albanya, Güney Kafkasya ve özellikle de bugünkü Azerbaycan'ın bulunduğu bölgeyi kapsıyordu. Albanlar, bölgenin en etkili halkı idiler. Alban Tarihçi Moses'in eserinde Hunlar'ın ve devamı olan Türk hakanlığının Kafkas bölgesinde etkili olduğunu, İran'la ve Bizans ile kimi zaman müttefik kimi zaman düşman olarak sürekli ilişki içinde bulunduklarını görüyoruz.

Hazarlar'ın (Hunlar) Kafkaslar'ı, eskiden Hun Kapısı denilen (s. 69) Derbent Geçidi'nden aşarak Ermenistan hattına saldırılarının İran Şahı 2. Şapur (309-379) zamanında başladığını yazan Moses (s. 52) bir Hun savaşçısını şöyle anlatıyor:

"Bu Hun uzun boylu, demek mümkün ki çam yarması gibi bir adamdı. Geniş bedenine elli katlı zırh giyiyor, koca kafasına çivili tolga koyuyor, üç karış eninde olan alnını ise bakırdan yapılmış si-perlikle örtüyordu. Kocaman mızrağının sapı ağaçtan yapılmıştı; şimşek çakan kılıcı ise görenleri dehşete düşürüyordu. (s.54)"

Hunlar'ın yarattığı korku, tarihçi Moses'in anlatımında kendisini açıkça hissettiriyor.

Kalankatlı Moses; Albanya, Ermeniya ve İverya'ya Hunlar'ın ardılı Türk Hakanlığının batı kolunu oluşturanlardan Hazarlar'ın saldırısını anlatırken, duyduğu öfkeyi kurduğu cümlelerde açıkça ortaya koyuyor.

Kafkasya; İran şahlığı ile Bizans İmparatorluğu arasındaki egemenlik mücadelesinin sürdüğü bölge idi. Bu iki devlet, bölgede egemen olabilmek için Kafkasötesi'ndeki Türklerle ittifaklar oluşturmuyorlardı. Hun denilen Türkler de yerine göre bu iki güçten biriyle anlaşıyor; bölgede gücünü böyle sürdürüyordu. Her halükârda, istilacı Türk ordusu bölgeyi yağmalıyor; sonra çekip kuzeye gidiyordu.

Kitapta, Hazar Hakanı Cebu Hakan'ın 628 yılında öz oğlu ile birlikte başlattığı bir saldırı anlatılırken şöyle deniliyor:

Bu dehşetli ve gamlı haber Albanlar ülkesine ulaşınca başkent ve kale olan büyük Berde'de, ülkemizin tahkim edilmesi hakkında karar aldılar. Karar; Hüsrev Şah'ın (İran Şahı) bu ülkedeki valiliğine ve prensliğine tayin ettiği Kayşak tarafından alınmıştı. O, çevredeki halkın çoğunu şehirde tutarak Hazarlar'a karşı direnme kararına vardı ve ülkenin ayanları ve şehir halkıyla ittifak yaparak mevkisini sağlamlaştırmaya çalıştı. Büyük Çola şehrinin savunucuları onun haddinden fazla sağlam duvarlarını koruyan döğüşçüleri ile ne yapılabileceğini dikkat merkezine aldı. Bu azametli duvarları İran şahları yaptırmıştı ve onlar bunun için çok büyük paralar harcıyıp kendi ülkelerinin ahalisini güçsüz bırakmışlardı. Onlar; bu muhteşem yapı için inşaatçıları seferber edip pek çok çeşit yapı malzemesi taşıttırdılar ve bu surlar vasıtasıyla Kafkas Dağları ile Şark Denizi (Hazar) arasındaki geçitleri kapattılar.

Ama bütün dünyanın öfkesi burnumuzun dibine gelince, deniz dalgaları duvarlardan yukarı çıkıp onları yıktı ve temeline kadar dağıttı. Kale duvarlarında olan savaşçılar; bu çirkin, enli suratlı, kirpiksiz, avratlar gibi uzun ve saçılmış saçlıların üzerlerine hücum ettiğini görünce müthiş korkuları daha da artıyordu. Onların isabetli ok atmaları kaledekileri daha da sarstı; çünkü bu oklar yaylardan sanki sel gibi akıyordu.

Şehre girince, kan içen kurtlar gibi halka hücum ediyor, dar sokak ve dönemeçlerde merhamet etmeden herkesi kırıyorlardı. Bu kırgında ister güzel ve genç kız olsun, ister oğlan, ister hasta, ister takatsiz herkesi öldürüyor, herkesi mahvediyorlardı. Öldürülen anaların döşlerinden süt yerine kan emen körpe yavru-lara bile merhametleri yoktu. Onlar sanki od tutmuş saman gibi, bir kapıdan girip öbüründen çıkıyorlardı ve oldukları yerlerde vahşi hayvanlar ve kuşlar için bol bol yem bırakıp gidiyorlardı.

Bu dalgalar yavaş yavaş bizim tarafa doğru da ilerledi.

Bu haber; Bedre şehrine sahip olan bizim prens efendimize ula-

şınca o, yaklaşan büyük tehliken çıkış yolu aramak için, korkudan şehrin iç kalesine sığınan birliklerle görüşmek istedi. Ama konuşmak için ağzını açmak istediğinde onu öyle bir dehşet bürüdü, dizleri birbirine değip öyle bir titredi ki ağzından tek bir söz bile çıkaramadı.

Orada toplanmış halk, onu böyle korkuda görünce gürültü patırtı edip bağırdı: “Peki bizi şimdiye dek neden burada tuttun? Bizi kadın ve çocuklarımızla birlikte bu kan içen vahşilerin eline vermek için mi? (s. 146)”

Cebu Hakan, Albanya’yı aldıktan sonra Tiflis’i kuşatır. Bu kuşatmada Bizans İmparatoru Herakliyus da vardır. Lakin çok güçlü olan bu surları geçemezler. İki ordunun başarısızlığını anlayan şehir halkı kibirlenir ve onların başarısızlığı ile alay ederler.

“İri bir balkabağı getirip üzerine, Hunlar’ın hükümdarının bir dirsek uzunluğundaki suretini yaptılar. Kirpikleri yerine göze görünmeyen ince hatlar çizdiler. Sakal yerini, utanmazca çıplak bıraktılar. Burun deliklerini bir karış boyunda yapıp altına bıyığa benzer seyrek kıllar dizdiler. Maksatları herkesin onu kolaylıkla tanıyabilmesiydi. Bundan sonra bezenmiş balkabağını getirip kale duvarının üstüne, düşman askerlerinin karşısına koyup bağırıp çağırdılar: ‘İşte sizin hükümdarınız buradadır. Gelin ona saygıyla baş eğin; çünkü bu Cebu Hakan’dır.’

Ve mızraklarını ellerine alarak hakanın timsali olan bal kabağını deşmeye başladılar.

Onlar ikinci hükümdarla, Herakliyüs ile de alay ediyor, onu maskara ediyor, sövüp rezil rüsva ediyorlardı ve ona ‘Sapık, gulampara” diyorlardı.

O yıl, İran Şahlığı’nın baskısıyla kuşatma kaldırılrsa da 629’da Kuzey Hakanı (Cebu Han), oğlu Şad’la birlikte güneye yeniden saldırır. Yönünü Tiflis’e çevirir.

“Onlar, kılıçlarını yükseklere kaldırıp hep birlikte kale surlarına

hücum ettiler. Bu dev ordu, birbirlerinin omuzlarına yaslanarak hızla surları aştı; talihsiz şehir halkının üstüne kara gölge gibi düştü, vücut öğeleri uyuşup kolları kuvvetsiz kaldı. Artık mağlup olmuşlardı. Kale surlarından geri çekilen kuşatılanlar; kuş yakalayanın ağına düşüp titreyen serçelere benziyorlardı. (...)

Feryat ve iniltiler dindikten sonra (...) ellerine iki zadegan düştü. Birisi İran şahının buraya tayin ettiği vali, diğeri Gürcüler'dendi. Onları Hazar hükümdarının yanına getirdiler. Hükümdar; kendisini bal kabağı sıfatlı ve gözsüz gösteren bu adamların ikisinin de gözlerinin çıkarılmasını emretti. Sonra da onları boğmalarını, derilerini soyup içine saman doldurmalarını ve surlardan aşağı asmalarını emretti. (s .161-162)''

Batı Türk Hakanlığı'nın yürüttüğü bu savaşlar, 657'den sonra artık Hazar Türk Hakanlığı'nın tarihinin bir parçası olacaktır.

BOLGARYA HANLIĞI

Türkiye tarihinde Gök Türk İmparatorluğu diye bilinen devletin (Büyük Türk Hakanlığı) iç savaşlarla parçalanması sonrasında Batı Türk Hakanlığı ortaya çıkmıştı. Bu hakanlığın yıkıntıları üzerinde yükselen devletlerden birisi Bolgarya Hanlığı'dır. Azak ve Karadeniz kıyılarında iki önemli kabile olan Utigur ve Kutrigur boyları, birleşik bir güç oluşturdular.

Kuruluş öncesinde Utigurlar, Türk Hakanlığı içine girmişlerdi. Diğer kabile ise Avarlar'la birlikte hareket etmiş ve önemli bir kesimi onlarla batıya, Pannonya'ya gitmişlerdi.

7. yüzyılda Bizans tarihçilerinin Bolgarlar dedikleri Hunnugundur kabilesi tarih sahnesine çıkıyordu.

"619'da bir Hun beyi, arkontları ve mızraklı süvarileriyle birlikte Konstantinopolis'e gelerek imparatorudan Hristiyanlığa kabul edilmesini istemişti. Arkontlar ve karıları vaftiz edilmiş, Hun beyine de patrik ve igumen unvanı verilmiş, maiyeti de hediyelerle ödüllendirilmişti.

7. yüzyılın birinci çeyreğinde gerek Azak ve gerekse Kuzey Karadeniz sahilleri civarında Türkler'in ve Avarlar'ın egemenliğine girmeyen hiçbir Hunno-Bulgar kabilesi olmadığına göre, büyük bir ihtimalle o da bağımsız bir bey değildi. Dolayısıyla ancak Türk veya Avar hakanının bağımlılarından birisi olabilirdi.

(...) (Bunlar) demek ki Hristiyanlığın yaygın olduğu bir bölgeden geliyorlardı. (s. 212)"

Kuzeyden gelen bu Hun prensinin bazı tarihçiler ilk Bolgar Devleti'ni kuran Kubrat olduğunu, kimileri de Kubrat'ın dayısı Organa

olduğunu ileri sürmüşlerdir.

“Bizans’ın Kuzey Karadeniz civarında sürdürdüğü politikanın temel prensiplerinden birinin de Azak çevresindeki kabilelerle işbirliği içinde bulunmak olduğu bilinmektedir. Çünkü, Bizans, ancak bu yolla Kırım’daki topraklarını tehlikeden uzak tutabilirdi. Bizans, henüz 6. yüzyılın birinci yarısında, siyasi etkinliğini artırmanın en iyi yolu olarak gördüğü Hristiyanlığı bu kabileler arasında yaymak için birtakım tedbirler almıştı. 7. yüzyılda ise Got psikoposluk dairesi içinde Kardost ve Makar’ın Hunlar arasında yürüttükleri misyonerlik faaliyetleri sonucunda, muhtemelen çok daha önce kurulan Onogur psikoposluğu da yer almaktaydı. Anlaşılan, Hunugundur-Bolgar beyi tebasının kilise sorunlarıyla ve bu sorunlara bağlı olarak Bizans’la görüşmelerde bulunulmasıyla ilgilenmişti ki Nikephoros’un 619’da Konstantinopolis’e geldiğinden söz ettiği Hun Beyi de muhtemelen aynı kişiydi.

Bununla birlikte o sıralarda Azak civarındaki Bolgarlar’ın Türkler’in egemenlikleri altında bulundukları şüphe götürmez bir olgu olması sebebiyle, başlarında bağımsız bir hükümdar değil, ülüş sahibi bir Türk hanı bulunuyordu ve Bizans’la kendi başına müzakerelerde bulunacak kadar da bağımsızdı. Türk Hakanlığı’nda, genellikle Açına hanedanının yönetici üyelerinden oluşan ülüş sahibi Türk prenslerine geniş yetkiler tanındığı düşünülecek olursa, bu söylediklerimizde gerçek dışı bir şey olmaz.

630-631 yılları arasında Batı Türk Hakanlığı’nda yaşanan iç savaş, devletin gücünü hızlı bir şekilde sorup almış ve bazı kabilelere Türk hakimiyetinden kurtulma imkanı vermişti. 630 ile 657 yılları – ki, sonuncusu Batı Türk Hakanlığı’nın kesin olarak yıkıldığı yıldır – bağımsız Hazar Hakanlığı’nın şekillenme dönemi idi. Bu dönem aynı zamanda Azak civarı Hunları yani Bolgarlar’ın da Türk hâkimiyetinden çıktıkları yıllardı. 635’te Hunugundur Kumandanı Kubrat, Avarları Kuzey Karadeniz bölgesinden kovmuş; Azak ve

Karadeniz çevresindeki Bolgarları sancağı altında birleştirmiş ve böylece Büyük Bulgarya denilen devleti kurmuş, arkasından da Bizans'a elçi göndermiş ve çevresi düşmanlarla kuşatılmış genç bir devlet için oldukça önemli sayılan bir anlaşma yapmıştı.

Özellikle, İmparatorluğun (Bizans'ın) doğrudan komşuları ve tehlikeli düşmanları olan Avarlar'ın sırtında biten yeni bir müttefik, Bizans'ı ancak mutlu edebilirdi. Nitekim Hereclios da hemen Kubrat'a hediyeler göndermiş ve patrik unvanıyla taltif etmişti (s. 214)".

O dönemde yaşayan Bizans tarihçisi Johannes de Nikiou; Kubrat'ı Hun prensi gösterir ve onun gençliğinde Konstanopolis'te, Hristiyan bir çevrede, Bizans sarayında yetiştiğini, Hristiyan olduğunu ileri sürer. (s 216)

Tarihsel süreç ise, bu kişinin Kubrat değil, amcası Organa, Çin kaynaklarındaki adıyla Mo-ho-tu olduğunu işaret ediyor . Çünkü, işaret edilen Prens, maiyetinin Hristiyan olmasına izin verdiği halde kendisi vaftiz olmamıştır ki, bu da onun Türk hakanlığına bağlı bir Türk olduğunun kanıtıdır. (s.220)

Bolgar Hanlığı'nın temelini atan Kubrat'ın bölgede egemenliği Avarlar'dan değil Türkler'den aldığı biçiminde görüşler de bulunuyor. Batı Türk Hakanlığı'nın etkisi dikkate alınacak olursa, bu görüşün daha gerçekçi olduğu düşünülebilir. Türk Hakanlığı'nın etkisinin Don Nehri'nin batısına yayıldığıнын bilinmemesi, bu görüşü zayıflatan bir unsur. Bu bölgede Kutrigurlar'ın oturuyor olması, Kutrigurlar'ın Avarlar'la birlikte Bizans'a karşı seferler düzenledikleri de bilindiği için Bolgarlar'ın egemenliklerini Avarlar'dan aldıkları söylenebilir. Fakat bunun için bölgenin durumunu her an düzenleme-değiştirme konumunda olan Türk Hakanlığı'nın bu baskısının ortadan kalkması gerekiyordu.

Bizim görüşümüze göre; Türk Hakanlığı'nın bölge üzerindeki genel kontrolü ve baskı gücü ortadan kalkınca, Bolgarlar, Avarlar'a

karşı çıkma gücünü kendilerinde bulabilmişlerdir.

630 yılında Avar hakanı Bayan'ın ölümü üzerine Kutrigurlar'ın da tahta aday göstermeleri yüzünden iki kabile arasında savaş çıkmış (s. 215), bu çatışmada Kutrigurlar yenilmişlerdi.

Avarlardan kopan Kutrigurlar ile Azak civarındaki Hunnugundurlar (yani Onogur ve Utigur kabileleri) Kubrat'ın organizasyonu sayesinde yeni bir devlet oluşturabilmişlerdir.

Hemen belirtmek gerekir ki Bulgar hanlığı, bir Hun hanlığıdır. Hunların, dünya Türklüğünün ana konfederasyonunu yarattığı da tarihsel süreçten anlaşılmaktadır. Hunların dili gibi Bolgarlar'ın dili de Türkçe idi.

Batı Hunları'nın (Gunlar) büyük imparatoru Attila, Bolgarlar tarafından, Avitohol adıyla Bolgar hanlarının atası kabul edilir (s. 215).

Bulgar Hanedanının Tu-lo diye adlandırılmasının sebebi ise muhtemelen Kubrat'ın babasının Türk Açına hakan soyuna mensup olmaması, aksine Mo-ho-tu'nun (Kubrat'ın amcası Organa'nın...) mensup bulunduğu Türk Tu-lu konfederasyonundan geliyor olmasıdır.

Bolgar efsanesinde, Bolgar Hanlığı'nı kuran Kubrat'ın beş oğlundan söz edilse de aslında Batbay ve Asparuh adında iki oğlu olduğu anlaşılmaktadır (s. 224). Bu dönemde Bolgarlar'ın egemenlik alanı Doğu Azak civarındır. Oğullardan Batbay, babasının ölümünden sonra eski topraklarında kalmış, Hazarlar'ın egemenliğine girmiş ve onlara vergi ödemiştir. İkincisi olan Asparuh ise kendisine bağlı boylarla göçerek Tuna boylarına gelmiştir. (s. 224)

Büyük Bulgarya, onu kuran Kubrat'ın ölümü üzerine, oğullar arasında başlayan taht kavgaları ile parçalanmıştır. Bu parçalanma, Bolgar kabilelerinin çevreye saçılmalarına yol açmış bulunuyor. Bolgarlardan Ermenistan'a da göç eden kabileler olduğu ve bunların bugün Türkiye sınırlarında kalan Pasinler bölgesine (Aras'ın

yukarı kısmı) yerleştiği belirtiliyor (s .226).

Prof. Artamonov, şöyle diyor: “A. Burmoff ve diğer bazı bilim adamlarının bir dizi itirazına rağmen, teyiden belirtmek gerekir ki, Oghondor, Hunnugundur ve Onogurlar; Bolgar kabilelerini gösteren tek ve aynı adlardır (227).”

“Bulgar” etnoniminin en has Türkçe adlardan birisi olduğunu açıklayan Prof. M. Z. Zekiyev’in bu adla ilgili olarak yapılan tahlilleri anlattığı kısmı özetleyerek aktarıyoruz:

“Bulgar, Bolgar iç etnik adının Rus dilindeki söyleniş biçimidir. Bu adlandırma İdil Bulgarları’nın tanımlanması konusunda genel kabul görmüştür. Ancak daha eski dönem için bilim adamları; Kafkasya, Kuzey Karadeniz, Tuna ve göreceli olarak daha eski Orta Asyalı diğer Bulgarlar’ın adı olarak yerleşen ‘Bolgar’ şeklini kullanıyorlardı.

(...) Tuna Bulgarlarına mensup bilim adamı Christo Todorov-Bembersky’nin yaptığı (...) tasnif şu tematik etimoloji gruplarını içermektedir:

1. (...) Bulgar; Nuh oğlu Yafet’in oğullarından birinin adıdır; Bolgar sözcüğü Hazar ve Kumanların kumandanı Bulgarios’un adından gelmektedir. Bulgar sözcüğü İskit’in oğlu Bolgar’ın adından gelmektedir. (...)

2. Bolgar, (...) şu diğer etnonimlerin kopyası gibidir: Beşgur/Başgur (Başgir) ‘beş Ugor’ etnonimiyle anlam yönünden uyuşur.

3. (...) Bolgar, Volga/Bulga nehrinin adından gelmiştir. Bolgaar ‘Volga halkı.

4. Osetince bılgaron (dağın eteğinde yaşayan insanlar) kelimelerinden...

5. Samur avcısı ‘bulga-ar’, şehirli ‘balıg-ar’ anlamları kadar isyankâr, zenginleşen insan, akıllı adam anlamları...

6. Bolg, bolgatmak kelimesinden karışık, karmaşık kökenli (Slavyen-Türk karışımı) halk...

7. Totemik olarak samur, kurt sürüsü (mecazen silah arkadaş) anlamında... (s. 222-223)."

Kafkasya, Kuzey Karadeniz, İdil (İtil/Volga) ve Tuna boylarında yaşayan Bulgarlar'ın milattan çok önceleri Orta Asyalı bir kavim olarak adları geçmektedir ve bunlara Orta Asyalı veya Hindikuşlu Bolgarlar denilmektedir.

Bulgarlar MÖ 7. yüzyıllarda ise Kuzey Karadeniz bölgelerinde Onogur/Hunogur adıyla anılıyorlardı. Kuzey Karadeniz'deki Bulgarlar ile Hindikuş Bulgarları eskiden akraba idiler.

"Kubrat'ın devletinin dağılmasından sonra aynı etnik adı taşıyan üç halk şekillendi: 1) Tuna boylarında Asparuh'un kurduğu Bolgarya. Buradaki Bolgarlar birkaç kuşak egemenliği ellerinde tutuktan sonra Slavyenleştiler. Böylece Slavyen dilli bir Bulgar halkı oluştu. 2) Kuzey Kafkasya'da Türk dilli Bulgarlar'ın bir kısmı hayatta kalmayı başarmıştır ve Balkarlar da onlardan türemiştir. 3) Orta İdil boylarında bir Bulgar devleti kurulmuştu ki buradaki tüm yerli Türk kabileleri genel Bulgar/Bolgar adını aldılar.

Bu Bolgarlar'ı birbirinden ayırmak için Bolgar kelimesi tamlayanlarla birlikte kullanılmaktadır. Tuna Bulgarları, Kafkas Bulgarları (Balkarlar) İdil Bolgarları (daha sonra Bulgarlar) (s. 224)"

İtil (Volga) boylarındaki Bulgarlar ise daha sonra Tatarlar diye adlandırılmak durumuna düşürülmüştür. Kırım ve Dobruca Türkleri'nin (Buralardaki Bolgarlar'ın) kendilerine son yüzyılda Tatar demeleri, sonradan ortaya çıkan ve dış etmenlerin eseri olan bir durumdur. Elbette tarihteki Türk Tatarlar'ın ve Moğol Tatarlar'ın da bölgeye zaman içinde egemen olmaları da bu yabancılaşımda etkili olmuştur.

Bulgarlar'ın ata yurtları olarak Altaylar, Moğolistan, Türkistan, Kafkaslar gibi değişik coğrafyalar gösterilmesine karşın Bulgaristan Bilimler Akademisi Üyesi Pyotr Dobriev; asıl Bulgar yurdunun Pamir-Hindukuş bölgesi olduğunu belirtmektedir. Bulgarlar bura-

larda iki devlet kurmuşlardı: Balgar ve Balhara (Aktaran; Zekiyev, s. 320).

Daha sonraları Avrupa'da üç Bulgar devleti ortaya çıktı: Yukarıda anlatılan Kubrat'ın Büyük Bolgaryası; İdil/İtil (Volga) Bolgaryası ile Asparuh Bolgaryası... Batıda yer alan Asparuh Bolgaryası din olarak Hristiyanlığı seçtikten sonra Slavlaşmıştır. Bugünkü Bulgaristan işte bu değişimin eseridir. İdil Bolgaryası ise Moğol saldırıları sonucunda yıkılmıştır. Şurası kesindir ki; Kubrat Hanlığı, Arapların Doğu Avrupa'ya saldırısını durdurarak Avrupa için bir kalkan olmuştur. Yine İdil Bulgarları da Moğol saldırılarını göğüsleyip Avrupa için koruma duvarı olmuşlardır. Fakat bu üç Bulgar devleti de zaman içinde Doğu Avrupa'da yutulmuştur. Bugün, Türk Bolgaryası olarak sadece İdil/İtil Bulgarları'ndan söz edebilmekteyiz. Onlar da kendilerine çok geç dönemlerde Tatar diyerek başka bir yabancılaştırmanın eritici sürecine girmişlerdir. Bugün ise bu bilinç kaybını durduracak bazı adımlar atıldığını görmek, Türk kimliğinin yerine oturtulması yolunda umut vermektedir.

TÜRK HAZAR DEVLETİ

Kafkaslar'ın kuzeyinde kurulan Türk devletlerinden birisi de Hazarlardır.

Batı Türk Hakanlığı içinde 630 ile 651 yılları arasında şiddetli bir iç savaş çıkmıştı. Bu iç savaş, Tu-lu ve Nu-shi-pi konfederasyonları arasında sürüyordu. Bu savaşta; Bolgarlar Tu-lu Türkleri'nin yanında yer alırken Hazar Türkleri Nu-shi-piler'e sadık kalmışlar ve hakanlıktan 651 yılına kadar ayrılma girişiminde bulunmamışlardı.

Bu süreçte Çin Tang İmparatorluğu, Türk hakanlığının doğu bölgelerini ele geçirmişti. Bu süreçte Araplar da İran'a saldırmışlar, orayı ele geçirmişlerdi.

Açına soyunun Nu-shi-pi kolundan gelen İ-pi She-ku Han'ın kaçarak Hazarya'da Nu-shi-piler'e sadık kalan Hazarlar'a sığındığı sanılıyor. 630'lu yıllarda gerek Moho Şad'ın gerekse oğlu Buli Şad'ın Hazarya'da tutunamadıkları olaylardan anlaşıldığı için; burada daha sonra gelen bir Türk yöneticinin Hazar devletinin temelini attığı var sayılmak zorundadır (*Hazar Tarihi*, s. 230). Hudud el-Alem'deki kayıt da Hazar hakanlarının Açına boyuna mensup olduklarını gösteriyor.

Hazar yöneticilerine başlangıçtan itibaren hakan denilmesi de bu devleti kuranın bir hakan olduğunun kanıtıdır.

Özetle; kökü Açına Türk hakanlarına dayanan bir hakanın Hazarya'ya geldiği, burada yeni bir Türk Hakanlığı'nın temelini attığı, bu oluşumun da 651 yılında gerçekleştiği rahatlıkla söylenebilir (s. 230). Hazarya, artık Batı Türk Hakanlığı'nın bir eyaleti olmaktan çıkmış, bağımsız bir devlete dönüşmüştür. Yönetimde ise

yerli olmayan, Türk hakanlığının bütün göçebe dünyasına egemen olması gerektiğini düşünen ve geleneklerini titizlikle koruyan bir aile (Açına soyu) bulunmaktadır. Rus tarihçi Artamonov diyor ki: “Demek ki, 7. yüzyılın ortalarına doğru, ülkemizin Avrupa bozkır kesiminde biri Hazar, diğeri Bolgar adını taşıyan iki bağımsız siyasi teşekkül vardı. Her ikisi de etnik yapı itibariyle birbirleriyle akrabalık bağlarına sahipti; her ikisi de Türk İmparatorluğu’nun kalıntılarıydı ve yine her ikisi de Türk kökenli hanedanlar tarafından yönetiliyordu. Ancak, bunlardan birincisi (Hazarlar) Açına boyundan gelen hanedanla birlikte Türk Hakanlığı’nın devlet geleneğini ve uluslararası otoritesini de miras alarak onun eski ihtişamlı günlerini geri getirmek için çalışmış, uzun zaman boyunca birbirlerine düşmanlık besleyen ve tarihi yönden birbirlerine zayıf bağlarla bağlı kabilelerden oluşan, ikincisi ise (Bolgarlar) uzun soluklu bir devlet olamamış ve hızlı bir şekilde kendi arasında bölünmüştür. Genç Hazar Hakanlığı’nın ilk işi Bulgar Devleti’nin yapısındaki kabileleri sorup almaktı (s.230-231)”. Bolgarlar, Asparuh’un önderliğinde, Hazarlar’a karşı dağınık bir direniş ortaya koydular. İki gücün çatışmasında Bolgarlar yenildiler. Bolgarlar’ın bir bölümü yenilgiden sonra Batbay’ın yönetiminde Hazarlar’a baş eğdiler ve Kuban Bolgarları adı altında Hazarlar’ın bünyesinde yer aldılar. Bunlara, boyun bükmüş olmalarına koşut olarak Kara Bolgarlar denilecektir. Bunların anıları, bugün Kuzey Kafkasya’nın merkezi kesiminde yaşayan halklardan Balkarlar’ın adında saklanmıştır.

Hazarlar’a boyun eğmek istemeyen Bolgarlar ise ülkelerini bırakarak kaçtılar. Bir bölümü kuzeye, daha sonra İtil Bolgaryası’nın kurulduğu İtil’in yukarı akımlarına; diğerleri ise Asparuh’un liderliğinde batıya, Bizans İmparatorluğu’nun sınırlarına geldiler.

Yaklaşık 660 yılında, Hazarlar tarafından takip edilen Asparuh’un ordası, Tuna boylarında ortaya çıkarak nehir deltasına bekinmişti. Bolgarlar, nehrin sağ kıyısına geldiklerinde, İmparator

4. Konstantinos (668-685) onları karşılayarak Tuna'nın öte tarafına attıysa da daha sonra hastalanarak ordusunu terk etti. Başsız kalan ordu paniğe kapılmış ve 679'da Bolgarlar tarafından tepelenmişti. Yunanlıların izinden gelen Bolgarlar Misia (Dobruca)'ya girdiler; kısa süre sonra Tuna ile Balkanlar arasındaki bütün toprakları işgal edip buradaki Slavyen kabilelerini itaat altına aldılar ve çoğu kez de topraklarından attılar.

Asparuh ordasının Tuna ötesine sürülmesi, Hazarlar'la Azak-Karadeniz Bolgarları arasındaki savaşların son bulması anlamındaydı. 8. yüzyıla doğru Hazarlar, İtil-Kama Bolgarları'nı da egemenlikleri altına aldılar (s. 232-233).

"Hazar hâkimiyetinin 670 yılına doğru sadece Azak-Hazar arasındaki bozkırlara değil, Kırım'ın büyük kesimini de içine alan Kuzey Karadeniz sahillerinin tamamına yayıldığını var saymak gerekir. (...) Demek ki 7. yüzyılın ortalarındaki on yıllık bir süre, sadece bağımsız Hazar Devleti'nin tarih sahnesine çıkış dönemi değil, aynı zamanda 8.-9. yüzyıllar arası elinde kalan ve kendisine uluslar arası ün sağlayan Doğu Avrupa'nın –tamamını değilse bile- büyük kısmını egemenliği altına alışı dönemidir. (s. 234)"

Tarihçi Theophanes, şöyle yazmaktadır: "Hazarlar, büyük bir halk. Karadeniz'e kadar bütün toprakları ele geçirdiler. (s. 260)"

"Hazarlar; batı sınırlarını Bolgarlar hesabına genişletmiş olmakla birlikte, siyasi açıdan bağımsızlıklarının ilk dönemlerinde Kafkasötesi'yle ilgilenmemişlerdir. Gerçi onlar Kafkasötesi ülkelerin, özellikle de Albanya'nın zenginliklerinden haberdardılar, ama birçok yağma amaçlı saldırı düzenlemelerine ve Bizans İmparatoru Heracleios ile birleşik olarak savaşmalarına karşın, bu yörede ciddi fetih hareketine giremeyecek kadar zayıftılar ve zaten Bolgarlar'la boğuşmakla meşguldüler. Hazarlar, ancak Araplar'ın bölgede görünüp Derbent'in kuzeyinden Hazarya topraklarına sokulmaya çalışmalarından sonra dikkatlerini güney sınırına çevirmeye ve İslam

sancağı altında dört bir yana önlenemez bir saldırganlıkla genişleyen büyük kuvvetlere karşı harekete geçmeye mecbur kaldılar (s. 237)."

Bu süreçte, Araplar Suriye ve Mezopotomya'yı ele geçirmişler, 640 yılında Ermenistan'a girmişler; Ermenistan'ı, Gürcistan'ı Albanya'yı yakıp yıkmış mal ve esirlerle dönmüşlerdi. 652'de Ermeni Prensi Theodor Ruştuni, Suriye Valisi Muaviye'nin egemenliği altına girmişti. Onu, Gürcü ve Alban prensleri izleyecek ve halifenin egemenliği buralarda pekişecekti. Araplar; 652 yılında Gürcistan'ı, 654 yılında Azerbaycan'ı yönetimleri altına aldılar. Dağ geçitlerini kontrol altına alan Araplar, Derbent üzerinden Hazar topraklarına girdiler; eski Hazar başkenti Belencer üzerine yürüdüler. Taberi Tarihi; Belencer'in ve diğer şehirlerin ele geçirilip Müslümanlaştırıldığını yazsa da diğer rivayetler, Hazarlar'ın, Araplar'a şiddetle direndiklerini ortaya koyuyor. Arap kumandanı Abdurrahman bu çarpışmalarda öldürülmüş, cesedi bir tür konser ve haline getirilerek Türkler tarafından savaş meydanlarında taşınmıştır. (Güçlü düşmanın ölümünden sonra sihirli güçler yaydığı, bu güçlerin de onun bedenini elinde tutanların hizmetinde olduğu biçimindeki inanç gereği) İstilacı Araplar, bozulup bir kısmı Derbent'e, bir kısmı da Gilan ve Cürcan'a kaçmıştı (s. 240).

"Balami'nin verdiği bilgilere göre, Araplar bu savaşlar sırasında Hazarlar, Alanlar ve onlara katılan Türkler'le uğraşmışlardır. (s. 240)" Hazarlar'ın yerli kabileler, Türkler'in ise yönetici aile olduğu dikkate alındığında eski tarihçilerde geçen bu ayrımın doğru olduğu kabul edilebilir.

Hazarlar'ın Dini ve Hristiyanlık

Hazar Türkleri, Batı Türk Hakanlığı'nın mirasçıları olarak, eski Türk dini üzerinde yaşıyorlardı. Alban Tarihi'nden de anlıyoruz ki

bu inanç, güneş kültü ile bağlantılıdır. Albanya Katolikosu (Baş Patrik) Viro, Hazar (Hun) ülkesine gidip orada Cebu Hakan'ın oğlu Şad ile görüşür. Şad, ona söz verirken; "Babam Cebu Hakan'ın Güneş'ine ant içiyorum ki benden ne istersen sessiz sedasız yerine getireceğim." der. Güneş ile Türkler'in en büyük Tanrısı Gök Tanrı'dan söz edildiği bir gerçektir.

Bölgeye giden Piskopos İsrail, Türkleri Hristiyanlaştırmak peşindedir. Kendisine Hun prensi gayet iyi davranır. Tarihçi, Hunlar'ı (Hazarlar'ı) bu süreçte "bedbaht ama sevimli halk (s. 237)" diye anlatır.

Hazar Hakanlığı'nın inanç yapısıyla ilgili bilgiler artık ilgi çekici hale gelmiştir:

"İsrail, (...) bedbaht, ama sevimli halkın hurafelere meylini görüyordu. Pek çok şer ve dinin iki hizbini gören İsrail'in yüreği acıyor hem de kederleniyordu. Çünkü, burada öyle adamlar vardı ki kendilerini 'Allah'a Tapanlar' olarak adlandırıyorlardı, ama hakikatte Allah kuvvetinden yüz çevirip başka şeyler uyduruyorlardı.

Şeytanın tahrikiyle yoldan çıkan ve 'ağaca tapma' günahına gömülen bu kabile, kalın kafalı kuzey ahmaklığına göre uydurulmuş yalancı inançlara sadık kalıyor, murdar putperest ayinlerini diğer dinlerden üstün tutuyordu. Eğer gök gürültüsünün eşlik ettiği fezayı yakan yıldırım bir insana yahut hayvana çarpıyorsa, bunu Kuar adlı ilahlarına kurban kabul ediyor ve bundan dolayı ona tapıyorlardı. (Pehlevi dilinde kuvar, güneştir.)

Bundan başka taptıkları dev ve biçimsiz, Farslılar'ın Aspandiat dedikleri Tanrı Han isimli ilahlarına at kesip kurban ediyorlardı. Hiçbir sağlam fikirleri olmadan muhtelif hatalara düşüyorlardı.

Naaşlar üstünde dümbelek ve zurna çalıyor; bıçak veya hançerle yanaklarını, el ve ayaklarını çizip kan akıtıyorlardı. Çoğu vakit erkeklerin anadan doğma halde birbirleriyle veya kabristan yakınındaki meydanda öbek öbek kılıçlarla döğüşmeleri gibi çok çirkin ve

murdar sahneler görölüyordu. Büyük gruplar birbirleriyle yarışıyor veya güreşiyor, sonra da ahlaksızlığa ve at çapmaya girişiyorlardı. Kimisi ağlayıp uluyordu, kimisi de şeytan gibi kendini kaybediyordu. Onlar sarhoş oluyor, oynuyor, raksediyor çirkin işlerle uğraşıp murdarlığa gömülüyorlardı. Çünkü, Yaradan'ın nurundan mahrumdular.

Oda (ateşe) veya suya kurban sunuyor, bilinmez yollar ilahına, aya ve gözlerine hayret verici gelen bütün varlıklara tapıyorlardı. Şehvetli heveslerine uyuyor; vahşi putperest adetlerine göre babalarının karılarını (Söz konusu üvey anadır.) veya iki kardeş bir kadını veya birkaç hanımı alıyorlardı. Muhtelif çirkin âdetlerin ve hurafenin çokluğuna karşın, adalet güneşini görmeyi, anlamayı bilmiyorlardı. (s. 237-239)''

Piskopos İsrail, Hun prensini ikna ederek Hunlar'ı Haçperest (haça tapıcı/Hristiyan) yapmak ister. Bunun için Hazar ileri gelenlerini toplar ve onlara Hristiyan olmaları için çağrıda bulunurken yaptığı konuşmada da ilginç bilgiler vermektedir:

“Görüyorum ki hurafelere bağlı olan, fakat tereddüt eden kalbinizle ayak değmemiş çıgırlarda oraya buraya koşuyorsunuz; büyücü ve efsuncularla ve falcılarla birlikte vahşi ve dev gibi olan Aspandiat adlı birisine aldanıyor, onlar için atları kurban ediyorsunuz. Murdar şeylere tapınanların kendilerinin de murdar olduğunu hiç anlamak istemiyorsunuz. Ve nasıl ki puthaneler murdar ve pistir, aynı şekilde Allah'ın önünde Aspandiat'a kurban kesenlerin hepsi murdar ve çirkindir. (...)

Bundan başka siz, gökte çakan şimşeği Allah kabul edip kurtarıcı diyorsunuz. Ey cahil insanlar, hiç düşündünüz mü? Bulutlar arasında çakan şimşekler ve gökgürültüsü sert kış ayazının olduğu altı ayda niçin yok oluyor, nereye gidiyor?

(...) Güneşe ve aya tapmayın. Güneşi ve ayı, denizleri ve yeri, onlarda ne varsa yaratan Allah'a tapın. Çünkü, güneşe ve aya ta-

panların payına yalnız sönmeyen ateş düşer. Sulara kurban kesenler, suyun dibinde taş gibi boğulacaklardır. Yapraklı ağaçlara tapınlar ve onlara adak adayanlar hakkında İncil’de şöyle denilmiştir: ‘Kırda olan her ağaç ateş alıp yanacak, yoldan sapanları yutacak ve sönmeyecek.’

Sinelerinde yılan tasvirli altın ve gümüş bezekler gezdiren kimselere gelince; İncil’de onlara şöyle denilir: ‘Onları, Allah’ın gazaplı gününde ne onların altını ne de gümüşleri kurtaracaktır.’

Patrik İsrail’in çalışmaları sonunda Hazar hakanı Alp İlituer ile beyleri, askerleri Hristiyan olmayı kabul ederler. Hakan; ölenlerin arkasından edilen ahü zarları (ağıt yakma geleneğini) ve bıçaklaşmayı zamanla ortadan kaldırma sözü verdi ve ayrıca ata dinini pis sayıp Aspandiat’a ve başka ilahlara ayrılan puthanaları dağıtacağına ant içti. Çok yerlerde kiliseler yaptı ve Hristiyanlığı yaymaya başladı.

Patrik İsrail’in emriyle murdar Aspandiat’ın adıyla bağlantılı olan yüksek ve bol yapraklı palıd (meşe) ağacının en büyüğünü kestiler. Onlar bu ağaca at kurban kesiyor, kanını yapraklarına saçıyor, kellesini ve derisini de budaklarına asıyorlardı. Bu meşe ağacı bütün öteki ağaçların anası sayılıyordu. Bu ağaca Hunlar’ın ülkesinde çokları, hakan, onun beyleri tapıyorlardı ve ağacı ‘kurtarıcı, hayat verici ve bütün nimetleri verici’ sayıyorlardı.

Dev ağacın kesilmesi konusunda psikoposun emrini işiten, kendilerine hakaret edilmiş sayan ve gelecekte mahvolabileceklerini düşünen büyücüler, sihirbazlar ve kahinler, kara halkı (kara budunu) önlerine kattılar, Hunlar’ın prensinin ve ülke beylerinin yanına gelip bağırp çağırdılar. ‘Nasıl olabilir de siz bilinçli olarak bizim ve ilahlarımızın düşmanının dediğine, yani bu ağacın kesilmesine razı olursunuz? Niçin ona kulak verip atalarınızın yaptırdığı mabetleri ve kurban yerlerini talan edip yıkıyorsunuz? Hükümdarlar ve prensler, bizim bütün halkımız, bugüne kadar bu mabetlere hürmet

ediyor, bunlardan, mukaddes ağaçlardan güzel armağan alıyor, halkımızın sayısını artırıyor, onlardan güç alarak düşmanlarımız üstünde zaferler kazanıyorlardı. Siz bu psikoposta ne gördünüz ki onu saygıyla dinliyorsunuz? Niçin ona böyle yetkiler veriyorsunuz ki o sizin ilahlarınızın tapınaklarını yıkıp dağıtıyor. Yani siz dev ve yiğit Aspandiat'a, bu ağaca ibadet edip kurban kesip ondan güzel hediyeler ve ondan başka istediklerinizi almıyor muydunuz? O hastaları iyileştiriyor, yoksulları yükseltiyor, şiddetli kuraklıkta ve sıcak günlerde yağışlar yağdırıp kızgın sıcakları serinletiyor, bu yağışlar kırları ve ağaçları göğertiyor, sizin keyfiniz ve gıdanız için meyveleri tatla dolduruyordu. Biz sırf bunun aracılığıyla yağışları kestiriyor, göklerin gürültüsünü ve yıldırımlarını sakinleştiriyorduk. Bu adamın hatalarla dolu sözlerine ve onun ilan ettiği Allah'a yine de inanacak mısınız? Kendinizin ve atalarınızın ibadet ettiği ilahları yere sermek ve onları ayak altında çiğnemek isteyen bu adamın eline düşmemek için onlardan yüz döndürmemelisiniz. Onlara tapınınız; çünkü onlar öfkelenip ülkemize büyük ve amansız darbeler indirebilirler. Yahu, pehlivan kuvvetli Aspandiat için yapılan ve kurulan mabet ve diğer tapınaklara ve ülkemizin sahibi, koruyucusu olan bu güzel ve kalın yapraklı ağaca kim yaklaşabilir ve onlara kim el vurabilir? Bu ağacın dökülmüş yapraklarını veya kurumuş dallarını ihtiyaç için toplayan cahiller bile bu ağaç tarafından dehşetli yaralarla, delilikle ve hatta ölümle cezalandırılıyorlardı; onların evleri ve soyları bile yok ediliyordu. Sizin piskoposunuz bu ağaca yaklaşabilir, ona el vurup gidebilir mi ve bizim ilahlarımızın tapınağını yıkabilir mi? Biz biliyoruz ki eğer o inat edip onlara yaklaşırsa, büyük belalara uğrar ve hatta hayatını bile kaybedebilir.'

'Bundan sonra Hunlar'ın prensi büyücülere, efsunculara, sihirbazlara ve tapınaklara hizmet edenlere şöyle dedi: 'Biz bu insana inanıyoruz ve onun bize bildirdiği Allah'a ibadet ediyoruz. Biz,

mabetleri söküp dağıtmakta ona engel olmayacağız. Eğer sizin bu putların, mabetlerin ve kurban kestiğiniz ağaçların aracılığıyla onu korkutabilme, onu dehşetli hastalıklara salarak öldürme imkânınız varsa, biz o zaman size inanıp evvelki gibi tapınakların yapılmasını sürdüreceğiz; putlara, timsallere ve ağaçlara ibadet edip kurban kesip onların paylarını ayıracağız. Yok eğer siz ona karşı gelip onu korkutamazsanız, o da putlarla tapınakları dağıttıktan ve ağacı kırıp yaktıktan sonra hastalanmaz ve ölmezse, emin olabiliriz ki, onu bize; göğü, yeri, güneşi, ayı ve yıldızları yaratan Allah göndermiştir ve biz bu Allah'a inanıyoruz. Sizi ise eliniz kolunuz bağlı ona teslim edeceğim ki, o sizi bu ağaçla birlikte yakıp tapınaklarla birlikte mahvetsin.'

O dakika büyücüler, sihirbazlar ve kahinler, divanelik kisvesine bürünüp efsunlamaya ve homurdanmaya başladılar. Fakat, yalancı ve işe yaramaz amelleriyle hiçbir başarı elde edemediler. O zamana kadar, lüzum görüldüğünde insanları göze görünmeyen kösteklerle dolaştırıyor, istedikleri adamların ruhuna ecinnileri doldurup onları ağır eziyetlere salıyor ve sonra onlara şu yalanı satıyorlardı: 'Sizin putlara ve ağaçlara kurban vermeniz gerek. Siz bunu yapmıyorsunuz; bu yüzden de büyük ilahlarımızın cezasına uğramışsınız. Şimdi kurbanlarınızla hediyelerinizi getirip tapınaklarla ağaçlara sunun ki hastalık ve eziyetlerden kurtulabilesiniz.' Evvelkiler ne diyorsa, şeytan, işlerini yerine getiriyordu ve bu sıradan insanların içini dehşet kaplıyordu. Onlar bazen vesveseli hareketlerle herkesin gözü önünde göklerden yağış yağdırıyor, kuraklık meydana getiriyor ve bunlarla insanları aldatıyor, ülkeyi de felakete sürükleyiyorlardı. Çünkü kendileri azmıştı ve ikircikli olanları da azdırıyorlardı. Ama bu kez bunlara benzer bir şey üretemediler. Onların efsunlaması Allah adamını (Piskopos İsrail'i) ne korkuya salabildi ne de yenebildi. Çünkü mukaddes haçın yardımıyla onların kuvvetleri bukağılandı ve büyüleri kapalı kaldı.

Bundan sonra kutsal yasaları bildiren piskopos Hunlar'ın prensine ve beylere şöyle dedi: 'Ben onların boş sözlerinden zerre kadar korkmadım ve dehşete de düşmedim. Çünkü, putperestlik efsunları ile kalın kafalı başka adamları korkuttukları gibi beni korkutamazlar ve onlar Allah katında gerçek hayattan mahrumdurlar. Ben ne sizin mabetlerinizden, ne görünüşü önümde değişen yüksek ağaçlarınızdan korkuyorum. Bundan dolayı da ben korkmadan, açık açık, herkesin gözü önünde İsa'nın kutsal haçına bel bağlayarak ona baş egeceğim. Ben sizin kalplerinizi tereddütten ve ağaçlara tapınma hatasından kurtaracağım. Çünkü bu ağaçlar, kendi kendilerine ne şer ne hayır yapabilir, ne kendilerine hizmet edenleri ödüllendirebilir, ne de düşmanları cezalandırabilir. Ben sizin, bu dilsiz ve sağır tapınaklarınızı elimle parça parça edip insanların ayakları altına attıktan sonra göreceksiniz ki benim dediklerim gerçektir.'

Piskopos bunu söyledikten sonra keşişlerine, baltaları alıp diz çökmelerini ve Zebur'un şu ayetiyle Allah'a yalvarmalarını emretti: 'Aliah yücelsin ve onun düşmanları darmadağın olsun; ona nefret besleyenler de onun gözünden yok olsun.'

Sonra piskopos, Aspandiat'a adanan en yüksek ağacın gövdesine haç işaretini koydu ve keşişler ormana giderek ağacı kesti. Piskopos, ağacı Varaçan şehrine götürmelerini ve oradaki yetenekli ustaları çağırarak ağaç parçalarından güzel bir haç yaptırmasını emretti. Sonra ağaçtan muhtelif şekiller yaptırarak haça bağladılar ve güzel nakışlar yaptırıp pürüzsüz hale getirdiler. Sonra değişik ikonalar yaptırıp onları haça ber kittiler. Haçın aşağısında dört köşeli, küçük, iki kanatlı kapısı olan bir oyuk yaptılar ve üstüne zambak şekli işlediler. Oyuğa, içinde İsa haçının hisse ciği olan haçvari gümüş sandıkçık koydular.

Haçı yaptırıp tamamladıktan sonra piskopos onu tövbe ve ibadetler için hükümdar sarayının doğu tarafına koydurup şöyle dedi:

‘Bu hayat veren haçın önünde Allah’a, yaratıcınıza ibadet edin. Siz önceleri cahilliğinizden ötürü bu ağaca ibadet ediyor, onun önünde kurban kestiğiniz hayvanların etini yiyor, kanlarını içiyordunuz. Şimdi, bu haça ve görünmeyen Allah’a tapının. Odur, ağaçların yerine bütün dünyada kendi haçını yükselten. O, sizin günahlarınızın temizlenmesi için kurbanların kanı yerine kendi kanını vermiştir. Ben biliyorum ki geçmişte bütün bu işleri cehaletinizden dolayı yapıyordunuz. Bundan sonra Allah bereketinin tahtına yaklaşın; omuzlarınızdan putperestliğin bütün ağır kusurlarını atın ve şeref nurunun elbisesini giymeye layık olun.’

Bütün bunları ayanları (beyleri) ile birlikte işiten Hunlar’ın mümin prensi İl-ituer’in Allah’a olan sevgisi ve korkusu daha da arttı. Büyücülerin kendisini korkuttuğu işaretlerin (belirtilerin) hiçbirinin ortaya çıkmadığını gördü. İsrail’in yıktırdığı mabetler ve kestirdiği ağaçlar, kendisine hiçbir zarar vermedi. Ona ne hastalık dokundu ne de ölüm. Aksine piskoposun yüzü daha da nurlandı ve İsa’ya hizmette daha da kuvvetlendi. Bu halde Hunlar; imanlarında daha sağlam oluyor, piskoposun sözlerine kulak veriyorlardı.

Bundan sonra Prens sarsılmaz hükmüyle emretti: “İblise ve şeytanlara kulluk eden büyücüler ve efsuncuları kahinlerle birlikte yakalayın; ellerini kollarını bağlayın ve Allah adamı İsrail’in yanına götürün.” Piskopos, büyücülüğün boş kuvvetini topluma göstermek için onların bazısını ana yolların kesiştiği kavşaklarda yakmalarını; bazılarını da zindanlara atmalarını emretti. Böylece bütün Hunlar’ın ülkesi batıl inançlardan kurtulup daha hafif olan İsa’ya hizmet boyunduruğuna girdi.

Piskopos, putperestlerin bedenlerinde gezdirdikleri altın tılsımları çıkarıp atmalarını emretti. Bu tılsımları eliyle ezip onlardan haç yaptırdı ve bununla da herkesin karşısında dindarlığını göstermiş oldu.

Bütün bu işler, kutsal 40 günlük perhiz zamanında, Hunlar’ın

hükümdarının kocaman ordugâhında yapılmış Allah'ın hükmüyle Piskopos İsrail'in vasıtasıyla bunu her yana yaydırmışlardı. Mukaddes paskalyanın nurlu sabahı aydınlanınca baş kahinlerin ve büyücülerin çoğu zincirlenip zindana atılmıştı.

Prens (Hakan) İl-ituer'in izniyle, bütün şehir halkını meydana topladılar ve burada mahkeme tayin edildi. Her iki tarafın da halkın önünde sözünü söylemelerine imkan tanındı.

İlkin piskopos başladı. İncil'i eline alıp oradan bölümler okudu; kahinleri kötüleyip kınadı. Hurafelerin zavallı hizmetçisi olan kahinler ise piskoposun elindeki Allah haçının önünde utançlarından yerin dibine giriyor, titriyorlardı. Onlar her şeyden ümitlerini kestiler. Bundan sonra kendilerini kötülediler, günahlarını üzerlerine aldılar ve hakiki dini kabul ettiler. Zararlı büyü kemiklerini piskoposa verdiler. O da bunları yaktı; onları dünyaya yeni gelmiş insanlara çevirdi.

Bütün bunları gören Hunlar'ın Prensi'nin ve onun halkının İsa dinine olan sevgileri daha da arttı; murdar ayinleri bıraktılar. Başta hükümdar ve beyleri olmak üzere, hep birlikte hükümdar sarayında yükseltilen yeni haçın önünde kurban kestiler. Keşişler haçın önündeki kurbanlarla ilgili bereket şarkıları okumak istedikleri zaman, piskopos prence dedi ki: 'Allah'a olan sevgini bugün, burada göster ki onu sizinle barıştıralım. Bütün sapkınlıkları kaldır ki gelecekte Allah'a yönelmeye hiçbir engel kalmasın. Şimdi Mukaddes Ruh bu baş kahinleri imtihan ediyor ve siz de Göksel Baba'nız gibi kamil olun. Benim fikrime uymanız gerek. Bu büyük Paskalya bayramında, Derkonand adlı görkemli hayvan kelleleri mezarlığı, Allah'a yeni inanmış kahinler tarafından hemen yakılmalıdır. Onlar oraya lanet okuyarak gitmeli ve orayı hemen yakmalıdır. Ancak ondan sonra onları haç suyuna sokup haçperest kabul etmek mümkündür.'

Hunlar'ın mümin prensi bunu işitince hemen o saat mabetlerin

yakılmasını emretti. Piskopos ve Prens, Moses adlı ustayı ve onunla birlikte keşişleri gönderdi; maksatları baş kahinle birlikte tapınakları yakıp yıkmaktı. Onlar gidip tapınakların hepsini yok ettiler. Piskopos putların olduğu yerle karşı karşıya bulunan tepeye çıkıp diz çöktü ve Allah'a dua etti. İşte o an şiddetli rüzgâr esti; ateş tutuştu ve tapınak içindeki kellelerle ve derilerle birlikte yanıp yok oldu. Sonra büyük sevinçle şehre döndüler ve nurlu haçı suya sokup haçperest oldular. O gün; prens ve beyler için bayramların en büyük bayramına ve meclislerin en büyük meclisine çevrildi.

Hunlar'ın büyük prensi, ülkenin beylerini ve ileri gelenlerini toplayıp şöyle dedi: 'Biz sürekli cahilliğin karanlığına gömülmüştük ve bundan dolayı da evrenin adalet ışığını göremiyorduk. Şimdiyse rabbimiz İsa, merhameti sayesinde bizi hayata döndürmek için bize bu piskoposu gönderdi. O, sözleri ve yaptıklarıyla bizi sapkınlığımızdan dolayı kınadı. O, bütün varlıkların yaratıcısı olan Allah'ı ve onun mucizeli kuvvetini kavramayı öğretti ve ben aklımla buna gerçekten inandım. Böylece hepimiz yerin ve göklerin yaratıcısına iman ettik. Gelin, bu dine inanan bütün ülkeleri, o cümleden Bizans İmparatorluğu'nu örnek alalım. Derler ki, onların Konstantinopol şehrini kuran Konstantin adlı hükümdarları vardı. Derler ki, imparatorluğunda haçperest olanların ilki, kendisiydi. O, o kadar dindardı ki, Allah'ın meleği ona hizmet ediyordu ve bu imanı ile bütün düşmanlarına galip geliyordu. Yani bu haçperest dininin aracılığıyla böyle şöhret kazanmak ve galip gelmek mümkünse, o zaman biz neden canlı (diri) Allah'a inanmak için gecikiyoruz? İşte Allah kurallarını öğreten piskopos aramızdadır. Gelin ondan rica edelim ki bizim ülkemizde kalsın, bizi aydınlatsın.'

Onların hepsi bu teklifi beğendi ve Prens, piskopos İsrail'in yanına tahrân rütbesinde olan Ovçu adlı beyi ve Çatkasar adlı haremâğasını gönderdi.

Onlar piskoposun yanına gelince beylerin fikri konusunda ona

bilgi verdiler ve Hunlar'ın büyük prensinin şu sözlerini ulaştırdılar:

'Babamız; biz kurtarıcımızı senin vasıtanla anladık ve ona iman edip her zaman kutsal Üç Uknum'a ibadet edeceğiz. Şimdi senden acizane rica ediyoruz: Sen bizim piskoposumuz ve öğretmenimiz olup bu Varaçan şehrinde katolikos makamını (patriklik) kurasın. Ve ben İl-ituer, seninle Allah adına anlaşma yapacağım. Haçperestliği kabul etmeyen bütün büyücüleri ve sihirbazları yakıp küle döndüreğim. Ve benim ülkemde kim putperest kalıp putlara kurban sunmaktan vazgeçmezse onu kılıçtan geçirip mahvedeceğim.'

Piskopos onlara şöyle cevap verdi: 'Albanya'nın büyük patriği Yeliazar'ın izni olmadan ben hiçbir şey yapamam. Bu işe yetki yalnız onun elindedir. Benim dindarlardan oluşan bir çevrem var ve Allah tarafından bana emanet edilen nasıl bırakıp geleyim? Sizi ise Hazreti İsa'nın kendisi düşünür, imanınızdan dolayı merhametiyle size dinsel bir önder verir ve o da İsa Zebur'uyla size hizmet eder (s. 237-252)'. *Alban Tarihi*'nde anlatılan Hazar Türkleri'nin Hristiyan oluşlarına ilişkin bu olay 682 yılında gerçekleşmiştir. M.İ. Artamonov, *Hazar Tarihi*'nde şöyle diyor: "Hun Prensi Alp-İlitver (Yani İlituer)'in 682'de Hristiyanlığı kabul ettiğini bir kez daha hatırlayabiliriz. Daha önce belirttiğimiz gibi Alp-İlitver, Hazarlar'ın bünyesinde yer alan ve daha sonra onlarla aynı şehirde kaynaşan Dağıstanlı Hunno-Bolgarlar'ın prensiydi. Onun torunlarından birinin, Hazar Meliki'nin başkumandanı olan ve 731'de ("Hakan'ın oğlu"nun kumandasında Ardebil'in fethine katıldığında) dedelerinin Hristiyan olmalarına karşın, Yahudiliği kabul eden Bulan olabileceğini de gözardı etmiyoruz. Bulan, Türkçe bir kelimedir ve geyik anlamındadır (s. 362)".

İkili Yapı

Hazar Devleti'nde de siyasi güç iki parçaya bölünmüştü. Başta, Açına soyundan gelen Türk Kağanı bulunuyordu, ama alttaki beyler, halk tabakalarını kontrol ettikleri için hakan aslında giderek bir sembol haline geliyordu.

Artamonov açıklıyor: "Türk Hakanlığı'nın yıkılmasından sonra Hazarlar arasında tutunmayı başaran ve Hazarya'yı bağımsız bir devlet haline getiren Türk hakan soyunun, en başından beri yerli hazar beylerine (ilteber, bey, tarhan) sırtını dayamak, doğal olarak da onlara devlette imtiyazlı mevkiler vermek zorunda olduğunu göz önünde bulundurmak gerekir. Bu beyler öylesine güçlü ve itibarlıydılar ki, sonunda içlerinden biri devleti bütünüyle ele geçirmeyi başarmış; hakanı da, sadece, tahtı gaspettiğini halktan gizlemek ve koca ülkede başkalarının tahttan hak iddiasına kalkışmasının önünü almak için katlandığı bir kukla durumuna düşürmüştür. Hakan, devletin gerçek başı olan kişinin dinini benimsemek, siyasi açıdan ziyade dini yönden devlet sembolü haline dönüşmek zorundaydı (s. 376)".

Beylerin öne çıkışının nedenini de şöyle açıklıyor Artamonov: "Açına hanları güçlü bir devlet kurmak için kabile beylerine iç işlerinde otonomi tanımış, hatta daha ileri giderek bizzat devletin üst kademelerinde kabile reislerine yer vermişlerdir. Sadece beyler değil, kabiledaşları da Kafkasötesi savaflara katılmayı can-ü gönülden istiyorlardı. Çünkü bu savaflar hem zengin ganimetler getiriyor hem de gerek putperestlerin ve gerekse Hıristiyanların hayır beklemeyecekleri Arap istilasını önliyordu. (s. 551)"

Hun beyleri içindeki güçlü isimlerden birisi de Alp-İlitver (Alp Eltebir?) idi. Yukarıda söylendiği gibi, bu soy, giderek güçlenecek, devletin gerçek yöneticisi konumuna geçecek ve Yahudiliği devlet dini haline getirecektir.

Alp-İlitver, döneminde Hunlar'ın (Hazarlar'ın) en büyük beyi idi ve ordu kumandanıydı. O, Hazar Hakanı ve Kuzey Hanı veya "Türkistan Hükümdarı" diye gösterilen asıl hakanın bağımlısı konumundaydı.

Bu beyin, 7. yüzyılda Dağıstan'ın kuzeyinde Hazarlar'a bağlı olarak kurulan Hun Prenslığının başı olduğu anlaşılmaktadır. Bu Hun Prenslığının Bolgar (Bersil, Barsil, Bersula) Türkleri ile ilişkili olduğu kesindir (s. 246). Bugünkü Balkarlar (Bolgar/Bulgar) da işte bu Bolgar Türkleri'nin ardıllarıdır.

Hazarlar'a bağlı olan bu devletin iç işlerinde serbest olduğu, hatta beyin tek başına ordusuyla sefere çıktığı anlaşılmaktadır. Alp-İlitver'in Albanya'yı istila etmesi de bunu göstermektedir. Fakat bu saldırıdan sonra Alban Prenslığı, Alp-İlitver'e Ermeni Katolikosu İsrail'i elçi göndermiş; bu elçi barışı sağlamakla kalmamış, Alp-İlitver'i de Hristiyan yapmıştır.

Hun (Hazar) Türk beyi İlituer'in başını çektiği din değiştirme eylemi, aslında siyasal amaçlar taşımaktadır. Bölgenin güçlü devleti Bizans İmparatorluğu ile işbirliği yapmak, bu yerleşik devletin gücünden yararlanmak, İlituer 'ın temel amacıdır. Bizans'ın büyümesinde, güçlenmesinde Hristiyan dininin etkisi olduğunu sanan Hazar beyi; Hristiyan olmayı güçlenmek, devletini büyütmek için ayağına gelmiş bir fırsat olarak görmektedir.

Çok tanrılı Türk inanç yapısından üç Tanrılı Hristiyanlık çizgisine yönelen yönetici kesim, bu tavrı ile daha sonraki Türk yönetici kesimine de örnek olmuşlardır. Türk egemen kesimi; siyasi çıkarı din değiştirmeyi gerektirdiğinde, bunda tereddüt etmemiştir. Hazarlar'ın tarihi gibi Selçuklular'ın tarihi de bunu göstermektedir.

Hazar beyi İlituer, ağaç, gümüş, altın putların yerini haç biçimindeki putun aldığını belki anlamıştı, ama gelecekte batıya ve güneye yayılma, buralarda bir müttefik bulma amacıyla Hristiyan olmayı bilerek seçmiş görünmektedir.

Bu tercih sonucunda Hazarlar'ın egemen olduğu topraklarda kiliseler açılmıştır. 8. yüzyıl, Hristiyanlığın yayıldığı bir dönem olarak dikkat çekmektedir. Kırım ve Hazar başkenti İtil'de olmak üzere 7 kiliseden söz edilmektedir.

Hazar Türkleri'nin Asya Türk hakanlığının devamı olması, inanç ve kültür olarak Asya Türklüğünün devamı olduğunu gösteriyor. Dinsel yaşam bunun kanıtıdır.

Yukarıdaki kaynaktan aktardığımız bölüm Türk Gök Tanrı inancının, Kafkas bölgesi Türkleri arasında da yaşadığını ortaya koyuyor. Alban tarihçi Moses'in yazdığı gibi, Hazarlar'ın baştanrısı Aspandiat, Gök Tanrı inancının yansımasıdır. Artamonov, şöyle ya-zıyor:

"Hunlar, Persler'in Aspandiat dedikleri, kendilerininse kahraman dev şeklinde tasavvur ettikleri TENGRİHAN adında bir tanrıya tapıyorlardı. Bunun eskiden beri Hunlar ve Türkler arasında bilinen ve büyük bir ihtimalle Kafkaslar'a Asya'dan gelen bu halklar veya başkaları tarafından getirilen Gök Tanrı olduğu kuşkusuz (s. 250)."

Hazarlar'la ilgili olarak anlatılan eski dinsel yaşamın benzeri, yüzyıllar sonra Oğuzlar arasında görülecek ve bu durum kaynaklara yansıyacaktır.

Yönetici sınıfın baskısına karşı, Türk halkının alt tabakalarının Hristiyanlığı, eski dinleri ölçüsünde sıkı biçimde kabul ettiğini gösteren somut gelişmeler yaşandığını söylemek hayli zordur. Hristiyanlık; Hazarya'da daha çok Türk egemen kesiminin dini olarak var olmuştur.

Yahudilik

Hazar Türkleri, Hristiyanlıktan sonra, yine beylerin tercihinine bağlı olarak Yahudiliği din olarak benimsediler. Bu benimseyişteki

siyasi süreç; tıpkı Hristiyanlığın kabul edilişine benziyor.

Tarihçilerin genelde 9. yüzyılın başlarına tarihlendirdikleri bu süreç, bölgedeki siyasi gelişmelerin yarattığı bir durumdu. Hazarya'yı Bizans İmparatorluğu Hristiyanlık yoluyla, Arap İmparatorluğu da Müslümanlık kanalıyla etkilemeye çalışıyordu. Artamonov'un fikrine göre Hazarlar; bu büyük devletlerle mücadele etmek için üçüncü yol olarak Museviliği kullanma gereği duydular.

Bu şekilde Hazarlar; İslamiyet ve Hristiyanlığa karşı bağımsız bir pozisyon alabileceklerdi (Artamonov, *Hazar Tarihi*, s. 345). Fakat, Musevilik milliyetçi bir dindi; yani Yahudilerin diniydi. Başka bir millettten olanın Musevi olması mümkün değildi. Yahudi olmayan kabilelerden Museviliği kabul edenleri Yahudiler, "İsrail'in cüzamlıları" olarak aşağılıyorlardı. Bu yüzden Türk halk tabanının Yahudiliği benimsemesi, beklendiği kadar kolay olmamıştır. Baskıyla getirilen bu din; Hazar Türkleri arasında tabanda ciddi bir kabul de görmüş sayılamaz.

Aslında Yahudilik, özü gereği proselitizm (cihanşumüllük/küreselci yönetim) uygun olmadığı için Türkler'in hâkinîyet düşüncesi ve hayatı ile uyuşmuyordu. Buna karşın, o günkü siyasi ve ticari konumlanış Hazar beylerini Musevi olmaya itmişti.

Yahudiler, ilk çağlarda doğuya ve kuzeye doğru yayılmışlardı. Bunlar İran'da, Kafkasya'da, hatta Kırım'da, Türkler buralara gelmeden önce yaşıyorlardı. Bizans'ta şiddetle izlenen Yahudiler de Hazarya'ya kaçmışlardı (s. 346). Bölgenin ticaretini bunlar denetliyorlardı. Bellidir ki Hun beylerinin Yahudiliği benimsemesinde dünya ticaretinde etkisi olan Yahudi tüccarlar da etkili olmuşlardır.

Ayrıca seçimde, oldukça değişik unsurlardan meydana gelen Hazar Devleti'nin yönetici kesiminin dinsel hoşgörüsü uygun ortam sunmuştur.

Yahudiliği ilk kabul eden beyin Alp-İlitver'in torunu Bulan ola-

bileceği kuvvetli bir ihtimal olarak öne çıkıyor. Yahudiliği resmen Hazar devlet dini yapan ise Bulan'ın torunu Obadya'dır (s. 364). Bu da Harun er-Reşid dönemine denk düşmektedir. Fakat bu kabul, halk katmanları arasında değil, yönetici kesim arasında olmuştur.

Obadya ile onun torunları Bek (peh/bey) unvanı taşıyorlardı. Zamanla bu unvanın kağan-bek'e dönüştüğü söylenebilir. Yine de İbni Rusta ve Gerdizi'de, Hazar Meliki, şad gibi gösterildiğinden, bu saptamadan Türk Açına soyunun egemenliğinin sembolik de olsa sürdüğü belli olmaktadır.

Bundan sonraki Hazar Türk meliklerinin isimleri artık Yahudi isimleridir...

Hazarlar'ın Yahudi dinini kabul etmesinin bu devlet üzerindeki yıkıcı etkilerini Artamonov şöyle açıklıyor: "Hazarlar'ın Museviliği kabul edişleri, attıkları mahvedici bir adımdı. Çünkü o tarihten itibaren yönetimin halkla bağlantısı kopmuş, çiftçilik ve hayvancılığın gelişiminin yerini, aracı ticaret almış, yönetici üst kesimin paraziter şekilde zenginleşmesine yol açmıştır.

Yeni yönetim, (Musevi beylik düzeni) haklı olarak kendi halkına güvenmiyordu ve Müslüman hassa birliklerinin mızraklarıyla iktidarda tutunuyordu. Talmudi eğitim kitleleri fazla ilgilendirmemiş ve yalnızca azınlık bir imtiyazlı sınıf arasında yayılabiliyordu. Yine o tarihten itibaren Hazar Hakanlığı'nın oynadığı rol olumsuz yönde hızlı bir düşüş göstermiş ve Doğu Avrupa halklarının kültürü başka bir kanala kaymıştı.

Yahudi tacirlerin İtil'de topladıkları tüm servet, orman-step, şeridine yerleşen Slavlenler'in Karadeniz bölgesi bozkırlıları Peçenekler'in, Uralötesi vadilerindeki göçebe Guzarlar'ın (Oğuzlar), Orta Kafkasya'nın dağlık boğazlarını ellerinde tutan Alanlar'ın ve Azak sahillerine saçılmış bulunan Bolgarlar'ın kalplerini satın alamazdı.

Hazar Yahudileri tarihini yazmaya girişen Dunlop, Museviliğin Hazarya'da hangi kahpece rolü oynadığını anlayamamıştır. Yahu-

diler, devletin başına geçmeyi başarmışlardı; fakat yönetimle halk arasındaki bağ bütünüyle koparıldığı için iktidar yavaş yavaş ellerinden kayıp gitmiştir. Hazar Yahudileri, ekonomik temele ihtiyaç duyulmadığı anlarda dahi, dini, sosyal birliğin güçlü bir bağı olduğunu bir türlü anlayamamışlardı. Kendine özgü bir din olan Musevilik ise sadece Hazar devletinin bünyesinde yer alan birçok halkın değil, bizzat Hazarlar'ın tamamının dahi dini olamazdı.

Yahudi Hazarya'nın en güçlü düşmanı, onun ilerlediği ekonomik ve politik gelişim yolunda karşısına dikilen Kief Rusyası idi. İki taraf arasındaki çatışmanın sonucu, Hazarya'nın bütünüyle ve en son olarak ortadan kaldırılmasıydı. Hazar devleti son nefesini vermiş, Hazar halkı da tarihten silinmişti. Genellikle halklar, devletlerinin ortadan kaldırılmasıyla tarihten silinmedikleri halde, bu sonuncusunda durum bilhassa dikkat çekicidir. Ama burada böyle bir şey ortaya çıkmıştı; çünkü Hazar halkı zaten Hazar devleti yıkılmadan çok önce erimeye başlamıştı. Kendi arasında parçalara ayrılmış, bunların büyük bir kısmı diğer akraba halklarla kaynaşmış, İtil'de kalan az bir kısmı ise milliyetini yitirerek Yahudi kılıklı parazit bir zümreye dönüşmüştür" (s. 587-588).

Hazar Türk devleti ile ilgili orijinal çalışma yapan tarihçilerden birisi de L. N. Gumilev'dir. Prof. Gumilev, Hazar Türkleri'nin bütün dinlere tanıdığı hoşgörünün Yahudiler tarafından istismar edilmesini ve devletin Yahudi sömürüsü sonucunda çöküşünü ayrıntıları ile ortaya koymaktadır. Hazar Türkleri'nin o dönemde dünya sahnesinde ne durumda olduğunu, Rus tarihçi V. V. Grigoryef'ten aktarılan şu bölüm göstermeye yetiyor: "Orta Çağ'ın alışılmışın dışındaki olayı, Hazar halkıydı. Çevresi vahşi ve göçebe kabilelerle çevrili olan bu halk, her türlü imkana sahipti. Sağlam bir yönetim; geniş ve kârlı bir ticaret ve daimi bir ordu. Batı Avrupa ülkeleri başıbozukluk, fanatizm ve koyu cehaletle birbirlerinin gırtlaklarını sırkarken Hazar devleti adalet ve hoşgörüyle şöhret yapmıştı. Orada

burada dini inançlarından dolayı kovuşturmaya uğrayanlar her yerden oraya akın ediyorlardı. Avrupa'nın karanlık ufkunda sanki parlak bir meteor parlamış ve varlığına tanıklık eden herhangi bir iz bırakmadan sönmüş gibiydi (Gumilev; Eski Ruslar ve Büyük Bozkır Halkları, I, s.173)".

Açına hanedanı tarafından yönetilen Hazar Devleti'nin bu hoşgörüsünden yararlanmak için Yahudiler, bölgeye akın etmişlerdi. Çünkü Bizans İmparatorluğu Hristiyan kültürünün temsilcisi olarak Yahudileri sıkı biçimde kovuşturuyordu. İran-İrak hattı Müslümanların egemenliğine geçmişti. Hazarya'da ise Yahudiler rahatça çalışıyorlar; propaganda yapabiliyorlardı. Buradaki Yahudiler o kadar rahattılar ki Müslüman din adamı ile sarayda dinsel konularda tartışan haham, daha sonra onu öldürtebiliyordu. Hazarya'da ticareti yöneten Yahudilerden yeni iki tip nüfus oluşuyordu: Birinciler; Hazaryalı beylerin Yahudi kadınlarla evlenmelerinden doğan çocuklar. Bunlar, her türlü haktan yararlanıyorlardı. Diğerleri ise Yahudi baba ile Hazaryalı anadan doğan çocuklar... Bu çocukların hakları sınırlıydı. Daha sonra bunların oluşturduğu topluma Karaim denilecektir. Günümüzde Kırım'daki Karaim Türkleri; Hazar Devleti'nden kalan topluluktur. Karaimler; inanç yönünden tutucu Musevilikten farklı olan Karaizmi benimsemişlerdir.

Hazarya'ya gelen Yahudiler ticareti ellerine geçirdiler. Rahdaniler adı verilen bu grup kısa sürede zenginleşti. Bunlar parayı kullanarak saray darbesi yapıp iktidara da el koydular. Açına soyundan gelen, ama annesi Yahudi olan hakan da Museviliği benimsedi.

Bu darbede önderliği Obadya adlı Yahudi birisi yapıyordu. Hakanı kuklaya çeviren Obadya'nın eylemi sonucunda Rabbinist Jüdaizm, Hazar Hakanlığı'nın resmi dini yapılmıştı (Eski Ruslar ve... s.162).

Hazarya'da hakan kuklaya çevrilince bütün devlet görevleri Yahudiler arasında bölüşülmüştü. Obadya da "bey" unvanı alarak asil

yönetici konuma gelmişti. Artık Yahudiler Ural-Hazar hattının en güçlü toplumu haline gelmişlerdi.

Türkler Yahudi kızlarla evlenip çocuklarının Yahudileşmesine izin vermenin cezasını devleti ellerinden kaçırmakla ödüyorlardı. Bunun sonucunda Hazarya'da isyan çıktı. İsyancılar, kılıçtan geçirilerek bastırıldılar. İsyancıların bir kısmı kaçarak Dinyeper'in aşağı akımlarındaki Peçenek topraklarına sığındılar ve buradaki Macarlar'la birleşerek Kabarlar adını aldılar.

Artık Yahudi cemaati başkanı bu büyük devleti yönetiyordu. Masrafını Hazar halkının ödediği paralı ordu ile Hazar halkı inim inim inletiliyordu. Bu ikili yapı ve katı baskıya dayalı sömürü, halkla yönetimi karşı karşıya getirmişti. Ruslar başta olmak üzere komşu halklar da Yahudiler'in İtil boylarından başlattıkları saldırılara karşılık vermeye başladılar. Rus knazları, Peçenek Türkleri'ni de kullanarak Hazarya'yı çökerttiler. 965 dolaylarında Obedya'nın torunlarının yönettiği bu Türk devleti dağılmıştı. Çünkü, Yahudi zümresi, yönettiği halk ile bütünleşmek yerine onu sömürmeye hedeflemişti. Açgözlülüğün yarattığı bu çöküş sonrasında Yahudiler de değişik bölgelere dağıldılar.

Peçenekler'in Kief knazlığı başta olmak üzere Ruslar'la yaptığı işbirliği, Bulgarlar'ın da çökmesine yol açmıştır. 968'de Ruslar'ın Tuna ağzına kadar gemilerle gelip yaptıkları baskında, Peçenek süvarileri koruyucu güç olarak görev yapmışlardır. Bu saldırı ile de Bulgar hanlığı çökertilmiştir.

Bu son kavganın sebebi de Bulgar kralının Bizans'a haraç ödemeyi reddetmesi olmuştur. Güçlü Bizans İmparatorluğu; burada da Rus prensleri kullanarak kendi gücünü harcamadan amacına ulaşmasını bilmiştir.

Diplomatik güç; bozkırdaki kılıç gücünü çoğu zaman yeniyordu. Ta ki demir bir el gelene kadar...

OĞUZLAR

10. yüzyılın sonlarından itibaren Anadolu'ya doğru sokulan sonra da bölgeyi ele geçiren Oğuzlar (Guzlar) konusu; Türkiye tarihi açısından ayrı bir öneme sahiptir. Çünkü Anadolu Türk nüfusunun önemli kısmını Guz Türkleri oluşturmaktadır. Kıpçak-Kuman Türk boyları ile Hun Türkleri (Ağaçeriler) de Anadolu'nun eski Türkleri olarak özellikle dağlık alanlarda önemli nüfusa sahiptirler.

Oğuzların (Guzlar) geçmişi ile ilgili olarak Prof. Emel Esin şu özet bilgiyi aktarıyor:

"IX.-X. yüzyıllarda Oğuzların merkezi, Sirderya'nın (Seyhun) Aral Gölü'ne döküldüğü yerde bulunmaktaydı. Oğuzlar buraya ne zaman ve nereden gelmişlerdi? Tolstov'un, 'antropolojik araştırmalar ışığında 1960'larda ulaştığı sonuca göre Oğuz boyları Aral Gölü'nün güneyinde, Avesta'nın Kanha, Çin tarihlerinin K'ang-kü, Kök Türk Yazıtları'nın Kengeres adını verdiği göçebeler devletinin sınırları içinde, milattan önceki yüzyıllarda bir araya gelmişlerdi. MÖ V.-IV. yüzyıllardan kalma Tagisken Türbeleri'nde kalıntıları bulunan iki ayrı ırktan göçebeler, Europeoidler ve Mongoloidler birbirleriyle karışmış ve ataları Sirderya Türk ve Hunlarını oluşturmuştu. Hamilton'un özetlediği ve Tagisken türbelerindeki kazılardan önce Tolstov'un da inandığı bir başka görüş ise, Sirderya Oğuzlarını Kök Türk Yazıtları'ndaki Tokuz Oğuzlara, yani Uygurlara bağlamaktadır. Tokuz Oğuz boyları Hun ve Kök Türk devrinde batıya göç etmiş ve Orta Asya'nın batısına ve güneyine yayılmışlardı. Belki Amuderya (Ceyhun) kıyısındaki Ahrun ve Şuman'da,

630'da iki devlet kurmuş olan ve Hi-su Türkleri diye anılan güney Orta Asyalı Oğuzlar da aynı devirde güneye yerleşmiş boylardı.

Orta Sirderya'da, Kengeres devrinden (MÖ II.-MS 1. yüzyıllar) Artuk şehrinin harabelerinde bulunan Kök Türk harflerinin arkaik şekline benzer bir yazı, Türklerin erken devirde Sirderya'ya geldikleri, hatta yazılarını geliştirdikleri ihtimalini desteklemektedir. Esas, antropoloji ve maddi kültür tarihi alanlarında çalışanlar da, MÖ V. yüzyılda Kök Türk devrine kadar ve daha sonra, bir kez değil pek çok kez doğudan Sirderya'ya gelen göçlerin izlerine işaret etmişlerdir.”

Prof. L.N. Gumilev; *Eski Türkler* adlı çalışmasında, Avrasya tarihinde önemli roller oynayan Oğuz boylarının oluşumunu; Türk adlı devletin (*Tu-chüe*: Türküt: Türkler) oluşum dönemi saydığı sürece kadar geri çekerek şöyle anlatır:

“Hemen hiçbirisi ana boylarla özdeşleştirilmesi mümkün olmayan ve birbirine yakın olarak yaşayan küçük kabileler, kendi aralarında birleşerek ittifaklar meydana getirdiler ki, bu tür topluluklar için ‘oğuz’ kelimesi kullanılmaktaydı. Tokuz-Oğuz (Uygurlar) ve Üç-Oğuz (Karluklar) kelimeleri de böylece ortaya çıkmıştır.

Bir de oğuz tanımlamasına girmeyip de ‘Dulu’lar ve ‘Nuşibi’ler gibi ortaya çıkan birlikler vardı ki sebep ne olursa olsun, onların birlik oluşturmaları doğal bir şekilde meydana gelmemiş, belki Türk Hakanlığı’na baskı unsuru oluşturmak maksadıyla teşekkül etmiştir. Bu yüzden onlar budun olmayı sürdürerek ‘On Ok’lar adını aldılar. Oğuz ve budun kelimeleri arasındaki bağlantıdan anlaşılmaktadır ki Türkler’e boyun eğen Uygurlar, nisbeten onlara budun olmuşlarsa da iç yapılarını koruyarak oğuz statülerini sürdürmüşlerdir. Nitekim Bilge-han, ‘Tokuz –Oğuz benim özel halkımdır” demiştir. Yani Tokuz-Oğuzlar ona –şad-tarduş- bağlı budun idi; başka bir deyişle doğrudan ona bağlılık sunmuşlardı.

Konuyla ilgili literatürü kılı kırk yararak inceleyen A. N.

Kononoff, 'oğuz' kelimesinin anlamı konusunda analojik bir sonuca ulaşmıştır. Oğuz etnik isimlendirmesinin ana çekirdeğini og -'boy, kabile' kelimesi oluşturur ki bu aynı zamanda eski Türklerdeki 'o' - 'ana'- sözcüğüyle ve yine 'o uk' -'torun, oğul'- ve 'o uş' -'akraba' ile doğrudan bağlantılıdır.

Böylece başlangıçta sadece 'kabileler' veya 'kabileler birliği' anlamını taşıyan 'oğuz' kelimesi, daha sonra olayların gelişmesiyle birlikte, belirleyici bir anlam kazanarak etnik topluluk ismi haline gelmiştir. Tokuz-Oğuz -Dokuz (değişik) kabile-, Üç-Oğuz -üç (değişik) kabile gibi.

Zamanla 'oğuz' kelimesi, (budun anlamındaki) asıl manasını kaybederek Türkmenler'in efsanevi atası, Müslümanların peygamberler arasında gösterdikleri Oğuz Kağan'ın ismi haline gelmiştir.

Olayların gelişiyile ilgili yapılan yorumlamaları esas aldığımızda bunun 4.-5. yüzyıllarda Kao-kui/Tile ve 7.-8. yüzyıllarda Töles kabilelerinin boy bölünmelerleriyle uyum sağlamadığı ortaya çıkıyor. Töleslerin tartışmasız ataları olan Kao-kuiler, 12 ataerkil boya bölünmüş, onların torunları Tölesler ise 15 kabileden teşekkül etmiştir. Yüan-ko (Uygurlar), Seyanto (Sir ve Yanto kabilelerinin birleşmesi?/Hsie-yen-tuo/), Chi-pi (Ki-bi), Tu-po (Tubalar), Ku-likan (Yakutların ataları Kurikanlar), Tuo-lan-ko (Telengitler), Pu-ku (Puku), Pa-ye-ku (Bayırku), Tung-lo (Torna), Hun (Kun), Sih-kie (Sıkar), Hu-hsie, Hi-kie, A-tie (Edizler) ve Pai-hsi (Pai-chi).

Dobalarla özleşme olasılığı bulunan Tubalar'ı ayrı tutarsak, diğerlerini birbirleriyle kıyaslamak mümkün değildir. Eğer bir boyun ataerkil sistemi bozulmuşsa ve eski boyların yerine yeni birleşimler türemişse, ancak o takdirde böyle bir yapılanma ortaya çıkabilmiştir. Böyle bir yeni yapılanmanın sonucu olan Türkler; Tölesler'i bir yüzyıl egemenlikleri altında tutmuş ve 'kuzey steplerinde onların gücüyle kahramanlık yapmışlardır.' Yani Tölesler budun idiler. 'Orda' sistemi ve onun 'tölös-tarduş' kanatları içinde yer almışlardı.

Bu durumda yeni hayat şartlarına ayak uyduramayan boy yapılarının bölgesel ekonomi ittifaklarına yani kabilelere dönüşmeye başladıklarını kabul etmek gerekir. Bu değişim Kao-kui boyunu –sin, yani aile, fakat Töles kabilesini- pu (Biçurin çevirisinde ‘kuşak, nesil’)olarak adlandıran Çinliler tarafından gözlenmiştir.

Böylece Ačina soyu hakanlığının sosyal yapısının temel karakterini kabile ve savaş düzeninin birlikte götürülmesinin teşkil ettiği söylenebilir ve Türkler, böyle bir birleştirmeyi gerçekleştirebilen ilk Orta Asya göçebe halkı olmuştur. Bu birliği onlar bizzat kurmuşlar ve efendileri vahşi Ju-jan ordası ve müttefikleri Töles kabilelerine oranla daha güçlü olduklarını göstermek için de devletlerine ‘mengü el’ adını vermişlerdir” (s. 85-87).

Prof Gumilev, Guz (Oğuz) Türk boyları ile ilgili olarak şu sap-tamayı yapıyor:

“Guzlar; eski Turaniler’in, Sarmatlar’ın, Alanlar’ın halefleridir. Sarmat etnogenez safhasının başlangıcı Hyung-nular’ınki gibi MÖ 4.-3. yüzyıllar civarındır. Bu güçlü etnosların çağdaşları, bildiğimiz gibi, Çinliler’in Yueçi dedikleri Soğdianahılar ve MÖ 4.-3. yüzyıllar da yerleşik şehir düzenine geçtikleri belirtilen Parıhlar (Arşakidler) ve Harezmlilerdir.

Bu demektir ki Guzlar 10. yüzyılda yaşlı bir etnostu ve itkiye sebep olan atalet silkinmesi dönemindeydiler. Bu yüzden de topraklarını böylesine genişletebilmişler, ama sosyal yapılarını zamanın törpüsüne karşı koyacak biçimde geliştirememişlerdi. Dışarıdan gelecek küçük bir darbe –ki, bu kuraklık tarafından vurulmuştu- bu halkın ikiye bölünmesine yeterli olmuştu (Gumilev, *Hazar Çevresinde Bin Yıl*, s. 286)”.

Kazakistan’ın orta kısımları 10. yüzyılda kuraklıktan çok zarar görünce Kangarlar ülkelerini terk edip Kanglı ismiyle Harezmşahlar’ın arasına katıldılar. Guzlar da ikiye ayrıldılar. Bir kısmı Amuderya’nın yukarı akımlarına doğru; Mezar-ı Şerif taraf-

larına göçtü; diğer kısım da Kief knazlığının etkisindeki Volin taraflarına gitti. Böylece Guzlar; Türkler (Rusya tarafına gidenler) ve Türkmenler adı altında iki ayrı halk haline geldiler (s. 285).

12. yüzyıl başlarında tarihçi Şeref-et-Tahir Mervezi Guzlar'la ilgili olarak şunları yazıyor: "Guzlar; Müslüman ülkelerin komşuları haline geldikten sonra bir kısmı İslam'ı kabul ederek Türkmen ismiyle anılmaya başlandı. Böylece onlarla Müslümanlığı kabul etmeyen Guzlar arasında çarpışmalar ortaya çıktı. Guzlar arasında Müslüman olanların sayısı artarken İslam da daha iyi bir konuma sahip oldu. Müslümanlar; kâfirlere baskı uygulayarak onları Peçenek kasabalarına doğru sürdüler (s. 288)".

Mervezi'nin kâfir Türkler olarak nitelediği bu halk, Rus salnamelerinde Tork (Türk) olarak geçen halktır. Bunlar süvari birlikleriyle 11. yüzyılda Dinyeper önlerine geldiler, 1064'te burada yenilince Makedonya ve Trakya'ya geçtiler. Sonra İstanbul surları önüne geldilerse de Bizans yönetimi bunlara bol altın vererek çekilmelerini sağladı. Türkler arasında başlayan salgın hastalıktan sonra Bizans ordusu saldırdı ve bozulan Guzlar kaçarak Kief ve Volin knazlarına sığındılar ve buralarda paralı asker olarak kullanıldılar. Guzlar'ın buradaki görevleri Poleveslere (Kumanlar/Kıpçaklar) karşı güvenlik şeridi oluşturmak idi.

Prof. Gumilev'e göre Kıpçaklar, Altaylar'dan atılan Türk kabilesidir. Bunlar, önceleri Kimak Devleti'nin içinde idiler. 11. yüzyılda Kimaklar'dan bir bölüm Kıpçak kabilesi ayrılıp batıya göçmüş idi. Bunlar Guzlar'ın ele geçirdiği bölgeyi dolaşarak Aşağı Don, Dinyeper ve Dinyester ırmaklarının bereketli, tahıl yetiştirmeye uygun topraklarında kendilerine yeni bir yurt edindiler. Bu yeni yurtlarında onlara Kuman veya Poloves adı verildi.

Ruslarla Kıpçak Türkleri arasındaki ilişkiler savaş düzeninde olsa bile barışı kurmak için iki taraf arasında yakınlaştırmacı ilişkiler de ortaya çıkmıştı. Rus knazları, güzel poloves kızlarını eş olarak alı-

yorlardı. Peçenek beyleri de knaz ailesinden kızları eş olarak getiriyorlardı. Böylece Ruslar'ın ve Türkler'in kanı geniş Avrasya coğrafyasında birbirine karışıyordu.

Çinliler, Kıpçaklar'ı sarı saçlı ve mavi gözlü olarak anlatırlar. Bunlar dindar, çevik, cesur insanlar olarak tanınmışlardır ve yüzleri güzeldir. Ting-lingler'den türeyen Kıpçaklar, bu yönleri ile güney komşuları olan Türkmenler'den ayrılırlar.

Müslüman ülkelere gelen Türkler; asaletlerini şiddetle koruyan, güçlü, itaatkâr, yalan dolan bilmeyen, entrikacılığı sevmeyen, pohpohlanmaktan hoşlanmayan, yağmadan ve ırza tecavüzden uzak duran aslan gibi gururlu, doğal kusurlardan arınmış, savaşlarda ve seferlerde kumandanlık görevini üstlenebilecek yetenekte görülmüş ve böyle anlatılmışlardır (Age, s. 296).

Tarihçi Peter B. Golden, *Hazar Çalışmaları* adlı kitabında "Oğur Türkleri" başlığı altında anlattığı Türk halklarını "oğuz" saymakta; bunu da kabile anlamında dile getirmektedir (s. 40 vd.). Bu kabileler, 463 yılı dolaylarında Avarlar'ın topraklarından kovduğu Sabirler'in baskısı ile Batı Sibiry'a ve Kazak bozkırlarından kovulan Sarağur, Urog, Onoğur kabileleridir. Sarağurlar, büyük olasılıkla Uturgur ve Kuturgur olarak yeniden şekillenmişlerdir. Kuturgurlar'a Bizanslılar Hun diyorlardı. Azak'ın doğusunda yaşayan ve içerilere doğru saçılan bu halklara o çağlarda genelde İskitler (Sakalar) da deniliyordu.

Uturgurlar: Otuz Oğurlar veya otuz boy anlamında kullanılıyordu. Onoğur ise On Oğurlar adını almışlardı. Buradaki sayılar, birliği oluşturan kabilelerin toplamını ifade eden gerçek sayılardır.

Bu Oğur Türkleri Kuzey Kafkasya, Karadeniz-Hazar hattı, Tuna bölgesi bozkır alanlarını denetimleri altına almışlardı. Bunlara kimi tarihçiler Bulgarlar demektedir.

Azak Denizi'nin batı yakasında yaşayanlar Kuturgurlar'ın Bulgarlar olması tarihi gerçeklere daha uygun düşmektedir. Azak'tan

doğuya doğru olan bölgede ise Uturgurlar egemendi. Bunlar; 5. yüzyılın son çeyreğinden itibaren geniş bir bölgede egemendiler. Kuturgurlar; 530'da Bizans orduları içinde İtalya'ya kadar indiler.

Oğur Türkleri, Bizans için tehlike olunca imparatorluk bu iki kardeş halkı birbirine düşürdü. Uturgur-Kuturgur çatışması iki kabileyi de bitirdi. Kalanları ise 558 yılında bölgeye saldıran Avarlar tepelediler. İki kardeş savaşa başlayınca uzak akrabalar gelmiş, onların malına konmuşlardı. Ancak kısa bir süre sonra büyük hakanlık ordusu (Göktürkler) bölgeye gelecek ve Avarlar onların önünden hızla kaçacaklardır.

Türkmenistanlı Sovyet tarihçisi S.G. Agacanov "Oğuzlar" adlı çalışmasında tarihte devlet kuran Oğuzlar'ı ayrıntılarıyla incelemiştir.

Rus tarihçileri, "Rusya'nın doğu sınırlarında hüküm sürmüş bulunan Oğuzlar'ın (Oğuzlar, s.56)" tarihiyle yakından ilgilendiler. Agacanov'un saptamalarına göre Oğuzeli denilen ve Oğuz (Uz, Guz) boylarının yaşadığı coğrafya konusunda birbirini tamamlayan açıklamalar var. Tarihçilerden bazılarının Oğuzeli tespitleri şöyle:

Spuner Menke: (10.- 11. Yüzyıl): Aral çevresi, Aşağı Povolje, Ural civarı, Hazar'ın doğu kıyısında yer alan 'Gürgen Nehri'ne kadar olan bölge. Başka bir haritada: Volga ile Ural nehirlerinin arası, Azak çevresi, Don Nehri'nin aşağı akımları, Hazar Denizi'nin doğu kıyıları, Nisa bölgesi; Ebiverd, Dargan, Gürkent.

M. Reinaud: (9.-11.yüzyıl): Aral Gölü'nün doğu, kuzey, kuzeybatısı ile Azak civarı...

V.F. Minorsky: (10.11.yüzyıl): İrtiş Nehri'nden Volga Nehri'ne kadar olan sahalar, Hazar Denizi ile Maveraünnehir arasında kalan bölgeler. Aral civarı, Üst Yurt; Sırderya'nın aşağı kısımları, Emba Nehri'nin batı yakasına kadar olan araziler.

VV.Grigoryev, W. Barthold, A. Yu. Yakuboskiy, S.P. Tolstov, A. A. Roslyakov: Sırderya'nın aşağı ve orta akımları, Hazar ve Aral

çevresi, Povolje'nin batısı boyunca uzanan topraklar. Horasan, Maverâünnehir, Gürgen Nehri'nin aşağı akımları...(s.57 vd...)

Oğuz boyları Sırderya ve Aral çevrelerinde iken doğudan gelen Kıpçak boylarının baskısı sonucunda yurtlarını terk ederek daha batıya kaymışlardır. İ. Marquart, bu çatışmalar sonucunda Oğuzlar'ın Güney Rus bozkırlarından geçerek Balkanlar'a sığındıklarını ileri sürer (s.59).

Türk tarih söylencelerinde Oğuzlar'ın ilk başkentleri olarak Yengikent adı geçmektedir. Göçebe Oğuz halkı, doğuda Issık Kul (Göl) ve Almalık'a kadar yayılmıştır. Bu alanın güneyinde Sayram kenti ile Kazık-Kurt Tav (Tağ/dağ) Karacık Tav dağlarına, kuzeyde Ulutav (Uludağ) ve Kiçitav (Küçükdağ) bölgelerine batıda ise Karakurum sahasına kadar uzanıyordu. Bu topraklarda Oğuzlar 4-5 bin yıl boyunca yaşamışlardır. Ancak komşu boyların baskıları sonucunda daha sonraları Sırderya Nehri'nin aşağı bölgelerine sığındılar. Bunların hükümdarı Yengikent'te oturuyordu (Bak: s. 188, dipnot 17).

Sosyal Yapı

Oğuz toplumu, kabile-boy yapısına göre örgütlenmişti. Boy beyleri içinde zengileşenler zamanla küçük hayvan sürülerine sahip özgür insanları denetim altına almışlardır.

Oğuzlar'da 9.-11. yüzyıllar arasında ana uğraş alanı carvacılık (hayvancılık) olarak öne çıkıyor. At (yılık) sürüleri, özellikle karakul cinsi Türki denilen büyük kuyruklu koyun sürüleri ve sığır sürüleri hareketli bir hayatı gerekli yapıyor. Buna bağlı olarak yaylak (yazlık) ve kışlak alanlar arasında göçler oluyor. Göçebelikte deve de önemli bir taşıma gücü olarak kullanılıyor. (Karakul koyunun Karaman koyunu olarak Anadolu'ya aktarıldığını da görmekteyiz. Karaman boyunun Orta Asya kökenli olduğu da bir gerçek... Bu

boy, söylencelerde Pir Ahmet Yesevi'ye karşı gelmekle suçlanmaktadır.) Hayvancılık dışında ziraat, balıkçılık, zanaat ve ticaret de dikkat çekiyor (s.61).

Oğuzlar, ekonomik hayatın verilerine göre üç bölüme ayrılmaktadır: Göçebeler, yarı göçebeler ve yerleşikler.

Divan-ı Lügat-it Türk'teki sözcükler de gösteriyor ki Türkler ziraat alanında ileri düzeydedirler. Çiftçilere tarıgçı denilmektedir. Tarı/darı ile bizim mısır dediğimiz ürün anlatılmaktadır. Darı'dan başka buğday (aşlık), kaba yonca, susam ekilmektedir. Başta elma olmak üzere değişik meyvelerle havuç da dahil birçok sebze yetiştirilmektedir (s.143).

Oğuzların meşhur balak kavunu kaynaklarda yer almıştır.

Türkler yabani hayvan etine çok ilgi duyduklarından avcılık da çok gelişmişti (s.139). Türkler at etinden hazırlanmayan yemeklerden zevk almazlardı (s.139). Avcı boylar; karga, aladoğan, kunduz ve tilki de yerlerdi. Avcılar, avda, şahin (balaban/itelgi), kartal, av köpeği de kullanıyorlardı.

Oğuzlar'ın göçebe yaşamına karşın, şehirlerde de yoğun biçimde çoğunluktaydılar. Yengikent, Cend ve diğer şehirlerin ahalisini Oğuz toplumu oluşturuyordu (s.61). Mesudi'ye göre yerleşik hayat tarzı, Türkler arasında en çok Guzlar (Oğuzlar) tarafından benimsenmiştir (s.141).

Oğuz-Türkmen boyları arasında zanaat da oldukça gelişmişti. Keçe, kilim, ince halı dokumasında kadınlar çok ustalaşmıştı. Çinicilik de gelişmişti. Cend ve Yengikent'te bunun örnekleri bulunmuştur. Gündelik hayatta kullanılan eşyaları kendileri yaptıklarından demircilik de ileri düzeyde idi.

Oğuzlar, Ermenistan, Bizans, İran, Irak-Suriye-Arabistan gibi değişik ülkelere ve bölgelere hayvan başta olmak üzere dokuma eşyaları da satıyorlardı. Tahıl başta olmak üzere ürünler alıyorlardı. Kervanlar kadar su yolları da ticarete kullanılıyordu.

Tacirler, zenginleştiklerinde bey tabakası arasına geçiyorlardı. Tacirlere *satuvcı* (satıcı sözcüğünün aslı olmalı: RZ) veya *bezirgân* denilirdi (s.172).

Oğuz boyları beyler ve kara halk olarak iki katmana ayrılmıştır. Halk ile beyler arasındaki ekonomik uçurum giderek açılmıştır. 10 bin başlık yilkısı olan beylerin yanı sıra sürünen karabudun (sıradan halk) üyeleri de vardı ve bunlara “yoksul” deniliyordu. Bunların durumu, kölelerden bir derece iyiydi.

Oğuzlar, ev işlerinde köle ve esir de kullanmışlardır. Bu kesimi anlatan kul, köle, yalanguk veya kırnak (kadın köle/cariye) toplumsal hayatın gerçeği idiler. “Kul düşmanın, köpek dostundur.” atasözü bunu gösterir.

Oğuz ve Türkmenler’de dinsel hayatı yönlendiren bir kesim de vardı. Paganist Oğuzlar’da hayatı yönlendiren şaman-otacı kesimi yer almıştır. İslam’ın kabul edilmesinden sonra bir ulema sınıfı ortaya çıkmıştır. Ayrıca, fakih, şeyh, derviş gibi gruplar halk arasında yaygın biçimde yer alıyordu. İslam’ın bu üç öge tarafından karabudun arasına sokulduğu söylenebilir. Oğuz ve Türkmen boyları arasında dervişler, Türkleştirilip ata olarak anılmışlardır. Atalar kültünün devamı, İslam içinde ataların İslam evliyasına dönüştürülmesi sağlanmıştır. Bu atalar; 12. yüzyıla gelindiğinde batı Türkleri arasında artık baba olarak anılacaklardır. Babalar kara budun içinde çok etkili olmuşlar ve Horasan Erenleri olarak adlandırılmışlardır. Bu adlandırmada İslam’ın Alevi kolunun etkisi büyüktür. Horasan, bilindiği üzere, Aleviler’in 12 imamından 8.si olan İmam Rıza’nın yattığı Hoy/Meşhed şehri ile sembolize edilmiştir.

Oğuz Türkmen toplumunda bütün hayat kuralları gelenekler tarafından belirleniyordu. Bu kutsal bozkır geleneğine de geniş anlamda “töre” deniliyordu. Anlamı da “atalarımızın kuralı: yasa” demekti (s.167). Bu töre, Selçuklular zamanında Anadolu’da da uygulandı.

Töre, ihtiyarların (aksakallar) ile kağan ve beylerin oluşturduğu egemenlik yetkisini yasal hükümlere bağlıyor; var olan durumu da şiddetle koruma altına alıyordu. Veraset hakkını koruyan töre, servet eşitsizliğini de güvence altına alıyordu. Oğuz Han Yasağı'nda deniliyor ki: "Nöker, beyin artıklarıyla beslenmelidir."

Yalnız, töre göçebe kesime daha fazla lütufkâr davranmıştır.

24 OĞUZ BOYU: Kaşgarlı Mahmut, Oğuzlar'ın 24 boydan meydana geldiğini belirtir. Ayrılan 2 HALAÇ boyu dışındakilerin isimleri şudur: KINIK, KAYI, BAYUNDUR, YİVA, SALIR, AVŞAR, BEKDİLİ, BEKDÜZ, BAYAT, YAZIR, EYMÜR, KARABULAK, ALKABULAK, İĞDIR, YÜREGİR, TUTIRKA, ALAYONTLU, DÖĞER, ÇEPNİ, PEÇENEK, ÇAVULDUR, ÇARUK.

Reşidüddin, Cami-et Tevarih'te Oğuzların Bozoklar (sağ kanat Oğuz boyları) ve Üçoklar (sol kanat Oğuz boyları) diye ikiye ayırdıklarını yazar. 12. yüzyıl yazarlarından İbn'ül Esir de bu ayrımı vermiştir.

Reşidüddin'in isimlendirmesi şöyledir: BOZOKLAR: Kayı, Bayat, Alkaevli, Karaevli, Yazır, Döğer, Dodurga, Bayırlu, Avşar, Kazık, Bekdili, Karkın.

ÜÇOKLAR: Bayındur, Biçene (Peçenek), Çavuldur, Çepni, Salur, Eymür, Alayontlu, Uzkuz, Bayguk, Bekdüz, Yiva, Kınık.

Orta Çağ'ın doğulu yazarları, Oğuzlar'ın Bozok ve Üçok olarak ikiye ayrılmasını, efsanevi Türk hakani Oğuz Han'a (Mete Han/Hunlar, MÖ 3. yüzyıl) bağlıyorlar.

Söylenceye göre, Oğuz Han'ın oğulları üç yay ile üç ok bulmuştur. Oğuz Han üç yayı üç oğluna, üç oku da üç oğluna vermiştir. Oğuz Han, yayı alan oğullarının soyundan geleceklere Bozok denilmesini istemişti. Bozok, parçalara ayırmak demektir. Bu ismi de ya-yın kırılmasından dolayı vermişti. Oğuz Han, ordu sunun sağ kana-dının yönetimini bu üç oğluna vermişti. Diğer üç oğlunun soyundan geleceklere de Üçoklar denilmesini isteyen Oğuz Han, or-

dusunun sol kanadını da onların yönetimine bırakmıştı.

Tarihi söylencelerden çıkartılan sonuca göre, Bozoklar büyük boyları, Üçoklar da küçük boyları oluşturmaktadır. Reşidüddin, Oğuzlar'ın yüksek orunlu beylerinin sadece Bozoklar'dan seçildiğini yazmaktadır (s.155).

Elgazi Bahadır Han'a göre ise Türkmen boyları 12 oymak ve 24 uruktan meydana geliyordu. Bunlar Oğuz Han'ın nikahlı eşlerinden doğan 6 oğlunun soyunu devam ettiriyorlardı. Oymaklar; karışık gruplardan; belki de Oğuz Han'ın nikahsız eşlerinden gelen boyları gösteriyordu.

Oğuzlar'da büyük imtiyaz sahibi boylara "büyükler" anlamında Bozoklar; daha az imtiyaz sahibi boylara ise Üçoklar denilmiştir. Bu ikili yapı Oğuz toplumunda belirleyici idi.

Eski Türkler'de kabile bölümleri urukları oluşturuyordu. Yönetimi elde tutan seçkinlerin soyadları da uruk olarak adlandırılıyordu. Oğuz ve Türkmen urukları, "kemik"lere bağlıydılar.

Zahirüddin Nişaburi, Selçuklu soyadını, "uruk"tan ve "Kınık Kemiği"nden geldiğini yazar (s.158). Türklerde ve Moğollarda kara halkı ve soyluları birbirinden çeşitli derecelerde bulunan kemikler ayırıyordu. Türkler, büyük aile, oba, kök (gök), boy biçiminde oluşan yapılanma içindedirler. Boylardan da halk denilen ve il adı verilen devlet ortaya çıkmaktadır.

Oğuz ve Türkmen illerinin başında iligler, ilhanlar, ilbaşları bulunuyordu (s.158).

Oğuz ve Türkmen toplumunun üst kesimini yabgular, baygular, inallar, hanlar, iligler teşkil etmekteydi (s.168). Daha sonra han, melek, şah, emir gibi unvanlar taşıyan yöneticiler de görülecektir.

Bey (bek) ise boyları yönetmekte, bölgeleri yönetmekte, savaşta, emrindeki birliğin komutanı olarak görev yapmaktadır.

Oğuz ordusunu yöneten sağ ve sol kanat komutanlarına beylerbeyi deniliyordu (s.170). Tarihi rivayetlerde İç Oğuz ve Dış Oğuz

beylerbeyinden söz edilmektedir. Sağ kanat beylerbeyi Kayı veya Bayat boy beylerinden; sol kanat beylerbeyi ise Peçenek veya Çavuldur beylerinden seçiliyordu. Türkmen beylerine, asilzade prensler gibi itaat edilmekteydi (s.171).

10. 12. yüzyıla ait kaynaklar, Oğuz ve Türkmen boy yöneticilerinin üst tabakası olarak “mehterler: boy beyleri”, “tarhanlar: seçkin-saygın kimseler”, “kökyuklar: asilzadeler”, “emirler: üst yöneticiler” anılmaktadırlar (s.171).

Boy-asker kesiminin üst yöneticileri olarak, “salarlar, mukadimler, serdarlar” önde gelmekte idiler.

Sırderya Oğuz Devleti

Büyük Selçuklu İmparatorluğu’ndan önce Oğuzlar, Asya’da Sırderya’nın aşağı akımlarında Almanya büyüklüğünde bir devlet kurmuşlardır (s.62).

Bu devlet, batı Göktürk Hakanlığı’nın kalıntısı sayılabilecek özellikler taşımaktadır. Tarihçiler, Sırderya Yabgu Devleti olarak adlandırdıkları bu devletin oluşumu konusunda tam bir görüş birliği içinde gözükmeseler bile 10. yüzyılda Oğuz boylarının siyasi bir birlik yarattıklarında çoğunluk ittifakı vardır. Sırderya Yabgu Devleti, 10. yüzyıl başlarında, Oğuz beylerinin siyasi organizasyonu biçiminde, bağımsız bireylerin de katılımıyla yaratılmıştır (s.63). Bu devletin kurulduğu bölge de Sırderya ve Aral çevresidir.

742 yılında Batı Göktürk Hakanlığı’nın yıkılmasından sonra Moğolistan bozkırlarındaki siyasi egemenlik Basmıl, Uygur ve Karluk boy beylerinin eline geçmişti. Basmıl lideri kendisine en büyük ve en eski Türk unvanı olan hakan unvanını almıştı. Uygur ve Karluk liderleri de kendilerini yabgu ilan etmişlerdi. 744’te Uygur-Karluk orduları Basmılları yenmiş; Uygur başbuğu hakan unvanını almış; Karluk reisi ise Yabgu unvanını almıştı. Kuvvetlenen Karluk-

lar 766'da Cedisu bölgesini ele geçirmişlerdi. Bu dönemde ana Oğuz boyları daha çok Yedisu bölgesinde oturuyorlardı (s.191). Bundan sonra Karluk- Tokuz Guz (Dokuz Oğuz/Oğuzlar) çatışmaları başladı. Oğuzlar 775-785 yılları arasında Halife Mehdi döneminde Maveräünnehir'e geliyorlar (s.191). Bundan sonra da isyancı Mukkanna'yı aktif biçimde destekliyorlar ve zamanla da Aral Gölü çevresine ve Sırderya'nın aşağı kısımlarına sızıyorlar. 9. yüzyılda Oğuzlar'ın Tahiriler Devleti'nin sınırlarına geldikleri anlaşıyor. 9. yüzyılın sonlarına doğru Oğuzlar'ın egemenliği Ural Nehri'nin kıyılarına kadar uzanıyordu. (s.192)

Oğuzlar bu bölgeye ancak, Peçenek ve Kangar gibi Türk boylarını mağlup ettikten sonra egemen olabildiler. 9. yüzyıl sonlarına doğru çadırlarını Yayık Nehri kıyılarına diken Oğuzlar, Atıl (İtil/ Volga) Nehri ile Heik (Ural) nehri arasında oturan Peçenekleri, başka bir Türk boyu olan Hazarlarla anlaşarak yendiler. 883-898 yılları arasında Peçenekler bölgeden atıldı.

Bu çatışmalar daha önce Türk Oğuz-Kimak-Karluk federasyonu ile yine Türk olan Peçenek-Bacgarda-Nukarda-Bacna boyları arasında şiddetli biçimde yaşanmıştı. Yenilen Türk boyları Aral bölgesini terk edip Küçük Asya'ya (Anadolu) geldiler. Bunlar, 932-933 yıllarında Bizans Devleti'nin sınırlarına saldırmaya başlamışlardı.

İşte bu etkin dönem; Sırderya Oguz Yabgu Devleti'nin kurulduğu dönemdir.

Sırderya Oğuz Yabgu Devleti, tarihte yeni Guzeli (Yeni Oğuz ili) olarak adlandırılan çevrede meydana çıkmıştır. Oğuzlar daha önce Eski Guz Eli denilen alanda yoğunlaşmışlardı. Bu bölge, İdrisi'nin haritalarında Tien-Shan dağlarının batı etekleriyle Sırderya Karatav'ı (Karadağ) arasına yerleştirilmiştir. Yeni Guz Eli ise Sırderya'nın aşağı kısımlarında, Yengikent merkezli bölge idi (s. 201).

Eski Guz Eli Oğuzlar tarafından "İçyurt" olarak adlandırılmak-

taydı. Yeni Guz Eli ise “DıŖyurt” olarak adlandırılmaktadır. Eski Guz Eli (İçyurt) doğuda, Yeni Guz Eli (dışyurt) ise batıdadır ve bu bölge Peçenek Türk boyundan ele geçirilmiştir.

Yeni Guz Eli’nde devlet kuran ana Oğuz boyunun ise Salırlar (Salur) olduğu tahmin ediliyor (s.202). Salırlar Türkmenistan’da Türkler ile Tacikler’i yönetmiş, beyleri de han-ı hanan (hanlar hanı) olarak adlandırılmıştır (s. 202).

Bu devletin yönetimi daha sonra Baraniler’e geçmiştir. Baran, Türk lehçelerinde koyun/kuzu anlamına kullanılmaktadır. Baraniler’in de Karakoyunlu Oğuz boyunun adı olduğu anlaşıyor. Bunların bayraklarındaki simge siyah bir koyun idi. (s.206)

Bu Oğuz devletinin başındaki ulu hakana “cabuya” veya “baygu” deniliyordu. Baygu; doğan veya aladoğan anlamına gelmektedir. Türk hakanları yırtıcı veya güçlü hayvanların adlarını unvan olarak almışlardır. Arslan; buğra (deve), toğrul, sonkur, tungan, çağrı gibi doğan isimleri de bol kullanılmıştır. Bunlar; genelde Türk halkının totemleri de olmuşlardır.

Bu halk, sorunlarını çözmek ve yöneticisini seçmek için halk toplantısı (kengeş) düzenlerdi (s.212). Daha Müslüman olmamış Oğuzların yönetimindeki şehirlerde Müslümanlar ve Fars kökenliler de yaşıyordu.

Oğuzlar arasında Peçenekler, Alanlar ve diğer bozkır kavimleri yaşıyordu ve Türk dilli boyların tümüne Oğuzlar deniliyordu. (s.218)

Oğuzlar, Orta Asya’daki ve Doğu Avrupa’daki diğer halklarla sürekli savaşıyorlardı. Hazar Türk hakanı ikide bir bunları sınırından uzaklaştırmak için sefere çıkıyordu. Oğuzlar, Horasan’ın sınırındaki şehir ve köylerini de basıp yağmalıyorlardı. Oğuzlar Kiyef Rusyası ile anlaşp Hazarlar’a saldırdılar ve onların devletini de 965 yılı dolaylarında ortadan kaldırdılar. Böylece Asya ile Avrupa arasındaki önemli bir ticaret yolunu da Oğuzlar denetime almış oldu-

lar. Bu durum Rus prenslerin de işine yaradı ve Rus bölgesinin zenginleşmesine yol açtı. Oğuzlar, 985 yılında Rus Knaz Vlademir'le anlaşp Volga Bulgarları üzerine saldırdılar ve onları da yendiler. Oğuz Yabgu Devleti'nin yönetimini elinde bulunduran beylerin zaman içinde feodal özellikler kazanmaları, halka zulmetmeleri, ekonomiyi tahrip edecek yönetim göstermeleri sonucunda halk isyan etmeye başladı. Selçuklular bu süreçte ortaya çıkıp bu devleti sarstılar. Kıpçak beylerinin saldırısı ile de bu yıpranmış devlet tamamen çöktü. Kıpçak saldırısından ve bunun yarattığı çöküşten kaçan bazı Oğuz boyları Doğu Avrupa'ya daldılar. 1060 yılında Kiyef, Çernigov, Preyeslavl Rus knazlarının birleşik ordusu; Oğuzlar'ın üzerine yürüdü. Oğuzlar bozguna uğradılar. Kıpçaklar tarafından da sıkıştırılan bu Oğuz birliklerinin bir kısmı bölge prensliklerinin hizmetine girdiler. Bir bölümü ise Tuna'yı geçip 1064 yılında Bizans sınırına girdi. Bu Oğuzlar ilk hamlede Bulgarlar'ı ve Grekler'i yendiler. Kış gelince Bulgarlar bunlara saldırıp bozguna uğrattı. Oğuzlar'ın bir bölümü geri dönüp Rus bozkırlarına geldi, bir bölümü ise Bizans İmparatorluğu'nun emrinde görev aldı (s.236).

Bugünkü Ukrayna ovalarına dönen Oğuzlar da bu bölgedeki knazlar (Rus prensler) tarafından paralı asker olarak kullanılmışlardır (s. 237).

Oğuzlar ile ilgili olarak Prof. M. İ. Artamonov da *Hazar Tarihi*'nde ilginç bilgiler aktarmaktadır: "İbni Faldan, Oğuzlar'ı çok pis ve utanmaz bir halk olarak anlatmaktadır. Kadın için hayvan veya Harezmi kumaşıyla kalım öderler. Büyük kardeş, babasının ölümü halinde, eğer karısı öz anası değilse onunla evlenebilir. Zina edeni çok ağır biçimde cezalandırırlar; suçluyu iki gergin ağacın arasına bağlayıp sonra ağaçları boşandırır ve böylece parçalarlar. Hastalananları ayrı bir çadıra koyarlar ve ev halkından hiç kimse oraya yaklaşmaz. Şayet varsa sadece cariyesi ona hizmet edebilir. Fakirle-

ri ve köleleri bozkırın ortasına bırakıverirler.

Oğuzlar, ölülerini büyük bir mezara gömerler. Ölünün yanına eşyalarını, İbni Fadlan'ın özellikle kaydettiği gibi ok ve ağaç yayını koyarlar. Eline, içinde nebiz (şarap) olan ağaç bir kadeh verip önüne yine içinde nebiz bulunan ağaç bir kap bırakırlar.

Mezarının üzerine çamurdan kubbe gibi bir tümsek yaparlar. Ölenin zenginliğine göre, birden iki yüze kadar atı kurban olarak keserler. Etlerini yerler; başlarını, ayaklarını, derilerini ve kuyruklarını bir tarafa ayırıp bunları kesilmiş ağaçlar üzerine mezarının başına asarlar. Öldürülen atların, mevtanın cennete giderken bineceği hayvanlar olduğuna inanılır.

Bundan başka mevta eğer sağlığında insan öldürmüştür biriyse öldürdüğü insan sayısı kadar ağaçtan suret yontarak bunları kabrinin üstüne dikerler. 'Bunlar onun hizmetçileridir; cennette ona hizmet edeceklerdir.' derler.

Oğuzlar da diğer Türkler gibi Tengri'ye taparlar. *Hudud el Alem*'de belirtildiğine göre 'İyi ve şaşkınlık veren her şeye taparlar. Tabiplere (Şamanlara) aşırı saygı gösterirler ve onları her gördüklerinde önlerinde eğilirler. (Bu özellik Anadolu Alevilerinde; dedelere karşı bugün bile görülmektedir.)

Boy yapısı için karakteristik olan misafirperverlik geleneği, Oğuzlar'da, diğer ülkelerden gelen tacirlerin, onların ülkesinde ağırılanması konusunda özel şekilleriyle dikkat çekmektedir. Bu geleneğin en güzel anlatımı İbni Fadlan'da yer almaktadır. Onun anlattıklarına göre, hiçbir yabancı, yanında onlardan bir arkadaş (kunak) olmadan Oğuz topraklarından geçemez. Müslüman tacirlere veya gezginlere bu arkadaş bizzat Oğuzlar tarafından tayin edilir. Bu arkadaşın yanında (çadırında) kalan yabancı, ona ve hanımına hediyeler (elbise, başörtüsü, biber, darı, üzüm, ceviz) götürür. Arkadaş, misafiri için bir çadır açar; gücü yettiği oranda ihtiyacı için koyun verir. Misafir oradan giderken arkadaşından at, deve ve

koyun alır; ama geri döndüğünde ya onları iade etmek ya da bedelini ödemek zorundadır.

İbni Faldan anlatımını şu şekilde sürdürmektedir: ‘Aynı şekilde bir Türk’ün yurdundan tanımadığı bir kimse geçince ona; ‘Ben senin misafirimin. Develerinden, hayvanlarından ve parandan şu kadarına ihtiyacım var.’ derse, Türk istediklerini ona verir. Eğer tacir bu yolculuk sırasında ölür ve kafil geri dönerse, Türk, kafildeki-
lere, ‘Benim misafirim nerede?’ diye sorar. ‘Öldü!’ derlerse, kafilenin yükünü indirtir. İçlerinden en akıllı tanıdığı tacire vararak yüklerini onun gözü önünde çözer. Bir zerre fazlasız, ölen tacire verdiği kadarını bu tacirin paralarından alır. (Hazar Tarihi, s. 535-36)”

TÜRKMEN KİMDİR?

Türkmen sözcüğünün tarihsel anlamını Agacenov şöyle anlatıyor: “Orta Asya’daki eski Hint-Avrupai ahalinin torunlarıyla kaynaşan bir kısım Oğuz ve Türkler’e, Türkmen adı verilmişti. Türkmen adının kendisi ise esasında İslam dinini kabul eden Oğuzlar için kullanılmıştı. 10. yüzyılda Türkmenler hakkında verilen ilk bilgilere Makdisi’nin *Ahsen-et-Tekasim* adlı eserinde rastlanmaktadır.” (Oğuzlar; s.117).

“8. yüzyıl ve 9. yüzyıl başlarına ait Çin kaynaklarında TöKyu-Möng Ülkesi’nden bahsedilmektedir. Muhtemelen Yedisu kastedilmiş olmalı. Bu ülkenin ismi büyük bir ihtimalle Türkmen idi (Dipnotu 544, s.117)”.

“Makdisi, Balac ve Baruket yakınlarında barınan Türkmenler’in Müslümanlığı kabul ettiklerini yazmaktadır. Bu arada Biruni de İslam’ı kabul eden ve Müslüman topluluklarla kaynaşan Oğuzlar’ın Türkmen adıyla anıldıklarından söz etmektedir: ‘Eski dönemlerde İslamiyeti kabul eden ve Müslümanlarla kaynaşan bir Oğuz Türk’ü, diğerlerine de bu yolda tercüman oluyordu. Oğuzlar İslam’ı kabul ettiklerinde, Oğuzlar onlara “Türkmen oldu!” derlerdi. Müslümanlar ise onlar arasında Türkmeni, yani Türk’e benzeyenlerin de bulunduğunu söylüyorlar.”(s.120.)

Biruni, *Kanun* adlı eserinde Sabran ve SütKent’i Türkmen şehri gösterir (s.124).

“Bütün bunlar, Batı Yedisu ve Sırderya Nehri’nin orta havzası boyunca oturan melezleşmiş Oğuz gruplarının ve İslamı kabul etmiş diğer etnik grupların 10. yüzyılda Türkmen adını taşıdıklarını düşünmemize sebep teşkil etmektedir (s.121.)”.

“Pers dilli yerleşik halklarla karışan Oğuzların bir kısmına genel olarak Türkmen deniliyordu. Bu terim 10. yüzyıl ile 11. yüzyılın ilk çeyreğinde Sırderya’nın orta akımları ile Batı Yedisu’daki İslam’ı kabul eden ve melezleşen gruplar için kullanılıyordu. 10. yüzyılda Türkmen denilen Yedisu Oğuzlarının bir kısmı Ordu’da oturan hükümdarlarca yönetiliyorlardı (s. 219).

15. yüzyılda Anadolu’da ve hatta Rumeli’nde “Oğuz” teriminin kullanıldığını görüyoruz. Bugün Güneydoğu Bulgaristan hattında yatan Alevi ulularından Otman Baba, *Vilayetname*’sinde yandaşlarına, “Oğuz oğlu” diye hitap etmekte ve Türkçe için de “Oğuz dili” demektedir, yandaşlarına da bu dile sarılmalarını tavsiye etmektedir.

Türkmen terimi, bugün Oğuz terimini bütünüyle silmiş gözüküyor. Bunda, Oğuz boylarının Gök Tanrı inancı ve şamanist uygulamalarla şekillenmiş olması etkilidir. Müslümanlığa geçen Oğuz boyları, eski ile ilişkilerini, Türk genel adına dönerek kesme yoluna gitmiş gözüküyorlar. Türkmen adı hem eskiden kopuşu hem ortak isme dönüşü anlatır.

KIPÇAKLAR

Türk milletinin büyük halklarından birisi de Kıpçaklar'dır. Çin kaynaklarında onlardan Yüeh Shieh: Yüeşiye/Yüeçi diye söz edilmektedir. Kıpçaklar; Hunlar'ın kuzeyinde ve batısında yerleşmiş kuvvetli bir Türk kavmi olarak Asya tarihinde çok etkili olmuştur. Hunlar'ın kuzeyinde Yenisey'den Selenge Irmağı'na kadar uzanan alanda Ting-lingler (Kırgızlar) bulunuyordu. Bunların batısında Altay Dağları eteklerinde Ting-lingler'e benzeyen Yüeçiler/ Kıpçaklar egemen durumdaydılar.

Prof. Gumilev'in Hunlar'ı anlatırken dile getirdiği gibi Hun kabileleri ile Kıpçak kabileleri 2000 yıl boyunca savaşımlardır. Hun Devleti; Mete zamanına kadar, içeride bağımsız ise de dış ilişkilerinde Kıpçaklar'a vergi veren bir bağımlılık gösteriyordu.

Mete de babası Teoman tarafından rehin olarak Kıpçaklar'a gönderilmişti. Bu durum göstermektedir ki Doğu Asya'da, Hunlar'dan önce Kıpçak Hakanlığı oluşmuştur. Bu hakanlık Hunlardan vergi alabilecek ölçüde kuvvetli ve gelişmiş bir hakanlıktır.

Mete; Hun halkı içinde egemenliği eline aldıktan sonra MÖ 203-202 yıllarında kuzeye karşı harekete geçmiş, Kırgız ve Kıpçakları yenerek kendisine bağımlı hale getirmiştir.

Gel gör ki, Hunlar'ın en güçlü dönemlerinde bile Kıpçaklar baş kaldırmayı sürdürmüştür. Mete ancak, MÖ 177 yılında Kıpçaklar'a saldırıp onlara egemen olmuştur.

Buna karşın Mete 174'te ölünce Kıpçaklar yeniden hareketlendiler. Mete'nin yerine geçen oğlu Kiok, Tanrı Dağları'nın kuzey hattında bulunan Yüeçilere saldırdı ve onların yabgusu Kitolo'yu öldürdü. Bu büyük saldırı ve kırım sonrasında Kıpçaklar batıya

“Pers dilli yerleşik halklarla karışan Oğuzların bir kısmına genel olarak Türkmen deniliyordu. Bu terim 10. yüzyıl ile 11. yüzyılın ilk çeyreğinde Sırderya’nın orta akımları ile Batı Yedisu’daki İslam’ı kabul eden ve melezleşen gruplar için kullanılıyordu. 10. yüzyılda Türkmen denilen Yedisu Oğuzlarının bir kısmı Ordu’da oturan hükümdarlarca yönetiliyorlardı (s. 219).

15. yüzyılda Anadolu’da ve hatta Rumeli’nde “Oğuz” teriminin kullanıldığını görüyoruz. Bugün Güneydoğu Bulgaristan hattında yatan Alevi ulularından Otman Baba, *Vilayetname*’sinde yandaşlarına, “Oğuz oğlu” diye hitap etmekte ve Türkçe için de “Oğuz dili” demektedir, yandaşlarına da bu dile sarılmalarını tavsiye etmektedir.

Türkmen terimi, bugün Oğuz terimini bütünüyle silmiş gözüküyor. Bunda, Oğuz boylarının Gök Tanrı inancı ve şamanist uygulamalarla şekillenmiş olması etkilidir. Müslümanlığa geçen Oğuz boyları, eski ile ilişkilerini, Türk genel adına dönerek kesme yoluna gitmiş gözüküyorlar. Türkmen adı hem eskiden kopuşu hem ortak isme dönüşü anlatır.

KIPÇAKLAR

Türk milletinin büyük halklarından birisi de Kıpçaklar'dır. Çin kaynaklarında onlardan Yüeh Shieh: Yüeşiye/Yüeçi diye söz edilmektedir. Kıpçaklar; Hunlar'ın kuzeyinde ve batısında yerleşmiş kuvvetli bir Türk kavmi olarak Asya tarihinde çok etkili olmuştur. Hunlar'ın kuzeyinde Yenisey'den Selenge Irmağı'na kadar uzanan alanda Ting-lingler (Kırgızlar) bulunuyordu. Bunların batısında Altay Dağları eteklerinde Ting-lingler'e benzeyen Yüeçiler/ Kıpçaklar egemen durumdaydılar.

Prof. Gumilev'in Hunlar'ı anlatırken dile getirdiği gibi Hun kabileleri ile Kıpçak kabileleri 2000 yıl boyunca savaşmışlardır. Hun Devleti; Mete zamanına kadar, içeride bağımsız ise de dış ilişkilerinde Kıpçaklar'a vergi veren bir bağımlılık gösteriyordu.

Mete de babası Teoman tarafından rehin olarak Kıpçaklar'a gönderilmişti. Bu durum göstermektedir ki Doğu Asya'da, Hunlar'dan önce Kıpçak Hakanlığı oluşmuştur. Bu hakanlık Hunlardan vergi alabilecek ölçüde kuvvetli ve gelişmiş bir hakanlıktır.

Mete; Hun halkı içinde egemenliği eline aldıktan sonra MÖ 203-202 yıllarında kuzeye karşı harekete geçmiş, Kırgız ve Kıpçakları yenerek kendisine bağımlı hale getirmiştir.

Gel gör ki, Hunlar'ın en güçlü dönemlerinde bile Kıpçaklar baş kaldırmayı sürdürmüştür. Mete ancak, MÖ 177 yılında Kıpçaklar'a saldırıp onlara egemen olmuştur.

Buna karşın Mete 174'te ölünce Kıpçaklar yeniden hareketlendiler. Mete'nin yerine geçen oğlu Kiok, Tanrı Dağları'nın kuzey hattında bulunan Yüeçilere saldırdı ve onların yabgusu Kitolo'yu öldürdü. Bu büyük saldırı ve kırım sonrasında Kıpçaklar batıya

doğru göç etmek zorunda kaldılar ve Amuderya kıyılarına geldiler. Bunlar zamanla Güneydoğu Avrupa'ya kadar uzanacaklardır.

Kıpçaklar'dan bölgede kalan boylar, daha sonra Ju-janlar'la savaştılar. Temel gücünü Türk Töles (Teles/Talas/Tile/Tiele/Tölüs vb... okunur) kabilelerinin oluşturduğu Ju-janlar, Peçenekleri yendiler. Bunlar da batıya doğru kaçmak zorunda kaldılar.

Asya'nın Kıpçakları karşımıza daha sonra Doğu Avrupa hattında çıkacaklar ve bölgeye uzun zaman egemen olacaklardır.

Kıpçak halkı, Türk halkları içinde büyük öneme sahip olmasına karşın yarattığı devletlerle ilgili olarak elde derli toplu bilgiler bulunmamaktadır.

Göçebe medeniyetin merkezileşmemesi yüzünden yazılı eserler bir yerde saklanamamıştır. Başkentlerin çadır çevresinde örgütlenen orda (ordu) biçiminde oluşması, taşınmayı kolaylaştırmıştır. Böylece bir yerde yazılı eser bırakma geleneği yaratılamamıştır. Orda başkentlerde yaratılan yazılı eserler de buraların terk edilmesinden sonra doğal şartlar tarafından tahrip edilmiştir. Bu yok etmede, sık yapılan savaşların, baskınların da büyük etkisi vardır. Düşman kabile, ele geçirdiği kabileyi yağmalarken onun eserlerini de tahrip ediyordu. Türk dünyasında yazılı eser bulunamamasının temel nedenlerinden birisi de budur. Yine Türk yazı sisteminin genelde kazımaya (taşa, ağaca) uygun stilde bulunması yüzünden kağıt ve beze yazılı belgeler de az olmuştur. Fakat tarihsel süreç şunu açıkça gösteriyor: Milattan 2000 yıl öncesine kadar giden bir Kıpçak devleti olgusu bulunuyor.

BÜYÜK TÜRK HAKANLIĞI (GÖKTÜRKLER / KÖK TÜRKLER)

Avrasya'da binlerce yıldır aynı dili konuşan, ama ayrı halklar biçiminde yaşayan Türk milleti; Türk adını Göktürkler diye bildiğimiz Büyük Türk Hakanlığı sürecinde kullanmıştır.

Büyük Sovyet tarihçisi M.İ. Artamonov'un *Hazar Tarihi* (Türkler, Yahudiler, Ruslar) adlı çalışmasında, bu konuyla ilgili olarak önemli veriler bulunuyor. Avarlar bölümünde yer alan bilgileri özetleyerek sunuyoruz: (Aktardığımız çevirideki bazı eski sözcükler, örneğin "Türkizeban" gibi, günümüz Türçesi ile "Türkçe konuşan/ Türk dilli" verilmiştir.)

"Yaklaşık tüm Avrasya göçebe dünyasını ve yerleşik halkın yaşadığı bir dizi bölgeyi egemenlik altına alan devasa Türk (Tü-ku) devleti, fetih yoluyla kurulmuş kısa ömürlü imparatorluklardan birisidir. Göçebe carvacılığın gelişmesinden sonra bu tür imparatorluklar birbirinin yıkıntısı üzerine kurulmuştur; ama öncekilerden hiçbiri, Altaylı Tü-ku kabilelerinininki gibi devasa büyüklüğe erişememiştir.

Türk dilli halklar, hiç şüphesiz tarihin derinliklerinde yaşamışlardır. Bunlara "Hyung-nu", "Kao-kui", "Tie-le" ve başka adlar verilmiştir; ancak bu adlar Türkçe konuşan tüm halkları kapsamıyordu. Hepsi değilse bile Türkçe konuşan halkların büyük kısmını egemenlik altına alan muazzam Türk hakanlığının ortaya çıkışıyla birlikte "Türk" kelimesi geniş bir etnik anlam kazandı. Başlangıçta bu isim, Altaylar'da Moğol göçebeleri Ju-janlar'ın egemenliği altın-

da yaşayan küçük bir kabilenin özel adı idi. (Not: Grişimaylo'nun incelemesine göre, Tü-ku kelimesi ilk kez 3. yüzyılda Han-shu'da görölmektedir s. 139). Bu kabilenin en önemli özelliğı de demiri ustalıkla işlemeri ve Ju-jan ordusunun demir ürünü ihtiyacını karşılaması idi.

Bu kabilenin yönetici hanedanı Açına (A-shih-na: Kurt) boyundandı ve adına bakılırsa Moğol kökenliydi. Sözelimi tarhan ve bahadır gibi Türkler arasında yaygın biçimde kullanılan bazı unvan ve rütbelere de Moğolca asıllıdır.

Çin Sui-shu Yıllığı'na göre, Açına boyu Pxin-lian'da (Shensi'nin batı kesimi) göçebe halde yaşayan çeşitli boyların karışımından oluşmuştur. Açına, 439'da yanındaki 500 aile ile Ju-janlar'a kaçırmış ve Altay Dağları'nın güney eteklerine yerleşerek onlara demir dö-küp vermeye başlamıştır. Türkçe konuşulan bu çevrede kısa zamanda Türkleşen bu bir avuç Moğol, daha yüksek kültürü ve teşkilatçılığı sayesinde yerliler arasında lider konumuna gelmiş ve Tü-ku (Türküt) adını alan kabilelerin başına geçmiştir.

545'te Türkler, kumandanları Tu-mın (Orhon Yazıtlarındaki Bumın Kağan) ile diplomatik ilişki kuran Çinliler'in (Batı Wei Devleti) dikkatini çektiler. 546 yılında, Ju-janlar'ın sadık müttefikleri olan Türkler, ani bir baskınla Ju-janlar'a isyan eden Tölesler'i itaat altına aldılar ve böylece kumandanlarına 50 bin çadırılık bir tebaa (bağımlı kabile) daha getirmiş oldular. Baş eğdirdiğı Tölesler'le daha da güçlenen Tu-mın, Batı Wei ile bir ittifak anlaşması yaptı ve bu Çinli bir prensesin gelin olarak gönderilmesiyle daha da güçlendirildi. Bu durum sadece kendi halkı arasında değil diğer göçebeler arasında da Tu-mın'ın saygınlığının artmasını sağladı. Bundan sonra Ju-janlar'a daha fazla boyun eğmek zorunda olmadığı kararına varan Tu-mın, efendisine karşı isyan bayrağı açtı. Ju-janlar 552'de mağlup edilmiş ve Tu-mın da "İl Kağan" unvanı almıştı. Ju-janlar tattıkları yenilginin acısına karşı savaşmayı sürdürdüler, ama her seferinde

yine bozguna uğradılar ve sonunda 555 yılında Türkler ve Çinliler tarafından ortadan kaldırıldılar.

Fakat bu olaya kadar Tü-kular, dört bir yana güvensiz adımlarla yayılmaya başlamışlardı. Batıdaki askeri kuvvetler, Tu-min'in ardılı ve Mugan Han'ın amcası İstemi Han (553-572) tarafından yönetiliyordu. Türkler, egemenlik alanlarını, 555'te Orta Asya'da egemenliği elinde tutan Eftalitler'le çatıştıkları Batı Denizi'ne kadar genişlettiler. 558 yılı dolayında da Batı Sibirya ve Güney Ural Ugorları'yla savaştılar ve sonuncuları itaat altına alarak Volga (İtil Irmağı) boylarına geldiler (s. 139-142)".

Ugorlar, Türk egemenliğine girmek istememiş; bunlardan iki kabile (Uar/Var ve Hunniler/Chionitler) batıya doğru kaçmış ve Avrupa'da Avar ismini alarak böyle anılmaya başlanmışlardır (s. 145). Bunların gerçek Avar/Abarlarlar'la ilgisi yoktur.

"Eftalitler'le giriştikleri savaşla meşgul olan Türkler, Avarlar'ın peşine takılmadılar ve deyim yerindeyse onlara, kendilerine geri gelip bağlılıklarını sunma olanağı tanudılar.

"Avarlar kuş değiller ki havada uçup kılıçlarından kurtulsunlar; balık değiller ki suya girip denizin derinliklerinde kaybolsunlar. Bu toprağın üzerinde gezineceklerdir. Eftalitler'in işini bitirince Avarlar'a saldıracağım ve onlar benim elimden kurtulamayacaklar." diyordu İstemi (Silzivul) Han, Bizans elçisine; sanki onlara mesaj göndermek istemiş gibi. (s. 145)"

"Türkler, doğuda Hoten'den, batıda Hazar Denizi ve güneyde Hindistan'a kadar çok geniş bir bölgeyi ellerinde tutan Eftalitler'le uzun ve çetin bir savaşa tutuştukları için Avarlar'ı takip etmeye son vermişlerdi. Daha önce sözü edilen Chionitler, Eftalitler'in kuzey komşularıydılar. Türkler'le Eftalitler arasında ilk çatışma 555'te ortaya çıkmış, fakat gerçek savaşlar ancak Pers Padişahı Hosroy Anuşirvan'ın Bizans kralı Justinianos'la barış yapıp ortak düşmana (Eftalitler'e) karşı Türkler'le birlikte hareket etme olanağı bulunduğu

562 yılında başlamıştı. İran'ın doğu sınırlarında huzurun sağlanması için önemli olan Pers-Eftalit dostluğunun, Türkler'le Persler arasında işbirliğine yol açan açık bir düşmanlıkla yer değiştirmesinin sebepleri tam bilinmiyor. Hosroy Anuşirvan'ın, doğulu komşusuna ödemek zorunda olduğu vergiyi aşırı bulmuş veya Eftalitlerin, İran'ın elinden yolup aldığı bölgeleri tekrar egemenliği altına almak istemiş olması mümkündür. Taberi ve Balamî'ye göre, Pers-Türk ittifakında inisiyatif Hosroy'un elinden çıkmıştı. Varılan anlaşma, Hosroy'un, İstemi Han'ın kızıyla evlenmesi suretiyle pekiştirilmişti. (.....)

Hosroy, 563'te Eftalitler'e ağır bir yenilgi tattırmıştı; fakat 565'te İstemi Han onlara karşı kararlı bir saldırı başlatarak ilk elde Çaç'ı (Taşkent) zaptetti. Türkler'le Eftalitler arasındaki son savaş Nesef'te (Karşı) yapıldı ve sekiz gün sürdükten sonra Türkler'in ezici zaferiyle sonuçlandı.

Gerçi 567'de Eftalitler'in defteri dürülmüştü, ama bu kez de müttefikler arasına kara kedi girmişti. Türkler, İran'ın daha önce Eftalitlere ödediği verginin kendilerine ödenmesini ve artık Türk Hakanlığı'nın bağlıları haline gelen Soğdlu ipek tacirlerinin İran toprakları üzerinden geçip gitmesine izin vermesini istiyordu. Hosroy'un bu dayatmayı reddetmesi üzerine Türk ordusu İran sınırına doğru yöneldiyse de Persler'in, Gürcan'(Gürgen, Hazar Denizi'nin güneydoğu kıyısındaki Hirkanya)da kurdukları güçlü istihkamlarla karşılaşınca saldırıya geçmeye karar veremediler. Böylece 571 yılında Türklerle İran arasında bir barış anlaşması imzalandı ve Amuderya Nehri iki taraf arasında sınır kabul edildi (s. 181).

"Türkler, henüz 558 yılında Bizans'la ilişki kurmayı denemişlerdi. Gönderdikleri elçi Konstantinopolis'e (İstanbul) Avar elçisinden hemen sonra gelmişti. Amacı, Bizansla daha sonra kurulacak ilişkilerin imkanlarını ve hedeflerini açığa kavuşturmaktı. Elçinin bir diğer görevi de Bizans'a Avarlar hakkında olumsuz bilgi vermek ve böylece imparatorun, Türk Hakanı'nın düşmanlarına yar-

dım etmesini engellemekti. Türkler'in "Eimichionlar'ın Efendisi Askel" tarafından gönderilen ikinci elçisi ise İran'la birlikte Eftalitler'e karşı başlatılan savaşın biraz öncesinde, yani 563'te Bizans'a gelmişti. Ve çok büyük bir olasılıkla amacı, Bizans'ın Türk-Pers ittifakına nasıl baktığını açıklığa kavuşturmaktı.

Aradan beş yıl geçtikten sonra 568'de, İran'dan umduklarını bulamayan Soğduyanlı ipek tüccarları, hem Bizans'la doğrudan ticaret yapmak hem de bu sayede İran tarafından kontrol altında tutulmaktan kurtulmak amacıyla Konstantinopolis'e bir elçi gönderilmesini istediler. Türk elçilik heyetinin başında bulunan Maniakh, Kafkaslar üzerinden imparatorluk başkentine gelmeyi başardı ve iyiniyetle karşılandı.

Bizans yönetimi de Türkler'e cevabi bir elçi gönderilmesini kararlaştırdı. Elçilik heyetinin başına ise Zemarkhos getirildi. Zemarkhos, Maniakh ve yol arkadaşlarıyla birlikte 568 Ağustos'unda uzun yolculuğuna başladı.

Elçilik heyeti zor şartlar altında geçen bir yolculuktan sonra Batı Türkleri'nin en üst yöneticisinin Ektag Dağı'nda bulunan otağına ulaştı. (Tarihçi) Menandros'un Dizabul dediği Türk hakanı, İstemi Han idi. (İstemi Han) Zemarkhos'u güleryüzle karşıladı ve daha sonra Perslere karşı düzenlediği seferde onu da yanı sıra götürdü. Fakat, Talas'a gelince elçiyi bıraktı ve onunla birlikte Bizans'a yeni bir Türk elçisi gönderdi. Bu elçilik heyetinin başında Tagma Tarhan bulunuyordu. Heyette ayrıca, o sıralar hayata gözlerini yummuş bulunan Maniakh'ın oğlu ve kalabalık bir Sogdlu tacir grubu da yer alıyordu. Zemarkhos İtil'e ulaşip Türkler'e bağlı Ugor kabilelerinin oturdukları topraklara gelince bunlar, Kofin (Kuban) Nehri dolaylarında 4000 Pers'in elçiyi esir almak için pusuda beklediklerini haber verdiler. Elçilik heyetindekiler, Ugorlar'ın yardımıyla sağ salim susuz bozkırları geçip Kuban'ın yukarı akımına kadar geldiler ve dört bir yana casuslar göndererek Alan topraklarına girdiler. Alan-

lar'ın kumandanı, silahlarını bırakmazlarsa Türkler'in geçip gitmesine izin vermeyeceğini söyledi. Kısa süreli bir ağız dalaşından sonra Alanlar'ın istekleri yerine getirildi ve kafiyelekiler çevrede pusuya yatan Persler'e, dört bir yanda kol gezen tehlikelere karşın salimen Karadeniz'e ve oradan da Konstantinopolis'e ulaştılar.

Daha sonraki yıllarda Türkler'le Bizanslılar arasındaki görüşmeler ateşli bir şekilde devam etti. Eutichios, Hirodion, Klikyalı Pavlos, Anangast, Valentinus gibi birçok elçi Türkler'e geldi. Artık yalnız ticari sorunlar konuşulmuyor, her iki tarafın da ortak düşmanı haline gelen Sasani İran'ına karşı askeri bir ittifak üzerinde duruluyordu. Bu arada Bizans kendi ipek tezgâhlarını kurmuş ve üretimi geliştirmiş olduğu için bu malın alımıyla eskisi gibi ilgilenmiyordu. Dolayısıyla İran'la görüşmeler yapılırken Türklerle sağlanacak işbirliği Bizans'ın elindeki en güçlü kozlardandı.

Türkler de kendi açlarından Bizans'la ittifaka önem veriyorlar ve ortak düşman İran'a karşı onun askeri gücünü devreye sokmaya çalışıyorlardı. Artık Türk elçileri sık sık Konstantinopolis'e gidiyor ve orada uzun süre kalıyorlardı. 570'te bir yandan Türkler, diğer yandan Grekler; Persler üzerine ortak bir sefer düzenleyip İran'ı son olarak parça parça etmek için Justinos'u ısrarlı biçimde tahrik ettiler. Görüldüğü kadarıyla Bizans, birtakım vaatlerle oyalayıp saldırı konusunda ağırdan alınca İran'la teke tek bir savaşı göze alamayan Türkler, bu defa bizzat onunla ivedilikle bir barış anlaşması imzalamaya çalıştılar. Türkler, Bizans'ın can düşmanları olarak gördükleri Avarlar'la ilişkilerini sürdürmesinden dolayı da oldukça öfkeliydiler. Halbuki bu sırada Bizans, sadece Pannonya'nın Avarlar tarafından ele geçirilmesini sineye çekmek zorunda değil, aynı zamanda onlara yıllık vergi vermeyi de kabullenmek zorundaydı.

576'da Bizans tekrar İran'la savaşa tutuşup da Türkler'in yardımına ciddi ölçüde ihtiyaç duyunca imparatorluk, Valentinus'u tek-

rar elçi olarak Türk prensine gönderdi. Elçi; İstemi Han'ın oğlu Türksanf tarafından asık bir surat ve ağır sitemlerle karşılandı. "Ağzında on dili ve bin yalanı olan Rimler siz değil misiniz?" dedi Türksanf ve sonra on parmağını ağzına tıkıp çıkararak devam etti: "Şu anda benim ağzımda on parmağım olduğu gibi siz Rimler'in ağzında da on diliniz var. Biriyle bana, biriyle benim kölelerim Varhonitler'e yalan söylüyorsunuz. Sizin hükümdarınız benimle barış görüşmelerini sürdürürken diğer yandan da efendisinden kaçan benim kölelerim Varhonitler'le anlaşma yaptığı için çok yakında bu hareketinin cezasını çekecek. Fakat Varhonitler, Türkler'in bağımlısı olarak istediğim zaman bana gelirler. Siz Rimler neden benim devletimin elçilerini kendi gittiğiniz yoldan başka bir yol olmadığına inandırmak için Kafkaslar üzerinden gönderdiniz? Siz bunu, yolun güçlüğünü hesaba katarak Rim topraklarına hücumdan vazgeçmem için yaptınız. Ama Danapr (Dinyeper) Nehri nerede, Istros (Tuna) nereye akar, Evros (Meriç) nereye dökülür; kölelerim Varhonitler hangi yoldan Rim diyarına vardılar?... Hepsi benim tarafımdan biliniyor. Sizin gücünüz de benim için sır değil. Güneşin ışıklarının ilk doğduğu yerden battığı yere kadar bütün topraklar benim egemenliğim altındadır. Şu talihsiz Alanlar'a hatta Utigurlar'a bakın... Engin cesaretle coşup güçlerine güvenerek Türk milletine karşı gelme cüretinde bulundular, ama ümitleri boşa çıktı. Bu yüzden tebaamız ve kölelerimiz oldular."

Gerçekten de Türkler bu arada İtil boylarına kadar gelmiş; Kuzey Kafkasya ve Azak-Hazar arasındaki bozkırlarda yaşayan halkları egemenlik altına almışlardı.

Türksanf, elçiyi, ölen babası İstemi Han'ın yerine geçen kardeşi Tardu Han'ın yanına gönderdikten sonra kalabalık bir orduyu Bohan kumandasında Bosphorus'u fethetmek için gönderdi. Utigurlar da kumandanları Anagey'in yönetiminde onlara destek veriyorlardı.

Böylece Türkler, Bizanslılar'la savaşmaya başladılar ve Bosphorus'u (Bugünkü Kerç Körfezi çevresinde kurulan ve başkenti de Kerç Şehri'nin yerindeki Bosphorus Şehri olan krallık, RZ) ele geçirdikten sonra 580'de Khersones önlerinde askeri bir gövde gösterisi yaptılar.

Çok büyük bir ihtimalle Türkler, Utigurları fethetmeden önce, İtil ile kuzey bozkırının bir kısmını da içine alan Dağıstan arasında göçebe halde yaşayan kabilelere baş eğdirmişlerdi. Taberi'nin Tarih'inde, Sincabu Han'ın (İstemi Han) Eftalitler'i mağlup ettikten sonra yani 566'dan sonra, ama 571'den önce, Türkler'le İran arasında barış sağlandığında, b-n-c-r (Bolgarlar), Belencerler ve Hazarlar'ın hâkimiyet altına alındığı yazılmaktadır. Bu halklar İstemi Han'a itaat etmiş ve Pers hükümdarlarının kendilerine İran topraklarına saldırmamaları şartıyla para ödediklerini belirtmişlerdir. Bu durumu göz önünde bulunduran Sincabu (İstemi), büyük bir orduyla bölgeye gelmiş ve Çol (Çor-Derbent) yakınlarında konaklayarak Hosroy Anuşrevan'dan daha önce bu halklara ödenen paranın ödenmesini istemiş ve aksi takdirde İran topraklarına saldıracağı tehdidinde bulunmuştu. Anuşrevan, Derbent'in aşılmaz olduğunu hesap ederek herhangi bir cevap vermemiş, Hakan da İran sınırındaki istihkâmları şöyle bir yokladıktan sonra geri dönmüştü. Türkler, Alanlar'ı ve Utigurlar'ı muhtemelen bu sırada veya bu seferden hemen sonra itaat altına almışlar; tüm batı bölgelerinin egemenliği de yukarıda adı verilen ve 576'da Bizansla savaşmaya başlayan Türksan'ın eline geçmişti.

Türkler; Kuzey Kafkasya'da iyice üstlendikten ve Bosphorus'u zaptettikten bir süre sonra Bizansla savaşı sürdürürken onun Kafkas ötesindeki topraklarına da girmeyi denediler. Dağ geçitleri; Türklerle barış halinde bulunan İran'ın kontrolünde olduğu için Karadeniz sahilleri boyunca ilerlediler. T. Simokatta'nın anlattığına göre, Hakan; Kolh halkını (Rion ağzında yaşayan Lazlar) kılıçtan

geçirdi. Tam zaferin hakana gülümsediği bir sırada Türkler arasında iç savaş çıktı.

Gerçekten de, Türkler'in Bizans'ta Arsila (Arslan) adıyla bilinen Ulu Hakanı Tobo Han'ın ölümünden sonra, 581'de Açına boyu prensleri arasında taht kavgası başlamıştı. Tahtın (yönetimin) devir sistemine göre, Tobo Han'ın yeğeni Ta-lo-pien'in (Töremen) ulu hakan olması gerekiyordu. Fakat o safdışı edilmiş ve tahta Kolo Han'ın oğlu Sha-po-lio geçmişti. Ta-lo-pien de bir ülüş ve Abo Han unvanını almıştı. Sha-po-lio, kardeşinden nefret ediyordu ve bir kez de obasına saldırmıştı. Fakat, Ta-lo-pien kaçmayı başarmış ve Türkler'in batı bölgesini yöneten amcaoğlu Dangu Datu Han'a sığınmıştı. Diğer ülüş sahibi hanlar ve Türklerin Bizans'a saldırısının sona ermesine bakılırsa muhtemelen Türksanf da onun yanında yer almışlardı. Sha-po-lio, Çin'den yardım istemiş Gökyüzü İmparatorluğu'nda uzun süre iktidarda kalamayacak olan Sui hanedanının vassallığını kabul etmişti. Sha-po-lio; Çin'in yardım ve desteğiyle Ta-lo-pien'i yendiyse de isyankar hanı yakalayıp yok etmek, kardeşi She-hu-han Chu-lo-hou'ya nasip oldu. Fakat; iç savaş burada bitmeyecek ve Türk hakanlığının iç birliği ancak 593'te Sha-po-lio'nun oğlu T-lan-han Yün-Yülü tarafından sağlanacaktır.

L.N. Gumilev'in, T. Simokatta'ya dayanarak ulaştığı sonuca göre, Ta-lo-pien, Bizanslı yazarın eserinde Turum adıyla geçen kişinin aynıdır ve hikâyesinde sözünü ettiği uluğ hakan da Batı Türklerinin hanı Dangu Datu Han'dır. Aynı yazarın eserinde geçen Sparzegun, Kunaksol ve Tuldık şeklindeki üç Türk hanının adları, Çin kaynaklarındaki han adlarıyla örtüşmemektedir.

Bizans, Bosphorus üzerindeki egemenliğini yeniden kurmak ve komşu barbar kabilelerini etki altına almak için bu uygun fırsattan yararlanmıştı. 590'da Bosphorus'un Eupaterius adlı Khersones'li bir strategduks tarafından yönetildiğini gösteren kitabe de bunu ispat etmektedir. Tabii ki bu duks idari açıdan daima Bizans hakimiyeti

altında kalan Khersones'e bağlıydı. İmparatorluk, Azak civarında kontrolü sağladıktan sonra yine Türkler'i kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaya girişti. 589'da İran'a karşı iki büyük ortaklık kurmuş, güneyde iki Arap şeyhini İran'a saldırtmış, kuzeyde Hazarlar, Azerbaycan ve Ermenistan'a girmiş, doğuda ise ülüş hanlarından Şaba'nın (Firdevsi'de Save) yönetimindeki Türkler, Persler'e karşı hücumu geçmişlerdi. L. N. Gumilev'in araştırmasına göre, bu han, Paykent hâkimi Yeng-su Tegin veya Çin kaynaklarına göre Bizans'ın kendisiyle ittifak ilişkilerini güçlendirdiği Batı Türkleri hanlarının en güçlüsü Dangu Datu Han'ın ikinci oğlu Tu-lu Han'dı. Gürcü vekayinamelerine göre, imparatorlukla (Bizans) İran'ın son iki düşmanı Hazarlar ve Türkler arasındaki ittifak, bizzat kendisi de davet ettiği Alan kabileleriyle Persler'e karşı saldırıya geçen ve Bizans'ın gümeştesi olan Gürcü kralı Guaram aracılığıyla sağlanmıştı.

Düşmanları adeta İran'ın boynuna yayın kirişini geçirmişlerdi. Haklı olarak en büyük ve ciddi tehlikenin Türkler'den geldiği kanaatine varan İran, en seçme ordusunu Behram Çubin kumandasında onlara karşı yolladı. Çubin, Herat açıklarında meydana gelen çarpışmada Türkler'i ağır bir yenilgiye uğrattı (Sayfa 179-188).

581-587 yılları arasında Büyük Türk Hakanlığı'nda iç savaş çıkmıştı. Bunu fırsat bilen Doğu'daki Ugorlar, isyan bayrağı açıp Türk egemenliğinden kurtulmuşlardı.

"İran'a karşı birlikte savaşmak için yapılan ittifak ilişkilerini pekiştirmek amacıyla 598'de İmparator Mavrikos'a gelen Türk elçileri, kendilerine karşı isyan eden Ugorların tümünden kılıçtan geçirildiklerini haber vermişlerdi. Bu katliamdan kurtulmayı başaran on bin Ugor, batıya kaçarak Pannonya'daki Avarlara katılmışlardı. Bunlar Tarniah ve Koçagir kabileleriydi. T. Simokatta'ya göre bunlar Uar-Hunnilerin bir koluydu, yani Avarlarla yakın etnik bağlara sahiptiler. (s. 589)

Türkler, kumandanları Cembuhu (yabguları) yönetiminde 603 yılında Rey ve İsfahan'a kadar uzanan İran topraklarını ele geçirip yakıp yıktılar, ama çıkan iç isyanlar yüzünden fetih hareketini devam ettiremediler ve kısa süre sonra geri çekildiler.

"Bu sırada Batı Türk Hakanlığı, Azak ve Don sahillerinden Tanrı Dağları'nın en doğu uçlarına ve hatta Kuzeybatı Hindistan'a kadar uzanan çok geniş bir alanı elinde tutuyordu. Ama gücü çok fazla değildi. Türkler'in asıl göçebe kesiminin Doğu Türk Hakanlığı'nda yerleştiği ve hakanlığın gerçek dayanağının da bu kabileler olduğu mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır. Batı hakanları az miktardaki silah arkadaşlarıyla birlikte, tebaalarının asıl kütlesinden tecrit edilmiş bir haldeydiler ve itaat altına aldıkları kabilelerinin beyleriyle iyi geçinmek zorundaydılar. Güçlerinin temelini Tulu birliği kabilelerinin yaşadığı Cungarya bölgesi göçebeleriyle Nu-shi-pi birliği kabilelerinin saçıldığı Tanrı Dağları'nın batısındaki göçebeler oluşturunuyordu.

Fakat bu iki konfederasyon (Doğu ve Batı Türk Hakanlığı) sürekli birbirleriyle didişme halindeydiler. Açına soyundan gelen güçlü hakanlar, bu durumu zar zor idare etmiş ama zayıf olanları, kabile beylerinin elinde oyuncak haline gelmişlerdi. Mesela She-kui Han ve Tung -shehu, 616'daki devlet darbesi sonucunda Nu-shi-piler'in kuklası haline gelmiş ve bir sonraki 630 darbesine kadar tahtta tutunabilmişlerdi. Hanların iktidarının göze görünen sağlamlığı, Nushi-pi kuklası haline gelen ve gücünü Büyük İpek Yolu'na yakınlığı dolayısıyla zenginleşmiş tacir Soğd şehirlerinden alan hanların konfederasyonuna dayalıydı. Soğduyana var gücüyle Türkler'i destekliyordu ve Soğd şehirlerinin çıkarları Batı Türk hanlarının siyasetiyle çok büyük oranda örtüşüyordu. İpek Yolu ticaretiyle olan bu sıkı ilişki özellikle Batı Türk Hakanlığı ile kurulmuştu" (Dipnot, s. 195).

Batı Türk Hakanlığı, sahip olduğu asli unsurlar az gösterilse de,

Azak ve Don kıyılarından Kuzeybatı Hindistan'a kadar çok geniş bir coğrafyaya egemendi. Hakanlık, İran'a saldırılarını sürdürdü. 626'da kuzeyden İran'a bir şad komutasında ordu gönderildi ve bu Türk gücü İran'ı yağmalayıp esirler, sürüler, altın kap kacaklarla döndü. 616'da ölen kardeşi She-kui'nin yerine tahta geçen Cebu Kağan 627'de bizzat kendisi sefere çıktı. Onun yanında Ermeni prensleri de bulunuyordu (s. 198). Bunlar, önceleri İran'ın doğu sınırlarını koruyan birliklerde bulunurlarken, kuzeyin hükümdarı Büyük Kağan'a teslim olmuşlardı.

Bu ordunun saldırıları *Agvan (Alban) Tarihi*'nde şöyle anlatılıyor: "Türkler, kabaran denizin dalgaları gibi Çor (Derbent) Şehri'ni dövdüler ve yerle bir ettiler. Onların çirkin, iğrenç, geniş yüzlü, kadınlar gibi kaşlarının üzerine çëgmelenen uzun saçlarının altındaki kirpiksiz korkunç çehrelerini gören şehir sakinleri korkudan titremeye başladılar. Özellikle şiddetli yağın doluyu ve haya duygusunu yitirmiş vahşi kurtları andıran hedefini şaşmaz güçlü okçular, halkın üzerine atılarak sokaklarda ve şehir meydanında kimi buldularsa acımadan doğradılar. Kadın ve erkekler arasında yakışıklı, güzel ve genç ayrımı yapmadılar. Hatta sakat, hasta, çocuk ve yaşlı kimi buldularsa kılıçtan geçirdiler. Parçalanmış annelerine yapışarak memelerinden süt emer gibi kan emen bebekleri gördükleri zaman dahi kalpleri yumuşamadı ve acımadılar. Ateşin, yanan ot yığınlarını yaladığı gibi onlar da bir eşikten diğerine geçerek aralarında vahşi kuşların ve hayvanların izlerini bıraktılar (s. 198)."

Türkler, daha sonra Karabağ'ı (Arsak) ele geçirirler. Sonra Tiflis'i kuşatırlar. Buraya Bizans İmparatoru Heracleios da ordusuyla gelir ve iki imparator kucaklaşırlar.

İki kuvvetli orduya karşın Tiflis ele geçirilemez. 628 yılında Bizans-Pers anlaşması yapılır; ama Türkler yeniden harekete geçip Tiflis'i kuşatırlar ve şehri ele geçirip yağmalarlar.

Türk Kağanı ile Bizans arasında varılan anlaşma ile Bizans Gür-

cistan'ı alacak; Doğu Kafkasya ise Türk Hanına kalacaktı.

Bundan sonra Türk Hanı bir şadı orduyla gönderdi ve Albanya (Dağlık Kafkasya'nın güneydoğusu) fethedildi. Fethedilen bu bölgedert olduğu anlaşılan *Alban Tarihi*'nin yazarı Türk askerini şöyle anlatıyor: "Orada, develer tarafından çekilen kervan misali çömelmiş vaziyette oturan onları (Türkler'i) gördük. Her birinin önünde içi pis hayvan etleriyle dolu bir çanak vardı. Çanakların ve yerken ellerini bandırarak et parçalarını aldıkları içi tuzlu suyla dolu kâselerin yanında, Tiflis'ten ganimet olarak alıp getirdikleri tamamen altın ve nakışlı su kapları ve sürahiler duruyordu. Büyük ekmek kaplarının yanında içi kompostoyla doldurulmuş boynuz ve kabak şeklinde tepelerine diktikleri kaplar da vardı. Bu yıkanmamış, kirli kâselerden iki üç kişi şarap veya deve ve kısrak sütü (kurman ve kımız) içiyordu. Ölçüye falan dikkat etmeden pis kaseleri ağzına kadar dolduruyorlardı. Ne önlerinde kendilerine içki sunan sakileri ne arkalarında hizmet eden hizmetkârları vardı. Hatta, prensin bile hizmetkârı yoktu. Onlar sadece daire şeklinde sıkı bir şekilde dizilmiş kalkanlarla dikkatlice korunan kapı önünde elleri mızraklı savaşçılardı (s 204)."

Öfkesini satırlarına yansıtan *Alban Tarihi*'nin yazarının verdiği diğer bilgilerden anlıyoruz ki; Türk ordusunun kumandanı şad, karşı taraf sözünü tutmadığı için onların felakete uğradığını söyler. Şad, bölge yöneticisi Katolikos'un ricası üzerine de bölgede aldığı bütün esirleri serbest bırakır.

Alban Tarihi, 629 yılının sonları ile 630 başlarında Türkler'in Ermenistan'ı fetih hareketini başlattıklarını belirtiyor. Fetih hareketini başlatan üç bin kişilik Türk öncü birliği, İran tarafından gönderilen 10 bin kişilik orduyu pusuya düşürüp bozguna uğratar.

Tam bu yıl içinde Türkler için felaketler birbirini izlemiştir.

Doğu Türk Hakanlığı, Tang İmparatorluğu tarafından yıkıldı.

Batı Türk Hakanlığı'nın kuzey prensi, Çin'deki adıyla Tungshe-

hu Kağan (Cembuhu, Tung Cabgu Han) gaddarlığı ve zulmü dolayısıyla halkın güçlü bir direnişiyle karşılaşmıştı. Cembuhu, amcası Mohodu (Mo-ho-tu, Külüg Sibir han, Bogatır Prens) tarafından öldürülmüştü. 631 yılında Mohodu'ya karşı isyan eden rakipleri onu öldürdüler. Bu durumdan dolayı, Türkler hemen geri çekilmişlerdir.

Türkler'in Görüntüsü

Bu dönemde Türkler'in dış görünüşünü tarihsel kaynaklar şöyle anlatıyor:

"Hazar ötesinde savaşıyan Türk ordusunun bünyesinde, bizzat Batı Türk Devleti'nde olduğu gibi çok çeşitli halkların bulunduğu kuşkusuz. Tiflis'i savunanların, surların üzerine koydukları bir ka-bağa, kağanın "çirkin, yayvan yüzlü, kaşları belli belirsiz ve saçları belik yapılarak örülmüş" portresini çizmelerinden de anlaşılacağı üzere, bizzat Türkler bu ordu bünyesinde Mongoloid çizgilerle belirginleşiyorlardı. Anlaşıldığı kadarıyla bu orduda gerçek Türkler'in sayısı fazla değildi ve ana güçleri, yabgu-hakana bağlı diğer kabile mensuplarından oluşmaktaydı. Ancak bunların arasında da "kafalarını tıraş edenlerle saçlarını uzatanlar" birbirlerinden ayrıldılar. Türkler, saçlarını omuzlarına inecek kadar uzatıyordu. Başlarını tıraş edenler Bolgarlardı. Nitekim Bolgar hanları şeceresinde pro-Bolgar hanlarından "başları usturaya vurulmuş prensler" diye bahsedilmesi de bunu göstermektedir. Bolgarlar tepelerinde uzun bir perçem bırakıyorlar ve bazen de ona belik yapıp örüyorlardı. Bilindiği gibi Syvatoslav da tıraş edilmiş kafasının tepesinde bir perçem saç bırakırdı ve ondan sonra bu modayı Ukrayna Kazakları (esedelets) taklit etmişlerdir. Ugor kabileleri ise saçlarının ön tarafını kestirip arka tarafta birkaç belik bırakıyorlardı.

Konstantinopolisli moda düşkünlerinden Avarlar'daki bu saç tarama şeklini taklit edenlere Bizans'ta Hun diyorlardı. Demek ki

“hayvan misali saçlarını uzatan halklar” arasında ilk sıraya Ugor kabilelerini oturtmak gerekir. Hazarlar, etnik yönden Bolgarlar’a herkesten daha yakın oldukları için onları da başlarını tıraş eden kabileler listesine sokmak gerekir (s. 209-210).”

Özetle Türk kabul edilen kabilelerden/halklardan:

Açınalar (Türk/Türküt) saçlarını omuzlarına kadar uzatıyorlardı. Bulgarlar, kafalarını tıraş edip tepede bir örgülük saç bırakıyorlardı. Ugorlar, saçlarının ön kısmını kesip arkada birkaç beliklik bırakıyorlardı. Bunlar, sefere çıktıklarında bir araya gelen güçler idiler.

Tepede bir örgülük saç bırakma geleneğini çocukluğumda yaşadım. Niksar’ın Ormancık Köyü’nde komşumuz olan ve biraz çıkık yanaklı gözüken ailenin, çocukların kafalarını usturayla tıraş ettikten sonra tam ortada örgülük saç bıraktıklarını görmüştüm.

Türk’ün Anlamı

Büyük Türk Hakanlığı (Göktürkler) konusunda araştırmalar yapan Prof. L. N. Gumilev’in *Eski Türkler* adlı kitabında bu Türk imparatorluğunu nitelendirirken “... Türklerin kurdukları sosyopolitik sistem 6. yüzyılın en iyisiydi (s. 87).” demektedir.

Gumilev, Türk sözcüğünün terim olarak kazandığı anlamları şöyle açıklıyor: “Türk kelimesi, 1500 yıl boyunca birkaç kez anlam değişikliğine uğramıştır. Prens Açına çevresine toplanan 6.-8. yüzyıllar arasında küçük bir halk olarak varlığını sürdüren ve artık Türkçe konuşan ‘orda’, -gördüğümüz gibi- Türkler olarak isimlendirildi. Fakat yine Türkçe konuşan diğer komşu halklar, hiçbir zaman Türk ismiyle isimlendirilmediler. Araplar dil ayrımı yapmadan, Orta ve merkezi Asya’da yaşayan bütün göçebeleri, Türk olarak tanımladılar. İlk olarak Reşidüddin, muhtemelen dilleri arasındaki ayrılıklara dayanarak Moğollarla Türkleri birbirinden ayırma-

ya başlamıştır.

Bugün ise Türk ismi, bazı Türk dilli halklar, komşularıyla Türkçe konuştukları için, etnografik ve hatta türeyiş yönündeki farklılıklara bakılmaksızın bu dili konuşanlara verilen ortak isimdir. Kelimenin aplikasyonundaki bu farklılık karşısında elbette sorunu kesin bir aydınlığa kavuşturmak gerekir. Tarihi, elinizdeki kitabın asıl konusunu teşkil eden bu milleti biz, burada bir karışıklığa meydan vermemek için 6. yüzyılda Ju-jan veya Çinliler'in adlandırdıkları gibi Türküt (Türkler) olarak adlandıracğız.

Yukarıda anlatılanlara dayanarak, Türk dili ile kendini 'Türk' veya 'Türküt' diye adlandıran halkın ortaya çıkışı tamamıyla farklı olaylardır. Şu anda Türkçe denilen diller çok eskilere dayanır, ama 'Türküt' halkı 5. yüzyılın sonunda Altay ve çevresine özgü orman-step landşaftında etnik bir kaynaşmanın sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Göçmenlerin yerli halkla kaynaşmaları görünüşe göre öylesine mükemmel olmuştur ki bir yüzyıl sonra, 546'da, kendilerini tereddütsüz 'eski Türkler' veya 'Türküt' diye adlandırdığımız millet olarak sunabilmişlerdir.

Türk dili ise o zamanlarda bile Altaylar'ın batısından Guz, Kan veya Peçenek, eski Bolgarlar ve Gunlar'ın yaşadığı uzak ülkelere (Doğu ve Güney Avrupa hattına, RZ) çoktan yayılmıştı (s. 38-39)".

Gumilev'in saptamaları, bazı problemlerin tam anlaşılmasına yetmemektedir. Açına soyunu başlangıçta bir Siyenpi (Moğol) sayan bu tarihsel görüş; küçük bir göçebe boyunun yüzyıl içinde büyük bir imparatorluğa dönüşmesini açıklayamamaktadır. Yabancı bir dil ile Türk dilli kabilelerin bulunduğu bir ortama gelip orada Türk dilli olmak, o kabilelerin kültürünü benimsemek ve onlara hükmeder konuma yükselmek; inandırıcı bir açıklama olmamaktadır. Ju-janlar, Hunlar'dan sonra bozkırın efendileri haline gelmişlerse de bu toplama (yapay) birlikte bile Türk Tölesler birincil konumda idiler. Bu yüzden Ju-jan dilini Moğol dili saymak doğru de-

ğildir.

Açına soyunun Türküt haline geldiği Altaylar; Hunların egemen olduğu bir çevredir. Buralarda daha önceleri Kıpçaklar ve kuzeylerde de Ting-Lingler var olmuşlardır.

Açınalar, Moğol değil, Türk etnik kümesinden bir halktır. Ayrıca daha sonra aktaracağımız o dönemdeki Çin belgeleri de Açınalar'ı Hun (Hyung-nu) kabul etmektedir.

Prof. Gumilev'in kendisinin de aktardığı başka bilgiye göre; Türkler (Açına) kendilerini bir Hun beyi ile dişi kurdun birleşmesinden doğan millet olarak kabul etmişlerdir. Türkler; mitolojik olarak bile, en eskiden beri kendilerini Hun soylu kabul etmişler; bunu içselleştirmişlerdir.

Bu etki o kadar uzun sürmüştür ki Türkler'in Batı'daki büyük kollarından birisi olan Guz hakanları da kendilerini Hün (Hun) padişahı olarak göstermişlerdir. Büyük Selçuklu Devletini imparatorluğa dönüştüren Tuğrul Bey, 1043'te Halife Kaim'e gönderdiği mektupta "Ben hür insanların evladiyım ve Hünler'in kral hanedanına mensubum." diyerek bunu açıkça vurgular (*Abul Farac Tarihi*, C.1. s.299).

Bunlara bakarak doğru bir tarihsel bağlam şöyle kurulabilir: Çin'in ele geçirdiği Hun bölgesinde ortaya çıkan Açına soyu Altaylar'a göçerek kendi kimliğine uygun bir bölgede hızlı gelişme olanağı bulmuştur. Bu göç, ortak kültürel/dilsel alan bağlantısı sonucu olmuştur. Hun dilinin Türkçe olduğu kesindir; Altay bölgesi, Prof. Gumilev'in ortaya koyduğu üzere binlerce yıldır Türkçe konuşan kabilelerle doludur. Bu durum; Açınalar'ın kendi kimlik coğrafyalarında göç ettiğini gösteriyor.

Türk kelimesinin anlamını yorumlarken, Prof. Gumilev, tarihsel bir açı sunmuş olmasına karşın; Türk dili ile Türk kimliğini ayrı olgularmış gibi gösteriyor. Türk sözcüğünü, Açına hanedanının özel adı ile sınırlamanın yanlışlığını aslında Arap tarihçileri çok iyi sap-

tamışlar ve Orta Asya'da yaşayan kabilelerin tümünü, haklı olarak Türk ismi ile anlatmışlardır. Ruslar da Guzları, Türk (Tork) diye çağırmışlardır. Çünkü o dönemde Türk kimliği, bütün kabileleri kaplayan bir genel çatı haline gelmiş bulunuyordu. Bu birliğin yaratılmasında Türk dilinin büyük etkisinin olduğu anlaşılmaktadır. Türk dili; Asya kabile yapısının iletişimine uygun oluşmuş olmalıdır ki geniş kabileler coğrafyasında o kadar benimsenmiş, içselleştirilmiştir. Böylece Türkçenin bir ucu Sibiry'a'nın kuzeyine kadar sokulmuş; öbür ucu Himalayalar'a dayanmış; batıya giden kolu Macaristan'da bile çok etkili hale gelmiştir. Türk kelimesi, zamanla bu dili kullanan bu çok geniş coğrafyadaki halklar toplamını anlatacak terim olmuştur.

Günümüzde, bu tarihsel gerçeği anlayan Türkiye Türkleri; Türk'ü bu anlamda yorumlamaya başlamışlardır. Bu yeni yorumu canlandıran anlayış da gücünü Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal'in işaretlerinden almıştır.

Büyük Açına Devleti'nin Kuruluşu (Büyük Türk Hakanlığı/Göktürkler)

Prof. Gumilev'in *Eski Türkler* adlı çalışmasındaki bilgilerden yola çıkarak Büyük Türk Hakanlığı'nın kuruluşunu şöyle özetleyebiliriz:

Dördüncü yüzyılda Kuzey Çin, Hunlar ve Siyenpiler (Hsienpi) tarafından istila edilmiş; buralarda barbar krallıklarına benzer bir dizi kısa ömürlü krallıklar kurulmuştu. Kuzey Çin'i ele geçiren Topa kabilesi, 420'ye gelindiğinde burada Wei İmparatorluğu'nu yaratmış ve kendileri de Çinlileşmişlerdi. Bu süreçte Kuzeydoğu Çin'deki Siyenpi İmparatorluğu güçlenmiş, Wei İmparatorluğu'nu ciddi biçimde hırpalamaya başlamıştı.

Güney Çin'de 6. yüzyılın ortalarında Liang İmparatorluğu da iç

çatışmalarla çatırdadı, Orta Çin’de Hou Liang Devleti kuruldu.

Dörde bölünen Çin’deki bu çatışmalar süreci, bozkırda iki göçebe devletin ortaya çıkmasına yardımcı oldu. Birincisi Ju-jan (Cucen; Avar: Jou-jan, Juan-juan) ordasıdır. Diğeri ise Togan (Tu-yü hun) hükümdarlığı. Bunlar; Doğu Asya’nın devletleri idiler.

Dağlık Çaydam bozkırlarında kurulan Togon hükümdarlığı Güney Mançurya’dan batıya göçenlerin Kukunor Gölü çevresine yerleşmeleri ile şekillenmiştir.

Ju-janlar’ın ise tek bir etnik kanı yoktu. Çin’de ve Hunlar’ın arasında barınamayanlar bozkırlara kaçarak buralarda sefil hayat sürüyorlardı. Zorunlu olarak bir araya gelen bu insanlar; ilkin 4. yüzyılın ortalarında bir köle iken idama mahkum edilip dağa kaçan Yü-chü-lü (Yügülü) çevresinde toplandılar. Bunlar komşu kabilelerle bağ kurup aralarına girdiler. Bunun ardılı Liu-hou (Guyluh) To-palar’la (Çin) bağlantı kurup vergi vermeyi kabul etti. Böylece, bunlar, “kötü biçimde kaynaşan böcekler” anlamına gelen Ju-jan adı ile anılmaya başladılar.

Ju-janlar arasında okuma yazma bilen yoktu. Alışveriş birimi koyun pisliği veya kertikli ağaç pullardı (s. 23).

Bunları Hunlar’ın akrabası gibi gösteren araştırmalar olmasına karşın Gumilev; Ju-janlar’ı Siyenpi, yani Moğol dili lehçelerinden birisiyle konuşuyor kabul etmektedir.

Ju-janlar, temel gücünü Ordos’un batısındaki bozkırlarda yaşayan Türk Töles (Değişik yazım biçimleri: Tölös, Tölüs, Teles, Telesa, Töleş, Talas, Ti-le, Tile, Di-li, Tye-le, Tie-le, Tie-lo, Tığ-lo, Te-le) kabilelerini itaat altında tutmaya ayırmıştı. Bunlar daha sonra Batı Moğolistan’a yerleşmişlerdi. Ju-janlar, bunlardan topladıkları vergilerle geçiniyorlardı.

Ju-janlar, 5. yüzyılın başlarında Hingan’dan Altaylar’a kadar uzanan geniş steplerde egemen olmuşlardı. Ju-jan hanı She-lun, Orta Asya Hunları ve Çin Wei (To-pa) İmparatorluğu ile savaştı.

410'da o ölünce yerine geçen kardeşi Hü-lü, kuzeye saldırıp Kırgızları ve Ho-weiler'i egemenliği altına aldı. O öldürüldükten sonra amcaoğlu Ta-tan önce Çin'e sonra da Hunlar'a ve Yüeh-chihler (Yüeçi, Yüeci) hücum etti. Yüeçi başbağı, Ju-jan saldırılarının dehşetinden güneye kaçtı ve Karşı Vadisi'ne girdi. Burada da Persler ve Eftalitler'le savaşmak zorunda kaldı. Bu Yüeçiler, orada kumandaları Ki-to-lo (Kitara) adı ile anıldılar ve tarihe Kitariler (Kidarit) adıyla geçtiler.

Ju-jan Hanı Ta-tan, 424'te To-po Wei İmparatorluğu'na saldırıp başkente kadar ulaştı ve oraları yağmaladı. Peşinden To-palar karşı saldırıya geçtiler ve Ju-janlar'ı bozguna uğratıp Gobi'ye sürdüler. 437'de Ju-janlar yeniden Çin'e saldırdılar. Yine bozgun, yine saldırı biçiminde süren bir kargaşa ortamı yaşanıyordu. Fakat 475'e doğru Ju-janlar batıya çekilmişler, güçleri zayıflamıştı.

490'da Çin ordusu, Tölesler'le birlikte Ju-janlar'ı kısıp aldı, geriletti. Bunun sonucunda Tiele Devleti ortaya çıktı. Tiele (Teleüt) Devleti son Hun devleti olan Yüeban Hanlığı'nı yıktı. Teleüt devleti tarihte Kao-kuiler olarak anılmaktadır.

Buna karşın, acımasız ve vahşi Ju-janlar, hükmettikleri alan darsa da güçlerini koruyorlardı. Teleütler'le savaşmaya devam edip 516'da onları kılıçtan geçirdiler. Bundan sonra Çin'le bağımlılık anlamında bir anlaşma da imzaladılar ve rahatladılar.

Fakat Ju-janlar arasına giren Budizm ve Te-we-hun *Divan* adlı kadın şamanın siyasete karışması sonucunda doğan iç çatışmalar Ju-janlar'ı zayıflattı (s. 33). Bu durumdan faydalanan Teleütler, Ju-janları yenip devletlerini yeniden kurdular. Ju-janlar, komşularıyla sürekli savaşıyorlardı ama iç çatışmalar onlara güç kaybettiriyordu. Yine de bunlar 540 yılında Kao-kui Devleti'ni bir kez daha tarihten sildiler.

Açına Ortaya Çıkıyor

Orta Asya halkları, her zaman atalarının soyunu bir kurda veya başka bir yırtıcıya bağlamışlardır. Tibetliler, atalarının bir dişi maymunla bir orman rakşasasının (iblis) birleşmesinden; Moğollar bir kurtla bir alageyiğin; Tölesler, bir kurtla Hun yabgusunun kızının; Türkler ise Hun prensi ile bir dişi kurdun birleşmesinden türediklerini varsayarlar.

Kuzey Çin'in fethi sırasında To-palar tarafından mağlup edilen kabileler arasında Açına (veya A-shih-na)nın beş yüz ailesi de vardı. Bu beş yüz aile; 5. yüzyılda Hunlar ve Siyenpiler tarafından Çinliler'den fethedilen Shen-si'nin batı taraflarında yaşayan 'değişik boyların karışımından' ortaya çıkmıştı. Açine; Ho-hsi'yi (Huang-ho ile Nan-shan arasında, Ordos'un batısında yer alan bölge) egemenlik altında tutan Hun Prensi Mu-kan'ın (Mu-kien) emrine girmişti. 439'da To-palar, Hunlar'ı yenip Ho-hsi'yi Wei İmparatorluğu sınırlarına katınca Prens Açına; beş yüz çadırılık boyuyla, Altay dağları'nın güney eteklerine kadar saçılmış olan Ju-janlar'a sığınmış ve onlara demir döküp vermeye başlamıştır (s. 35).

"...Görünüşe göre Açına, şu veya bu şekilde, kalabalık Siyenpiler ve Hun prensliklerinde uzun süre yaşayamayan kaçak savaşçılardan oluşan küçük bir grubun lideriydi. 3.-5. yüzyıllar arasındaki karmaşa dönemlerinde devlet denilmesi mümkün olmayan bu tür küçük gruplar bir süre varlık gösterip sonra iz bırakmadan kaybolup gitmişlerdir (s. 36)"

Prof. Gumilev'in tarihi belgelerden yaptığı saptamalar doğru olsa bile, bu bilgilerin yorumlanışında, kimi zaman kendisi ile çelişen sonuçlar da görülmektedir.

Açına'nın Kuzey Çin'de, toplama bir küçük boy olduğu anlamındaki yorum inandırıcı değil. Bunu şundan anlıyoruz ki; böyle boylar; hatta çok daha büyükleri, Gumilev'in dediği gibi bir devlet

oluşturamadan yok olup gittikleri halde Açına çok küçük boyu koskoca bir imparatorluğa dönüştürmüştür. Burada, sağlam bir boy çekirdeğinin olduğu düşünülmelidir.

Ayrıca; Açına boyunun toplama bir boy olmadığını, onların Asya'da özel bir mesleklerinin olması ortaya koyuyor. Bu özel meslek de dönemin en üstün teknolojisi sayılan demirciliktir. Açına ve boyunun Ju-janlar'ın vahşi ortamında yer edinmelerinin sebebi de Asya'da demircilere olan şiddetli ihtiyaçtır. Açına ve boyu; birbiri ile ilişkili; sıkı biçimde içe kapalı; bir tür demirci esnafı olarak ortaya çıkıyor. Meslek sırrının korunduğu ve ancak kabile içinde aktarıldığı da demircilik işinin başka kabilelere yayılmamasından da anlaşılıyor. Açına (Asil kurt) kavramının ormanla ilintisi; demircilerin çam ormanları ile kaplı alanlarda çalışma olanağı bulması ile de bağlantılıdır.

Bu yüzden Açına ve boyunun toplama bir boy değil; tam aksine içe dönük, sıkı iç disiplini olan, özel sanatını da sıkıca koruyan bir boy olduğu tarihsel gelişimden anlaşılmaktadır.

Bellidir ki Açına ve boyu; Kuzey Çin'de iken de Siyenpiller'e ve Hunlar'a da demiri işleyerek (silah yaparak) vermiştir. Bu özel teknolojik üstünlük onlara, Altaylar'a gitme ve oralarda yurt edinme hakkı yaratmıştır. Demir işlemedeki bu özel konumları Açına boyunun Güneydoğu Avrupa'daki Saka Türkleri ile bağlantısı olduğunu da düşünmemize yol açmaktadır. Çünkü Sakalar'ın bir kolu Hindistan'a kadar girmiştir.

"Çinliler, Açına hanlarının tebaasına (bağlılarına) Tu-küe (Tu-chüe) diyorlardı. Bu kelime P. Pelliot tarafından 'Türk-üt' yani, Türkler şeklinde; Türkçe değil Moğolca çoğul ekiyle doğru bir şekilde çözülmüştür. Çünkü, eski Türkçede bütün politik kelimeler, Moğolca çoğul eki ile kullanılırdı. Bu durum; Türk diline dış öğelerden karışma olduğu düşüncesine temel oluşturmaktadır.

Türk kelimesi; 'güçlü, sert' anlamına gelmektedir. A. N.

Kononoff'a göre bu isim, bir kabile birliğini etnik yönden tarif etmek üzere daha sonra ortaya atılmış bir kelimedir.

Açına kelimesi, 'kurt' anlamındadır. Türkçede kurt için 'böri, buri', veya 'kaşgir/kasgir' kelimeleri kullanılır, ama Moğolcada 'şonoçino' kurt demektir. 'A' ön takısı Çincece saygıyı anlatmak için kullanılır. Bu noktadan hareketle, 'Açına' kelimesi, 'asil kurt' demektir.

Arap kaynakları bu Çince ifadeyi fazla değiştirmeden 'şane' şeklinde korumuşlardır.

Açına hanlarının gerçekten totemist olup olmadıklarını söylemek, bugün için, elimizde bulunan verilere göre mümkün değildir. Ancak; 'kurt' kelimesinin Türkçe'de çok şey anlattığı kesin. Çinli yazarlar; olasıdır ki, Türk hanlarının bizzat görünüşlerini dikkate alarak onları anlatırken 'Türk hakanı' ile 'kurt' kelimesini eşanlamlı olarak kullanmışlardır. Nitekim Siyenpi asıllı prensesin, kocası Shapo-lio (Şapolyo) handan söz ederken, 'Tam bir kurt yaradılışlı insan' sözünü kullandığı, Çinliler'in Türkler'e saldıracakları zaman; 'Yapılması gereken şey, göçmenleri kovmak ve kurtlara saldırmaktır.' dedikleri bilinmektedir.

Bundan başka, 'altın kurt başı' Türk tuğlarını süslemiş ve yine Türkler'in doğuşuyla ilgili iki efsanede, 'dişi ata kurt' en fazla yeri kapsamıştır.

Her iki efsane arasında bazı karakteristik farklar varsa da Açına ordasının Kan-su'dan çıkışıyla ilgili tarihi olaylardan hiç söz edilmez. Bu yüzden; Altaylarda ortaya çıkan efsanelerin, buraya gelenlerin özel durumlarına temel teşkil etmesi için özellikle yaratıldığını düşünmek gerekir.

Birinci efsanede, 'Batı ucundaki (Kuça ile Karaşar arasındaki bölge)' Hyung-nu hanedanından Batı'ya gelenlerden, yani Atilla'nın devletinden söz edilmesi ilginçtir. Bu kabile komşuları tarafından tümünden yok edilir ve sadece dokuz yaşlarında bir erkek ço-

çocuk sağ kalır. Düşmanlar, onun el ve ayaklarını keserek bataklığa atarlar. Orada, ondan bir dişi kurt hamile kalır. Daha sonra çocuğu yakalayıp öldürürler, ama dişi kurt Altay Dağları'na kaçar ve orada on erkek çocuk doğurur. Bunlar çoğalırlar ve birkaç kuşaktan sonra A-hsien-she (A-hsien Şad/Arslan Şad) isimli biri, bütün oymağıyla mağaradan çıkıp Ju-jan hanının bağımlı beyi olur.

Bu efsaneye göre, Altaylı Tu-chüeler (Türküt=Türkler), Batı Hunlarından çıkmışlardır. Fakat bu çıkış doğrudan değil, mistik bir şekilde, bir dişi kurt aracılığıyla olmuştur. Çünkü; Batı Hunları 468'de tarihten silinmiş, Türkler ise millet olarak 545'te ortaya çıkmışlardır ki, bu da onların hızlı bir şekilde çoğaldıklarını ve birkaç kuşak geçtiğini gösterir.

İkinci efsanede ise Türkler'in So (Şu veya Sou/Suo) kolundan ve yine bir dişi kurttan türedikleri anlatılır. Efsaneye göre So kabilesi reisleri kendi aptalca davranışları sonucu ölürler (Niçin olduğu açık değil); sadece dişi kurdun dört torunu hayatta kalır. Birisi beyaz ördek (lebed) olur. İkincisi, Chi-ku ismiyle Abu (A-fu/Abakan) ve Kien (Chien) nehirleri arasına yerleşir; üçüncü ve dördüncüsü ise Güney Altaylardaki Chu-hsi (Chu-yeh/Chu-Che) nehri kıyısında yer tutar.

So efsanesini, Kumandinler'in So koluna (Kuzey Altaylar'da Biya nehri kıyılarında yaşayan kabile) bağlayan N. A. Aristoff, birinci torunu Lebedin/Ku-kiji kabilesine; ikinci torunu ise Abakan (Abu) ile Yenisey (Kien-kem) arasında yaşayan Kırgızlara bağlayarak açıklar. Büyük oğlun torunu, birinci efsanedeki A-hsien-she'dir.

Görüldüğü gibi her iki efsane de aynı sonuca bağlanmaktadır (s. 36-38)".

Gumilev, Açına boyunun geldiği ortamı şöyle anlatıyor:

"Firarilerin geldikleri Moğolistan Altayları'nın etekleri, Hunlar'dan türeyen ve Türkçe konuşan kabilelerle meskundü. Prens Açına'nın yerli halklarla dostluk kuran savaşçıları, onlara 'Türk' veya 'Türküt' (Türkler) adını verdiler (s. 38)".

Türkler'in Miladı

Üstad Gumilev; Müslümanlar için tarihi 622 (milat) olarak, Ruslar için 862 olarak, Fransızlar için 843'ü önerirken Türkler için de 645 yılını milat saymak gerektiğini belirtir (s. 41).

Kuzey Çin'deki Doğu Wei İmparatoru Kao Huan; Ju-janlar ve Togonlar ile birleşip Batı Wei İmparatorluğu'na saldırıp onları bozguna uğratmıştır.

Batı Wei İmparatoru Wen-ti, o zamanki Türk beyi Bumın'a bir elçi gönderir. 545 yılında Açına'ya elçi gelmesi üzerine herkesi büyük bir coşku sarar. Ordada bulunan herkes; "Şimdi bize büyük bir devletten elçi geldi: Yakında bizim devletimiz de yükselecek!" diyerek birbirlerini kutlarlar.

Bu olay bile Türkler'in Ju-jan egemenliğinden kurtulmak için başkaldırmaya hazır olduklarını göstermektedir.

Batı Çin'den elçi gelmesi üzerine Bumın Han; bağlı olduğu Ju-jan hanının egemenliğini tanımadığını söyleyip Ju-janlar'ın düşmanı Batı Wei İmparatorluğu ile ilişkilerini sağlamlaştırmaya girişti. Bu işi de büyük gizlilik içinde sürdürdü. Çünkü, daha Ju-janlar'la teke tek savaşıyor durumda olmadığını biliyordu.

Fakat, bu sırada Batı Töles kabileleri Ju-jan sömürüsüne artık dayanamayıp isyan ettiler. Bunların düzenleri bozuk, isyan için seçtikleri dönem de uygun değildi. Bu düzensiz kuvvetler; Gobi Altay dağlarının eteklerine geldiklerinde karşılarına; "ellerinde uzun mızraklarla besili atlara binmiş ve zırh levhalara bürünmüş Türk süvarileri" (s. 42) çıktılar.

Tölesler, Ju-janlar'dan nefret ettikleri için Türkler'le savaşmak istemiyorlardı; bu yüzden Bumın'a şartsız baş eğdiler. Bumın, onların bağlılıklarını kabul ettikten sonra Tölesler'in istekleri ile kendi amacının uyuşum içinde olduğunu gördü ve planını da bu yönde yaptı.

13.1 Türk Kimliği

Bumın Han, doğrudan Ju-jan güçlerine saldırmak yerine başka kabileler gözünde de haklı konuma gelmek için siyasi bir manevra yaptı.

Ju-jan hanı Anahuan'a elçi göndererek kızıyla evlenmek istediğini bildirdi. Bu durum; bağlı olanın; egemen olanla denk olması anlamına geliyordu. Ju-jan hanı; bunu öğrenince öfkelendi ve kaba bir karşılık verdi: "Sen benim demircimsin. Benden böyle bir istekte bulunmaya nasıl cüret edersin?"

Bumın Han, istediği sonucu almıştı. Yeni pazarlık yapılmasını engellemek için gelen Ju-jan elçisini öldürttü. Artık Batı Wei İmparatorluğu ile bağdaşık olmak zorundaydı. Ona elçi gönderdi ve imparatorun kızı Prenses Chang-lo ile evlenmeyi başardı. 551 yılında yapılan bu evlilik; diğer kabilelerin gözünde Bumın'ın saygınlığını çok artırdı.

Bumın, 552 yılının kışında, Ju-janlar'a ani bir darbe vurmak için ordusunu harekete geçirdi. Yapılan çarpışmada Ju-janlar ağır bir yenilgi aldılar. Ju-jan hanı Anahuan intihar etti; oğlu ise müttefikleri Doğu Wei İmparatorluğu'na sığındı.

Bumın, İl-han adını almıştı. Ju-jan egemenliğine son verdiği 552 yılında ölünce yerine oğlu Kara Issık-han geçti. Onun döneminde Ju-janlar toparlanıp Türkler'e karşı harekete geçtilerse de Lai-shan Dağı yakınlarında büyük bir bozguna daha uğradılar. Kara Issık-han kısa bir süre sonra öldü. Oğlu She-tu, tahttan vazgeçirildi ve Kara Issık-han'ın küçük kardeşi Kuçu, Mukan-han unvanıyla tahta oturdu.

Bu savaştan başka şey düşünmeyen han, 553 yılı sonbaharında Ju-janlar'ı yeniden kılıçtan geçirdi. Kalanlar Çin'e kaçtılar. Yaşam tarzları yerleşikliğe uymadığı için Ju-janlar Çin'den de kovuldular. Türkler ve Kitanlar, bunları yeniden tepelediler. 556'ya gelindiğinde Ju-janlar ortadan kaldırılmıştı.

554 yılında kuzeydeki Chi-ku hükümdarlığı da fethedilmişti.

Togon devletinin varlığına da son verilmişti. Böylece Türkler bütün doğu bozkırlarının egemeni durumuna yükselmişlerdi.

Bu sırada Kingan'ın batı eteklerinde yaşayan Tatabılar; Liao-ho şehrinden Mançurya'nın bir kısmındaki Kitanlar ve Otuz Tatarlar gibi Moğol lehçeleriyle konuşan, ama birbirlerine benzeyen yeni kabileler birlikleri ortaya çıkmıştı. Türkler bunları da itaat altına alarak imparatorluğun unsurlarının arasına kattılar.

Çin'deki doğu ve batı imparatorlukları; birbirlerini alt etmek için Türk gücünü yanlarına almaya uğraşıyorlardı. 561'de iki imparator da Mukan-han'a elçiler göndererek kızlarını vermek istediklerini bildirdiler. Chou ile yapılan işbirliği sonucu Chiler'e saldırılar düzenlendi. İttifakın şartı olarak Chou'lar, Türkler'e her yıl 100 bin top ipekli kumaş veriyorlardı.

572'de ölen Mukan-han'ın yerine kardeşi To-po han (Taspar) geçti. Taspar, Choular'la barışı bozmadan Chi İmparatorluğu ile de barış yaptı. Chiler, hazineyi boşaltmak pahasına, Türkler'e vergi vermeyi sürdürdüler. To-po Han bu durum için şöyle demiştir: "Bu iki güneyli çocuk (Chou ve Chi) bizi besledikleri sürece yoksulluktan korkmamız gerekmez (s. 48)".

Chiler'le yapılan ittifak; Türk kültüründe ciddi değişimlerin de başlangıcı olmuştur. Çünkü bu yolla Türkler, Çin kültürü ile tanışmışlar, hatta ondan etkilenmişlerdir.

"Hanın otağına girip çıkmaya başlayan Budist 'bahşı'lar, onu, kendi inançlarına çekmeyi başardılar. Budist bahşılar, gayet alçakgönüllü bir şekilde hana, Buda ilkelerine uyan Chi İmparatorunun güç ve zenginliği ile diğer mezhep ve dinlere karşı Budizmin üstün yanlarını empoze etmeye başladılar. Fakat Chiler'in yenilgiye uğramasından sonra Türklerin Budizme bağladıkları umutları yıkıldı. Çünkü, 581'de Sui (Suey) hanedanının işbaşına gelmesiyle Budistler Çin'e dönmek zorunda kalacaklardır (s. 49).

578'de Çin'e yürüyen To-po Han, Chou ordusunu bozguna uğ-

rattı. Çin büyükelçisi Han'ı ikna ederek 580'de barış anlaşması yaptırdı.

581'de To-po Han öldü. Bu tarihte Çin'deki Chou hanedanı da Türkler'in düşmanı General Yang Chieng tarafından yıkıldı; Sui hanedanı işbaşına geldi.

Türkler doğuda savaşırken Bumın Kağan'ın küçük kardeşi İstemi Kağan da Asya'nın batısına doğru açılmıştı. İstemi Kağan, bugün Şorş, Kumandin, Lebidin vb. gibi isimlerle anılan Ugor asıllı Kuzey Altaylı kabilelere başkumandanlık etmiştir.

İstemi Kağan'ın isminin de Türkçe değil, Ugorca olması (İstemi: Ata ruhu) bunun kanıtı sayılabilir. O, Hakan'dan (Bumın) sonraki en önemli kişidir ve unvanı da Bahadur Yabgu'dur. (s. 50).

İstemi Kağan, Ju-jan sorunu halledildikten sonra, olasılıkla 554 yılında ordusu ile batıya doğru sefere çıkmış, 555 yılında Batı Denizi denilen Aral Gölü'ne kadar olan bölgeyi egemenliği altına almıştır. Bir buçuk yıl içinde Orta Kazakistan, Yedisu ve Harezmi, Ačina boyu tarafından fethedilmiştir.

Bundan sonra Aral Gölü'nün kuzeyindeki Hionitler (Huni/Hunniler: Sırderya'nın aşağı akımlarında yaşayan Sarmat-Alan kabilelerinin göçebe torunları), Var (Uar: Ugor grubundan olup Hionitler'e komşu bir kabile) ve Ogorlar (Ugorlar: Batılı tarihçilere göre, 6. yüzyılda Başkırd bölgesinde ve Volga ile Urallar arasında yaşayan Macarlar'ın ataları) ile savaştılar. 558'de bunlar da etkisiz hale getirilmişti. Türk ordusu, kendisine direnenleri önüne katarak Volga Nehri'ne doğru yürüdü. Türkler'in önünden kaçan ortalama 20 bin çadırılık Var ve Huni toplulukları, daha sonra Avarlar adı altında tek millet halinde birleştiler.

Bu sıralarda Dinyeper ve Tuna'nın aşağı kısımlarını Bulgarlar'ın Kuturgur (Kutrigur: Tokuz oğuz) kolu hâkimdi. Bunların akrabaları Uturgurlar (Utrigur: Otuz Oğuz, utur -r, -z dönüşmesi ile utuz otuz; gur, -r, -z dönüşümü ile guz = Otuz Oğuz) ise Kuban'da yaşı-

yorlardı. Bizans, hediyeler vererek Uturgurlar'ı kandırmış ve Kuturgurlar'a saldırtmıştı. Bu iki kabile bu çarpışmalarda yok olma sürecine girmişlerdi. Kama Nehri boylarında ve Dağıstan'da yani Uturgurlar'ın doğusunda Sabır (Savir, Sibir) kabilelerinin uç savaşçıları bulunuyordu.

Avarlar, İstemi Han'ın yön değiştirmesinden yararlanarak Alanlar'ın yardımıyla batıda kendilerine yaşam alanı yarattılar; devletleştiler. Toparlanan Avarlar, kendilerine ilk kucak açan Sabır'ları kurban seçtiler. Sonra Bizans'ın sadık müttefiki Uturgurlar'ı, Don Nehri'nin sol aşağısındaki Zalları ve Donu geçtikten sonra da Antlar'ı yenip yağmaladılar.

Avarlar, Alanlar'la yaptıkları gibi Kuturgurlar'la da ittifak yapmışlar ve böylece de arkalarını sağlama almışlardı. Avarlar'ın bu saldırıları Bizans İmparatorluğu için ciddi sıkıntı yaratırken Pers Devleti'nin hareket alanını genişletmişti. Pers-Avar bağdaşması (ittifak) 628 yılına kadar sürdü.

Avarlar'dan destek alan Kuturgur hükümdarı Zabergan 559 yılında buzlarla kaplı Tuna'yı geçip İstanbul'u kuşattı ve depremin yıktığı surlardaki bir delikten şehre girdi. Buna karşın içeride kılıçtan geçirildiler. İmparator 2. Justiniaos, Uturgurlar'dan yardım istedi ve iki kardeş kabile savaşarak güçten düştü.

Avarlar ise vergi vermeyen Bizans'ı cezalandırmak için Trakya'yı istila ettiler. Langobardlar'la anlaşp Bizans yanlısı Gepid kabilesini kılıçtan geçirdiler. Sonra da bütün Pannonya'yı (Bugünkü Macaristen) ele geçirdiler. İlk Avar Hanı olan Bayan, Bizanslıları tehdit edip alaylı biçimde "Tamamen yok olsalar bile benim için hiçbir değeri olmayan bu insanlarla Bizans topraklarına saldıracağım." dedikten sonra şehri kuşatması için on bin Kuturgur askeri göndermişti (s. 56)

Bölgenin eski ve büyük devletleri Bizanslılar ile Persler arasındaki çıkar çatışmasında Persler'in doğusundaki Eftalitler, Bizans

ile uyuşumlu politika güdüyordu. Eftalitler'le komşu haline gelen Türkler ise Pers hükümdarı ile bağlantı kurmak gereğini duyuyordu. Bu yüzden İstemi Kağan, Bizans İmparatoru Justianos'la sürdürülen görüşmelerden çok Pers Hükümdarı Hüsrev Anuşirvan'la doğrudan bağdaşıklık anlaşması yapmayı tercih etti. İstami Han; kızını İran Şahı'na vererek yapılan anlaşmayı akrabalıkla pekiştirmiştir. Böylece, Türkler için büyük bir tehlike olan Eftalitler sorununun olumlu şekilde çözülmesi için gereken her türlü hazırlık yapılmıştır.

Bunun sonucunda Hüsrev Anuşirvan Eftalit Devleti ile savaşa başlamış, asıl darbeyi de 565'te Türk kuvvetleri indirmiştir. Nesef'te Eftalitler'i son kez bozguna uğratan Türkler; Soğdiyan'ın da egemeni haline gelmişlerdir. Soğdiyanlar, Çin ile Orta Deniz (Akdeniz) arasında ticareti tekellerinde tutan bir millet idiler. Türkler, ipek yolunu temizlemek için Eftalitleri dağlara sürdüler. Eftalitler aradan yok edilince bu kez Persler'le Türkler arasında özellikle ipek yolunun kullanımı konusunda çıkar çatışması başlamıştır.

Karadeniz'in kuzey taraflarında ve batısında Avarlar'ın güçlü bir devlete dönüşmesi Türkler'in işine gelmiyordu. Kuturgurlar; Avar müttefiki olarak ciddi bir tehlike idiler. Türkler bu büyük kabileleri etkisiz hale getirdiler; ama Bizans'la bu kabilelere karşı kurulması planlanan ittifak Bizans'ın ikili oynaması yüzünden başarılı olmuyor; yükü Türkler taşıyorlardı. Bu yüzden 576'da Batı Türk Hakanlığı'na elçi olarak gelen Valentinus, gayet soğuk karşılanmış; onu kabul eden Türk prensi Türksanf (Tan-han), Bizans elçisini; "Ağzında on dili ve bin yalanı olan Rimler siz değil misiniz?" diye azarlamıştı.

Bizans'la diplomatik ilişki kesilmiş, Uturgurlar'ın desteğini alan Türkler Bosphorus'u 576'da ele geçirmişlerdi. Bu kuvvetler Kırım'a da saldırdılar. Ayrıca başka bir Türk ordusu Batı Kafkaslar üzerinden Bizans'a ulaşmaya çalıştı. Çarpışmalar sonucunda Kuzey Kaf-

kasya ve Dağlık Dağıstan'da Derbent'e kadar olan bölge ele geçirilmiş oldu.

Türk'ün Dilsel ve Teknolojik Gücü

Türk tarihi uzmanı Prof. Gumilev'i bile şaşırtan olgu şudur: Nasıl oldu da 500 ailelik Açına boyu, yüzyıl içinde önce Altaylar'ın, hemen arkasından da Büyük Okyanus'tan Kafkaslar'a kadar uzanan çok geniş bir coğrafyanın egemeni haline geldi?

Prof. Gumilev, bu hızlı gelişimi Türkler'in devlet düzeni olan "el/mengü el" sistemine bağlıyor. Mengü el'de temel ilke şudur: Başta, egemen bir kabile olarak "orda" bulunur; orda çevresinde ise barış içinde yan yana yaşama ihtiyacı duyan savaşçı kabileler yer alır. Orda, yani Açına hanedanı; kendisine bağlı savaşçı kabileleri siyasi, askeri, ekonomik gücüyle yönlendirir; kullanır. Bu yapılanma; Gumilev'in saptadığı gibi Açına boyunu kısa sürede büyük bir imparatorluğun efendisi haline getirmiştir, ama "orda"nın zayıflaması ile bağlı kabileler hızla merkezden kopup imparatorluğu parçalamışlardır.

Bu gelişmeyi daha sonra ayrıntıları ile göstermek üzere önce Prof. Gumilev'in Büyük Türk Hakanlığı'nın gelişimini yaratan önemli etmenlerden hangilerini dikkate almadıklarını göstereyim.

Gumilev; Türkçenin çok eski bir dil olduğunu, Asya'dan Avrupa'ya kadar Türkler'den (Açına boyundan) önce yayıldığını sık sık vurguluyorsa da bu dilin kabile toplumlarının yapıştırıcısı gibi bir işlev üstlendiğini fark edememiş gözüküyor. Asya'daki diğer dillerin de imparatorluklar yarattığını hatırlamak gerekiyor. Çin İmparatorluğu, Moğol İmparatorluğu gibi... Bu imparatorlukları sadece dil ile açıklamak mümkün olmasa da ortak ve kolay anlaşma aracı olarak, geçmiş tarihin izini ve psikolojik-maddi anıları taşıyan bir dile şiddetle ihtiyaç vardır. Hele hele fetih çağında dilin, fetihçi

güçler için bir kurtarıcı rolü olduğunu asla unutmamak gerekiyor. Arap imparatorluğunun bile Arapçanın yükselişi ile (Kuran'la doğruya çıkan gelişim dikkat çekmelidir, RZ) paralel olduğu gözardı edilemez.

Bu yüzden Büyük Türk Hakanlığı'nı yaratan güçler arasında Türkçe, bir yapıştırıcı olarak ciddi öneme sahip olmuştur.

Prof. Gumilev'in eserinde çok ayrıntılı biçimde ortaya koyduğu diğer önemli gerçeklerden birisi de imparatorluk kuran küçük Açına boyunun "Asya'da teknolojiyi temsil eden boy" olduğudur.

Malumdur ki, metalin işlenmesi, barbar toplumların medeniyet dünyasına adım atmalarının en belirgin göstergesidir. İşte Açına boyu; Asya boyları içinde demircilik konusunda uzman olan bir boydur. Demirciliğin Moğolistan hattında ilkin M.Ö. 1000. yıllar başlarında Hunlar tarafından temsil edildiğini de hatırlarsak, Hun-Türk bağlantısının doğallığı da ortaya çıkar. Yani; Türkler (Açine/Türküt) Çin kaynaklarının çok açık biçimde belirttiği gibi Hun soylu bir kabile olarak tarihe yön vermiştir. Demircilik konusundaki uzmanlık; bu bağlantıyı göstermeye yeter. Şimdi ayrıntıları Gumilev'den izleyelim:

"Türklerin genel tarih sahnesine çıkışları, demir dökümcülüğündeki uzmanlıklarıyla başlamıştır. Kuzeye kaçmış olan efsanevi ataları Açına, 'Ju-janlar'a demir döküp verirdi'. 546'da Ju-jan hanı Anahuan, Türkler'in asıl mesleğine işaret ederek Türk hakanından 'Benim dökümcü kölem!' diye bahsediyordu. Olay şudur: "Bumın (kağan) Ju-janlar'la savaşmaya can atmasına rağmen, kırıcı hareketlere girişmektense provakasyon yapmayı tercih etti. Ju-jan hanı Anahuan'a elçi göndererek kızıyla evlenmek istediğini bildirdi. Bozkırda böyle bir hareket, bağlı olanın bağlı olduğuyula denk olmak istediği anlamındaydı ve elbette yönetenin otoritesini sarsacağı için Han; Bumın'ın isteğini reddettiği gibi, öfkesini yenemeyerek kaba bir cevap verdi: 'Sen benim dökümcümsün; böyle bir isteğe

nasıl cüret edersin?’ (s. 44)”

Arkeolojik araştırmalarda, 5.-9. yzyıllara ait Türk metalürji örnekleri bulunmuştur. Altaylar’da bulunan demir metalleri, derin olmayan maden ocağı girişleri ve delikler de bu döneme aittir.

Demiri; cevheri eriterek elde ediyorlardı. Demirin; oksit ve karbon oksidi birleştirilerek kimyevi operasyondan gerilip yeniden işlenmesiyle ham demir denilen nervürlü metal kütle elde ediliyordu ki, bunun kalitesi, bugün bile yüksek derecelerde ısıtılarak elde edilen metalin kalitesiyle aynı idi.

Bu yüksek kaliteli demirden Altaylı demirciler; keskin kılıçlar, baltalar, üzengiler, bıçaklar, gemler, kamalar, kınlar, mızrak ve ok uçları; yine kulplu ve kulpsuz olarak iki tip oval tencere yaptılar. Yine aynı dönemde; Tuva’da yapılan kazılarda ortaya çıkarılan bu döneme ait eserler ve metal aletler, onların sadece demir değil, ondan başka altın, gümüş, bakır ve kalayı da erittiklerini ortaya koymuştur.

Kırgız Hakanlığı’nın çekirdeğinin atıldığı Hagas’ta birçok yerde demir dökülmüştür. Hemen bütün çam ormanlarında eski dökümhane kalıntılarına rastlanmıştır. Altaylar’da olduğu gibi burada da kılıçlar, hançerler ve at koşumları yapılmıştır. (.....)

Ne yazık ki göçebelerin Orta Çağ’ın başlarındaki dökümcülük işleri henüz sistematik bir incelemeye tabi tutulmamıştır; ama mevcut veriler bizi yazılı tarihe inanmaya itmektedir. Ki, biz bunlara dayanarak Türkler’in tarih sahnesine millet olarak, Orta Asya’nın demircileri sıfatıyla çıktıklarını; bu özellikleri sayesinde, o ana kadar göçebelerin savaşta başarılı olabilmek için gerekli demir silahlar satın aldıkları Çin ve Tibet’e karşı bağımsız bir konumda bulunduklarını söyleyebiliriz. Göçebeler, demiri daha önce de biliyorlardı ama sadece Türkler ona hükmetmeyi başardılar.

Türkler’in satmak amacıyla kendisine demir göstermelerine hayli şaşırın Bizans elçisi Zemarkos, bunu, kendisini aracı kılmak

maksadıyla özellikle yaptıkları fikrine kapılarak, 'Çünkü, demiri elde etmenin güç iş olduğunu söyleyip duruyorlardı.' demiştir.

Çinli tarihçilerin 'Fu-li' yani bozkurttan efsanevi türeyişlerini hatırlatmak amacıyla 'bozkurt' dedikleri Türk hanları, metal işlemedeki becerileri sayesinde, kendi ordularını silahlandırma ve zırhlı süvarilerden oluşan vurucu bir güç oluşturma olanağına kavuşmuşlardı. Türk silahları; boynuz yay, zırh, mızrak, enli ve sivri kılıçlardı (.s. 91-93)".

Ermitaj Müzesi'ndeki göz alıcı heykellerin ve Sülek/Sulak (Yukarı Yenisey) kaya resimlerinin yansıttığı gerçeğe göre; Türk savaşçıları (ki, bunlar süvari birlikleridir) boğazdan bacağın yarısına kadar uzanan bir cüppe giyip bunun üzerine de dize kadar uzanan metal plaka zırh geçirirlerdi. Başlarında da miğfer bulunuyordu. Türk demirciler bu zırhı zamanla ince plakaları hamur gibi işleyerek hafifletmişlerdir.

Demirci Geygeller

Yukarıdaki bilgiler gösteriyor ki Türkler (Açına ordası) Orta Asya'nın teknoloji tekeline elinde bulunduruyorlardı. Metalin işlenmesi bugün ne kadar önemliyse eskiden de o kadar, hatta daha da önemliydi. Metal; altın-gümüş-demir-bakır; zenginlik aracı, hatta değişim aracıydı.

Demirin işlenmesi sadece askeri alanda değil, sivil hayatta da çok önemlidir. Anadolu'da bile 1950'lerin sonlarına kadar ev yapımından tutun da tarımcılık, hayvancılığa kadar bütün aletler, demirci ustaların örsü üstünde şekil almıştır. Ekmek pişirilen sac; onun konduğu sacayağı, maşa, eğiş; tırpan, orak, kerpeten, çekiç, keser, balta, nacak; leğen, sahan, tabak, tas, cezve; hayvanların boyuna takılarak sürülerin birbirine karışmamasını sağlayan kelek, çan; köpek boyunlarındaki yırtıcı tasmalar; iğne, çuvaldız; çivi,

mih, kapıların menteşesi, fireki; kadınların süs eşyaları hep usta demircilerin metale verdiği şekillerin ürünüdür.

Bu Açına soyundan gelen Türkmenler; Asya'dan batıya doğru göç ederek önce Doğu ve Güney Avrupa ile Kafkasya'da, sonra İran-Anadolu hattında ata mesleğini sürdürmüşlerdir. Anadolu'da Geygel denilen Oğuz-Türkmen kolu da bu demirciliği yakın zamanlara kadar devam ettirmiştir. O soydan gelen demirci İsmail Usta'nın torunu olarak çam kömürü ile yakılan ocakta, demirin hamur gibi işlendiğini çocukluğumda yıllarca izledim. Demircilik; Anadolu'da da Açına ustalarınca çam kömürü yakılarak sürdürülmüştür. Dedemin olağanüstü beceriyle yaptığı o demir aletler; bizim gibi diğer Geygel ailelerinin de geçim kapısı idi. Geygel demirci ustaları bugün tarihe karışmıştır, ama onların son günlerini yaşayan birisi olarak Altaylar'ın; Açına kolunun, Anadolu'da da yüzlerce yıl sosyal ve ekonomik hayatın gelişimini sağlayan demirciliği başarıyla yürüttüklerini iyi biliyorum.

Biz Geygeller'in Anadolu'da yakın zamanlara kadar yaptığımız gibi, Altaylar'daki Türk demircileri; bu yeteneklerini ticarete de aktararak, bozkırda kendileri için yağma ekonomisinin dışında yeni bir gelir kapısı yaratmışlardır.

Önemle belirtelim ki; demire hükmetmek, dönemin askeri teknolojisi için birinci şart olduğu gibi ekonomik üstünlük için de birinci şart idi. Günlük/sivil hayatın devam ettirilebilmesi açısından zorunlu olan malzemeler en iyi biçimde bu madenden, demircilik yoluyla temin edilebilmekteydi. Bu durum; askeri üstünlüğün yanında ipleri elinde tutmanın yarattığı ekonomik kontrol gücü de sağlıyordu.

Üstad Gumilev'in temel tezi olan "il" oluşumu; aslında "demirin gücü" çevresinde şekillenen bir oluşumdur ki, başat olan Açına soyunun teknolojik üstünlüğüdür. Tarafımızdan vurgulanan bu gerçeğin; yani Türkler'in Orta Asya toplumlarının teknolojik önder-

leri olduğu gerçeğinin Türk tarihine yazılma zamanı gelmiştir.

Orda, il gücünü bu demircilikten, yani teknolojik üstünlüğünden almıştır. Kısa sürede parçalanan imparatorluğun ordasının ve bağımlılarının Türk kimliği altında yeni bir millet yaratmaları ve varlıklarını bugünlere kadar taşımasında; şimdiye kadar hiç dikkat edilmeyen işte bu demir teknolojisi etkili olmuştur.

Prof. Gumilev'in Hunlar incelemesinde işaret ettiği gibi, MÖ 1. bin yılın başlarında metalürjide atılım yapan Hun Türkleri olmuştur. Açına da bu geleneğin sürdürücü bir orda olarak şekillenmiştir.

Bir Casusluk Öyküsü

Çin'de Sui hanedanının darbeyle iş başına gelmesinden sonra Türkler 582 yazında Gobi Çölü'nü aşarak Çin Seddi'ne kadar sokulmuşlardı. Bu saldırıda Çin sınır birlikleri kılıçtan geçirilmişti. Hantal Çin ordusunun eksikliğini, İmparator Yang Chien kuvvetli ve kıvrak politikası ile telafi ediyordu.

İmparator, en becerikli casusu Chang Sun-sheng'i, Türk Hakanı Sha-po-lio (Şapolyo) katına elçi olarak yolladı. Bu casus, Hakan'ı daha prensliğinden tanıyordu ve onu avucunun içine almıştı. Casus Chang, Türk prensleri tanıdığı için onları birbirlerine düşürecek ince bir plan uyguladı. Ülüş sahipleri içinde en güçlü konumdaki Kara Çürin Tarduş Han, bu etki ile Çin'le barış anlaşması yapıp Türk birliğinden çekilerek Çin'i rahatlatı.

583'te Casus Chang, Apo Han ile Sha-po-lio Han'ı birbirine düşürdü. Çinli casus, Sha-po-lio Han'a şöyle demişti: "Siz Türk ordusunun başında iken ordunuz daima zafer kazanıyor, ama Apo Han başa geçince yenilmekten kurtulamıyorsunuz. Üstelik, sizin ve Apo Han'ın kumandasındaki asker sayısı da birbirine denk. Bu durum, özellikle sizin gibi bir Han için yüz karası. Siz tek başınıza düşmanı yenip ününüzü korurken Apo'nun savaş kaybedip Türk-

lerin yüzünü kara çıkarması karşısında ne yapacaksınız? Yine önceki gibi birilerini uyararak dizginleyeceğinizi mi sanıyorsunuz? Ne zamandır Kuzey Hanlığı'nı (Töremen'in ülüsünü) ortadan kaldırmayı düşünüyordunuz. Bunu şimdi yapacak cesaretiniz yok mu?"

Aynı Chang Sun-Sheng o günlerde Apo Han'a varıp şunları söylüyor:

"Ta-tou Han (Tarduş Han; yani Batı Hakanı, Kara Çürin Türk), Sui Hanedanıyla anlaşma yaptı. Bu yüzden de She-tu tek başına Türk halkının başına geçip tahta oturacak durumda değil. Sizin de ittifaka katılıp Çin İmparatoru'nun korumasına girmeniz en iyisi olmaz mı? Böyle bir şey hem gücünüzü artırır hem de doğrusunu söylemek gerekirse hain She-tu'nun hissesini kullanarak ondan, size yaptığı hakaretin intikamını almış olur, yolunuzu açar ve ordunuzu kaybetmekten kurtulmuş olursunuz."

Çinli casus, Apo Han'ı böyle etkileyip onun ihanet edeceğini Sha-po-lio Han'a yetiştirdi. Kuzey Hanı Töremen'in ihanet hazırlığı içinde olduğu düşüncesine vararak ondan erken davranmış olmak için ordusunu harekete geçirdi. Böylece Türk devletinin sonunu hazırlayan bir hareket da başlatılmış oldu (s. 144-146).

584 yılı Şubat Mart aylarında Sha-po-lio, Töremen'in olmadığı bir anda onun otağını bastı. Bu kırgından Töremen, kaçarak canını kurtardı ve Batı Hanı Kara Çürin Tarduş Han'a sığındı.

Sha-po-lio'nun bu haksız saldırısı ordada tepkiye yol açtı. Kara Çürin Tarduş Han ile Türksanf (Tan Han) Tegin Şad, Töremen'e asker verdiler. Kendi oymağından da 100 kişi alan Töremen, Sha-po-lio'nun kardeşi Chu-lohou'yu da yanına çekmişti. Kitanlar da isyan edince güçsüz kalan Sha-po-lio Çin ile barış ve işbirliği anlaşması yapmak zorunda kaldı.

Bu sırada batı tarafından Kara Çürin Tarduş Han'dan da Çin'e elçiler gelmiş, anlaşma teklifi sunulmuştu. Bu anlaşmalar Töre-

men'i açıkta bıraktı ve onun ordusu Sha-po-lio Han tarafından bozularak Çin'e yönelen bir tehlike de önlenmiş oldu. Töremen kaçarak Buhara yakınlarındaki Paykent'e sığındı.

Kazandığı zafer, Sha-po-lio'ya yetmedi. Türkler arasında barınmasının zor olduğunu gören Sha-po-lio Çin İmparatoru'na Huang-ho bölgesinde birlikte avlanma teklifinde bulundu ise de burada otağı yandı ve kendisi de öldü.

Tahta ise Han'ın oğlu Yun Yollığ değil, Türk ülüs sistemi gereğince, savaşçı kitlelerin isteği doğrultusunda Chu-lo-hou oturtuldu.

Bunu isteyen Yun Yollığ uzun mızraklı savaşçıların ortak düşüncesine göre hareket etmek zorunda kalmıştı (s. 149).

Çin'le anlaşılan Chu-lo-hou, Apo Han'a karşı savaş ilan etti. Yun yollığ ve Kara Çürin'in büyük oğlu Sibiryalı Bagatır Prens, Buhara bölgesinde Töremen'i yenip öldürdüler.

Fakat bundan sonra Doğu ve Batı Türkleri yine birbirlerine düştüler. 587/88'de Chu-lo-hou, Batı hanı Tarduş Han'a karşı saldırıya geçti, ama ordusu bozuldu ve kendisi de hayatını kaybetti. Sha-po-lio'nun oğlu Yun Yollığ 593'te han olunca, Batı Türkleri'nden savaşa son verilmesini istedi. Bu hakkı vardı; çünkü o Batı tarafına saldıran ordunun içinde yer almamıştı. Bu anlaşma ile Kara Çürin, imparatorluğun en güçlü adamı haline gelmişti.

Kara Çürin'in küçük oğlu Yang-su, 589 Ağustos'unda Doğu İran'ı istila etmişti. Fakat daha sonraki çarpışmalarda Türkler, Herat'te beklenilmeyen bir yenilgi aldılar. Sonrasında Kuşanlar isyan edip Persler'i zorladılar. Kuşanlar'a yardım için Batı Türk ordusu Cembuh (Yabgu: Cabgu unvanının Ermenice bozulmuş şekli) harekete geçti ve Rey ile Isfahan'a kadar ilerleyip geri döndüler.

Bu süreçte Çinli casus Chang Sun Sheng, Doğu Türkleri içinde eylemlerine devam ediyordu. 594'te Hakan'ın otağına büyükelçi olarak gelen Chang, orada Sui hanedanı aleyhine ciddi bir komplo hazırlandığını, satın aldığı Türk devlet görevlisinden öğrenmişti.

Chang Sun Sheng, asıl, Türkleri birbirine düşürme peşindeydi. Bunun için de Tou-lan Han'ın amcazadesi ve veliahd olan Cangar'ı (Çince Jan-kan) bulmuştu.

Cangar, Tu-li unvanını taşıyordu ve Kuzeydoğu ülüşünün başındaydı. Kendisine Kitan, Hi (Tatabı) ve Shih-wei (Tatar) kabileleri bağlı idiler. Çinli casus, Cangar'ı Hakan'a karşı isyana hazırlarken, onu Çin'in yandaşı haline de getiriyordu ve Çin İmparatoru da Cangar'a destek veriyordu. Bu arada Çin; büyük bir gizlilik içinde Türklere karşı ciddi bir saldırı hazırlığı yapıyordu. 598'de iyice hazırlanan Çin ordusu Türk illerine girdi. Yapılan savaşlarda Cangar Çinliler'e yardım ediyordu.

Bu çarpışmalarda, Kara Çürin Han ve Tou-lan Han, Çin ordu saflarını yarıp Büyük Sahra'nın güneyinde yer alan Cangar'ın otağını bastılar. Hainler, başarısızca direndiler, ama kılıçtan geçirildiler. Kaçabilenler; Cangar, beş fedaisi ve casus Chang Sun Sheng idi.

Çin İmparatoru Yang Chien çok kurnazdı. Cangar'ı, Türkleri bölmek için kullanmaktan vazgeçmemişti. İmparator; ona ve yandaşlarına mera olarak Ordos'un kuzey kesimlerini ve Alashan (Ala Tav: Aladağ) eteklerini vermişti. Cangar'a Çin hazinesi de açılmıştı. Casus; Chang Sun Sheng, Cangar yandaşları arasından bazılarını seçmiş, onları casus olarak eğitmiş ve Türk ordusunun arasına göndermişti. Bunlar Türk ordusunda moral bozup panik yarattılar. Tou-lan Han, 600 yılında yatağında öldürüldü ve Çin'e yönelik Türk saldırısı da durdurulmuş oldu.

Kara Çürin Han, bundan sonra Böğü Han (Kahraman) unvanıyla kendini başbuğ ilan etti, ama orda içinde geniş çaplı bir kargaşa baş göstermişti. Çünkü, casus Chang Sun Sheng, yıkıcı çalışmalarını bütün hızıyla sürdürüyordu. Onun casusları kuzey steplerinin egemeni olan Töles kabileleri arasına dalıp isyan etmeleri için kışkırtıyorlardı. Kara Çürin'in tahtı zorla ele geçirdiğini söyleyen bu casuslar; Türk beylerine ve savaşçılara Cangar'ın yanında olmaları

nı, böylece Çin'in zenginliğinden faydalanacaklarını söylüyorlardı. Sonunda aralarında Abarlar'ın da bulunduğu 10 kabile silaha sarıldı. İsyan; kuzeydoğuda Selenge'den güneybatıda Tien-shan'a kadar yayıldı. Batı Türk ordusu bozguna uğradı. Nili Han öldü, kardeşi Tung Cabgu kaçmayı başardı. Yine de Tarbagatay'a kadar uzanan bölge Açına oğullarının egemenliğinde kalmıştı.

Doğuda Kara Çürin, ülüşündeki halktan kopartılınca, Togon'a kaçmış ve orada Tibetliler tarafından öldürülmüştü. Tatabılar, Çin'in egemenliğini kabullenmişlerdi.

Çin casusu Chang Sun Sheng, bundan sonra gururla gelip Cangar'ı Türkler'in yasal yöneticisi ilan etti. Artık ortada ona karşı çıkacak ciddi bir güç gözüküyordu.

Çin Sui hanedanının kurucusu Yang Chien 604'te ölmüş, yerine Yang-ti unvanıyla geçen oğlu Yang Huang, babasının savaş politikasını sürdürmüştü. Buna bağlı olarak Cangar Doğu İmparatorluğu'nun hanı ilan edilmiş; Batı ile bağlar tamamen kopartılmıştı.

Ayrıca Tölesler; Batı Türkleri ile savaşarak Cungar'de egemenliği ele almışlar, başlarına da Mo-ho Han unvanıyla prens Ho-leng'i (Chi-pi Prensi) geçirmişlerdi. Burada oluşan Tiele Devleti bir tür kabileler federasyonu gibiydi, ama yine de Açına Türklerinin hâkimiyet alanları daralmış; Çin'e yeni bir bağdaşık güç daha ortaya çıkmıştı. Bu da Çin'in bozkıra çıkmasını kolaylaştıran etmenlerden birisi oluyordu.

Doğu Türklerinin hanı konumunda olan Cangar, korkusundan Türk ordasının içine gelemiyordu ve Ordos'ta Çin'in koruması altında kalıyordu. Çünkü steplerdeki Türkler'in önemli bir kısmı Türk olarak ondan nefret ediyor, bir kısmı da onu hain ve Çin kuklası kabul ediyordu. Cangar, İmparator Yang-ti'nin hoşuna gitmek için kendi yandaşlarını Çinliler gibi giyindireceğini ve Çin yasalarını uygulayacağını söyleyince Çin İmparatoru buna karşı çıktı ve "Böyle yaparsan halkın senden daha fazla nefret eder ve isyan baş-

lar!" dedi.

Çin, Batıdaki Türkler'i de kullanarak kendisi için önemli bir sorun olan Togon Devleti'ne saldırdı ve orayı zor da olsa ele geçirdi. Böylece Türkler, Çin'e karşı çok önemli bir müttefikten yoksun kaldılar.

Yukarıdaki bilgiler elbette bir casusun tek başına yarattığı gelişmelerin ürünü kabul edilemez. Gel gör ki Türk toplumunun yapısı, bu tür propagandalara açık hale gelmişti. Çünkü, imparatorluk çok büyümüş, bağlı kabilelerin sayısı çok artmıştı. Egemenlik, zenginliğe uzanan yol haline gelince, Açına soyundan beyler, kendi başlarına egemen olmanın peşine düşmüşler; bu durum da onları yabancı propagandasına açık hale getirmişti. Elbette Çin, birinci derecede bu propagandayı kullanan ülke idi. İran bile, ordanın içine sızabilecek ölçüde casuslar kullanabiliyordu. Sasani yönetimine isyan edip Türkler'e kaçan Behram Çubin'in orda içinde bir kiralık katil tarafından öldürülmesi bu gizli çalışmanın en açık örneklerinden birisidir. Aynı biçimde Bizans da elçileri ve papazları kullanarak Türk yönetici kesimi etkilemeye, yanlış yönlendirmeye büyük çaba harcamıştır. Çin ise sadece casusluk yoluyla değil bu faaliyeti, altınla, ipekli kumaşla, şarap ve ziyafetle kuvvetlendirmiş; Sui hanedanı, Çin'i; bozkırlı halk ve özellikle beyler için bir cennet gibi göstermiştir.

"Sui yönetimi (Çin İmparatorluğu) steplerde hâkimiyeti sağlamlaştırmanın tek yolunun geniş çaplı bir adam ayartma ve pahalı hediyelerle kandırma taktiği olduğunu düşünüyordu. Öyle kıymetli hediyeler verdiler ki onlara harcanan paralarla tam bir ordu donatılabilirdi. Mesela, 607'de İmparator Yang-ti, Cangar ve ona bağlı 3500 kişiye bir ziyafet verdi. Hana, (Cangar'a) bu ziyafet sırasında 2 bin top ipekli kumaş, savaş arabaları, değerli atlar, timbul, musiki aletleri ve sancaklar hediye edildi. Elbette 3500 bey de unutulmadı. 610 yılından itibaren vassallar (bağımlılar) için Lo-yang'da bir ay süren ve

yılda bir kez yapılan şenlikler başlatıldı. Büyük tiyatrolar kuruldu ve bunlarda tam 18 bin müzisyen görev aldı. Fenerler sabahlara kadar yakıldı. Özel kantinler süslenip çevresine turfanda meyve ve sebzelerle bezeli reyonlar kuruldu. Vassallar aksırıp tıksırıncaya kadar yiyip içtiler. Böylece Çin’de her şeyin çok bol olduğuna inandılar; çünkü yiyip içtikleri için tek kuruş para ödemediler.

Göçebeler (beyler) şaşırmışlardı. Her yanları, ağaç gövdeleri bile ipek kumaşlarla sarılmıştı. “Yoksa Çin’de elbise bulamayan hiç fakir yok mu ki ağaçları bile ipek giydiriyorlar?” diye sorsalar da bu sorularının cevabını alamadılar.(s. 189)”

Yukarıda anlatılanlar Göktürk yazıtı diye bilinen Orhon/Orkun Yazıtları’nda açık açık dile getirilmektedir ve Türk devletini yeniden kuran irade; bu ipek tutkusundan, Çinlileşmeden şiddetle yakınmaktadır.

Tarihi süreç bütün ayrıntılarıyla biliniyor. Bu çalışmalar sonucunda Türk hakanlığı Doğu ve Batı diye ikiye ayrılmıştır. Çin; Doğu Türk Hakanlığı’nı kısa sürede ele geçirmiş; batıda ise farklı bir süreç yaşanmıştır.

“6. yüzyılda Türkler kendilerini tek millet olarak hissetmişlerdi. 80’li yıllarda prensler arasında kavgalar olmuşsa da onların dostları daima galipten yana tavır koymuşlar, Kara Çürin, Türk Hakanlığı’nın iki yarısını birleştirtince kimse Doğu Hakanlığı’na karşı tavır takınmamış, ama Kara Çürin mağlup olunca Doğu Türkleri onu kötü kaderiyle baş başa bırakıvermişlerdi. Hanla birlikte onun Batı Hakanlığı’ndaki en yakın silah arkadaşları da ölmüşler, neticede ölenlerin akrabalarıyla hainler arasında kavgalar çıkıp kan dökmüştü (s 189)”.

Bunun yarattığı sonuç elbette bellidir: Bu çatışmalar, iki tarafın yeniden birleşmesini olanaksız kılmış; iki tarafı da zayıflatmış; iki tarafın da dış saldırı karşısında daha fazla kayıp vermesine yol açmıştır.

Türk Hakanlığı'nın ikiye ayrılması, halkın isteğiyle değil, daha çok dış etmenler yüzünden olmuştu. Yapay düşmanlık, öldürücü bir bölünme ile sonuçlanmıştı.

Batı, İstemi Han tarafından fethedilmiş toprakları kapsıyordu. Ondan sonra Türk gücü Kırım hattına kadar sokulmuştu. Buradaki halklar; Türklere kendi istekleriyle bağlanmışlardı. Prof. Gumilev diyor ki: "Şu hususu özellikle kaydetmek gerekir ki İstemi Han ve Kara Çürin Türk sadece birer kumandan değil, aynı zamanda çok iyi yöneticilerdi. Fatih olarak geldikleri ülkeler için bir modüs vivendi teşkil etmişlerdi. O güne kadar dağınık halde yaşayan ufak çaplı savaşlarda gücünü yok edip kalmış olan kabileler, barış içinde yaşamının zevkini tatmışlardı. Bunlar göçebe hayatı için lazım olan her şeyi almışlar ve zamanı gelince bundan böyle kendilerini Türk ismi altında birleşmiş bir toplum olarak sunabilmişlerdi. Bundan şu neticeye varmak mümkün: Açıncılar gerçekten de nüfusça az olmalarına karşın, egemen kuvvet olmuşlar ve sarsılmaz yeni sistemler geliştirmişlerdir. Hakanlık ordusunu beslemek öylesine külfetsizdi ki, tebaanın hiçbir itirazına yol açmadığı gibi tek bir hükümdarın olmasının faydaları da ortadaydı. Devletin önünde duran dış politik sorunları –ki, büyük ipek yolu mücadelesiydi bu.– hakanlığın güney kesimlerinde yaşayan Türkler için hayati öneme sahipti; ülkenin ve hanedanın menfaatlerinin çakıştığı bu yol, kuzeyli tebaalara da zenginlik vaat ediyordu (s. 192)".

Gözlem devam ediyor: "Türkler'le çatışan Müslümanlar daha sonraları, onların çevrelerinde bulunan halklarla şaşkınlık verecek şekilde uyuşum sağlayabildiklerini gözlediler. Bu seçkin Türkler, yeni bir ülkeye ister fatih, ister misafir, ister paralı asker veya isterse savaş esiri olarak gelsinler, her durumda, diğer halkların yönetici kadrosuyla ölçüldüğünde daha başarılı ve üstün performans gösteriyorlardı.

'Türkler'in –diyordu Fahreddin (Mübarekşah)- kazandıkları başa-

rılar ve elde ettikleri şöhretin sebebi sorulacak olursa cevabı şudur: Malumdur ki her kabile veya herhangi bir grup kendi milleti, kendi aşireti arasında ve kendi şehrinde yaşarken saygı ve sevgi görür. Fakat başka bir ülkeye veya gurbete gittiklerinde hor görülürler ve kimsenin dikkatini çekmezler. Halbuki Türkler, tam aksine, kendi ülkelerindeyken ve kandaşlarının arasındayken, sıradan bir Türk kabilesi neyse odurlar. Bir olağanüstü güçleri yoktur ve kimse de onlara yardım için çırpınmaz. Ancak, ülkelerinden çıkıp Müslüman ülkelere geldiklerinde kendi yurt ve evlerindeki kadar güçlüdürler; el üstünde tutulurlar; kumandan veya sipehsalar olurlar.

Son derece zeki ve bilge bir Türk hakanı olan Afrasiyab'ın hikmetli sözlerinden birisi şöyle: Türkler, sedef içinde inciye benzerler. Kabuğun içindeyken bir değeri yoktur, ama kabuğundan dışarı çıktığında padişah tacını, gelinlerin boynunu ve dudaklarını süsleyecek kadar değerli olurlar.'

Türk hanlarının, çok uluslu ve savaşçı insanların yaşadığı memleketlerde iktidar asalarıyla iç barışı sağlayabilmelerine inanmak güç gelebilir. Açına oğullarının zayıflamasına sebep olan şey; herkesi tebaalığa kabul etmeleri olmuş, güçleri ve iktidarlara genişledikçe legitimizm durumunda kalarak kendi aralarında savaşmayı sürdürmüşlerdir. Kabile beylerinin, Soğdlu dihanların ellerinde birer kukla durumuna düşen hanlar, tahtlarını koruyabilmek için bir bedel ödemişlerdir. Ama gerek beyler, gerekse dihanlar, hanedanın zayıflaması anında çeşitli gruplara bölünüp kendi aralarında egemenlik kavgasına başlamışlardır.

Egemenlik kavgasında en fazla dikkati çekenler, iki kabile ittifakıydı: Yedisu ve Batı Cuncarya'da Dulular ve Issık Göl çevresiyle Tien-shan'ın batı tarafındaki Nuşibi'ler. Bu ittifaklardan her birisi 5 kabileden oluşuyordu. Bu yüzdendir ki; bazen devlette bunların her biri özel bir tuğla temsil edildiği için, Batı Hakanlığı'na 'On Kabile' ismi verildiği de oluyordu.

Bundan başka, Batı Türk Hakanlığı'nda yaşayanlara, İl-han Bumin'ın yabgusu (yabgu/:cabgu) olan İstemi Han'ın hatırasına bağlı olarak Cabgu Türkleri de deniliyordu. Ortada devlet söz konusu olursa, bu iki isimden herhangi biri kullanılıyordu, ama her iki ismin de kullanılıyor olması Açına hanedanıyla (Türküt) On Kabile Türkleri arasında 7. yüzyılda ortaya çıkan farklılaşmaların henüz ortadan kaldırılamadığını gösteriyordu. (s. 192-193)"

Gumilev; Batı Türk Hakanlığı hakkında E. Chavannes'in bütün dünyaca bilimsel sayılan görüşlerinin de doğru olmadığını açık biçimde gösteriyor (s.194). O; Chavannes'in, "Batı Türkleri, çeşitli kabilelerden müteşekkil bir kabileler federasyonu olduğu için tek bir millet değildir." biçimindeki görüşünü düzeltiyor. Gumilev; olayların gelişiminde Türküt'ün rolünün olmadığını ileri süren E. Chavannes'in yanıldığını geçmişteki bilgilerle bugünkü etnik ögeleri kullanarak ortaya koyuyor.

Prof. Gumilev, Açınalar'ın egemenliğine giren geniş bölgeleri sayarken, buralarda yaşayanların direnmedikleri, hatta orda içine gönüllü katıldıklarını da işaret ediyor.

Bunun sebebi, söz konusu coğrafyalarda yaşayan kabilelerin Türk dilli olmasıdır. Türk dili, Türk kimliğinin taşıyıcısı, yapıştırıcısı, yayıcısı olarak imparatorlukların kurulmasında demir teknolojisi kadar etkili olmuştur.

Açına boyunun Türk kimliğini Avrasya'ya kabul ettirmesi; bu kimliğin daha önceden o coğrafyalarda yaşadığını da işaret etmektedir.

Olayların Hızlı Gelişimi

Türk tarihi açısından şu gerçeği vurgulamak çok önemlidir: *“Türk devletlerinde yönetici sınıf yaratıcılığını yitirince, kurtuluşu dışarıda arar.”*

604 yılında Türk hakanlığı ikiye ayrıldı. Doğu Hakanlığı Cangar’a, Batı Hakanlığı Taman’a kaldı.

629’da doğu hakanı Kat İl-han’ın yanındaki savaşçı güçler onu bırakıp Çin’e kaçmaya başlamıştı. 630’da ihanet, hakanın ailesini de içine alacak derecede genişlemişti. Bu yılın ortalarında Çin ordusu Doğu Türk ordusunu dağıttı ve hakanlık da yıkılıp gitti. Sadece Yollığ Tegin –Orhon Anıtlarını yazdıran Han- kendi zamanının olaylarına esaslı bir açıklık getirmiştir. Yollığ Tegin, hanları, ‘akılsız ve korkak’ oldukları, beyleri ve halkı ise hanlarına inanmadıkları; Tabgaçları, hilekarlıkları; küçük kardeşleri, ağabeylerine itaat etmedikleri için yargılayarak; Çin lüksünün, Türk halkını el bebek gül bebek hale getirdiği ithamında bulunuyor.

‘Altın, gümüş, şarap ve ipeği böylesine bol veren Tabgaç halkının dili şirin, ipeği nefis imiş. Şirin dili, nefis ipeği ile aldatıp uzak milleti bu şekilde kendine yaklaştırmış. Yakın komşu olduktan sonra, kendi kötü ilimlerini ona öğretirmiş.’ ‘Türk beyleri kendi Türk isimlerini bir yana bırakarak Tabgaç halkının Tabgaçça isimlerini aldılar ve Tabgaç hanına boyun eğdiler. 50 yıl emek ve güçlerini ona verdiler.’ (s. 260-263).

Türkler, doğuda 50 yıl emeklerini Çin İmparatorluğu için harcadılar. Çin yanlısı lüks tutkunları ile bozkırlı Türk gelenekçileri birbirleri ile mücadelelerini sürdürdüler.

Batı Hakanlığı’nda da iç savaş çıktı. Sonuçta 635 yılında Dulu ve Nuşibi kabileleri, Açıınalar’ın elinden iktidarı aldılar. Çin bunları da birbirine düşürdü ve 659 yılında Batı Türk Hakanlığı da yıkıldı.

YENİDEN ŞEKİLLENME: İKİNCİ HAKANLIK GELİYOR

545'te hareketlenen Açına soyunun yarattığı Büyük Türk Hakanlığı, kısa sürede Asya'nın en büyük devleti haline gelmişti. Sınırları kabataslak şöyle çizilebilir: Doğuda Kore'nin kuzeyi; kuzeyde Sibirya, batıda Ukrayna, güneyde Çin-Tibet-İran...

Bu süreçte egemenlik altına alınan kabilelerin önemlileri de şunlardır:

Mançurya'da: Moho, Mukri, Hi, Kitan.

Kuzey: Uygur, Tongra, Kurikan.

Kuzeybatı: Kırgız.

Batı: Karluk, Peçenek, Basmıl, Çumugun, Çumi, Çui, Türgiş, Guz.

Uzakbatı: Ugor, Hazar, Bulgar.

Güney: Şato, Soğdıyanalılar; (Togon-Tibet-Çin'de bölgesel üstünlükler)

Bozkurt başlı tuğ taşıyan, uzun mızraklı süvarilerden oluşan Açına ordusu; demirci Türklerin yaptığı kaliteli zırh giyiyor, yine Açına ustaların yaptığı, iyi su verilmiş sağlam kılıçlar taşıyordu.

Türk egemenliğinin bu kadar hızlı, bu kadar etkili, bu kadar geniş bir alana yayılmasının önemli bir dayanağı da Açına (Türk) boyunun genetik yapısındaki dayanıklılıktır.

Şimdiye kadar tarihçilerin gözünden kaçan bu olgunun, biyolojik incelemelerle ortaya çıkarılacağından hiç kuşkuumuz yoktur. Türk'ün dayanıklı yapısı, onu, her koşulda yaşayabilen bir insan ti-

pi olarak tarihi belirlemeye itmiştir.

Türk boylarının yaşadıkları coğrafya, yaşamak için hiç de uygun değil idi. Hayvancılığa dayalı geçim sistemi, savaş ekonomisi ile (yağma) besleniyordu. Savaşın sürdürüldüğü Türk coğrafyası, iklim olarak da soğuk bölgelerdi. Gobi gibi sıcak ve susuz bölgelerde, hayvancılık yapılamayacağı için ister istemez Türk kabileleri daha kuzeye saçılmışlardı. Bu yüzden de o coğrafyada hem hayvancılık yapmak hem de savaşmak, doğa şartları açısından zorlayıcı idi.

Savaşların tarihini izlerken, aynı zamanda Türkler'in doğa karşısındaki dayanıklılığını da görebiliyoruz. Örneğin Türkler, Çin kalesini kışın kuşatabiliyorlardı. Açıkta, soğukla yüzyüze olan Türk ordusu, savaşabiliyordu. Kar ve soğuk yüzünden Çinli askerlerin elleri donup onlar ok atamazken, Türk askeri mızrağını çekiyor, onları süngülüyordu.

Korunaktaki Çinlinin soğuktan donan eli ile rüzgâr ve buzla iç içe Türk'ün işleyen eli arasındaki fark, işte biyolojik yapıdaki bu farktan kaynaklanıyordu.

Açlığa, susuzluğa, soğuğa, yorgunluğa Açına soyu (Türk) daha fazla dayanıyordu. Buna karşın çok zor olan hayat şartları, Türk hakanlarının daha kısa ömürlü olmasına da yol açıyordu. Bu da devletteki yönetim devamlılığını engelleyen bir öge olarak olumsuz etkili yapıyordu. Daha önce Hun Türkleri ile ilgili bölümlerde de Hun hakanlarının Çin imparatorlarına göre daha az yaşadıkları ortaya konulmuş idi.

Açına soyunun ikinci özelliği ise özgürlüğüne son derece düşkün olmasıydı. Bu soy, yönetilen olarak yaşamayı kaldıramıyordu.

Türk kimliği ile ilgili bu ikinci saptama bizim değil; üstat Gumilev'indir. Türk hakanlığının oluşumunda ve özellikle ikinci kez şekillenmesinde bu özellik; yani özgürlüğe düşkünlük, sağlam Türk yapısı (biyolojik yapı) ile birleşerek kurt başlı sancağın Asya bozkırlarında yeniden dalgalanmasını sağlamıştır.

Daha önce belirtildiği üzere, Büyük Türk Hakanlığı önce doğu ve batı olarak ikiye ayrılmıştı. Bu bölünmede, kabileye dayalı yapının bölünmeci gücü ile özgürlükçü Açına önderlerinin her birinin de özgürleşme (bağımsız devlet olma) dürtüleri etkili oldu.

Yerleşik Çin İmparatorluğu, Tang Hanedanı'nı eliyle bölünmeyi hızlandıran bir siyaset uyguladı. Çin yönetimi, önce böldü, sonra da önce doğuyu, sonra batıyı denetimi altına aldı. Bu denetim elbette, doğrudan yönetim biçiminde olmadı, ama Türk hakanlığı da artık bir devlet olarak yoktu. O devletin güçleri, değişik kabileler birliği halinde bölünmüş olarak varlıklarını sürdürüyorlardı.

Hemen belirtmek gerekir ki; Tang İmparatorluğu'nu kuran Li Yüan, Çinlileşmiş bir Türk idi ve göçebe âdetlerini terk etmemişti. Silah arkadaşları da kendisi gibi Türk kökenli olduklarından Li Yüan'ı tahta geçirmişlerdi. Çevresi, tek kollu Uygur kumandanı Chi-pi Ho-li ve Türk A-shih-na (Açına) She-ni gibi Çince öğrenmiş Türk beyleri tarafından sarılmıştı (s. 346). Çin, bu hanedan zamanında aslında Türk kökenli bir etnik kimlik tarafından yönetilmiş idi. İşte Tang yönetimi bu özelliğini kullanarak Türk kabilelerini yanına çekmeyi başardı. Onlara Çin'de serbest hayat olanağı sunuldu. Çin; başına bela olan bozkırlı göçebelerle savaşmak yerine, onları kendi içinde eritme yoluna gitti. Bunun sonucunda Türk yaşamı ve kültürü Çin'de etkili olmaya başladı. Giyim kuşamda, hatta çadır hayatına yönelmede bir sosyetik dalga bile oluştu. Açına prenslerine de Çin'de prens gibi davranıldı, onurlandırıldı. Böylece Çin'de yetişen, Çin'de eğitim gören bir Açına eliti şekillendi.

Bu süreçte, bozkırda yeni güç dengeleri ortaya çıkıyordu. Bu güç dengeleri, Açına'ların yeniden şekillenmesi, Uygurlar ve Kırgızlar olarak özetlenebilir.

Kırgızlar'ın Şekillenmesi

Bu dengelerin doğduğu ortamı özetleyelim: “Bozkırların orta kesimleri; değişik görüntüleriyle hayat için zengin imkânlar sunan ormanlarla bezenmiş sıradağlarla kaplıdır. Ancak steplerin kuzey kesimleri gerek hayat için gerekse hayvancılık açısından kısıtlı imkânlar sunan taygalarla örtülüdür. Gür ormanlarla kaplı olduğu için Tayga Denizi denilen bu bölge; step orman ve tundra ormanları şeklinde ikiye ayrılmış ve gezici kabilelere yurt olmuştur. Bozkır dilleri, kuzeye kadar uzanır. Bu bölge, 7.-8. yüzyıllarda en bilinen manasıyla Yukarı Yenisey olarak isimlendirilmiştir. Burada, Türk ve Uygurlara genel olarak benzemeyen Kırgızlar'ın kenar kültürü teşekkül etmiştir. Dil ve alfabelerinin yakınlığına karşın Kırgızlar, Türkler'den ve Uygurlar'dan bazı özellikleri ile uzaktırlar ve ekmek kavgası için ardı arkası kesilmeyen kavga üçgeninde üçüncü noktayı oluşturuyorlardı.

Kırgızlar; kuzey, doğu ve kuzeybatıda Orta Asya ile hiçbir bağlantı bulunmayan halklarla, daha doğrusu kabilelerle komşu idiler. Bu eski Sibiryalılar, komşularının düşmanlığını çekecek veya onlarla ilişki kurmalarını gerektirecek herhangi bir öneme sahip değiller idi. Sibirya halklarının etnik farklılıkları, 18.yüzyıla göre 8. yüzyılda daha fazla idi. Kafkas Dağları'nda çeşitli milletlerin artıkları bulunduğu gibi Sibirya taygalarında da kendilerinden önce iki bin yıl boyunca yoğun gelişmeler yaşayan milletlerin kalıntıları hayat sürmüşlerdir.

Kırgız topraklarının kendileriyle akrabalığı bulunan Sibirya taygalarındaki kabilelere dolaysız yakınlığı, Kırgız devletinin oluşum ve gelişimine imkan hazırlamıştır. S. V. Kiseleff'in saptamasına göre, Kırgız hanlığı, başlarında kağan bulunan birkaç kabilenin birleşmesinden meydana gelmiştir.

Tarihi kaynaklar Kırgız hanlığının kuzey sınırlarını şu şekilde

çiziyorlar: 'Güneybatıda ko-lo-lu'ya (Karluklar) kadar (Kırgızlar; Salayır sıradağlarına kadar Tomi ve Biya'nın yukarı kısımlarında egemenliği ele geçirdiler); doğuda Ku-li-kanlar'a (Yani Angara'nın yukarı kıyılarında yaşayan Kurikanlar'a) kadar; kuzeyde Kırgızlar'dan üç misli kalabalık olan çok uluslu Bomalar ve Yeloçiler onlarla sık sık dolaşıp durdular.'

Bomalar at yetiştirmiş, toprağı işlemiş, ahşap evler kurmuş; ama bir devlet kuramamışlar ve her kabile kendi reisleri tarafından bağımsız olarak yönetilmiştir. Yüz görünüşleri Kırgızlara benzese de dilleri arasında bir yakınlık yoktu. Bu esrarengiz halkın yaşadığı bölge muhtemelen Alakçin'le iç içe geçmiş olan aşağı Angara (Yenisey Irmağı'nın doğu kolu RZ) vadisiydi. Yani; Kırgız hanlığının kuzey sınırı Kızılyar'ın daha kuzeylerine düşüyordu.

W.W. Barthold; Bomaların Yenisey Ostyaklar'ı, yani güneyden güçlü Kilik halklarının hücumlarına maruz kaldıkları şeklinde bir efsanede adları geçen Ketler olduğu düşüncesindedir.

Kırgız Hanlığının kuzey sınırlarıyla ilgili hipotez, büyük bir ihtimalle, 'Tang-shu'da geçen 'Bütün nehirler (Yenisey havzasındaki nehirler), kuzeydoğuya dökülür. Bu nehirler Hakas'ı keserek birleşirler ve kuzeye akarlar.' sözlerine dayanmaktadır.

Bu durumda, büyük bir olasılıkla bu nehir Angara'nın biraz aşağı akımında Yenisey kıvrımını izlemekte idi. O halde sınır, Türk Ugor-Samoyedler ve Evenkler'in bugünkü etnografik sınırı ile çakışmakta idi.

Doğu sınırlarına gelince, burada ana kütleyi oluşturan kısmı Doğu Sayan eteklerinden (Baykal Gölü'nün batıları, R.Z.), diğer kısmı ise Oka (Angara'nın bir kolu) ve Angara ayrımından itibaren başlar. Bu iki sınır arasında kalan topraklarda üç kabile yaşırdı: Dubolar yani Tuvınlar (Kökçölutlar), Mi-li-chie (Milige) yani Merkitler ve E-chiler; yani Uranhalı A-chenler.

Bu kabilelere saldıran Kırgızlar onları yenip aldıkları esirleri kö-

le yaptılar. Orman kabileleri, bu saldırganlık karşısında gece baskınları yaptılarsa da başarılı olamadılar. Kırgızlar'ı püskürten tek kabile; Angara'da yaşayan Kurikanlar oldu. İkinci sınırda savaşan taraflar arasında öyle bir gerginlik yaşandı ki Sayan nehri boyunca yaşayan orman kabileleri Kurikanlar'la birleşmek zorunda kaldılar (s. 328-329)".

Yukarıdaki değerlendirme bir başka oluşumu da ortaya çıkarıyor. Açına hanedanının bulunduğu yerden daha kuzeydeki Sibiryaya taygaları bile zamanla bu soyun yönetim gücünü kabul etmiştir. Kurikanlar'ın, Türk boyu olarak Sibiryaya orman kabilelerini korumaları altına almaları, Türk etkisinin Güney Sibiryaya'da başat hale geldiğini de gösteriyor. Böylece Güney Sibiryaya kabileleri de Türkleşen Asya'nın bir parçası haline geliyorlar.

"Sibiryaya'da yapılan arkeolojik çalışmalar, Kurikanlar'ın yayılma alanlarının, kıyılarında oldukça yoğun yerleşmelerin yaşandığı arkeolojik belgelerle kanıtlanmış bulunan Baykal Gölü'nü merkez edinen Kurumçi kültürü ile paralellik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Kurikanların saçıldığı diğer bölgeler ise Olhon Gölü'nü de içine alarak Baykal'a kadar uzanan Angara ve Lera Nehirleri'nin yukarı akımları idi (s. 330)".

Daha önce belirtildiği üzere Kurikanlar; Açına soyunun ata mesleği olan demirciliği yürüten bir kabile olarak öne çıkmaktadırlar.

"Töles kabileleri tarihleri boyunca yaşadıkları yerleri defalarca değiştirdiler. 7. yüzyılın ortalarında, yaşadıkları yerler aşağıdaki gibidir:

Batıda Tsabhan nehri ile doğuda Orhon nehri kolları arasındaki Hangay dağlarında Tou-lan-kie (Telengitler), Selenge Nehri'nin yukarı akımında Sih-kie'ler (İzgiller), Selenge -Orhon arasında Tung-lo'lar (Tonralar), Selenge ve Orhon'un aşağı akımlarında Pu-kular (Bukular), Tola ve Orhon arasında Uygurlar, Kerulen'in kuzeyinde, Hen-tei ve Kingan arasında Pa-ye-kular (Bayırkular), Selenge va-

disinde, Pu-kular'ın batısında Sih-kie'ler, Bayırkular'ın güneyinde Pai-hsiler (Baysiler), Baykal'ın arka tarafında Kurıkanlar, Alashan dağlarında A-tieler (Edizler), Ordos'un batı steplerinde Hunlar ve Chi-piler (Ki-piler).

Töles kabilelerinin kuzeyinde, Yenisey'in yukarı havzasında Kırğızlar; Baykal'ın öte tarafında, doğuda kim oldukları bilinmeyen Kui-lo-po (Guylobo) kabilesi yaşamıştır.

Doğu Hangay'da, Ötüken'in kara taygalarında Türklerin yenilgisinden arta kalan halklar yaşamaya mecbur edilmişlerdi. Fakat, muhtemelen bunların sayısı azdı. Türkler'in büyük kısmı –Sirler de dahil- yakınlarıyla birlikte kuzeye ve Ordos'un doğusundan Yin-shan'ın kollarına kadar uzanan topraklara saçıldılar.

Gobi Çölü, kuzeyden güneye doğru göçebelerle meskun olduy- sa da orada yaşayan kabilelerle birlikte Çinli genel valinin yöneti- minde bulundular.

Cungarya (Tanrı Dağları'nın kuzey hatları ile Büyük Altaylar'ın güney uzakları) ve Yedisu'da ise şu halklar hayat sürüyorlardı:

Kara İrtiş ve Urungu'da Karluklar, Orta Tien-shan'da İli nehri kıyılarında Türgişler; onların batısında Shu-ni-shihler; güneybatı Cungarya'da Neşetiler; Manas nehri ve doğusunda Hulusiler; Gü- ney Mançurya'nın doğu kesiminde Basmıllar (Basmalar) yine aynı yerde Orta Asya Hunlarının torunları Sha-to'lar (Şatolar).

Şu ana kadar isimleri sayılan kabilelere Orhon yazıtlarında adı geçen ve 710-711 yılları arasında Türgişler'le savaşmış olan Kengeresler'i de eklemek gerekir. Bunlar, Peçenekler gibi Kangar denilen kabileden başkası değildir ve Sırderya'nın orta ve aşağı akımlarında yaşamışlardır.

Kara İrtiş'teki Kurluklar'la, Sırderya'daki Peçenek-Kangarlar arasında o dönemlerde Kıpçaklar'ın yaşadığı geniş bir bozkır uzanır. Bugün bu topraklar Kazakistan adıyla bilinmektedir nam-ı diğeri ile Deşt-i Kıpçak, yani Kıpçak stepleridir. Burada Kangarlar

(Kanlı kabilesi) Kıpçaklar'la kaynaşarak doğuda Kıpçak, Avrupa'da Kuman ve Rusya'da Poloves ismiyle tanınan milleti oluşturdular.

Güneyde, Sırderya ile Amuderya arasında (Bu iki nehrin aşağı akımlarında) Parthlar'ın yakın akrabası olan Türkleşmiş Ariler'den başka Türkmenler veya Guzlar yaşadılar.

Şu ana kadar isimleri sayılan kabileler, Orta Asya'da yaşamış olan kabile birliklerinin sadece büyük bir kısmını oluştururlar. Küçük kabileleri ise ancak isim olarak biliyoruz. Mesela; Azlar, Çikler, Abarlar ve diğerleri...

Eski dönemlerde Kapçaklar, Çinliler'in Chie-liang dedikleri vadede, Altaylar'da yaşadılar. Chie-liang kelimesinin 'cılan-yılan' kelimesinden -ki Yılanlıdağlar ve Zemeynagorsk (Yılanlışehir) kelimeleri de buradan gelmektedir- bozulma olduğu kuşkusuzdur.

G. Griyimaylo, Kapçaklar'ın, Ting-lingler'in Boma kabilesinden çıktıklarını varsaymaktadır. Muhtemelen, bunlar Türkler'e bağlı halklar arasında idiler ve 630'daki yenilgiden sonra onlardan ayrılarak mağluplarla birlikte Alashan'da eski efendileriyle birlikte yerleştirilmişlerdi. Şüphesiz (bu) halkın hepsi buradakiler değildi ve kalanlar Kan(g)lı'larla kaynaşarak Kuman veya Poloves ismiyle bilinen yeni bir kitle oluşturdular.

Açına ordasına isyan edenler arasında, Seyantoların torunları Sir'ler de vardı. Tonyukuk'un yazıtında geçen 'Türk-Sir bud'un' ibaresi de 'Türk-Sir halkı' demektir.

646'da Seyanto hanlığı, (Çin) imparatorluk güçleri ve onların müttefiki Uygurlar tarafından ortadan kaldırıldıktan sonra başsız kalan halk, yani Seyantolar'ın torunları, Pei-shan Nehri'nin kolları çevresine saçıldılar. Türklere dış gıcırdatıyor, ama Çinliler'den nefret ediyorlardı. Bu yüzden, onların Türkler'e katılmalarına şaşmamak gerekir. Çünkü onlar, Türkler'in sancakları altında yürüyerek kendilerine bunca kötülük yapan Çinliler'den intikam almayı umuyorlardı.

Bundan başka Ordos (Moğolistan'ın güneyi, Hoang-ho havzası) ve Alashan'da Güney Hunları'nın kalıntıları ve diğer Türkçe konuşan kabileler yaşıyorlardı ve elbette bunlar Açına prensinin ordasındaki tebaa (bağımlı üye) sayısını artırmakta idiler. Yürüyüşler, savaşçıları birbirlerine yakınlaştırıyor ve ölüm karşısında saflarını sıklaştırarak birbirlerinin hayatlarını garanti altına alıyorlardı.

Buna bağlı olarak uzak steplerde tezekle yakılan küçük ocak başlarında Sirler, Türkler'le kurutulmuş etlerinin son dilimini paylaşmış; Uygur, Tatabı'nın yarasını sarmış; Tankut, düşman kementiyle yakalanmış Ediz'i kurtarmıştır. Birbirinden hiçbir zaman nefret etmeyen bu kabileler şimdi el ele vererek doğuda ve batıda savaşlara katılmışlar ve kaderin cilvesiyle yeni ve farklı boyların ortaya çıkmasında rol oynamışlardır. Elbette onlar, vaktiyle atalarının birbirleriyle savaştıklarını hatırlamışlar, fakat hayatın yaratıcı gücü bunları bilinç altına gömerek üstünü kapatmıştır. Henüz 7. yüzyılın 50'lerinde, daha önce düşman olanlar dost olmuşlar; yirmi yıl sonra onların çocukları kardeş olarak 'Göktürk' isminde yeni bir millet meydana getirmişlerdir.

Artık onlara 'Kadim Türkler' (Eski, Öz Türkler) denilemezdi. Aksine onlar, atalarından çok şeyi miras alan, ama bu arada yabancı öğeleri de kabul eden 'Türk kara kamu budun' yani 'Bütün Türk Halkları' idiler. Onlar; Asya'nın tarihinde ağırlıklı söz sahibi olmuşlar; Gobi'nin kuzeyinde Baykal, güneyinde ise Shan-yü genel valiliğini, göçebeleri idare etmesi için görevlendiren Tai-tsung, Li Shih-min'e dahi nasip olmayan bir biçimde Asya tarihinin gidişini değiştirmişlerdir (s. 333-334)".

Beklenmeyen Başkaldırı

Prof. Gumilev, yukarıdaki değerlendirmesinde, artık eski Türk ordasının (Açına/Türküt) hızlı bir değişimle Orta Asya'daki kabile-

lerin büyük bölümünü kendisine bağladığını, bunun sonucunda da büyük bozkırda bu kabilelerin Göktürk adıyla yeni bir millet yarattığını söylüyor. Bu görüş, Türk kimliğinin başkalaştığını değil, daha geniş coğrafyaya ve birçok kabileye kimlik olarak aktarıldığını ortaya koyuyor. Türk'ün (Açına) bozkurt başlı sancağı altında Türkleşme gerçekleşirken bir asimilasyondan çok, gönüllü katılımın ortaya çıktığına da dikkat etmek gerekir. Bunda Açına soyunun ırkçı (şoven) dayatma içinde bulunmamasının etkisi vardır.

Yeni devletin kurulması, hemen hemen olanaksız denilen koşullarda başarılmıştır. Çünkü, Göktürk Hanlığı'nı (İkinci Büyük Türk Hakanlığı) kuracak olan önderler; Çin'de Tang Hanedanı'nın denetiminde tutuluyorlardı. Bunlar Çin'de eğitilmişler; kendi köklerinden koparılmak için her türlü ödünle imparatorluğa bağlanmaya çalışılmışlardı. Kendileri gibi bağlı kuvvetleri de Çin'in denetimi, gözetimi altında idi.

Buna karşın 679 yılında şiddetli bir isyanla Çin'i allak bullak ettiler. Üstad Gumilev, bu başkaldırı ortamını şöyle anlatıyor:

"Türkler isyan ederek ümitsiz bir maceraya atılmışlardı. İmparatorluğun (Çin) merkezindeydiler ve dört bir yanları düşmanla çevriliydi. Ne kendilerini destekleyen bir ülke, ne müttefikleri vardı ve sayıca da düşmandan çok azdılar. Onlar; bu gerçekleri göz önüne almadan isyan ediverdiler. Ne Çinliler ne Türk tarihçileri küskünlükler ve boyunduruk altında tutulma konusunda hiçbir şey söylemiyorlar. Halbuki kitabe (Orhon Yazıtları: Bundan sonra Gumilev sık sık Tonyukuk, Kültegin ve Bilge Kagan yazıtlarına gönderme yapacaktır. RZ) Türkler'in daha iyi bir hayat için değil, özgür yaşamak ve kendi devletlerini kurmak amacıyla isyan ettiklerini yazmaktadır: 'Kendi emeğini ve gücünü Tabgaç devletine (Çin: Tang İmparatorluğu, RZ) vermeyi istemeyen Türk halkı (Türk budun) 'Kendimizi öldürüp yok olalım, daha iyi!' dedi. Ve onlar, ölüme gittiler!'

Kitabe, Türk halkının kimseye boyun eğmemeyi, her şeyden çok yeğlediğini özellikle belirtiyor. Hakarete uğramışlık duygusu, bütün Türk halkını şiddetli bir isyana sevk etti. İsyân öylesine şiddetli geçti ki, başlangıçta isyancılar hayli başarılı oldular. (İsyancılar) Açına soyundan bir prensi, Ni-shu-bek'i Han ilan ettiler ve gezme-ye gider gibi isyanı bastırmaya gelen askerleri kılıçtan geçirdiler (s. 338)".

Çinliler aslında bu isyanı pek beklemiyordu. Çünkü Tang yönetimi Türkleri eritme (asimilasyon) politikası uyguluyordu. Bu durum, daha sonra Türk yöneticileri tarafından özellikle dile getirilmiş ve milletin bu yüzden uğradığı felaketler ders olması için ayrıntılarıyla verilmiştir. Yollı Tegin'in Elteres Kağan için diktiği yazıtta anlatılıyor ki: "Altın, gümüş, şarap ve ipeği böylesine bol veren Tabgaç halkının dili şirin, ipeği nefis imiş. Şirin dili, nefis ipeği ile aldatıp uzak milleti bu şekilde kendine yakınlaştırmış. Yakın komşu olduktan sonra, kendi kötü ilimlerini (alışkanlıklarını, R.Z.) öğretirmiş."

Yollı Tegin, 730'larda halkı çok acı biçimde uyarıyor: "Ey Türk halkı! Sen zayıf ve açken söylenen sözlerin içeriğini anlayamazsın. Karnın doyunca da açlığın ne olduğunu hatırlamazsın."

Böyle davranan ve Çin'e yanaşan halkın başına neler gelir; onu da bu Türk Hanından öğrenelim: "Şirin sözüne, nefis ipeğine aldanıp Türk halkının çoğu öldü. Türk halkının bazılarını orada kötü kişiler şu sözlerle kandırdılar: Uzakta olsan kötü ipek, yakında olsan iyi ipek verecek diye kandırır imiş. Cahil kişiler bu sözlere inanıp yakına vardılar, birçokları öldü. (s. 351)"

Görüldüğü gibi Türk halkı, isyan öncesinde ikiye ayrılmıştı. Büyük kısmı, Çin'in ipek, gümüş, altın, şarap vereceğine inanmış, kendi devletinden, ordasından kopmuş; Çin'e hizmet eder hale gelmişti. Hatta ordasıyla ve ordusuyla Çin'e gidip itaat sunan beyler, kabileler vardı. Bunlar; kurtuluşu; Çin'in koruması altına girmekte

görüyorlardı.

Diğer bir grubu ise Çin'i büyük ve tehlikeli düşman olarak gören ve Çin'den uzak duran Türkler oluşturunuyordu. Bozkırda kalan bu zayıflatılmış kabileler, özgürlüklerini Çin ipeğinden ve altınından daha değerli görüyorlardı. Bunların, savaşçı öğeleri parçalandığı ve çoğu da Çin'e kapılandığı için Çin'le mücadele edecek durumları yoktu. Çin'e başkaldıran öğelerin yine Çin içinden çıkması bu yüzden hiç de şaşırtıcı değildir. Çünkü Çin'e giden ama orada zenginlik, refah yerine kölelikle karşılaşan bu kabileler, özgürlüklerinin değerini anlamışlardı. Bütün bilgiler; Türklerin ipeğe, şaraba, altına değil özgürlüğe kavuşmak için harekete geçtiğini göstermektedir.

Bu yüzden de ilk isyancılar canlarını dişlerine takıp savaştılar, Çin'in büyük ve güçlü savaş makinesi karşısında ilk başarıyı da elde ettiler.

Çin nüfusunun 60 milyona yaklaştığı o dönemde; 12 bin kişi kadar oldukları anlaşılan isyancılar, ertesi yıl, 680'de gelen ikinci Çin ordusunu arkadan vurarak ağırlıklarını yok ettiler. Fakat kurnaz Çinli kumandan Pei King-hien, bir tuzak hazırladı. Türkler, Çin ağırlıklarını yağmalarken pusudaki askerleri ile saldırıp isyancıları kılıçtan geçirdi. Kalanları da Hei-shan Dağı'nda kuşatma altına aldı. İsyancılardan bir bölümü Türk hanı Ni-shu-bek'e ihanet edip kellesini kestiler ve Çinliler'e verdiler. Fakat diğer isyancılar Çin ile savaşmayı sürdürdüler. Türkler Sarı Nehri geçip geri çekildiler ve Fu-nien'i han ilan ettiler. 681'de Türkler yeniden Çin'e saldırdılar. Çin ordusu saldırıyı püskürttü. Bu arada Fu-nien Han ile kumandan Feng-bek arasında anlaşmazlık çıktı ve isyancılar bir kez daha bölündüler. Buna karşın, saldıran Çin süvari birliği perişan edildi.

Çin ordusu güneyden saldırınca Fu-nien kuzeye çekilmek zorunda kaldı ama orada daha sert bir düşman olan ve Çin'le bağımlılık ilişkisi bulunan Uygurlar onları bekliyorlardı. Bunun üzerine Han Fu-nien, kendisi ve savaşçıları için genel af çıkarılması garanti-

si alarak teslim oldu; ama Chang-an'da meydanda kellesi kesildi.

Tonyukuk yazıtı, bu olaydan ayrıntılı biçimde söz eder: "Hansız kalan Türk halkı Tabgaç devletinden ayrıldı; kendi hanına sahip bir millet oldu. Fakat, hanını terk ederek yeniden Tabgaç devletinin emrine girdi. Galiba Tanrı şöyle dedi: 'Ben sana han vermiştim, sen ise kendi hanını bırakıp başkalarına boyun eğdin. Teslim olduğun için, Tanrı 'Öl!' dedi herhalde. Türk halkı öldü, bitti, yok oldu."

Bu ilk isyanın genel değerlendirmesini Gumilev şöyle yapıyor: "Bu bir toplu halk isyanıydı. Bu yüzden kaderi her türlü analojik harekete bağlıydı. Türkler'de disiplin ve savaşa hazırlanmış kumandanlar yoktu. Öküzlerle çekilen kağnılar, hızlı hareket etmelerini engellediği için onları arabalarla değiştirdiler. Fakat düşman her yerdeydi. Hediye ve ödüllerle her zaman kandırılan Sarı Nehir'deki Uygurlar veya Tokuz Oğuzlar, İmparatorluğun sadık hizmetkârları haline gelmişlerdi. Türkler'in sahip olduğu vakardan da yoksundular. Hürriyetsever Uygurlar ise güçlü bir devlet kuramamış, buna kalkışmamışlardı da... Tibetliler ise uzaktaydılar. İsyân bastırılmıştı fakat başka bir şekle bürünerek devam edecekti (s. 340)".

Türk halkının Çin'e karşı başlattığı ve 679'dan 693 yılına kadar süren bu isyanın sebebi üzerinde duran Gumilev, batılı tarihçilerin asıl gerçeği göremediklerini vurguluyor. Gumilev, Orhon Yazıtları'na dayanarak isyanın sebebini yine Türkler'in şaşırtıcı biçimde dile getirdiklerini şöyle gösteriyor:

" '...Tabgaç halkına; beylik evladı kul oldu, hatunluk kız çocuğu cariye kaldı. Türk Beyler Türkçe isimlerini bırakıp Tabgaç beylerinin Tabgaçça isimlerini kabul edip Tabgaç'a bağlandı. Elli yıl gücünü ve emeğini (ona) verdi.

Doğuya, gün doğuşuna (Mukri; Mo-ho. Mançurya ve Amur boyunca) ordu göndermişti. Batıda Temir Kapı'ya kadar (Şimdiki Buzgala) ordu göndermişti. Tabgaç hakanına (onların) devletini,

1.1 Türk Kimliği

Devletini alıp vermişti. Türk halkı, bütün kişilere şöyle dedi: Devletli halk idim şimdi devletim nerede? Devletimi ben kime verdim, dermiş. Hakanlı halk idim, hakanım nerede? Gücümü, ememi hangi hakana harcıyorum, dermiş. Böyle deyip Tabgaç hakanına karşı çıkmış.'

(Bu) olayların gidişinin analogik kavramı, Ongin Yazıtı'nda anlatılmaktadır: 'Hakanlık yapan hakanını bir kenara atan Türk halkı, gün doğumuna ve gün batımına; güneyde Tabgaç'a, kuzeyde dağ ormanlarına kadar saçıldı. Kahraman yiğitlerini balbal kıldı (Kendi yiğitlerini başkasına öldürttü.). Türk halkının adı (bile) yok olmuştu. Ama Türk halkı yok olmasın diye, kurban olmasın diye yukarıdaki (Gök) Tanrı söylemiş...'

Fu-nien'in öldürülmesinden sonra Türkler dağılmışlar; orda, Chung-chai-shan Dağı'na yerleşmişti.

Bu ilk isyanı, Çin'deki aksakallar hazırlamışlardı ama sırada Çin'de yetişen, orada eğitim gören önder kadro vardı. Bu ikinci kalkışmada başbuğluk, Kutluğ tarafından üstlenilecekti.

Kutluğ (Ku-tu-lu), birinci kuşak hanlarından Kat İl-han'ın uzaktan akrabasıydı. Bugün için çılgınca sayılabilecek bir hareket başlattı. Çin'den 17 seçkin arkadaşıyla kaçtı. Türk -Çin sınırına gelince başka yiğitler de onlara katıldılar ve sayıları 70 oldu. Belli oluyor ki, Çin'e güvenen Türk kabileleri, umduklarını bulamamışlardı ve ayrıca yaşadıkları hayat da esaretin bir biçimi olarak onlara ağır geliyordu. Bu yüzden Kutluğ'un çılgınca başkaldırısı, yandaş bulmakta gecikmedi. Sayıları 700'ü buldu.

Kutluğ, bozguna uğramış kitleyi, düzenli Çin ordusunun mızraklarından uzak tutmak için gerilla savaşı başlattı. Önce Çin'in destek gücü Uygurlar'a saldırıp onların yıldı sürülerini yağmaladı. Yönetim alanında disiplini sağladı. Bilinçsiz kişilerle uğraşmak yerine eski devlet görevlilerini ve savaş deneyimi olanları yanına alıp toplumunu onlarla şekillendirdi. Bu çalışmalarında o, Çin'de iyi

eğitimden geçmiş olan Tonyukuk ve A-shih-te Yüan-chen gibi bilgeleri de yardımcı seçmişti. Çünkü bunlar; düşmanın zayıf yönlerini ve onlarla nasıl savaşmak gerektiğini iyi biliyorlardı.

Önce "tudun" sonra "İlteres Kağan" unvanını alan Kutluğ'un mücadelesi yazıtlarda şöyle anlatılıyor: "Kağan 17 kişiyle çıkıp gitmiş. Onun (Çin sınırında) gezindiğini öğrenen şehir sakinleri dağa kaçtılar. Dağda yaşayanlar ise aşağı inerek toplandılar ve 70 kişilik bir öbek oluşturdular. Tanrı (Tengri) onlara güç verdiği için kağan atamın savaşçıları kurt gibi imiş, onun düşmanları ise koyun gibi imiş. Savaşçılarıyla ileriye (doğuya) ve öne (batıya) yürüdü ve böylece 700 erkek yığdı. 700 kişi olduklarında İlteres; devletini yok eden, hakanını yok eden halkı; cariyeye haline gelen, kul haline gelen halkı; Türk egemenliğini yok eden halkı; ata babalarının yasa kurallarıyla örgütleyip yönetti. O zaman tölis-tarduşu, yabguyu, şadı belirledi."

Kutlu(k/g) Han'ın neredeyse sıfırdan alıp yeniden örgütlediği başkaldırı ortamı; daha sonra birinci aksakal/bilge (Başyardımcı/başvezir) olacak olan Tonyukuk adına dikilen yazıtta da anlatılıyor: "Ben Bilge Tonyukuk... Tabgaç devletinde eğitim gördüm. Türk halkı, Tabgaç'a bağlı idi. (...)

Ağaçlar ve kayalar arasında kalanlar toplanıp 700 kişi oldular. Onların iki kısmı atlı, bir kısmı piyade idiler. 700 kişiyi idare eden kişi, onların büyüğü şad idi. O dedi: 'Bana katıl!' Ben, Bilge Tonyukuk, ona katıldım. Kağan'ı da yücelteyim, dedim. Ben düşündüm: Birisi, tezeğine bakarak arık ve semiz boğanın olduğunu bilse bile bu arık boğanın, bu semiz boğanın diye ayırt edemezmiş diye düşündüm. Böylece, Tanrı bana ilim verdiği için, hanın algılama derecesinin kıt olmasına karşın, (Yazıtın bu bölümünün çevirisinde hata olduğunu daha sonra açıklayacağız. R.Z.) onu da yücelteyim, dedim. Bilge Tonyukuk, Buyla Baga Tarhan'la birlikte hareket eden Hakan, güneyde Tabgaç'ı, doğuda Hitay'ı ve pek çok

Oğuz'u öldürdü (s. 342-343)''.

Bilge Tonyukuk yazıtında Kutluğ Han'dan, algılama gücü zayıfmış gibi anlatsa da, onun çok iyi bir örgütçü olduğunu gelişmeler ortaya koyuyor. En başta, Çin'deki Bilge Tonyukuk'u ikna ederek isyanın elebaşlarından birisi haline getiren Kutluğ Han, yani İlderiş (İl-El deren yani el/devlet devlet kuran) Han'dır.

İsyan eden güçlerle karşısındaki güçler arasında çok büyük bir dengesizlik bulunmaktadır. Nüfusu yüz binin altına gerileyen Türk boyu ile karşısındaki 50 milyonu aşkın Çin'in kıyaslanması bile mümkün gözükmemektedir.

Düşman sadece Çin de değildir. Büyük Türk Hakanlığı'nın mirasçısı olarak ortaya çıkan isyancıların karşısında, eski devlet döneminde Türkler'e baş eğmiş kabileler de bulunmaktadır. Daha önce Türk kabileler birliği biçiminde anlattığımız yapılar; aslında bağımsız birimler durumundadırlar ve Türk (Açına) boyu ile bir tür rekabet yürütmektedirler. İşin daha zor yanı da Açına ile rakip konumdaki Türk soylu kabileler, Çin ile sıkı işbirliği yapmaktadırlar. Türkleri zorlayan da işte bu olumsuz yapılanmadır.

Bu yüzdendir ki Kutluğ Han, isyanını önce vurkaç saldırılarına dayandırmış, bu yolla at ve asker toplamış, sonra da Çin sınırına doğru yönelmiştir. 682 yılında başlayan Türk saldırıları kısa zamanda Çin'in Doğu Türk Hakanlığı'ndaki yönetimini (Shan-yü bölge genel valiliği) işlemez hale getirmişti. Bu durum Çin'de hükümet darbesine yol açtı ve İmparatoriçe Wu, oğlu Chung-tsung'u tutuklattı.

Türk saldırılarına son vermek isteyen Wu, 686'da Türkler'in ordasını ele geçirmek üzere Chung-chai-shan Dağı'ndaki kampa bir ordu gönderdi; ama Kutluğ bu orduyu bozguna uğrattı. 687'deki Çin saldırısı da durduruldu ve düşman bozguna uğratıldı. Çin; Türk gücü karşısında bir şey yapacak durumda değildi artık.

Doğu Türkleri'nin bu isyanından önce Batı Türk Hakanlığı'nın

etkili güçleri de harekete geçmişlerdi. Kaşgar-Issık Göl hattındaki Türk Kang-yüe kabilesi Çin'in etkili bağımlısı olarak görev yapıyordu. Orta Tien-shan'da bu kabileye Batı Türkleri 673'te saldırdılar. Bu isyancıların başında ise Kibu-çur adlı Açına soyundan birisi bulunuyordu. Kibu-çur, Balhaş Gölü'nün doğusundaki Yen-mien Töleslerini de yanına çekmeyi başarmıştı. Çarpışmalarda Çinliler ve yandaşı Türk kabileler Kibu-çur'u yenip isyanı bastırdılar.

Çin; askeri gücü, ekonomik gücü ve usta siyaseti ile bozkır kabilelerini ele geçiriyor, Türkler'e karşı kullanıyordu. Tonyukuk, bu durumu, "Düşmanlar, çevremizi kuzgunlar gibi sarmışlardı!" diye anlatmaktadır. Tonyukuk, Çin ile savaşırken Çin'in kuzeyindeki Oğuzlar'ın arasında yedi güçlü kabilenin düşman durumunda olduğunu özellikle belirtir. Bilge Han'ın oğlu Yollıg Tegin ise düşmanları daha açık biçimde saymaktadır: "Sağdan (güneyde) Tabgaç halkı düşmanımızdı. Soldan (kuzeyde) Tokuz Oğuzlar'ın hakanı Baz Kağan düşmanımızdı. Kırgızlar, Kurıkanlar, Otuz Tatarlar, Kıtay (Kıtanlar) ve Tatabılar (Hi) hepsi düşmanımızdı. (s. 348)"

Baz Kağan, Türk isyancılara karşı üçlü ittifak kurmayı önerdi. Çin ve Kıtan ile Uygurlar birleşerek üçlü saldırı ile Kutluğ'u yok edeceklerdi.

Kutluğ'un casusları bu planı ona iletiler. Tonyukuk'la baş başa veren Kutluğ, düşmanlarına baskın yapma kararı aldı. Bin kişiyi batıya doğru On Oklar'ın yapabileceği bir saldırıyı durdurmak için gönderen Kutluğ; kuzeye, yani Uygurlar'a karşı 2 bin kişilik süvari birliğini Tonyukuk'un kumandasında sevk etti. Toğla (Tola) nehri kıyısında 2 bin Türk, 6 bin Uygur savaşçısını bozguna uğrattı ve Baz Kağan öldürüldü. Uygurlar, Türkler'in egemenliği altına girmek zorunda kaldılar.

Bu daha başlangıçtı. Kutluğ, düşmanları ile sürekli savaştı ve onları 20 kez bozguna uğrattı. Bu mücadelelerde Halha bölgesini egemenliğine almıştı. 693'te Kutluğ ölünce, yerine Türk ülüş siste-

mine göre kardeşi Moçur; Kapağan Kağan unvanı ile geçti.

Yollığ Tegin, dedesi Kutluğ İlteres Kağan için diktiği yazıtta onun yaptıklarını anlatırken şunları yazmış: "Hakan olup halkı elinden tutarak ayağa kaldırdım. Fakir halkı zengin yaptım. Az halkı çoğalttım. Ya sözlerim yalan mı?"

Gerçekten de Kutluğ; bir "Çılgın Türk" idi.

Onunla birlikte Çin İmparatorluğu'na isyan bayrağı açan 16 arkadaş da çılgın Türkler listesindeki adsız kahramanlardır.

Göktürk Devleti; eski Büyük Türk Hakanlığı'nın toprakları üzerinde ve o hakanlığı yaratan güçler tarafından kurulmuştu. Fakat; bu iş çok güç şartlarda, çok dar kadrolar tarafından başarılmıştı. İşte bu durum; Türk'ün yaratıcı gücünü gösteren büyük tarihsel bir veridir.

Çin'de, kuşatma altında, Çin'in çok büyük savaş ve denetim aygıtının baskısı altında harekete geçen 17 kişi bir ateş yakıyor; o ateşin çevresine önce yüzler, sonra binler toplanıyor.

Bir yanda Çin'in altın, gümüş, şarap, ipek gibi çekici rahatlığı; bir yanda ölüm...

Ölüm olasılığı da çok yüksek...

Buna karşın; mücadele sürdürülüyor ve belli bir aşamaya yükseltiliyor.

Halha'da ortaya çıkan yeni Türk devleti, doğu, güney ve batıdan Çin ordusu tarafından baskı altında tutuluyordu. Türk halkının büyük bölümü de Çin sınırları içinde kalmıştı. Kuzey'de, Sibiry'a'da ise Türkler'in (Açınalar'ın) azılı düşmanı Kırgızlar vardı.

Kapağan Han, Çin'deki Türkleri harekete geçirebilmek için Çin sınırına yıldırım baskınlar düzenledi. İmparatoriçe Wu'ya elçi gönderip kendisinin tebaa (bağımlı) sayılmasını istedi. Bu durum, aynı zamanda yeni bir devletin varlığını kabul etme sayılacağı için Çin yönetimi buna yanaşmadı. Yeni bir Çin ordusu, göçebelerle kuvvetlendirilerek yollandı ise de Ötüken ormanlarına saklanan Türklere

ulaşmaları mümkün olamadı.

Çin'in bağlı kabilelere karşı ağır vergiler uygulaması, Türklerin isyanı, doğuda, Mançurya'da yaşayan Kitanlar'ın ve Tatabılar'ın (Hiler) isyan etmesine sebep olmuştu ki bu da Türkler'in hareketini daha da kolaylaştırmıştı. Tatabılar bu isyanda Türkler'le işbirliğine gitmişlerdi.

Kapağan Han, Çin'e, Kitanlar'ı durdurmak için işbirliği teklifinde bulundu. Çaresiz kalan Çin yönetimi bunu kabul edince Kapağan Kağan Kitanlara saldırıp onları bozguna uğrattı ve Kitanlar, ormanlara sığınmak zorunda kaldılar.

Çin; Kapağan Han'ın beklentilerini karşılamadı; Türkler de güçlendiklerinden saldırılarını Çin'e yönelttiler ve Ordos'un kuzeydoğusunu hallaç pamuğu gibi attılar. Kapağan Han, kumandayı 'Tonyukuk'a bıraktı o da 23 şehri yerle bir etti. Bu saldırılar yazıtlarda Yeşil Öğüz'le (nehirle) sulanan Shan-tung Vadisi saldırısı olarak anılmaktadır.

İmparatoriçe Wu, Kitanlar yeniden harekete geçtiği için Türkler'in şartlarını kabul etmek zorunda kalmıştı. Kapağan Han oğul sayılacak, imparatoriçe ona kızını verecek ve Ordos'ta kalan Türkler'i serbest bırakacak; 100 bin çuval darı, 3 bin tarım aleti ve balta-lık demir verecekti.

Kitanlar, Çin'e teslim olmak yerine Türkler'e bağlanmayı uygun buldular. Böylece Mançurya da Türk egemenliğine girmiş oldu. Kitanlar artık, bozkurt başlı Türk sancağı altında savaşacaklardı. İşte Moğollar'ın Türkleşmesi bu süreçle açık biçimde başlamış kabul edilebilir. Elbette ki aynı coğrafyada, aynı kültür ikliminde yaşamak da bu benzeşmeye yön veren güçlü etmenlerdi.

Kapağan Han Çin'deki iç karışıklıkları kuvvetlendirmek için 698'de İmparatoriçe Wu'ya karşı olan Çin veliahdını desteklemek amacıyla Çin'e yeniden saldırdı. Kurnaz İmparatoriçe Wu ise, Çin'deki ve bozkırdaki Kapağan Han'a karşı olan Türkleri yanına

almak için 701 yılında kanun çıkardı ve “Türklerin köle yapılması yasaklanmıştır!” dedi.

Türgişler Etkinleşiyor

Doğu’daki Çin-Türk savaşı batıdaki Türğiş’lerin elini kuvvetlendirmişti. Türğişler; İli Vadisi ile Tianshan’ın kuzey dağlık kesimlerinde bir hanlık kurmuşlardı. Türk kökenli Türğişler, Çin’e baş eğmiş Batı Türkleri’nin hakanı A-shih-na Hu-so-lou’yu ve onları yöneten Çin elitini 699’da Çin’in içlerine sürdüler. Bunun üzerine Kapağan Kağan yeğeni Mogilan Tarduş Şad ile 16 yaşındaki Kültegin’i, Çu-yu kabileleri (Batıdaki Çumiler, Çumugunlar, Çubanlar ile Şatolar) üzerine göndererek onları 701 yılında itaat altına aldı. Bu süreçte Yukarı İrtiş’te yaşayan Karluklar ile Dulu ittifakına mensup olup Güney Cungarya’da yaşayan Hu-vu ve Shu-nishih kabileleri de egemenlik altına alınmışlardı. Bu bölgedeki Basmullar da 703 yılında baş eğmek zorunda kaldılar.

Batı Türk Hakanlığı’nın toprakları üzerinde yavaş yavaş egemenlik kuran Türğişler, Abar ve Mukri kabilelerinin torunları olarak 7. yüzyılın ikinci çeyreğinde tarih sahnesinde yer aldılar. Bunlar beş Dulu kabilesi arasında sayılıyorlardı. 659’da Çin, Batı Türk Hakanlığı’nı yıktığında Türğişler İli Vadisi’nin yukarı kısımlarında ve batılarında yaşıyorlardı. Çinliler, Türğişler’i Sarı ve Kara diye ikiye ayırmaktadır. Prof. Gumilev, Sarı Türğişleri Mukriler’in, Kara Türğişleri de Abarlar’ın devamı sayıyor.

Türğiş Hanlığı’nı kuran Wu-chi-le’nin 140 bin savaşçısı vardı. Kara Türğişler ise nüfusun üçte birini oluşturuyorlardı ve sayıları 300 bin kadardı. Bunun beşte birini savaşçı kabul etmek gerekiyor. Bu rakamlar, Tang İmparatorluğu döneminde nüfusu 58 milyon olan Çin karşısında pek önemli görünmese bile Türk gücü ile karşılaştırıldığında çok önemlidir.

Bu nedenle Çin, Türgişler ile Türkler'e karşı bir ittifak yapma yoluna gitmiş idi. Fakat, bu sırada Araplar güneybatıdan bastırmış geliyorlardı. İşte Soğdiyana üzerinden yaklaşan bu tehlike Türgişler'in gücünü emdi ve onların ciddi bir devlet olarak ortaya çıkmadan sönmelerine yol açtı.

Arap tarihçileri, örneğin Taberi, Orta Asya'da Türkler'le savaştan söz ederken aslında Türgişler'le Araplar'ın savaşını anlatmaktadır. Araplar, Türgişler'i doğru biçimde algılamışlar ve Türk kabul etmişlerdir. Türgiş- Arap çatışmaları Kuteybe ile başlamış; iki taraf da zaferler kazanmış; Araplar bir ara Horasan'a kadar geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Soğdiyanlar'la Türgiş Hanı So-ko ittifak yaparak Orta Asya'da kısa da olsa egemenlik sağlayabilmiştir.

Bu süreçte Çin, Türkler'i zayıflatmak için yine diplomasiyi kullanmıştır. Tokuz Oğuz (Uygur) beyi Tu-kai-chi, Uygurlar'ı, Chipiler'i, Sih-kieler'i, Hun kabilelerini alarak Gobi'ye geldi ve Çin'in egemenliğine girdi. Bunda, Kapağan Kağan'ın içte barış kurmak konusunda yetersiz kalışı etkili olmuştu. Bu dönemde Türk prensleri Mogilan ve Kültegin, Doğu Baykal'ın ötesinde patlayan Bayırku isyanını bastırmakla uğraşıyordu.

Çin'in bu ikiyüzlü politikasını anlayan Kapağan Kağan, Kuzey Çin'e yeniden yüklendi. Oradaki Türkler de Çin'e karşı isyan ettirilmişti. Çin ordusuyla savaşta Kültegin büyük kahramanlık göstermişti. Kültegin'in altında 3 at ölmüş, zırhı, yüzden fazla okla delik deşik olmuştu.

Çin, Türkler'i savaşla alt edemeyeceğini anladığı için kabileleri ayartmak için yoğun çaba harcıyordu. 709 yılındaki durumu Bilge Tonyukuk şöyle anlatıyor:

"Tabgaç hakanı düşmanımız idi. On Ok hakanı düşmanımız idi. Bundan başka Kırgız'ın kudretli hakanı düşmanımız oldu. Bu üç hakan anlaşıp Altın ormanlarına ordu gönderelim demişler. Biz ona saldırmamak, o öfkelenişinde bizi yok eder. Hakanı cesurmuş; ve-

ziri bilge imiş. Öfkelendiği zaman bizi öldürecek gibi görünüyor. Üçümüz birleşip ordu yollayalım, onu öldürelim demişler. Türkiş hakanı şöyle demiş: Benim halkım orada olacak, demiş. Türk halkı yine panik içinde demiş. Oğuz yine dört bir yana dağıldı demiş (s. 366)".

Kapağan Han zamanında vezir Bilge Tonyukuk idi. Bilge Tonyukuk, sert Kapağan Han'a bağlı idi; ama tahtın varisi sayılan Tarduş Şad Mogilan'la bağını sürdürüyordu ve kızı Po-fu'yu prense vererek onunla bağını kuvvetlendirmişti.

Hakanlığın batısındaki orduyu yöneten Mogilan 709'da Çikler'i yenip onları yukarı Yenisey'e sürdü. Sonra da bugün Tuvalar'ın (Azlar) oturduğu bölgeyi egemenlik altına aldı.

Fakat asıl düşman, büyük bir orduya sahip olan Kırgızlar idi.

Bilge Tonyukuk, Kırgızlar ile açıktan savaşmak yolunu yanlış buldu. Onlara ansızın saldırma kararı aldı. Bunun için kışta, her taraf karla kaplı iken Sayan sıradağlarını aşmak gerekiyordu. Tek geçit de Kırgızlar tarafından tutulmuştu.

Sonrasını Tonyukuk şöyle anlatıyor: "Orduyu yola çıkardım; 'At bin!' dedim. Ak Termel'i (Hua Kem Nehri) geçip hedefe doğru yollandım. At bindirip karı yardım. Yukarıya atı itekleyip ağaç sırtlarına tutunarak çıkardım. Öteki yiğitler karı çiğneyerek yetişip İbar'ı aştık. Zorlukla aşağı indik. On gece boyunca, yandaki yamaçlar arasında yol aldık. Rehber, yolu şaşırdığı için öldürüldü. Ana nehrini takip ederek aşağı indik. Askerimizi saymak için mola verdik ve atları ağaçlara bağladık. Gece gündüz durup dinlenmeden yol aldık. Kırgız'ı uykuda bastırdık. Yolumuzu mızraklarla açtık. Han ve ordusu toplanmış..."

Bundan sonrası Yollig Tegin tarafından daha açık anlatılıyor: "Onların hakaniyla Songa ormanında savaştık. Kültegin, Bayırku'nun ak aygırına binip hücum etti. Bir askeri okla öldürdü; iki askeri art arda mızrakla öldürdü. O hücumda Bayırku'nun ak

aygırının uyluğunu kırdı. Kırgız hakanını öldürdük, ülkesini aldık (s. 368)''.

Sırada Türgişler vardı. Çünkü Türgiş Hanı So-ko 708'de Çin ile bir anlaşma yapmıştı. Kapağan Kağan Türgişler'le çatışmak istemiyordu; ama Tonyukuk, 20 bin kişilik ordusu ile 200 bin kişilik ordusu bulunan So-ko Han'a darbe vurmak için harekete geçmişti. Saldırı yine hızlı, yine baskın biçiminde yapılmıştı. Atlayın-nuru ormanlarını, Kara İrtiş'i hızla geçmiş, Urungu Nehri'ne ulaşmışlardı. Saldırı ile Türgişler bozguna uğratıldılar; So-ko Han da esir alındı. Türk ordusu Demirkapı'ya (Buzgala) kadar uzanıp Soğdiana'dan bol ganimet elde etti. Güneyden gelen kuvvetli Arap ordusu yüzünden Kültegin'in akıncıları daha ileriye gidemediler. Bu arada Kara İrtiş ve Tarbagatay'da yaşayan Karluklar isyan ederek batıdaki Türk ordusunu birkaç yıl oyaladılar. Karluklar da Çin ile işbirliği içinde idiler. Çin, Türkler'le bağdaşık olan Batı Mançurya'ya 712 yılında 120 bin kişilik ordu gönderdi ise de Çin ordusu bozguna uğratıldı; kumandanları Türkler'in eline geçti. Türk gücü ile baş edemeyeceğini anlayan Çin, 714 yılında İmparator Hsüan-tsang'ın kızını Kapağan Kağan'a gelin vermek zorunda kalmıştı. Çünkü güneydoğu Mançurya ile Kore'deki kabileler de Çin'e karşı ayaklanmış bulunuyorlardı. Türgiş Hanı Su-lu 715'te Türkler'e karşı batıda yeniden isyan edecek, On Ok Türkleri ile birleşip Arapları Fergana bölgesinden kovacak, 716'da ise Çin ordusunu bozguna uğratacaktır. Bu süreçte Kapağan Kağan Türk töresini bozacak tavır içine girmişti. Askeri demokrasi olan Türk (Açina) yönetimi, onun zamanında bir despotluğa dönüşmüştü. Çinlilerin anlatımıyla, halkına insanca davranmayan ve yaşlanınca öfkeli, tutarsız birisi haline gelen Kapağan Kağan yüzünden bağlı boylar ondan kopmaya başladılar.

Batı Türkleri ve Karluklar, Çin'den kendilerini koruma altına almasını istemişti bile. Kitanlar ve Tatabılar da Çin tarafına geçmiş-

lerdi. En kötüsü de Türk ordasının kendi halkı sayılan Uygurlar da isyan etmişlerdi. 715 yılı, her yanda Türklere isyanın patladığı bir yıl idi. Kapağan Kağan bu ortamda kendisini ruhaniliğe (din işlerine) vermişti.

Kültegin

716 yılında Tonyukuk 70 yaşına gelmişti ve ordayı kumanda edecek durumda değildi.

Bu yüzden Türk Hakanlığı'nı kurtarma işini Kültegin (Köl-tigin) üzerine aldı. O, 711-714 yılları arasında Karluklar'la savaşmış, 716'da onlara baş eğdirmiş, dönüşte de Azlar'ın direnişini kırmıştı.

Kültegin, kabileler arasındaki kavganın doruğa çıktığı dönemde hakanlığın merkezine döndü. Önce akıncılarıyla İzgiller'in üzerine yürüdü ve onları öyle bir yendi ki, İzgil adı artık anılmaz oldu. Kuşgalak açıklarında Edizler de bozguna uğratıldı.

Bundan sonra Kültegin Uygurlar'a yöneldi ve onları iki kez bozguna uğrattı. Yeğenininde elde ettiği başarılar Kapağan Kağan'ı ürkütmüş ve üzmüş olmalı ki onu geri çağırdı ve Uygur şehri Kadaz'ı Alp Eletmiş ele geçirdi.

716 yılında Kapağan Han, Uygurlar üzerine kendisi gidince ordaya bakma görevi Kültegin'e bırakılmıştı. Karluklar bunu fırsat bilip otağı ele geçirmek üzere baskın düzenlediler; ama Kültegin, kadın ve çocukları korumak için bir kez daha kahramanlığını gösterdi. O, çok uygunsuz şartlardaki çatışmada 9 Karluk savaşçısını hançeriyle öldürerek otağı teslim etmedi.

Kapağan Han, dönüşte, isyancı Bayırku kabilesini de itaat altına aldı. Fakat, Kapağan Han, ordusunu bırakmış tek başına dönerken mağlup Bayırku askerlerine denk geldi ve yakalanıp kellesi kesildi. Bu kelle de Çin İmparatoru'na gönderildi.

Kapagan Kağan, duruma egemen olunca, Çin'in de etkisiyle

Türk töresinin tahtın el değiştirmesi ile ilgili hükmünü çiğnedi. Türk töresine göre, han ölünce, yerine onun oğlu değil, hanın kardeşi geçer; o da ölünce tahta yeğeni oturur. Moçur, yani Kapağan Kağan, yerine yeğeni Mogilen'ı (Kutluğ'un büyük oğlu) değil kendi oğlu Fu-chüi'yi bırakma kararı aldı. Halkı buna alıştırmak için oğluna Küçük Han unvanını verdi. Bu unvan şaddan yüksek, handan düşük idi. Yeğeni Mogilan'ı da Tarduşlar'ın, yani Batı Türkleri'nin şadı olarak görevlendirdi ve ona en tehlikeli görevleri yükledi.

Kapağan Kağan'ın ölümünden sonra tahta kimin geçeceği orda içinde bölünmeye yol açtı. Aslında Türk töresi, bu hakkı tarduş Şad Mogilan'a veriyordu.

Ordanın bölüneceğini gören Kültegin, Türk "mengü el" in bu gerçek başbuğu hemen harekete geçti. Askerleri ile bizzat kendisinin koruduğu otağa saldırdı. Oradaki halefi Alp Eletmiş de Kültegin'in yanında yer almıştı. Bu darbe ile Küçük Han ve Kapağan Kağan'ın vezirleri öldürüldü. Eski devlet yöneticilerinden sadece Tonyukuk sağ bırakılmıştı.

Kültegin, özellikle Tokuz Oğuzlar'a kötü davranan yöneticileri öldürmüştü. Çünkü bunlar, Türk'ün temel milletinden sayılan Uygurlar'ın Çin'e yönelmelerine ve Türkler'in zayıflamasına yol açmışlardı.

Kültegin, Türk töresine uydu ve tahta kendisi oturmadı. Ağabe-yi Mogilan'ı, Bilge Han titülüyle tahta çıkardı.

Bilge Kağan tahta oturduğunda halk endişe içindeydi, ama Kültegin'in de etkisiyle halk ve beyler kısa sürede yeni yönetime ısındılar. Tonyukuk ise 718 dolaylarında "boyla бага таһран" yani başvezir unvanıyla ikinci adamlığa getirildi.

Kültegin'in kumandanlığı altında, Tonyukuk'un da siyasi yönlendirmesinde birleşen Türk devleti, kendisi için siyasi bir hedef belirlemişti: Çin kültürüne ve Tang siyasi egemenliğine karşı toptan mücadele... Bunun için de yol belirlenmişti: Türk töresine ve yaşa-

mına bağlı yürümek...

Kapağan Kağan'ın sert siyaseti, Tiele/Töles (Doğu Türk) kabileleri için felaket olmuştu. Bunlar hep yenilmişler ve Çin'e kaçmışlardı. Çin'e sığınanlar; Kapağan Han yandaşlarının devredışı bırakıldıklarını, Bilge Han'ın barış siyaseti uyguladığını öğrenince geriye kendi boylarının arasına dönmeye başladılar. Bu da Çin'in elini zayıflattı.

Bilge Han, Çin'e teslim olan Tokuz Oğuzlar'a (Uygurlar) "Tabgaç, sizi saldırı için kullanıyor. Millet içinde sizin adınız ve ününüz gölgeleniyor. Geri dönün, dönerseniz han amcamı terk edip gittiğiniz için bir ceza görmeyeceksiniz." anlamında haber yolladı.

Öbür taraftan Selenge'ye kadar asker yollayıp geride kalan, ama baş eğmeyen Uygurlar'a yüklendi, onları bozguna uğratıp 7 kabileyi esir aldı. Ardından Kingan'a uzanıp Tatabılar'ı bozguna uğrattı.

Türk tudunu Yaştar, batıda Karluklar'ı kesin bir yenilgiye uğratarak bölgeyi denetim altına aldı ve Kuzey Cungarya Türklerin eline geçti.

Çin'de Tang yönetimi 714'te yayımladığı ferman ile Budizmi yasaklamıştı. Budistler, Türkler'in içine gelip etkili olmaya başlamıştı. Türk yöneticilerinden bazıları, Budizmi desteklemeyi Çin'i zayıflatacak bir politika olarak görüyordu. Gel gör ki Tonyukuk, Budizmin Türk yiğitlerini hümanist ve yumuşak yapacağını düşünüyordu. Bu yüzden Buda ve Lao-tse bahşıları, Türk topraklarından kovulmaya başlandılar (s. 387).

Çin, Türkler'e karşı Cungarya'nın güneybatısındaki Basmıllar'ı ayaklandırdı. Büyük Türk Hakanlığı'nın kalıntılarından olan Basmıllar'ı 300 bin kişilik Çin ordusu da destekledi, ama çatışmalarda Türk ordusu üstün geldi. Çin'e saldıran Türkler Çin şehirlerini yağmaladılar. Kış günü yapılan savaşta, Çinli okçuların soğuktan parmakları dondu ve Türkler onları ve yardımcılarını Chi-pi

Türkleri'ni kolayca tepelediler. Bu haberdan sonra diğerk isyancı kabileler kurt başlı Türk sancağına baş eğdiler.

721'de Kitanlar, 722'de Tatabılar kılıçtan geçirildi ve artık bozkırda Türkler'e başkaldıracak bir kabile kalmadı.

Basmıllar'la yapılan savaşı bir Basmıl yazıtı şöyle anlatıyor: "Maymun yılının dokuzuncu ayında Bişbalık taygalarına vardık. Kutlu yiğit zor durumda. Onun askeri kuşatma altında. Orada mutlu erkek olsun."

Bu Basmıl yazıtı, Üstat Gumilev tarafından "ilk Türk şiiri" olarak kabul ediliyor. Ölçülü ve kafiyele olan bu yazıtta hece sayısı 4, 5, 8'dir. Üç satır bir kıta oluşturmaktadır. Bu üç satırdaki şiir biçimi Türk- Tatarların folklorunda bugün de yaşamaktadır (s. 391).

"Bu tarz kafiyele kısa şiir orta yüzyıllarda daha önce sadece Arap şiirinde vardır. (...) Öyle veya böyle, halk ozanları 8. yüzyılın ortalarında eski Türkler'in keçe çadırlarında misafir olmuşlardır (s. 392)."

Bilge Kağan, babası gibi başı olanlara baş eğdirip, dizi olanlara diz çöktürmüşse de amcası Kapağan Han'ın tersine barışçı bir siyaseti en az askeri güç kadar önemli görmüştür. Bu yüzden de 722 yılından 741 yılına kadar Türkler ve onlara bağlı kabileler barış içinde yaşadılar.

Kültegin 731'de öldü. Onun "yug" törenine (cenaze merasimine) gelen temsilciler, büyük bir devletin acısına ortak olmak zorunda kalan devletleri ortaya koymaktadır.

734'te ise, daha önce Çin'de elçi olarak bulunan bir Türk beyi Bilge Han'ı zehirledi. Yerine, oğlu Yollığ Tegin, Türk yönetim tabakasının büyük çoğunluğunun oyu ile getirildi.

Yollığ; babasının barış siyasetini sürdürdü. O; amcasına ve babasına ait iki büyük yazıtın metnini de yazan Türk dilinin büyük bir yazarı olarak apayrı bir özelliğe de sahiptir. Yollığ Tegin, Türk edebiyat tarihinde eşi ender bulunan hitabet ve tarih yazıcılarından

birisi olarak sivrilmiştir.

Yollıg Tegin, babası Bilge Kağan'ın barış politikasını sürdürdü. O da 739'da öldü. Yerine kardeşi Bilge Kutluğ Han geçti. Çin imparatorluğu onu ve resmî unvanı olan Tengri Han'ı resmen tanıdı.

Kültegin Tapınağı

İkinci Türk Hakanlığı'nı (Göktürk Devleti) ayakta tutan, doğuda ve batıda kişisel yeteneği ile eşsiz zaferler kazanan Kültegin, erken ölmüştü. Onun ölüm nedeni konusunda tarih sessiz kalsa da, bu işte Çin parmağı olduğu düşünülebilir. Çünkü, Bilge Kağan'ı zehirleyen Çin için Kültegin, daha büyük bir sorundu. Bu yüzden Kültegin'in ölümünde zehirlenmeden şüphelenmek, herhalde yersiz bir kuşku olmamalıdır.

Onun hayatı, gerçekten de olağanüstü kahramanlıkların sergilendiği bir hayattır. O; öyle bir bahadır ki, savaşırken altında atlar çatlayıp ölmekte, o başka bir ata sıçrayarak dövüşmeye devam etmektedir. Örneğin: "Kültegin, Bayırku'nun ak aygırına bindi, saldırdı; bir savaşçıyı okla öldürdü, bir savaşçıyı mızrakla deşti. Bu saldırıda Bayırku'nun ak aygırının uyluğunu kırdı. Arkasından Bozgu isimli boz ata bindi ve Türgiş saflarına daldı. .. Alp Şalçı'nın boz atına bindi, iki Karluk'u mızrakla öldürdü... İzgiller'le yapılan savaşta Şalçı'nın atı öldü. Beyaz Azman atına binip altı Oğuz'u hançerle öldürdü. Yedinci askeri kılıçla biçti. 716'da beyaz Ögsiz'e binip 9 kişiyi kılıçtan geçirdi ve otağı teslim etmedi. Batı seferinde (Türgiş Hanı Soko üzerine yapılan 710 yılı saldırısı, R.Z.) Buzgala'ya kadar varıp güneye sarktı, Arap ordularıyla karşılaştığında az kuvvetini kurtarmak için Arap ordu saflarına dalışlar yaparak kişisel kahramanlığı ile askerinin geri çekilmesini sağladı."

Görüldüğü üzere o, diğer kumandanlardan ve kahramanlardan en önce meydana çıkan, vuruşan, canını hiç esirgemeyen bir yiğit.

Üstünde zırh, elinde uzun kargı, belinde kılıç ve hançer, sırtında ok sadağı ve yayı ile tam bir savaş makinesi... Herhalde, bu ağırlıkla en az yüz kiloluk bir kütle... Bunca yiğitliğine karşın, Türk töresine derinden bağlı. Ağabeyini kağanlık tahtına oturtuyor, kendisi han unvanını bile almıyor.

O, Çinlileşmeye karşı çıkmış; Türk gücünün bölünmemesi için elinden gelen her türlü özveride bulunmuş; büyük Bozkır'ın Türk yurdu olarak kalması için canını çekinmeden ortaya koymuştur.

Bu süreç, Türk kimliğinin kapsayıcı bir kimlik olarak da şekillendiği önemli bir dönemdir. Bu süreci yaratan en etkili isim olarak bu ünlü Türk yiğidinden bizlere önemli anılar, belgeler, anıtlar kalmıştır.

Kültegin için düzenlenen yugda, onun cesedi yakılmış, külleri de Çinli ustalar tarafından Kültegin adına dikilen büyük bir anıta gizlenmişti. Kültegin barkının kalıntıları 1889'da N.M. Yardsintev tarafından bulunmuş; 1891'de W.W. Radlof tarafından incelenmişti. 1958 yılında Çek arkeolog Jisl, dikitin planını çıkartarak orijinaline yakın biçimde yeniden kurulabilecek ayrıntılara inmişti. Doğudan batıya uzanan 80'e 40 metre boyutlarındaki korganın çevresi hendeklerle çevrilidir ve bu sadece ana giriş kapısı ile kesilmektedir. Pişmiş tuğla ile kaplı kil duvarlar sıvalı ve badanalıdır. Kapıda birbirine dolanmış mermerden iki koyun heykeli bulunmaktadır. Onun arkasında seramik bir yol ve havuz yer almaktadır. Havuzun gerisinde ise Çin'de sonsuz yaşam sembolü sayılan mermer tosbağa heykeli ile anıt yer alır. Anıt buradaki odaya yerleştirilmiş olup duvarlar sıvalı ve badanalıdır. Bu odadan tapınağa uzanan yol boyunca doğal boyutlarda, koruyucuların, yüksek orun sahiplerinin ve hizmetçilerin heykelleri dizilidir. Tapınak ise 10,25'e 10,25 metre boyutlarındadır. Buranın beyaz duvarları kırmızı bezeklerle süslüdür ve çatısı da kiremit olup sedefle giydirilmiştir. Kil duvarlar üzerinde ejderha kabartmaları bulunmaktadır. Tapınağın içinde ocaklar,

kurban kesme yerleri, Kültegin ile eşlerinin heykelleri yer almaktadır. Kültegin heykeli de eşlerinin heykeli de Moğol özellik göstermektedir. Saydam Gölü dirseğinden başlayarak 3 kilometre uzanan balbal zinciri, Kültegin diketine kadar ulaşmaktadır (s. 399-400).

Kültegin Yazıtı, ağabeyi Bilge Kağan tarafından yazdırılmış; metnin de oğlu Yollig Tegin'in elinden çıkmıştır. Bunun kanıtı şudur: Yollig, babası Bilge Kağan için 3 yıl sonra da aynı biçimde bir dikit yaptıracak, metnini yazacaktır. Bu iki metin arasındaki üslup benzerliği (anlatım birliği), yazıtlardaki eserin sahibinin Yollig Han olduğunu göstermektedir.

Bu iki metin, Asya Türk tarihinin ayrıntılarını göstermesi açısından çok önemli bir eserdir. Ve öncesinde de 720'ye kadar geçen olayları anlatan Tonyukuk Yazıtı bulunmaktadır.

Üstad Gumilev, Tonyukuk Yazıtı'nda Kutluğ'un yeteneklerinin eleştirilerek onun "zayıf boğa ile semiz boğayı birbirinden ayırt edecek kadar bile zeki olmadığı"nın söylendiğini vurguluyor. Bu iddia, kesinlikle yanlıştır. Bu yanlış da yazıtın günümüz diline çevirisindeki hatadan kaynaklanmaktadır. Gumilev'in dayandığı çeviri şöyle: "Ben Bilge Tonyukuk ona (Kutluğ Han'a) katıldım. Kağanı da yücelteyim dedim. Ben düşündüm: Birisi, tezeğine bakarak arık ve semiz boğanın olduğunu bilse bile, bu arık boğanın bu semiz boğanın diye ayırt edemezmiş diye fikir ettim. Böylece Tanrı bana ilim verdiği için, Han'ın idrak derecesinin kıt olmasına karşın, onu da yücelteyim dedim."

Bilge Tonyukuk'un kendisini övmesi doğaldır. Gel gör ki o, Kutluğ Kağan'ın oğullarının emrindeki bir yöneticidir. Kültegin; amcası Kapağan Kağan ölür ölmez hemen bir darbe yapmış, onun çocuklarını ve yandaşlarını yok etmiştir. Ağabeyi Bilge Han'ı başa geçiren Kültegin, aslında ordanın gerçek kağanı durumundadır.

Zaten Kapağan Kağan'a başvezirlik yaptığı için durumu kuşku- lu ve nazik olan Tonyukuk'un, devleti ele geçiren iki prensin baba-

ları için “Akılsız biri idi!” demesi mümkün değildir.

Üstüne üstlük de Kutluğ Kağan, yoktan bir devleti var eden gerçek bir önder olarak tarihte seçkin bir konuma sahiptir. Bu yüzden ilgili bölümün çevirisi; Hüseyin Namık Orkun tarafından yapılan çevirideki gibi kabul edilirse her şey tarihsel sürece uygun hale gelir. İlgili yerin çevirisi şöyle olmalı: “Düşündüm, (insan), arık boğalarla semiz boğaları uzaktan bilmek istese (bu) semiz boğa, (bu) arık boğa diye bilemez imiş.”

Daha sonraki idrak derecesinin kıt olduğu şeklindeki bölüm ise, “Bilge Tonyukuk, Boyla Baga Tarkan ile birlikte İlteriş Hakan olayım...”

Bu konuda ortada önemli bir tarihsel belge daha vardır. O da Tonyukuk kadar önemli bir kişilik olan Alp Eletmiş adına dikilen yazıttır. Alp Eletmiş, adına dikilen yazıtında “amirlerini hoş tutmak” için çırpındığını belirtiyor (s. 403). Bu yüzden Vezir Tonyukuk’un; hakanın babasına ve Türk devletinin kurucusuna “akılsız!” anlamına gelecek biçimde eleştiri getirmesi, bunu da anıta işleterek geleceğe aktarması mümkün gözüküyor.

Üstat Gumilev’in aktardığı biçimiyle bir anlatım Tonyukuk’un Türk devlet geleneğine dil uzatması olacaktır ve söyleyen de mutlaka canıyla ödeyecektir.

Çünkü, yeni devlet çok çetin savaşlarla yaratılmıştır. Çin’in bozkırda uyguladığı, “böl-yönet” politikası genelde başarılı olmuştur. Birliği bozacak hiçbir görüşe yeni devlet izin vermek niyetinde değildir. Bunun izdüşümü yazıtlarda bol bol vardır. Örneğin Kültegin yazıtında onun ağzından şöyle deniliyor: “Tabgaç halkı hilekar, kötülüğe doymayan, aldatıcı olduğu için ağabey ile kardeşi birbirine düşürdüğü için, beyle halkını birbiriyle vuruşturduğu için Türk halkı sahip olduğu devleti yok etti.”

Görüldüğü üzere Büyük Türk Hakanlığı’nın yıkılış gerekçesi Çin’in bozguncu, bölücü politikalarına ve halk ile beyler arasında

çatışma çıkmasına bağlanıyor.

Göçebe bozkır kültürü ile yerleşik Çin kültürünün savaşı artık bütün boyutları ile tanınmakta, bilinmektedir. Güçlü Çin ordusu karşısında sayısı çok az olan Türk ordusunun başarılı olması için Türk ordusunun başında güçlü komutanların bulunması, ordada bunlara tam bir bağlılık sağlanması temel idi. Bu sağlanamazsa Çin orduları ve casusları aracılığıyla gelen Çin kültürü, bozkırı Çin sömürgesi haline getirecekti. Türkler'in Asya'da kurdukları devletler, büyük bozkır halklarının Çin emperyalizmine karşı kurdukları birer bozkır duvarı/seddi olmuştur. Çin emperyalizmi; uzun mızraklı, keskin kılıklı Türk süvarilerinin oluşturduğu bu insan duvarına çarpıp çarpıp geri çekilmek zorunda kalmıştır.

Çin'e karşı verilen mücadelenin başarıya ulaştırılması, Mete Han zamanında da başarılmış olmasına karşın orada Göktürkler döneminde olduğu gibi bilinçli bir Türk milliyetçiliği fikrine ulaşılabilmiş değildi.

Öyle ki; İstemi Han, son Hunlar Orta Avrupa'da kırıldıktan yüz yıl kadar sonra, Avrupa içlerine doğru onların anılarını canlandırmak ve bu soydaşlarının intikamını almak için yürüyecektir. Büyük hakanlığın bu kadar hızlı kurulması, batıda çok bol Türk kabilelerinin bulunması kadar, atalara saygı ve onların intikamını almak duygusundan da kuvvetle beslenmiştir.

Bu duygu, geçmişteki başarılarla birleşince, Türk hanlarının insanoğlunu yönetmek için yaratıldığı biçiminde bir bilincin ortaya çıkmasına yol açtı.

Kültegin'in ağzından bu kabul şöyle anlatılıyor: "Yukarıda gökyüzü, aşağıda kara toprak yaratıldığında, ikisinin arasında da insanoğlu var edildi. İnsanoğullarının üzerine de ata babam Bumın Hakan ve İstemi Kağan yaratılmışlardır."

Türk'ün cihanşümul (küresel) egemenlik düşüncesi içinde olduğunu, tarihinin de küresel egemenliğe dayandığını 731 yılındaki

bu belge ortaya koyuyor. Türkler, küresel egemenliği 6. Yüzyıldan 18. yüzyıl sonlarına kadar temsil ettiler; hedefleri de zaten kesinlikle bu idi.

O dönemdeki etkili siyasal güçler dikkate alındığında da Bumın Kağan'dan Bilge Kağan'a kadar uzanan dönemde, dalgalanmalar olsa bile küresel bir Türk gücünden rahatlıkla söz edilebilir. Bu güç büyüyerek Batı'ya kaymış ve Avrupa'nın ortalarına kadar yeniden uzanarak küresel egemenliğini kurabilmiştir.

Yazıtlarda anlatılan tarih, hiç de abartılmış değildir. Üstat Gumilev'in belirttiği gibi, bugünkü tarih bilimi açısından da, "Türkler'in kendi tarihlerine bakışları, Çinliler'inkinden çok daha mükemmeldir." (s. 412).

İktidar ve Halk

Büyük Türk Hakanlığı'nda yönetimi elde tutanlar, yönetilenler ve bağlı kabilelerin ilişkisi Türk tarihinin belirginleşmesi açısından çok önemlidir. L. N. Gumilev, bu olguyu şöyle anlatıyor:

Çin kaynaklarına göre, Türkler'de birinin han ilan edilmesi karmaşık bir törenle gerçekleşir. Üst düzey beyler; hanı, bir keçenin üstüne koyarak orada bulunanların sevinç çığlıkları arasında, dokuz kez güneşe doğru kaldırırılar. Sonra ata bindirerek boğazına ipek bir kumaş bağlarlar, kaç yıl han olmak istediğini sorarak ona göre atkıya tez tez düğümler atarlar. Türk tarihinde bu cevapların, iktidarın ömrünün tayininde herhangi bir rol oynadığı görülmemiştir ve bu yöntem, kabile beylerinin, birisini han seçerken uyguladıkları, eski zamandan kalma bir uygulamadır. Tahtın miras olarak bir diğerine geçmesi ise çapraşık bir sistem dahilindedir (Ülüş sistemi, R Z).

Devlette hakandan sonra gelen en önemli kişi "yabgu"dur. Başka bir deyişle yabgu, hanın baş yardımcısı ve vekilidir. Çoğu kez de bu

göreve hükümdar ailesinden birisi getirilir. Örneğin, İl Han Bumın döneminde, yabgu rütbesi, kardeşi İstemi Han'a verilmiştir. Bununla birlikte yabgu, veliaht değildir. Herhangi bir görevle bağlı olmayan veliahta "tegin" (tigin) denilirdi. "Şad" unvanı ise, kendine bağlı ülüşleri (uluş/ulus) olan ve hanla aynı kandan gelen prenslere verilirdi. Örneğin, daha sonra han olan Sih-mo (Simo okunur), gay-rimeşru olarak dünyaya geldiği için "şad" unvanını alamamıştır.

Açına hanedanına mensup olmayan daha az öneme sahip zadenler de görev verilmiştir, ama bütün makamlar miras yoluyla kişiden kişiye geçmiştir. Bu yönden bakıldığında Türkler'in aristokrat bir yapıya sahip oldukları söylenebilirse de biz henüz zamanı gelmeyen böyle bir sonuca varmaktan çekiniyoruz.

Türk toplumu içinde, savaş esirleri arasından seçilen köleler de hür ve soylu insanlarla yan yana yaşarlardı. Özellikle de bu haktan kadınlar yararlanırdı. Örneğin, İstemi Han, 569'da Kırgız halkından bir kadın köleyi, Zemarkhos'a hediye etmiştir. Başarılı bir savaştan sonra binlerce Çinli esir kadın getirilmiştir. Yine 619'da Chu-lo Han, Ping-chou'yu aldıktan sonra şehirdeki bütün kadın ve kızları toplamıştır. İnsanların Atrpatakan'da (Azerbaycan) avlanmaları ise, Yakın Doğu'daki insan avını hatırlatacak cinstendir.

Ve bir keresinde esirlerin paylaşımı sırasında meydana gelen ağız dalaşı, Yu-ku Şad'ı tahtından etmiştir. Dolayısıyla, Türkler'in kökelik sistemiyle tanışmış olduklarını kabul etmek gerekir. Ancak, burada bir soru sormak gerekiyor: Acaba köleler, göçebe yaşamında ne gibi haklara sahiptiler? Köle, eğer sakat değilse, efendisinin atına atlayıp kaçma hakkına her zaman sahiptir ve çaldığı atın bedeli de ödetilmez. Görülüyor ki, Türkler'de kölenin durumu ağır değildi. Metinler, bu konuda bilgi vermektedir. 586'da Sha-po-lio Han'a, (Çin) Sui hanedanının vassalı (bağımlısı) olması teklif edildiğinde, sorduğu soru şu oldu: "Vassal, ne demek?" Kendisine, "Sui hanedanına vassal olmak, bizde kul olmak ne ise odur." diye

cevap verildiğinde, Han şu karşılığı verdi: “Ben, Gök’ün Oğlu’na kul olmaktan mutluluk duyarım.”

Sonra da elçiye hediyeler vererek mutluluğunu ortaya koydu.

Bu kısa alıntı, bizi şu soruyu sormaya itiyor: Kim, birinin kulu olmaktan mutluluk duyabilir? Kuşkusuz ki Sha-po-lio Han, şu veya bu biçimde artık Çin İmparatoru’nun kulu olduğunu anlamıştır. Her koşulda, belli bir ölçüde bağımsızlık anlamı içeren “kul” kelimesini köle olarak çevirebilir miyiz? Çinliler’in, kul kelimesini “pu” ile değil, “tchin”le karşılımları da rastlantı değildir. Biçurin N. Ya. “tchin” kelimesini “vassal”, fakat S. Julien “sujet” yani “tebaa” (İmparatorluk halkından) olarak çevirmişlerdir.

Allah’tan, Orhon Yazıtları, “kul” kelimesinin hangi anlamda kullanıldığı konusunda bir açıklık getirerek sorunu aydınlatıyor. Kül Tegin’in büyük yazıtlarında şöyle deniliyor: “... Tabgaç baglık urı oğlın kul boltı, silik kız oğlın kün boltı...”

Yani, “Tabgaç halkına, beylik evladın kul oldu; hatunluk kız çocuğun cariyeye oldu.”

Ancak o dönemde Türkler, Gobi’nin güney kesimlerinde Tang İmparatorluğu’ndaki Çinliler’le pek çok konuda eşit haklara sahip olarak yaşadılar; savaflara katılarak büyük başarılar gösterdiler ve ülkelerine pek çok ganimetlerle döndüler. Burada olay sadece, çok uluslu bir imparatorluğa herhangi bir zulüm görmeden itaat etmekten ibarettir.

Başka bir metin alalım:

“... devletini yok eden, hakanını yok eden; halkı cariyeye haline getirilen, kul haline getirilen halkı; Türk egemenliğini yok eden halkı, ata babalarım yasal kurallarla örgütleyip yönettiler.”

Yine yabancıya sadece boyun bükme olayından söz ediliyor ve kesinlikle özgürlükten yoksun bırakılma söz konusu değil.

Üçüncü bir yerde Bars Bek’in öldürülmesi anlatılarak halkının “kul ve cariyeye” yapıldığı belirtiliyor. Burada sıradan bir fetih ve ita-

at altına alma (baş eğdirme) olayından söz ediliyor; ama hiçbir biçimde, bildiğimiz anlamda esir pazarına çıkarıp satma olayından söz edilmiyor.

Bu gerekçeyle, “kul” kelimesinin temel anlamı, yabancıya boyun bükme demektir. “Kul” kelimesi, 19. yüzyıla kadar bu anlamda kullanılagelmiştir. Ancak, Türkler’in, daha sonraki dönemlerde, İslamiyeti kabul etmeleriyle birlikte, köle ticaretiyle tanışmalarından sonra, “kul” kelimesi önceki anlamını yitirerek “köle” anlamıyla kullanılmaya başlanmıştır.

“Kul”ların 6.-8. yüzyıllar arasında kullanımı da farklıydı. Kulları kendi topraklarına getiren Türkler; onları ayrı bölgelere yerleştirerek vergi almışlardır. Kadınlar ise evlerde hizmetçi olarak çalıştırılmış veya odalık olarak kullanılmıştır.

Kulların, Roma kolonilerinde de olduğu fakat bildiğimiz anlamıyla kölenin onlarda bulunmadığı söylenebilir. S. P. Tolstoff, savaş esirlerinin belli bölgelere yerleştirildiklerini, bunların ürettikleri ürün ve çalışarak elde ettikleri gelirler için Türkler’e vergi ödediklerini kanıtlamıştır. Temelinde onlar bir tür tebaa ve haraç verendiler; ama vergi ödeyen Türkler’le aynı haklara sahiptiler. “Sui-shu” bu haraçların bile belli belirsiz olduğunu yazar: “Talep edilen insan, at, haraç ve sığır miktarı deveye bir tüy oranındaydı.”

Kalankatlı Moses ise Türkler’deki tebaa zorunluluklarını abartılı biçimde anlatır: “Kuzey Prensi bütün yeryüzünde korku ve dehşet saçtı. Bütün sanat sahiplerine altın işlemeyi, gümüş dökmeyi, demir ve bakır eritmeyi bilen herkese müfettişler gönderdi. Her çeşit maldan; Kura ve Araks ırmaklarında avlanan balıklardan ve hatta Pers hükümdarlığının sıradan vergileri için drahmi olarak vergiler istedi.”

Bu alıntı bize, Türk hakanlarının Pers şahlarından çok daha fazla vergi aldıklarını, bundan başka, her savaştan sonra hanların ve beylerin servetlerinin hızla arttığını gösteriyor. Bu yağmalama sistemi; Tölesler’in Halha ve Cungarya’daki kabilelerine; Kitanlar’a,

Güney Mançurya'daki Hiler'e, Soğdiyana devleti ve halkına, Toharistan prensliğine, Turfan-Asya sakinlerine, Ural boylarında yaşayan Ugor'lara, Kuban bölgesindeki Uturgurlar'a ve Sayan-Altay sıradağlarının güneylerindeki ormanlarda yaşayan halklara uygulanmıştır. Buna ek olarak Çin, ya yılda bir kez haraç ödemiş ya da yıkıcı saldırılara uğramıştır. İran ve Bizans ise, "barış veya ittifak tazminatı" adı altında hediyeler vermişlerdir. Elbette bu gelirin bir kısmı savaş giderleri, bir kısmı asker maaşları, bir kısmı fatih halkın ihtiyaçları için harcanmıştır; ama aslan payı her zaman yukarıdakilerin, özellikle de hanların olmuştur.

Bu yolla yığılan servet elbette çok büyük olmalıydı. Menandros, Türk hanlarının Bizans elçisini tantanalı biçimde ağırlamasını şu biçimde anlatıyor: "...Öğle yemeği yediler ve bütün gün aynı çadırda ziyafeti sürdürdüler. Çadır, ipek kumaştandı ve kırmızı boyalarla zevkli bir biçimde boyanmıştı. Şarap içtiler. Ama bu bizim üzüm suyundan yaptığımız şaraba benzemiyordu. Galiba barbarca tuhaf bir ismi vardı. (Grijmaylo, bunun Çin pirinç votkası olduğunu belirtiyor.) Diğer bir gün Bizanslılar, yine ipek papuklarla süslü başka bir otağa alındılar. Burada çeşitli heykeller vardı. Otağ, ipek halılarla döşenmiş ve kuşatılmıştı. Burada çeşitli görünüşte heykelcikler bulunuyordu. Dizavul (İstemi Han) som altından yapılmış bir tahtta oturuyordu. Ortada altın tabaklar, maşrapalar ve sürahiler vardı. Yine içtiler. Şarabın nasıl olması gerektiğinden, şuradan buradan konuştular ve dağıldılar. Ertesi gün başka bir otağa geçtiler. Hükmüdarın koltuğu, kupalar ve çanaklar altındandı. Yıldızlı ağaçtan sütunlar üçüncü bir çadırı ayakta tutuyordu. Dört altın tavusun tuttuğu som altından bir yatak bu çadırda bulunuyordu. Çadırın önündeki arabalarda; Türklerin yeteneklerinden çok değerbilirliklerini yansıtan ince işçilikle meydana getirilmiş som gümüşten sahanlar, leğenler ve heykeller görünüyordu. Hiçbir şey bizdekilere benzemiyordu. Burada Türk prensinin ihtişamı sergileniyordu."

Elbette bütün bu servet yağmacılıkla sağlanmıştı; ama Türklerin, dünyanın yarısının egemeni haline gelmelerini sağlayan zaferler bir rastlantı eseri değildi. Kurdukları ordu ve yarattıkları yönetim sistemi, genel olarak göçebe dünyası düzeyinin üstündeydi ve rahatlıkla söyleyebiliriz ki onlar, övülmeye değer zaferlerdi (s. 75-79).

Yönetim Biçimi: Ülüş

Büyük Türk Hakanlığı müthiş bir hızla kurulmuştu. “On yıl zarfında (550-560) Türkler, Sarı Deniz’den Volga’ya kadar bütün göçebe kabileleri kendilerine baş eğdirdiler ve sonraki yirmi yıl boyunca da yayılmayı sürdürdüler. Bu geniş toprakları fethetmekle iş bitmiyordu ve asıl mesele onu elde tutabilmektir. (...) Mağlup bir kabile, ancak, başında kurt başlı tuğlarla donanmış zırhlı süvariler bulunduğu sürece mevcut düzene itaat ederdi (s. 80).”

Kabilelerin başına uzun mızraklı, keskin kılıçlı savaşçı birliklerini yerleştirmek; onların başındaki genel valiyi her an başkaldıracak güce kavuşturmak demek olacaktı. Bu göreve akrabaların atanması da sorunu çözmiyordu. Onlar da kendi aralarında didişiyorlar, ayrıca bağımsızlık peşine düşüyorlardı.

Çözüm, “ülüş” sisteminde bulundu. “Ülüş” bugün Anadolu Türkçesinde bile, örneğin Tokat yöresinde, “bölüşmek” anlamını içerir. Bu, Göktürkler zamanında yönetim gücünün sırayla kullanılması, bir anlamda bölüşülmesidir.

Ülüş sistemi, sadece tek ailenin otoriter yönetimine dayanmayan bir yapı yaratmıştır. Bir kağan ölünce, yerine onun oğlu değil, kağanın var olan kardeşi, kardeşler içinden de en büyüğü geçer. O ölünce de bu kez, yönetim daha önce ölen kağanın oğluna verilir. Amcadan yeğene geçen bu sistemde, yönetim gücü sırayla paylaşılırken, tahtın, gereksiz ellere, örneğin küçük çocuklara geçerek devletin tehlikeye girmesi de önlenmiştir.

Bu sistemi oturtan da Bumin Kağan'ın oğlu Mukan Han (Kuşu/Ku-chu)'dır.

Mukan Han 572'de ölünce yerine kardeşi Topo Han geçmiştir. Topo Han çok genişleyen imparatorluğun doğu bölümünü yeğeni She-tu'nun yönetimine bırakmış, üç oğluna da ülüş vermiştir.

Ayrıca İstemi Han'ın oğulları da ülüş sahibi olarak önemli bölgeleri yönetiyorlardı. Örneğin Kara Çürin Han, Yedisu bölgesinde; Türksanf (Tan han) ise Volga'nın aşağı akımları ve Urallar'da etkili idiler.

Bu sistem, prensler arasında çatışmayı da önlemiş, sıranın kendilerine geleceğini düşünen bu kişiler yönetime isyan etmemişlerdir. Yine bu sayede, baştaki yönetici düşürüldüğünde ülkeyi yönetecek başka bir prens her zaman hazır olabilmıştır. Ülüş sistemini Kapağan Kağan bozmaya kalkışmış, ama bu onun ailesinin Kültegin eliyle yok edilmesi sonucunu doğurmuştur. Ülüşün yüzde yüz uygulandığını söylemek mümkün değilse de halkın ve prenslerin bu yöntemi içselleştirdikleri bir gerçektir.

Bu sistemin ilk şekli Güney Hunları'nda 2. yüzyıllarda uygulanıyordu ve oradan Açınlara'ya geçmişti (s. 82).

Orda (Ordu)

Türk tarihi ve kültürü içinde orda (ordu) kavramı önemli bir yer tutar. Orda ya da ordu; Türk kentlerinde merkezi anlatır. Merkezde ordu bulunur. Ordunun konumlanması; Prof. Emel Esin'in ayrıntılı biçimde ortaya koyduğu üzere, genelde haçvaridir. Dört yöne bakan biçimde merkezde yer alan birim ordudur. Ordu; aynı zamanda hakan (hükümdar) makamıdır. Sarayı ve ordugahı anlatır. Ordunun çevresinde ise balık (yani şehir) bulunur.

Türklerde ordubalık başkenti anlatır. (Ayrıntılar için, Prof. Emel Esin; Orduğ adlı makale, Türklerde Maddi Kültürün Oluşumu, s.

34 vd...)

Prof. Gumilev; ordu (orda) kavramına ayrıntılı açıklamalar getiriyor:

“Türk prenslerinin çevresinde Türkler’den başka mağlup Ju-jan kalıntıları ve kendi ülkelerinde barınamayan yahut Çin’in hizmetinde olmak istemeyen pek çok insan vardı. Onlar, farklı kabilelerden olsalar bile kendi aralarında küçük aksan (söyleyiş) farklarını koruyarak eski Türk dili ile konuşuyorlardı. Böylece onlar bir ‘budun’ (bodın)-millet oluşturdular. Ama, burada budun etnos manasında değil daha çok demos anlamına yakındır. Çünkü budun, beylere yakındır. Cümlelerin bağlamından da bu anlaşılmaktadır: ‘Türk begler budun’-‘Türk beyleri ve halkları’ veya belki de ‘Türk beylerinin halkları’ demektir. Ve ‘Türk kara budun’, ‘kara Türk halkı’. Fakat burada ‘kara budun’-‘kara Türk halkı’ bildiğimiz aşağılama rengi olarak düşünülmemelidir. ‘Alti beg budun’-‘altı beyin milleti’ yani altı bölük ve birlik.

Bundan da anlaşılıyor ki budun, beylerin ve ordaların erleri demektir.

Orda ise etnik grup anlamında değil, askeri teşkilat anlamındadır. 5. yüzyılda Türk ordası, kabilelerden oluşmuş, daha sonra devlete dönüşmüştür. Ve orda, askeri hayatı aile hayatına tercih eden gönüllülerden yükselmiştir.

Ordaların sıradan savaş düzeninde sağ ve sol kanat orduları yer alır. Doğu kanadına ‘tölös’, batı kanadına ‘tarduş’ denilirdi. I. N. Klukin, tarduş ve tölös kelimelerini ayrıntılı biçimde inceledikten sonra idari-askeri kelimelerin herhangi bilinen bir kabilenin isimleriyle özdeşleştiği konusundaki tartışma başlamıştır.

Y. Pritsak; ‘budun’ kelimesini, ‘ulus’un bir bölümü şeklinde kabul ederek onu eski Moğollardaki ‘irgen’ kelimesiyle karşılaştırmaktadır. (...)

Kabileler birliği için ise ‘oğuz’ kelimesi kullanılıyordu. (...) Baş-

langıçta sadece devlet kurumlarının oluşumuna işaret eden ülüş sisteminin kapsamı zamanla değişerek hayatın bir parçası olmuştur. Yani aile ilişkilerini düzenlemiş, mülkün bölünmemesini sağlamış ve geniş yapılı ailelerin oluşmasına ortam hazırlamıştır. Hakanlık döneminde bozkır halkı oldukça zenginleşmişti. Her şeyden önce dört bir yandan ganimetler geliyor, diğer yandan hanın toplayıp yakınlarına dağıttığı haraçlar onlara da yansiyordu. Ancak beri taraftan, zamanla steplerin tükenmesi ve süreğen yağmaların kesilmesi, hayvancılığın gelişmesi yönünde olumlu adımların atılmasına sebep olmuştur. Bu servet akışına paralel olarak büyük çapta birikim meydana geldi ve bu zenginlik har vurup harman savrulmadığı gibi bölünmeyerek de büyük ailelerin elinde korundu. Elbette böyle bir şey ancak kabileci örgütlenmenin varlığı halinde mümkündü. Çok büyük bir devleti birlikte yöneten Açına kolu hanları, bu tür örgütlenmenin örneğini ortaya koymuşlardır. Geniş ailelerin reisleri, hanlarını taklit ederek, akrabalarını hem tebaa hem de yakınları olarak yönettiler. Bu aileler gelişip kabile haline geldikten sonra bile toprak ve yönetim birliklerini korudular. Kabile reisleri, egemen oluşlarından faydalanarak han veya idikut unvanlarını almaya çabaladılar. Böylece daha sonra hakanlığın yıkıntıları üzerinde Uygurlar, Karluklar, Dulular (Tu-lu) ve Nuşibiler (Nu-shih-pi) ortaya çıktılar. Sonuçta doğuda Kitanlar (Chi-tan), batıda ise Guzlar ve Kumanlar (Peçenekler/Polovesler) aynı yolu izlediler.

Kabilelerin en başta gelen düşmanları, ordalardı ve onların emrine girmemekte kabile başlarında bulunan kişilerin çıkarları vardı. Kabile beyleri, yetiştirdikleri hayvanları Çin'e verip karşılığında tarafsız kalmak veya paralı askerlik yapmak için hediyeler almak istiyorlar, orda hanları ise savaş amacıyla olmasa bile askeri tehdit unsuru olarak Çinliler'den tahıl ve gıda maddeleri almak amacıyla, masrafları bağlılar (tebaa) tarafından karşılanmak üzere, bütün gençleri ordu saflarında toplamaya gayret ediyorlardı. Artık uzlaşma imkanı kalmamıştı.

Oğuz

Hemen hiçbirisi ana boylarla özdeşleştirilmesi mümkün olmayan ve birbirine yakın olarak yaşayan küçük kabileler, kendi aralarında birleşerek ittifaklar (bağdaşklık) meydana getirdiler ki, bu tür topluluklar için 'oğuz' kelimesi kullanılmaktaydı.

Tokuz Oğuz (Uygurlar) ve Üç Oğuz (Karluklar) kelimeleri de böylece ortaya çıkmıştır.

Bir de oğuz tanımlamasına girmeyip de 'Dulu'lar ve 'Nuşibi'ler gibi ortaya çıkan birlikler var ki sebep ne olursa olsun, onların birlik oluşturmaları doğal yoldan olmamış, belki Türk hakanlığına baskı unsuru oluşturmak amacıyla ortaya çıkmıştır. Bu yüzden onlar, budun olmayı sürdürerek 'On Oklar' adını aldılar.

'Oğuz' ve 'budun' kelimeleri arasındaki bağlantıdan anlaşılmaktadır ki, Türkler'e boyun eğen Uygurlar; nisbeten onlara budun olmuşlarsa da iç yapılarını koruyarak 'oğuz' konumlarını sürdürmüşlerdir. Nitekim Bilge Han, 'Tokuz Oğuz benim özel halkımdı.' demiştir. Yani Tokuz Oğuz ona -şad-tarduş- bağlı budun idi, başka bir deyişle doğrudan ona itaat (bağımlılık) sunmuşlardı.

Olayların gelişimiyle ilgili yapılan yorumları esas aldığımızda bunun 4.-5. yüzyıllarda Kao-kui/Tile ve 7.-8. yüzyıllarda Töles kabilelerinin boy bölünmeleriyle uyuşum sağlamadığı ortaya çıkıyor. Töleslerin tartışmasız ataları olan Kao-kuiler, 12 babaerki boya bölünmüş, onların torunları Tölesler ise 15 kabileden oluşmuştur: Yüan-ko (Uygurlar), Seyanto (Sir ve yento kabilelerinin birleşimi), Chi-pi (Ki-bi), Topo (Tuba), Kulikan (Yakutlar'ın ataları Kurikanlar), Tuo-lan-ko (Telengitler), Pu-ku (Puku), Pa-ye-ku (Bayırku), Tunglo (Tonra), Hun (Kun), Sih-kie (Sıkar), Hu-hsie, Hi-kie, A-tie (Ediz), ve Pai-hsi (Pai-chi).

Dobalar'la özdeşleşme olasılığı bulunan Tubalar'ı ayrı tutarsak, diğerlerini birbirleriyle kıyaslamak mümkün değildir.

Eğer bir boyun ataerkil kabile sistemi bozulmuşsa ve eski boy-ların yerine yeni birleşmeler ortaya çıkmışsa, ancak o takdirde böy-le bir yapılanma ortaya çıkabilmiştir. Böyle bir yeni yapılanmanın sonucu olarak Türkler, Tölesler'i bir yüzyıl egemenlikleri altında tutmuş ve kuzey steplerinde onların gücüyle kahramanlık yapmış-lardır. Yani, Tölesler budun idiler; orda sistemi ve onun tölös-tarduş kanatları içinde yer almışlardı. Bu durumda yeni hayat şart-larına ayak uyduramayan boy yapılarının bölgesel ekonomi ittifak-larına yani kabilelere dönüşmeye başladıklarını kabul etmek gere-kir. Bu değişim, Kao-kui boyunu 'sin', yani aile fakat Töles kabilele-rini 'pu' (Biçurin'in çevirisinde 'kuşak-nesil') olarak adlandıran Çinliler tarafından gözlenmiştir.

Böylece Açına hanedanı hakanlığının sosyal yapısının temel ka-rakterini, kabile ve savaş düzeninin birlikte götürülmesinin teşkil ettiği söylenebilir ve Türkler, böyle bir birleştirmeyi gerçekleştirebi-len ilk Orta Asya göçebe halkı olmuştur. Bu birliği onlar bizzat kur-muşlar ve efendileri vahşi Ju-jan ordası ve bağdaşıkları olan Töles kabilelerine oranla daha güçlü olduklarını göstermek için, devletle-rine 'mengü el' adını vermişlerdir.

El/il kelimesi, çeşitli biçimlerde anlaşıp çevrilmiştir. Burada te-mel anlam, egemen kabile olarak başta bulunan orda ile barış içinde yan yana yaşama ihtiyacı duyan savaşçı kabilelerin varlığıdır.

Çözülecek acil pölitik sorunlar sebebiyle asla son şeklini almasa da Türkler'in kurdukları sosyo-politik sistem 6. yüzyılın en iyisiydi. Ama bu sistem, hem birkaç kuşak Türkler'in bozkırlarda egemen olmasını sağlamış hem de onları uçuruma götürmüştür (s. 83-87)".

Gumilev'e göre, Türkler de köleci sistemi yaşamışlardır. Türk toplumu, askeri demokrasi dediğimiz sistemle yürüdüğü için kendi içinde kölelik düzeni kurmamıştır; kuramamıştır. Çünkü, kabilenin bütün fertlerini her an yürüyüşe ve saldırıya hazır tutabilmek için onların asgari hoşnutluğunu sağlamak temel idi. Fakat baskınlarla

ve savaşlarda esir alınanların köle olarak çalıştırıldıkları bir gerçek. Bu kölecilik, elbette ki Batı tipi bir kölecilik değildi. Daha çok kölelerin angarya işlerinde çalıştırılması anlamı taşıyordu. Savaşa göre örgütlenen kabilelerin, hayvancılık ve tarım işlerinde bu köleleri zorla çalıştırdıklarını tahmin etmek zor değildir.

Ayrıca, beylerle onlara bağlı kümeler arasında zamanla ciddi bir zenginlik uçurumunun oluştuğu da anlaşılıyor. Çünkü, savaşlar yoluyla ciddi ganimetler elde ediliyor; ele geçirilen altın, gümüş, ipek, sürü gibi zenginlikler de en fazla hakan ve ona bağlı kabile reislerinin, daha sonra da küçük boy beylerinin elinde toplanıyordu. Elbette savaşçıların (alplar) da ganimetten pay almaları şart idi ama bu denizde damla ölçüsünden bir pay sayıldığı için zamanla sınıfsallaşma diyebileceğimiz ayrışma ortaya çıkmış; bunun sonucunda toplum üst katmanları anlatan “ak budun”, alt katmanları anlatan “kara budun” gibi iki kütleye bölünmüştü. Böylece yukarıda yabgu, şad, tutuk/tudun vb... gibi kuvvetli bir bürokrat kesim ile hakanlık soyuna bağlı aristokrasi oluşmuş; bu seçkinler/zenginler grubuna kabile beyleri de aşağıdan katılmışlardır.

Türk Hakanlığının hızlı yükselişinde bu iki kesim arasındaki çelişkinin az olması etkili olmuştu. Hakanlığın dağılmasında da bu çelişkinin derinleşmesi; bağlı kabilelerinin kopması kadar büyük rol oynamıştır.

Bu yüzdendir ki, Türk hanları/hakanları, alt tabakaları memnun edecek bir politika uygulamayı zamanla ilke edinmişler; biraz da buna mecbur kalmışlardır. Batı Oğuzları (Guzlar), hele hele Selçuklular; bu ilkeye uyup, bugün “sosyal devlet” dediğimiz devlet modelinin ilk örneklerini yaratmışlardır. Devletin halkı korumayı hedefleyen, sosyal adalete dikkat eden yapıda oluşması batı Türklerinin son imparatorluğu Osmanlı Devleti’nde de kurucu, yükseltici dinamik olmuştur.

Bu denge bozulduğunda Türk halk tabakalarının devletinden ve

yöneticisinden soğuduğunu, ondan uzaklaşmaya başladığını görüyoruz. Sosyal devlet anlayışı, belki de dünyada en fazla Türk toplumları için yapıştırıcı bir güç olmuştur.

Tarihin aynasından bakınca; sosyal devlet ilkesinin işleyişi bozulduğunda alt ve üst tabakalar arasında çatışma çıktığını, devletin zayıfladığını, yıkılmaya doğru gittiğini gözlemliyoruz.

Barış Günleri

Tarih, insanlara genelde savaş ortamını, bu ortamın öncesini-sonrasını verdiği için, geçmişin algılanması hep savaş havasında bir dünya gibi olur. Fakat, hiçbir toplumda savaş günleri barış günlerinden fazla olmamıştır. Türkler savaşa hazır biçimde yaşamalarına karşın, geçimlerini büyük ölçüde göçebe hayvancılığı üzerinden sağlamışlardır. “Şimdi kimselerin yaşamadığı Gobi- Altay çölleri, o dönemde bütün kabilelerin vahşi hayvan avlamak için katıldıkları sürekli avlarına şahit olmuştur. Sürekli avı yapabilmek için iyi eğitilmiş iz sürücü ve iyi avcı olmak gerekir ki bir tür askeri tatbikat derecesinde olduğu için bunlar, Türkler’in gözünde oldukça önemliydi.

Başarılı geçen bir sürekli avı, bol miktarda et demekti ki Türkler’in ana yemeği de bu idi. Belgeler, Türkler’in yiyecek toplamak amacıyla savaş sırasında bile sürekli avı düzenlediklerini gösteriyor.

Vahşi ve evcil hayvan derileri, elbise yapımında, çadır döşemesinde kullanılmış, bundan başka keçe ve deri karışımı örme kumaşlar da yapılmıştır.

Türkler’in en çok yetiştirdikleri hayvan koyundu. Nitekim Türk mezarlarında yapılan kazılarda koyun kemiklerine de rastlanmaktadır. At konusunda da bir sıkıntıları yoktu ve ‘kımız’, Türkler’de şarabın yerini almıştı.

Sürekli yer değiştirme şartları altında hayvancılık başlı başına bir sıkıntı idi. Ancak, göçebeler koyunlarını ayrı ayrı otlatırlardı ve her ailenin belirli yaylak ve kışlağı vardı. Tarihi belgelerde, ‘Sürekli

kalınan bir yerleri yoktu, fakat herkes kendi toprağına ve bölgesine sahipti.' denildiğine göre, bu durum 6.-7. yüzyıllar arasında kısa aralıklarla devam edip durmuş olmalı.

Ekonomik birlik, iki aileli olmaya imkan verdiği zaman 'oba sistemi' geçerli olmuştur. Diğer sistem 'küren' (veya küriyen) sistemiydi. Bu sistemde bütün birimler birlikte göç eder ve geceleri ana otağın çevresi arabalarla çevrilir ve devriyeler (gözcüler) konulurdu. Bu iki sistem asırlarca birbirini takip etmiş; zamanın getirdiği yeniliklerle veya aile yapısındaki değişikliklerle hiçbir değişime uğramamıştır.

(Not: Gumilev'in bu saptamasının doğruluğunu, ben Anadolu'da bizzat yaşayanlardan birisi oldum. Göçebe Geygel Türkmenlerinin (Geygel Oğuzu) yaşamı da yaylak ve kışlak arasında sürüyordu ve ana meslekleri de demircilik idi. Oba sistemi, yaylaların bölüşülmesi, birlikte göç, 1950'lere kadar devam etmiş idi. O sıralarda her köy, bir oba gibi (kabile) görülüyordu. Örneğin Almus'un Dumanlı yaylasında her köy belli bir bölgeye yerleşiyordu. Bu köyün aileleri de o bölgede bir küren sistemi içinde çalışıyorlardı. Dumanlı Yaylası'nda her obanın yeri belli idi. Bazı büyük ailelerin malı sayılan, ama satılamayan yaylalar vardı.)

(...) tarafımdan 1948'de Altaylar'da yapılan arkeolojik araştırmalarda ele geçirilen bulgular ve Türkler'in bıraktıkları izler, onların ayrı ayrı meralarda toplandıklarını, nehirli vadilere saçıldıklarını ortaya koymakta ve oba sisteminin dışında, topraktan geniş ölçüde faydalanmayı sağlayan üstün bir sistem uyguladıklarını ispat etmektedir.

B. Ya. Vladimirtsoff, küren sisteminin can güvenliği ihtiyacından ortaya çıktığını, oba sisteminin ise ancak güçlü ve katı yönetimlerin yağmalamayı engelledikleri, kabileler arası çatışmaların son bulduğu ve Türk hakanlarının da aynı yolu takip ettikleri dönemlerde geçerli olduğunu yazmaktadır. Konuya bu açıdan bakıldığını-

da, oba sisteminin ve toprağı bireysel olarak işleme çalışmalarının hiçbir şekilde tatbik imkanı olmadığı kendiliğinden anlaşılır.

Günümüzde ise göçebe aileler, belirli toprakları kendilerine ayırarak çevresini çitle kapatmaktadırlar. Mesela, Tien-shan Dağları'nda her bir yayla, belli bir ailenin denetimi altındadır ve başka bir aile oraya gelip yerleşemez. Topraktan bu şekilde faydalanış tarzı, göçebe hayvancılığının doğmasına yol açmıştır. Verimli meralar ve özellikle de su kaynakları, göçebeler arasında önce sürülerin paylaşımını, sonra ise geleceğin göçmen obalarını teşkil edecek ailelerin bölünmesini birlikte getirmiştir. Meraların bölünmesi ve birbirinden çitle ayrılması, akraba ve kardeşler arasında su ve otlak kavgalarına sebep olmuştur. Ancak topraktan faydalanma sistemi hiç kimseye mülkiyet hakkı sağlamadığı için bu topraklar alınıp satılmamıştır (s. 96-97)".

Hiç kuşkusuz ki Büyük Türk Hakanlığı'nın egemen olduğu geniş topraklarda tarım da yapılıyordu. Sulanıp ekilebilen topraklarda özellikle mısır yetiştirildiği biliniyor.

"Sulanıp ekilebilen topraklar, başlangıçta geçici, sonra bir kez ve sürekli olarak sadece bazı ailelere verildi ki bu durum, kademeli olarak tek eşli evlilikten çokeşli evliliğe geçiş dönemiyle paralellik gösterir. Bağımsız aileler toplumun ziraatçı hizmetçileri olmuşlardır ve Türk toplumu da bu süreci yaşamıştır (s. 88)".

Ziraatçılık yapan Türk ailelerinin yanında önemli ölçüde köle nüfusunun çalıştırıldığı da bir gerçektir. Bilinmelidir ki ziraatçılık, devletleşmiş kabileler arasında, ikinci sınıf bir iş olarak görülmekte idi.

Hayvancılıkta, koyundan sonra sığır, sonra da at yetiştiriciliği geliyordu. At, bozkırda stratejik bir öneme sahipti. Türk ordusunun hemen hemen tamamı atlı, yani süvari idi. Piyadelerle yakın dövüşte de uzun mızrak kullanarak üstünlük sağlıyorlardı.

Çin, Türkler'le mücadele eden ordularına at temin etmek için gö-

çebelere tahıl ve ipek veriyor; bunlar yetmeyince de altın ve gümüş devreye giriyordu. Çin sınır boylarında yapılan bu alışveriş, göçebelere hayat düzeyini çok yükseltiyordu. Bu yüzden Çin yönetimi savaşlarda, öncesinde ve sonrasında sınır ticaretini yasaklayarak göçebeleri güç durumda bırakmaya dikkat ediyordu. Bu ticaret; aslında göçebelere karşı bir baş eğdirme kozu olarak kullanılmış oluyordu.

Kadınlar, ev işleriyle ve hayvancılıkla; sütüyle, yoğurduyla uğraşıyorlar; çadır dokumak için gerekli yünü, ipi kıktıkları koyunlardan elde ediyorlardı. Yünün işlenip eğrilmesi, kadınların işiydi. Elbise ve çorap dokumak da çadır yapmak gibi önemli bir uğraştı.

Elbette hayatın devamı için temel olan günlük yemeğin hazırlanmasında baş görev yine kadına düşüyordu.

Çin Kaynaklarındaki Bilgiler

Kadın-erkek halkın barış günlerinde çadırlarda oturmanın ötesinde, dışarıda oyun oynadıkları anlaşılıyor. Erkeklerin gülle attığı, kadınların top (çevgan) oynadıkları Çin kaynaklarına girmiş bulunuyor. Yine, Türkler'in dönerek yapılan hızlı bir oyunlarının bulunduğu da Çin belgelerinde yer alıyor (*Doğu Türkleri*, s. 364). Bu dönerek yapılan oyunun Anadolu Alevi Türklerinin semahı ile benzerlik taşıdığı söylenebilir.

Çin kaynaklarında Türklerin yaşamına ilişkin ayrıntılar yer alıyor. Bu belgelerden; kadın-erkek birlikteliğine dayalı bir günlük hayatın olduğu anlaşılıyor. *Doğu Türkleri* adlı eserde bulunan ve Büyük Türk Hakanlığı'nın kuruluşu sürecindeki Türk yaşam biçimini yansıtan belgelerden bazılarını görelim:

“Çoğunlukla hayvan yetiştirmekle uğraşıyorlardı. Nerede su ve otlak varsa oraya göç ediyorlar, uzun zaman aynı yerde kalmıyorlardı. Keçeden yapılmış çadırlarda yaşıyorlardı. Bellerine kadar

uzun saçları vardı. Cepkenlerini soldan ilikliyorlardı. Etle besleniyorlar; mayalanmış süt içiyorlardı. Giysileri kürk ve kaba yünlüdü. Yaşlıları küçümsüyorlar; gençliğe değer veriyorlardı.

Eski rütbeleri Ye-hu (yabgu), onun altında Şe-şad, onun altında Te-le (tegin), onun altında Sse-li-fa, onun altında Tu-ten-fa ve diğerleri olmak üzere toplam 23 sınıf vardı ki hepsi babadan oğula geçiyordu.

Tu-küeler'in boynuzla süslü yayları (küe-kung), okları, zırhlı yelekleri, uzun süvari mızrakları ve kılıçları vardı. Atıcılık ve binicilikte ustaydılar. Vahşi ve kabaydılar. Yazıları yoktu (Bu bilgi kitaptaki diğer bilgilerle çelişiyor, RZ); sözleşmelerini, bir tahta parçasının üzerine, küçük bir tahtayla kakarak ifade ederlerdi.

Dolunayın olmasını beklerler, sonra da yağmaya, talana çıkarlardı. Başkaldıranlar, ihanet edenler ya da adam öldürenler idam edilirdi.

Irza geçenler önce hadım edilir; sonra da vücudu kılıçla kalçasından ikiye ayrılırdı. Birisi; kavgada birisinin gözünü yaraladıysa (kör ettiyse?) yaraladığı kişiye kızını, kızı yoksa karısını ve servetini vermek zorundaydı. Birisinin uzuvlarından birisini kırdığı zaman ise atlarını verirdi.

Hırsızlar; çaldıkları malın on mislini yerine koymak zorundaydılar."

(...)

"Tu-küeler, beşinci ayda koyunlarını ve atlarını keserek gökyüzüne kurban ederlerdi. Erkekler gülle atar; kadınlar da futbol (çevgan) oynardı. Mayalanmış süt (kırmızı olabilir) içerek kendilerinden geçer, sarhoş olurlardı. Sonra da bağrıışarak hep birlikte şarkı söylerlerdi.

Tanrılara ve ruhlara saygı duyarlar; iblis kadınlara (wu), iblis erkeklere (hi) inanırlar, savaşta ölmeye değer verirler, hastalığa yakalanıp ölmekten utanırlardı. Âdetleri ve gelenekleri aşağı yukarı

Hiung-nular'la aynı idi (s. 63- 64)''.

Çin kaynaklarının Türkleri; gelenek ve görenek yönünden de Hyung-nular'la aynı göstermesi iki milletin birbirlerinin devamı olduğunu kanıtlayan açık belgelerden birisidir.

Bundan daha erken kaynakta da (Çov-şu), aynı bilgiler yer alıyor:

“Tu-küeler’de uzun saç ve soldan düğmeli cepken giymek (Çinliler paltolarını sağdan düğmeliyordu) gelenektir. Keçeden yapılmış çadırlarda yaşıyorlar, suyu ve yeşillikleri çevrelerinden sağlıyorlardı. Baş uğraşları hayvan yetiştirmek ve avcılıktı. Yaşlıları hor görüyorlar, gençlere değer veriyorlardı. Dürüstlük, utanma nedir bilmiyorlardı. Ne görev sorumlulukları vardı ne de kibarlıktan anlıyorlardı. Bu özellikleriyle eski Hiung -nular’a benziyorlardı.

Yeni bir hükümdar seçilince, topluluğun en yüksek rütbeli kişileri, onu bir keçe örtünün içinde taşıyarak güneş yönünde dokuz kez döndürürlerdi. Her dönüşte bütün tebaa onun önünde eğilirdi. Döndürmeler ve eğilmeler sona erince, hükümdarlarını ata bindirerek dolaştırırlardı. Dolaşma sırasında boğazına ipek bir bez dolayarak sıkarlardı. Hükümdar zorlukla nefes alırdı. Sonra bağı çözecek hemen sorarlardı: ‘Kaç yıl bizim kağanımız olarak kalacaksın?’ Kağan (yarı?) baygın durumda olduğundan süreyi açık seçik söyleyemezdi. Ağzından karmakarışık dökülen sözcüklerden hükümdarlık süresini kestirirlerdi.

(...)

Silahları; ok, yay, gürz, zırhlı ceket, uzun süvari mızrakları ve kılıçlardı. Kemerlerinde süs olarak, ayrıca kama (meç, hançer) taşıyorlardı. Sancak sopalarının tepesinde altından yapılmış bir kurt kafası vardı. Muhafız subaylarına, Çince kurt anlamına gelen fu-li (Türkçe böri) adını vermişlerdi. Tu-küeler dişi kurt soyundan geliyorlardı ve köklerini unutmak istemiyorlardı.

Askerler el koydukları atların veya büyükbaş hayvanların sayı-

sını, rakamla bir tahta parçası üzerine çentiyorlar; sonra da bu tahta parçasını ucu sivri metalden bir okla, balmumuyla mühürlüyorlardı, bu onların beratı oluyordu.

Ceza hukukuna gelince o da şöyle işliyordu: Asiler, katiller ve evli bir kadına tecavüz edenler ya da atların koşum takımını çalanlar ölüme mahkûm ediliyorlardı. Başkalarının kızlarına tecavüz edenler ağır para cezalarına çarptırılıyor ve malına el konuluyor; suçu işleyen de hemen mağdure ile evlenmeye mecbur ediliyordu. Kavgada birisini yaralayan ise yaranın ciddiyetine göre, işlediği suçun karşılığını, verdiği mallarla ödemek zorunda bırakılarak cezalandırılıyordu. At ya da buna benzer eşya hırsızları, ceza olarak, çaldıkları malın on katından fazlasını karşılamak zorundaydılar. (s. 19-22)''.

Yağma Sistemi

Yağma sistemi, aslında savaş süreci içine alınmaması gereken bir sistemdir. Bu durum, bozkır göçebe yaşamının günlük biçimi sayılabilir. Bunun kabileler, hatta boylar arası biçiminin yanında büyük ailelerin de yağmaya çıkması mümkün idi.

Yağma, boyların, kabilelerin birbirlerini basarak mal, hatta insan (esir) ele geçirmesi biçiminde yapılıyordu. İçeride dönük bu yağma biçimi, devletleşme ile birlikte dışarıya dönük hale geliyordu. Devletleşme, iç düzeni sağlama almak ile atbaşı gittiğinden, kardeş kabilelerin birbirlerini yağmalaması engelleniyordu. Bu durumda Çin, zengin tarım toplumu olarak birinci yağma hedefi haline geliyordu.

Türklerin saldırılarına uğrayan bazı şehirler ve bunların kaç kez saldırıya uğradığını gösteren şu özet bilgi, bozkır-şehir (Türk-Çin) ilişkisini göstermesi açısından öğretici olacaktır:

(Yer adının sonundaki rakam, orasının o yıl kaç kez saldırıya uğradığını göstermektedir.)

Yıl	Yer
542	Sui-çov (1)
564	Tsin-yang (1), Yu-çov (3)
568	Yu-çov (3)
576	Tsiu-tsüan (1)
578	Kan-çov (1)
579	Ping-çov (1)
582	Lin-yü-çen (1), İ-fu-po (1), Lin-tao (1), Yu-çov- (4), Çov-pan (1), Wu-wie (1), Tien-şui (1), An-ting (1), Kin-çeng (1), Şang-kün (1), Hung-hua (1), Yen-an (1), Lan-çov (1), Pei-ping (1)
583	Kan-çov (2)
599	Yü-çov (1), Heng-an (1)
600	Ma-i (1)
601	Heng-an (2)
615	Yen-men
616	Ma-i (2), Ting-siang (1)
617	Tsing-yang (2), Ting-siang (1)
619	Fen-çov (1), Tsın-çov (1), Kie-çov (1), Yen-an (2)
620	Ling-çov (1)
621	Yen-men (2), Tai-çov (1), Yüan-çov (1), Yen-çov (1), Ping-çov (1)
622	Heng-çov (1), Ting-çov (1), Yu-çov (5), İ-çov (1), Sin-çeng (1) Fen-çov (2), Ling-çov (1), Yüan-çov (2), Ping-çov (3), Fen-çov (3), Lu-çov (1), Hin-çov (1), Ting-çov (2), Yen-men (3), ta-çen-kuan (1) So-çov (1), Ling-çov (2)
623	Ma-i (7), Ting-çov (3), Kuang-çov (1), Yüan-çov (3), So-çov (2) Tai-çov (2), Wei-çov (1), Pin-çov (1), Yu-çov (6), Tai-yüan (3)
624	Yüan-çov (4), Pin-çov (2), So-çov (3), Tai-çov (3), Lung-çov (1) Yin-pan, Ping-çov (9), Yüan-çov (5), So-çov (4), Hin-çov (2) Sui-çov (2)

- 625 So-çov (5), Tai-yüan (4), Ling-çov (7), Ping-çov (13), Lu-çov (2)
Tsin-çov (1), Ling-wu (Ling-çov:5), Sui-çov (3), Lan-çov (2),
Şan-çov (1), Peng-çov (1), Yüan-çov (6), Ting-çov (4)
- 626 Wu-kung (1), Kao-ling (1), Yüan-çov (15), Ling-çov (6), Liang-
çov (2), King-çov (1), Su-hui-çov (1), Wu-çeng (1), Lung-çov
(2), Wei-çov (2)
- 629 Su-çov (1)
- 680 Yün-çov (1)
- 681 Yüan-çov (9), King-çov (11), Yüan-çov (10)
- 682 Ping-çov (8)
- 683 Ting-çov (5), Kuei-çov (1), Lan-çov (1), Feng-çov (1), Yü-çov (2)
- (*Doğu Türkleri*, s. 559-567)

Yukarıdaki tarihler, saldırının arttığı ve azaldığı dönemler; Büyük Türk Hakanlığı'nın kuruluşu, ikiye bölünerek Çin egemenliğine girişi ve yeniden kuruluşu sürecine de ışık tutmaktadır. Başlangıçta az sayıda olan saldırılar, devletleşme ile birlikte hızla artmaktadır.

Çin'in, Türk gücünü politik oyunlarla parçalamasından sonra saldırılar durmaktadır. İkinci dalga saldırılar da Çin'de yetişen Türk seçkinlerinin yarattığı isyanla patlamakta ve hızla yaygınlaşmaktadır.

Bu olgu, sınır veya toprak savaşından daha ötede olup, bozkır halklarının yiyecek, giyecek bulma ve şehir nimetlerinden yararlanma mücadelesidir.

6. yüzyılda Doğu Asya'da yaşarken geceleyin yağmaya çıkan göçebe Türkler; bu geleneği Hun atalarından devralıp onlar da bin beş yüz sene yaşatmışlardır.

Anadolu'da yerleşik hale gelene kadar, benim içinden çıktığım Geygel boyu da bu yağma geleneğini sürdürmüştür. Hatta; atlar, artık traktöre yenilip kullanılmaz hale gelince, Rıza amcam, 1979 yılında gece traktörü çekmiş; babamı zorlayarak, kadınları da alarak onları Leyis Köyü'nün tarlalarına götürmüş; elinde tüfekte kendisi bekçilik yapmış; götürdüğü insanlara da bir bostan tarlasını yağmalatmıştır.

Bu işin hırsızlıkla bir ilişkisi yoktur. Hırsızlık; aşağılık bir iş olarak görülmüş, hırsızlar da hep horlanmıştır. Hırsızlara şiddetli cezalar uygulandığını Türkleri kötülemek için her fırsatı kullanan Çinliler bile kabul etmişlerdir.

Yağma, bir tür zoralım olarak, ekonomik bir yöntem olarak, atalardan gelen bir miras gibi kabul edilmiş ve sürdürülmüştür. Geygel Türkmenleri; demircilik geleneğini Asya'dan Anadolu'ya getirdikleri gibi bu yağma geleneğini de yakın zamana kadar taşımışlardır. Bu yüzden de Niksar Ovası'ndaki diğer köyler bu Geygeller'den yaka silkmişlerdir.

Ev

Göçebe yaşamında, konut olarak ev, çadırdır. Türk evleri, Asya Hunları zamanında şekillenmiş ve hakanlık döneminde de aynı biçimde yaşamıştır. Hunlar; kağnılar üzerine keçeden yaptıkları çadırlarını yerleştiriyorlar; bunu da öküzlerle gittikleri yere götürüyorlardı. Kışlakta ve yaylakta kurulan daha büyük, donanımlı çadırlar vardı. Çadır evleri illiklik göstergesi sananların yanıldığını Prof. Gumilev şöyle anlatıyor:

"Tarihçinin, başka milletlerin kültürlerinde belli özellikler aramak, onları bulamadığı zaman da o milletleri primitiv topluluklar grubuna sokmak umuduyla oldukça abartılı ve tehlikeli bir metod uygulamaktan kaçınması gerekir. Malumdur ki Avrupa ve Yakın-

doğu halkları, medeniyet basamaklarını tırmanarak şehirler kurmuşlar, yüksek mimari özelliklere sahip binalar yaratmışlardır. Soğuk iklimin şehirleri terk etmeye ve yakındaki kuytu orman kenarlarına sığınmaya mecbur bıraktığı Türkler ise ne evler kurmuşlar ne de bahçeler meydana getirmişlerdir. Ama hiç kimse de bir yerden başka bir yere taşıma pratikliği, kuruluş kolaylığı ve sıcaklığı açısından keçe çadırlarla boy ölçüşebilecek herhangi bir kerpiç veya taş kulübenin olduğunu isbat edememiştir. Göçebelerin tabiatla kucak kucağa olma sevgisi, onları bu çadırla yaşama zorunda bırakmıştır. Yaz aylarında bozkırlar cayı cayı yandığı için sürüler, Tien-shan, Altay, Hangay, Hen-tei yaylalarında otlamak zorundadır. Kışın ise, dağlara çok kar düştüğü için sürüler, yer yer kara toprağa ve kuru otlara rastlanan ovalara inerler.

Elbette böyle bir hayat tarzında çadırdan daha iyisi olamaz.

Aşağıda çadırı en güzel dizelerle anlatan Çinli ozan Po Chüi'nin bir şiirine yer vermeyi uygun gördüm. Bu şiir, tarihçi Liu Mautsai tarafından manzum şekilde Almanca'ya çevrilerek yayımlanmıştır.

MAVİ ÇADIR

Alınır binlerce koyunun yünü
 Hazırlandı iki yüz altın yüzüğü
 Nehir boyunda dallar uzanır
 Güzelliğiyle insanın gözünü alır
 Bemberrak gök, havlar rüzgâr etrafta
 Askerler çadırlar kurdu otakta
 Gökler rengi ellerle elmiş
 Çadırıyla güneşe çıkıp gelmiş
 Bu çadır ki bozulmaz boradan
 Kırılmaz ipi yağmurdan kardan
 Yoktur onun duvarı, burçağı

Hissedersin daim onda sığağı
 Çadır, dağlardan çöllerden kaçıp
 Gelmiş bana kucağını açıp
 Aydın bağda gölgesi güzel
 Can rahatı hatta kış mahal

Bağdaş kurup oturunca coşar yürek
 Dört bir yana serilir atlas döşek
 Ozanın sazı bir köşede cıranklar
 Neşeyle hoplar, zıplar çocuklar
 Rahattır evden bin kere şüphesiz
 Çekersin uykunu her an onda deliksiz
 Soğumaz tan atıncaya kadar çadır
 Ocak yanı deliksiz uykuya hazır
 Geceleyin ocakta gürleyip yanar ateş
 Yine kendi gölgesiyle tutuşur güreş
 Çökerken akşamın alaca karanlığı
 Yakın artık şu yandaki ocağı
 Rakseden ateşi önümde seyrederken
 Dökülür tatlı bir terennüm dudaklarımdan
 Alıştı mı bir kere insan mavi çadıra
 Dönüp bakmazmış bile altın kasa
 Herkes sever mavi çadırı, yaşlısı genci
 Gururla bekçilik yapar yandaki köpeği
 Yarışır beyler, şahlar saraylar kurmağa
 Değişmem mavi çadırımla onları asla
 Yaşar hanlar altın saraylarda hatta
 Gıpta ederler lakin çadırdaki çırağa

Çinli şair, normal bir çadırda orta halli bir göçmenin nasıl yaşadığını tasvir ediyor. Han tarafından, Bizans İmparatoru'nun temsil-

cisi Menandros Protector aracılığı ile Blakhernai Sarayı'na hediye edilen çadırlar ise insanı büyüleyici güzelliklere sahipti. Menandros, çadırlardan birinin içinde altın tahtın bulunduğunu ve bir at tarafından rahatlıkla çekilebilecek kadar hafif olduğunu; diğerinin baştan ayağa ipeklerle kaplandığını, üçüncüsünde ise, dört tavus üzerine oturtulmuş han yatağı ile bir altın masa bulunduğunu tasvir eder. Bu lüks eşyalar elbette günümüze kadar yetip gelememiş; ağaç ve kütükler çürümüş, altın ve gümüşler eritilip başka şekillere dönüşmüş, silahlar ise toprağın altında kalmıştır. Fakat, yazılı tarihi belgeler, yüzyıllar öncesinin bu zenginliğini, tekrarlanmaz kültürünü, günümüzde arkeolojik kazılarda ele geçirilen bulgulardan daha inandırıcı olarak anlatmaktadırlar. (s. 97-100)"

Eski Çin'de, "mavi" renk, bozkır göçebelerini, yani Türkleri anlatırdı. Tan/gök rengi/ mavi ile özdeşleşen çadır, kuşkusuz ki Anadolu'da da göçebeler açısından önemli bir olgu idi.

Fakat, Asya bozkırları ile Çin arasındaki ilişkilerde çadır çok daha yaşamsal öneme sahipti. 618'yılında, Çin'de Türk kökenli Li Shih-min, Tang hanedanı egemenliğini başlatınca, Türk kabileleri, savaşçı birlikleri Çin'e akmışlardı. Bu durum, Büyük Türk Hakanlığı'nın zayıflamasına, parçalanmasına ve daha sonra da Tang egemenliğine girmesine yol açan nedenlerin başında gelmiştir.

Bu süreçte, Türkler Çinlileşirken; Çin'de de Türk kültürü etkisini göstermeye başlamıştı.

"Çin'de yabancılara karşı ilgi arttı. Çince-Türkçe bir sözlük bile hazırlanmıştı. Ne yazık ki bu sözlük günümüze kadar yetip gelmemiştir. Türk müziği dahil çeşitli milletlerin müziklerinden Pei Chou döneminden itibaren imparatorluk orkestrasınca faydalanılmış, bunlar Tang İmparatorluğu'nun selefleri tarafından kaydedilmiş; bu dönemle ilgili olanlar tam olarak kayıt altına alınmıştır. Karşılıklı göçler devamlı surette olmuştur. Mesela 7. yüzyılın 20'lerinde Chang-an'da 10 bin Türk ailesi yaşıyordu. Onların giyinme

şekilleri ve âdetleri Çin devlet erkanının hoşuna gitmiş ve tıpkı 2. yüzyılda Roma İmparatorluğu'nda Germen; 8. yüzyılda Bizans'ta Hazar âdetlerinin yerleştiği gibi Çin'de de herkeste bir Türk modası başlamıştı. Zamanla sıradan insanlar da bu akımın etkisinde kaldılar ve Türk modası, sarayın ve devlet ileri gelenlerinin dışına taşdı. Davet ve şöenlerde, yabancı müzik eşliğinde sınır ötesi milletlerin yemekleri sunuldu. Yeşil ve kahverenkli, yakalı, soldan açılan, bel-den kuşaklı Türk giysileri Tang döneminde büyük kitlelerin günlük giysisi haline geldi. Fakat, daha önemlisi, özellikle kış günleri sıcak bir kulübe ve hatta 7. yüzyılın Çin evi haline gelen Türk çadırları, Çinlilerin çok hoşuna gitmişti.

772-846 yılları arasında yaşayan Çinli ozan Po Chü-i, bu çadırı oldukça ayrıntılı tarif ediyor. Çin devlet erkanı, saraylarının avlusuna çadır kurduruyor ve kış günlerini orada geçiriyordu. Po; çadırı, muhtemelen Türkleri sembolize eden klasik renk 'mavi'yle tasvir ediyordu. Yakın zamanlarda ilim ışığına kavuşan bu kaynağı tamıyla aktarmayı yerinde bir davranış sayıyorum.

ÇADIR VE OCAĞA VEDA

Hatırlıyorum hâlâ anılarımda kış demleri
Yaz günlerinin getirdiği ıslıklı yeller
Yaşlıyım, katlanamam artık, hava nemli
Ve öldürücü soğukta o lanet olası evler

Amma, Allah'tan almışım kendime bir çadır
Tıpkı mavi kuzey günleri gibi
Rakseder içinde aheste loş ışıklar
Soğuğa karşı beni sımsıcak kucaklar

Tıpkı bir balık gibiyim çağlayan nehirlerde

Ya ki ıssız yuvasındaki bir tavşan gibi
Yaşıyorum; kıskanıyor sanki alevler beni
Sonu gelmeyen soğuk mu soğuk gecelerde

Karlı geceler sonu gelmez bir çile
Kömür isiyle bulaşık ilkbaharın doğası
Değişiyor mevsimler ama benim çadırım
Mutluyum onunla her an ve her zaman

Aralık kalsın perdesi, kül yığılmış köşelerde
İlkbaharla birlikte vedalaşıyorum hüznü
Yaz günleri fazla sıkıntı olmaz herhalde
Vedalaşırken esirgemem asla ondan bir buse

Sağlığım elbet yine gelir yerine
Eğer ki buluşsam çadırımla yine

Pek çok Orta Çağ şairinde olduğu gibi, bu dizelerde de iki anlam var: Samimiyet ve allegro. Kömür kokusu taşıyan bahar günlerinden sonra mevsimin değişmesiyle sadece normal mevsim değişikliği değil, aynı zamanda göçebelerle olan ilişkilerin değişmesi de ima edilmektedir. Vaktiyle üst düzey bir devlet memuru, saraya bağlı ve imparatorluk politikasından yana olan Po Chü-i, barbar komşularıyla barış ve dostluğun kurulabileceğini umut etmekte. Burada o, ozanlık sınırından çıkarak imparatorluk politikasına yön çizmeye gayret ediyor (s. 224-225)''.

Çinli ozanın Türk çadırında yaşadığı mutluluğu, bizim atalarımız da yakın zamanlara kadar yaşadılar. Dedem İsmail Usta, her ilkbaharda çadırı yükler, göçüyle Niksar yakınlarındaki yaylalara çıkardı. Dayım Ali, daha sonraları; traktörün yaygınlaştığı, yayla

döneminin bittiği bir tarihte (1975), eski günlerle yaşadığı o anın farkını anlatırken şöyle demişti: “Yeğenim, acaba dünya yeniden kurulsa, insanoğlu acaba bir daha öyle hoş günler görebilir mi?”

Kadının Durumu

Büyük Türk Hakanlığı zamanında Türk kadınının durumunu yine Prof. Gumilev'den izleyelim:

“Kırsal ev ekonomisi, özel izne dayalı ailelerin kuruluşu bildik babaerki davranışları beraberinde getirmiş ve görünüşe göre Türkler de bu kuralın dışına çıkmamışlardır. Kadını isteme seçeneği erkeğe ait olmuş ve ‘atanın ölümü halinde onun büyük kardeşi veya baba tarafından dayısı üvey anne, gelin ve hala ile evlenmiştir’. Örneğin Ni-li Han'ın ölümü üzerine, kardeşi Po-shih Tegin tahtla birlikte Çinli hanımı kraliçe Hsien-shih'i hiçbir zorlukla karşılaşmadan miras olarak almıştır.

Göçebelerde kadının miras olarak kalmasının iki anlamı vardı: Birincisi; eve, daha doğrusu otağa yeni bir işçi gelmiş oluyordu ki bütünüyle faydalıydı. İkinci olarak ise dul kadının namusu korunmuş oluyor, yani koça onu kendi hanımı gibi esirgiyordu. Düğün bir zorunluluk değildi; ama hiç olmazsa dul kadın kaderin kollarına terk edilmiyordu.

Kadına karşı davranışlarda dikkat çekecek ölçüde bahadırlara yaraşır tarzda bir saygı (Alp saygısı, R.Z.) vardı. Çadıra giren oğul önce annesine, sonra babasına saygısını sunardı. Orhon yazıtlarında Kültegin'in ölümle burun buruna gelen akrabalarının bulunduğu otağı savunmak için verdiği mücadele heyecanlı bir anlatımla tasvir edilir.

Kadının miras olarak devri, metinlerden de anlaşıldığı gibi, bizi poligaminin (çokeşliliğin) varlığını düşünmeye sevk ediyor; ama bu, Türkler'de kadın hakları olmadığı anlamına gelmez. Her ne ka-

dar kadın hakları bazı kısıtlamalara bağlı ise de ‘Türklerde kadın aracılığıyla her şeyi elde etmek mümkün.’ diyen Taberi’ye göre, kadının, koca üzerinde etkisi vardı. Annenin soyu Türkler’de çok önemliydi. Prens Töremen’in tahttan uzaklaştırılmasında annesinin ‘basit bir aile’den olması en önemli faktör olmuştur. Elbette bu, onun düşmanlarının ileri sürdüğü bir gerekçe idi ama sonuçta ilginç bir dayanak idi.

Kadına tanınan hak genel olarak son derece katı ve acımasız bir şekilde korunmuştur. Mesela, evli kadına tecavüz etmenin cezası ölümdü. Eğer tecavüz edilen kız ise, tecavüzcü derhal onunla evlenmek zorunda idi. Daha ilginç, mütecaviz kişi, asiler, hainler, katiller ve at hırsızları gibi ağır suçlularla aynı cezaya çarptırılırdı. Bozkır şartlarında at hırsızlığı çoğu kez ölümle cezalandırılır; eğer olay adi bir hırsızlık ise hırsız çaldığı malın on katını malı çalınan kişiye ödemekle cezalandırılır; kavga çıkarmak ise basit bir ceza ile geçiştirilirdi.

Ve en son olarak, elimize ulaşan şaşırtıcı bir bilgiye göre Tang döneminde, imparator; Chang-an’a müzik eğitimi almaya gelen Türk öğrencileri coşkuyla karşılamış, daha sonra aynı müzik zevkine sahip bir grup kız öğrenci de onlara katılmıştır. 14-15 kişilik bu grubun 8-9 tanesi kızdı ve onlar birbirlerini kardeş kabul etmişlerdi. Eğer erkeklerden biri bu genç kızlardan herhangi birisiyle evlenirse onun ismini alır; kızın arkadaşları da gelini aslında damadı görmeye gelirler; kız, damadı arkadaşlarından kıskanmasa da başkalarından kıskanırdı. (s. 100-101)”

Üstat Gumilev’in Türk kadını hakkındaki bu değerlendirmeleri, genelde 6.-8. yüzyıllarda hakanlık merkezinden elde edilen verilere dayandırıldığı için tam kapsayıcı sayılamaz.

Hakan, değişik devletlerle ve güçlü kabilelerle ilişkisini akrabalık düzeyine getirmek için çok eşli bir hayata yönelmiştir. Burada hayat anlayışından çok, politik gereklilik öne çıkmaktadır. Devletin

tepesine bakarak Türk kadınının konumunu ve Türk evlilik sistemini değerlendirmek ister istemez eksik kalmaktadır.

Hemen belirtelim ki çökeşlilik, göçebe hayatına uymaz. Bu yüzden 'Türkler'de tek eşli evlilik genel bir kabul görmüştür. Gel gör ki savaşçı topluluklarda erkek nüfus çatışmalarda öldüğü için kadın sayısı daha fazla olmuş; dul kadınlar da ortalıkta kalıp aile düzenini bozucu etki yaratmasınlar diye uygun akrabalarla evlendirilmişlerdir.

11. yüzyıl sonlarında Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda hakanın hanımı (Hatun) kocasının ölümünden sonra imparatorluk tahtına bile oturmuştur. Anadolu'da beldeleri yöneten Türk kadınının olduğunu da bilmekteyiz. Anadolu'da "Bacıyan-ı Rum" kolu olarak örgütlenen savaşçı kadın birliklerinin ortaya çıkması da kadın-erkek birlikteliğinin savaş koşullarında bile az-çok sürdürüldüğünü göstermektedir. Öte yandan tekkede postnişinliğe kadının gelebilmesi, Türk ikliminde, manevi dünyada bile kadının erkeğe yaklaştırıldığını göstermektedir.

Bozkır hayatının ve savaş ekonomisinin temel koşulu olan "alp hayatı", kadın erkek birlikteliği ve olduğunca eşitliğine dayalıdır. Savaşçı hayat biçimi, bozkırda yüzyıllarca sürmüştür; 15.yüzyılda bile Türk kadınının erkekle yan yana olduğunu sözlü ve yazılı belgeler ortaya koymuştur. Dede Korkut Hikâyeleri, bu konuda ilginç ipuçları ile doludur.

Osmanlı Devleti, sadece şehirlerde, Araplaşma ile birlikte kadını peçeye sokup pencerenin arkasına itmiştir.

Üstat Gumilev, elbette daha sonra ortaya çıkan kaynakları devreye sokmamış; o sadece dar bir zaman parçasını üst kesimden kalan bilgilere bakarak değerlendirmiştir. Bu konuda daha sonraki bazı belgeleri aktararak Türk kadınının toplumda ve hatta yönetim katında ne kadar önemli olduğunu göstereceğiz.

Türklerde Din

L. N. Gumilev, Türkler'in dini ile ilgili olarak şunları yazıyor: Türkler'in eski dinleri konusunda elimize ulaşan temel bilgilere Çinlilerin "Wei-shu" ve "Sui-shu" salnamalarında rastlanır. Bununla birlikte, söz konusu bilgiler birbirleriyle tezat oluşturdıkları gibi, hem yetersiz hem de ilk bakışta kolay anlaşılır halde değildir.

"Wei-shu" Türk dini törenlerini şu şekilde göstermektedir:

1-Güneşin memleket üzerine doğuşunu temsilen Han'ın otağına doğudan girişi; 2- Devlet erkanının ataların mağarasına yılda bir kez kurban sunması; 3- Beşinci ayın 10-20. günleri arasında halkın nehir kıyısında toplanarak göğün ruhuna kurban kesmesi; 4- Tutchin'in (Ötügen –Dugin okunur-) 500 li (li: Yaklaşık 500 metre) batısında yüksek bir dağ vardır. Ve dağın tepesinde ağaç ve bitki bulunmayan Po-teng-ning-li (Bodin'inli okunur) isminde bir yer bulunmaktadır. Ki, anlamı, "ülkelerin koruyucu ruhu" demektir. (Burada, Türkler'deki dağ kültürüne işaret edilmektedir. Balıkesir Altınoluk'taki Tahtacı Alevilerin (Agaceriler) yaşadığı bölgedeki kutsal Sarıkız Tepesi de tam böyle bir coğrafyadır ve tören bölgesidir.)

"Wei-shu"dan 50 yıl sonra yazılan (7. yüzyılın 30'larında) "Sui-shu" ise daha sağlıklı bilgiler vereceği yerde, sadece "Çinlilere ve perilere taparlar; Şamanlara inanırlar." demektedir.

Böylesine, birbirine tezat teşkil eden ve birincisi kendi kendini çürüten bu iki kaynağı nasıl uzlaştıracabiliriz? Birincisinde müphem bir biçimde güneş kültürü, atalar kültürü ve atalar kültüründen farklı olarak devlet erkanının değil sadece halkın katıldığı "Göğün Ruhu" kültürü ve sonuncu olarak da "dağ kültürü" sayılmaktadır.

Galiba Çinli tarihçilerin bu sorunu asla çözemeyeceklerini belirtmek gerekiyor.

"Sui-shu"nun verdiği bilgilerin bazıları hiç anlaşılmamaktadır. Çince "Hu" kelimesi, "otaçı" (hekim) peri ve sihirbaz demektir.

tepesine bakarak Türk kadınının konumunu ve Türk evlilik sistemini değerlendirmek ister istemez eksik kalmaktadır.

Hemen belirtelim ki çökeşlilik, göçebe hayatına uymaz. Bu yüzden Türkler’de tek eşli evlilik genel bir kabul görmüştür. Gel gör ki savaşçı topluluklarda erkek nüfus çatışmalarda öldüğü için kadın sayısı daha fazla olmuş; dul kadınlar da ortalıkta kalıp aile düzenini bozucu etki yaratmasınlar diye uygun akrabalarla evlendirilmişlerdir.

11. yüzyıl sonlarında Büyük Selçuklu İmparatorluğu’nda hakanın hanımı (Hatun) kocasının ölümünden sonra imparatorluk tahtına bile oturmuştur. Anadolu’da beldeleri yöneten Türk kadınının olduğunu da bilmekteyiz. Anadolu’da “Bacıyan-ı Rum” kolu olarak örgütlenen savaşçı kadın birliklerinin ortaya çıkması da kadın-erkek birlikteliğinin savaş koşullarında bile az-çok sürdürüldüğünü göstermektedir. Öte yandan tekkede postnişinliğe kadının gelebilmesi, Türk ikliminde, manevi dünyada bile kadının erkeğe yaklaştırıldığını göstermektedir.

Bozkır hayatının ve savaş ekonomisinin temel koşulu olan “alp hayatı”, kadın erkek birlikteliği ve olduğunca eşitliğine dayalıdır. Savaşçı hayat biçimi, bozkırda yüzyıllarca sürmüştür; 15.yüzyılda bile Türk kadınının erkekle yan yana olduğunu sözlü ve yazılı belgeler ortaya koymuştur. Dede Korkut Hikâyeleri, bu konuda ilginç ipuçları ile doludur.

Osmanlı Devleti, sadece şehirlerde, Araplaşma ile birlikte kadını peçeye sokup pencerenin arkasına itmiştir.

Üstat Gumilev, elbette daha sonra ortaya çıkan kaynakları devreye sokmamış; o sadece dar bir zaman parçasını üst kesimden kalan bilgilere bakarak değerlendirmiştir. Bu konuda daha sonraki bazı belgeleri aktararak Türk kadınının toplumda ve hatta yönetim katında ne kadar önemli olduğunu göstereceğiz.

Türklerde Din

L. N. Gumilev, Türkler'in dini ile ilgili olarak şunları yazıyor: Türkler'in eski dinleri konusunda elimize ulaşan temel bilgilere Çinlilerin "Wei-shu" ve "Sui-shu" salnamalarında rastlanır. Bununla birlikte, söz konusu bilgiler birbirleriyle tezat oluşturdıkları gibi, hem yetersiz hem de ilk bakışta kolay anlaşılır halde değildir.

"Wei-shu" Türk dini törenlerini şu şekilde göstermektedir:

1-Güneşin memleket üzerine doğuşunu temsilen Han'ın otağına doğudan girişi; 2- Devlet erkanının ataların mağarasına yılda bir kez kurban sunması; 3- Beşinci ayın 10-20. günleri arasında halkın nehir kıyısında toplanarak göğün ruhuna kurban kesmesi; 4- Tutchin'in (Ötügen –Dugin okunur-) 500 li (li: Yaklaşık 500 metre) batısında yüksek bir dağ vardır. Ve dağın tepesinde ağaç ve bitki bulunmayan Po-teng-ning-li (Bodin'inli okunur) isminde bir yer bulunmaktadır. Ki, anlamı, "ülkelerin koruyucu ruhu" demektir. (Burada, Türkler'deki dağ kültürüne işaret edilmektedir. Balıkesir Altınoluk'taki Tahtacı Alevilerin (Agaceriler) yaşadığı bölgedeki kutsal Sarıkız Tepesi de tam böyle bir coğrafyadır ve tören bölgesidir.)

"Wei-shu"dan 50 yıl sonra yazılan (7. yüzyılın 30'larında) "Sui-shu" ise daha sağlıklı bilgiler vereceği yerde, sadece "Cinlere ve perilere taparlar; Şamanlara inanırlar." demektedir.

Böylesine, birbirine tezat teşkil eden ve birincisi kendi kendini çürüten bu iki kaynağı nasıl uzlaştıracabiliriz? Birincisinde müphem bir biçimde güneş kültü, atalar kültü ve atalar kültüründen farklı olarak devlet erkanının değil sadece halkın katıldığı "Göğün Ruhu" kültü ve sonuncu olarak da "dağ kültü" sayılmaktadır.

Galiba Çinli tarihçilerin bu sorunu asla çözemeyeceklerini belirtmek gerekiyor.

"Sui-shu"nun verdiği bilgilerin bazıları hiç anlaşılmamaktadır. Çince "Hu" kelimesi, "otaçı" (hekim) peri ve sihirbaz demektir.

Bu durumda hiçbir açıklık getirmeyen bu ad altında Türklerin tapındıkları ruhları nasıl algılayacağız? Ataların ruhu (Körmös) mu, yoksa doğanın ruhu (Töz) mu? Bu bölüm, iş bu muammalı metinleri çözmek için ayrılmıştır.

Problemin temeli şudur: Eski Türkler neye inanıyorlardı? İnançları bir din olarak kabul edilebilir mi, yoksa farklı inançların sentezinden mi ibaretti? Eğer öyle ise bunlar nelerdir?

Türkler'in en eski inançlarından bahsederken, bunların ilkel inançlar olduğunu söylemeye cesaret edemem. Bir kere Türkler, 5.-6. yüzyıllarda çeşitli kabilelerden teşekkül etmiştir ve o dönemdeki inançları da diğer çağdaş dinsel sistemler gibi bir hayli gelişmişti. Son Roma Patriği Tsetek, Boetius'un "Hikmetle Teselli"sini okumuştur. Konstantinopol'da Suriyeli tarik-i dünyalar Yunan başpapazları ile İznik Konsülü'ne Khalkedon'un (Kadıköy) da eklenmesi konusunda tartışıyorlardı. Artık, Hürmüz ve Ehremen'e inanılmayan Ctesiphon'da erkan-ı devlet taht ve Altar birliğini uzun mızraklarla koruyorlardı. Soğdu dihanların kalelerinde, nefsin öldürülmesini telkin eden Maglar'ın azap ettikleri peygamber Mani'nin methini göklere yükselten soluk benizli dünyevi din tebliğcileri geziniyorlardı. Çin'de kafaları tıraş edilmiş Budist rahipler, ne Konfüçyanizme gönül vermiş bilgelerin öfkelenmelerine sebep olacakları yolundaki uyarılara ne de siyah Çini mürekkeble parlak ipekler üzerine yazılan hikmetli sözlere aldırış etmeden devletin başında bulunan imparatoriçeye dünyanın faniliği konusunda öğütte bulunuyorlardı.

Akdeniz'den Sarı Deniz'e kadar uzanan kervan yolu, dağlardan ve çöllerden geçerken, sadece ipek değil, aynı zamanda yeni fikirler, inançlar ve düşünceleri de taşıyorlardı. Bütün bu toprakların sahibi olan Türkler'in, dünyanın her çeşit inancına mensup vaizlerin anlattıklarını işitip görmemeleri mümkün müydü? Sarı Nehir kıyılarında yaşamış olan ataları, Çin'deki dinsel çekişmeleri,

Soğdiyana'daki ışığı, mukaddes Turfan'ı parçalayan savaşları işitmemiş olabilirler miydi?

Diğer yandan kuzeyde her zaman sıcak kanlı, çabuk etki altına giren dövüşçü çobanları etkileyen büyük, sakin ve sessiz Sibirya uzanıyordu. Bütün bu etmenleri dikkate almadan eski Türklerin dinsel inanışlarını ve inançlarındaki değişimleri anlamak mümkün olamaz.

Halk içinde karışan bazı kabileler, ögeleri yönünden benzerlikler gösterse de kendi dinsel inanışlarını da birlikte getirirler. Fakat bu inançlar çeşitli biçimlerini koruyarak kolay kolay birbirlerine karışmazlar. Türkler'in dini inanışları da bu kuralın dışında kalmamıştır. Konuya bu noktadan bakınca şu soruyu sormak gerekiyor: Neden devlet erkanı ile halk ayrı ayrı ibadet ettiler? Halk kime, devlet yöneticileri kime ibadet etti? Şayet din adamlarının en tepesinde han duruyorsa, bu büyücüler kimdi?

Türk toplumunun yapısı ve etnogenetiği bizce bilindiğinden, birinci sorunun cevabını bulmak kolaydır. Türkler çeşitli milletlere mensup kabilelerden oluşmuştur. Geleceğin devlet yöneticileri, Açına'nın (500 ailesi) Türkçe konuşan insanların yaşadığı Güney Altay eteklerine Ordos'tan gelip yerleşti. Bu iki toplum çabukça birbiriyle kaynaştıysa da 7. yüzyıla kadar yine de soylular ve halk grubu şeklinde kaldılar. Başka bir anlatımla, aristokratlarda görevin miras yoluyla devredilmesi ve "asillerin" kızlarının halktan kişilerle evlenmelerinin yasaklanması da buna bir delildir.

"Wei-shu" metinleri, bu ayrılığın son derece açık olduğu 6. yüzyıla aittir. Ve bu yüzden tarihçiler, asillerle halk kültürleri arasında bir ayrımın olduğunu varsayarlar ki daha sonra bu fark, "Sui-shu"da gözden kaçmıştır. Çünkü "Sui-shu", Çinlilerin, 630 felaketine kadar bozkırlara hakim olan Türk asilzadeleriyle benzersiz ilişkiler kurduğu dönemi aydınlatmaktadır. Bu yüzden onun verdiği bilgiler sadece devlet yöneticileri ile ilgilidir ki bunun üzerinde

durulacaktır.

Şimdi tekrar Türk halk dinsel inançlarına dönelim:

Kök-Tengiri kültü, Orhun Yazıtları'nda şu şekilde saptanmıştır: "Başlangıçta yukarıda mavi gök, aşağıda kara toprak vardı; insanoğlu bu ikisinin arasında yaratıldı." Kök-Tengri (mavi gök) burada gök maddi bir şey değil, sadece bildiğimiz gökyüzüdür. Çinlilerin "Göğün Ruhü" kelimesinden tam olarak Kök-Tengri anlamını çıkardıklarını hesaba katmak gerekir. Göge kurban kesme töreni, 19. yüzyılın sonlarına kadar Kaçınler'de uygulanagelmıştır. Tıgır (Hakas dilinde Tanrı) Tayh adı verilen bu tören, toplu dua ile başlar; onun koyun kurban edilmesi ve kımız, süt, ayrın ve et suyu içilmesi takip eder. Bayrama katılan erkekler, birbirlerine yakın obalardan gelirler. Kadınlar ve şamanlar ise törene alınmazlar.

Tapılan objeler, "gökyüzü ve güneş"tir. Görüldüğü kadarıyla bu, "Wei-shu"da tasvir edilen törenin aynısıdır. Bu tören, yılda iki kez düzenlenir. Birincisine şamanlar alınmaz; ikincisi ise yeryüzünde bolluk bereket olması için kurban kesme törenidir ki herkes katılır. Her iki olgu da oldukça önemlidir. Törenin birisine Şamanların alınmaması, onun, ölümlerin ruhuna veya "ezeli Ruh"a dua töreni değil çeşitli âdetlere göre Tanrı'ya yakarış töreni olmasıyla açıklanmaktadır. "Yabancı inançlara göre Tayh'a alınan şaman delirir ve dehşetli azaplardan dolayı kaskatı kesilerek bayılır."

Peki bu nasıl bir Tanrı'dır? Tasvirlerden onun tek sıfatının ışık olduğu anlaşılıyor. Böyle bir dogma, güneşi göksel varlık (Ra-Helios) yahut yaratıcılığın kaynağı ve ilham verici gücü (Apollon) olarak kabul eden malum güneş kültlerinden ayrılmaktadır. Eğer Nganasanlar'daki "tabiatın canlanması" şenliği gibi etnografik benzerliğe rastlamamış olsaydık, belki de bütün bu kültürlerden habersiz kalacaktık.

Kastren, Nganasanlar'ın, şimdi Türkleşmiş olan eski Sayan Ugorları'nın yakın ataları oldukları görüşünü savunmaktadır. Daha

sonraları kuzey kutbuna sürülen Nganasanlar, eski kültlerini korudukları gibi, şamanizmin etkilerinden de kurtulamamışlardır. Onlar yılda iki kez gün ışığına kurban keserler. Birincisi sonbaharda, düzenli gecelerin başlamasından önce; diğeri ocak ayının sonlarında, dağ tepelerinde ilk gün ışıkları kendini gösterdiğinde... Şaman tarafından yapılan "tabiatın canlanması" şenliğinin kült yönünden yukarıda anlatılanlardan tamamen farklı olduğu kuşkusuzdur. Nganasanların 1500 yıldır yeni komşularıyla birlikte yeni bir bölgede yaşıyor olmalarının da etkileri görülmüştür ki bir kültürün yayılmasında coğrafyanın belli başlı rolü üstlendiğini biraz sonra göreceğiz.

Dış etkilere karşın, Türk halklarında en az Türkleşmiş Ugorlar'da ve Nganasanlar'da tapınma objesinin aynı yani güneşi olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu noktadan hareketle, Nganasanlar'da görülen teo-kozmiğin (Güneşi kutsal sayma inancı) bir benzerinin Türkler'de de var olduğunu söyleme hakkını kendimizde bulabiliriz. Nganasan dinsel doktrini, pölüralist animizm (çok ruhçu) temeline dayanır. İyi niyetle hareket ederek, "Nuo" kelimesini inceleyelim: Bu kelime, normal gözle görülen gökyüzü demektir ve ayrı bir şey gözetilmeden "en ulu" anlamındadır (Türkler'deki Tengri). Evrenin yaratıcısı -Nelata-nuo (Türkler'de göğün ruhu); onun işçisi Kon (Güneş) dünyanın düzenini sağlar; en güzel güneş ise bitki sapının güneşten emdiği ışık huzmeleridir.

Böyle bir güneş kültü, başlı başına orijinaldir ve L. Ya. Chternberg'in gösterdiği gibi Sibiry'a'daki çeşitli şamanist kültürlerle karıştırılmayacak kadar ayrıcalığa sahiptir. Bu doktrinin sadece Maniheizm'le bazı benzerlikleri varsa da bu kesinlikle genetik bağlardan değil, birbirine benzeme yönündendir.

Bu din, animist genotizm olarak kabul edilebilir. Çünkü S. A. Tokareff'in yaptığı araştırmaların gösterdiği gibi, her toplum kendi taraftarlarının yanı sıra, kendisine yüksekte bir Tanrı -ışık ve gök

Tanrısı- ve küçük topluluk ilahları yaratmıştır ki, bunlar “töz” dereceli ruhlar sınıfındadırlar. Yani, ebedi hakikatin ruhlarıdır. Bunların “Körmösler’le -ölmüşlerin ruhu- hiçbir ilgisi yoktur”.

Göğün Ruhuna (nelata-nuo) tapınma, belli metamorfoz değişiklik geçirse bile 20. yüzyılın başlarına kadar korunmuştur. Göğün Ruhuna Farsça’da Huda (Kuday) ismini almış; daha sonra Hristiyanlıktaki Tanrı ile özdeşleşmiştir ki bu Şamanizm’deki Ülgen ruhları ile aynı ululuktur. Bu bağlantıda, yer tanrıları -tözler- “Tabiatın efendisi” -Eski Altaylılar’da (Altaylar) ve yabancı İrkit ve Soyonlar’daki “Yer-su” kültürünü de gözden geçirmek gerekir.

Yer-su, yeryüzü tözlerinden kabul edilir ve toprak, su, bitki ve benzeri şeylerin “efendisi” kültürü ile benzerlik taşır.

Nganasanlar’da, toprağın efendisine “Fannida” denilir. Bu, ağzını açarak, ölümü bekleyen insanları gözleyen ve çayırlar altında yaşayan kötü bir ruhtur. Ona, siyah geyik kurban edilir. Yer-su da acımasız bir Tanrıdır ve ona da boz veya al donlu at kurban edilir.

Şamanın, Ülgen’e gösterdiği saygı ile Yer-su kültürü arasında tam bir bağlantı olmaması, İrkit ve Soyon’ların Ülgen’e dua etmedikleri, şamanist panteizmin belgilediği bir ruha tapındıklarını göstermektedir ki bu da her ikisinin de Sayanlar’dan nisbeten geç çıkması yönünden, kültürlerinin görünüş itibarıyla eski Altaylılar ve Nganasan din sistemi ile benzerlik gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Bodin-inli (Po-teng-ning-li) Dağı’na tapınma konusu, L. P. Potapoff’un çalışmaları sayesinde açıklığa kavuşmuştur. Yazar; kabilenin sürekli mülkü olan şeylere tapınmasıyla, yine kabilenin meydana getirdiği sanat eserleri kültürü arasında bir bağlantı olduğunu ortaya koymuştur. Her boy, kendi mensubunu besleyen kişisel “Altay”ına sahiptir. Burada tapınma; dağ, nehir, göl vs.nin ruhuna değil; bizzat dağ, göl, nehir vs.nin kendisinedir -ki buna herhangi bir şeyin timsal haline getirilmesi değil; tabiatın timsal kılınması demek daha doğru olur. Bir başka deyişle bu, tabiatın animist kalı-

ba sokulmasından ziyade, tabiatın animatizasyonudur.

Açına Ordası'na bağlı olan Altay halkının eski dininin asıl yönleri bunlardan ibarettir. Daha önce gördüğümüz gibi, devlet yöneticilerinin esasını halk dinine yabancı "atalar kültü" teşkil eder. 7. yüzyılda Altaylar'a gelen Türk torunları Tölesler ve Telengitler ve Çu-yu kabileleri bu animist kültüründen farklı bir inanıştaydılar. Bu yüzden, biz burada devlet yönetici kesiminin mağarada kurban sunduğu bu ataların kimler olduğunu anlatmak için Türkler'in ortaya çıkışıyla ilgili efsanevi kaynağa bir daha döneceğiz.

Açına oğullarının türeyişi ile ilgili tarihi belgelerin yanı sıra "Sui-shu"da mitolojik bir efsane anlatılır. Buna göre Açınalar, 6. yüzyılın başlangıcına kadar "mağara"da yaşamış, sonra bozkırlara çıkarak Ju-janlar'ın bağımlıları olmuşlardır.

Dişi kurdun gizlendiği mağaranın tasviri de oldukça ilginçtir. Mağara, Kao-chang'ın kuzeydoğusundaki dağlarda yani Altay'ın merkezindedir. İçinde kuru otların bulunduğu bir düzlük yer almaktadır ve mağaranın dört bir yanı dağlarla çevrilidir.

Tipik bir dağ vadisinin "Sui-shu"da mağara olarak gösterilmesi ilginçtir. Birisi, Türkler'in dişi kurttan türediklerini gösteren mitolojik; diğeri ise Türkler'in atalarının bir kısmının Altay'ın dağlık vadilerine kaçtıklarını belirten tarihsel iki süjenin kesişme noktasında durduğumuzda, bu yanlışlığın şaşırtıcı olmaktan çok bir tahminden kaynaklandığı anlaşılır.

Gerçi bu tarihsel konu, özellikle Ergenekon (Dik Yamaç) vadisi, Müslüman tarihçilerden Reşidüddin, Handemir ve Ebul Gazi'de aynen tekrarlanmıştır. Gerçi biz burada Kuzey Hunları'nın 93 katliamından sonra Tarbagatay yoluyla Altaylar'a gelip bir kısmının oraya yerleşmeleri gibi eski olaylar üzerinde de durabiliriz, ama bizi daha çok ilgilendiren konu, dişi kurdun nereden doğduğu ile ilgili efsanedir.

Her şeyden önce Tie-le kabilesinin ortaya çıkışıyla ilgili efsa-

neyle bir bağlantısının olduğu gerçeğini mutlaka göz önüne almak gerekir. Bu efsanede, Hun yabgusunun göğün ruhuna adadığı kızı, kurttan hamile kalarak bir erkek çocuk doğurmuştur ve o çocuk Tiele kabilelerinin atası olmuştur. Bu kabileler, tıpkı Açina oğulları gibi Sarı Nehir kıyılarını izleyerek Halha'ya geldiler. Görüldüğü gibi Türkler ve Tölesler aynı efsaneye sahiptirler. Bu yüzden burada, ataya karşı saygılı bir totemist davranışın kaynağının tek olduğunu belirtmekte yarar vardır. Uygurlar ve Açina ordasının tam birer totemist olduklarını söyleyebilmek oldukça sakıncalıdır. Çünkü, tarihi kaynaklar onların kurda karşı spesifik davranışları olduğu konusundan söz etmemektedir. Ancak biz burada aynı hayvana totemik tapınmanın eski izlerini görürüz ki öğrendiğimiz devirde bu, artık atalara tapınma biçimine dönüştürülmüştü. Şu halde 7. yüzyılda Altaylar'da iki dinsel sistem vardı. Birincisi, Sibiryâ halklarıyla bağlantısı olan animizm ile totemizmle karışık atalar kültü. İkincisi; büyük sahranın (Gobi) güney uçlarında Türkçe ve Moğolca konuşan kabileler tarafından taşınmıştır.

Bu bilgilerin ışığında denilebilir ki Türk atalar kültü, onların ortaya çıkışının aydınlatılması açısından spesifik bir önem göstermektedir. Çünkü ufak ayrıntılara varıncaya kadar bazı benzerlikler Ehrî-Bulagat yani Baykal Gölü çevresindeki Buryatlar'ın inancına karışmıştır.

Baykal Buryatlar'ı politizmin en iyi uygulayıcısıdır. Onlar; yaptıkları görevler açısından dünyayı yöneten 99 Tanrı'ya taparlardı. Her klanın kendi Tanrısı vardı. Ancak, daha önemlisi, Buryat şamanı (bu kelime tam yerini bulmuyorsa da) hastaları tedavi ederken ve yağmur yağdırmaya çalışırken yardımcı ruhun gücüne başvurmaz ama Tanrı'ya tapınma törenlerini yönetirken ataların ruhuyla bağlantı kurardı. Ata ruhu hiçbir zaman yardımcı veya aracı ruh olarak görülmemiş, aksine bir koruyucu ve Tanrı katında bir elçi kabul edilmiştir. Böylece de bulutlar, kutsal eşyalar, büyük taş-

lar, tesadüfen tapılan eski objeler bile kutsal eşya olabiliirdi. Kendi başlarına (sihirli boncuklar) ve içlerindeki ruh (animizm) aracılığı ile değil Tanrı'nın kişiselleştirilmiş göksel ilahlarının serbest iradesi ile hareket ederlerdi. Totemizmin kuralları, politeizmin gelişmiş bu tür sistemiyle uzlaştırıldı. Din adamı (ona kesinlikle şaman denilemez), pelerinine (manyak) vahşi hayvan tasvirli levhacıklar (örneğin kurt, kuğu, kaz vb.) takardı. Bütün levhacık, toplumun yalnız burada tasvir edilen mitolojik ecdadı (yırtıcı) ile bağlantısını gösterirdi.

Tespit ettiğimiz benzerlik tam bir uyuşma değil, genetik bağlantı yönünden ilginç ve önemlidir. Ehrit-Bulagatlar, Buryatlar'ın en eski bölümüdür. Anlatılan gelenekler, bizim milattan önce ve miladi 5. yüzyılda Açına ordasının çıktığı etnik ögelere aittir. Açıınalar, "kurt" soyundandı. Demek ki bu bağlantı çok eski idi. Çünkü, Buryatlar, Baykal çevresine geldiklerinde Açına ordaları artık orada yoktu. Şu halde biz burada uygar bir ögeden, eski Moğol-Siyen-pi uygarlığından ayrılmış iki paralel doğruya rastlıyoruz.

Ancak 6. yüzyılın sonlarında veya 7. yüzyılın başlarında totemist atalar kültüne net olarak rastlanmıyor. Altay'ın yerli halkıyla Açına oğulları arasındaki sıkı sıkı kaynaşma senkretik inanışların şekillenmesine yol açtı. Bu, bugüne kadar tam olarak çözülemeyen Türk "han isimleri"nde özellikle görülmektedir. Bu isimler Çin, İran ve Yunan transkripsiyonlarında korunduğu gibi, değişik şekillerde okunmuştur. Örneğin To-po Han'ın özel ismi Arsila'dır (Yunanca) ve Türkçe-Moğolca "arслан" kelimesinden alınmıştır. Bunun Moğolça "şeni/şono" biçiminde bir yazılımı daha vardır. Batı Hunları'nda ise sık sık "İ-pi" veya "İbris" (Beyaz pars) yahut Yüku/Yukuk (Baykuş) gibi isimlere rastlanır.

Bütün bunlar asıl isimler değil, aksine kişinin toplum içindeki davranışları, gençliğiyle bağlantılı olarak değişen tarifi ve geçici lakaplarıdır. Şunu da göz önüne almak gerekir ki han, hem halk hem de devlet yöneticileri için en üst dinsel makamdı. Bir başka deyişle,

hakanlık sisteminde her iki tür inanış da bulunuyordu ve gide gide onlar tek bir dünya görüşüne dönüşmeye başlamıştı. Fakat; hakanlığın yıkılışıyla birlikte onun temsil ettiği her iki kültle birlikte hanelik ve dinsel inançlar da ortadan kalktı.

L. P. Potopoff ve S. A. Tokareff'in anlattıkları kabile kültürü, sıradağlar arasındaki eski geleneklerini önemli ölçüde koruyan Altaylı orman kabilelerinin animizmine aittir. Alabildiğine geniş bozkırlarda yaşayan Ačina Türklerinin gelenekleri ise oldukça değiştiğinden totemik atalar kültürünün izleri onlarda daha fazla korunmuştur. Yine de totemist atalar kültürü, çöl halklarının medeniyetinde önemli bir yere sahiptir.

(Geniş coğrafyaya saçılan ve nüfus açısından azınlığa düşen Ačina oğullarının kendi geçmişlerine sıkı sıkıya bağlanmaları, bir varoluş sorunu haline gelmiş; atalar kültürü üstünlük simgesine dönüştürülmüş; yine bu inanç biçimi, yapıştırıcı güç halinde onları yabancı ellerde ayakta tutmuştur. RZ)

Her durumda, Türkler'in kime tapındıkları açık değildir. "Yırtıcı atalar" a mı, "insan atalar" a mı? Eğer insan atalara ise hepsi mi yoksa kahramanlara mı? "Sui-shu" da "Ruhlara Tapınma" başlığıyla verilen metne göre, birinci seçenek söz konusu bile değil. Çünkü 7. yüzyılda, daha önce belirtildiği gibi, Çinliler, Türk devlet yöneticileriyle ilişki içindeydiler ve ölen beylerin ruhları Türklerce kutsal kabul edilmişti. Yani, beylerin ruhları "kutsal ata ruhları" sayılmıştı. Ancak bu olaya ait bilgiler çok daha sonraları yazıya geçirildi ve 10. yüzyılda yaşayan Arap tarihçi Ebu Zulafa'nın kitabında bulundu. Onun da bizim gözden geçirdiğimiz kültle direkt bağlantısı yoktu. Tarihi kaynaklar, Karluklar'ın Müslüman olmadan önce "tapınaklarının bulunduğu, duvarlarına daha önce yaşamış hanlarının suretlerinin çizili olduğunu" yazmaktadır.

Yine eski Tung-hular'ın da "kahramanlıklarıyla ün yapmış yaşlı kişilere aşırı saygı gösterdikleri" dile getirilmektedir. Tang-shu,

“Ko-lo-lu” ismiyle Türk kabileleri arasında gösterdiği Karluklar’ın, Batı Türkleri ile ilişki içinde olduklarını belirtir. Artık kesin olarak, Türkler’de, eski atalarında görülen animizmden uzak fakat totemist felsefeden esinlenen kahraman atalar kültünün bulunduğunu söyleyebiliriz.

Buna karşın Türkler’de ruhların ölümsüz olduğu ve ölüm sonrası hayat inancının bulunduğunu burada belirtmek gerekir. Mesele 576’da İstemi Han’ın cenaze töreninde öbür dünyada ona refakat etsinler diye, “dört savaş esiri Hun’un boynu vurulmuştur”. İmparator Tai-tsung’un cenaze töreninde Açina She-ni, hükümdar dostundan ayrılmamak için kendini doğramak istemiştir. Bu iki olay, Türkler’in ahiret hayatını, dünya hayatının bir devamı gibi gördüklerini ortaya koymaktadır. Ancak öteden beri oldukça yaygın olan bu inançta kesinlikle ölen kişiyi tanrılaştırma yer almamış, sadece ölü ruhuna saygı söz konusu olmuştur ki bunun da animizmle ilgisi yoktur.

Peki, o halde, kendisi ebedi olan ve tabiatla ilişkisi bulunmayan ruhlarla -tözlerle- hürmetsiz, tapınma karakterli, ayrımsız olarak sürekli pratikle psikolojik ve seksüel ekstaz yoluyla elde edilen ilişkiler demek olan Şamanizm nerede kaldı? Boruya üfleyerek veya davul çalarak ebedi ruhu ölünün ruhuyla mücadele çağıran şamanlar neredeler? Her iki sistemde de şaman kültürünün özünü teşkil eden ve olmadığı takdirde kam veya şamanın mevcut olmayacağı yardımcı ruha yer yok.. Metinleri incelediğimizde büyücü ve meleklerden söz edildiği görülüyorsa da onların kam (şaman) görevini yerine getirmekten öte neyle uğraştıklarını incelemek gerekir.

Firdevsi, “Şehname”sinde, kendi terimi ile Çin Türkleri (Türkanî Çin) dediği Türkler’le Behram Çubin kumandasındaki İranlılar arasında Herat açıklarında yapılan çarpışmalardan söz eder. Onun anlattıkları, Taberi, Salibi, Balami, Mirhond, Sebeos gibi tarihçiler, 7. yüzyıl Suriye ve 10. yüzyıl İranlı ozanlar tarafından bile anlatılmış-

sa da Firdevsi'nin olayın aktarılmasında daha dikkatli davrandığı, ya-pılan karşılaştırmalar sonucunda anlaşılmıştır. Bu yüzden onun anlattıkları daha ayrıntılı ve diğerlerine göre daha önemlidir.

Firdevsi Şehname'de Türk büyücü ve sihirbazlarından söz etmektedir. Buna göre, savaş başlamadan önce Behram Çubin korkulu bir düş görür. Düşünde Türkler aslanlara dönüşmüş, Behram'ın ordusu bozulmuş, Ctesiphon yolu düşman tarafından tutulmuş, kendisi ise yaya yürümekte ve at istemektedir. Yapılan aptalca bir tabire karşın Behram savaşa girer. Persleri korkutmak isteyen Türkler, büyücülere başvururlar. Büyücüler ateş yakarak göğe doğru püskürtürler.

Rüzgârın yardımıyla savrulan alevler ve siyah dumanlar Persler'in üzerine ok olarak yağmaya başlar. Fakat Behram bağırarak bunun bir göz boyama olduğunu, ok falan atılmadığını bildirir ve böylece büyü, etkisini yitirir, Persler'in galibiyetiyle biten savaş sonrasında bir büyücüyü esir alırlar. Büyücü, Behram'ın gördüğü düşün kendileri tarafından gösterildiğini açıklar. Eğer Türkler'in meydana çıkışlarıyla ilgili hikayedeki etnografik paralellik görülmeseydi, Firdevsi'nin hikâyesi bir İran efsanesi olarak kabul edilebilirdi.

Yüeban'la ilgili rivayetlerde, yağmur ve kar yağdıran büyücülerden söz edilir. Ju-janlar'la yapılan savaşlar sırasında, Yüeban büyücüleri kar fırtınaları çıkartarak Ju-janlar üzerine gönderirler. Sonuçta, Ju-janlar daha yolun yarısında iken dondurucu bir soğukla karşı karşıya kalarak çaresiz geri dönerler.

Benzer bir efsane de Grigoru Türski tarafından anlatılır. Avar-Frank savaşı sırasında, Avar büyücüleri şiddetli bir bulut fırtınası çıkartarak Franklar üzerine gönderirler ve sonuçta, Avarlar yıldırım çakışları sayesinde savaştan galip çıkarlar. Yine Naymanlar'la ilgili benzer bir efsane anlatılır. Reşidüddin'e göre, Çamuha komutası altında birleşen kabilelerin 1201'de Çingis Han'a karşı yürüyü-

şü sırasında Nayman büyücülerini şiddetli bir fırtına çıkarırlar; fakat ayarlamayı tam yapamadıklarından fırtına kendi üzerlerine gelir ve Çingis Han galip çıkar.

Bütün bu efsanelerde, mevcut hava şartlarının büyücüler tarafından ustalıkla kullanılmış olabileceği görülmektedir. Sadece Firdevsi, anlattığı hikâyede gerçekçi bir yaklaşım göstermiştir ki o da toplu hipnoz olayıdır. Bu tür inanışların Türkler ve Moğollar'da 6.-7. yüzyıllarda çıkış sebebi ne olursa olsun, bunlar sempatik büyü hikâyeleridir ve hiçbir zaman yardımcı ruhlara yer verilmez. Yani, Türklerin deyişi ile bu olaylarda kamları (Şamanları) değil, sadece yadacıları görmekteyiz.

Yada, 20. yüzyıla kadar sığır, at ve domuz karnından, ciğer yahut başka bölgelerinden alınan çeşitli şekillerdeki küçük taşların üzerine dualar okumak yoluyla yağmur yağdırmak için uygulanagelen bir büyücülük türüdür. Gerçek yadada, ruhlar yardıma çağrılmaz ve yadacının onların aracılığına ihtiyacı yoktur. Burada şamanist sprütüalizmle genetik ilişkisi olmayan sempatik bir büyüyle karşı karşıyayız.

Yada hakkında en eski bilgileri, 7. yüzyılda yaşayan kimliği belirsiz Suriyeli bir rahibin Mervli patrik Elias döneminde, yani bizi ilgilendiren bir zaman diliminde meydana gelen olaylarla ilgili kroniğinde buluyoruz.

Yada kelimesi Farsçada sihirbaz anlamına gelmektedir. "Şaman" kelimesi İran'da bilinmesine karşın, Firdevsi, Türk sihirbazlarını "yadacı" kelimesiyle tarif etmiştir. Ona göre, büyücü ne yapıp yapıp göğe doğru ateş çıkarıyordu. Bu, o dönemin özellikleriyle bir paralellik göstermektedir. Menendros, 568'de Türk hakanına elçi olarak gelen Zemarkhos'un anlattığı bir büyücülük olayına dikkatimizi çekmektedir: "Bu kabilelerden, felaketi ve uğursuzluğu kovduğuna inanılan bazı kişiler, Zemarkhos'a geldiler. Onu, Bizans'tan yanında getirdiği eşyaları alarak güzelce dizdiler. Sonra, sandal

ağacını yakıp İskit dilinde barbarca birtakım bazı kelimeler mırıldanarak çan çalıp davul dövdüler. Daha sonra alevler içinde kalan sandal ağacının çevresinde toplanıp güya içine saklanan ruhları kovuyormuş gibi eşyaları çılgınca çırpırmaya başladılar. Ve bu işi hayli yoruluncuya kadar sürdürdüler. Bütün uğursuzlukları kovduklarına kanaat getirdikten sonra Zemarkhos'a da aynı işlemi yaptılar ve güya onu temizlediler. Ve Zemarkhos ateşle tamamen temizlendikten sonra hakanın huzuruna kabul edildi."

İlk bakışta burada kamizm özelliklerine rastlıyoruz. Meczip hareketler ve davul çalmak gibi. Ancak, olay dikkatle incelendiğinde burada davet olmadığı görülür. Demek ki burada spirütüalizm değil, büyüyle, yani ateşin gücüyle kötü ruhları kovma olayı yaşanıyor ki ateşin kötü ruhları uzaklaştırdığı inancı, dünyanın pek çok yerinde Avustralya'dan Bavaria'ya kadar herhangi bir istisna ve orijinallik göstermeden yayılmıştır.

Benzeri inançları, 13. yüzyılda Rus knazlarını ateş aracılığıyla temizlenmeye mecbur eden Moğollar'ın çağdaşları Buryatlar'da da görüyoruz. Buryatlar kesinlikle ateşe çöp atmazlar, sadece düzgün odunlar atarlardı vb... (Anadolu'da Hacı Bektaş Veli tarafından eğitilmesi için Taptuk Emre'ye emanet edilen Yunus Emre'nin 40 yıl boyunca dergâha eğri odun getirmemesi efsanesi, buradan kaynaklanıyor. RZ) Kısacası, şeklen ve mecazen ruhları davet etmekle ateşe tapınmak ayrı ayrı şeylerdir.

F. Ratsel'in Orta Asya ateş kültünü Zerdüştizmle ilgili görmesi ise kabul edilemez. Çünkü, ikisi arasında sadece dış görünüş yönünden bir benzerlik söz konusudur. İran'da kutsal ateşe yaklaşan mobedan (din adamları), nefesleri ateşi kirletmesin diye yüzlerini bir tülle örterler.

Türkler ise ateşle kötü ruhları kovmaktadırlar. Buradaki fark, İran'da ateşe tapılması, Türkler'de ise ateşin büyü ögesi olarak kullanılmasıdır ki ikisi arasında bir benzerlik söz konusu olamaz.

Şimdi, son soruya geelim: Şamansal “kara din” yani yardımcı ruhlar kültü nerede kaldı?

Değindiğimiz hususlar göz önünde bulundurulursa, böyle bir şeyin Türkler’de 6.-7. yüzyıllarda olmadığı anlaşılır. Gerek “kam” terimi gerekse “kamlık” sözü, ilk kez 7. yüzyılda saptandığından Cuncarya ve Altay Türkleri arasında da kamlık sisteminin 7.-12. yüzyıllar arasında ortaya çıkmış olması olasılığı fazladır. Gerçekten de 6.-9. yüzyılları içine alan dönemde, merkezi ve Orta Asya halklarının uygarlıklarında büyük sıçramalar göze çarpar. (s. 103 -115)

Doğu Türkleri’ndeki Bilgiler

Prof. Gumilev’in özetleyip yorumladığı bilgilere ek olarak, Türk kültürü ile ilgili olarak Liu Mau-Tsai’nin hazırladığı Doğu Türkleri adlı belgesel eserde bulunan bazı bilgileri de özetle veriyoruz:

“İçlerinden biri ölünce cesedi çadıra konuluyordu. Ölen kimsenin çocukları, çocuklarının çocukları, kadın erkek bütün akrabalarının her biri birer koyun ve atı kesip kurban olarak çadırın önüne koyuyorlardı. Sonra atlarına binerek çadırın çevresinde yüz kez dönüyorlar, çadırın önüne geldiklerinde ise bıçakla yüzlerini yaralıyorlardı. Sonra herhangi bir günü belirliyorlar ve o gün ölen kişinin atını, elbiselerini, kullandığı eşyayı cesediyle birlikte yakıyorlardı. Sonra, bunları uygun bir zamanda toprağa gömmek üzere küllerini topluyorlardı. Eğer biri ilkbahar veya yaz ayında ölmüşse; çimenlerle ağaçlardaki yapraklar sararınca kadar bekleniyordu. Şayet sonbahar ve kış aylarında ölmüşse bitkilerin tohumlanması ve açma mevsiminin gelmesi bekleniyordu. Sonra bir çukur kazılıyor, küller içine gömülüyordu. Defin günü akrabalar yine ellerinde kurbanlarıyla geliyorlardı; mezarın etrafında dönerek yüzlerine bıçakla çizik atıp yaralıyorlardı.

Defin töreni de tıpkı ölüm günü yapılan törene benziyordu.

Gömme işi bitince üst üste dizdikleri taşlardan bir 'hatıra direği' yapıyorlardı; taşların miktarı, ölen kişilerin öldürdüğü insanların sayısı kadar oluyordu. Sonra, kurban kestikleri koyun ve atların kafalarını taşlardan yapılmış direğin tepesine asıyorlardı. O gün, kadınlar ve erkekler en güzel giysileriyle, bol bol takmış takıştırmış olarak mezarın çevresinde toplanıyorlardı. O sırada bir erkek bir kızı beğendiyse hemen eve dönerek kızı istemek üzere birini kızın ana-babasına gönderiyor; ana-baba çoğunlukla bu evliliği onaylıyordu.

Baba ya da babanın erkek kardeşlerinden birisi öldüğü zaman ölen kişinin oğulları, erkek kardeşleri ya da yeğenleri üvey anneleri, teyzeleri ya da baldızlarıyla evleniyorlardı. Ancak, yaşlı kuşaktan erkekler, kendilerinden daha genç kadınla evlenemiyorlardı.

Her ne kadar Tu-küeler sürekli bir yerden bir yere göç edip yer değiştiriyorlarsa da her birinin kendi toprağı, ülkesi vardı. Kağan sürekli olarak Tu-kin-şan Dağı'nda (Ötüken) yaşıyordu. Hanedan çadırı, güneşin doğduğu yer kutsal sayıldığından doğuya bakıyordu. Kağan; soyluları her yıl kurban sunmaları için atalarının mağarasına (Ergenekon Vadisi olmalı, RZ) götürüyordu. Beşinci ayın ortasında Gök Tanrı'ya kurban sunmak üzere Tamir Nehri kıyısında toplanıyorlardı. Dağlarda ne ot ne ağaç yetişiyordu. Çin dilinde Yeryüzü Tanrısı anlamına gelen bu dağ dizisine Po-teng-ning-li deniliyordu. (s. 22-23)". Çin kaynaklarındaki ayrıntılar, yukarıdaki bilgileri destekler niteliktedir. Ölenin konulduğu çadırın çevresinde ağlaşıp bağışarak dönerler, bıçakla yüzlerini keserler; kanla gözyaşı birbirine karışır. Bunu yedi kez yaparlar. Cesedi atın üzerine koyarak yakarlar. Külü gömdükten sonra mezara işaret olsun diye bir tahta sopa dikerler. Gömüte bir oda da yaparlar. İçine ölenin resmiyle ölmeden önce katıldığı savaşların canlandırıldığı sahnelerin resmi çizilir (s. 64). Buradaki mezar bilgisi, Kül Tegin'in anıt mezarı ile uyushmaktadır. Bu mezarda kurban yerinin de bulunması, mezarın

bir tapınak gibi algılandığını gösteriyor. Aynı gelenek İslam dinine geçişten sonra; toplum büyüğünü evliya kimliği ile kutsamaya dönüşmüştür. Anadolu'da Alevi dergâhı diye bilinen noktalar bu geleneğin sürdürüldüğü mekânlardır. Budist kaynakları da Budist keşişlerin Türkler'in arasına gittiklerini, orada kağanlar tarafından da kabul edildiklerini gösteriyor.

Kuzey Hindistan'ın Kien-ta (Gandahara) eyaletindeki keşiş Şe-na-küe-to (Jinagupta) yanlarına "Sutra"ları alan hocalarına kılavuzluk ederek Çin'e gelir. 574'te Çin'de Budizm ve Taoizm yasaklanınca hayatları tehlikeye giren bu Budistler dönmek için izin alırlar ve dönüşte Tu-küe topraklarından geçerken Ta-po Kağan bunları nezaketle kabul eder ve şunları söyler: "Kuzey Çov'larda (Çin) bazen zafer bazen yenilgi olur. Bu yüzden de siz ustalar, bir oraya bir buraya gitmek zorunda kalırsınız. Bizdeyse ne yenilgi ne başkaldırı vardır. Burada huzur içinde yaşarsınız. Gönlünüzün istediği gibi bakılmanızı ve rahat etmenizi sağlayacağım (s. 56)" Ta-po Kağan'ın konuk ettiği Budist hocalar, orada on yıl kalırlar.

Aynı süreçte batıya, Orta Asya içlerine doğru giden 11 Budist keşiş de Çin'e dönemez. Bunlar; Sanskritçe yazılı 260 sutra kazanmışlardır. Tu-küeler arasında mola verdiklerinde "çölde suya, karanlıkta ışığa kavuşmuş gibi" Jinagupta'yı bulurlar. Burada sutraların çevirisini yaparlar.

Çin belgelerine göre; Doğu Türk Hakanı Tapo'nun iktidarı (571-581) zamanında (s. 65) Budizmin Türk seçkinleri arasında bir devlet dini haline getirilmek istendiğini görmekteyiz.

"Kuzey Tsiler'in (Çin Sui Hanedanı, RZ) yanında Hui-lin adında Budist bir keşiş yaşıyordu. Yaka paça Tu-küeler'e getirilmişti. Keşiş, Tapo'ya şöyle dedi: 'Kuzey Tsiler güçlerini ve zenginliklerini Buda'nın öğretisine borçludur.'

Sonra da Tapo'ya var oluşun ön koşullarının sebep ve sonuçlarını, ödüllendirmenin ne demek olduğunu öğretti. Tapo, Hui-lin'i dikkat-

le dinledikten sonra öğretiye inandı. Bir manastır (kia-lan, Samgharama) yaptırdı ve Kuzey Tsilere elçiler göndererek Tsing-ming-king (Vimalakirti rirdesa sutra), Nie-pan-king (Nirvana sutra), Hua-yen-keng (Avatamsaka sutra) ve Şi-sung-lü (Sarvastivada vina-ya) sutralarını kendisine emanet etmek üzere vermelerini rica etti.

Tapo bununla da kalmadı; Budistler gibi sebzeyle beslenmeye başladı. Yaşam biçimine başka sınırlamalar da koydu: Budist öğretinin kurallarına uyarak Pagoda ve Buda heykellerinin çevresinde döndü; Çin’de dünyaya gelmemiş olduğuna da hayıflandı” (s. 65).

Türk yönetici kesiminin tarihsel özelliklerinden birisi de burada ortaya çıkıyor. Bu seçkinler kesimi, karşı karşıya geldiği imparatorluklarla mücadele edebilmek için onların dinine girmeyi bir yol olarak görmüşlerdir. Bir milyonu bulmayan ve parçalanmış olarak yaşayan Türk nüfusunun 50 milyonu geçen Çin ile mücadele edebilmesi mümkün değildi. Üstüne üstlük bozkır şartları, insanoğlunu tamamen doğaya mahkûm bir yaşamın tutsağı haline getiriyordu. Türk kabilelerinin kuraklık yüzünden büyük zorluklara düştüklerini, binlerce kilometre yol gidip sürülerini ve kendi hayatlarını kurtarmaya çalıştıklarını Çin kaynakları açıkça gösteriyor. “Kabileler yaşamlarını suyla ve otlarla sürdürürlerdi. Fakat geçen bütün bir yıl içinde ne yağmur ne de kar yağdı. Bu yüzden nehirler kurudu, çekirgeler kaçıştılar; bitkilerin ve ağaçların kökleri yandı. İnsanların ve hayvanların yarısı salgın hastalıklardan öldü, telef oldu. Üzerinde yaşadıkları verimli topraklar kurudu, yandı, yaşanamayacak hale geldi. Bu yüzden, yaşamlarını sürdürmek üzere çölün güneyine göçtüler.

Gökyüzü, onları bizim silahlarımızın altına sürdü; bu onlara gökyüzünün verdiği en büyük cezadır. Bu yüzden şimdi dünyevi ile uhreviyi uyum haline getirip Tu-küeler’e karşı bir şeyler yapmanın tam zamanıdır (s. 71)“.

Çin kaynakları, resmi yazışmalardan oluştuğu için buradaki

Türk düşmanlığı, Türkler'i yok etme içgüdüğü doğal sayılabilir. Çünkü, büyük bozkırın egemeni olan Türkler; zor hayat koşullarını biraz yaşanabilir kılmak için Çin'i yağmalıyorlardı.

Türkler'in yaşamının genelde doğa şartlarına bağlı olması, onları kimi zaman beklenmedik bir anda çökertebiliyordu. İyi beslenen Çin ordusunun olumsuzlaşan doğal şartlarda açlık ve hastalıkla boğuşan Türkleri yenmesi kaçınılmazdı. Şa-po-lüe Kağan'ın 583 yılındaki yenilgisinde Türklerin durumunu aynı kaynak şöyle özetliyor: "O tarihlerde açlık ve kıtlık olduğu, yiyecek sıkıntısı çektikleri için kemikleri öğütüp un yapıp yiyorlardı. Üstüne üstlük bir de salgın hastalık çıkınca çoğu öldü (s. 73)".

Kışın soğuk, yazın yakıcı bozkırda kötü koşullarda yaşayan insanların yerleşik Çin uygarlığını taklit etmeye kalkışması doğal görülebilir. Ne yazık ki taklitçi yaşam, Türk halkının hayatını daha iyiye götürebilmiş değildir. Çin'i taklit, Çinli gibi yaşayarak kurtulma isteği; Türk hakanlığının parçalanmasına, bu parçaların da Çinliler tarafından yutulmasına yol açmıştır. Bu çöküşün Çinlileşmeden kaynaklandığını gören Çin'deki Türk seçkinleri, başkaldırarak Türk Hakanlığı'nı Kutluğ (Elterese/İlderiş) Kağan eliyle yeniden yaratmışlardır. Bu mücadele, yabancı ögelere karşı verilen bir mücadele olarak şekillenmiştir. Bu tavrı, Orhun Yazıtları'nda pek açık biçimde görebilmekteyiz.

Başlangıçta kurtuluş gibi gözüken yabancı ögelere sarılışın çöküşü getirdiği anlaşılınca; gerek Doğu Türkleri'ne dayatılan Budizm, gerek Batı Türkleri'ne zorla kabul ettirilmek istenilen Hristiyanlık ve Hazarya'da karşımıza çıkartılan Yahudilik, halk tabakaları tarafından benimsenmemiştir. Bu dinler içinde Budizmin daha fazla iz bıraktığını söylemek mümkündür. Çünkü, İslam dini içine de sufi/ Alevi kanalından Budizmin etkileri girmiştir.

Alpların kutsanması, İslam din çevresinde evliya kültü ile birleştirilmiştir. Büyük komutanların, fetih döneminde kutsallaştırıl-

ması Anadolu'da da karşımıza çıkıyor. Özellikle Aleviler arasında bu durumu görmekteyiz. Danişmendli Devleti'nin kurucusu olan Melik Ahmet Danişmend Gazi; Niksar çevresindeki Aleviler tarafından evliya olarak kabul edilmektedir. Çocuğu olmayan kadınların onun türbesine gidip kurban keserek bu yönde dilek tuttukları bilinmektedir.

Hakanlığın Çöküşü

Göktürk Hakanlığı, Büyük Türk Hakanlığı'nın devamı olarak kabileler federasyonu biçiminde şekillenmişti. Bu kabileler, her an bağımsız olmak için fırsat bekliyorlardı. Bilge Kağan, güçlü ordusu ile bu istekleri bastırmıştı. Oğlu Yollığ Tegin de askeri güce dayanan egemenliğini, adalet duygusu ile birleştirmiş; orda sistemi içinde geneleksel yönetim biçimini sürdürmüştü. Merkezde han bulunuyor; doğu ve batı kanatlarını ise "şad"lar idare ediyorlardı. Bunlar, aynı zamanda savunma birliklerinin de komutanlığını yapıyorlardı. Bu sistemde inatçı beyler seslerini çıkaramıyorlardı.

Yollığ'dan sonra tahta oturan Tengri Han zamanında, Tonyukuk'un kızı Hanşa-ana Po-beg ipleri ele geçirmişti. Hanşa, yönetimde sadece Tarhanlar'a ağırlık verince üst rütbeli beyler tepki göstermeye başladılar. Hanşa, huzursuzluğu önlemek için oğlu Tenri Han'ı, batı şadını öldürmesi için kandırdı. Doğu Şad'ı Pan-kul, bunun üzerine ordusuyla ordayı basarak Tenri Han'ı öldürdü ve tahta onun kendi halindeki oğlunu geçirdi. Pan-kul'un rakibi yabgu Kut da yeni hanı öldürerek onun kardeşini başa geçirdi. Kut, daha sonra bu hanı öldürerek kendisi tahta oturdu: (741)

Bu tarihte, tahtın gaspedildiğine kanaat getiren kırıgınlara harekete geçtiler ve iç çatışmalar başladı. Bu durumu gören bağlı büyük kabileler işbirliği halinde isyan ettiler. 742 yılı, Uygur, Basmıl, Karluk kabilelerinin hep birlikte Göktürk yönetimine isyan ettiği yıl

oldu. Bunlar Türkler'in batı kumandanı Kuli Çur'u yendiler. Basmıl kumandanı böylece han oldu, Uygur kumandanı doğunun, Karluk ilteberi ise batının yabgusu oldular.

Göktürkler, Pan-kul'un oğlunu Ozmış unvanıyla başlarına han yaptılar ama Basmıllar savaşta onu da öldürdüler. Bu süreçte Çin de harekete geçmişti ve baskıya başlamıştı. Ozmış'ın yerine Kulun Beg'i başa geçiren Türk kabileleri biraz daha direndiler.

Göktürkler'in yenildiği bu süreçte üçlü bağdaşıklar da birbirlerine düştüler. Uygur Beyi Pei-lo, Basmıllar'a saldırarak onları bozguna uğrattı ve kumandanları Hsie-te İ-shih Kağan'ın (Sede İşi Kağan) kellesini kesip Çin İmparatoru'na yolladı. Karluklar'ın da sıkıştırdıkları Basmıllar Uygurlar'a teslim oldular.

Türkler'in doğu kanadına Çin ordusu saldırdı; Çinlilere Uygurlar ve Karluklar da yardım edince Türkler bozguna uğradılar ve Baymey Han öldürüldü.

Yönetici Türk kesimi, katliamdan kurtulmak için Bilge Han'ın dul karısı Po-beg başkanlığında Çin'e sığındı (s. 438-442).

Üstad Gumilev, bu çöküşü anlattıktan sonra "Kadim (eski) Türklerden geriye sadece isimleri kaldı" diye bitiriyor değerlendirmesini.

Halbuki eski Türkler (Köktürk/Göktürk/Türküt/Açına) Asya Türk kabileleri içindeki başat kabile olarak öne çıkmışlardı. Onları bozkıra hükmeden kabileler federasyonunun lideri olarak görmek, ama diğer kabilelerin de aynı kimliğin kolları olduğunu dikkate almak şarttır. Göktürkler'i yenen Basmıl-Uygur-Karluk kabileler federasyonu da bugünkü anlamıyla Türk kabileleridir. Yalnız, Açına boyundan değil, akraba boylardan gelmişlerdir.

Açına boyu yönetimden düşürülmüşse de onların kurduğu imparatorluk, Doğu Asya'dan Doğu Avrupa'ya kadar egemen olmuş; buralarda Türk kimliğinin daha kuvvetle yerleşmesini sağlamıştır. Açınalar'ın bıraktığı yerden de yönetimi diğer Türk kabileleri al-

mışlardır; Avrasya hattında Türk kabilelerinin egemenliği sürüp gitmiştir.

Bugünkü durum da gösteriyor ki, Türk adı bir kabilenin adı olarak ortaya çıkmış olsa da Türk dilli bütün kabileleri; hatta önemli ölçüde Moğol nüfusun Türkleşmesinde olduğu üzere, daha sonra Türkleşmiş kabileleri anlatan genel bir terim haline gelmiştir.

Türk Yazısı

İnsanlık tarihinde kültürel gelişmenin en üst boyutu, yazılı kültür ile sembolize edilir. Atlı bozkır kültürü sayılan Türk kültürü, devlet ve imparatorluk yarattığı için yazıyı kullanmak zorunluluğu ile karşı karşıya kalmıştır. Göçebe kavimlerin yazıyı bilmedikleri iddiası, Türkler için geçerli değildir.

Gerek Hunların, gerek Hunlar'ın egemen oldukları coğrafyada onların çöküşünden yüz yıl kadar sonra yeniden ortaya çıkan Gök-türkler'in (Büyük Türk Hakanlığı) yazıyı kullandıklarını tarihi kaynaklar ortaya koyuyor.

Hunların yazısı ile ilgili olarak Prof. Gumilev, *Hunlar* adlı çalışmasında şu saptamayı yapıyor:

“Hunların gelişmiş özel bir kültürlerinin olmadığı konusundaki delillerin en belli başlısı, onların okuma yazma bilmedikleri, üstelik bunu gösterecek herhangi bir bulguya da bugüne kadar rastlanmadığı şeklindedir. Hunlar'ın okuma yazma bilmedikleri; deri, ağaç kabuğu veya kağıt üzerine yazılan şeylerin günümüze kadar yetip gelmesinin her zaman mümkün olmadığına akla pek yatkın gelmediği düşünülebilir. Ancak, bu görüş ve hatta peşin hükümler, elde edilen yeni bilgilerle çürütülmektedir.

Mesela “Üç Hükümdarlık Tarihi”nde, Çin ile eski Kamboçya hükümdarlığı Fu-nan arasında, karşılıklı elçilerin gelip gittiği yazılmaktadır. Çin elçisi Kamboçya'da 245-250 yılları arasında kalmış,

onun yanında bulunan Kang Tai, ülkesine döndükten sonra Fu-nan Hükümdarlığı hakkında bilgi vererek “Kitapları var, onları arşivlerde saklıyorlar. Yazı şekilleri Hunların yazılarına benziyor.” demiştir.

Fu-nanlılar Hint yazı stilini kullanıyorlardı. Bu açıklama fevkalade önemlidir. Çünkü, Çinli diplomat Hun yazısından bahsetmekte ve kesin olarak bildiği bir konu hakkında görüşünü, başka bir şeyle karşılaştırarak ve açıklayarak ortaya koymaktadır.

Daha da önemlisi, Hun yazı stiline Hint alfabesinden kaynaklandığını, dolayısıyla Hun devletinin batıyla bağlantılarının bulunduğunu belirtmektedir.

Han Dönemi Çinlilerinin Hunlar’ı vahşilikle suçlamalarının sebebi, belki de ellerindeki tek kültür kaynaklarının kendi ülkelerine ait olan kaynaklar olması idi. Ne yazık ki Hunlar’ın folklorları ve manevi kültürleriyle ilgili diğer bilgiler geri dönmeyecek biçimde kaybolup gitmiştir. Yine de Hun kültür düzeyi ve özellikle de Hunların Sayan-Altay bölgelerinde yaşayan çağdaşlarının muhteşem sanatları hakkındaki bilgiler, Moğolistan ve Ordos’ta yapılan arkeolojik kazılar sonucu ortaya çıkacaktır (s. 113-114)”.

Açına hanedanlığı, yeni bir kabileden ortaya çıkmış ise de Hun coğrafyası ve kültürü üzerinden yükselmiştir, diyebiliyoruz. Bunu da Çin kaynakları açıkça ortaya koymaktadır.

Liu Mau-Tsai’nin “Çin kaynaklarına Göre Doğu Türkleri” adlı eseri; Hun-Türk bağlantısını ortaya koyarak Türk kimliğinin belirlenmesi açısından dışarıdan çok önemli bir belge sunmaktadır. Aslında bilim dünyasınca malum olan bilgiyi aktaralım:

1- Çov-şu’da (50, la-3a)da T’u-küeler’le ilgili rapor

T’u-küeler, Hiung-nular’ın (Hunlar) özel bir ırkıdır. Soyadları A-şi-na’dır. Önce Hunlar’dan bağımsız bir kabile kurdular, ama daha sonra bir komşu ülkenin saldırısına uğradılar. On yaşında bir oğlan çocuğuna varıncaya kadar bütün kabile kılıçtan geçirilerek

yok edildi. Düşman askerleri, oğlanın daha çok küçük olduğunu görünce, onu öldürmeye yürekleri elvermedi. Sonunda, ayaklarını keserek, üzeri otlarla kaplı bir bataklığın içine atıldılar.

Bataklığın içinde bir dişi kurt vardı; çocuğu etle besledi.

Böylece oğlan çocuk serpildi, büyüdü, dişi kurtla ilişkiye girdi, kurt ondan hamile kaldı.

Komşu devletlerin kralı gencin hâlâ sağ olduğunu öğrenince onu öldürmek için adamlarını yeniden oraya gönderdi. Gelenler, gencin yanında dişi kurdu görünce, onu da öldürmek istediler. Bunun üzerine dişi kurt, Kao-çang (Turfan) Devleti'nin kuzeyinde bulunan bir dağa kaçarak sığındı. (Bu bölüm; PS 99,la'da şöyle anlatılıyor: O anda sanki tanrısal bir varlık, dişi kurdu Batı Denizi'nin doğusuna atmış gibiydi. Kurt, Kao-çang Devleti'nin kuzeybatısına düştü.)

Bu dağda bir mağara vardı; mağaranın içinde, üzeri otlarla kaplı olabildiğince geniş bir ova uzanıyordu. Yüzlerce li genişliğindeki ova dağlarla çevriliydi. Dişi kurt dağlara saklandı. Orada on erkek çocuk dünyaya getirdi. Oğlanlar büyüdüklerinde, mağaradan çıkarak dışarıdaki kadınlarla evlendiler, onlar da çok sayıda çocuk dünyaya getirdiler. Her kuşak (nesil) kendine bir soyadı koydu; biri kendine A-şi-na (Açına) adını verdi. Onun çocukları ile çocuklarının çocukları giderek çoğaldılar ve yüzlerce aile oldular. Birkaç kuşak sonra Ju-janların tebaalığına girip onlara hizmet etmek üzere mağaradan dışarı çıktılar. Kin-şanlar'ın (Altaylar'ın) güney yamacında yaşamaya başladılar ve Ju-janlar'ın hizmetinde demirci ustası olarak çalıştılar. Kin-şan dağı bir miğfere benziyordu; onlar da miğfere T'u-küe dedikleri için kendilerine Tu-küe adını koydular.

Bir diğer efsaneye göre; Tu-küeler'in ataları Hiung-nular'ın kuzeyinde bulunan So Devleti'nden (So, Siyen-pi Devleti'nin eski vatanı) gelmektedir. Kabilenin şefi; on yedi erkek kardeşi olan A-pangpu idi. Bir dişi kurt tarafından dünyaya getirilen erkek kardeş-

lerden birinin adı “I-çi-ni-şi-tu”dur. Kardeşlerin hepsi, A-pang-pu ile erkek kardeşleri, uzuvları eksik dünyaya gelmişlerdi. Bu yüzden sonunda devletleri saldırıya uğrayarak yıkıldı, yok edildi. Fakat bir peri; I-çi-ni-şi-tu’ya dokunarak onu öyle bir yetenekle donattı ki yağmurlar yağdırabiliyor, rüzgarları estirebiliyordu. İki kadınla evlendi.

Söylenceye göre, kadınlardan birisi yaz tanrısının diğeri kış tanrısının kızlarıydı. İçlerinden birisi dört oğlan çocuk dünyaya getirdi. Oğlanlardan birisi beyaz bir kuğuya dönüştü. Diğeri, A-fu ile (A-fu: Ubssa Gölü veya Abakan) Kien Irmağı (Yenisey’in yukarı akımı) arasında kalan topraklarda bir devlet kurdu. Devlete Ki-ku (Ki-ku: Kırgız’ın yazılış biçiminden birisi) denildi. Üçüncü oğlan Ç’u-Çe Nehri (Yenisey) kıyısında hüküm sürmekteydi. Dördüncüsü; Tsien –Sse-çu-çe-şi Dağı’nın (Batı Sayan dağları?) yamacında yaşıyordu. Bu oğlan dört çocuktan en büyüğüydü. Bu dağın tepesinde A-pang-pu kabilesinin başka kolları da yaşıyorlardı. Oralarda hava çok soğuk olduğundan, oğlanların en büyüğü, kabile insanların ısınmaları ve hayatta kalabilmeleri için ateş yakıyordu. Böylece hayatta kalmayı başardılar ve en büyük oğlanı reis (başbuğ) atayarak ona Tu-küe adını verdiler.

No-tu-lu Şad’ın (şad: Üstün unvanlardan; ordu komutanı) on karısı vardı; oğulları analarının soyadını almışlardı. A-şi-na, gayrimişru ilişki kurduğu metresinden olma oğluydu. No-tu-lu’nun ölümünden sonra analar, oğullarından birisini onun yerine seçeceklerdi. Kadınlar, karar vermek üzere bir ağacın altında toplandılar. Anlaşmaya göre, ağaçta kim en yükseğe sıçrayabilirse o erkek çocuk kabilenin reisi olacaktı. A-şi-na’nın oğlu gerçi içlerinde en küçüğüydü; ama en yükseğe o sıçradı. Böylece diğer oğlan çocuklar onu reis ilan ettiler. Oğlan, kendisine A-hien şad adını verdi.

Gerçi bu efsane diğerlerine benzemiyor, ama Tu-kü torunlarının soyunun bir dişi kurttan geldiğine ilişkin ileri sürülen görüşler bir-

birini tutuyor.

A-hien Şad'ın torununun adı Tumen idi (Bumın/Bumin). Onun kabilesi yavaş yavaş güçleniyordu. İpek (tseng) ve döküntü ipek (sü) satın almak amacıyla ilk kez Çin sınırına gelmişlerdi. Çin'le bağlantı kurmak istiyorlardı.

Ta-tung'un (545) 11. yılında (Kuzey-) Çov İmparatoru Tai-tsu, Tsiu-tsüan'dan An-no-pan-to adında bir Hu'yu (barbar) elçi olarak Tu-küe'ye gönderdi. Orada toplananlar; 'Devletimiz gelişecek, yükselecek; çünkü bugün bize büyük imparatorluktan bir elçi geldi!' diye birbirlerini tebrik ettiler (s. 13-17)".

Yukarıdaki efsanelerde, kurt ata bağının ortaklığı yanında, bu soyun Hunlar'la bağlantılı olduğu da ortaya konuluyor. En eski Çin kaynaklarında karşımıza çıkan bu bilginin benzerini Sui-Şu'da da görmekteyiz.

"Tu-küeler'in ataları; Ping-lianglar'la karışan Hu barbarlardı. Soy isimleri A-şi-na idi. Geç Wei döneminin (Kuzey Wei) imparatoru Tai-wu-ti, Tu-küeler'i yok edince (439), Aşınalar, 500 aileyle kaçıp Ju-janlara sığındılar. Kuşaklar boyu Kin-şan (Altay) dağlarının eteklerinde yaşayarak demircilikle uğraştılar. Kinşan Dağı miğfere benziyordu. Bölgede yaşayanlar bir miğfere Tu-küe adını verince, kendilerine bu adı verdiler.

Bir diğer rivayete göre; bu insanların ataları, Batı Denizi'nin (Burada Hazar Denizi olmalıdır. Balkaş, Aral gölleri; hatta Akdeniz bile Batı denizi olarak anılmaktadır. RZ) üst bölgesine hükmediyorlardı. Sonra bir komşu ülke onları yok etti. Kadın erkek, yaşlı genç kimsenin gözünün yaşına bakılmaksızın hepsi öldürüldü; geriye sadece bir erkek çocuk kaldı; onu öldürmeye yürekleri el vermedi. Ama yine de çocuğun bacaklarıyla kollarını keserek onu kocaman bir bataklığın içine attılar. Bataklıkta bir dişi kurt yaşıyordu; ona her gün et getirmeye başladı. Çocuk bu etleri yiyerek hayatta kalmayı başardı. Sonra dişi kurtla ilişkiye girip onu hamile bıraktı (s.

6162)''.

Bu kaynaktaki bilgiler de diğerleri ile uyuyor.

Dikkat edilecek olursa; kurt bağlantısı, önce Batı Denizi'nin kuzeyinde, yani Batı Hunları'nın egemen olduğu bölgede kuruluyor.

Böylece; Açına soyunun manevi atalarının Batı Hunları (Gunlar) olduğu vurgulanıyor. Elbette bu bağlantı Hun gerçeği ile Tu-küe gerçeğinin örtüştüğünü ortaya koyuyor. Sui-Şu; Türkler'in ataları olarak Ping-lian ve Hu Barbarları'nı gösterirken, aslında Hunları işaret etmektedir.

Prof. Gumilev de daha önce aktardığımız yorumunda buna vurgu yapmıştı.

Batıda yaratılıp Türkler arasında yayılan ve sonra Çin'e geçip orada yazıya aktarılan bu destan, Hun-Türk bağlantısının gerçekliğini de belgeliyor. Zaten, iki milletin birbirinin devamı olduğunu gösteren en sağlam öge de dillerinin Türkçe olmasıdır.

Hunların, Çin alfabesi yerine Hint Alfabesi kullanmasını da siyasi-etnik savaflara bağlamak gerekiyor. Yönetim, düşman ülkenin alfabesini kendi bürokrasi takımına öneremezdi, önermemiştir de. Bu yüzden Çin'le çatışan bölgelerle bağlantılı Hindistan bağlantılı yazı biçiminin alınması normal görülmelidir.

Tu-küeler'in (Türkler) yazıyı kullandıklarını Çin belgeleri değişik biçimde ortaya koymaktadır. *Doğu Türkleri* adlı eserde verilen bilgileri özetleyelim:

"Tu-küeler'in yazısı, Hu barbarların (Hunlar) yazısına benziyordu (s 23)".

Doğu Türkleri'nin kağanı Şa-po-lüe, 585'te Çin İmparatoruna yazdığı mektupta batı Türklerinin imparatoru Ta-tou'ya karşı yardım isterken "...sonsuz bir saygıyla, yedinci oğlumu diğerleriyle birlikte, bu yazıyı sunmak üzere siz majestelerin huzuruna gönderiyorum." demektedir (s. 78).

607 yılında da Ki-min Kağan bir yazıyla (mektup), kendisine 13

bin parça ipek kumaş gönderen imparatora teşekkür ediyor (s. 90).

617 yılındaki Türk saldırılarından sonra bunalan Çin İmparatoru, Türklere bir mektup yazar. Daha sonra da zarfın üzerine "N.N.'ye resmi yazı" notunun eklenmesini ister. Bunun üzerine Çinli görevli söz alarak şöyle der: "Tu-küeler harf bilmez; onlar yalnızca para ve mala değer verir. Bunun için hediyelerin artırılmasını, ki (resmî yazı) işaretini; Şu (imparatorluk yazısı) olarak değiştirilmesini öneriyoruz.

İmparator bunu duyunca güldü ve ricada bulunan memurlara şöyle dedi: Ya, ne kadar da akıllısiniz. Kısa süre önce huzursuzluk baş gösterdiğinden beri, çok sayıda Çinli kaçtı, hem de barbarların yanına. Bunların arasında okur yazarların sayısı da az değil. Bu nedenle bütün Çin aletleri barbarlar tarafından biliniyor. (.....) Sınırın ötesindeki çok sayıdaki barbar, nasıl cahil insanlarla bir tutulabilir... (s. 483-484)" Çin saray belgelerinin de gösterdiği gibi "barbar" sözü, Çinliler tarafından savaşçı kuzey komşularını anlatmak için kullanılan bir terimdir. Bu terim, ilkel veya cahil kavramı ile bağlantılanamaz. Büyük Türk Hakanlığı'nı oluşturan Ačina soyu; bugün Göktürk alfabesi dediğimiz bir yazıyı kullanmıştır. 38 harfli Göktürk alfabesi, satır olarak yukarıdan aşağıya doğru iniyordu ve satırlar da soldan sağa doğru sıralanıyordu. Orkun yazısı da denilen Göktürk/Köktürk Alfabesi'nin batı kökenli (Arami) olduğu iddialarına karşın, bu konuda en son çalışmaları özetleyen Prof. Raim Gumeroviç Kuzeyev, İtil-Ural Türkleri adlı eserinde kaynağın Türk damgaları olduğunu vurguluyor. "Bilindiği gibi Thomsen, henüz 19. yüzyılın sonlarında Orkun (Orhun) yazısının Arami alfabeye köken bağlarının olduğunu ve bu yazının belli ölçüde İran aracılığıyla biçimlendiği yönünde bir faraziye (kuram) geliştirmişti. Gerçi Thomsen, Orkun yazısındaki 38 işaretten yalnız 23 tanesinin Arami alfabeye yakın veya uzak benzerlerini bulabilmişti; ama onun bu faraziyesi yankı buldu.

Thomsen'in görüşü, günümüz araştırmacılarından birçoğu tarafından da belli ölçüde desteklenmektedir.

Türk yazısının kökenleriyle ilgili başka bir faraziye ise bu yazının 19. yüzyıl ortalarında henüz çözülememiş olan Orkun alfabesinin tamgalardan türemiş olduğunu öne süren A. Schetner tarafından geliştirilmiştir. Orkun alfabesinin Türk tamgalarından türemiş olduğuna dair faraziye ilk olarak A. Aristov, somut materyallere dayanarak geliştirmiştir. Bu araştırmacı 38 Orkun işaretinden (harf) 26 tanesinin Türk tamgalarıyla benzerliğini tespit etmiştir. Aristov'un karşılaştırmalı incelemelerinin sonuçları maalesef yayımlanmamıştır.

N. G. Mallitsky, bu eksikliği bir ölçüde gidermiştir. 'Türk Tamgalarının Orkun Yazılarıyla İlişkilerine Dair' başlıklı makalesinde, Aristov'un araştırmalarındaki başlıca tezleri tekrarlamış ve Orkun yazısındaki 20 işaret ile ağırlıklı olarak Kazak tamgaları arasında benzerlikler saptamıştır. Elindeki malzeme sınırlı olduğu için Mallitsky'nin karşılaştırmaları her zaman başarılı olmamıştır. Sokolov'un yukarıda sözünü ettiğimiz çalışması, Aristov'un faraziyesini, Başkurt tamgalarına dayanarak kanıtlamak yönünde ilginç bir denemedir. 'Bashkurt Tamgalarıyla Orkun Yenisey Yazı İşaretlerinin Karşılaştırmalı Tablosu'nda, eski Türk alfabe işaretlerinin büyük bir kısmıyla Başkurt tamgaları arasında görülen paralellikler sergilenmektedir.

D. N. Sokolov, aynı zamanda Orkun yazısının kökeni konusunda da yeni bir yaklaşım ortaya koymuştur. Sokolov, Thomsen'i izleyerek, bu yazının, 'Arami alfabenin değişik bir türüyle bağlantılı olduğuna ilişkin faraziye kabul edilebilir görünmekle birlikte, eski Türk alfabesinin, 'harflerin, Türkler tarafından iyi bilinen tamgalara benzetilerek çizilmesi yoluyla millileştirilmiş' olduğu kanaatine varmıştır.

Bazı çağdaş araştırmacılar da son yıllarda eski Türk yazısıyla il-

gili olarak toplanan malzemelere dayanarak, vaktiyle Sokolov'un ileri sürdüğü görüşe katılmaktadırlar. Örneğin A. Amanjolov'un, tamgaları birer ideogram ve logogram olarak ele alma yönündeki önerisi ilgi çekmektedir. Bu görüş kanıtlanabilirse, Orkun yazılarının kökeninde sadece Arami alfabenin değil daha eskilere dayanan hece veya logografik hece yazı geleneğinin de bulunduğunu düşünmek doğru olacaktır. Bu söylenenler ışığında Başkurt tamgaları da belli ölçüde ilgi çekebilir. Bu adlar; olasılıkla, tamga biçiminin herhangi bir gerçek nesneyle benzeşmesi veya çevrede görülen herhangi bir imge (ay, yılan, doğan, üzengi, yay ve ok, zıpkın, vb.) doğrultusunda oluşmuştur.

(.....) Tamgalar'ın Orkun yazısının kökeniyle bağlantılı biçimde incelenmesi, Avrasya Türk halklarının etnik tarihinin daha eski aşamalarına gidilmesine olanak sağlayacaktır (s. 82-84)".

Türk toplumunu sadece göçebe/barbar bir yığın olarak göstermeye çalışanların; onun yerleşik boyutunu da dikkate alması gerektiğini alfabeleri de zorunlu kılmaktadır.

Orkun-Yenisey anıtlarında karşımıza çıkan bu alfabeden sonra, devreye Uygur yazısı girecektir. Uygur yazısı ile resmi belgelerin dışında kitaplar, mektuplar da yazılacak ve yazının kullanımı iyice yaygınlaşacaktır.

Türk milletinin Avrupa kanadının incelenmesi de bu milleti göçebe/barbar kalıbı içine hapsetmeye çalışanların kasıtlı davranışlarını göstermeye yetecektir.

DOĞU AVRUPA'DA TÜRKLÜK

Türklerin Doğu Avrupa'da süren yüzlerce yıllık egemenliğini ortaya koyanlardan birisi de, büyük Macar Türkologu Laszlo Rasonyi (1899-1984) olmuştur. Laszlo Rasonyi'nin dilimize Doğu Avrupa'da Türklük adıyla çevrilen makalelerinde, hem en eski dönemden beri Macaristan odaklı Türk egemenliğini, hem de Osmanlı egemenliğinden en az bin sene önce buralarda yaşayan Türk kültürünün bir ucunun bin beş yüz sene sonra bile Anadolu'da etkisinin sürdüğünü görebilmekteyiz.

Laszlo Rasonyi; "Türklük" kavramını, Üstad Gumilev gibi sadece "Açına" soyu ile sınırlamıyor. Avrupa'nın ortalarından Asya'nın doğusuna kadar uzanan step kuşağındaki Atlı Kültür öğelerini Türk kabul ediyor. Böyle olunca onun Türk dediği kavimler, en az 2500 yıl önce Orta Avrupa'ya kadar egemen olmuş kavimlerin tümü olarak ortaya çıkıyor. Bu değerlendirme biçimi, biraz geliştirilerek Türk Tarih Tezi olarak cumhuriyet okullarında okutulmuştur. Türk tarih tezinin kaynağının Türk tarihçileri değil, Avrupalı arkeologlar ve tarihçiler olduğu da bir gerçektir. Ne yazık ki bu önemli gerçek, daha sonraları, "aşırı milliyetçilik" olarak damgalanmış; Türk tarihi sadece Osmanlı tarihi gibi gösterilmiştir.

Üstad Rasonyi, tarihi belgeleri konuşturarak Türkler'le Macarlar'ın aynı aileden olduklarını 1937 yılındaki konferasında vurgularken, Türk kavramının boyutları konusunda da uyarıcı açıklamalar yapıyor:

"Sizlerin Oğuz evlatlarınız, biz Macarlar'ın Ogur evlatları ile birlikte diğer Türk halkları gibi eski devirlerde bütün dünyayı hareke-

kete getiren şimdi tanıtacağım medeniyet çevresinin aynı temsilcileri idiler.

Hatta ona da kuvvetle inanıyorum ki atlı nomadlar (göçebeler) veyahut onların kültür etkisi yalnız bin sene önce değil; milattan 2 bin- 3 bin sene önce burada, Anadolu'da büyük rol oynamıştır. Türk Tarih Kurumu, Alacahöyük'te bunu onaylayan eserler buldu.

Büyük Ural-Altay ailesinin atlı halklarından yalnız Hun, Avar ve Macarlar hakkındaki incelemem bir tesadüf eseri olmaktan çok, birçok bakış açısının beni bu konuya sevk etmesindendir.

Bu üç atlı halkın bazı ortak özellikleri vardır. "Atların medeniyeti"ni bunlar en batıya taşıdılar. İlk ikisinin Macarlar'la olan kan karışması şimdi iyice aydınlanmaya başladı ve diğer ırklar değil, yalnız bu üç halk, dünya tarihinde, Karpatlar Havzası'nda değişik İndo-Germenler arasında da siyasi birlik kurabildi. Her üçünün de son ve en önemli vatanı Macaristan olduğu için onlara ait arkeolojik belgelerin en büyük kısmı da Macaristan topraklarında bulunmuştur. Bu nedenle, onlar hakkındaki en önemli araştırmalar Macar arkeologları tarafından yapılmıştır.

Konferansımda şimdiye kadar birkaç kere tekrar ettiğim "atlı nomad" sözü, birçoklarınca şüphe ve tereddütle karşılanmış ve kültür seviyelerinin yerleşmiş halklara oranla daha aşağı bir düzeyde bulunduğu anlaşılmıştı. Halbuki en son araştırmalara göre, bu durum eski zamanlarda tamamen tersinedir ve çoğu kez atlı nomad kültürü yerleşmiş kültürden üstün idi.

Nomad kelimesi, eski Yunan dilindeki "nomas" yani göçebe sözcüğünün çoğulu olan "nomades"ten kısaltılmıştır.

İki bin beş yüz yıl önce İskitler böyle adlandırılırlardı. Fakat ilk nomadlar, bunlardan daha eski devirde yaşamış olan halklardır.

Çünkü göçebe halkın yaşayış tarzı, en eski tarzlardan biridir ve bunun başlangıcı ilkel insan ırklarının oluşum zamanına kadar gider.

Etnoloji ve iktisadi coğrafyadan öğreniyoruz ki hayvan besleme ile ilgili göçebe hayatı, doğa şartlarına sıkı biçimde bağlı ve stepler bölgesinde mümkün olan tek yaşayış tarzıdır.

Bozkır manasında kullanılan step sözü, iklimin kurak olması dolayısıyla ormanları olmayan fakat, otlu ve hayvan beslemeye uygun bölgelere verilen bir isimdir. Bozkır sahası, Mançurya'dan Karpatlar'a kadar Kuzey Avrasya'nın büyük bir bölümünü kaplar ve iki bölgeye ayrılır: Biri, toprakları verimli olan ve ikincisi de kumluk olan alandır. Karpatlar'dan batıda stepler yalnız Erdel'deki Mezöseg ile Büyük ve Küçük Macar Ovaları'nda bulunur.

Büyük Macar Ovası, Karpat bölgesinin kalbi gibidir. Karpat havzasının bütün suları ve yolları burada toplanır. Bunun sonucunda; jeopolitik bakımdan bu ovaya hakim olanın, kolayca bütün havzanın egemeni olmasının sebebi kendiliğinden anlaşılır. Büyük ova, bilhassa eskiden en fazla hayvan besleyen atlı nomadlar için çok uygun olduğundan, bu büyük havzada şimdiye kadar Hun, Avar ve Macarlar tarafından siyasi birliğin kurulabilmesi de doğaldır.

Step hayatını en iyi tanıyanlardan biri olan ve tam 100 yıl önce doğmuş bulunan Radloff şunları yazıyor:

"Biz, nomadlığı, yalnız geniş ovalarda hedefsiz ve plansız bir dolaşma diye düşünemeyiz. Plansız; yalnız, Kuzey Sibir tundra ve ormanlarındaki avcı aileler dolaşır. Bu aileler ancak tesadüf ile av sürüleri buldukları yerlerde kalırlar. Onlar, ren geyiği besledikleri için göç halindeki hayvanlara da bakmak zorundadırlar. Doğaldır ki bunun için yalnız sürülerine zarar vermeyecek güvenli yollardan geçebilirlerdi.

Hayvan beslemenin yüksek derecesine gelmiş olan Kırgızlar gibi bir halkta, plansız dolaşmayı düşünmek mümkün değildir. Her hayvan besleyen topluluğun, bununla uğraşabilmesi için düşünülebilen en iyi yerleri araması gerekir. Fakat, bundan dolayı komşuların çıkarları ile onlarınkinin çarpışmasının önü alınamaz bir hale

geldiğini görüyoruz. Bundan sonra yerlerin kesin biçimde parçalanması (bölünmesi) başlıyor. Bir oymak yahut soy, bir yere kendi malı gibi bakıyor ve buraya komşularının yerleşmesine karşı geliyor. Bozkırda hayvan besleyenlerin kışlak ve yayla(k) için uygun yer bulabilmeleri gerekir. Çünkü, her mevsim için her yer yaramaz.

(...) Yaylalar orta malı, buna karşın kışlaklar şahsın malıdır. Kavgalar en çok bu kışlaklar yüzünden olur. Haksızlık ve zorlamaya karşı korunmak için tek çare aile ve komşuların kuvvetli şahıslar idaresinde birleşmeleridir. Bu birleşmelerde daima, urugların yani toplanmaların çekirdeği gizlidir.”

Kırgız ve bugünkü başka atlı nomad halk oymaklarının yayla ve kışlakları arasında uzun mesafeler bulunduğunu gösteren çok belge vardır. Bu halklardan söz eden zengin Rus etnografi edebiyatının incelenmesi pek değerli sonuçlar verir. Çünkü, bu anolojilere (kıyas/ karşılaştırma) dayanarak Selçuk, Macar ve başka halkların ilk yerleşme biçimlerine ilişkin birçok soruya cevap vermek mümkündür.

Bu Yaşayış Tarzı Nasıl Doğmuş ve Yükselmiştir?

Viyanalı Osvald Menghin, “Taş Devri Tarihi” ve Peşte’de Archeologiai Ertesitö dergisinde yayımlanmış “Dünya Tarihinde Ural-Altaylılar” eserinde, insanlığın en eski kültürlerinin tarihini, yani “paleoetnologia” ve “praehistoria”yı akla en uygun biçimde canlandırdı. İleride araştırmalar, Menghin’in bütün görüşlerini (nazariye) kabul etmeyebilir. Fakat, şurası kesindir ki onun eseri bilimin bugünkü durumunda en iyi kılavuzdur. Ona göre nomadlığın örgütlenmesini şöyle özetleyebiliriz:

Buz Devri’nin sonunda, Baykal Gölü’nden Baltık Denizi’ne kadar uzanan Kuzey Avrasya denilen geniş sahada bir cinsten (mütecanis/homojen) bir kültür ortaya çıkmıştı. Bu kültürün karakterini

gösteren özellikler şunlardır: Kemikten yapılmış eşya ve ay ile balıkların zenginlik derecesine göre gelişen nomadlık hayatı. Çünkü o zamanlar ovada yaşayanlar avcılık ve balıkçılıkla geçinirlerdi.

Bu, Ural-Altay halklarının; yani Finnugor, Türk, Mongollar'ın öz kültürüdür. Bu kemik kültürü, insanlığın ilk üç kültüründen biridir ve Amerika ile Güney Asya tarafında da kıvılcımlarını saçmıştır. Fakat biz Avrasya'da kalalım.

Kemik kültürü döneminde, burada yaşayanlar ilk olarak hayvan beslemeye başladılar. Bu olgu, insanlık için uçak veya radyo buluşundan bile önemlidir. Bu kemik kültürünü taşıyan halklar, avcılık ve balıkçılıkla geçinirlerdi. Onlar, önce yanlarında köpek bulundurdular ve sonra rengineyiği beslemeye başladılar. Samoyed ve Laponlar'ın bir kısmı bugüne kadar hemen hemen bu kültür derecesinde kalmışlardır ve Finnugor halklarının bundan 5-6000 sene önceki ataları da bu durumda idiler.

Bu "eski nomad" (Altnomadisch) diye isimlendirilen kültürün, Menghin'e göre daha yeni olarak gösterdiği "at besleme kültürü" (Pferdezüchterische Kultur) ile bağlantısı vardır. At besleme kültürünün Altay bölgesi ile Kırgız steplerinde "Altaylılar dediğimiz Türk halkları"nın ve eğer Menghin'in dediği doğru ise kısmen Ugorlar'ın da ataları arasında doğmuş olması gerekir.

At besleme burada bütün hayatın temeli oldu; yalnız taşıma için değil, avcılıkla birlikte beslenmek için de... "Ana hukuku" ve "bitki yetiştirme düzeyinde bulunan" başka büyük kültür zümresinin etkisi ile bir tanrıya inanma yanında, Şamanlık da önem kazandı; sonra onlar, üçüncü kültür alanı olan totemistik uygarlıktan da bazı motifler aldılar.

Türk halkları için karakteristik olan ve nomad kültürünün en yüksek derecesini gösteren "savaşsever hayvan besleyenler" (Hirtenkrieger) (kültürü) yavaş yavaş yükseldi. Bunu başka halklar, örneğin birkaç Sami ve İndo-Germenler de aldılar. Fakat en tipik

biçimde, eski nomadların yurdunda, Türk halklarında görülür.

Doğaldır ki Türkler ve Macarların ataları tarımı da biliyorlardı; fakat “savaşsever hayvan besleyicilerin kültürü, Türklerin bir buluşu olduğu için” onlara, -etnolojinin genelleşmiş terimi ile- kısaca, “atlı nomadlar” yahut “atlı halklar” diyelim.

Atlı nomad kültürü ve halklarının önemini anlayabilmek için, onun yalnız gelişim tarihini tanımak yetmez; onun, başka kültür ve halklarla (En başta İndo-Germenler olmak üzere) ilişkisini de bilmeliyiz. Bugün Avrupa bilim hayatının büyük kısmında şu kanaat pek yayılmıştır: “Dünya tarihinin en üstün yaratıcısı, en eski devirlerde de kuzey ırkı, yani temiz Germenler olmuştur.”

Bu konu hakkında Menghin’in sözleri şudur: “Kuzey ırkı bile değişik ırkların kaynaşmasının sonucudur. Bu ırkın örgütçülük ve siyasetteki yaratıcılık becerilerini ancak nomad ögelerin karışmasıyla açıklayabiliriz. Çünkü, bu karışmanın azaldığı veya olmadığı yerlerde, devlet ve uygarlık alanındaki yaratıcılığın azaldığını yahut hiç olmadığını görürüz.

Ural dil ailesinden çıkan Ugorlar da pek eskiden step halkı idiler.

İranlılar yahut Ariler, bundan dört bin yıl önce, o zaman bugünkü Güney Rusya’da yaşayan Ugorlar yahut biraz daha doğuda oturan Türkler’den “savaş sever hayvan besleyen kültürünü” almışlardır.”

Hepsini toplayarak Menghin şu sonuca varıyor: “Ural-Altaylılar (tabiidir ki başlıca Türkler) iki bakımdan dünya tarihinde belirleyici rol oynamışlardır: ‘Hayvan beslemeyi üretime çevirme ve geliştirme ile iktisadi bakımdan’ ve ‘yüksek örgütçülük becerisi ile toplumsal bakımdan’ en yüksek uygarlıklar bile önceden çalışkan, tarımcı, fakat devlet kurmakta yeteneksiz halkların yerleştiği büyük ırmak ovalarında savaşçı göçebe (yani atlı nomad) halkların saldırtısından sonra doğmuştur. Dünyanın, devamlı ve kuvvetli devletler

kurulmuş her tarafında da hayvan besleyen ögenin etkili olduğunu görüyoruz.

Araştırmalarımızın sonucu, bu ögenin her zaman (Ural) Altaylılara bağlı olduğunu gösterir. Devlet kurma yeteneğinin niçin özellikle (Ural) Altay halklarına verilmiş olduğu sorusuna cevap pek basittir: (Ural) Altay halklarının (yukarıda belirtilen) iki büyük yaratıcılığı arasında içsel bir bağ görmek mümkündür. Büyük sürülerin bakım ve idaresi, geniş yerlerde göçebelik, otlak yerleri ve mülkiyet hakkı için önüne geçilemez kavgalar, oymak teşkilatları; işte hayvan besleyen göçebelik hayatı ile derinden bağlı olan bütün bu saydıklarımız, zorunlu olarak insanlığın görüş ufkunu genişletmiştir. Kahramanlığı, kabile soyunu tanımayı, beylik gururunu, teşkilatçılığı; yani devlet kurmak için gereken duyuları yükseltirler.

Böyle ruh taşıyan insanlar, ziraat yapan halkları basınca ve sürülerin varlığını da sağlayacak sürekli bir yerleşme olasılığı doğunca, doğuştan bir reis ve devlet kurucu olabiliyorlardı.”

Atlı medeniyetin priorite, yani birinciliğinin Altaylı atalarımıza özgü olduğu tezi, en son olarak Viyanalı etnolog Koppers tarafından da onaylanmıştır: “Öncelikle bütün devletler, hayvan besleyen nomad kültürün Orta Asya’dan çıktığını göstermektedir ve diğer taraftan İndo-Germenler’in bu kültürün yaratıcısı olmayıp ilk kabul edenleri bulunduğu aynı derecede aydınlatılmıştır. Daha sonraki araştırmalar, bu hayvan besleyen nomad kültürün Orta Asya’da Türkler tarafından değil, Proto-Türkler hatta Pre-Türkler (Yani ortak Altaylı aile) tarafından yaratılabildiğini gösterse bile, bu, gerçeğin özünü değiştirmez.

Asıl İndo-Germen’liğin medeniyet öğeleri incelenirse, bu medeniyetin en fazla, hayvan besleyen bir karakter taşıdığı ve Türklerle çok sıkı ilişkileri olduğu anlaşılır.”

Koppers, bu kültür-komplekste birinci derecede at beslemeye önem veriyor. Bu konu hakkında özel araştırmalar yapan

Amschler'e göre de bunun en tipik ve en eski temsilcileri Altaylılardır. Bundan başka Koppers, özellikle "ortak toplumsal ilişkiler olduğunu" da söylemektedir ve buna ait öğelerin Altaylılarda daha orijinal ve daha temiz bir şekilde kaldığını tespit etmektedir.

Din hayatında da İndo-Germen ve Ural-Altaylılar arasında bir ilişki ve katılım (ortaklık) olduğunu bildiriyor: Örneğin Gök tanrısı; hypostasis (esas-temel) –oluşum, dioskurlar, güneş ve ay efsaneleri, at kurban edilişi, ateşetapma vs...

Macarlar'ın araştırmalarına gelince; bunlar başka nedenle de Koppers'tan önce atlı halklara, kültür morfolojisi için ilgi göstermeye başladı ve eski din hayatının incelenmesine en büyük önemi verdi. Bundan birkaç yıl önce arkeoloji, Kuzey Avrasya'daki hayvan üslubunun kaynağı ve sebepleri hakkında iyi bilgi sahibi değildi. Bu üslup, atlı nomad sanatının en karakteristik olan özelliğidir. Eskiden bu sanatın ruhi özelliğini aramadılar; yalnız süsleme ve üslup tarihi bakımından kavimleri incelediler ve yalnız Uzak Doğu'daki Çin, yahut batıdaki Yunan etkisine bağladılar. Büyük bilgin Rostovtzeff de yalnız üslup tarihi ve coğrafi açılardan bakarak, hayvan üslubunun bütün köklerinin İran ve Babil dünyasında mevcut olduğunu açıklıyor.

Buna karşın Macar bilim adamları, özellikle Alföldi'nin incelemelerine dayanarak yeni bir yol gösterdi ve yeni bir hareket noktası buldu ki, atlı nomad hayvan üslubunun Kuzey Asya'ya özgü yerli, yani eski stil (üslup) olduğunu, başka yerden alınmadığını, köklerinin atlı halkların ruhundan fışkırdığını, hayvan şekillerinde ve hayvan çarpışmalarında eski efsanelerin yansıdığını açık olarak aydınlatı.

Bunu daha küçük derecede Kondakov da bildirdi ve bugün başka bilginler de bu doğrultuda; Rostovtzeff bile kabul etti. Fakat, Rostovtzeff bu konuda eskiliği bugün bile daha çok İranlı bir ırktan gelen atlı nomadlara bağlamaktadır.

Bununla birlikte, atlı halk medeniyet öğeleri Altaylı halklardan geldiği gibi, o öğelerin sanattaki yansımalarının da aynı kaynaktan yani yalnız Altaylılardan, yahut Pre-Türklerden gelmesi gerektiği kolaylıkla anlaşılır.

Alföldi Atlı Nomad Konusuna Nasıl Ulaştı?

Bu arkeolog aslında çok iyi bir klasik filolog ve numizmatik araştırmacısıdır. Roma imparatorluk devrinin tarihi hakkında çok değerli eserleri vardır. 4.-5. yüzyılın tarihine gelince susan Roma İmparatorluğu'nun teşkilatı ve ordu hayatını geniş ölçüde etkileyen şarktan gelen medeniyet öğelerini incelemek zorunda kaldı. Bu yüzden Hunlar'la ilgi kurdu. Attila'nın şimdiye kadarki en iyi portresini Alföldi çizdi ve Hunların en büyük tarihinin yayımını yakında kendisinden bekleyebiliriz. (O), Hunlardan başka Avarlar'a da değindi ve Macaristan'da bulunan Hun eserlerinin Avar eserlerinden ayrılmasına yarayan kriteriumlarını (özgünlüklerini) saptadı. Bu atlı halkların eserleri ile uğraşırken, onların, kökeninden ve ruhsal köklerinin yalnız Türk-Moğol ve Ugor etnolojisi yardımı ile anlaşılabilirliğini gördü. Bulduğu sonuçların değerini ve önemini, kendisinin birçok Batılı üniversite ve akademiye fahri doktor ya da üye seçilmesi göstermektedir. Alföldi'nin hayvan üslubu köklerini incelerken izlediği yöntemi anlayabilmek için bir makalesinden bir parça aktaracağım:

"Eski İç Asya medeniyetinde, din hayatında 'theriomorphik' görüş hâkimdir. Bu görüşe göre; hayvanlar insanlardan kuvvet, hız vb. hususunda üstündürler. Majik yani füsunkar (büyüleyici) bir güce sahiptirler. Kahramanlar ve şamanlar büyük bir görev yapmak isterlerse, hayvan biçimini almak zorundadırlar. Böylece en eski hayvan mücadeleleri, en eski devirlerdeki efsanevi ata savaşlarının ve kovalamalarının sembolik bir ifadesidir."

Kutsal Geyik

Şimdi sanat tarihinde de çok tanınmış olan bir örnek göstereceğim:

“Romalılar’da, Hunlar’ın kökenine ilişkin kendilerinden işittikleri bir efsane bulunmaktadır. Önce Eunapios’un eserinde kalmış bu efsaneye göre; Hun avcılarını, bir dişi geyik, kendi peşinden durmadan batıya çekerek yeni vatanlarına yönlendirmiştir.

Bu efsaneyi Priscos Rhetor’un eserinde ve daha sonraki Latin ve Bizans kaynaklarında da görüyoruz. Dişi geyik kovalanması biçimiyle ortaya çıkan mitik yurt kurma efsanesinin bu asıl biçimi Kuzey Asya halklarında şimdiye kadar yaşamıştır. Örneğin, Ostyaklar’daki ‘Paster’ soyunun köken efsanesi, buna çok benzeyen bir efsanedir. Bu efsanede geyiği bir kanatlı, bir de yayan paster kovalamaktadır. Geyiğe önce kanatlı paster yetişiyor ve onu öldürüyor ve yayan pasteri, ölen bu hayvanın bulunduğu yere getiriyor. Balık ve av yönünden zengin olan bu ülkede yeni vatan kuruyorlar ve Paster soyunun ataları oluyorlar.

Bu efsanenin Ugor halklarında birçok biçimleri, türevleri vardır. Vogullar’da avcılardan birisinin ismi Kanatlı Pasker’dir ve eşi ile birlikte Hun avcılarının Maeotis (Azak) Denizi’ni geçmesi gibi, dünyanın öbür ucundaki denizi geçiyorlar.

Ugor dilindeki Pasker’in anlamı bir tür porsuktur. Latince ismi “gulo gulo”dur. Bu ortalama 1 metre uzunluğunda olan çok hunhar (kancıl) bir hayvan kuzey bölgelerinde yaşıyor ve rengeyiğinin doğadaki en tehlikeli düşmanıdır. Atlı halkların totemleri çoğu kez, doğal olmayan veya doğadakininden daha fazla beden organlarına sahip acayip hayvanlar olarak tasvir edilmişlerdir. Böylece, anılan efsanedeki Pasker bile kanatlar almıştır.

Tam bu köken efsanesi, bir ‘filzapplication’ yani ‘keçe üzerine işleme’de de görülüyor. Bu keçe, Noin Ula kazısı sırasında

Mongolya'da, Hunlar'ın en eski vatanında 2000 yıl önce ölmüş bir Hun hükümdarının (yabgu) mezarında bulunmuştur. İşte bu yırtıcı hayvan, geyiğe yetişmiş ve arkasından parçalamaktadır. Geyiğin vücudunda görülen renkli lekeler bile, totem inancı ile ilişkilidir. Geyik efsanelerinde çoğu kez hayvanın mavi ve siyah lekeleri, yahut boynunda beyaz yıldızlar vardır. Hatta Laponyalılar'da bugün de kutsal bir adet geçerlidir. Ölmüş bir ayıyı çekip eve götürecek rengeyiklerinin değişik vücut bölümleri kırmızı renklerle boyatılmaktadır."

Gulo gulo (kutup porsuğu) denilen bu hayvanla ilişkili olan efsanelerin, yüzlerce yıl önce Çin sınırında oturmuş olan bir halkın ismi, bu hayvanın ismidir ve aynı zamanda Çin'de çok yayılmış olan süslü bir maskenin ismi de aynı hayvanın ismidir. O maske aslında bir totem sembolü idi. Fakat, başka örnekler de vardır ki eski Türklerin Çin sanatına yapmış oldukları etkiyi göstermektedir.

"Avrasya atlı halklarının ata geleneklerinde ve atalarını ululama konusunda geyikler; söz konusu olan o yırtıcı hayvandan pek daha önemli rol oynamışlardır. Daha önce anlattığımız gibi -bir ülkeye akın ederken- geyik, Tanrı tarafından gönderilen bir kılavuz görevi görmüştür. Çünkü bu savaşçı step oğullarının inanış biçimi (ilahiyat), tamamen kovalama ve avcılığa dönmüş kendi yaşamlarının bir yansıması haline gelmişti. Başka bakımdan bu hayvan, yani geyik, yalnız bir ilah olan atanın yeni bir biçimidir. Dişi geyik birçok halkın ata-anasıdır. Örneğin, Macarların efsanevi annesi Eneh'tir. Bu ismin anlamı dişi geyik yahut dişi karacadır. Batı Göktürkler, dişi kurt soyundan geldiklerine inanmakla birlikte efsanelerinde kutsal geyik de bir rol oynamaktadır.

Bir halkın anası rolünü oynayan dişi geyik yanında, o halkın efsanevi babası olan daima yırtıcı bir hayvan anılır. Bunun gibi, örneğin mongol soyunun ataları bir gök kurt ve bir beyaz geyik idi.

Değişik türden olan hayvanların birleşmesi, değişik kabilelerin

birbirinden evlenmesinin yani 'exogamie'nin bir sembolü olarak görülür. Efsanelerde, bir geyikle iki yırtıcının bulunması, exogamie nedeniyle ikiye ayrılan bir kabilenin yahut halkın iki erken atasını temsil eder."

Eski Türk çift hakanlığının (Büyük Türk Hakanlığı'nın daha sonraki hali Doğu ve Batı Türk hakanlıkları) Alföldi tarafından açıklanmış olan sistemi de bu efsaneler ile ilintilidir. (s. 31- 41)

İtil-Ural Türkleri'nde Geyik

Geyik kavramının anlatıldığı diğer önemli bir kaynak da Sovyet tarihçisi R. G. Kuzeyev tarafından yazılan İtil-Ural Türkleri adlı kitaptır. İtil (Atıl/Volga) Nehri ile Urallar hattında yerleşen Başkurt Türkleri'nin anlatıldığı bu önemli eserde geyik olgusu şöyle verilmektedir:

"Başkurtların totemistik mitolojisi ile Kuzey Kafkasya kökenli eski hikâyeler arasındaki benzerlikler de özel olarak incelenmeyi hak etmektedir. Kurtla ilgili rivayet, Türk halkları gözünde iki temel unsur içermektedir: Kurt, Türkler'in atasıdır ve kurt, koruyucu ve önderdir. İkinci motif, Başkurt folklorunda özellikle iyi korunmuştur. Totem; koruyucu ve önder sıfatıyla eski Macar rivayetlerinde yaygın olarak bilinmektedir. D. Györffy, eski Macar kroniklerinde yer alan bir hikayeyi aktarmaktadır. Macarların atası Menrot'un oğulları Hunor ile Mogor; av sırasında genç bir geyiği takip ederek Maeotis'te (Azak -bataklıkları-) yeni vatanları Lebedya'ya giden yolu keşfettiler.

Bu söylencenin bir varyantı, Kayserili Prokopius'un eserinde ilginç ayrıntılar eşliğinde anlatılmaktadır. Prokopius'un anlattığına göre, eski çağlarda 'kalabalık Hun kitleleri', Kuzey Kafkasya'nın geniş topraklarına yerleşmiş oldukları dönemde, Hun kralının; 'birisini Utigur, diğeri Kutrigur adında iki oğlu vardı'. Bir gün, av sıra-

sında bu gençler 'bir geyiği kovaladılar... Geyik onlardan kaçarak bu sulara daldı. Gençler... geyiğin peşinden gittiler ve onunla birlikte karşı kıyıya çıktılar.'

Hikâyenin devamı özellikle ilginçtir: 'Gençler Maeotis'in diğer kıyısına vardıklarında takip ettikleri hayvan hemen kayboldu.'

Benzer bir hikaye, 6. yüzyıl Bizans tarihçisi Agathius'un eserinde de yer almaktadır. Bu söylenceyi, Hunlar'la bağlantılı olarak Jordan da (6. yüzyıl) aktarmaktadır: 'Bu boyun insanları bir defasında, her zamanki gibi İç Maeotis kıyılarında av ararken, ansızın karşılarında bir geyiğin belirdiğini gördüler. Geyik suya girdi; gah ilerledi, gah durdu; yol gösterdi. Onu izleyen avcılar, Maeotis Gölü'nü yürüyerek geçtiler. Oysa o zamana kadar bu gölün, deniz gibi geçilmez olduğunu sanıyorlardı. Ancak, hiçbir şeyden haberi olmayan bu kişilerin önünde İskit toprakları görüldüğünde, geyik kayboldu.'

Hayvanın mucizevi bir kılavuz olarak yer aldığı bu hikâye, Batılı yazarların eserlerinde henüz 5. yüzyıldan başlayarak bilinmekteydi: Sozomen, Zosimos, Eunaphius vb...

Mucizevi veya kutsal kılavuz hayvanla ilgili Kuzey Kafkas söylenceleri, Güneydoğu Başkurtları'nın vatanlarına bir kurdu izleyerek geldiklerini hikâye eden söylencelerine şaşırtıcı biçimde benzerdir.

Başkurtlar'ın ataları; çölleri ve engin bozkırları geçtikten sonra Urallar'a varınca, Kurt da aynen geyik gibi kayboluyor.

Türkler'in ve Moğollar'ın atası ve koruyucusu ata kurtla ilgili ve köken yönünden Orta Asyalı olan bu söylence ile Hunlar'ın, Bolgarlar'ın veya Madyarlar'ın kılavuzu ve önderi olan mucizevi hayvanla ilgili söylence arasındaki benzerlik ve paralellikler, bu eski boyların, Asya ve Doğu Avrupa topraklarında yaşanan etnik tarihlerinin bağlantılarına ilişkin yazılı kaynaklara önemli bir ek oluşturmaktadır.

"Koruyucu kurt"la ilgili Orta Asya söylenceleri ile mucizevi

(olağanüstü) hayvanla ilgili Doğu Avrupa söylencelerindeki motiflerin örtüşmesi ve çağrışımı, Güneydoğu Başkurtlarının tarihi folklorunda özellikle belirgindir.

Kurt imgesini ve kurt kültünü, Güneydoğu Başkurtları'nın ataları, Orta Asya'daki vatanlarından getirmişler. Başkurt söylencesindeki 'yeni vatanı bulma' motifi ve söylencenin karakteristik ayrıntıları ise Kuzey Kafkasya kökenlidir. (s. 159-161)"

Tarihçi Kuzeyev'in yukarıdaki saptamalarında yer alan "Kuzey Kafkasya kökeni" biçimindeki işaret, öncelikle Batı Hunları'nın bu bölgedeki egemenliğini vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla bu tür öğelerin de kaynağı Hun, Hunlar nedeniyle de Orta Asya'dır. Gel gör ki 1600 yıl öncesinin göçebe kültürünün Asya'nın doğusundan en batısına ve Avrupa'nın güneyine kadar uzanması sonucunda söylencelere yerel motifler girmiştir ve tarihsel süreç söylenceye yerel coğrafyanın ve yaşamın izlerini yerleştirmiştir.

Buna karşılık, "kutsal geyik" motifi, güney Türk boylarında bile bin sene sonra da karşımıza çıkmaktadır.

Anadolu Alevilerinde Geyik

Sovyet ve Macar tarihçilerin batı Türkleri arasında varlığını saptadığı geyik kültü, bugün bile Anadolu Alevi halkı arasında kuvvetle yaşamaktadır.

Aleviler (Kızılbaş Türkler) avcılığı yasaklamışlardır. Bunda, İslam öncesinde Türk kabilelerini etkileyen Budizm'in etkisi bulunmaktadır. Budizmdeki tenasüh inancına göre insan ruhu devir halindedir. Beden öldükten sonra ruh hayvana geçerek yaşamını sürdürür. O hayvanı öldürmek, insanı öldürmekle eş sayılır. Kendi atasının hayvan biçiminde ortalıkta gezindiğine inanmak, Hindistan'dan Asya'ya gelmiştir. Bu etki Hunlar arasında kendisini hissettirmiştir (Bak: L. N. Gumilev, *Hunlar*; s. 116).

Çin’de birinci yüzyılın sonlarına doğru Budist rahipler (bahşı) görülmeye başlamıştır. Bunlar; insanları, kargaşa (sansara) dünyasından sonsuz huzura (nirvana) götürme iddiasında idiler. Çin’de giderek etkili olmaya başlayan Budizm, zamanla devlet yöneticilerinin inancı haline gelmiştir. Böylece Daoizm ve Konfüçyanizmle Budizm arasında şiddetli mücadeleler ortaya çıkmıştır.

Budizm, 2. yüzyıldan itibaren imparatorlar tarafından da benimsenmiştir. 465’te tahta geçen To-pa Hung; 475’te yayımladığı bir fermanla bütün canlı hayvanların kurban edilmesini yasaklamıştı. Çünkü bu imparator; canlı hayvanların tenasüh (ruh göçü) yoluyla insan ruhuna sahip olabileceklerine inanıyordu. Budizmden gelen bu görüş, Anadolu’da 16. yüzyılda Aleviler arasında güçlü bir şekilde yaşıyordu. Bu durum, Sünni nitelikli Letaifname kitaplarına girmiş bulunmaktadır. Letaifname’de, bir kızılbaşın ormanda gördüğü mandaya saygı ile baktığı, “Bakışlarından atam olduğunu anladım!” dediği aktarılarak bu görüş ile eğlenilmektedir.

Alevi/Kızılbaş Türkmenler’in Asya’dan getirdiği bu tenasüh inancının Hunlar dahil Türk devletlerinde etkili olduğu gerçektir.

Avcıya olumsuz bakış buradan gelir. Fakat, avlanması en uğursuz, en kötü kabul edilen de geyiktir. Geyik avlayanın onmayacağı, işinin bozulacağı, ailesinin yıkılacağı, kendi başına bir felaket geleceği kabul edilir. Bunları Tokat bölgesi Alevileri arasında saptamış bulunuyorum.

Ayrıca, Alevi halkın, çok eskiden beri Anadolu’da geyiğe kutsallık yüklediklerini de gerek menakıpnameler gerek halk ozanlarının (âşıklar) şiirleri ortaya koyuyor. Halk edebiyatında apayrı yeri olan geyik motifinin türkülerde zarif biçimde ve kutsallaştırılarak işlendiğini görmekteyiz. Abdal Türkmenlerinin büyük ozanlarından Neşet Ertaş’ın okuduğu Aşık Kerem türküsünde de bunu görmekteyiz: “Kova kova indirdiler yazıya/Tut ettiler al kanatlı tazıya/İş başa düşünce bakma kuzuya/Kaç kınalı ceylan yad avcı geldi.”

Ceylan avlamanın olumsuzluğu Alevilerin 7 Ulular'dan saydığı Fuzulî'nin *Leyla vü Mecnun*'unda görülür.

Geyikle ilgili eski efsanelerden birisi de ünlü halk ozanımız Kaygusuz Abdal'ın yaşam öyküsünde karşımıza çıkmaktadır.

1300'lerden itibaren oluşan Abdal Musa Velayetnamesi ilginç verilerle doludur. Kaygusuz Abdal'ın ham ervahken nasıl piştiğini gösteren bölüm Anadolu'daki bütün Kızılbaşlar ve Bektaşiler (Aleviler) tarafından bilinmektedir. Vilayetnamenin bu bölümünü şöyle özetleyebiliriz: Alaiye (Alanya) Beyi'nin Gaybi adlı bir oğlu vardır. Bu çocuk, ergenlik çağına yaklaşırken yanıp yakılmaktadır. Sanırlar ki gizli bir derdi vardır. Babası, onun açılması için adamları ile oğlunu ava gönderir. Gaybi dere tepe dolaşırken bir de bakar ki ileride bir ahu... Bu geyiği gören Gaybi, at sürer, ahuya yaklaşır ve ona bir ok atar. Kirişten fırlayan ok geyiğin sol koltuğunun altına girer. Ahu, yaralanır, yaralanır ama kanı aka aka kaçmaya başlar. Dağları dereleri aşarlar, sonunda bir ovaya inerler. Yaralı ahu, burada büyük bir dergâhın kapısından içeri girer.

Gaybi asitanenin kapısına dayanır ve kendisini karşılayan dervişlere, "Buraya oklanmış bir ahu geldi. O benim avımdır, onu verin bana!" der.

Dervişler, şaşırırlar ve "Biz bir geyik görmedik!" derler.

Gaybi kızar: "Hey, dervişler hiç yalan söyler mi? Ben gözlerimle gördüm, o ahu buraya girdi!"

Meğer bu dergâh, Abdal Musa Sultan'a ait imiş. Dervişler gidip ona durumu anlatırlar. Abdul Musa Sultan, "Onu benim katıma getirin, kendisine cevabı vereyim!" der.

Gaybi, bunun üzerine Abdal Musa'nın huzuruna çıkar; hoş beşten sonra durumu anlatır.

Seyyid Abdal Musa sorar:

"O ahunun senin avın olduğunu nasıl bilirsin?"

"Sultanım, ben onu sol koltuk altından ok ile vurdum. Çok yol

aldı, güç bela ile buraya girdi.”

“O oku görsen tanır mısın?”

“Bilirim sultanım!”

Bunun üzerine Abdal Musa Sultan, “Bak, imdi gör okunu!”

diyerek sol kolunu havaya kaldırır ve koltuğunun altına saklı oku gösterir.

Gaybi Bey baktı, gördü ki attığı ok, Sultan Abdal Musa’nın koltuğunun saplanmış duruyor.

Meğer geyik suretinde (donunda) gözüken, bu asitanenin ulusu Abdal Musa Sultan imiş.

Gaybi Bey, bunu görünce çok pişman oldu, utandı, ne diyeceğini bilemedi ve bir süre kendine gelememi. Kendine gelince de hemen Abdal Musa Sultan’ın elini öpüp ayağına baş koydu, özür diledi, yalvardı, niyaz eyledi.

Abdal Musa koltuğunun altından oku çıkarıp Gaybi Bey’in önüne kodu ve dedi ki:

“Dergâhımız özür ehli için lütuf ve ihsan kapısıdır ve her zaman açıktır. Biz senin suçundan geçtik. Fakat, bir daha böyle etmeyesin, her gördüğün cana ok atmayasın.”

Beyzade binbir pişmanlık gösterdikten sonra Abdal Musa’dan hizmetine alınması için ricada bulunur ve bu isteğini Abdal Musa Sultan kabul eder.

Oğlunun eve dönmediğini bir ışıka (O zamanlar Kızılbaşlara/Alevilere ışık denilirdi) derviş olup hizmet ettiğini öğrenen Alanya beyi, hemen Teke Beyi’ne (Antalya Beyi) şikayet eder ve oğlunun kurtarılmasını ister.

Teke Beyi, yanındaki başpehlivanı Kılağılı İsa’ya, Elmalı’daki Abdal Musa’dan söz ettikten sonra “Var o Abdal’ı tut bana getir; nice kişidir göreyim, hesap sorayım!” der.

Silahşor İsa, at sürer dergâh kapısına ulaşır ve kendisini karşılayan dervişlere, “Söyleyin ona, ayağıma gelsin, ben atımdan in-

mem!” der.

Bu sözler içerideki Sultan’a malum olunca seslenir: “Hemen edebinle geri dön, geldiğin yolla git; biz senin dediğin kişi değiliz!” diye seslenir. Bir dervişin böyle davranmasına öfkelenen savaşçı İsa, atından inip onu tutmak ister. Tam ayağını üzengiden çekeceken gaib işareti ile at şahlanır ve Kılağılı İsa’yı taşlara çarpa çarpa götürmeye başlar.

At, Teke Beyi’nin kapısına ulaşınca bir de bakarlar ki üzengide bir insan budundan başka şey yoktur.

Teke Beyi bunu görünce hemen askerlerine emir verir. “At binin, gidip onun dergâhının yakınına büyük bir ateş yakın. O münafıkı ateşte yakayım da seyredeyim!”

Bu durum, Abdal Musa Sultan’a malum oldu. Oturduğu yerden “ya Allah!” diye bir haykırdı. Sonra dört beş yüz müridi ile birlikte semah ede ede Teke Beyi’ne karşı yürümeye başladı.

Asitane’nin batısında yüksek bir dağ vardı. Abdal Musa ve müritlerinin semah ederek gitmesi üzerine bu dağ da onların ardınca yürümeye başladı. Sultan, dağın yürüdüğünü görünce ona bakıp mübarek eliyle işaret etti ve “Dur, dağım dur!” dedi ve dağ durdu. Daha sonra ağaçlar ve taşlar coşa gelip Abdal Musa ile birlikte Teke Beği’ne karşı yürüdüler. Dur Dağı’nda ne kadar ağaç, taş varsa hepsi halka olup Abdal Musa ile semaha girdiler. Sultan Abdal Musa ile dervişleri, semah ederek Teke Beyi’nin yaktırdığı büyük ateşin içine daldılar ve ateşi tamamen çiğneyip söndürdüler.

Teke Beği askeri ile gelirken bu durumu görünce yolunu değiştirip yürüdü.

Abdal Musa ve dervişleri ateşi söndürdükten sonra Tekke’ye doğru yürüdüler. Yolda gelirken dağdan bir kara canavar (domuz) inmekte olduğunu gördüler. Hayvan onlara bakıp eşinmekte, haykırmakta idi. Sultan, “İşte bu kara canavar, Teke Beği’nin ruhu!” dedi. Baltacı derviş Kara Abdal’a emretti. Derviş, baltasıyla vurup

canavarı öldürdü.

Tam bu sırada Teke Beği de atının ayağı sürçünce yere düşmüş, başını taşa çarpıp ölmüştü.

Menakıpnamesinden bir bölümü özetleyerek aktardığımız Abdal Musa Sultan diye bilinen bu Anadolu ereni, geleneksel olarak Hacı Bektaş Veli dervişlerinden kabul edilmektedir.

Fakat, onun Aleviler arasındaki konumu, yakın zamana kadar Hacı Bektaş Veli'den bile daha özeldi. Bunun sebebi de, bütün Aleviler arasında "Abdal Musa Kurbanı" diye bir kurban kesilmesi ve buna bağlı olarak da Abdal Musa Cemi yapılmasıdır.

Çocukluğumda Karadeniz ve İç Anadolu Alevileri arasında tanık olduğum Abdal Musa Cemi'nin daha sonra Alevilerdeki ortak ibadet biçimlerinden birisi olduğunu gözledim. Halbuki Hacı Bektaş Veli için, böyle bir cem kurallaşmış bulunmuyor.

Cem kültürüne bağlı Aleviler arasında sadece Abdal Musa adına kurban kesilmesi, onun batını gücüne verilen önemi ortaya koymaktadır. Bu güç de aslında Türklerdeki ata kültürünün değişmiş ve İslamlaştırılmış biçimi sayılabilir. Türk toplumu içinde Batını gücü olduğuna inanılan kişilerin (evliya) bolluğu bundandır. Bugün Buhara kenti'nde 3200 yatır (baba, dede, şeyh mezarı) bulunması, buraların halk tarafından ziyaret edilmesi; bu inanışın sadece Anadolu'da değil bütün Türk coğrafyasında etkili olduğunu göstermeye yeter.

Prof. Fuat Köprülü, bugün Elmalı'nın Tekke Köyü'nde dergâhı bulunan Abdal Musa'nın, çok yoğun bir Şii-Batını çevrede yaşadığını, onun bölgesinin özellikle Tahtacı Türkmenleri ile kaplı olduğunu belirtiyor.

Prof. Köprülü'nün Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi'nin ilk fasikülünde yer alan bu bilgiler; Aleviliğin eski günlük yaşam biçimine ve bugününe de uygundur.

Tahtacıların daha önce Ağaçeriler olarak adlandırıldığı da bilinmektedir. Ağaçeri boyunun, Batı Hunlarının temel kabilesi olan Agatirler olduğu da artık ortaya çıkmıştır. Karadeniz'in kuzeyindeki bu Hun kabilesinin bugün Anadolu'nun güneyinde yaşayan torunları, Abdal Musa geleneğinde eski kültürünü devam ettirmektedir.

Ağaçeriler bu bölgeye nereden gelmiştir sorusuna da tarihsel olgular cevap vermemizi kolaylaştırmaktadır. Batı Hun -Kun- ordusunun 450'de Kafkasya üzerinden Güney'e indiği, bu ordunun da Agatir ağırlıklı olduğu; Hazar Türkleri içinde bu boyun da etkin bulunduğu; Hazarlar'ın ta Irak'a kadar sarktıkları dikkate alınır, Agatir/Agaçeri etkisinin kaynağı anlaşılır.

Bu konuda tarihçi Peter B. Golden de ilginç bir teoriyi dile getirmektedir. Ona göre 463 yılında Avarlar'ın ittiği, Sabirler'in baskısıyla Kazakistan bozkırlarından sürülen Sarağurlar, Akatzirler'i tepeleyerek kendi bünyelerine kattılar. Bundan sonra artık kaynaklarda Akatzirler/Akatirler geçmemektedirler.

Bizans İmparatorluğu kısa süre içinde Sarağurlar'ı kendi diplomatik kapsama alanlarına çektiler. Onları Persler'e karşı yaptıkları savaşa gönderdiler (s. 41).

Yukarıdaki bilgilerden anlaşılacağı üzere Akatirler; daha önceki seferden tanıdıkları Doğu Anadolu hattına bu sefer yüzünden yeniden gelmişlerdir. Bu kabilenin müttefik oldukları Bizans topraklarının Anadolu kısmına geçerek yerleşmeleri doğal bir durum sayılmalıdır.

Yani Akatirler, Anadolu'ya gelen ilk Türk akıncıları olarak kabul edilebilirler.

Ağaç kültürünün Türkler'de çok kuvvetli olduğu da ayrı bir gerçektir. Örneğin; Mişar'lar; "mişe/meşe" insanı "ar/er" anlamına gelmektedir ki burada meşeyi totem yapan, ona tapan bir kavimden söz edilmektedir. Türk Mişar halkının bu ağaç totemli yapısı, Hazar Türkleri'nde de kayda geçmiş önemli bir olgudur.

Abdal Musa'nın, bugün Türkiye'nin her tarafındaki Aleviler için kutsal bilinmesi de Türk kültür ikliminin din değişmesine karşın (İslam'a geçişten sonra da) yaşatıldığını gösterir.

Anadolu'daki koyu Şii-Batını çevreler (Alevi iklimi), Türk kültürünün en az değiştiği çevreler olarak dikkat çekmektedir. Bu da göstermektedir ki Anadolu Aleviliği, Türk kültürünü en iyi saklayan; Batını İslam'ın kendisini en iyi anlattığı bir yol haline gelmiştir.

AVRUPA'DA BİR TÜRK BOYU: KUMANLAR

Hunlar'dan ve Göktürkler'den sonra başka Türk kavimleri de Avrupa'da yerleşerek buranın tarihinde önemli roller oynadılar. Bu boylardan birisi de Kumanlar idi.

Prof. L. N. Gumilev; Kumanlar için; Türk Kengeres (Kanlı) halkı ile Kıpçak halkının karışımından oluşmuş bir halk tanımlaması yapmaktadır. Rusların Poloves dediği Avrupa'da Kumanlar diye bilinen bu halkın kökeninin Ting-Ling Türklerine uzandığı yolunda yorumlar bulunmaktadır.

Macar tarihçi Laszlo Rasonyi, Kumanlar ile ilgili bilgiyi tarihçi Karoly Czegledy'den aktarırken, onun da Marquart'ın derlemelelerinden ve Mervizi'nin *Tabayi'ül Hayvan* adlı eserinden faydalandığını vurgulamaktadır.

Rasonyi, "*Doğu Avrupa'da Türklük*" adı altında yayımlanan makalelerinde, Kumanlar'ın yaşadıkları coğrafyayı, bugün Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Güney Rusya ve Gürcistan olarak tanımlamaktadır (s. 130).

Kumanlar'la ilgili ayrıntıları onun kaleminden aktaralım:

"10. yüzyılda Etil (İtil) nehrinden batıda Peçenek kabile ittifakı, ondan doğuda Sırderya ve İrtiş orta akımına kadar ise Oğuzlar; (Oğuzlar'ın) kuzeyindeki Kıpçaklar, kuzeydoğusundaki Kimekler yaşadılar. Üç kavmin sınırı, Sırderya'nın orta akımı kıyısında buluşuyordu. Oğuzlar'ın doğusunda Isık Gölü yönünde, Oğuzlar'ın artık Müslüman olmuş kısmı, yani Türkmenler ve Karluklar oturuyorlardı. Daha doğuda Kaşgar bölgesinde Karahanlı Devleti; daha

uzakta Nan-şan çevresinde Sarı Uygurlar ve nihayet Hoang-ho'nun büyük dirseğinin ötesinde, daha çok başka kavimlerle yaşamış olarak Hunlar yaşadılar. Mervizi 'Sarı' kavminden bahseder. Bunların toprakları hemen hemen Sarı Uygurlar'ın toprakları ile aynıdır. Sarı Uygurlar'ın meydana gelişlerinde 850 civarında Nan-şan çevresine göç ettiklerini varsayabiliriz. Çin kaynakları, onları, Sarışın Uygurlar olarak tanır.

10. yüzyılın sonunda, Pekin'den kuzeye yayılan kısımda Kitay Devleti kuruldu. Devirlerin periyodunda her devlet, her nomad (göçebe) kabile ittifakı, istilacıdır. Kitay Devleti de böyle idi. Komşusu Hun kavmi de bu yüzden batı yönünde göç etmek zorunda kaldı. Hunlar, yolları üzerindeki Sarı Uygurları yendiler ve bir kısmını da kendileri ile birlikte sürüklediler. O zamandan itibaren bunlar 'Sarı' olarak adlandırıldılar. Bu yeni 'Hun-Sarı' kavim karışımı batıya doğru ilerlemeye devam etti ve Tien-şan'ın kuzey eteğine yönelen yoldan, yani kavimler göçünün geleneksel yolundan, daha önce anılan Türkmen arazisine çıktı. Bu 1012 tarihinden, Türkler'in Çin'den çıkması olayından İbnülesir bahseder. Oğuzlar'ın büyük bir kısmı (Uzlar) batı yönünü izlediler. Sonra kendileriyle birlikte Kıpçaklar'ın bir kısmını da sürükleyerek onlarla karıştırlar.

Bundan sonra ise üç unsurun (-Sarı-Kıpçak) birleşmesinden meydana gelen kabile karışımının adı olarak Kuman ismi ortaya çıkar. Kuman adının meydana gelişi aynı sarı adı gibidir (Nemeth, Szazadok Mecmuası, 1942, s.168-171). Rusça Polovets, Almanca Falben ve Ermeni kaynaklarında kullanılmış olan Khartes adının anlamı da aynıdır.

11. yüzyıl ortalarında, Rus prenslikleri, saldırılarını güney uçlarına yönelttiler. İstilaları hep daha kuzeye (?, güneye olmalı, R.Z.)) ve daha batıya doğru yayıldı. Yüzyılın sonuna doğru Kara Boğdan ve Aşağı Tuna ovasını, yani 920 öncesindeki asli Romanya arazisini

zaptettiler. Böylece Macaristan ve Bizans aleyhine yapılacak hücumların temeli atılmış oldu. Daha çok cephede yapılan bu savaşların tarihi; bizce yalnız Rus, Macar ve daha az sayıda Bizans kaynaklarında birçok Kuman adının kalmasına sebep olduğu için ilgi çekicidir.

Yavaş yavaş zayıflama belirtileri gösteren kavim, 12. yüzyılın ikinci yarısında yeni kuvvetlerle desteklenmiştir. Doğudan alınan bu önemli kuvvetlenmenin sebebi, muhtemelen Karakıtay istilacılığı önünden batı yönüne göç etmek zorunda kalan daha yeni Kıpçak kümeleridir. Rasovisky, bu yeni göç kolları ile kuvvetlenmiş Kuman topraklarını şöyle tarif eder: Bu arazi İrtiş'ten ve Balkaş Gölü'nden Karpatlar'a Aşağı Tuna'ya kadar; kuzey-güney yönünde ise Sibirya ormanları, Aşağı Kama nehri ile Ryazan ve Pereyaslavlı ve öbür Rus prensliklerinin güney sınırlarından Karadeniz'e kadar erişerek Kırım yarımadasının kuzey kısmını bile içine alır.

Bu derecede büyük bir arazide politik birliği, doğal olarak kuramadılar. Gruplara ayrıldılar ve bu gruplar ancak büyük tehlike anında birleştiler. Böylelikle; 1- Orta Asya grubu, 2- Etil-Yayık grubu, 3-Donets-Don grubu, 4-Aşağı Dinyeper yanındaki Lukomorski grubu, 5- Tuna grubu meydana geldi.

Doğaldır ki kuşaklar boyunca süren bu ilişkiler sonucunda Kumanlar ve Ruslar birbirlerine etki ettiler. Bazı Rus prensleri, memleketlerinin güvenliğini ve çıkarını düşünerek Kuman hanlarının kızlarını eş olarak aldılar. (Bu kızlar, Igor Destanı'nda görüldüğü gibi güzel sayıldılar.) Kumanlar arasında da Rus adlarını alanlara ara sıra rastlanır. Örneğin; 1185'te Yurg, Gleb, Daniil adlarına rastlandığı gibi...

Kumanlar'ın Bizans İmparatorluğu ile ilişkisi başka şekilde gelişti. Atlı nomad (yarı nomad) hayat tarzını sürdürdükleri için köle kavme ihtiyaçları vardı. Rus prenslikleri, kendilerini her zaman daha kuvvetli savundular. Köle kavmini, daha önce Kırım Bulgar ha-

nının yaptığı ve Peçenekler'in devam ettirdiği gibi, başlıcaları Romenler olmak üzere, Balkanlar'dan Tuna'nın kuzeyine sürdüler.

Makedonya'dan kuzeye doğru Tuna yönüne çekilen Romenler ve Kuman beyleri yüzünden Bulgar İmparatorluğu'nun batı kısmından geçen Haçlı ordularının kronikçileri (Villehardoin vs...) Asen kavmini 'Li Blaci et les Commains' olarak adlandırdılar.

1238-39 yılındaki ikinci Moğol saldırısı, Kuman egemenliğini sona erdirdi ve Kuman kavminin büyük ölçüde dağılmasına sebep oldu.

Balkanlar'da daha önce ortaya çıkmış olanlar, hatta Bulgarları Bizans boyunduruğu altından kurtarıp ikinci Bulgar çarlığını kuran (1187) Asen bile, bütün olasılıklara göre Kuman kökenli idi. 1205'te ilk Latin İmparatoru 1. Baoudouin'i esir eden Kocas (Koca ?) bile bir Kuman idi.

Moğollar'ın önünden kaçan Kumanlar'ın bir kısmı Bizans (O zamanki İznik) İmparatorluğu'na ait olan balkan arazisine sığınmıştı. İmparator Johannes Vatatzes, bu Kumanları 1237'den biraz sonra 'stratio'lar görevinde, yani tımar ve zeamet sahipleri gibi vassal (bağımlı) askerleri olarak Trakya'da, Makedonya'da hatta Anadolu'da Menderes Vadisi'nde ve başka yerlerde yerleştirdi.

En iyi tanıdığımız göç, batılı Kumanların büyük kitleler halinde Macaristan'a göçüdür. Çünkü orada artık yazılı belgeye sahip hayat oluşmuştu. Batılı Kumanların hanı, Rus prensi Msztiszlav'ın kayınpederi Köten, 1239 sonbaharında Macar Kralı 4. Bela'dan, Macaristan'a temelli olarak giriş izni aldı. Kumanlar, burada, Moğollar'ın geri çekilmesinden sonra, özellikle Büyük Alfold'da yerleştiler. Tuna ve Tisa arasındaki yerleşme toprakları Küçük Kumanya; Tisa'dan doğuda ise Büyük Kumanya oldu. Küçük bir kısmı Tisa ve Maroş üçgeninde, diğer bir kısmı da Szekesfehervar şehrinden güneyde yer aldı. Bu göç sebebi ile Rus vakayinameleri yanında Macar kaynakları da (Latince yazılmış kronikler ve belgelerin büyük

kısmı) çok sayıda Kuman özel adlarını barındırır. Kuman yer adları bu güne kadar en fazla büyük ovada kalmıştır.

Doğaldır ki batılı Kumanların hepsi Karpatların ötesindeki yurtlarını terk etmediler. Bir kısmı orada kaldı ve Moğolların arasına veya Moğollar tarafından sürüklenmiş doğulu Kumanlara ve diğer Türk kökenli ögelere karıştılar. Altınordu Kıpçakları olarak isimlendirilen ve Moğolların devlet güvenliği açısından oralarda kalmış olan batılı Kuman kollarının bir kısmını doğuya, Harezm'e yerleştirmelerine karşın, az miktarda da olsa bir kısmı Moğol unsurunu, yani Çöçi (Çuçi) ulusunu çabucak ve mükemmel bir biçimde Türkleştiren kabile topluluğu bu şekilde meydana gelmiştir. Bundan; 1327'de ölmüş olan Arap coğrafyacısı Şemseddin Dîmîşki ve başka Arap yazarlar söz ederler.

Kuman kollarından bazılarının adının 1069'dan itibaren Rus vakayinamelerinde, ondan sonra Kıpçak'ta, Harezm'de, Macar ve daha sonra Romen belgelerinde ve Mısır Memluk kaynaklarında ortaya çıktığını görüyoruz. Harezm'de yerleşmiş kollar arasında anılan Burçoğlu kolunu örnek alalım. Rus vakayinameleri, 1096'da ondan Burçeviçi şeklinde söz eder. Bunlardan bir kısmının Macaristan'a göç ettiğini anlıyoruz. Çünkü, kurallı Macar ses değişmesi sonucunda, 1266'da Macar belgelerinde Burçol, 'Genus Cumanorum' olarak rol oynar. Fakat, Karpatlar'dan ötede, Romanya'da da bir kısmı kalmış olabilir. Çünkü 15. yüzyılda bile Romen-Slav belgelerinde 'Borçullar'ı görme imkânına sahibiz.

En son olarak, Mısır Memluk Sultanı Kalavun'un bile kökenini, Burçoğlu kolundan aldığını biliyoruz. Kaynaklar daha çok biraz sonra vereceğim ad listesinden göreceğimiz gibi aşağıdaki oymak adlarının dağılışı hakkında bilgi verirler: Toksaba, Konguroğlu, Çurtan, Kumandur ve Ulaş.

Rus vakayinamelerinden ancak Moğol istilasına kadar söz edilen yani ancak 'Poloveç' olarak işaretlenmiş olan ad malzemesini

göz önüne alıyoruz. Altınordu Kıpçaklı isimlerinin büyük bir kısmı bile buraya ait olmakla birlikte; Kuman isimlerini muhtemelen daha küçük ölçekteki diğer Türk isimlerinden ayırabilmek için yeterli derecede ölçütümüz henüz yoktur. Bunların bir başka yeri de Romanya'daki isimlerin yanındadır. Romanya; Çöçi ardıllarının Kıpçaklaşmasından sonra Altınordu'nun uç toprağı idi. Romen devlet hayatının, Kumanlaşmış olan Basaraba'nın varisleri ile başladığını söyleyebiliriz.

Genellikle uç toprakları, kalıntıların, hayatlarını uzun zaman devam ettirebildikleri arazilerdir. 13. ve 15. yüzyıldaki Romanya da böyle idi. Bunun yanında 'boyar'lar, yani saray makamları, taşıdıkları Kuman adlarının anıldığı belgelerin eskiliğı ölçüsünde rol oynadılar. Lakin Romanya'da belgeye dayalı hayat geç başlamıştır. Eğer orada da bu tip hayat tarzı Macaristan'da olduğu gibi eskiden veya daha çok 13. yüzyılda başlamış olsa idi Kuman isimlerinin pek büyük miktarı bugüne kalmış olurdu düşüncesindeyiz.

Geç başlayan belgelerin dili bile 19. yüzyıla kadar Slavca idi. Romanya'nın doğu kısmında daha önceki Kuman, belki de az miktarda Peçenek isimleri ile daha sonraki Tatar unsurların adları da birbirlerine karıştılar. Biz, 1920 öncesindeki Romanya arazisinde, pek çok Türk kökenli yer adı buluyoruz. Bunların çoğunluğu Kuman kökenli idi. Çünkü, yerleşme adları genellikle kişi adlarından kaynak alırlar.

(...)

Macaristan'a gelince, Macaristan'daki Latince yazılmış belgelerin yüzlercesi, 15. yüzyılda bile söz konusu kişilerin Kumanus olduğunu ortaya koyar. Kumanlar'ın çoğunun kesin olarak sınırlandırılmış topraklarda yerleşmiş olmaları da işi kolaylaştırıyor.

Mısır Memluklerinin isimlerini, bilhassa Bahri Memlukler dönemine ait büyük kısmını, Kıpçaklı, hatta Kuman kökenli olanları bu makalede ele almıyorum. Çünkü hepsi burada gerekli değildir.

Ayrıca elimizdeki miktarın büyüklüğü dolayısıyla, Altınordu isim malzemesiyle birlikte, ayrı bir inceleme konusu olmaya layıktırlar

(s. 152-157)". Rasonyi, Kuman isminin etimolojisini şöyle yapıyor: "Nemeth Gyula'nın görüşüne göre bu isim, Türkmen isminin Türk sözünden türemesi gibi 'kun' isminden oluşmuştur. Kun ismine gelince, daha önce rol oynamış olan Hun ismiyle ilişkilidir. Bu söz, bütün Avrasya'da en çok yayılmış olan sözlerden biridir. Mongolcadaki kümün, Göktürk-Uygur kün, Vogul khum, Macarca'daki him, Votyak ve Samoyedce kum, Züryancede komi sözleri hep aynı kökene gitmektedir. Belki de Latince'deki homo ve Gotça guma sözleri de bunlardandır. Hepsinin esas anlamı da insan, erkek demektir. Kumanlar'a verilen birçok isim arasında Polovets ismine gelince bu; Kumanlar'ın Avrupa ile ilk temasa gelen kısmının sarışın olması ile ilişkili görülebilir. Kıpçak ismi ise bu kabile konglomeratosunda Kumanlar'dan sonra Kıpçaklar'ın idareyi ellerine almış olduklarını gösteriyor. Yine Nemeth'in fikrine göre Kıpçak sözü, Sagay lehçesinde bugün de 'hiddetli, kızgın' anlamında yaşayan sözle aynıdır. Bu tipte Türk halk isimleri çoktur (s 116)". Kumanlar'ın Doğu Avrupa tarihinde oynadığı rol; bu büyük kabile birliğinin gücü ile ters orantılı sayılabilir. Rusları bozguna uğratan Kumanlar, bununla kalmadılar; Bizans'ı sıkıştıran Peçenekler'e saldırıp onları kılıçtan geçirdiler. Bu durumu, Rasonyi şöyle anlatıyor: "1091 baharında Bizans'ın son dakikası gelmiş gibi görünüyordu. Bizans'ın bu devirdeki vaziyeti, daha sonra Fatih devrindeki vaziyetine benziyordu. Büyük siyasi görüşe sahip İzmir Emiri Çakan, Anadolu tarafından sıkıştırıyordu. Avrupa tarafından da Çakan'ın Peçenek müttefikleri, zayıf ve karışmış olan Bizans'ı almaya hazırlanıyorlardı. Wasilyevsky'e göre, Çakan, atlı nomad istilacısının olağanüstü cesaretini, Bizans'ın ince terbiyesiyle kişiliğinde birleştirmiş ve devrinin Avrupa siyasi durumunu mükemmelen tanı-

yan bir şahsiyetti.

(Çakan) genel Türklük hareketinin ruhu olmak istiyordu. Fakat; kurnaz Bizans siyaseti, daha önce birçok hallerde olduğu gibi şimdi de kurtuluş çaresini buldu. İki yüz sene önce Bulgarları Macarlar'a, daha sonra da Macarlar'ı Peçenekler'e mağlup ettirmişti. Şimdi de yardıma Kumanlar'ı çağırdı. Birçok durumda, Türk halklarının celatları, yine Türk halkları olmuştur. Aynı şekilde şimdi Kumanlar Meriç sahilinde Levunion'da (Doğru yer, Enez'in 7 kilometre doğusundaki Hisarlıdağ) Peçenekler'i büyük bir bozguna uğrattılar. Bizans kaldı, fakat kahraman bir Türk halkı ebediyen tarih sahnesinden çekildi. Eğer iki kardeş halk birleşmiş olsaydılar, Avrupa'nın yarısını işgal edebilirlerdi.

Levunion zaferinden sonra Kumanlar, Macaristan'a hücum ettiler. Fakat burada öyle bir düşmana çarptılar ki, o düşman kendileri ile aynı cevherden yoğrulmuştu. Macar Kralı Laslo, Kuman ordularını aşağı Tuna kıyılarında yendi. Sekiz sene sonra tekrar, Levunion savaşının kumandalarından biri olan Bönek'in yönetimindeki küçük bir Kuman süvari birliği, Macar ağır donanımlı süvarilerini ustalıkla tuzağa düşürerek Pnzemysl kalesi altında mağlup etti.

Burada, Kumanlar'ın dinsel totemistik inanışlarını gösterme bakımından dikkat çekici bir küçük olay görüyoruz: Saldırıdan önce, Kumandan Bönek, geceleyin kurt ulumasını taklit ederek, kurtların da karşılıklı ulumasından sonra, kendisinin savaşta başarılı olacağını anladı (s. 119-120)".

Görüldüğü üzere, Güney Avrupa'daki Türk başbuğları, 1100'lerde bile kurt gibi uluyarak ata kurttan (kutsal ata) güç ve destek almaktadırlar. Kutsal atadan güç alma olgusu, İslam dinine girişten sonra kutsal kişilerden (veli) güç almak biçimine dönmüştür.

1103'te birleşmiş Rus kuvvetleri Kumanlar'ı yeniyor. Savaşta

Arslanaba, Çengeraba, Kuman, Altınaba gibi Kuman hanları ölüyor.

1115 sıralarında Mançurya hudutlarından yeni bir göç dalgası Avrupa'ya doğru akıyor. Hi isimli bu halkın (Kıtaylar) baskısıyla Güney Urallar'daki boylar Karadeniz steplerine yöneliyorlar; böylece Kumanlar yeni güçler elde ediyorlar. Sonuçta Kuman-Kıpçak birlikteliği ortaya çıkıyor; Ruslarla yapılan savaşlarda yine Kumanlar baskın çıkıyorlar. 1203 yılında Kumanlar hazine dolu Kief kentini ele geçirdiler. 1219 yılında da Ruslar'ın müttefiki Macarlar'dan Galiçya'yı aldılar.

Fakat bu sırada doğudan Moğollar büyük ve durdurulamaz ordularla geldiler. Ruslar ve Kumanlar, Moğollara karşı ortak ordu çıkardılar ise de bu ordu 1223'te Khalkha (Kalka) ırmağı boyunda yenildi. 1237-38 Moğol saldırısı ile Kuman devleti çökertildi. Kalanlar, Macaristan'a sığındılar. Macaristan'ın orta kısımlarına yerleşen Kumanlar, Macar ordusunda süvari olarak önemli görevler yaptılar. Bunların, Hristiyanlığa ters düşen inançları ve göçebelikten gelen alışkanlıkları nedeniyle Kuman-Macar çatışması görülmeye başlayınca 1278'de bir anlaşma yapıldı. Böylece Kumanlar, Hristiyan esirleri serbest bırakacaklar, yasaya uyacaklardı. Fakat; Kumanlar, Hristiyanlara göre putperestlik işareti gibi kabul edilen başı tıraş etme adetini bırakmayacaklardı. Buna karşın, geçen zaman içinde Kumanlar Macarlaşıp Hristiyanlaştılar.

Kuman-Rus ilişkileri de Kumanlar'ın Hristiyanlaştırılması ile sonuçlanmıştır. "Birçok Kuman ve Tork (Rusçada ü olmadığı için Türk denilemez) Ruslaşmış, reisleri de Rus 'boyar'ları sırasına geçmiştir (s. 124)".

Moğol saldırısından önce, Moldova'da Borç adındaki reisin yönetiminde bulunan Kumanlar, büyük kitleler halinde Hristiyanlığa girmişlerdi. Eflak ve Moldova'daki ırmak isimlerinin büyük bir kısmı Türkçe kökenden gelmektedir (s. 135).

Romanya'da Kumanların kesin egemenliği altındaki bölgelerden birisiydi. O zamanlar, Romenler'in burada hiçbir etkisi yoktu ve bunlar Kumanlar'ın kölesi durumundaydılar. Bu yüzden de Macar belgelerinde Romanya, "Cumaniae" (Kuman-ya) olarak geçmektedir. "Rumen devletinin oluşumunda da Türklüğün rolünün böyle büyük olduğunu Rumen yer ve şahıs isimlerinin incelenmesi de isbat ediyor (s. 135). İlk Rumen hanedanını kuran ve 1330'larda ortaya çıkan Basaraba'nın ismi, Türklerin yaşadıkları sahalarda 12.

14. yüzyıllarda çok moda bir isimdi. Uygur ve Kırgızlarda Basan, İlbasmış; Basanbey, İlbasar isimleri devleti yenen anlamında yaygın idi. Basaraba ismi de bunlardandır. Anadolu'da yağlı basan biçiminde görülen isim de anlamca buna benzer.

Rumen asilzade isimleri arasında Akbaş, Akkuş, Aldomir (Eltemir), Aslan, Azgır, Balaban, Balak, Barak, Bars, Bilik, Borçul, Çakan, Çolpan, Dorman, Gurban, İt, Orda, Ordabaş, Ötemiş, Kara, Karakızıl, Kazan, Kuman, Payandur, Soltan, Şişman, Temirtaş, Tobuk, Toğrul, Tonguz, Tok, Tokman, Toruntay, Törtaba, Tutturkan, Ulan vb... pek çok isim bulunmaktadır. Bu kişi isimlerinden ortaya çıkan köy isimleri bugün bile yaşamaktadır (s. 137).

Bulgar Devleti'nin kuruluşunda da Bulgar Türkleri ile birlikte Kumanlar da çok etkili olmuşlardır. İkinci Bulgar devletinin kurulması ve kurtarılması ile Kumanlar'ın Balkanlar'daki etkisi aynı döneme denk düşmektedir. Bulgar Devleti'ni kuran Çar Asen'in adı da Kuman adı idi. Asen'in Açina/Aşina ile bağlantısı olduğu ortadadır.

Asen hanedanının sönmesinden sonra Bulgar hanedanları Şişmanlar, Dormanlar, Eltemirler ve Terterler de Kuman'dırlar (s. 139).

Rasonyi, Kuman isimlerinin öz Türkçe kelimeler olduğunu da ortaya koyuyor.

"Eski Türklerde çocuklara isim verilirken sihirli, majik sebepler

gözetiliyordu. Yani doğa yasalarının, cin ve şeytanların oynadıkları role bağlanan bir inanış hakimdir. Mesela doğum sırasında ortaya çıkan hiçbir olayı bir tesadüf kabul etmiyorlar; aksine ruh aleminin bir yansıması sayıyorlardı. Bu yüzdendir ki, doğduğu sırada yağmur yağması ile bir Kuman'ı Yangorta, ayaz olduğu bir zamanda doğanı Ayaz diye adlandırdılar. Doğumdan sonrasında ananın bakışı ilkin hangi alete ilişmişse hemen yeni doğan çocuğa o eşyanın ismini verdiler: Mesela Çakan, Torsuk, Çubuk, Kurman (ok kutusu) vs... Kumanları çok severek onlarla düşüp kalktığı için Kun, yani Kuman lakabı ile anılan Macar kralı 4. Laszlo'nun katillerinden birinin adı Kemeñçe idi. Bu kelimenin Türkçe olduğunu, Kırım'da birçoklarının bulunması ile de isbat edebilirim (s. 128)".

Öte aleme inanan Kumanlar, oradaki ruhların bu alemdeki çocuğu doğru yönde geliştirmesi için de isimlere yönelirlerdi. Kolbas ismi, 'orduyu yen' anlamında çocuklara veriliirdi.

Kötü ruhların çocuklara musallat olmasını önlemek için de çocuklara önemsiz gösteren isimler takılmıştır: Bolmaz (Olmaz), Murdar, Satmaz.

Elbette totem (ata) kabul edilen hayvanların adları da bol bol isim olarak kullanılmıştır: Ilan (Yılan), Curtan, Alpra (Al Bura – Börü-), Karsak.

Kuman yapılanması ve devleti, Güney ve Doğu Avrupa'da Türk egemenliğinin Hunlardan sonra da sürdüğünü gösteren olgulardan sadece birisidir.

Kumanlar, Sarımanlar, Besermenler

Prof. M. Z. Zekiyev, *Türkler'in ve Tatarlar'ın Kökeni* adlı incelemesinde sarı Türkler ile ilgili olan şu ayrıntıları veriyor: "Kuman, Sarıman, Besermen etnonimleri, kiu/ku 'beyaz tenli, açık tenli' ve 'sarı' anlamı içeren tamlayanlar yardımıyla birincil men/min etno-

nimleriyle oluşmuş etnik adlardır. Beser ise olasılıkla, bişar/mişar etnoniminin fonetik türevidir. Kuman etnik adına henüz MÖ 3. bin-yılda Ön Asya'da rastlıyoruz. Kumanlar oradan Hazar Denizi, İdil bölgesi ve İdil-Ural boylarına gelmişlerdir.

Kumanlar İdil-Ural boylarındaki birçok Türk kabilesi ile kay-naşmış ve değişik etnik adlarla Bulgarların bünyesine karışmışlar-dır. İdil-Ural bölgesinde saf Kuman adına rastlanmaz ve belki de buralarda Kuman'ın sinonimi olarak gözüken Kıpçak adıyla yaşı-yorlardı.

Sarmanlar'ın bizim bölgemizde bulundukları Sarman toponimi-nin varlığıyla da onaylanmaktadır. Besermenler şimdi de kendi et-nik adlarını koruyorlar; ama Udmurtça konuşuyor olsalar bile Bul-gar-Tatar kökenli olduklarını hatırlıyorlar. Sanırım bunlar Bulgar devletinin bünyesinde yer aldıklarında Bulgarca yani Türkçe konu-şuyorlardı (s. 315)".

Kumanlar'ın (beyaz (veya sarı) insanlar) Ön Asya'dan Hazar ve İdil-Ural bölgelerine göçmelerine Kusan etnonimi de tanıklık et-mektedir. Ku-san, Ak-Hun anlamında kullanılan ve 'ku-syun-nu'dan oluştuğu anlaşılan bir etnonimdir. Kusan Türkleri de büyük bir devlet yaratmıştır.

Kumanlar'ın (ku-man: beyaz adam) devamı olan Kıpçaklar'a Ruslar, Poloves; İtalyanlar, Kuman; Macarlar, Kun/Hun veya Slavyence'den aldıkları ile Paloç; Çekler-Polonyalılar, Plaves; Al-manlar, Flaman veya Wallon gibi adlar vermişlerdir.

Başkurtçada Kıusak, yani Aksakallar denilen etnonim Rusça'da Kıpçak diye söylenmiştir. Araplar Kıpçak; Türkler Kıpçak veya Kıpçak demişlerdir. Kiu>kıf>kaf sıfatı kas/kaya ile de birleşerek Kafkas, yani beyaz dağ olarak Kafkasların adı olmuştur.

Bulgar Türkleri'nin bir parçası olan ve Kumanlar ve devamı Kıpçaklar, Avrupalı'nın gözünde sarı insandır, ama Avrupa tipin-den biraz daha farklıdır.

Bu tip insanları bugün Anadolu'daki Yörükler arasında bol miktarda görmekteyiz. Mavi gözlü sarı, orta boylu, sağlam yapılı bu Yörük tipi, Kumanlar'ın Anadolu'da devam eden ardıllarıdır.

Hemen belirtelim ki Mustafa Kemal Atatürk de tam bir Kuman Türk'üdür. Onun doğup yetiştiği bölge; Kuman Türkleri'nin at oynattıkları ve yüzlerce yıl egemen oldukları bölgedir. Zaten Kemal Atatürk'ün tipi de Kuman tipi ile tam uyuşmaktadır.

Kemal Atatürk'ü Türk gibi göremeyenler veya Türk'e benzete-meyenler; binlerce yıl derinlere giden Türk tarihini bilmeyen, cahil ve önyargılı kesimdir.

Kıu sıfatı diğer Türk bölgelerinde sarı anlamında kullanılmıştır. Sarır>sarı-ır/er örneği ile Sarmatı etnonimi buna kanıttır. Bazı bilim adamları Sarmat sözcüğünü sarı-man>sarıman-tı>sarmatı biçiminde değişmiş Türkçe bir etnonim olarak kabul etmektedirler.

Sarı sözcüğü daha sonraları açık biçimde tamlayan olarak da kullanılmıştır: Sarı Uygurlar; Sarı Türgişler gibi...

Ak sıfatı da isim yapmada kullanılmıştır: Akuz (Ak As/Beyaz Aslar) Oguz (Ak Uzlar) gibi...

Gök, kük, kök sıfatından Gök Oguz (Gagauz) etnonimi yaratılmıştır.

Kara sıfatı ile de bol bol etnonim yapılmıştır: Karaman, Karakoyunlu, Karakalpak, Karapapak vb...

Tarihte Türk etnonimini kullananan kabilenin Moğol tipli olmasına karşın; bugün Türk kimlikli toplumların büyük bölümü Hint-Avrupa tipindedir. Bu durum da Türklerin biyolojik değil kültürel akrabalığının daha baskın olduğunu ortaya koymaktadır. Bu akrabalığın temel bağı da Türkçe ve ortak yaşam biçimidir.

İSKİTLER VE MACARİSTAN

Güney Avrupa tarihinde Türklüğün etkisini Rasonyi'nin kaleminden aktarmayı sürdürüyoruz:

“Macaristan'da ilk defa tanınan atlı halk İskitler'dir. Milattan önce 7. yüzyıldan itibaren Karadeniz sahillerinde ve ondan sonra da Macar ovasında görülürler. Onlardan kalmış isimlerin açıklanması, ciddi filolojik incelemelerle, Vasmer incelemelerine göre az istisna ile, ancak İranlı dillerle ilişkili olarak yapılabilir. Fakat prehistorik devirlerin iyi tarihçisi olan Richthofen'in üç sene önce dediği gibi:

‘Toptan bakılınca İskit kültürünün İndo-Germenlerinkine yabancı olduğu (uyumsuz) görülmüştür ve onun ilişkileri daha çok doğu tarafını gösterir. Bütün olasılıklara göre İskitler, Doğu Ural-Alтай öğeleri ile karışmışlardır.’

Bu kuram, daha önceden Laufer tarafından ortaya atılan bir fikir ile de kuvvetleniyor. Nemeth bile bunu olasılık dahilinde görüyor. Hatta Alföldi'ye göre, İskitler'in yönetici kesimi, Altaylılar'dır. Kuzeyden İskitler ülkesinden MÖ en geç 7. yüzyılda Yunanistan'a gelen Büyük Abaris efsanesi de –Moravcsik'in en yeni makalesine göre– Türk etkisi taşımaktadır; hatta bu isim temiz Türk ismidir (Avar).

Buna benzer bir hali, Macar tarih başlangıcında da görüyoruz. Macar dilinin temeli Finnogur dili olduğu halde, Macarlar, Türk medeniyeti taşıyan ve en fazla Türk kanı bulunduran bir halk olarak tarih sahnesine Türk aleminden çıktılar.

İskit arkeolojisine gelince, burada gösterilen resim (Konferansta

gösterilen resme sahip değiliz. RZ.) İskit eseri değildir. Bu gümüş tabak yalnız İskitler'in siparişi ile Karadeniz Yunan sömürgelerinde yapılmıştır.

Bunu göstermemin sebebi İskit giysilerini temsil etmesindendir. Burada resmedilen İskitler, at eğitiyorlar. Elbiseleri vücuda yapışık, kemerli ceket (Yahut, Türkçede çekmen) ve uzun pantolondur. Yanlarında ok kutusu (kubur) görünüyor. Çekmen, atlı halkların çok özgül olan bir elbisesidir, çünkü diğer halkların bol ve kolsuz elbiselerine göre, at üzerinde arkaya dönüp ok atmak için kullanışlıdır. İskit oklarının küçük, üç yüzlu tunç uçları vardı. Kılıç yerine İskitler en çok akinakes denilen kısa, doğru kılıçlar kullandılar.

İskitler'in çok güzel bağımsız ulusal sanatları vardı. Bunun Macaristan'da bulunan çok hatırası arasında bilhassa Tapioszentmarton'da, Pest ilinde ve Zöldhalompusztá'da (aynı il) bulunmuş altın geyikler çok dikkat çekicidir. Her ikisi de büyük olasılıkla kalkan süsü olmalıdır. Her ikisinde de şekillerin düz yüzeylerden yapılmış olması ayırıcı bir özelliktir. Örneğin, boynunun uzunluğunca burada da iki birleştirilmiş düz yüzey görüyoruz. Buna dayanarak, bu geyiklerin asıl şeklinin ağaçtan yapılmış olduğu sanılıyor. (...)

İskit sanatının en özgül yönü, dinsel konuları anlatan motiflerin soyut bir biçimde süsleme için kullanılmasıdır. Ve genellikle atlı halkların sanatında insan tasviri görülmemektedir.

(...) Son olarak tunçtan yapılmış İskit çingiraklarını gösteriyorum. Bunlar, bütün olasılıklara göre, İskit hükümdar cenaze arabasının kapağını tutan kazık ucundaki hayvan biçimli süslerdir. Alföldi'nin kuramına göre, bazen kuş biçiminde de rastlanan bu süsler (Örneğin Aleksandropol buluntusunda) Şamanizm ile ilişkilidir. Ölmüş insan ruhunun genellikle kuş biçiminde havaya uçtuğuna, Altay'da şimdi de inanıyorlar. Oğuz Han çadırının önüne dikilmiş direğin yahut şaman değneğinin ucundaki kuşlar da totem,

ordu veya şaman simgeleri idi.

İskit sanatının çok teknik özellikleri (Mesela almandin taşlı hücreler) ve motifleri daha sonraki birkaç atlı halka ve Germanler'e de etki yaptı.

İskitler'in Güney Rusya bölgesindeki egemenliğine Sarmatlar son verdiler. Aynı çağda, MÖ 300 sıralarında Macaristan'da Keltler yerleştiler; bunlar bozkır halkından değildir.

Sarmatlar yahut onların kabilesi Yazıglar MÖ 1. yüzyılda Macaristan'da göründüler. Bunlara ait arkeolojik buluntulara en çok Büyük Macar Ovası'nda rastlanır ve bunlar MS 2.-4. yüzyıla ait olabilir.

(...)

(Macaristan'da) Sarmatlar'dan kalan eşyalardan daha çok bizim için Hun eserleri önemlidir. Kan kardeşimiz olan Hunlar, 375'te İtil (Atıl) Irmağı'nı geçerken Doğu Avrupa'daki German hegemonyasını bozdular. O zaman bütün Kuzey Avrasya atlı halkların yönetimi altında bulunuyordu. Uzak Doğu'da Çin'de Türk atlı halklarından gelen Topalar ve Altay Dağları'ndan Ren Nehri'ne kadar, etkileri de Atlas Okyanusu'na kadar olan bölge Hunlar'ın egemenliği altındaydı. Attila, yani Türkçe ve eski Macar gelenekte Etil'in sarayı, Macar ovasında bulunmuştu. (Hunlar'ın) Yüksek tabakaları, bugünkü Macaristan'da ve German ve henüz sürü teşkilatında yaşayan İslav halkları arasında onları yöneterek yaşarlardı. Doğu ve Batı Roma imparatorlukları Attila'ya vergi vermek zorundaydılar ve bu sırada o İran şahinşahi üzerine de yürümeye hazırlanıyordu. Mükemmel teşkilat, inzibat (güvenlik), disiplin, harekete hep hazır oluş, yer değiştirmede şaşılacak çabukluk ve en yüksek düzeye ulaşmış süvari tabiyesi (taktik), az nüfuslu Hunlar'a büyük bir askeri üstünlük kazandırmıştır. Fakat onlar doğudan yalnız teşkilatçılığı değil yüksek tabakanın egemenlik ülküsünü de getirmişlerdir.

Bu çağda Attila'nın Got ve Vandallar'ın yaptığı gibi, Roma'yı

yağma edecek gücü vardı. Fakat, hayır, o bunu yapmadı. Attila'nın ülküsü büyük imparatorluk idi; o sönmekte olan devletin kültür varlığını korumak istedi ve Roma imparatoru yerine geçerek bu karışık ve yağmacılık dünyasını genel bir barış birliği içinde toplamak istedi. Onun erken ölümü, bunu engelledi. Fakat, Hunların kanı daha sonra gene atlı halkların, Macarların damarlarında da akmakta devam etti (s. 41-45)".

Kara Kazan

Rasonyi, Macaristan'da bulunan Hun eserlerini incelerken, Anadolu Alevileri arasında "kurban kazanı" olarak isimlendirilen ve kutsal sayılan kazanların kökenini de ortaya çıkarmıştır. Rasonyi'nin anlatımı şöyle:

"Büyük Hun kurban kazanları üzerinde biraz durmak isterim. Bu kazanlara, Silezya'daki Höckericht'ten ve Macaristan'daki Törtel, Dunapentele ve Kaposolgy'ten başlayarak Çin'e kadar uzanan bölgede tesadüf ediyoruz.

Daha eskiden bunların İskitler'e ait olduğunu sandılar. Fakat Takats ve Alföldi'nin araştırmaları sonucunda, bunların Hun kökenli oldukları kuşku duyulmaz bir gerçek haline geldi. Törtel'deki ve burada gösterilen 80 cm.den yüksek ve biraz daha küçük Kaposvölgy'de bulunmuş kazan, kurban etlerinin hazırlanmasında kullanıldı. Dinsel bir alet olduğu için, şeklini yüzlerce seneden beri değiştirmeden kalabildi (s. 47)".

Bugün, Macaristan'daki örneklerin devamı biçiminde olan Türk kurban kazanlarının tipik bir örneği Hacıbektaş İlçesi'ndeki Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nda bulunmaktadır ve Kara Kazan adıyla anılmaktadır. Cem törenlerinde kurban, kara kazanda pişirilerek dağıtılmaktadır.

AVARLAR

Rasonyi, Avarlar ile ilgili olarak şu saptamalarda bulunuyor:

“Attila’nın 453’teki ölümünü takiben Hunlar Macaristan’ı terk etmişler ve aynı sahada Avarlar gelinceye kadar Germen halklar; Gotlar, Gepidler, Longobordlar oturmuşlardı. Avarlar; Türk dili konuşan bu halk, egemenliklerini Göktürkler bozuncaya kadar Çin sınırlarında yaşamışlardı. Altı senelik hızlı bir göçten sonra 558’de Macaristan sahasında görülmüşler. Bu sırada güney Rusya bozkırlarında yaşayan Bulgar Türklerini de yönetimleri altına alarak bir kısmını, yani Kuturgur ve Uturgur kabilelerini hatta yeni bir kuruma göre Macarların bir parçasını da kendileri ile birlikte batıya sürüklemişlerdi.

Avarlar; Bug ve Pripet bölgelerindeki eski vatanlarında oturan İslavlar’ı dünya tarihi sahnesine sürükleyip çıkarmakla ve bir kısmının bugünkü Prag, bir kısmının Drva etrafında, diğer parçasının Adriyatik kıyısında ve Balkanlar’da yerleşmelerine sebep olmakla gelecek yüzyılların tarihini belirlediler. Bu İslavlar ancak Avarlar’ın harp mektebini geçtikten sonra devlet kurucusu olabildiler (s 48)”.

Rasonyi, Macaristan’da kendi dönemine kadar bulunan 15 bin Avar mezarını ve buralarda elde edilen Avar eserlerini inceleyen arkeolog ve tarihçilerin düşüncesini de özetleyerek; Avar sanatının Morovya’da, Alemann kabileleri arasında, hatta Fransa’da etkili olduğunu dile getiriyor.

Mezarlardan çıkan Mongoloid insan kemiklerinin genellikle Avar yönetici takımına ait olduğu belirtiliyor.

“Ölüler, mezarda yüzü doğuya doğru yatırılırdı. Mezarın tabanı eğimli olurdu. Baş tarafı daha yüksekti. Seçkin ölüler önce deriye

sarılır ve ağaç tabutların içerisinde gömülür; mezara, ölünün yolculukta yemesi için çömlleklerde yemekler konulurdu. Yemek (mesela domuz yavrusu) mezarda kızartılmıştır (s. 50)’’.

Avarlarda görülen mezara yemek bırakma geleneği bugün bile Tahtacı Alevileri arasında yaşamaktadır. Kuzey Ege bölgesindeki Tahtakuşlar Köyü’nde 1996’da saptadığımız bu gelenek hâlâ devam etmektedir. Bölgedeki Alevi köylüler; akraba mezarlarını ziyaret edip orayı düzelttikten sonra ölünün başucuna kaplar içinde su ve yiyecekler bırakmaktadırlar. Ruhun ölümsüzlüğüne, hayatın öbür dünyada da devam ettiğine inanan Alevi köylüler, bu yiyecek bırakma işini kutsal bir görev saymaktadırlar.

Bu etki, Avrasya bozkırlarında oluşan ortak Türk kültürünün yansımasıdır. Avarlar; Bizans İmparatorluğu’nu kuzeyden sıkıştırmış, vergiye bağlamış okçu süvarisi ile ünlü bir halktı. Bu Türkler’in bugün Anadolu’da yaşayan Türk boyları üzerindeki etkisi; ortak kültürden kaynaklanmaktadır.

Hazar Çalışmaları adıyla dilimize çevrilen eserinde tarihçi Peter B. Golden; Avrupa’daki Avarlar’ın ‘‘gerçek Avarlar olmadıklarını, aksine, gerçek Avarlar’ın adını kullanan sahtekar bir toplum olduğunu’’ ileri sürüyor. Prof. Gumilev de bu fikirdedir (bkz., *Hazar Çalışmaları*, s. 47).

Avrupalı Avarlar, Göktürk yazıtlarında geçen Aparlar yahut Juan-Juanlar (Ju-janlar) olmasalar bile son araştırmaların da gösterdiği üzere Asya kökenlidir. Var ve Xuni (=Hiung-nu, Hion, Hun, vb.) Avar devletini oluşturan iki ayrı kabile topluluğuydu.

Avarlar İtil-Kuzey Kafkasya hattında bazı Oğur kabilelerini de içlerine alıp 567’de bölgenin egemeni haline geldilerse de buradan telaşla batıya doğru kaçtılar. Çünkü, doğudan sel gibi akan yeni bir Türk gücü geliyordu: Büyük Türk Hakanlığı’nın güçlü ordusu... Kök Türk (Göktürk) Hakanlığı’nın İstemi Han komutasında batıya yönelen ordusu, aslında Türkler’in çok önceden yerleşmiş olduğu Kuzey Avrasya hattında yel gibi ilerliyordu.

İTİL-URAL TÜRKLERİ

Bugün Rusça Volga diye anılan ırmağın Türkçe adı İtil'dir. Volga Irmağı boylarında ve Urallar'da önemli bir Türk halkı yaşamaktadır. Geniş coğrafyaya yayılmış olan bu Türkler; Başkurtlar olarak bilinmektedir.

Başkurt Türkleri'nin bugünkü durumlarını, tarihsel kökenlerini, kültürlerini ve özellikle de tamgalarını inceleyen Sovyet tarihçisi Prof. Raim Gumeroviç Kuzeyev; Türk tarihinin kuzey hattındaki bir bölgeyi karanlıktan aydınlığa çıkartmaktadır.

Prof. Kuzeyev; Rus araştırmacı Rudenko tarafından, Başkurt ülkesinin (Başkurdistan) 1916'da yayımladığı Başkırı isimli çalışmada 4 bölgeye ayrıldığını vurguluyor. Başkurdistan'ın tarihi-etnografik özelliklerine göre şu bölgelerden oluştuğu belirtiliyor:

1-Doğu bölgesi: Ural ötesi ve güney bozkırları... Dağ eteklerini kapsayan bu geniş bölgede Başkurtlar carvacılıkla (hayvan besleyiciliği) uğraşmaktaydılar.

2-Dağlık bölge: Güney Urallar'ın orta kısmı. Doğu Başkurtlarıyla sıkı bir ilişki içinde olmalarına karşın orman ekonomisine dayalı bir yaşam tarzı öne çıkmaktadır. Bunlar kışın kütük evlerde, yazın yaylalarda tahta kulübelerde oturuyorlardı.

3-Güneybatı bölgesi: Dağlı Başkurtların batısında, Sakmara Irmağı'nın orta akımlarında, orman ile bozkırın karışık olduğu geniş bölgelerde oturuyorlardı. 20. yüzyılın başlarında yerleşikliğe geçmiş, tarımla uğraşıyorlardı. Burada beslenmeye, et ve süt ürünlerinin yanı sıra sebze de dahil olmuştu. Yaylaya çıkanlardan bir bölümü Türk tipi keçe çadır kullanıyordu.

4-Kuzey bölgesi: Ufa kenti paralelinden kuzeye ve Ural dağ dizisinden batıya doğru olan bölge. Bunlar yerleşik olup tarımla geçiniyorlardı.

Bu bölgeler arasında farklılıklar olmakla birlikte, Başkurtlar arasında ortak yönler çok fazlaydı.

Prof. Kuzeyev; Başkurt Türkleri'nin etnik kökeni konusunda geçmişte çok tartışmalar yapıldığını, bazılarının Başkurtları Ugor veya Ugor-Madyar grubuna dahil etmek istediğini vurguladıktan sonra bu bölgelerdeki kabileleri teker teker ele alıp incelemektedir.

Güneydoğu Başkurtları olarak şu kabileler anılıyor: Yurmatı, Bürzen (Böryen), Üsergen, Tangaur (Tüügeüer), Tamyen ve Kıpçak (Kıpsak).

Bu bölgede çok yoğun Türk nüfusun bulunduğunu Kuzeyev'in verdiği bilgilerin özeti ortaya koymaktadır:

"Yurmatılar'ın bünyesinde 100'den fazla kabile olduğu kayıtlara geçirilmiştir (s. 105)".

Bürzenler'de de 200'den fazla kabile adı saptanmıştır. Üsergenler'de 100; Tangaurlarda 60; kalabalık nüfuslu Tamyenlerde 5; Kıpçaklar'da 240 kabile varlığı ortaya konulmuştur.

Kılavuzları Kurt

Prof. Kuzeyev, Güney Urallar'da yaşayan bu boyların etnik tarihi ile ilgili olarak şu bilgileri veriyor:

"Üsergen, Tangaur ve Bürzen boylarına ilişkin en eski söylenceler; Urallar'a gelmeden önce yaşadıkları toprakların Sır-derya ve Aral boyları olduğuna işaret etmektedir. Örneğin; Üsergen şeceresinde şöyle denilmekte: 'Başkurt halkının atası Muyten, kendi kabilesiyle birlikte Sır-derya kıyısında yaşıyordu.' Bürzen önderinin torunları Aral-biy ve Ural-biy olarak adlandırılmıştı. Ural-biy Yayık ırmağı vadisine göç etti; Aral-biy eski vatanında kaldı ve kardeşleri

Apek ve Buskın'la birlikte 'doğu bozkırlarında..... Aral Gölü'nün çevresinde göçebelik yapmaktaydı.'

Bu hikâyeler, güneydoğu Başkurtlarının atalarının Sır-derya veya (anlatıcılar tarafından Aral Gölü ile özdeşleştirilen) efsanevi Mbuf (varyantları Ufa, Up, Muf) Denizi kıyılarından Urallara göç ettiğinden söz eden pek çok efsanelerini çağrıştırmaktadır.

Bu göç hikâyesinde şöyle denilmektedir: 'Çok eski zamanlarda Başkurtların ataları Sır-derya kıyılarında yaşarken, kaderin emri gereği eski vatanlarından ayrılmak zorunda kaldılar. Fakat, Başkurtlar engin bozkırda yollarını yitirdiler. Artık ölümün kaçınılmaz olduğunu düşündükleri sırada bir kurt ortaya çıktı. Kurt; insanları yanına yaklaştırmadı, ama onları da bırakmadı; hep onların az ilerisinde yürüdü. Bunun üzerine yaşlılar şöyle dediler: 'Kurdu izleyin; kurt bizim önderimiz (ırıubaşı) olsun.'

Başkurtların ataları, birçok günler ve geceler boyunca kurdun peşinde yürüdüler. Kurt yürüdüğünde insanlar da yürüdüler; kurt durduğunda insanlar da durdular. Ural dağlarına vardıklarında kurt birdenbire kayboldu. Ve yaşlılar anladılar ki Ural dağları; onun verimli vadileri ve bozkırları Başkurtların yeni vatanı olacak.'

Bu tip hikâyelerde şu anafikir her zaman öndedir: Üsergen, Tangaur ve Bürzenler, yeni vatanlarını kurt (eski Başkurtların koruyucu totemi) sayesinde bulmuşlardır.

Kurt, totem olarak Orta Asya'nın eski Türk ve Moğollarının mitolojisinde önemli yer tutmaktaydı. Türk-Moğol mitolojisinde kurt, bütün Türk ve Moğolların atası ve koruyucusu olarak görülmektedir. Türk-Moğol halklarının totemizmine ait muazzam bir malzemeyi bir araya toplayan Tolstov; 'gök' veya 'göksel/semavi' kurdun Orta Asya totemizminde eski katmanı oluşturduğunu belirterek onun Orta Asya'da birçok halkın atası rolünde görüldüğü sonucuna varmıştır.

Oğuz ve Türkmen folklorundaki benzer hikâyeler; konumuz

açısından özellikle ilgi çekmektedir. Radlov'un kanaatine göre, Türkmenlerin mitolojik atası Oğuz Kağan'la ilgili söylenceler zincirinde 'mavi kurt-gök böri' Türklerin önderi ve koruyucusu olarak görülmektedir. Oğuz Kağan destanında, Başkurt efsanesini çağrıştıran dizeler vardır: '... ve (Oğuz Kağan) gördü ki, ordusunun içinde gök tüylü, gök yeleli bir kurt dolaşarak kendisine yardım etmektedir. Bu kurdun peşine takılarak yollarına devam ettiler. Birkaç gün sonra bu gök tüylü, gök yeleli, yüksek boylu kurt durdu; ordusuyla birlikte Oğuz da durdu...'

Son zamanlara kadar Altay Türkleri'nde, Yakutlar'da, Buryatlar'da, yine Türkmen, Kazak, Tatar ve diğer halklarda kurtla ilgili birçok inanç ve düşünce şekli korunmaktaydı.

Türk halkları arasında kurt kültürünün başat özelliği; kurdun her türlü felaketin (hastalığın, nazarın vb...) önleyicisi ve kabilenin koruyucusu olarak sunulmasıdır. Kurt; kabilenin refahını ve bizzat varlığını korumakta idi; daha sonraları ise ailenin koruyucu totemi olmuştur.

Güneydoğu Başkurtları'na ait etnografik materyallerde bir totem olarak kurdun rolü, gayet açık biçimde görülmektedir. Daha 20. yüzyıl başlarında, yapılacak evin eşik altına kurt kafası veya kurt derisi gömme geleneği uygulanmaktaydı. Kaynak kişilere göre bu uygulama, kabileyi, aileyi kötü güçlerden korumak amacıyla yapılmaktaydı: 'Kabile ve aile refah içinde yaşasın ve çoğalsın.'

Kurt dişlerinden yapılmış tılsımlar taşıma geleneği yaygındı. Bu tılsımlar 'nazara karşı' bir kolye halinde çocukların boynuna takılır veya çocuk elbisesine dikilirdi. Yüzbaşı G. İ. Streijevsky, 18. yüzyılda, V. N. Tatişçev'e yazdığı mektubunda şöyle diyordu: 'Başkurtlar, hastalığı tedavi etmek için boyunlarına, kollarına veya ayaklarına kurt dişleri bağlıyorlar.'

Güneydoğu Başkurtları daha birkaç on yıl öncesine kadar veremi, kurt ödüyü, birçok diğer hastalığı ise haşlanmış kurt etinin ve-

ve kurt tırnaklarının suyu ile tedavi ediyorlardı.

Kurdun, koruyucu totem olarak kutsanması etnonimlere (Üsergen boyuna bağlı Kurt kabilesi, yine birçok boyun içinde görülen kurt şubeleri), toponimlere (Üsergen topraklarında Başbüre veya Bürebaş adını taşıyan dört yerleşim birimi vardır.), onomastiğe (Erkek adı Bürebay) yansımıştır.

Güneydoğu Başkurtları; Türklerin kurttan türediğine ilişkin eski totemistik görüşleri, diğer halklara oranla daha açık biçimde korumuşlardır. Bu durum 'Başkort' etnonimine yüklenen halk etimolojisi örneğinde gayet açık şekilde görülmektedir. Üsergen ve Tangaurlar, bu etnonimin kökenini, atalarının, Sır-derya'dan yeni vatana kurt önderliğinde gelmiş olmalarına ilişkin (yukarıda anlatılmış olan) efsaneye bağlamaktadırlar. Bu söylencenin içeriği doğrultusunda etnonim; 'baş' ve güneybatı (Oğuz) dillerinde kurt anlamına gelen 'kort' veya 'ğort' olmak üzere iki bölüme ayrılmaktadır: 'başı kort', 'kurt başkanlığında' veya 'kurt başı' anlamındadır.

Böylece tarihsel etnografya malzemeleri; Üsergen, Tangaur ve Bürzen boylarının etnik tarihinin Orta Asya kaynaklarına tanıklık etmektedir. Bu boyların etnografik içerikli söylenceleri, eski atalarını efsanevi bir döneme –Orta Asya'daki 'eski Türk' Açına'nın bayrağında kurt kafasının yer aldığı dönemlere- götürmektedir.

MS 1. binyılın ilk yarısında, Batı Sibiry ve Orta Asya bozkırlarını sel gibi basan göçebe dalgalarına kapılan Başkurtların ataları da göç ettiler ve birkaç yüzyıl boyunca Sır-derya havzasını, ayrıca onu kuzeyinden ve güneyinden kuşatan bozkırları (yaşam alanı seçtiler), daha sonra ise Aral kıyılarının engin topraklarını içine alan geniş bir bölgede yaşadılar. (s. 130-134)"

Prof. Kuzeyev, Başkurtlar'dan derlenen kurt söylencelerinden şunları da aktarıyor:

"Eski zamanlarda Üsergenler sıcak bölgede yaşamaktaydılar. Göç sırasında karşısına bir kurt çıktı. Kurdu kovdular fakat git-

medi. İnsanlar durduğunda kurt da duruyor; yürüdüklerinde kurt da onlarla birlikte yoluna devam ediyordu. Böylece uzun bir yol gittiler ve bir gün kum çöllerinde yollarını yitirdiler. Bu zaman kurt uluyarak insanlara nereye gitmeleri gerektiğini gösterdi. Kurdu izleyen Üsergenler yolu buldular. Kurt bu insanlara baş oldu. Onlar bu kurda Başbure adını taktılar. O zamanlar Başkurtlar 'kort' kelimesini kullanıyorlardı. Bu yüzden kurdu da Başkort diye adlandırdılar. Zaman içinde Üsergenler de kendilerini Başkort olarak anmaya başladılar (s. 134, dipnot)".

Üsergen boyuna bağlı Kurt boyunun söylencesi oldukça değişik: "Üsergen boyundan genç bir avcı, avda dişi bir kurda rastladı ve onu öldürmek istedi. Fakat kurt, insan sesiyle konuşarak ona dedi ki: 'Ey genç, beni kuyruğumdan tut ve yeri vur!' Avcı onun dediği gibi yaptı ve dişi kurt güzel bir kız oluverdi. Genç, onunla evlendi. Soydaşları kabile yasasının çiğnenmesine kızdılar; genci ve onun kurt eşini kovdular. Kurt kız, ileride yaşayacakları ülkenin yolunu biliyordu. Onlar; uzun süre gittiler ve Urallar'a geldiler. Burada, onların torunları halen Kurt kabilesi olarak adlandırılmaktadır (büreler tokomo). (Büreler tokomo: 'büreler -kurtlar- tohumu' olmalı; RZ) Onlar; Başbure, Urtabure, Sakmarbure ve diğer köylerde yaşamaktadırlar (s. 131)". Prof Kuzeyev; Başkurt boylarının kökeni ile ilgili ayrıntıları derinlemesine işlemektedir: "Üsergen, Tangaur ve aynı şekilde diğer Başkurt boylarının ataları, erken Orta Çağ döneminde, Arap ve Fars kaynaklarında; Bacgard, Bacgurd, Bascirt veya Başhart ortak adları altında bilinmekteydiler.

Kuzeydoğu Başkurtları: Kuzey, Ural ötesi ve dağlı olmak üzere alt gruplara ayrılan Kuzeydoğu Başkurtları Ay, Katay ve Tabın boylarından oluşmaktadır.

Ay grubunda 7 boy bulunmaktadır. Bunlar batıda Dema Nehri ile doğuda Tobol Nehri arasına saçılmışlardır. Ay birliği içinde 275 oymak saptanmıştır. Bu oymaklar içinde öz Aylılar olarak şunlar

dikkat çekmektedir: Buhar, Sart, Özbek, Kızılbaş, Karakalpak, Türkmen.

Bu boyun etnik kökenine ilişkin söylenceler de bunların Sırderya boylarından veya Buhara yakınlarından geldiğini anlatmaktadır (s. 206).

Öz Ay oymaklarının adları; onların güneyle bağlantılarının olduğunu onaylamaktadır. Bu bağlamda; Kızılbaş oymağının da güneydoğudan gelen Alevi etkisini yansıttığı söylenebilir.

“G. P. Vasilyeva; Ay kabile şubelerinden (oymak) Tekeş, Abdel ve Kızılbaş adlarını Türkmenlerin Teke boyu ile; Harezmi ve Stavrapol’da yaşayan İğdir Türkmenlerinin Abdal ve Kızılbaş etnonimleriyle; Etimgen (köpek emen) ve Kösek (enik) adını ise Türkmenler’in Yomut boyunun (Bu boyun adı Türkmen halk söylencelerinde aynen Başkurtlar’da olduğu gibi yorumlanmaktadır.) ve Kocuk (enik) kabilesinin adlarıyla karşılaştırmaktadır (s. 208

Görüldüğü üzere Türk dünyasının bir parçası olarak Başkurtlar bugün de varlıklarını sürdürüyorlar. Lakin; rus nüfusun yoğun baskısı altında bunların asimile olduklarını da haber alıyoruz.

KARLUKLAR

Türk dünyasının önemli bir halkı da Karluklardır.

Prof. Gumilev, "Türklük"ü bir üst çatı olarak değil Açına ailesi ile sınırlı etkili bir kabile kimliği olarak görüyor. Böyle olunca da diğer Türk halkları sanki farklı etnik kimliklermiş gibi algılanabiliyor. Onun Karluklar'ı anlatışında bile bu yaklaşımı görebiliyoruz:

"Karluklar, etnik yönden Türkler'e yakın iseler de onlarla fazla karışıp kaynaşamadılar. 650'de Türk-tölöslerin Altay kolunun tasfiyesi döneminde Karluklar'ın imparatorluk ordusuna destek verdikleri görülüyor. Bu destek, Çin'de bir tür bağlılık (tebaalık) olarak yorumlandıysa da gerçek manada onlar ancak 657'de Batı Türk Hakanlığı zaptedildiği zaman Tang İmparatorluğu yapısında yer aldılar.

İmparatorluğa bağlı olmak Karluklar için ağır bir şey değildi. Reisleri bir Çin unvanı almış, fakat diğer hususlar önceki gibi kalmıştı. İkinci hakanlık döneminde Karluklar, umutsuzluk içinde bağımsızlıklarını korudular ve en sonunda tam zafere ulaştılar. Fakat, Kao Hsien-chi ordusuna indirdikleri sırt darbesinin Talas Savaşı'nın (751 yılındaki Arap-Çin savaşı) kaderini belirlemesine karşın, Karluklar imparatorluk bünyesinde kalmak istediler. Çünkü, imparatorluk bünyesindeki Türk yabgusu Abusı 752'de isyan başlatarak Shou-fang'ı talan edince 753'te Karluklar onlara karşı çıkıp batıdan darbeler indirerek Türk isyancıların tamamen yok edilmesinde etkili rol oynadılar. Karluklar'a esir düşen Abusı, Çinliler'e teslim edildi ve yer altı zindanına kapatıldı. Karluk yabgusu ise 'Altay Hükümdarı' olarak tanındı.

Bu tarihten itibaren Karluklar dağlara çekildiler. Tek rakipleri olan Türgiş hanlığı, belini doğrultamayacak biçimde çöküp kalmıştı. Çünkü 756'da Sarı ve Kara Türgişler arasında çıkan kanlı çatışmalar sebebiyle bütünüyle zayıflayan Türgiş Hanlığı, 759'da saldırıya geçen Karluklara karşı koyacak güçten yoksundu. 766'da Karluklar Yedisu, Talas ve Çu Vadisini ele geçirerek Batı Tien-shan'a kadar uzandılar. Türgişler'in bir kısmı Karluk yönetimine girerken diğer kısmı doğuya göç edip Uygurlara katıldılar.

İlk Müslüman Türk Devleti

Göktürkler'in yıkılış sürecindeki çatışmalar sonucunda, 766 yılında Karluk Devleti kurulmuştu ve bu devlet Orta Asya kültürünün en önemli koruyucusu konumuna gelmişti.

Karluklar, Orhon Yazıtları'nda "Üç Karluk" olarak anlatılan Türk halkından birisiydi. Üç Karluk terimi, bunların üç büyük kabileden oluştuğunu göstermektedir. Büyük Türk Hakanlığı'nın tarihi sayılabilecek olan yazıtlardaki bilgiler gösteriyor ki, Karluklar İrtiş Irmağı'nın doğusunda oturuyorlardı. Bu ırmak, Göktürklerle Türgişler arasında da sınır oluşturuyordu. Üç Karluk; Büyük Hakanlık'ı yıkan ittifakın içinde yer almış; sonra da diğer ortaklardan Uygurlar'ı ezmişler ve Türgişler'i de yönetimleri altına almışlardır.

Büyük Hakanlık'ın kalıntıları üzerinde yükselen Uygur Devleti dışında Fergana, Şaş, İsficap, Hocend, Uşruşuna, Kaşgar gibi Türk beylikleri de ortaya çıkmıştı.

Karluklar, Batiya doğru yayılarak Abbasi İmparatorluğu'nun bağımlısı halindeki Türk beyliklerini ele geçirmeye başladılar. 793'te Karluk ordusu Fergana'ya kadar uzanmıştı.

Karluklar; 772'de kuzeybatılarında bulunan Oğuz Devleti'ne saldırılar düzenlediler ve onları boysundurdular. Peçenekler'e de baskı uygulayan Karluklar; onların Aşağı Ceyhun boylarına çekil-

meleri sağlamışlardı. 775'te bu kez Oğuz kuvvetlerini de yanlarına alan Karluklar; Peçenekler'i Hazar Denizi ve Karadeniz'in kuzeyine göçe mecbur ettiler. Karluklar, doğuda Çin-Uygur bağdaşmasına karşı Tibet'le bağdaşıklık yaratarak politik güçlerini yaydılar. Kırgızlar, 840 yılında Uygurlara saldırarak bu büyük Türk halkının yerleşik devletini yıktılar ve halkı da kılıçtan geçirdiler.

Doğu Karluk yabgusu Bilge Anucur, Uygurlar'ın da yıkılmasından sonra 840'ta kendisinin Afrasiyab (Alp Er Tonga) soyundan geldiğini söyleyerek Kara Han unvanını alıp Karahanlı Devleti'ni kurdu. O; Alp Er Tonga soyundan gelmekle, Türk egemenlik töresi gereği devlet kurma hakkının bulunduğu, komşu devlet hükümdarlarına yazdığı mektupta dile getirmişti (Bak; Karahanlılar, s. 185).

Türk egemenlik töresine göre egemenlik gücü Gök Tanrı tarafından Türk hakanlarına verilen üstün bir haktır. Gök Tanrı gibi Tanrı Kara Han (Yeraltı Tanrısı) da gücün sembolü kabul edilmiştir. Kara Han, tanrısal gücü anlatan bir terim olarak daha sonra bu Karluk devletinin adına ilham kaynağı olmuştur. Karahanlı ismi, Karluk Türkleri tarafından devletlerine ad olarak kullanılmış olmayıp tarihçilerin bir yakıştırmasıdır.

Karahanlı Devleti olarak adlandırılan bu devletin asıl özelliği de İslam dinini devlet dini haline getirmesidir. Bu durum da Karahanlı Hakanı Abdülkerim Satuk Buğra Han zamanına denk düşmektedir.

Abdülkerim, Türk hakanının İslam adıdır. Satuk ise geleneksel Türk adı olarak konulmuş bir isimdir. Satuk, bugünkü anlamıyla "satılmış" anlamına gelmektedir. Bu ismi yorumlayanlar yanlış yaparak onu "sadık" biçiminde Arapça bir sözcük sanmışlardır. Halbuki geleneksel Türk inancında kötü ruhları kandırarak çocuğa zarar vermesini önlemek için ona böyle adlar verilir. Satılmış birisine ruhların dokunması yanlış kabul edildiğinden, bu isim bir manevi koruma kalkanı kabul edilmiştir.

Satuk Buğra, Arslan Kara Han'ın oğlu idi. Babası 907 yılında öldüğünde o, altı-yedi yaşlarındaydı. Bu yüzden amcası Oğulcak Tabgaç Kadir Han tahta çıktı. Bu dönemde Karahanlılar'ın batı sınırında Müslüman Samanoğulları devleti bulunuyordu. Bu devletin içinde, Müslümanlığı benimsemiş Karluk boyları da yer alıyordu. İki devletin çatışmasında Karahanlılar, Samaniler içindeki ayrılıkçıları; Samaniler de Karahanlılar içindeki iktidar peşindeki güçleri desteklediler.

İşte bu süreçte Satuk Buğra; amcasına karşı, Müslüman Karluk boylarından derlediği kuvvetlerle mücadele vermeye başladı.

Karluk Devleti; Türk geleneğini sürdürerek doğu-batı şeklinde iki yönetim bölgesine ayrılmıştı. Satuk Buğra, batıda harekete geçmişti. 925 yılında şiddetlenen amca-yeğen çatışması; 943/44'te Satuk Buğra'nın devleti ele geçirmesiyle sona erdi.

Böylece Asya'nın doğusunda İslam dinini koruyan ve yayan yeni ve büyük bir güç ortaya çıkmış oldu. Abbasi İmparatorluğu'nun beş parçaya ayrıldığı bir süreçte zayıflayan İslam gücü, yeni bir motor bulmuş oldu.

Satuk Buğra Han'ın İslam dinini seçmesi, bellidir ki babasının tahtına geçmek arzusundan kaynaklanmıştır. Türk egemen kesimi, iktidar uğruna dinini değiştirmekten hiç çekinmemiştir. Hatta; geleneksel dininde direnen halka, bu yüzden ağır zulüm uygulandığını da kaynaklar ortaya koymaktadır. Hazarya'da Hristiyan olmak istemeyen alt tabakalara yapılan zulmü, Alban Tarihi bütün çıplaklığı ile sergilemektedir.

Müslümanlığı seçerek, batı yönünden çok güçlü bir destek alan Satuk Buğra Han'ın menkıbesinde; onun İslam dinini, geleneksel Türk inancı ile yoğurduğunu da görmekteyiz. Bugün Türk İslamı diyebileceğimiz bu model; Anadolu Aleviliği ile de önemli ölçüde benzerlikler göstermektedir. Satuk Buğra Han'ın bir evliya gibi anlatılması bunun en önemli kanıtlarından birisidir.

Satuk Buğra Han'ın Karluk Devleti'nin (Karahanlılar) başına geçmesi; İslam inancının geleneksel Türk inancını yenmesi anlamına da geliyordu. Karahanlılar bölgesinde güçlerin birleştirilmesi için bu inanç bir yapıştırıcı görevini de üstlenmiş bulunuyordu.

Türk halkları içinde İslam dinini ilk kabul eden yönetim tabakası aslında Bulgarlar'dır. 922 yılında Kama Bulgarları'nın Hanı Almuş, Müslümanlığı kabul etmişti. Devlet katının din değiştirmesi, aşağı tabakalarda çalkantılara yol açmıştı. Bu yüzden de üç Bulgar kabilesinden birisi olan Suvazlar (Çuvaşlar) Bulgar birliğinden ayrılıp Volga ötesindeki ormanlık alana geçerek oralarda yaşamaya başladılar. Böylece Büyük Bolgarya'nın gücü azaldı ve Bulgarlar tarihe yön verecek durumdan çıktılar.

Batıdaki Bulgarlar (Tuna Bulgarları) ise Hristiyanlığın etki alanına girmişlerdi. Buradaki Bulgar Krallığı Bizans tarafından 1119'larda yıkılacaktır. 1185'te yeniden doğan bu krallık artık Türk olmaktan çok Ulah-Slavyen niteliğindedir (Eski Ruslar ve Büyük Bozkır Halkları, s. 344)

Güneydoğu Avrupa'da Müslümanlık bölgeye sarkan Guzlar arasında da taraftar buluyordu. 921 yılında bir Guz (Oğuz) beyi Müslüman olmuştu. Bölge halkı atalar dininde direnince, Guz Beyi İslam'ı bırakmak zorunda kalmıştı.

Hazarya'da Yahudilik, Balkan hattında Hristiyanlık öne çıkarırken, geniş Güney Avrupa bozkırlarında Müslümanlık baskın hale geliyordu.

Hristiyanlık; Bulgarlar'ı, Macarlar'ı, Avarlar'ı, Kumanlar'ı eritip Türk dünyasından alırken, Müslümanlık, Türk halklarının milli kimliğine bu ölçüde zarar vermedi.

Egemen İslam ideolojisinin (devlet ideolojisinin) Türk yaşam biçimine de uygun düşmesi; eski kimliğin İslam içinde devam ettirilmesini sağlayabilmiştir.

Ayrıca, merkezi İslam'dan uzak bölgelerde yaşayan Türk halk-

larının bu dini, kendi geleneksel inançları ile harmanlama olanaklarının bulunması da kabul edişi kolaylaştırmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin okul kitaplarında Türkler'in Müslümanlığı hemen ve gönüllü olarak kabul ettikleri gibi bir hava yaratılmaktadır. Halbuki bu hiç doğru değildir.

Türkler, Müslüman ordularına yüzlerce yıl direnmişlerdir. Araplar, cihat adı altında ganimet elde etmek (yağma) için, Orta Asya'ya dalmışlar; çok kan akıtmışlar; milyonlarca çocuğu, kadını, genci köleleştirmişler; tapınakları yağmalamışlar; sürüleri Arabistan'a yollamışlardır.

Bu yüzden de Türkistan'da resmi İslam sayılan Sünni anlayış, direnişle karşılaşmış ancak mutasavvıfların ve şeyhlerin dile getirdikleri hümanist İslam anlayışı halkın arasına girebilmiştir. Bozkır-daki Müslümanların büyük bölümünü de bunların taraftarları oluşturmuştur (V. V. Barthold, Türkistan, s.274).

Karahanlılar; Aral Gölü'nden Turfan Havzası'na kadan uzana bir bölgede, Gazneliler'in kuzeydoğusundaki topraklarda 1212 yılına kadar egemenliklerini sürdürdüler.

Bu devlet, Türkler'in yerleşik medeniyete geçip önemli eserler bıraktığı süreci de işaretler.

Türk kültürünün bazı önemli eserleri Karahanlılar Devleti'nin yarattığı kültür ikliminde ortaya çıkmıştır. Bunlardan birisi, Karahanlılar'ın başbakanı konumundaki Yusuf Has Hacıp tarafından yazılan *Kudatgu Bilig* (Kutlu Bilgi) adlı eserdir. Devlet yönetimi konusunda fikirler içeren bu eser, Türk kimliğinin anlaşılması için baş vurulacak temel kaynaklardan birisi olmuştur.

Karahanlı uygarlığının bıraktığı diğer çok önemli bir kaynak da Divan-ı Lügat-it Türk'tür. Doğu Karahanlı hanedanından prens Mahmut'un yazdığı bu sözlük, Türk dilinin tanıtımı açısından eşsiz bir rol üstlenmiştir. 1074'te tamamlanan bu Türk Dilleri Sözlüğü'nin girişinde Kaşgarlı Mahmut, Türkleri şöyle anlatmaktadır:

“Tanrının devlet güneşini Türk burçlarından doğurmuş olduğunu ve Türkler’in ülkesi üzerinde göklerin bütün dairesini döndürmüş olduğunu gördüm. Tanrı onlara Türk adını verdi ve yeryüzüne hakim kıldı. Cihan imparatorları Türk ırkından çıktı. Dünya milletlerinin yuları Türkler’in eline verildi. Türkler, Tanrı tarafından bütün milletlere üstün kılındı. Haktan ayrılmayan Türkler, Tanrı tarafından hak üzerine kuvvetlendirildi. Türkler ile olan kavimler bile aziz oldu. Böyle kavimler Türkler tarafından her arzularına eriştirildi. Türkler, himayelerine aldıkları milletleri kötülerin şerrinden korudular. Cihan hâkimi olan Türkler’e herkes muhtaçtır; onlara derdini dinletmek ve bu suretle her türlü arzuya kavuşabilmek için de Türkçe öğrenmek lazımdır.”

Türk’ün cihan egemenliğini en açık biçimde anlatan prens Mahmut’un yaşadığı iklim; Türk kimliğinin yeni kalıplara döküldüğü bir dönemin de adıdır. V. V. Barthold’un da saptadığı bu süreci yönlendiren bilgelere olan Ahmet Yesevi (Yesi’li Ahmet) eski Türk inancı (Şamanist ve Gök Tanrı inancına dayanan yapı) ile İslam dinini uyuşturarak bugün Anadolu Aleviliği diye aktüel bir isimle andığımız yapının temellerini atmıştır. Yesevi geleneği Anadolu’ya Dede Garkın, Baba İlyas-ı Horasani, Baba İshak, Aynadola Dede, Hacı Bektaş Veli, Yunus Emre gibi Batıni Türkmen uluları tarafından yayılmıştır. İçinden daha sonra ulu ozanlar (Kaygusuz Abdal, Hatayi, Virani, Yemini, Pir Sultan Abdal, Nesimi vb...) çıkartarak propagandasını saz-söz-avaz (nefes-deyiş-naat, düvazimam, mersiye, şathiyye vb.) yoluyla devam ettirmiştir. Bugünkü Türk halk kimliğini oluşturan güçlü kanallardan birisi de bu gelenektir.

KIRGIZLAR

Kuzeydoğu Asya hattında etkinlik gösteren en eski Türk halklarından birisi de Kırgızlardır.

Prof. Gumilev; onlar hakkında şu bilgileri veriyor: Gobi Çölü'nün kuzey ve güney tarafında Göktürkler ve Uygurlar yeniden şekillenirken, steplerin kuzeyinde Kırgızlar bir güç olarak belirginleştiler. Bozkırın kuzey kesimlerinde hayat için kısıtlı olanaklar veren taygalar bulunur. Gür ormanlarla kaplı olduğu için Tayga Denizi denilen bu bölgede gezici kabileler bulunuyordu. Bozkır dilleri (Türkçe) kuzeye kadar uzanmaktadır. 7.-8. yüzyıllarda Yukarı Yenisey olarak adlandırılan bu bölgelerde üçüncü yapılaşma olarak Kırgızlar ortaya çıkmaktadır. Kırgız dili ve alfabesi Türk diline ve alfabesine yakındır.

Kırgızlar; kuzey, kuzeybatı ve doğuda Orta Asya ile bağlantısı olmayan kabilelerle çevriliydiler. Bu eski Sibiry kabileleri etkileri olmayan topluluklardı. Kırgızlar bu kabilelerle birleşerek bir hanlık oluşturdular.

Kırgız hanlığının sınırları şöyledir: Güneybatıda Ko-lo-lu (Karluk) toplumuna kadar... Doğuda, Angara Irmağı'nın yukarı kıyılarında yaşayan Ku-li-kanlar'a (Kurikanlar) kadar. Kuzeyde ise Kırgızlar'dan üç kat kalabalık olan çokuluslu Bomalar ve Yeloçiler'e kadar...

Bomalar at yetiştiren, toprağı işleyen ve ahşap evlerde oturan kalabalık bir kabile idi ama devlet kuracak gelişmeyi gösterememişti. Bunların yüz görünüşleri Kırgızlar'a benzese de dilleri arasında benzerlik yoktu. W.W. Barthold, Bomaların, Ketler olduğunu

ileri sürer (Eski Türkler, s. 329).

Doğu sınırları, Doğu Sayan etekleri ile Oka nehri (Angara'nın kolu) Angara ayırımında başlar. Burada üç kabile yaşıyordu: Dubolar (Tuvınlar/Kökçölutlar), Mi-li-chieler (Milige/Merkitler), E-chiler (Uranhalı A-chenler).

Bu kabilelere saldıran Kırgızlar onları yenip aldıkları esirleri köle yaptılar. Kırgızlar'ı püskürten tek kabile Angara'da yaşayan Kurıkanlar oldu. Sayan boyunca yaşayan orman kabileleri Kurıkanlar'la birleşmek zorunda kaldılar.

"Çin tarihi kaynakları Kurıkanlar'ı, Töles grubu kabileleri arasında gösterirler ve kullandıkları dilin Kırgız dilinden farklı bir dil olarak kabul ederler (s. 329)."

"Sibirya'da yapılan arkeolojik çalışmalar, Kurıkanlar'ın yayılma alanının, kıyılarında oldukça yoğun yerleşimlerin yaşandığı arkeolojik belgelerle sabit olan Baykal Gölü'nü merkez edinen Kurumçi kültürüyle paralel olduğunu göstermektedir. Kurıkanlar'ın yayıldığı diğer bölgeler ise Olhon Gölü'nü de içine alarak Baykal'a kadar uzanan Angara ve Lena ırmaklarının yukarı akımları idi.

Kurıkanlar demiri eriterek oldukça kaliteli bir şekilde işlediler. Günümüze kadar yetip gelen kaleler ve şehirler kurdular. Çok güzel atlar yetiştirip göz alıcı kap kacaklar yaptılar. Sanatları Kırgızlar'inkini, giyim kuşam ve alfabeleri ise Türkler'inkini andırmaktaydı.

Batıda, Hangay dağlarında Tou-lan-kieler (Telengitler); Selenge Nehri'nin yukarı akımında Sih-kieler (İzgiller), Selenge-Orhon arasında Tung-lolar (Tornalar), Selenge ve Orhon'un aşağı akımlarında Pu-kular (Bukular), Tola ve Orhon arasında Uygurlar, Kerulen'in kuzeyinde Hen-tei ve Kingan arasında Pa-ye-ku'lar (Bayırkular), Selenge vadisinde, Bayırkular'ın güneyinde Pai-hsiler (Baysiler), Baykal'ın arka taraflarında Kurıkanlar, Alashan dağlarında A-tieler (Edizler), Ordos'un batı bozkırlarında Hunlar ve Chi-

piller (Kipiler).

Türkler (Göktürkler) Kırgızlar'ın tehlikesini önlemek için 709 yılında bunlara Kültegin komutasında baskın yaparak hakanlarını öldürmüşler ve halkı da bağımlı hale getirmişlerdir.

Büyük Hakanlık'ın yıkılmasından sonra Kırgızlar, kendi hanlıklarını yaratmışlardır.

TÜRGİŞLER

Büyük Türk Hakanlığı'nın batı kanadının barındırdığı Türk halklarından birisi de Türgişler idi. Türgişler; Mukriler ve Abarlar olmak üzere iki ayrı kabileden oluşuyordu.

7. yüzyılda Türgişler Sarı Türgişler (Mukriler'in torunları) ve Kara Türgişler (Abarlar'ın torunları) olarak ikiye ayrılıyorlardı. Asya'da sarı renk devlet adamlarını, kara renk ise halkı sembolize etmiştir.

Atalardan gelen antipati dışında Sarılarla Karalar arasında 8. yüzyılda bir ayrılık gözlenmemiştir. Hakanlardan Wu-chi-le ve So-ko sarı ırktandı. Türkler'in istilasına kadar ordayı yönlendiren Sulu ise kara (esmer) soydandı.

Sulu, bölgede haklı bir ün kazanmıştı. Çünkü, her savaştan sonra elde ettiği ganimeti kendisi almamış, çevresindekilere dağıtmıştı. Böylece orda ve asker onu severek boyun eğmişlerdi.

Sulu; batıdan bastırıp gelen çok güçlü Arap ordularına karşı savaşıyordu. Bu yüzden de Türk Hakanı Kapağan ile, sonra Tibet tsanposu ile, 722 yılında da Çin İmparatoru ile kızlarını alarak akrabalık oluşturdu. Çin'den gelen gelinin imparatorluğa hizmet eden Açına soyundan bir prenses olması Sulu'nun saygınlığını bir kat daha artırmıştı.

Sulu, 717 yılında Arap ve Tibetliler'le birlikte Çin'e saldırdı ise de pek başarı elde edemedi. 718'de Çin'den prens rütbesini alan Sulu artık Araplara karşı mücadele etmeye başladı. Gerçi Araplar da Türgişlere ortaklık önerdiler; ama bunların "Müslüman olmak" şartı Türgişler'e ters geldi.

Halife Hişam (724-743) Sulu'ya elçi göndermiş; Müslüman olup hilafete itaat göstermesini istemişti. Sulu; Arap elçinin önünde bir askeri geçit yaptırdıktan sonra ona şöyle demişti: "Efendine şu sözlerimi ilet: Bu insanlar arasında berberler, demirciler, terziler yok. Müslüman olurlarsa geçinmek için parayı nereden bulacaklar?"

Türgişleri Arap tarafına göndermek istemeyen Çin ve Sogodiyanalılar, onlara bol miktarda ipek veriyor ve para desteği sağlıyorlardı. Çünkü Sulu; her yeri kısa sürede ele geçiren Arapların saldırısını durdurmuş ve onlara karşı başarılı savaşlar çıkarmıştı. Bu savaşlar daha çok hafif süvari birliklerinin vur-kaç taktiği ile yürüttüğü çarpışmalardı. Fakat bu saldırılar Araplar'a karşı yerli halkın isyan etmelerini ve onları şehirlerden kovmalarını kolaylaştırıyordu.

Türgiş hanşası Prens Aşina/Açina (A-shih-na), bu süreçte Çin'in batı bölgeleri genel valisine ulak göndermiş ve isteğini de emreder biçimde bildirmişti. Çinliler buna kızınca Sulu bu kez de Çin yönüne saldırdı.

738'de Sulu felç olunca Türğişler de sarı-kara biçiminde parçalandılar. Çin, bunu fırsat bilip 739'da bölgeye saldırdı ve Kara Türğişler yenildiler. Bölgeye genel vali olarak da On Ok prensi Açina Hin yönetici atandı. Sarı Türğişler'den Baga Tarhan isyan edip On Oklardan ayrıldı ve kendisinin yönetici olmasını istedi. Çatışmalarda Açina Hin, sonra da Baga Tarhan öldürüldü. Kara Türğişler 742'de İl İdmiş Kutluğ Bilge'yi han ilan ettiler; Çin yönetimi de bunu kabul etti.

İşte Türğişler'in iç çatışmaya girdikleri bu dönemi Araplar çok iyi değerlendirerek Orta Asya'yı hemen hemen ele geçirdiler. Sogodlular da kaçarak Türğişler'in arasına karıştılar. Sogodiyana doğudan kopartılmış, Horasan ile birleştirilmişti (s. 431-433).

UYGUR HAKANLIĞI

Türküt (Açına) imparatorluğunun yıkıntıları üzerinde yükselen devletlerden birisi de Uygur Hakanlığı oldu. Uygur devletinin ana ögesini Tokuz Oğuz denilen 9 boy oluşturunuyordu. Basmıllar ve Doğu Karlukları da Uygurlar'ın egemenliğinde ama eşit kabile konumunda idiler. Diğer altı Töles kabilesi Pu-ku, Hun, Bayırku, Ton(g)ra, Sihkie (Sıgie), Chi-pi (Kibi) hukuk ve zorunluluklar konusunda Tokuz Oğuzlarla aynı statüye sahiptiler. Han'ın otağı Hangay ve Orhon nehirleri arasında yer almıştı. Sınırları; doğuda batı Mançurya, batıda ise Cungarya ile belirlenmişti. Uygurlar'la Karluklar arasındaki sınırlar da 745'teki çarpışma sonucunda çizilmişti. Türkler'in yenilmesinden sonra Karluklar, Türgiş ittifakında yer alarak Uygurlar'la savaşmışlarsa da yenilmişlerdi. Bunun sonrasında Kara İrtiş boylarındaki göçebe Karluklar, Uygur Hakanlığı içinde yer aldılar.

Gobi'nin güneyindeki stepler ise Çin'e bırakılmıştı. Uygur Hanı Pei-lo, kendisini Çin imparatorunun bağımlısı ilan etmişti. 747'de onun yerine geçen oğlu Moyançur Ho-lie Han, Chang-an'da tek taraflı elçilik olarak imparatora bağlılığını pekiştirdi. Uygurlar arasına sızan yeni dinlerin de etkisiyle halk tabakası Kitan ve Tatarlar'dan da yardım alarak bu Çin yandaşı hana karşı iki kez isyan etti. Çıkan iç savaşta Moyançur Han, isyancı beyleri yendi. Karluk ve Türgişler, Uygurlarla savaşılarsa 755'te bunlar da denetim altına alındılar. Kitanlar kendi istekleri ile boyun eğdiler. Kuzeydeki Kırgızlar da Uygurlar'a yarı bağımsız biçimde bağlanmak zorunda kaldılar. Tatabılar da aynı biçimde bağımlı kabile haline geldiler.

Aşağı Volga'ya kadar yayılmış bulunan Peçenekler ile de batı sınırlarında çarpışmalar oldu. Güney Sibirya'daki birkaç büyük kabile (Şorslar'ın ataları Sayan-Altay Ugorları ile Altay Lebedinleri) Uygurlar'la savaşmayı sürdürdüler.)

Göktürk artıklarından iki birleşik kabile Güney Altaylar'da kapalı bölgede İl Kür Erkin reisliğinde yaşıyordu. Tolis ve Tarduş'un bir kolu olarak Töles Gölü (Altın Göl) çevresinde yaşamış kabilelerin arta kalanları olarak hala güçlü idiler.

Külüg Kül-çur Türkleri'nden türeyen İbil-kür halkı Çu-yu kökenli Çumugunlar da 8. yüzyılın ortalarına kadar bağımsızlıklarını korumuşlardı. Bayırkular ve Oğraklar da Uygur etkisindeki büyük kabileler idiler. Türgişler ise zorla Uygurlar'a boyun eğmiş büyük bir güç idi (s. 449-458 özeti).

Asya Türk halklarının bir özelliği de birbirleri ile ölümüne mücadele etmeleridir. Uygurlar, bir federasyon halinde Büyük Türk Hakanlığı'nın yıkılışında başrol oynadılar. 840 yılına geldiğinde Üç Karluk adıyla yazıtlara girmiş bulunan Karluklar; Uygurlar'ı devirdiler ve bu sürecin sonucunda Karahanlı Devleti ortaya çıktı..

Din Değişimi

Uygur hakanlığının doğuşuyla birlikte gelişen olayların ideolojik değişikliklerle bağlantılı olduğu söylenebilir. Çünkü bu dönemde ilk kez bir din, Uygurlar'da devlet dini olarak kabul ediliyordu ki böyle bir durum İç*Asya için alışılmadık bir şeydi.

Hunlar, Türkler ve eski Moğollar, "ebedi gökyüzü"nü maddi "mavi gökyüzü"nden ayırarak ve ona tapınmayı atalar kültüyle özdeşleştirmeyerek hayatın ve dünya düzeninin kaynağı olarak kabul etmişlerdir. Bu iki kült, doğası gereği proselist olamazdı. Ebedi gökyüzü bütün insanlığa aitti ve herkes ona inanabilirdi. Ama atalar kültü belli bir gruba aitti ve başkaları ona saygı duymak mecburiyetinde

değillerdi. Gök-yer kültü Uygurlar'da da vardı fakat İ-ti-kan Han döneminde yerini Maniheizme bıraktı. Uygur Hristiyanları, iç savaş sırasında hana karşı çıkanlar arasında yer alarak kötü bir hata yaptılar. Büyük kısmı öldürüldü ve bu Maniheizmin yolunu açtı.

Moyançur Han, eski dine bağlı kaldı. Bunu, onun kitabesindeki sözlerinden anlamak mümkün. 'O yazı çıtımda yaşadım ve orada bir yaka kurdum (yaka yakaladım).' 'Yaka' kelimesi Ramstedt tarafından çevirisi yapılmadan bırakılmıştır. Fakat Maloff buna 'öde-me', bazen de 'kira' manası vermektedir. Bu da olsa olsa savaş kazanabilmek için yapılan dua manasındadır.

('Yaka' sözcüğünün Batı Türkçesindeki 'yak' eylem kökü ile bağlantılı olduğu vurgulanabilir. Buradaki 'yak' tutuşturmak (ateş) ile ilgili olan değil sesteşi olan "düzmek, koşmak" anlamlı olanıdır. 'Türkü yakmak' gibi. 'Yakarmak' dua etmek anlamına gelmektedir ki bu da dua düzmek demektir. Yazıtta geçen bu ibarenin 'dua etmek, dua yeri (tapınak) kurmak' anlamına geldiği söylenebilir. RZ)

Çin dilindeki Orhon kitabesinde Han'ın Maniheizmi kabul ettiği belirtilerek 'teng-li lou- chu (üi) mou-mi-shih hsie- tu Tengmishih ho Kui-lu' (Tanrı'nın büyük güç verdiği büyük Denmiş (?) çok güçlü Han" denilmekte ve 763'ten sonra Shih Chao-i isyanının bastırılması anlatılmaktadır. Ki bu, Huai En isyanı sırasında Çin-Uygur ittifakının bozulduğu döneme denk düşmektedir.

Çin'de Maniheizmin kötü, ama Hristiyanlığın katlanılabilir kabul edilmesi tesadüfi değildir ve bunun sebebi, dinsel ve politik çatışmaların aynı anda ortaya çıkmasıdır. Böylece, Uygurlar'daki değişikliğin 766-767 yılları olduğunu söyleyebiliriz. Maniheistler; 7.-8. yüzyıllarda bütün Asya'da propaganda yaptılarsa da ancak Uygurlar arasında başarılı olabildiler. Üstelik Uygur hanları Çin ve Orta Asya'daki dindaşlarını desteklediler de...

Buna bağlı olarak Uygurlar'ın sert bir ideoloji değişikliğine uğradıkları kuşkuyla yer bırakmayacak ölçüde ortadadır. Ne yazık ki

Çin ve Arap kaynaklarının son derece bölük pörçük olması, bu değişikliğin nasıl, ne zaman ve hangi şartlarda olduğunu açıklama olanağı vermemektedir. Ancak Orhon Vadisi'ndeki Çince dikilmiş Uygur kitabesi, yeni dinin kabulü konusunda daha fazla ve ilginç bilgiler sunmaktadır. Dikit, çok kötü korunmuş olmasına karşın yine de yeniden yapılanmayla ilgili sorularımıza ilginç cevaplar bulabiliyoruz. Anlaşıldığı kadarıyla İ-ti-kan Han; misyonerleri huzuruna kabul etmiş ve onların devlet memurları arasında propaganda yapmasına olanak sağlayacak fermanlar çıkarmıştır. Bu durum onun muhteşem kitabesinde yer almaktadır: 'Onun Uygurlar'a gerçek yolunu açacak konuşmaları da çağlayan nehirler gibi akıcı idi.

Uygur devlet büyükleri şöyle dedi: 'Biz eski günahlarımızdan pişmanız.' Bu inancı yayma konusunda buyruk aldılar: Bu ülke, sıcak kan içicilik gibi ilkel geleneğini bırakarak sebze ile beslenen bir memlekete dönüşsün. Bu cinayet işlenen topraklar iyiliklerin hüküm sürdüğü hükümdarlığa dönüşsün.'

Dinsel bir reform gerçekleşti: 'Gök, yukarıdakilere güç ve kuvvet verir. Tebaa onları taklit eder. Babil'deki Mani patriği olarak kabul edilen 'din kralı' onların bu dine bağlılıklarını övdü; kadın ve erkek din adamlarını, dini yaymaları için bu ülkeye gönderdi.'

Cüveyni'nin, Uygurlar'da din değişimi hakkında anlattıkları, yazıtın metinleriyle tam olarak uyushmaktadır. Cüveyni, Uygurlar'da büyüculük ilminin bulunduğunu ve bölgedeki büyü uzmanlarına 'kam' denildiğini yazmaktadır. Ona göre, Uygurlar'daki uygulama dinsel bir olay değil, sadece cinlerle ve ruhlarla bağlantı kurularak yapılan bir iştir. Biz de bunu dinsel bir olay değil sadece büyüculük olarak adlandırmıştık.

Kamlar son derece önemli bir mevkiye sahiptiler. Hastaları iyi ederler, gelecekte haber verirler, münecimlik özellikleriyle han ve prenslerin danışmanları arasında yer alırlardı ki bu pek orijinal olmayan klasik şamanizmdir.

Cüveyni; Maniheistleri 'tuyna'lar yani 'nom' (yasa kitabı) hakkında bilgisi olan kişiler olarak gösteriyor. Nom Farsça bir kelimedir ve bugüne kadar Moğol dilinde 'mukaddes kitap' manasında kullanılmıştır.

Anlaşıldığı kadarıyla Maniheizm propagandacısı Ha-tai'den gelmiştir. Cüveyni döneminde Yedisu'nun ismi Ha-tai idi.

Cüveyni'de Maniheistler'le kamlar arasındaki tartışma oldukça etraflıca anlatılmaktadır: '... Her iki taraf da galip gelecek yüksek din kurallarını okumak için karşı karşıya geldiler. Nom'cular kendi nomlarını okumaya başladılar. Onların nomu; hikâye ve saf-satalardan oluşmuş bilim ve dogmatikleri, bütün peygamberlerin öğrettikleri şeyleri ve faydalı öğretileri kapsar. Örneğin; insanları incitmemek, haksızlık etmemek, kötülüğe karşı iyilikle cevap vermek, canlılara zarar vermekten kaçınmak vb... Onların inançları ve öğrettikleri konular arasında farklar varsa da genelde reenkarnasyon taraftarlarının öğretilerine benzemektedir.

Onlar, nomdan bir parça okuyunca kamlar kireç gibi oldular. Bu yüzden (Uygurlar) putperestliği (Cüveyni'ye göre Maniheizm ve Şamanizm de putçuluktur.) kabul ettiler ve halkın büyük kısmı onların arkalarından gitti.'

Cüveyni'nin anlattıklarıyla yazıttaki metinler birbirine oldukça yakın ve kesinlikle ayrı olayı gösteriyor olsalar da 13. yüzyıl tarihçisinin, kendi döneminde Orta Asya'da yıldızı kararan ve Budizm tarafından saf dışı bırakılan Maniheizmin kaynaşmasını karıştırdığı gün gibi ortadadır. Cüveyni, Maniheist 'çağrıcı'ları (misyonerleri) 'tuyna'lar diye isimlendirmektedir. Tuyna kelimesi Türkçedir ve anlamı da 'Yoldaki Adam' (Budist Bahşısı) demektir. Bu sözcük aynı anlamdaki Çince 'Tao-jen' sözcüğünden çıkmadır.

Diğer yandan o; kendi dönemindeki Budist Uygurları, eski Maniheistler'den ayırarak söz konusu din değiştirme nedeniyle onların Doğu'da İslam'a en fazla düşmanlık gösterenler olduklarını

ileri sürmektedir. Ancak nakilci ve epigrafik tarihçilerin verdikleri bilgiler, bu din değiştirmenin Budizm’de değil Maniheizm’de olduğunu göstermektedir.

Bu değişim öyle hızlı olmuştu ki 768’de Uygurlar, Çinliler’den dört şehirde Mani putlarının dikilmesine izin vermelerini bile istemişler ve zar zor izin almışlardır. Maniheizm seçkin kişilere aileyi yasaklayarak Çinlileri diğer bütün dinlerden daha fazla sarsmış; genel parçalanma dolayısıyla ezilen insanlara da serbestlik tanımıştır. Bunun yanında, böylesine zor bir dönemde, diğer dinlere tahammülsüzlük örneği sergileyen Maniheistler, kendilerine böyle katı davranılmasına kendileri sebep olmuşlardır.

Yazıtın metninde, bu konuda aradığımız bilgiyi bulabiliyoruz: ‘Cehaletleri nedeniyle inanmayanlar, Buda’ya şeytan dediler.’

Budistleri kafir kabul eden ama şeytana tapmakla suçlamayan Hristiyanların ve Müslümanların suçlamaları karşısında elbette ki bu aşırıya kaçan bir görüştür.

Sonra; mani putları içinde şeytanın oturmaya başladığı ve Buda’nın onun ayaklarını yıkadığı biçiminde söylentiler çıkarıldı. Herhalde Budistler bunu duyulmamış bir dinsel hakaret olarak saymışlardır. Bu yetmiyormuş gibi, Maniheistler kendilerini üstün görerek, galip rakiplerine kendi uydurdıkları şeyleri yakıştırmaya başladılar. ‘Kabartma ve resmetmek yoluyla yapılan bütün şeytan tasvirlerini yakmalısınız. Cinlere dua eden ve şeytanlara secde edenlerle birlikte...’

Buna karşın Budistler’in Uygurlar arasında barınması hiç de kolay değildi.

Maniheizmin başarısı, Uygurlar’ın bütün komşularıyla bozuşmasına yol açtı: Orta Asya’da Müslümanlar, Tibet’te Budistler, Çin’de Konfüçyanistler, Kırgız hanlığında Şamanistler... Bunların hepsi de yeni dini vahşi ve sapıklık olarak ilan ettiler. Maniheizmin, vücudu ibadetle terbiye etme ve mistisizmi teşvik gibi doktrininin

bizzat Uygur hakanlığında kabul gördüğü de kuşkuludur. Ancak, 'tarih; Hoei-hu Kağan'ın, Maniheizmi devlet dini yaptığını' yani, halkı, iktidar ve atlar ittifakı haline geldiği için Uygur Hanı'nın Maniheist toplumla ilişki içinde bulunduğunu göstermektedir.

Maniheizmin Uygurlar arasında yayılmasıyla birlikte alfabe değişikliği de yaşandı ve 'Uygur kalemi (yazısı)' denilen yeni bir alfabe kabul edildi. Bu alfabe, yeni Sogd alfabesinden alınmıştı ve önceki sade ve kolay Uygur yazısından farklılık gösteriyordu. Kelimeler; yukarıdan aşağı ve soldan sağa doğru yazılıyordu. Maniheizm, Hristiyanlık ve İslamiyetle ilgili metinler bu alfabe ile yazıldı. Ancak Turfan'da bulunan Maniheist hukuki metinlerin fonetik ve gramer yönünden Budist-Uygur ve Müslüman-Uygurlar'inkinden daha fazla Orhon-Yenisey Runik dikitlerin diline yakın olduğu görülmektedir. (Uygur alfabesinde, yazıların yukarıdan aşağı ve satırların da soldan sağa doğru gitmesi, Açına yazım biçiminin taklit edildiğini göstermektedir. RZ)

En eski tarihi metinlerden Çince yazılmış 795 yılına ait Orhon yazıtında dört satır bulunmaktadır. Yazıt, çok kötü korunmuş olmakla birlikte aynı taşın üst kısmına kazınan Çince metinle ilişkili olduğu kuşkusuzdur.

Elimizde bulunan Orta Çağ Farsçasında Huastuanift denilen tövbe duasıyla ilgili metin, muhtemelen Suriyeli Maniheistler tarafından Uygurcaya yapılan çevirisidir. S. Y. Maloff bunun 5. yüzyılda çevrildiğini tahmin etmektedir. Fakat bu, tarihin akışına tamamen terstir. Çünkü Uygurlar arasına ancak 7. yüzyılda girdiği tahmin edilen Maniheizm, Türkler tarafından benimsenmemiştir. Bu yüzden, Mani dini Araplar, Sogd direnişini bastırıldığında Maniheistler'in canlarını kurtarmak için çiçekli vadilerden vahşi steplere kaçmak zorunda kaldıkları 7. yüzyılın ikinci yarısında büyük bozkıra gelmiştir. Duanın altındaki imza şöyle: 'Beturmuş-tarhan Huastu-anifti- tövbe duasını bitirdi.'

Muhtemelen, bu Beturmuş-tarhan, bir Mani 'kamil'i, (Maniheizmde değer (hiyerarşi) rütbesi) idi. Özellikle, Maniheizmin aristokrat temsilciler aracılığıyla yayılmış olması dikkat çekicidir.

Ne var ki sıradan Uygurlar yeni dinin etkisini görmeye başlamışlardı. Çünkü Mani kuralları, perhiz günleri getirmiş ve o günlerde yağ ve süt yemek bile yasaklanmıştı. Bu yüzden, Uygur çobanları açlıktan ölmek için bostan tarlaları yapmak zorunda kaldılar. Böylece bozkırda ziraat gelişmeye başladı.

Maniheizm yayıcıları, ulaştıkları başarıları şu kelimelerle anlatıyorlar: 'Kan denizine dönmüş ilkel adetler ülkesi, sebze yetiştirilen bir ülkeye; cinayet işlenen topraklar, iyiliklerin egemen olduğu bir memlekete dönüşün.'

Bu geniş çaplı karışma seslenişinin olayların gidişinde gerçekten etkili olduğu kuşkuludur. Çünkü Uygurlar'ın yaradılıştan sahip oldukları savaş yetenekleri; perhiz günleri ve ibadetler yüzünden yok olmadığı gibi Uygur dış politikası da etkinliğini sürdürmüştür.

(...)

Uygur başkenti, Türk hakanlarının otağlarına benzeyen keçe çadırlardan kurulmuş bir karargâh değildi. Uygurlar; Türkler'den farklı olarak büyük şehirler kurdular ve üstelik Çinliler'den ve Soğdlular'dan mimari yönden etkilendiler. 758 yılında Selenge ırmağı kıyısında Baybalık Şehri kuruldu. Yine aynı dönemlerde Uygur başkenti Karakurum'da Çin (ce) yazıt taşları dikildi. Kısacası Uygurlar; çok hızlı bir kültür değişimi yaşadılar (s. 458-464)".

Karluklar tarafından yıkılan Uygur Hakanlığı, Doğu Asya Türk dünyasındaki yerleşik medeniyetlerin seçkin örneği olmuştur. Bugün bile Çin egemenliğindeki bu bölge, eski muhteşem kültürün izlerini taşımaktadır.

KİMEK (KİMAK/KEMAK) DEVLETİ

Karluklar Büyük Hakanlık'ın yıkıntıları üzerinde devlet olarak şekillenirken Prof. Gumilev'in Çumugun adını verdiği ve Çumug>Çumuk>Kumuk diye adlandırdığı bir Türk halkı geniş bir bölgede egemen hale gelmişti. Kimekler diye bilinen bu halk, Kırgızlar'ın batısında bulunuyorlardı. Egemenlik alanları Sırderya'nın kuzeyi boyunca İtil (Volga) hattına kadar uzanıyordu. Kimekler'in güney-güneybatı komşularını Guzlar ve Peçenekler oluşturuyordu. Kuzeyde Obi ve İrtiş ırmaklarının kuzey uçlarına kadar uzanan Kimek ülkesi 8. yüzyıldan 11. yüzyılın ilk yarısına kadar bu bölgenin en önemli gücü idi.

Kimek ülkesi, o dönemde coğrafi açıdan en büyük Türk ülkesi idi.

Sovyet tarihçilerinden D. G. Sevinov; Kimekler'i Sibirya'nın güney halklarından göstermektedir. Ona göre bu halk, eski İskit veya Saka boyları, Töles boyları ve Ugor-Samoyedlerle kaynaşmışlardır (Karahanlılar, s. 362).

Saka ve Tölesler Türk kavimleri olduklarından bu bakış açısına göre Kimekler ağırlıklı olarak Türk halkıdır.

Prof. Kumekov, bugünkü Kazakistan'ın doğusunda ve kuzey-doğusunda oturan kavimleri incelerken, buralarda 6.-8. yüzyıllarda oturanları Hunlar'ın torunları olan Çu/Çü boyundan Türkler olarak gösterir. Bilindiği üzere Çular; Çu-yü, Çu-mi, Şa-to ve Kimekler'den oluşmaktadır. Çinlilerin Çü dedikleri boylarla Gardizi'nin Kimek dediği boylar, aynı tarihlerde aynı coğrafyaya denk gelmektedir. Kimek birliğini yaratan ana kitle Balandur ve Kıpçak gibi

Türk kavimleridir. Bu da gösteriyor ki Kimekler, değişik kabilelerin Türk kimliği içinde harmanlandıkları bir halktır. Bunlar, Büyük Türk Hakanlığı içinde yer alan kuzey Türkleri sayılabilirler. Gök-türk Devleti (Büyük Hakanlık) ortadan kalkınca Kimekler de İrtiş Irmağı çevresinde siyasi varlık olarak belirgin hale geldiler.

Bu süreçte Peçenek-Guz-Kimek halkları birbirleriyle, Karluk-Uygur ve Türğişler de birbirleriyle müthiş bir didişme içindeydiler.

Kimekler, 9. yüzyılda bugünkü Kazakistan'ın kuzeydoğusunda ve İrtiş boyunca bağımsız bir devlet halinde yaşıyorlardı. Bu devlet, yedi boydan oluşmuştu: İmi (Eymi, İney), İmek (Emek, Yemek); Tatar, Balandur (Bayındır), Kıpçak, Lanıkaz (Nıkaz), Aclad (Eclad).

Gardizi, Kimeklerin suya taptıklarını, suyun bunların tanrısı olduğunu belirtir. İdrisi ise onların ateşe tapan Mecusiler olduğunu belirtir ve aralarında zındıkların bulunduğunu yazar.

Dönemin yazarları, Kimekler için ormanlarda vahşi hayvanlar arasında ve kırlarda yaşayan, keçe çadırlarda oturan; yazın at sütü ile kışın kurutulmuş etle beslenen bir halk diye söz eder. İdrisi'nin verdiği bilgilerden bunların bir bölümünün yerleşik yaşadığı, ziraatçilikle uğraştıkları, buğday-pirinç yetiştirdikleri, demir madeni işlettikleri anlaşılıyor.

“Kimak hakanı büyük bir hükümdardır. Bunların arasında hükümdar sülalesinden en yaşlısı hakan olur. Kimekler'in hükümdarı, altından elbise, taçlı altın börk giyer. Senede dört kez halkın önüne çıkar. Onun danışmanı, vezirleri, adaletli ve emniyetli devleti vardır. Halkına iyi davrandığı, onların durumuyla yakından ilgilendiği ve onları düşmandan koruduğu için sevilir. Bu hükümdarın sarayları, yüksek binaları, güzel bahçeleri vardır. Onlar, Sabirler'in dinini benimserler, güneşe ve meleklerle taparlar.”

İdrisi'nin bu satırlarından, Kimekler'in yönetim tabakasının medeni biçimde yaşadıkları; inanç olarak ise Sibirya'ya adını veren Sibir Türkleri gibi Türk din anlayışına uygun olarak Gök Tanrı inancına bağlı oldukları anlaşıyor. Diğer Türk halklarında olduğu gibi Kimekler de halkın dinine fazla karışmadıkları için ateşperest ve animist çizgide tapınan grupların da bu halk içinde yer aldığı anlaşıyor.

Kimekler'in bölgedeki güçleri 11. yüzyıldan başlayarak zayıflamışsa da bunlar varlıklarını Moğol egemenliğinin başladığı 13. yüzyıl başlarına kadar sürdürmüşlerdir.

Bugün, artık Kimek devletinin adı bile bilinmemektedir.

GAZNELİLER DEVLETİ

Orta Asya bozkırlarından Hindistan'a kadar uzanan bölgede kurulan Türk devletlerinden birisi de Gazneliler Hakanlığıdır.

Bilindiği gibi, Türk boy beylerinin bir bölümü, yanlarına adamlarını alarak İslam devleti padişah ve emirlerinin emrinde silahlı güç olarak görev yapmışlardır. Bu beyler, zaman içinde öyle güçlenmişlerdir ki Bağdat'taki Abbasi halifelerini bile ellerinde oynayacak etmişlerdir. Gazneliler Devleti işte böyle çalışan beylerden birisinin eseridir.

9. yüzyılda Türk bölgesinde kurulan İslam devleti Samanoğulları içinde Türk beyleri vali ve komutan olarak görev almışlardı. Müslümanlığı benimseyen bu Türkler, 10. yüzyılın ortalarında devlet içinde iktidarı belirleyecek ağırlığa ulaşmışlardı.

Samanoğulları'nın komutanı olan Alp Tigin (Alptegin) 961 yılında tahta, Samani şehzadesi Nasr'ı oturtmak istediye de başarılı olamadı. Bunun üzerine kendisine bağlı birliklerle çekilip Afganistan'a geçti. Buradaki Gazne kentini zaptederek 962 yılında Gazneliler Devleti'nin temelini attı.

Alp Tigin 963'te öldü. Yerine sırayla Ebu İshak İbrahim, Bilge Tigin, Piri Tigin gibi isimler geçti. Piri Tigin, devleti yönetemediğinden işi Sebük Tigin'e bıraktı. Devletin asıl kurucusu sayılan Sebük Tigin, ülkesini hızla genişletti ve Hindistan'ın kuzey batısına girdi. Kabil Nehri boyunca Peşaver'e kadar ilerleyen Sebük Tigin, İslamiyetin buralara yayılmasına öncülük etti.

Onun 997'de ölümünden sonra yerine oğlu İsmail geçti ise de tahtı kısa süre sonra ağabeyi Mahmut'a bırakmak zorunda kaldı.

Gazne emirliğini büyük bir devlete dönüştüren ve 17 sefer düzenleyerek Hindistan'ı fetheden işte bu büyük Türk kumandanıdır. Sultan Mahmut 1030 yılında öldüğünde Gazneli Devleti'nin sınırlarına İran'ı, Irak'ı katmış; Kuzey Ganj Vadisi'ne de egemen olmuş, Aral Gölü ve Hazar Denizi'nin güneyinden Hint Okyanusu kıyılarına kadar uzanmış bulunuyordu. Onun döneminden İslamiyet de Hindistan'ın içlerine kadar yayıldı. Bu bölgeden getirilen altınlarla Gazne şehirlerinde büyük saraylar, camiler yapıldı.

Büyük savaşlar kazanmasına karşın, Sultan Mahmut, halkın hayat düzeyini yükseltmeyi dikkate almaması ve Şii Müslümanları şiddetle katletmesi yüzünden devletin ileride zaafa düşmesinin temelini de atmış oldu (Bak, Türkistan, s. 308 vd.).

Sultan Mahmut'tan sonra yerine geçen oğlu Mesut, Guzlar ile (Oğuzlar) ilişkisini bozup onları ezmeye kalkışınca Selçuklu devletini kuracak olan bu Oğuz boyları ile kanlı savaşlara girişti. 1040 yılında Dandanakan Meydan Savaşı'nda Guzlar, Mesut'u mağlup ettiler. Batıda Selçuklu Devleti egemen olurken Gazneliler Afganistan ve Hindistan tarafına çekildiler.

Bu Türk devleti 12. yüzyılın sonlarına doğru (1187) yıkılıp gitti.

Gazneliler, Karahanlılardan sonra kurulan ikinci Müslüman Türk devleti olarak dikkat çekmektedir. Türkçe konuşan Gazneliler yönetimi, edebiyat-sanatta Farsçayı, resmi yazışmalarda Arapçayı tercih etmişlerdir. Bu yüzden Türk millî kimliğine Büyük Hakanlık (Göktürk) yöneticileri gibi sahip çıktıkları söylenemez. Gazne yönetimi, İslam'ın Sünni kolunun Hanefi mezhebini benimsemişlerdi. Bunlar; İran-Irak hattındaki Şii'lere karşı Abbasi hilafetini koruyan bir tavırla çalıştılar. Gaznelilerin bu tutumu, Oğuz boylarının bu süreçte kurduğu Selçuklu Devlet yönetiminde de karşımıza çıkacaktır.

Gazne sarayında Fars, Türk ve Arap sanatçılar rahat bir çalışma ortamı buldular. Tarih yazıcılığı ve edebiyat Gazneliler döneminde

oldukça gelişti. Biruni, Gazneliler'in emrine giren ilim adamlarından birisiydi. İranlılar'ın millî şairi Firdevsi de Gazneliler döneminde eser verdi. Buna ek olarak dönemin ünlü ozanı Unsuri'den ve Senai'den de söz etmek gerekiyor.

Utbi, Gerdizi, Beyhaki de Gazneli dönemi tarihçilerindendir.

Türk şiirinin üst tabaka kesimini oluşturan isimlerden Ferruhi ile Menuçehri de Gazneliler'in korumasında eser vermişlerdir.

Gazne Devleti, Türk cihan egemenliğini, güneye, Hint Okyanusu kıyılarına kadar taşımasıyla tarihte önemli bir rol üstlenmiştir.

HAREZMŞAHLAR DEVLETİ

Tarihçilerin Harizm, Harzem gibi de yazdıkları Harezmi, Amu Derya (Ceyhun) Irmağı'nın Aral Gölü'ne döküldüğü bölgenin adıdır. Bugün Hive denilen bu bölge çok verimli olup 4. yüzyıldan itibaren Türkler'in ve İranlılar'ın birlikte oturduğu alanlardan birisidir.

Anuş Tigin'in oğlu Kutbeddin Muhammet, 1098 yılında Selçuklu Sultanı tarafından buraya genel vali atanmış ve kendisi Harezmşah adıyla anılmıştır. 1128'de ölen Kutbeddin Muhammet'in yerine atanan Sultan Sancar'ın oğlu Atsız, bu bölgeyi bağımsız devlet yapmak için babasına isyan etti ve burayı bağımsız devlet haline getirdi. 1156'da ölen Atsız'ın yerine oğlu İl Arslan hükümdar oldu. Ondan sonra Sultan Şah, peşinden de kardeşi Alaeddin Tekiş (Tökiş, Töküş, Takeş) idareyi ele aldı. Sonra da devletin sınırlarını genişleten Alaeddin Muhammet (1200-1220) işbaşına geldi.

Harezm devleti 1221'de Moğollar tarafından yıkıldı.

Harezm halkı Türkçe konuşuyordu ama devletin dili Farsça idi. İlim dili olarak ise Arapça benimsenmişti. Harezmşahlar dönemi, Türklerin yerleşik hayata geçişlerinin kuvvetlendiği, büyük şehirlerin daha da geliştiği bir kültürel değişimi yansıtır.

Bu devlet, Büyük Selçuklu İmparatorluğu içinden çıkan ve onun bir kopyası sayılabilecek Türk devletidir.

TOLUNOĞULLARI-TOLUNLULAR

Abbasi İmparatorluğu içinde görev yapan Türk komutanların kurduğu devletlerden birisi de Tolunlular Devleti'dir. Bu devleti kuran Ahmet'in babası Tolun diye adlandırılmıştı. 868 yılında Mısır'a genel vali olarak gönderilen Ahmet, burada bağımsızlığını ilan etti (880).

884'te ölen Ahmet'in yerine oğlu Humaraveyh geçti. Halife Harun zamanında bu devlet yıkılıp yeniden hilafete bağlandı (905).

Tolunoğlu Ahmet hastalanıp öleceğini anladığında, dua etmeleri için üç dinin (İslamiyet, Musevilik, İsevilik) temsilcilerini istemiş; böylece Arap dünyasında hiç görülmemiş bir davranışla Türk kimliğini yansıtmış; bölgede de hoşgörünün temelini de atmıştır.

İHŞİTLER (AKŞİTLER)

Mısır'da kurulan ve kısa ömürlü olan Türk devletlerinden birisi de İhşitler Devleti'dir. Bu devleti de Tolunlular'ın komutanlarından Tugaç'ın oğlu Ebubekir Mehmet kurmuştur. Mısır'a vali atanınca egemenliğini ilan eden Ebubekir'e, halife, Fergana hükümdarlarının unvanı olan İhşit unvanını vermiştir.

Bu devleti yıkıp Mısır'a egemen olanlar (969) Şii Fatımi Devleti'ni kurmuşlardır.

EYYUBİLER

Bu devlet, Musul Atabeyi Nurettin Zengi'nin yanında çalışan komutanlardan Eyyub'un oğlu Selahattin tarafından Mısır'da kuruldu (1174). Selahattin Eyyubi, 1181'de Suriye'yi ele geçirdi, sonra Haçlılardan Kudüs'ü geri aldı (1187). Bu soydan gelenler, devleti aralarında paylaştılar. Kendi içlerinde 7 kadar emirliğe bölünen Eyyubiler 1250'lerden itibaren tarih sahnesinden çekilmeye başladılar.

MEMLUKLAR (KÖLEMENLER)

Mısır'da ortaya çıkan Türk Memluklar, Kıpçak (Kuman) Türklerinin yarattığı bir devlettir. Köle olarak İskenderiye'ye veya Sivas'a köle pazarlarına getirilen bu kuzey Türkleri, hükümdarlar tarafından satın alınarak Kahire'deki kışlalarda yetiştirilirdi. Bu devleti kuran Aybek, köle olarak satın alınıp yetiştirilmiş Kıpçak kumandanlardan birisiydi. Aybek, 1252'de Mısır ve Suriye'ye egemen olarak Eyyubi Devleti'ne son vermişti.

Aybek'ten sonra yerine oğlu Ali geçti ise bastıran Moğol tehlikesi yüzünden yönetim yine bir Türk köle olan kumandan Kutz'a bırakıldı. Kutz 1260'te Ayn Calut Meydan Savaşı'nda Moğollar'ı yendi. Bu savaşta baş rolü oynayan diğer bir Türk kumandan Bay Bars (Bay Pars), savaştan sonra Kutz'u öldürüp tahta oturdu. Bay Bars, haçlı kalıntılarını temizledi, Ermenistan'ı yakıp yıktı, Anadolu'yu haraca bağlayan Moğollar'ı Elbistan Savaşı'nda yendi (1277)

ve Kayseri'ye kadar geldi. Fakat, burada Anadolu halkı Moğollar'a karşı kendisine yardım etmeyince geri döndü ve Şam'da hastalanıp öldü. Yerine geçen Kalavun kendi soyunu egemen kıldı.

Türk Memluklar da, eski sultanlar gibi yabancı halklardan köleler alıp asker yetiştiriyorlardı. Bunlar Güney Rusya ve Kafkasya'dan getirilen Çerkez çocuklarını Kahire'de eğiterek asker yaptılar.

Tıpkı kendilerinin Eyyubiler'e yaptıkları gibi Çerkez Memluklar da 1382 yılında Türk Memluklar'ın Mısır'daki egemenliğine son verdiler. Fakat bu Çerkezler artık Türkleşmişlerdi.

Türk Memluklar, genel olarak sultanı seçimle iş başına getirmişlerdir. Elbette komutanlardan darbe yaparak yönetime el koyanlar olmuştur. Bu gelenek 1517 yılına kadar, yani Memluklar'ın Osmanlı Padişahı Yavuz Sultan Selim tarafından yıkılmasına kadar az çok devam etmiştir.

Son Memluk sultanının adı olan Tuman Bay öz Türkçe asker unvanlarından birisidir ve tuman (tümen) başı demektir.

SAFEVİ DEVLETİ

İran'da 1501 yılında kurulan bu Türk devleti, adını, Safiyüddin Erdebili'den alır. 1252'de Azerbaycan'ın Erdebil kentinde doğan Safiyüddin Erdebili'nin soyundan gelen Şah İsmail; Azeri Türk kimliğinin en seçkin isimlerinden birisi olarak 15 yaşında iken bu devleti kurdu:1501

Safevi Devleti, Anadolu'daki Oğuz-Türkmen boylarının desteği ile yaratıldı. Anadolu'daki Alevi kimlikli Rumlu, Ustaclu, Tekelü, Şamlu, Zülkadirli, Varsak, Çepni, Arapgirli, Turgutlu, Bozcalu, Ecirli, Hınıslı, Çapanlu, Karamanlu, Avşar, Kaçar gibi boyların savaşçıları, kendileri için "Şah" bildikleri genç İsmail'in çevresinde

toplandılar.

Çevresindeki diğer Türk devletleri ile savaşarak İran'a yerleşen bu göçebe savaşçılar topluluğu, Anadolu Türkü'nün İran-Horasan-Türkmenistan -Türkistan hattı ile bağlantısını sağlamışlardır.

1514 yılında, cihana sığmayan iki Türk gücü Osmanlılar ile Safeviler Çaldıran'da kapıştılar. Top ve tüfek kullanan Osmanlılar; kılıçlı süvarilerden oluşan Safeviler'i bozguna uğrattılar. Şah İsmail'in oğlu Tahmasb zamanında iki devlet çatışmayı sürdürdüler.

Şah İsmail, İran'da Türk kimliğini devletin tepesine taşımıştır. Onun zamanında sarayda ozanlar türkü söylüyor, sazlar çalınıyordu. Devletin resmi dili Türkçe idi. Bir süre sonra bu kimlik Farşlılaşınca Safevilerin de gücü azaldı ve bu devlet 1732'de yıkıldı.

Şah İsmail, Hatayi mahlası ile şiirler yazmıştır. O, Yunus Emre'den sonra halk edebiyatının en güçlü şairidir. Bu şiirler, bugün bile Alevilerin cem törenlerinde makamla okunmaktadır.

Safevi Devleti'nin Alevi kimlikli olması yüzünden bugün Türkiye Cumhuriyeti'nin forsenda temsil edilen Türk devletleri arasında bu devlet gösterilmemektedir.

BABÜR İMPARATORLUĞU

Babür Devleti, 16. yüzyılda kurulan büyük Türk devletlerinden birisidir. Hindistan ve Afganistan'da 2 milyon 700 bin kilometrekarelik alana egemen olan bu devleti kuran kişi. Zahireddin Muhammed Babür'dür. Fergana Beyi Ömer Mirza'nın oğlu olan Babür; Timur'un torunlarından. Babası ölünce amcası ile yaptığı taht kavgasını yitiren Babür, 1504'te Kabil'e giderek burada devletin temelini atmıştır. Babür Şah 1519'da Hindistan'ın Pencap bölgesini ele geçirmiş; 1524'te Delhi Sultanı'nı yenerek Lahor'a girmiştir. Babür Şah, önemli bir tarihçi olarak bize Babürname'yi de

bırakan bir kişidir.

Hindistan'a egemen olan Babür hanları, burada İslamiyetin yayılmasını da hızlandırmışlardır.

Babür soyundan gelen Şah Cihan (1628-1658) zamanından günümüze Agra'daki ünlü Tac Mahal kalmıştır. Şah Cihan bu eseri çok sevdiği eşi Ercümend Banu (Mümtaz Mahal) öldüğü için dünyanın en ünlü mimarlarına bir anıtmezar olarak yaptırmıştır.

Babür devleti, Hindistan'da Müslümanlığın kalıcı olmasını sağlayan, Türk egemenlik alanına Hindistan'ı da sokan, Türkler'in örgütlenme gücünün her coğrafyada devlet yaratabilme yeteneğini ortaya koyan bir olgudur.

Hemen belirtelim ki, bu bölgede daha önce kurulan ve Suriye-Anadolu hattına kadar egemen olan Timur İmparatorluğu da bir Türk devleti idi. Timur'un soy olarak Cengiz Han'a uzanması bu gerçeği değiştirmiyor. Zaten; o çağlarda beyler; üstünlük kazanmak için kendilerini bir imparatora bağlama yoluna gidiyorlardı. Timur'un da kendi soyunu Cengiz Han'a bağlama gayreti anlaşılabilen bir politik tutumdur. Timurlular, tamamen Türkleşmiş ögelerden oluşuyordu. Zaten Timur'un ordusu da Türklerden oluşuyordu.

Ankara Savaşı (1402) da iki Türk hakanı (Timur ve Yıldırım Bayezid) arasında yaşanan siyasi egemenlik mücadelesinden başka şey değildir. Türkler arasındaki bu çatışma daha sonra Fatih Sultan Mehmet ile Uzun Hasan arasında da görülecektir.

Dönemin tarihleri; savaş meydanında kırılan insanları Türk veya Türkmen olarak adlandırmaktadırlar.

Bu imparatorluktan önce ortaya çıkan Büyük Selçuklu İmparatorluğu ve sonrasındaki Osmanlı Devleti, Türk tarihinin çok yakından bilinen devletleridir.

Selçuklu İmparatorluğu'nu kuranlar Oğuzların Kınık boyundan gelmektedirler. Osmanlı İmparatorluğu'nun çekirdeğinde ise Oğuzların Kayı boyu bulunmaktadır.

Anadolu'da kurulan ilk Türk devleti ise 1082/83 dolaylarında temeli atıldığı tahmin edilen Danişmendliler Devleti'dir. Bu devlet; Niksar merkezli olarak oluşmuş; zamanla genişlemiştir. Devletin kurucusu Melik Danişmend Gazi'nin mezarı çevresindeki diğer mezar taşları; eski Türk kültürünün sembolleri ile süslüdür. Ve Anadolu'nun İslam öncesi sembollerini taşıması açısından apayrı bir değer taşımaktadır.

TÜRK'ÜN ÜSTÜN YÖNLERİ

Türk halkları, Büyük Okyanus'tan Ren Nehri'ne kadar uzanan Avrasya'da en az 2500 yıl egemen olmuşlardır. Tarih uzmanları; MÖ 7. yüzyıl ile MS 9. yüzyıl arasını Türk çağı olarak kabul ederler. İskitler'den Uygurlar'a kadan uzanan bu dönem, onlarca Türk halkının harman olduğu bir çağdır. Güney Avrupa ovaları, Urallar, Altaylar, Sayanlar, Yenisey'in aşağı akımlarından batıya doğru Sibiryaya; Hindistan-Afganistan; pek çok halkın karışıp yeniden halklar yarattığı bir süreci işaret eder.

Mongoloid özellikler gösteren Türk tipinden Avrupalı tipe kadar saçılan ama Türkçe ve kültür çevresinde birleşen bu halklar, ortak bir kimlik oluşturmuşlardır. Bu geniş coğrafyada egemenlik alanları zaman zaman parçalanmış, daralmış, zaman zaman genişlemiş, ama belirleyici olan Türk kimliği olmuştur.

Türkler; Avrasya'da devlet kurmuş birçok halkı egemenlikleri altına almışlar; bunların büyük bölümünü de Türkleştirmişlerdir. Türkleştirilen bu halkların içinde yüzlerce kabile bulunmakta idi ve her birisi bugün Anadolu'da etnik grup gibi gösterilen kümelerden çok çok büyük idi.

Büyük kimlik, kurucu kimlik gibi isimler verebileceğimiz Türk kimliğini oluşturan temel özelliklerden bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

✓ Prof. L. N. Gumilev'in de belirttiği gibi; Türkler özgürlüklerine son derece düşkün olan halktır. Başka bir milletin egemenliği altında yaşamak onlara her zaman, her bölgede ağır gelmiş; bu yüzden de başkaldırarak kendi devletlerini yaratmışlardır. Kendi kar-

deş halklarına bile dayanamayan bu özgürlükçü yapı yüzünden Türkler sık sık birbirleriyle çatışmışlardır.

✓ Onlarca büyük halktan oluşan Türk milletini doğuda ve batıda bir araya getiren temel güç, Türkçe olmuştur. Türkçe binlerce kilo-metre uzaklıktaki Türk halklarını birbirlerine bağlamıştır.

Türkçe ile somutlaşan Türk kültürü, Doğu Asya'dan güney Avrupa'ya kadar varlığını en az dört bin yıldır sürdürmektedir. Bugün de bu bölgelerde Türk kültürü yaşamaktadır.

Türk, fiziki varlığını damarlarındaki kanı ile, ruhi varlığını da Türkçe ile var etmiştir; devam ettirmiştir. Türk varlığını, Türk kültürünü belirleyen en temel öge Türkçe olmuştur. Türk tarihçileri ne yazık ki şimdiye kadar bu gerçeği keşfedebilmiş değillerdir.

✓ Atlı kültürün Avrasya'daki en büyük milleti olan Türkler'in, bu coğrafyada kesin egemenliği; Türkler'in Asya'da metalürji teknolojisindeki üstünlüğünden de kaynaklanmıştır. Türkler, Asya'da demir teknolojisine hakim olan millet olarak öne çıkmışlardır. Kaliteli demir üreterek bundan ince zırh ve sağlam silahlar yapan Hunlar ve Açıınalar savaşlarda avantaj sağlamışlardır. Ayrıca demirin gündelik hayattaki vazgeçilemez önemi Türkler'in diğer halklara bu açıdan da ticari-teknolojik üstünlüğünü ve baskısını getirmiştir. Asya'da demir teknolojisindeki üstünlük, peşi sıra askeri üstünlüğü getirmiştir.

✓ Türkler, tarihleri boyunca şovenist olmamıştır. Böyle olunca da bağlı halklar, Türk egemenliğinde yaşamayı, diğer millet egemenliğinde kalmaya tercih etmişlerdir. Yönetici Türk halkı da bağlı halkları kendilerinden bir halk saymışlardır. Moğol görünümüler taşıyan Açıınalar'ın Avrupa tipli Uygurlar ve Türğişler için "Kendi halkımız" demesi bundandır.

✓ Devlet yönetiminde askeri demokrasi diyebileceğimiz bir yol kullanan Türkler, böylece orda sistemini yaratmışlardır. Orda'da, merkezde egemen kabile (Örneğin Açıınalar) bulunmakta,

çevrede ise buna bağlı kabileler yer almaktadır. Bu sistemde kısa sürede büyük güçleri bir araya getirmek mümkün olmuştur. Ayrıca orda, bağlı güçlere kendi kimliklerini devam ettirme hakkı vermesiyle de Türk yönetiminin demokratik yüzünü temsil etmektedir. İşte bu sistem yüzünden, Prof. Gumilev'in belirttiği üzere; Türkler tarihlerinde şovenist olmamışlardır. Orda sistemi, farklı güçleri kullanmak açısından yararlı olmasına karşın eritilmeyen (asimile edilmeyen) bağlı güçlerin isyanı ile devlet kısa sürede çökertilebilmiştir. Göktürk Hakanlığı'nın çöküşü de böyle olmuştur. Bu yüzden Türk egemenliği, Avrupa'daki toplumlarda olduğu üzere şovenist bir nitelik almamıştır. Farklı halklara, ordanın bir parçası gibi davranma hakkının verilmesi, Türk kimliğinin ortak yapısı olarak bugünlere kadar gelmiştir. Bugün de Türkiye Cumhuriyeti'ni Türk öğelerden çok farklı kavmi özelliklerden gelen kişiler yönetmektedir.

✓ Yönetici kabile arasında iktidar savaşını önlemek amacıyla üleş sistemi uygulanmıştır. Buna göre iktidar paylaşılmaktadır. Örneğin; baştaki hakan ölünce yerine onun oğlu değil; hakanın kardeşi geçmektedir. Kardeş ölünce de iktidar önceki hakanın oğluna verilmektedir.

Burada, görece bir demokrasinin olduğu ortadadır. Zaten Hunlar da dahil olmak üzere, orda çevresindeki halkların yabguyu ve hakanı belirlemede etkili oldukları bilinmektedir. Üleş sisteminde, yönetimin devamlılığı açısından sorunlar oluştuğu da görülmüştür. Buna karşın sistem, merkezden kopmaya çalışan güçleri engellemek için oldukça etkili olmuştur.

✓ Türk yönetici kesimi diğer halkları kendilerinden saymış olsalar bile, yeryüzündeki insanları yönetmek üzere yaratıldıkları duygusu ile yaşamışlardır. Üstte mavi gök, altta kara yer yaratıldığında, ikisi arasındaki insanları yönetmek için de Bumin Kağan ve İstemi Han yaratılmıştır, görüşü bunun yansımasıdır.

Cihan egemenliği (küresel egemenlik) düşüncesi, Türk milletinin eskiden beri taşıdığı bir duygudur. Bu duyguyu Karahanlılar döneminde Kaşgarlı beylerden *Divanü Lügat it Türk'ün* yazarı Mahmut da çok açık ve ayrıntılı biçimde dile getirmiştir. Günümüz Fransız Tarihçisi Jean Paul Roux da Türkler'in dünya yöneticisi olduklarını şöyle anlatmıştır: "Türkler'de imparatorluk kurma eğilimi vardır. Türkler sözcüğün tam anlamıyla yeryüzünün hükümdarlarıdır (Türklerin Tarihi, s. 41)".

Türkler, cihangirlik fikrine bağlı olarak kolayca devlet yaratabilen bir halk olarak seçkinleşmişlerdir.

✓ Türk milleti, Avrupa'da görülen köleci yaşam biçimini reddetmiştir. Savaşlarda ve yağmalarda ele geçirilen esirler, tarımcılık ve hayvancılıkta kullanılmışlardır. Bu kişilere topluma karışma hakkı tanınmış, onlardan sadece ürettikleri malın bir kısmı alınmıştır. Bu yüzden de güçsüz kabileler, Türkler'in egemenliğine girmeyi, bir kurtuluş yolu olarak görmüşlerdir. Türkler, tarihte başka milletleri ötekileştirerek yok etme yoluna gitmemişlerdir.

✓ Orda, kendisine bağlı kabilelere eşit ve adil davranmak zorunda olmuştur. Böyle olunca Türk toplumu içinde sosyal adalet duygusu yaygınlık ve derinlik kazanmıştır. Sosyal devlet olgusu Türk milletinin tarihin derinliklerinden beri taşıdığı bir gerçekliktir.

✓ Göçebe Türkler'de, sanat da çok gelişmişti. Doğuda Hunlar'dan, batıda Sakalar'dan kalan eserler bunu gösteriyor. Batı Asya'yı fetheden İstemi Han'ın otağında, altın ve gümüşten yapılmış heykeller, süs eşyası olarak yer alıyordu. Yine som gümüş ve altından yapılmış tabaklarda ince bir işçilik göze çarpıyordu. Batı Türk Hakanlığını gezen Çinli gezginler de buradaki hakanın çok şatafatlı bir sarayda oturduğunu yazmaktadırlar. Bu saptamalar da gösteriyor ki, Türkler metalürjide çok ileri düzeyde idiler ve dokumacılıkta da mükemmel işler çıkartıyorlardı.

✓ Hayat, sivildi. Kadın ve erkek hayatın içinde yan yana bu-

lunuyordu. Eğlencelerde şarap içiliyor; birlikte oyunlar oynanıyordu.

Türk kadını, erkekle eşit haklara sahipti. Türk devletinin oluşumunda hakan ile hatun aynı derecede önemli sayılmıştır. Bu durumu Orhun yazıtlarında görmekteyiz. Kül Tigin yazıtındaki şu sözler bunu açıkça ortaya koymaktadır: “Yukarıda Türk Tanrısı, Türk kutsal yeri/suyu öyle düzenlemiş. Türk milleti yok olmasın diye babam İlteriş Kağın’ı, anam İlbilge Hatun’u, göğün tepesinden tutup yukarı kaldırmış olacak.”

İşte bu en eskilere uzanan kabule bağlı olarak Türk kadını (hatun), gerektiğinde devleti yönetmiştir.

✓ Türk milleti, biyolojik olarak da dayanıklı yaratılmıştır. Kışın kuzey hattında yapılan savaşlarda, kale içindeki Çinlilerin soğuktan elleri donarken, dışarıdaki Türkler oklarını atmışlardır. Dayanıklı varlık nedeniyle de Avrasya’da yayılma kolaylaşmış, genişlemiştir.

Türk atları da kuzey iklimine dayanabilen hayvanlar olarak dikkat çekmiştir.

TÜRK'ÜN ZAYIF YÖNLERİ

Türk toplumu, yöneticiye bağlı bir özellik göstermiştir. Türk devlet yöneticileri, egemen olma güdüsünü yitirdiklerinde komşu imparatorluklarla işbirliğine gitmişlerdir. Böylece, toplum da yöneticiler gibi kurtuluşu dışarıda aramaya başlamış, devlet parçalanma sürecine girmiştir.

Egemen olma güdüsünün yok oluşu nedeni bellidir: Yöneticilerin toplum ihtiyacını karşılayacak çözüm yollarını yitirmesi... Topluma verecek bir şeyi kalmayan üst tabaka; dışarıyı taklit etmeye, dışarıyı örnek göstermeye başlar. Halk da yöneticisini takip eder.

Bu duruma düşen yarı yerleşik yöneticiler, özellikle Çin etkisine girmişlerdir. Güçlü Çin'den yardım alma, onun desteği ile ayakta durma çabası, yerleşik seçkinlerin, lüks tutkusu ile de desteklenmiştir. Böylece, beyi yabancı devletin etkisine giren halk, onu izlemekte bir sakınca görmemiştir. Bu durumda Türk milletinin başına gelenleri de Orhun Yazıtları (Kül Tigin, Bilge Kağan yazıtları) çok trajik biçimde dile getirmiştir: Dış çekime kapılarak millettan ayrılanların durumunu Kül Tigin anıtı şöyle anlatıyor: “.....Kutsal Ötüken ormanının milleti, gittin. Doğuya giden/gittin. Batıya giden/gittin. Gittiğin yerde kazancın şu olmalı: Kanın su gibi koştı, kemiğin dağ gibi yattı. Beylik erkek evladın kul oldu; hanımlık kız çocuğun cariye oldu.”

Ne yazık ki yaratıcılığı yok olmuş beyler takımının kurtuluşu dışarıda araması yüzünden devletler önce parçalanmış, sonra da yıkılmışlardır.

İlginçtir ki Çin; topluma verecek bir şeyleri kalmayan Asya Türk

yöneticileri için; bugün Türkiye Cumhuriyeti için Avrupa Birliği ne ise o olmuştur. Nüfusu 1 milyon dolayındaki Türk devletinin 56 milyonluk Çin ile yarışması için, Türk gelenek ve kültürünün sarılmadan yaşatılması gerekiyordu. Fakat Çin İmparatorluğu, Türk yönetici takımını önce ikiye bölüyor; bunlardan birisini lükse boğuyor; halkı ayartıyor; böylece tavanı da tabanı da ana birlikten ayırıyordu.

Orhun (Göktürk) Yazıtları; Çin'in adam ayartma ve sonra da bunları eriterek yok etme politikasını çok açık örneklerle ortaya koymaktadır. Yazıtlarda en çok vurgulanan gerçek şudur: Çin milleti hilecidir, sahtekârdır. Bilgisiz kağanın yönettiği devletteki küçük kardeşe büyük kardeşi, beylerle halkı birbirine düşürmüştür. Böylece il (devlet) ve kağan yok olmuş, Türk'ün emeğini 50 yıl boyunca Çin sömürmüştür.

Türk halkı, yöneticisini izlerken basit çıkarlarına tutsak olabilmekte, bu da ili yıkan bir sonuç yaratmaktadır. Çıkarı için Çin'i taklit eden kesimlerden yakınan Göktürk hakani, Türk milletinin bu zayıf yönünü gözler önüne sermektedir.

Yani lüks tutkusu ve günlük ihtiyaç uğruna, devletini de yöneticisini de terk edebilen ögeler de Türk milletinin içinde yer almaktadır. Bu yüzden Türk kimliği içinde, aldatılmaya açık bir yapıdan da söz edilebilir. Özetle; Türk kandırılmaya açıktır. Yazıtların tanıklığından anlıyoruz ki Çin; "Türk milletini öldüreyim, kökünü kurutayım der imiş." Durum bu olmasına karşın; Türk milleti acı gerçeği de görmek istememektedir. Çin'in bu işte uyguladığı yöntem, asimilasyon ile yöneticileri birbirlerine karşı kışkırtmadır. Öyle ki Çin; kendilerine en sadık Türk yöneticilerinin yanına bile bir casus yerleştirmişlerdir. Göktürk tarihinin yüz karası Cangar'a eş gönderilen Sui hanedanı prensesi İ-cheng'in asıl görevi casusluk idi (Eski Türkler, s. 211)". Casus Chang Sun- Seng'in yıkıcı çalışmalarını daha önce görmüştük.

Farklı kabilelerin ayartılıp Çin'e çekilerek gücün emilmesi, ili (devleti) güçsüzleştiren nedenlerden birisiydi. Çin yönetimi eritme ve çatıştırma yöntemi ile Türk devletini Türk'e yıktırma yolunu icat etmiş ve kullanmıştır.

Bu iş için:

✓ Politik olarak Türk yabgularını, hanlarını birbirlerine düşman gibi gösteren yalanlar üretip birliği çatışmaya dönüştürüyorlardı:

Küçük kardeşle büyük kardeşin savaşımı...

✓ Çin ipeği ve altını ile etkili beyleri satın alıyorlardı.

✓ Çin'in çok zengin olduğunu yayıyorlar; halkı Çin'e çekmeye uğraşıyorlardı. Türk beylerine yaptıkları gösterilerde ağaçlara bile ipek sararak onların gözlerini kamaştırıyorlardı. Sui yönetimi, geniş çaplı bir adam ayartma politikası başlatmış, bunun için merkezden kaçmaya hazır Türk beylerine pahalı ve bol hediyeler vermişlerdir. Öyle ki bu hediyelerle bir ordu donatılabilirdi. Ayartılan beylerle birlikte on binlerce kabile üyesi de Çin'in egemenliğine giriyordu.

✓ Yaklaşan Türk kabilelerini Çinlileştirmeye çalışıyorlardı. Bunun sonucunda da Türklerin oğulları kul, kızları cariye haline gelebiliyordu. Çin'le işbirliği yapan Türk beyleri Çince isimler bile alıyorlardı. Ayrılıkçı Türk beylerinin Çinlileşmesi ile Çin, Türk tehlikesini azaltıyor; sonra da bu Çinlileşmiş Türkleri bozkırdaki asıl kitleye karşı kullanıyorlardı. Çin ordusu; bozkırdaki Türk güçlerine, yanına mutlaka birkaç büyük Türk halkından asker alarak saldırmıştır.

✓ Çinlileşmiş Türkler; Çinli'den bile daha Çinli davranmaya kalkışmıştır. Hain Cangar'ın, yanındaki adamlarını Çin kültürü ile terbiye etmesine Çin İmparatoru izin vermemiş; "Halk senden daha çok nefret eder; gücün zayıflar!" diyerek onu uyarmıştır. (Çin yandaşı Cangar'ın günümüzün AB heveslileri ile benzeşmesi dikkat çekicidir.)

✓ Daha sonraki Türk devletlerinin yönetici tabakası da millî kimlikten uzaklaşmayı, bir egemenlik gösterisi gibi görmüştür. İslam din çemberine girişten sonra (10. yüzyılın ortaları) Türk devlet yöneticileri; Türk kimliğinin yerine İslam kimliğini geçirmeye çabalamışlardır. Bu yüzden Türk saraylarında; ilimde Arapça, Arap kültürü ve edebiyatta Farsça-İran kültürü öne çıkartılmıştır.

✓ Türk halkları, başka halklardan çok kendileri ile savaşmışlardır. Türk'ün en büyük açmazı da bu olmuştur. Bu dış çatışma, iç çatışmanın bir devamı sayılabilir. Türk halklarının birbirleri ile savaşları, onların Avrasya'da kesin egemen olmalarını önlemiştir.

Türk halklarının birbirleri ile savaşmalarını gösteren bazı tarihlere değinelim:

✓ Hun Devleti'nin kurulmasından hemen hemen 2 bin yıl öncesine kadar Doğu Asya'da Hunlar ile Kıpçaklar savaşıyorlardı. Bu iki Türk halkının çatışması; Çin'in bölgede güçlü kalmasını sağlıyordu.

✓ MÖ 107: Hun Devleti'nin doğu yöneticisi Tu-yü, Çin'in ipeği uğruna Yabgu Uşilü'yü öldürmeye kalkıştı.

✓ MÖ 72: Wu-Sun Türkleri, Çin ile anlaşıp Hunlar'ı batıdan vurdular.

✓ MÖ 56: Hunlar, Çin'in kışkırtması ile doğu-batı şeklinde iki kola ayrıldılar. İktidarı yitirenler Çin'e kaçtılar.

✓ MS 48: Güney Hunları Çin ordusu ile birleşip Kuzey Hunları'na saldırdı. Kuzey-Güney çatışması Hun gücünü eritti.

✓ 317: Çin'e kaçmış ve Çin'le işbirliği durumundaki Hunlar o kadar güçlendiler ki yönetimi ele geçirdiler. Lakin hızla Çinlileştiler, eriyince de egemenlik ellerinden kaydı gitti. Büyük Türk Hakanlığı döneminde de Türk kabileleri Çin'de egemen olup Tang hanedanını yaratacaklardır. 10. yüzyılda ise Batı Türk Hakanlığı'nın etkili kollarından Çuyu kabilesi Çin'de yönetimi ele geçireceklerdir.

Bu süreçte büyük ölçüde Türk, Çinlileşmiştir.

✓ 559: Avarlar'ın da desteklediği Bulgar Türkleri'nin Kuturgur kolunun (9 Oğuz) hükümdarı Zabergan, Bizans'ı kuşattı. Bunun üzerine Bizans İmparatoru 2. Justiniaos, Bulgarlar'ın diğer kabilesi Uturgurlar'dan (30 Oğuz) yardım istedi. İki kardeş kabile birbiri ile savaşınca iyice zayıfladılar ve Bizans da kurtulmuş oldu.

✓ 581: Büyük Türk Hakanlığı'nda Şapolyo, Töremen'in yerine hakan olmak için Çin'le işbirliği yaptı ve Çin'in emrine girdi.

✓ 583: Çinli casus Chang Sun-Sheng; Hakan Şapolyo ile Apo Han'ı birbirine düşürdü. Kuzey'deki Tarduş Han da Çin'le işbirliği yaptı. Başlayan iç savaş Büyük Türk Hakanlığı'nın önce ikiye ayrılmasına sonra da çökmesine yol açtı.

✓ 589: Çin, hakanlığın kuzeydoğu hattına saldırdı. Bölge yöneticisi Cangar, Çin'e yardımcı oldu. Çin de ona hazineler vererek ayrışmayı körükledi.

✓ 630: Doğu Hakanı Kat İl Han'ın emrindeki Türk Töles kabileleri Çin'in kışkırtması ve hediyeleri yüzünden ayaklandılar. Bu süreçte hakanın ailesi bile Çin'in emrine girmişti. Çin'in emrine giren Türk beyleri yüzünden Tang ordusu, Doğu Türk Hakanlığı'nı yıktı.

✓ 646: Uygur Türkleri, Çin'le işbirliği yapıp Töles kabilelerinin isyanlarını bastırdılar.

✓ 659: Batı Türk Hakanlığı Hakanı İşbara Han, saldıran Çin ordusunu bozdu ise de Çin; yanına Uygur ve Töles Türkleri'ni alarak onu yendi, esir aldı. Çin'e götürülen İşbara Han burada serbest bırakıldı ise de halkının ihanetini hazmedemeyen İşbara Han Çin'de kederden öldü.

✓ 662: Çin'in tatlı diline kanıp, ipeğine, şarabına tamah edip oraya geçen Türkler; imparator Kao-tsung kendilerine Çin geleneğine göre davranınca öfkeleniler. Yabancılaşmayı kaldıramayan Türkler'den Uygurlar, Yüan-ko, Paye-ku, Sih-ke, Puku, Tonla gibi Töles kabileleri bir beyin kızkardeşi olan Hanşa Pi-su-tu (Bisudu)

liderliğinde isyan ettiler. İsyan bastırıldı, ama Bisudu kaçtı.

✓ Çin egemenliğine karşı isyan başlatan İltiş (Kutlug) Han; Çin’le 17 kez, Kıtaylarla 7 kez kendi halkından Oğuzlarla 5 kez savaşmak zorunda kalmıştı.

✓ Hakanlığın yeniden kuruluşu sürecinde Göktürkler (Açınalar) şu Türk halklarıyla savaştılar: Dokuz Oğuz (Uygur), Kırgız, Kurikan, Otuz Tatar, Kıtay, Tataı, Türğış, On Oklar, Az (As), Kengeres (Peçenek), Karluk, İzgil, Ediz...

✓ 734: Çin’de elçilik göreviyle bulunan bir Türk beyi; hakanlık merkezine gelip Bilge Kağan’ı zehirledi. Bu olay, Çin’in Türk devletini yıkmak için Türk egemen kesiminden kişileri kullandığını gösteren örneklerden birisidir.

Çünkü Türkler; Çin emperyalizminin Asya’yı sömürgeleştirmesi önüne bir set çekiyorlardı.

Türk halklarının sadece Doğu Asya’da değil Orta Asya’da, Batı Asya’da ve Güney Avrupa’da da komşu devletler tarafından (Bizans, Ross/Rus) kullanıldığını görüyoruz. Birbirleri ile mücadele ederek zayıflayan Türk halklarının bu bölgelerdeki egemenlikleri çökmüştür. Bu tarihlerden birkaçı şunlardır:

✓ 889: Hazarlar ve Guzar birleşerek Peçenekler’e saldırdılar ve onları yenip sürdüler.

✓ 893: Hazarlar, Grekler ve Madyarla birleşip Peçenek ve Bulgarlar’a saldırdılar.

✓ 913: Hazarlar ve Guzar’dan oluşan ordu, Peçenek Türkleri’ne saldırıp yine yendi.

✓ 950: Ruslar, Hazar Türk Hakanlığı’na saldırılarını sürdürdüler. Bu saldırılarda Peçenek Türkleri Ruslar’a yardım ettiler.

✓ 965: Ruslar (Ross), Guzar (Oğuzlar) ile birleşerek Hazar Türk Hakanlığı’na saldırdılar. Hazar devleti çöktü.

✓ 969: Ruslarla Peçenekler savaştı. Bu çatışmada da Bulgar Türkleri, Ruslar’a yardım ettiler.

✓ 985: Ruslar ile Kama Bulgarları savaştılar. Bu savaşta ise Guzlar (Oğuzlar) Ruslar'ın yanında yer aldı.

✓ 1091: Büyük Türk beyi Çakan İzmir tarafından, Peçenekler ise kuzeyden Bizans'ı kuşattılar. Bizans hükümeti, Peçenek Türklerine karşı Kuman Türkleri'ni kullandı. Kuman hanları Tugorkan ve Bonyak komutasındaki Türk kuvveti, Peçenekler'i arkadan vurarak kılıçtan geçirdiler. Enez'in 7 kilometre doğusundaki Hisarlıdağ'da yapılan bu savaş, Bizans'ın çökertilmesini engelledi.

Batı Avrasya'daki Türkler; Avarlar, Bulgarlar, Peçenekler, Kıpçaklar, Guzlar ve diğer ufak kabileler birbirlerini boğazlayarak yaşam alanlarını açmaya çalıştılar. Bunun için birbirlerine karşı ittifaklar oluşturdular. Bu amaçla kimi zaman Bizans'ın, kimi zaman Ruslar'ın yanında yer aldılar.

Batı Türk dünyasında meydana gelen bu çatışmalar, aynı şiddette doğuda da devam etti. Büyük Türk Hakanlığı'nın çökertilmesi, tamamen kardeş halkların kavgasının eseri oldu. Uygur, Kırgız, Karluk ittifakında yer alan Türk halkları daha sonra birbirlerini kılıçtan geçirdiler.

Türk halkları arasındaki savaşlar daha sonra da devam etti. Mısır-Suriye hattında bu durum açıklıkla görüldü. Memluklar'la komşu devletlerin ve daha sonra Osmanlı Devleti'nin çatışmaları gibi. Timur ile Yıldırım Bayezid'in Ankara'da vuruşmaları da dünyaya egemen olmaya çalışan Türk güçlerinin birbirini kırmasıdır.

Osmanlı Devleti ile (Fatih) Akkoyunlu (Uzun Hasan) çatışması da böyledir. 1514 yılında Çaldıran Ovası'nda Osmanlı Türkleri ile Safevi Türkleri arasındaki savaş da cihana sığmayan Türk gücünün birbirini kırmasıdır. Bu çatışma; kuzeyde oluşacak Safevi devletinin baskısını emen bir süreç yarattı ve Rusların güçlenmesine yol açtı.

Yukarıdaki bilgileri özetlersek:

✓ Türk yönetici kesimi, toplumu mutlu edecek yolları yitirdiğinde kurtuluşu, yabancı devletlere benzemekte aramıştır; toplum

da bunları taklit etmiştir

21. yüzyıl başında Türkiye Cumhuriyeti de böyle bir durumla karşı karşıyadır: Büyük devlet, kabilelerin (Kürt vb...) ayrışma hakkı istemesiyle parçalanma dönemine sokulmuştur.

Bugünkü Türkiye'nin konumu ile 7. yüzyılın başlarındaki Büyük Türk Hakanlığı'nın durumu birbirine son derece benzemektedir. O dönemde Çin kültürüne, Çin'in zenginliğine, Çin'in olmayacak vaatlerine kanan Türkler; kendi devletlerini bile bile yıkmışlardır.

Bugün de Türkiye'de yaratıcılığını yitiren, sorunlara çözüm üretmeyen siyasal-ekonomik egemen kesim, kurtuluşu yeni Çin'de yani AB'de görmektedir. Türk halkının bir bölümü de bu hayali satanların peşinden koşmakta, oyu ile bunları desteklemektedir.

✓ Türkler'de millî kimliğini ilk terk edenler; devletin yöneticileri oluyor. Bu da halkla yönetim arasında ayrışmaya, sonra da çatışmaya yol açıyor. Süreç vara vara devletin çöküşüne varıyor. Devlet-halk çatışmasından Türkiye Cumhuriyeti de etkilenmektedir ve bugün bu süreci ya AB'cileşerek ya da ümmetçileşerek parça parça yaşamaktayız.

✓ Dirençli bir millet olmasına karşın Türkler Doğu – Güneydoğu Avrupa coğrafyasında asimilasyona da uğradılar. Özellikle Hristiyanlığın etkisi ile iki büyük Türk halkı, eridi, gitti. Bunlardan birincisini Kumanlar oluşturmaktadır. Genelde Macarlarla eşleştirilen bu Türk halkı, Hristiyan olduktan sonra Macarlaşmıştır. Kalan Kumanlar da Ruslar ile yüzyıllara dayanan ilişkilerinden dolayı onların arasında erimişlerdir. Prof Gumilev diyor ki: "Vladimir Monomah tarafından bozguna uğratılan Polovesler, Rus knaz-larıyla dostluk kurmanın yollarını arıyorlar; kabileler halinde Hristiyanlığa geçiyorlar; o sıralar birçok rakip sultanlığa bölünmüş olan İslam dünyasının temsilcisi Selçuklular'ın saldırılarını püskürtüyorlardı (Eski Ruslar ve Büyük Bozkır Halkları, I, s. 391).

Bu Hristiyanlaşma ve peşinden gelen Slavlaşma; Bulgar Türkle-

ri'nin Balkan kolunun da kaçınılmaz kaderi olarak daha önce başlamış bulunuyordu. Bugün komşumuz olan Bulgarlar, hakiki Türk halklarının başında gelenlerdendir. Ne acıdır ki Bulgaristan halkı, şimdi Türk düşmanlığını bayrak edinmiş bulunuyor. Bulgarlardan küçük gruplar Kırım'da Kırım Tatarları adıyla anılmakta ve Başkurt Türkleri arasında da bunlardan bulunmaktadır.

✓ Hristiyanlık, Türk halklarının millî kimliklerinin yitmesine yol açarken İslam dini Türkler üzerinde eritici bir etki yapamadı. Türk halkı, eski inancını, bir biçimde İslam dinine ekleyerek, İslam'ı kendi geleneğine göre yorumlayarak kimlik değiştirme zorunluluğuna girmedir.

Bunda temel etken şu olsa gerektir: Türk halklarının yağma seferleri ile İslam devletlerinin cihat hareketi birbirine çok benziyordu. Türkler, İslam dinine geçince bölge devletlerini yağmalama eylemlerine dinsel bir gerekçe de bulmuş oldular. Gaza ve cihat hareketi; kutsal bir eylem olarak, apayrı bir coşku yaratarak malmülk-köle-cariye elde etme dürtüsünü pekiştiriyordu. Böyle olunca Türk halklarının millî kimliklerinden kopmalarına gerek kalmıyordu. Günümüzde Türk dünyasının çok büyük bölümünün Müslüman olmasının sebeplerinden biri de budur.

TÜRKLERİN YAŞADIKLARI BÖLGELER, ETNİK YAPILARI VE NÜFUSLARI

Kazanlı Prof. Mirfatih Z. Zekiyev'in *Türkler'in ve Tatarlar'ın Kökeni* adlı eserinde bugünkü Türk dünyasını oluşturan etnik gruplar, bunların bulunduğu ülkeler ve yaklaşık nüfusları aşağıdaki tabloda veriliyor:

KIPÇAK GRUBU			
No	Adı	Ülkesi	Nüfusu
1	Başkurtlar	BDT (SSCB)	1.449.657
		BDT	6.678.760
		Çin	4.873
		Türkiye	10.000
2	Tatarlar (Bulgar-Tatarlar)	Finlandiya	900
		Diğerleri	800
KIPÇAK-NOGAY ALT GRUBU			
No	Adı	Ülkesi	Nüfusu
3	Kazaklar	BDT	8.135.813
		Çin	1.111.718
		Afganistan	5.000
		Moğolistan	73.000
4	Karakalpaklar	BDT	423.520
		Afganistan	4.000
5	Nogaylar	BDT	75.181
6	Karaimler	BDT	2.608
7	Karaçaylar	BDT	155.936
8	Karaçay – Balkarlar (Aynı dili konuşuyorlar)	BDT	241.062

9	Kırım Tatarları	BDT	271.715
		Türkiye	4.000.000
10	Kumıklar	BDT	281.933
11	Kırımçaklar	BDT	1.400
KIPÇAK-KIRGIZ ALT GURUBU			
No	Adı	Ülkesi	Nüfusu
12	Kırgızlar	BDT	2.528.945
		Çin	141.549
		Afganistan	46.000
13	Altaylılar (Altay-kiji)	BDT	70.777
OĞUZ GURUBU			
No	Adı	Ülkesi	Nüfusu
14	Türkler	Türkiye	5.000.000
		Almanya	1.500.000
		Bulgaristan	1.200.000
		BDT	207.512
		Kıbrıs	150.000
		Yugoslavya	120.000
		Romanya	50.000
15	Kırım Tatarları	Romanya	50.000
16	Azerbaycanlılar	BDT	6.770.403
		İran	7.000.000
17	Kacarlar	İran	37.000
18	Kaşgaylar (Azeri)	İran	6.000.000
19	Şahsevenler	İran	300.000
20	Türkmenler (Türkmen – Türkpen)	BDT	2.728.965
		İran	590.000
		Afganistan	330.000
		Arap Ülkeleri	243.000
21	Karadağlılar	İran	25.000
22	Karapapaklar	Türkiye	100.000
23	Kaşgaylar	İran	720.000

24	Baharlı, Eynan, Nefer, Horasanlı, Bıçakçı, Timurtaşlı, Gudavlı, Karaylı, Karagözlü, Kangurlu vd.	Doğu İran	380.000
25	Afşar (Ön Türkmen)	Afganistan - İran	700.000
26	Halacılar	İran	25.000
27	Gagauzlar	BDT	197.768
28	Urumlar (Kuzey Azakya)	BDT	?

OĞUZ – UYGUR ALT GURUBU

No	Adı	Ülkesi	Nüfusu
29	Tuvınlar (Tuba – Tuva)	BDT	206.629
30	Tofalar	BDT	731
31	Hakas(Haas)lar	BDT	80.321
32	Uranhaylar	Moğolistan	30.000
33	Şorlar	BDT	16.652
34	Hotanlılar	Moğolistan	4.000
35	Çulım Tatarları (Çulım Türkleri)	BDT	?

KARLUK GURUBU

No	Adı	Ülkesi	Nüfusu
36	Özbekler	BDT	16.697.815
		Çin	14.502
		Afganistan	1.390.000
37	Uygurlar	Çin	7.214.331
		BDT	262.643
38	Salarlar	Çin	87.697
39	Sarı Uygurlar	Çin	12.298
40	Çuvaşlar (Yakut Gurubu)	BDT	1.842.346
41	Dolganlar	BDT	8.000
42	Yakut(Saka)lar	BDT	381.922
TOPLAM			132.804.576

Yukarıdaki tablo, 1989-1990 yılları en son tarih alınarak çıkarılmıştır. Bu dönemdeki Türk nüfusunun 148 milyonu bulunduğunu gösteren başka tablolar da görülmektedir (s. 22).

Bugünkü rakamlarla, bu tablodaki rakamlar da uyuşmamaktadır.

Türkiye'deki Türk nüfusun toplamı, 2006 yılı itibariyle 55 milyonu geçmektedir. Orta Asya'da Türkiye'nin dışında; BDT içinde gösterilen bu devletlerden Azerbaycan 8,5 milyon, Türkmenistan 6 milyon, Kazakistan 15 milyon, Özbekistan 26 milyon, Kırgızistan 5,5 milyon nüfusa sahiptir. Kazakistan'da üçte bir oranında Rus bulunmaktadır.

Yine İran'daki Azeri nüfus 30 milyon olarak hesaplanmaktadır. Bu nüfusa Avrupa ülkelerine dağılmış bulunan 5 milyon dolayındaki Türk nüfusu da eklemek gerekiyor. Yunanistan ve Bulgaristan'daki Türk kökenli insanlar da Türk dünyasının doğal parçalarıdır.

Doğu Türkistan'daki (Çin yönetimindeki) Türk nüfusun resmi rakamların en az üç katı olduğu bağımsız kaynaklarda yer almaktadır. Bunlara, Rusya Federasyonu içindeki nüfusun az gösterildiği gerçeğini de eklediğimizde, dünyadaki Türk nüfusun şu an 200 milyona yaklaştığını söyleyebiliriz.

Bu nüfusu oluşturan Türklerin bir bölümü bağımsız devletler durumundadır. Bazı Türkler, özerk devlet halinde yaşamaktadır. Bir bölüm Türk ise Türk olmayan devletlerde azınlık olarak varlığını sürdürmektedir. Bunların bir listesi de şöyle yapılmıştır:

1-Türkiye Türkleri, 2-Balkan Türkleri, 3-Gagavuz (Gökoğuz) Türkleri, 4-Kazaklar, 5-Özbekler, 6-Kırgızlar, 7-Türkmenler, 8-Karakalpaklar, 9-Uygurlar, 10-Sarı Uygurlar ve Salarlar, 11- Tatarlar, 12-Çuvaşlar, 13-Başkurtlar, 14-Kırımçaklar, 15-Meshet (Ahıska) Türkleri, 16-Azerbaycan Türkleri, 17- Dağıstan Türkleri, 18-Kumruklar, 19-Karaçaylar, 20-Balkarlar (Malkarlar), 21- Nogaylar,

22-Stavropol Türkleri, 23- Saha (Yakut) Türkleri, 24- Altay Türkleri, 25-Hakaslar, 26- Tuva Türkleri, 27- Tobol Tatarları, 28-Barabalar, 29-Şorlar, 30- Çulım Türkleri, 31-Kumandı Türkleri, 32-Kandak Türkleri, 33-Karagas Türkleri, 34-Uranhay Türkleri, 35Irak Türkleri, 36-Suriye Türkleri, 37-Kıbrıs Türkleri, 38-Kaşgarlar, 39- Hamse Türkmenleri, 40-Karay Türkleri, 41-Kırım Türkleri, 42Avrupa'daki işçi Türkler (Dış Türkler, s. 31).

Ruslar 16. yüzyılın ortalarından başlayarak Batı Türk dünyasının kuzey kesimini egemenliğine almış, daha sonra kuzeydoğuya doğru uzanarak Türk coğrafyasında sömürge oluşturmuştur. Buna bağlı olarak, Rus emperyalizmi; Türkler arasında ortak bir kimlik oluşumunu önlemek için Türkler'in kabilelere bölünerek adlandırılması yoluna gitmişlerdir. Tek etnik ad (Türk) yerine bölgesel etnik adlar öne çıkartılmıştır. Böyle olunca tek milletin çocukları; kendilerini Kırgız, Kazak, Özbek, Tatar, Çuvaş, Yakut, Başkurt, Salar-Uygur vb... diye adlandırma yoluna gitmişlerdir. Bugün bile Bağımsız Devletler topluluğu içindeki 5 bağımsız Türk devleti; kendilerini Türk kimliği ile değil de Kazak, Özbek vb... kimliği ile görmektedirler. Ruslaştırmanın eseri olan bu etnik görüş; aydınlar tarafından dışlansa da bu 5 devletteki büyük çoğunluk millî kimliğinin daha farkına varmış sayılamaz.

Bugün sadece Rusya değil; dünyanın diğer emperyalist devletleri de 5 bağımsız Türk devletini Türk göstermemek için her türlü ideolojik, siyasi yozlaştırmayı Ruslar kuvvetinde sürdürmektedirler. Çünkü dünya enerji bölgesinin üzerinde oturan Türkler; bir kimlik çevresinde birleştiklerinde onlara hiçbir gücün karşı koyması mümkün olmayacaktır.

İşte bu nedenledir ki, Türk kimliği gelişmiş emperyalist devletler tarafından ortak bir kampanya ile kötülenmekte, bu yolla Türk devletlerinin ve halklarının bir araya gelmesi engellenmektedir.

Bu küresel oyuna, Türkiye içinden işbirlikçi aktörler de eklene-

rek 21. yüzyılın Türk milletinin yeniden doğuş yüzyılı olması önlenmeye çalışılmaktadır.

Türk Kimliğine Giren Etnik Yapılar

Prof. Zekiye, “Türk Etnoniminin Fonetik Varyantları ve Sementikası” başlığı altında şu bilgileri veriyor:

“Doğulu, güneyli ve güneybatılı Türkler, bu etnonimi, ‘Türk’; sıfat halinde ise ‘Türki’ şeklinde kullanırlar. İdil-Ural boyu Türkleri, yani Tatarlar ve Başkirlerde ‘Türk’, sıfat halinde ise ‘Türki’ olarak söylerler.

Muhtemelen Tatarcanın etkisiyle Rusçada ilk önceleri kelimenin fonetik varyantı olarak ‘Tork’, sıfat şeklinde ise ‘Torçeskiy’ kullanılıyordu. Fakat Moğol-Tatar fetihlerinden sonra Rus kaynaklarında Türk halklarının (bazen de tüm doğulu halkların) adı Tatarlar; sıfat hali ise Tatarskiy şeklinde geçmektedir. 19. yüzyılda ise Türk halkları Türk-Tatarlar; Turctsk-Tatarskiye şekliyle yazılmaya başlanmıştır.

20. yüzyılın başlarına gelindiğinde eski İdil boyu Bulgarları ve Kırım Türkleri (Taurar, yani Tauerler –dağlılar-)nın arkasından Türk halklarını tanımlamak için Rusçada Tatar etnonimi daha genişçe kullanılmaya başlanınca, Türk ve Türetsky kelimeleri kullanıma girdi. Ancak 1923’te A. N. Samoyloviç, mevcut Türk ve bunun sıfat şekli Türetskiyy’nin, Türkler söz konusu olduğunda; Türk ve Türkskiy kelimelerinin ise tüm Türk halklarından söz edildiğinde kullanılması önerisini getirdi.

(.....)

BİRİNCİ GRUBU, 6. 7. yüzyıllarda oluşan ve doğrudan doğruya bu adı kullanan Türk halkları, yani Birinci ve İkinci Türk Hakanlıkları ve aynı zamanda bu hakanlıkların tüm sakinleri arasında Türk adını genel etnonim olarak kullananlar oluşturmaktadır.

İKİNCİ GRUBU; birçoğu doğrudan Türk adını kullanmamakla birlikte, bugünkü Türk dilli halkların tamamı oluşturmaktadır. Bu halklar şunlardır: Başkirler (Başkurtlar), Tatarlar (Bulgar Tatarları, Kırım Tatarları, Dobruca Tatarları), Nagaybaklar, Kazaklar, Karakalpaklar, Nogaylar, Karaimler, Karaçay-Balkarlar, Kumıklar, Kırımçaklar, Altaylılar, Azerbaycanlılar, Kacarlar, Şahsevenler, Karadağlılar, Karapapaklar, Kaşkaylar, Afşarlar, Halaclar, Gagauzlar, Urumçiler, Tuvalılar, Tofalar, Şorlar, Hakaslar, Çulım Tatarları, Özbekler, Uygurlar, Salarlar, Sarı Uygurlar, Çuvaşlar, Yakutlar (Sakalar), Dolganlar, vd.

ÜÇÜNCÜ GRUBU, Kaşgarlı Mahmud'un Divan-ı Lügat-it Türk adlı eserinde Türk olarak gösterdiği Türkçe konuşan kabileleri şu halklar oluşturmaktadır: Afşar, Aramut, Argu, Ava, Basmıl, Başgirt, Ayat, Bayundur, Beçenek, Bulak, Bulgar, Bügdüz, Çarukluğ, Çiğil, Çomal, Çivaldar, Eymür, Halaç, Hozar, Hitay, İğrak, Karluk, Kar Yağma, Kay, Kayıg, Kençek, Kıfçak, Kınık, Kırgız, Kuçet, Ograk, Oğuz (Uguz), Salgur, Sogdak, Suvar, Tkat, Tatar, Tavgaç, Tengut, Tohsi, Tutırğa, Tüger, Türk, Türkmen, Ugrak, Uygur, Üregir, Yabaku, Yağma, Yasmıl, Yava, Yazgır, Yemek, Yıva, Yüregir.

Adları verilen bu Türk kabilelerinden bazıları, kendilerine özgü etnik adlarını korumuş, bazıları ise adlarını yitirerek diğer Türk kabile ve halkların bünyesine karışmışlardır.

DÖRDÜNCÜ GRUBU, Kaşgarlı Mahmud'un listesine girmeyen ama Türk hakanlıklarının yıkılışından sonra varlıklarını sürdürerek şu veya bu biçimde tarihe geçmekle birlikte sahip oldukları etnik adlarıyla bağımsız kabileler olarak günümüze kadar yetip gelemeyen, bilinen Türk dilli kabile ve halklar oluşturmaktadır. Bunları şu şekilde sayabiliriz: Altay-kiji, Az-kişi, Akkoyunlu, Barabalı, Baylar, Biler, Biger, Barsil, Basmıl, Berendi, Berenjer, Bersulı, Burtas, Bucak Tatarları, Gacar, Gayni, Çitak, İştek, Kavar, Kaysak, Karagas,

Karadağlı, Kara Koyunlu, Kara Kırgız, Karaman, Kara Tatar, Kara Nogay, Kara Hazar, Kimek, Kovuy, Koybal, Kutrigur, Kömeş Bolgar, Kuirk, Kubandı, Kuyruk, Kutrigur, Kitay, Lugar, Macar (Maşar, Macgar), Mayma-kiji, Mangot, Saralmin, Sarasin, sarman, Sart, Sarisen, Selçuklu, Suas, Suaslamari, Tarılı, Taulas, Toguz Tatar, Tuba-kiji, Türgeş, Unnugundur, Halac, Çitak, Çu-kiji, Şor-kiji, Yurmatı, Yazgır, Yazok, Yasır vd...

(Not: Kiji, kişi demek olup, Altay-kiji: Altay insanı, Altaylı anlamına gelir.RZ)

BEŞİNCİ GRUBU, Türk etnonimi yaygınlık kazanmadan çok önceleri yaşayan ve Türk kelimesinin bazı fonetik varyantları da dahil olmak üzere farklı adlar taşıyan Türk dilli kabile ve halklar oluşturmaktadır. Yani pek çok Türk dilli halkların genel adı olmadan önce, Türk etnonimi oluşmuş ve 6. yüzyıldan çok önceleri kullanılmıştır.

Türklerden önce var olan Türk dilli halklar ve kabileler listesine şunlar girmektedir: Abdel (Eftalit/Akhun), Avar (Aors), Agadir (Agathirs)/Akatir (Agaçır, Aga çeri/Agaç eri), Argippaie, As (Az/Yas/Aş/İş/Uz), Alan, Ablan, Angareyon (Kangar), Apasiak, Apaktark, Arimasp, Essen, Bard (Part>Parth), Bi/Pi/Pei/Bey/Bek, Bun-Türk, Gelon (Yılan), Hun, Dagarma (Dagar/Tagar), Dai, Cucen (Susün), İirk (İyi erkek>İyi erk), İşguza, Kengeras, Kanguy, Kaspi, Katiar, Kusan (Kuşan/Kasan/Kazan, Kyuşe, Kimmer, Koman, Kuirk, Kunaksalan, Ku-kiji, Kuerik, Massaget, Men (Min), Onogur, Paralat, Roksolon, Sa, Sarmat, Saga, Sagadar, Sagay, Sak (Saka), Sakha, Sakalibe (Saklab), Syenbi (Syunbi), Sindi, Skide (Rusça Skif, Türkçe İskit, Batı İskitleri), Skolat, Soğdlar (Suğdak, Soğdak), Suar, Sümer, Seu, Tabgaç, Taur (Tohar, Tagar, Dagar, Dagarma), Tissaget, Tohar, Trak (Rusça Frakiets), Traspa, Troya, Tursaka Ud (As),Unu, Usun, Thessaget, Hunugur (Honogur/Onogur), Eopatı, Etrüsk vd... (s. 15-17)"

TÜRK DİLİ

<i>Türkçe</i>	<i>Moğolca</i>	<i>Tunguzca</i>	<i>Mançuca</i>	<i>Fince</i>
Men (ben)	bi	bi	bi	mine
Sen	çi	şi	si	sine

Tarihte Türk kimliğini belirleyen en önemli ölçü olan Türkçe, kaynak bakımından dünya dilleri içinde Ural-Altay dil kümesine girer. Doğu Asya'dan Kuzey Avrupa'ya uzanan coğrafyada Ural-Altay dil ailesine şu diller girer: 1-Türk-Tatar, 2-Moğol-Mançu, 3-Samoyet, 4- Tunguz, 5- Karadeniz-Hazar, 6- Fin-Ugor...

Finli bilgin Castren, 1850 yılında, Helsinki'de Altay dilleri arasındaki yakınlığı kişi zamirleri üzerinden şöyle göstermiştir:

Ural Dillerine 1-Fince (Lapça, Batı Fince, Doğu Fince,), 2-Ugorca (Macarca, Ob Ugorcası), 3-Samoyetçe girer.

Altay dillerinde ise şu aileler bulunur: 1-Türkçe, 2-Moğolca, 3-Mançu Tunguzca, 4- Japonca, 5-Korece...

Türkçe, biçim bakımından ise “bağlantılı diller” grubundadır. Bu kümede Moğolca ve Mançuca gibi Altay dilleri ile küçük ayrılıklarla Japonca, Fince, Macarca, Samoyetçe gibi Ural dilleri ile bazı Afrika dilleri bulunur. Kızılderili dilleri ile Eskimoca ve Gürcüce de bu öbeğe girer. Türkçe, biçimi son derece sağlam olan bir dil kabul edilmiştir. (Ayrıntılar için bak: Fuat Bozkurt, *Türklerin Dili*, s. 38 vd...) Yukarıdaki özet bilgiler bile bizim Türk tarihi ile ilgili olarak verdiğimiz bilgilerin gerçek bir temele oturduğunu gösteriyor. Bu bilgilerin ayrıntısı da söz konusu gerçekliği ispatlıyor.

Ayrıca; insanlığın en eski kültürü sayılan Sümer kültürünü yaratanların da Türk kökenli olduklarını dil verileri ortaya koyuyor. Fritiz Sommel, yaptığı incelemelerden sonra Sümerceyi Altay dili saymıştır. Bu bilgin 200 kadar Sümerce sözcüğü incelemiş ve Türkçe ile karşılaştırmıştır. Bu benzer sözcüklerden bazıları şunlardır:

Sümerce	Eski Türkçe
Ai	Ay "ay"
Dingir	Tengir "Tanrı"
Ab	Eb "ev"
Dağ	Tag "Dağ"
Gus	Üç "Üç"
Agar	Ekin "Ekin" (Age, s.45-46)

Cümle yapıları benzeşen Türkçe ile Korece ve Japonca arasındaki sözcük benzerliğini de ortaya koyan birçok kelime tespit edilmiştir.

Türkçenin Evreleri

1-Altay Çağı: Bu dönemde Türkçe, Moğolca ve öbür akraba dillerle birlikte Ana Altayca içindedir. Zaman olarak geçmişi milattan binlerce yıl eskilere gider, karanlık dönemlere uzanır.

2-En eski Türkçe çağı: Ana Altaycadan ayrılma dönemini anlatır. Sümerce ile bazı akraba dillerin oluştuğu dönemdir.

3-İlk Türkçe Çağı: Türk kimlikleri kesin olan halkların dilidir: Peçenek, Hun, Açına, Avar, Bulgar, Hazar, Sabir gibi halkların dileridir. Türkçe, bu dönemde doğu ve batı olmak üzere iki ana kümeye ayrılmaya başlamıştır.

4-Eski Türkçe Çağı: Tukie, Uygur, Kırgız gibi halkların yazılarıyla ortaya çıktıkları süreci kapsar. Orhon-Yenisey yazıtları, Uygurca metinler bu dönemi anlatır.

5-Orta Türkçe Çağı: Türklerin İslamiyeti seçme sürecini de kapsayan bu dönemde Türkçe 3 ana bölgeyi kapsayan 3 kola ayrılmıştır: a-Doğu Türkçesi, b-Kıpçak Türkçesi (kuzey), 3-Batı Türkçesi.

Bu dönemde Türkçe özgün ve ciddi yazılı eserlerini vermeye başlamıştır.

6-Yeni Türkçe Çağı: Türkçenin 16. -20. yüzyıllarını kapsar. Orta Türkçe çağı ile sıkı bağlantı içindedir. Osmanlı, Azeri, Başkurt, Türkmen, Çağatay, Özbek dilleri bu çağı temsil eder.

7-Çağdaş Türkçe Çağı: Bugün yaşayan Türk dillerinin, hatta lehçelerinin bağımsız yazı dilleri haline geldiği dönemi anlatır (Age, s. 48-49). Türkçe oldukça farklılaştığı için diller arasında anlaşma ve ortak yazım çok zor hale gelmiştir. Bu yüzden ortak Türk yazı dili yaratmak düşüncesi Türk dünyası aydınları arasında tartışılmaktadır.

Çağcıl Türk Dilleri

1-Türkiye Türkçesi: Türkiye’de kullanılan Türkçe...

2-Gagavuzca: Çoğunluğu Moldovya Cumhuriyeti’nin güney kesiminde oturan Gagavuz Türkleri’nin dili. Güneybatı Türkçesi denilen Oğuz dillerinin farklılaşmış bir biçimidir.

3-Balkan Türkçesi: Hun-Avar-Kuman kalıntıları ile Anadolu’dan bu bölgeye göç eden Oğuz boylarının konuştuğu Türkçe...

Kuzeydoğu Bulgaristan’daki Gacallar ve Edirne dolaylarındaki Sırguçlar da farklı dil özelliği göstermektedirler.

4-Azerice: Bugün Azerbaycan’da ve Kuzey İran’da bulunan Azerilerin dili. Azeri yazarlar; Anadolu Türkçesine yakın özellikler taşıyan Azerice ile Türk dilinine seçkin eserler kazandırmışlardır.

5- Horasanca: İran ve Türkmenistan hattında 1 milyon dolayındaki Türk’ün kullandığı dildir.

6-Türkmençe: Bugünkü Türkmenistan merkezli Türklerin dilidir. Doğu-Batı türkçesi arasında orta yerde bulunur.

7-Salarca: Kukunor (Köknar) Gölü'nün güneydoğusunda, Sinhay ilinin dağlık bölgelerinde oturan Salur Türklerinin dili.

8-Özbekçe: Özbek Türklerinin konuştuğu iyi işlenmiş ve gelişmiş bir Türk dilidir. Karluk, Oğuz, Kıpçak Türklerinden oluşan Özbekler dili de bu çevrelerin etkisini taşır.

9-Yeni Uygurca: Çin'in Sin-Kiang eyaletinde yaşayan Uygurların dili.

10-Sarı Uygurların dili: Bunlar, Doğu Türkistan'ın doğusunda Kansu'nun güneye doğru uzanan bozkırlarında ve dağlarında yaşarlar.

11-Kazakça: Kazak Türklerinin dili, Türkçenin Kıpçakça ailesine girmektedir.

12-Karakalpakça: Özerk Karakalpak Cumhuriyeti'nde Karakalpak Türklerinin dilidir.

13-Kırgızca: Kırgızistan'da ve Rusya sınırlarında yaşayan Kırgız Türklerinin dilidir.

14-Tatarca: Tataristan'da, Kırım'da, Batı Sibiry'a'da ve Çin Seddi yakınlarında yaşayan Tatarlar'ın dilidir.

15-Başkurtça: İdil (İtil/Volga) boylarında yaşayan Başkurt Türklerinin dilidir.

16-Karayca: İbrani (Musevi) dinini benimsemiş Hazar Türklerinin kalıntıları olan Karaimlerin dilidir.

17-Nogayca: Karaçay-Çerkez yönetiminin Stavropol bölgesinde ve Astrahan ile Krasnodor bölgesindeki Nogayların dilidir.

18-Karaçay-Balkarca: Özerk Karaçay-Çerkez bölgesinin kuzeyindeki Karaçay ve Balkarların dilidir. Kıpçak dil ailesine giren bu dilin eskiden Bolgarcaya bağlandığını veriler ortaya koymaktadır.

19-Kumrukça: Özerk Dağıstan Cumhuriyeti'nde yaşayan Kumruklar'ın dilidir.

20-Tuvınca: Moğol Cumhuriyeti'nin kuzeybatısındaki Tuvın Cumhuriyeti'nde yaşayan Tuvın Türklerinin dilidir.

21-Hakasça: Yenisey Irmağı'nın orta kesiminde ve bu ırmağın kollarından Abakan ve Çulum'un yukarı akımlarında oturan Hakas Türkleri'nin dilidir. Bunların yüzde 90'ı Özerk Hakas Cumhuriyeti'nde bulunurlar. Bu bölgelerde Kaçlar, Koyballar, Kızıllar, Beltirler, Sagaylar, Çulumlar da bulunurlar ve lehçe oluştururlar.

22-Altayca: Rusya'daki özerk Gorno Altay bölgesindeki dağlı Altay Türklerinin dili. Bu Türkler, dışa kapalı bir yaşam sürdürmekte olup şaman inancındadırlar. Buradaki Türk boyları olarak Altay Kijiler, Televütler, Telengitler, Tubalar, Kumandılar, Lebetler sayılabilir.

23-Karagasça: Güney Sibirya halkları içinde en doğuda oturan Karagasların dilidir. Burası, Oka, Uda, Biryusa ve Kan ırmakları arasına düşer. Ren geyiği kültürünün başladığı yerdir.

24-Şorca: Doğu Sibirya'daki Kuzey Altay ile Kuznetskiy Altay toprakları ve Hakas yörelerinde yaşayan Şorlar'ın dilidir.

25-Barabaca: Novosibirik ilinde, İrtiş ve Onı ırmakları arasındaki Baraba düzlüklerinde oturan Barabalar'ın dilidir.

26-Halaçça: Tahran'ın 100 kilometre kadar güneyine düşen Kum ve Arak kentlerinde yaşayan Halaç Türkleri'nin dilidir.

27-Yakutça: Rusya'nın kuzeydoğusunda yer alan özerk Yakut Cumhuriyeti'nde yaşayan Yakut Türklerinin dilidir. Eski Türkçenin etki alanını saptamada Yakutça bilim dünyasına önemli veriler sunmuştur.

28-Çuvaşça: Rusya'daki özerk Çuvaşeli Cumhuriyeti'nde ve Tataristan, Başkurdistan gibi diğer cumhuriyetlerde yaşayan Çuvaş Türklerinin dilidir. Bunların köken olarak Bulgar Türkleri'nin üçüncü kolu olduğunu ve İslam'a girmemek için yer değiştirdiklerini bilmekteyiz.

(Bu bölümün ayrıntıları için bak: *Türklerin Dili*, s. 177 vd...)

ANAYURT: İTİL-URAL

Türk kimliğinin Moğolistan çevresi ile sınırlı olmadığını gösteren yeni araştırmalar, bulgular bilim dünyasında hızla çoğalmaktadır. Son araştırmalar; Türk milletinin ata yurtlarından birisinin Batı'da olduğunu göstermektedir. Bu bölge Volga-Ural hattıdır. İtil-Ural hattının Türk milletinin eski atayurtlarından birisi olduğunu Prof.

M. F. Zekiyev şöyle anlatmaktadır:

"Son yıllarda, Türklerin anayurdunu İdil (İtil)-Ural civarına yerleştiren ciddi araştırmalar yayınlanmıştır. K. T. Laypanov ve İ. M. Miziyev, *'Türk Halklarının Kökenleri'* (Selenge Yayınları'ndan çıkmıştır.) adlı çalışmalarında, sadece lengüistik verileri değil aynı zamanda arkeolojik ve etnolojik malzemeleri de inceleyerek Türklerin tarih, etnografya, etnik, kültür açısından şu özelliklere sahip bulundukları hükmüne ulaşmaktadır. 1-Kurgan töreni, 2-Araba üzerinde taşınan kütükten hazırlanmış oyma mezarlar içinde defin, 3-Mezarda cesedin altına keçe veya kamış altlık serilmesi, 4-Yemek olarak ölünün yanına kurban edilmiş at ya da koyunların konulması, 5-Hareket halinde carvacı hayat, 6- Yiyecek olarak at eti ve içecek olarak da kımız tüketimi, 7-Keçe yurt (çadır).

Onlara göre bu etnolojik öğeler, ağaç mezar Andronova ve oyma mezar kültürüne İskit kabilelerine kadar dayanmaktadır. Laypanov ve Miziyev, ahşap mezar veya kurgan kültürünü proto-Türk kabilelerinin etnokültürel özelliklerinin ön oluşum devresi olarak kabul etmektedirler. Bu kabilelerin en eski tarihi, kurgan

kültürünün ortaya çıkışıyla birlikte başlar.

‘O zamanlardan itibaren, -diye yazmakta Laypanov ve Miziyev-onların ekonomi, kültür ve dillerinin bütünüyle ortak ortak özellikler içerdiğini söyleyebiliriz.

Tüm bunlar; Türk kabilelerinin en eski ata yurdunun İdil-Ural bölgesi olduğu biçimindeki görüşü tekrar gözden geçirmemize imkan tanımaktadır. Çünkü MÖ 4. bin yılda orada ilk kurganlar ortaya çıktığı halde, arkeologlar, Altaylar’da hem bronz çağına hem de neolitik devre ait Türk halklarının eski etnokültürel özelliklerine rastlayamamışlardır.

Türklerin ata yurdu konusunda Polonyalı Türkolog A. Zayonçkavsky, Rus araştırmacı Z. M. Yampolsky, antropolog V. P. Alekseyev, Azerbaycanlı dilbilimci M. Ş. Şiraliyev, arkeolog E. B. Vadetskaya, Kazak araştırmacı yazar Olcas Süleymanov da benzer görüşleri ileri sürmektedirler.

Bu söylediklerimize ilaveten, henüz 1912-14 yıllarında Macar Türkolog G. Nemeth’in Türklerin oluşum bölgesinin Merkezi ve Orta Asya değil Doğu Avrupa olduğu şeklinde bir görüş ileri sürdüğünü de ekleyebiliriz (*Türklerin ve Tatarların Kökeni*, s. 50-51).’’

“Azerbaycanlı bilim adamları, en eski Türkleri (Subarlar, Gaşgaylar, Turuklar, Kangarlar, Kumanlar, Sahalar vs.) Ön Asya’ya da yerleştirmektedirler (age, s. 50)”

Türklerin atayurdu olarak İtil-Ural bölgesinin gösterilmesi; bu bölgenin MÖ 4.-3. bin yıllarda Türk ata yurdu kabul edilmesi, Altaylar’dan daha önce Türk varlığının Avrupa ve Ön Asya’ya indiğini göstermektedir. Zaten, başka bir Sovyet araştırmacısı Kuzeyev, İtil-Ural Türkleri üzerine yaptığı çalışmada bu bölgenin yoğun Türk kimliğini ortaya koymaktadır.

Laypanov-Miziyev ikilisinin en eski Türklerle ilgili olarak ortaya koyduğu bulgulardan araba üzerinden taşınan kütük mezar; araba üzerindeki Hun evinin öncülü sayılabilir. Keçe yurt (çadır) da sivil

ve askeri Türk hayatının temel olgusudur.

Ayrıca, ölünün yanına yiyecek konulması; Anadolu'daki Ağaçerilerin kolu olan Tahtacı Türkmenler arasında yaşamaktadır ki, bu bulguya bugün bile Kuzey Ege köylerinden Tahtakuşlar'da ve diğer Alevi köylerinde rastlamak mümkündür.

Türk ata yurdunun İtil-Ural bölgesi olduğu tezi, Türk milletinin tarihini bilinenden çok daha eskilere götüren bir varsayımdır.

Halbuki geleneksel tarihçilik; Türkleri sadece "göçebelik yapan, mongoloid, Hunlar zamanında batıya gelen ve büyük halk göçlerine yol açan, daha önce Avrupa'da bulunmayan; göçebe olmayanlara Türkçeyi öğrettikten sonra tarihten silinen" bir halk gibi anlatmaktadır (age, s. 54). Bu bakış açısı Prof Gumilev'de de karşımıza çıkmaktadır.

Günümüzde Türk dilinin kullanıldığı bölgeleri hatırlatalım: İtil-Ural bölgeleri, Kırım, Kafkasya, Balkan Yarımadası'nın bir bölümü, Küçük Asya (Türkiye) Ön Asya'nın bazı kısımları, Orta Asya (Batı ve Doğu Türkistan), Kazakistan, Batı Sibirya, Doğu Sibirya, Baykal Gölü çevreleri.

Geleneksel tarihçiler, Türklerin bulunduğu bölgelerin büyük bölümünde en eskiden İndo-İrani ve İndo-Avrupai kavimlerin yaşadığını ileri sürüp buraların daha sonra gelen göçebe Türkler tarafından Türkleştirildiğini ileri sürüyorlar.

Göçebe Türklerin ele geçirdikleri bölgelere Türk damgasını vurdukları bir gerçektir, ama göçebe medeniyetinin yerleşik (çiftçi) medeniyeti asimile etmesi (eritmesi) sosyolojik bulgularla pek uyuşmamaktadır. Bu açmazı çözen model de; Türklerin ata yurdunun İtil-Ural hattı olduğu; buradan sonra Asya'da ikinci bir ayağın oluştuğu önermesidir.

M. Z. Zekiyev, çalışmasında, İdil-Ural önermesini kanıtlayacak bilgiler veriyor: "Önce; Ön Asya, Orta Asya ve İdil-Ural bölgesinin; ana kabilelerinden Subarlar ve Kangarlar'la birbirlerine bağlan-

dıklarını belirterek başlayalım. Daha önce belirtildiği gibi, Sumer/Şumerler'in öz adları Kangar/Kungur'du ve bu sebeple Subarlar ve Akkadlar'la aynı dili konuşuyorlardı. Kangarlar'a Subar/Sumar/Sümer/Şumer diyorlardı. Subar/Huar etnik adı, Khuaras/Khorasmi/Harezmiler'in bünyesinde mevcuttur. Onlara da Kangar/Kang/Kangha diyorlardı. Bu kabile adları İdil-Ural civarında bulunuyordu. Onların izleri burada Kungur, Suar toponimlerinde korunagelmıştır.

As etnonimi taşıyan kabilelerle bağlantılı Osa, Aslı/Aşlı gibi eski toponimleri de buna eklemek gerekir. Khuarasm/Khuaras bitişik etnonimlerinde Suar'dan başka as (Khuar-as) etnoniminin bulunduğunu da hatırlatmış olalım.

Suarlar ve Kangarlar kendilerine ilişkin izleri Ön Asya'da MÖ 4.-3. bin yıllarda, Orta Asya'da ise MÖ 2.-1. bin yılda bıraktılar.

Peki bu iki halk İdil-Ural civarında ne zamandan beri yaşamış olabilirlerdi? Eğer bu bölgenin Türklerin ana yurdu olduğu göz önünde bulundurulursa, o takdirde onların burada Ön Asya'dan ve Orta Asya'dan daha önce ortaya çıktıkları anlaşılabilecektir.

Subar etnoniminin hem Orta Asya'da (Samar-kend) ve hem de İdil civarında (Samara, Şumer) etnonimler arasında tespit edilen Sümer/Samar şeklinde fonetik varyantları vardır. (...)

İdil-Ural bölgesiyle Orta Asya arasındaki bu tür eski ilişkilere etnik adları tarihsel olarak Türkçe 'par/bar' 'varlıklı, zengin' ve Türkçe iyelik eki -dı/-lı'dan gelen (bardı/pardı 'varlıklı-zengin') eski Orta Asyalı Pardı halkının varlığı da tanıklık etmektedir. Kama Irmağı çevresine öz adları 'bardı/pardı' olan proto-Bulgarlar saçılmışlardı. Şimdilerde onlara Barda Tatarları diyorlar.

Orta Asya ile Kama bölgesi arasında uzun yüzyıllar boyunca yakın ilişkiler bulunduğunu Orta Asya araştırmacıları da tespit etmişlerdir. Örneğin S. P. Tolstov, Eski Harezm'i enine boyuna inceledikten sonra, 'Eski dönemde, henüz neolitik çağın başlarında,

Harezm hâkimiyet alanını uzak Kama bölgesine kadar yayarak orarlardan vergi olarak kürk alıyordu... Uzak Kama çevresinde Harezm ile Karadeniz bölgesinde Helen ve İskitlerin etkileri birbirleriyle kesişiyordu.' diye yazmıştır.

(...) Yukarıda belirtildiği gibi Kama boyu ile Orta Asya arasındaki bu ilişkiler ağırlıklı olarak Türkler tarafından kurulmuştur ve dolayısıyla her iki bölgede de milattan önce Türk dilli kabileler yaşıyorlardı.

(...) Geleneksel tarih biliminde Hint Avrupalı sayılan Kuşanlar'ın esasen Türk ama bilhassa Ak-Hunlar olduğunu belirtmiştik. Değişik lehçeler yüzünden Kuşan/Kusan/Kaşan/Kasan/Kazan vb. etnonimler taşıyan Kuşanlar, sadece Orta Asya'da etnik izler değil, İdil-Ural bölgesinde Koşan, Kazan gibi toponimler ve Kaşan, Kazansu gibi hidronimler bırakmışlardır.

(...) İdil-Ural boylarında Orta Asyalıların tarihi kaderine doğrudan katılan Sun(Hun)lar'ın, Avar(Aors)lar'ın ve Alanlar'ın etnik izlerine de rastlıyoruz.

(...) Her şeyden önce bizzat Sibiryada adının tarihsel olarak Türkçe Subar/Suar/Sabir/Sibir etnoniminden geldiğini göz önünde bulundurmak gerekir. Ancak şunun da bilinmesi gerekir ki bu etnonimi en eskiden taşıyanlar MÖ 4.-3. bin yılda Ön Asya'da yaşıyorlardı ve Khuaraslar'ın içindeki Aslar da MÖ 2. bin yılda Orta Asya'da onlardan türemişlerdir.

Subar/Sabirler ve Khorasmiler için Hazar kıyılarına çıkış sıradan bir olaydı. Onlar, buradan Ural-Miass-Tobol-İrtiş-Ob ırmakları boyunca ilerleyerek Buz Denizi'ne ulaştılar ki, Kar Denizi adı da onlardan kalmıştır.

(...) ... Kangarlar ve Aslar MÖ 7. yüzyılda Batı Sibiryaya kadar gelerek Yenisey kıyılarında Kangaras adıyla güçlü bir federasyon devleti kurup 5. yüzyıla kadar bu devleti ayakta tuttular. (...) Tüm Batı Sibiryada Kangaras Devleti'nin hakimiyeti altındaydı (s. 116

vd...)." .

Türk milletin in ata yurdunun İtil-Ural hattı olduğu tezi, Türk dilli kabilelerin Milat'tan binlerce yıl önce Avrasya'da çok geniş bir coğrafyaya yayıldıklarını göstermektedir. Doğu, Kuzeydoğu Asya merkezli bilinen Türk kavimlerinin Avrasya hattındaki binlerce yıllık varlıkları, bu milletin bilinen tarihinin bilinmeyen tarihi yanında çok güdük kaldığını da göstermektedir.

Batı-doğu ekseninde egemen olan diğer Türk halklarını Prof. Zekiye v'in kaleminden özetliyoruz:

TATARLAR

“Çin kaynaklarına göre Tatarlar henüz Han İmparatorluğu zamanında (MÖ 206-MS 220) bile Çinlilerin kuzeyli komşularıydılar ve Çin’in kuzey sınırlarını rahatsız ediyorlardı. Ayrıca Tatar etnonimi Türkleri, Moğolları ve Mançur kabilelerini ifade ediyordu. (.....) Türkleri Bizans sınırından Çin’e kadar uzanan topraklara yerleştiren Kaşgarlı Mahmud, onları yerleşim sıralarına göre şu isimlerle anar: Peçeneg, Kıpçak, Oğuz, Yemek, Başgırt, Basmıl, Kay, Yabaku, Tatar, Kırgız.

Türk dilli Tatarlar, Moğol fetihlerinden uzunca bir süre önce muhtemelen Avrupa’da yaşamışlardı. Nikonov vakayinamesi, 990 yılında Bolgarya’ya Yunanlı bir misyonerin çıkıp geldiğini ve halk arasında Besermen ve Tatar gibi kötü isimlerin varlığı konusunda not düştüğünü belirtmektedir.

Moğol fetihleri sırasında Tatar etnonimi görülmemiş ölçüde yaygınlık kazanmıştır. Tatarları, ‘Tartar’dan (Cehennem) gelenler’ diye adıyla anan Fransa Kralı 9. Ludwig’in cinaslı sözü, daha sonraları Tatarların Avrupa’da doğal olarak cehennem zebanilerinin adına uygun biçimde Tartar ismiyle anılmasına yol açmıştır. Örneğin 16. yüzyıl başlarında Avrupa’da Cengizgiller’in egemenliği altına giren bütün halklara Tartar (Tatar) denilmeye başlanmıştır.

Rusya’da başlangıçta Rusların dışındaki bütün doğulu halkları Tatar diye adlandırıyorlardı (ki Tatar Körfezi adı da o dönemden kalmıştır.); daha sonraları ise Tatar etnik adı sadece Müslüman Türkler için kullanılır oldu. Nitekim V. N. Tatişçyev, Tatar etnoniminin içeriğinin ortak İskit etnik adının yerini aldığını belirtmektedir.

Göründüğü kadarıyla Tatar etnik adı Çinlilerin komşuları olan Türklerde kendini tanıtmak için kullanılan bir isimdi. Çünkü daha sonraları hiçbir yerde tatar, bir halkın tanımlayıcı ismi olarak geçmemektedir. 19. yüzyıl sonlarında yalnızca Kırım Tatarları ve Bulgar-Tatarları tanımlamak için kullanılmış; 20. yüzyıl başlarında ise onların etnik adı haline gelmiştir (s. 80-81)."

".... Tatar sözcüğü Türkçe etnonim yapma kurallarına göre oluşturulmuş bir kelimedir: Tat-ar, Haz-ar, Bolg-ar, Su-ar, Au-ar, Sab-ir, Sarı-ir, Kang-ar, Akats-ir vb. Tatar etnonimi ar 'erkek, insan' tamlananı ve Tat 'yabancı' tamlayanından oluşmaktadır: Yad>dat>tat. Tatar: Yabancı insanlar (s. 80)."

Tatar etnonimi ancak 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başlarında Kuzey Karadeniz bölgesindeki Türkler arasında kabul edilmiş bir isimdir. Bu bölgedeki Bulgarlar, Kırım Nogayları ve Dobruca Türkleri adlarının sonuna Tatar etnonimini bu geç dönemde eklemişlerdir. Bu kabileler, daha önceleri kendilerini Türk veya Bulgar olarak adlandırıyorlardı.

Dağılımları şöyle özetlenebilir: Tataristan Tatarları, Başkurdis-tan Tatarları, Özbekistan Tatarları, Azerbaycan Tatarları, Saratov Tatarları, Samara Tatarları, Kazakistan Tatarları, Türkiye Tatarları, Kirovsk Tatarları, Batı Sibirya Tatarları, Türkmenistan Tatarları, Ukrayna Tatarları.

Tatarlar diaspora biçiminde Belorus, Moskova, Çelyabinsk, Sankt Petersburg, Finlandiya ve Amerika'da da yaşamaktadırlar.

Tatarlar bu geniş coğrafyada, dil özelliklerine göre de doğu, orta ve batı Türk lehçelerini konuşmaktadırlar (s. 233).

Türk kökenli Tatarların ataları Bulgar ve Başkurt Türkleridir. Bu iki büyük ulus; Cengiz Han devletinin batı saldırılarında, 1223'ten itibaren Moğol Tatarlara karşı mücadele etmişlerdir. 1229 ve 1232 savaşlarında Moğol orduları durdurulmuştur. 1236-1239 arasındaki Moğol Tatarların saldırılarına Bulgar-Başkurt orduları dayanama-

muş ve bu Türkler, Moğolların bünyesine katılmaya razı olmuşlardır. Böylece çoğunlukta bulunan Türkler Cengiz ailesinin yönettiği devletin (ordanın) çoğunluğu halinde yaşamaya başlamışlardır.

Zaten, bölgedeki Türk kimliğinin keskin egemenliği; egemen Çuçi ulusunun kısa zamanda Türkleşmesi sonucunu yaratmıştır. Yani; Altın Orda Devleti'nin egemeni Moğollar, Türkler tarafından asimile edilmiş, bu devlet yüzyıl geçmeden Türk devleti biçimini almıştır.

Bu bölgeleri bir uçtan bir uca dolayan dönemin Arap gezgini İbni Batuta'nın buralardaki gözlemleri; 1330'larda artık bölgede Türk dilli bir devletin yaşadığını açıkça göstermektedir.

SABİRLER

Sabirler önemli bir Türk kabilesi olarak Sibirya'ya bile adlarını vermişlerdir. Peter B. Golden'deki bilgileri özetlersek: Sabirler; MS 463 yılı dolaylarında Asya'daki Avarlar'ın baskısıyla batıya doğru yönelmişler; Batı Sibirya ve Kazakistan bozkırlarındaki Sarağur, Urog, Onoğur kabilelerini buralardan sürüp çıkarmışlardı. Bunlar; Batı Sibirya'nın bazı kısımlarını egemenlikleri altında bulunduyorlardı. Sabirler'in bir bölümü, 515 tarihinde yapılan Bizans-Pers savaşlarında Bizans'ın yanında yer almışlar; bu amaçla Kafkasya-Don-İtil üçgenine gelmişlerdi.

"Savaş sanatları Sabirler tarafından ustaca geliştirilmişti. Procopius; onların kuşatma silahları hazırlamadaki becerilerinden söz eder. Malalas; sayıları 100 bini bulan orduları olduğunu yazmaktadır. Sabirler, yok edici nitelikteki Bizans-Pers savaşlarında sıkça taraf değiştirmelerine karşın, genellikle Bizans yanında yer alıyorlardı. Bu; daha sonraları gerçekleştirilecek Bizans-Hazar ittifakının temellerini oluşturması açısından önemli bir örnek oluş-

turmaktaydı. Ermeni ve Arap kaynakları (Movses, Xoronec'i, İbni Hurdadbih, İbn el-Fakih) Sabirler'den (Ermenice Savirk, Arapça Suvar) bahsetmekte.... (...)

558'de Avarlar'ın Avrupa içlerine sokulmalarıyla birlikte Kuzey Kafkasya Sabir birliği bir daha tamiri mümkün olmayan ağır bir darbe aldı ve Sabir adı Bizans kaynaklarından kayboldu (s. 45-46)"

Sabirlerin devlet olmamalarına karşın varlıkları devam etmiş ve bunlar, Kief Hanlığı'nın oluşma sürecinde; Ruslarla birlikte Hristiyan olarak Ruslaşmışlardır. Bugün onların kimliği batı Sibiry'a da karşımıza çıkabilmektedir.

KIPÇAKLAR

Moğolların Güney Rusya'yı ve Karadeniz hattını fethettikleri dönemde; bölgede bulunan Türkler, genel olarak Kıpçak etnik adıyla anılmaktadırlar.

Prof. Zekiyev'in anlatımıyla: "Kıpçak kelimesi, dış görünüş itibariyle beyaz tenli, güneyli akrabalarından ayrılan tüm kuzeyli Türklerin ortak adıdır. Beyaz tenli Türkler, birincil etnonimleri ne olursa olsun, beyaz tenli olduklarını belirtmek için etnik adlarına 'kuu: beyaz, sarışın' ve 'sarı' tanımlayıcısını (sıfatını RZ) eklerlerdi. Çok eski dönemlerde Kiu-kişi 'beyaz tenli insanlar', kuusak>Kıpçak 'ak tenli Sak/Saka/Sakalar', Kuar>Kavar 'ak tenli insanlar', kuimen>kuman 'ak tenli men', kusan>kusan>kuşan 'Ak Hunlar', Sarisun 'Sarı Hun', Sarir 'Sarı İnsanlar' vb. etnonimler ortaya çıkmıştı.

Bu etnonimler arasında henüz çok eski dönemlerde Kıpçak kelimesi ön plana çıkmış ve tüm kuzeyli Türklerin ortak adı haline almıştır. Eskiden ve Orta Çağ'da Türkler, ortak Kıpçak etnik adının anlamını biliyorlardı ve kendilerini başka halklara tanıtırken keli-

menin etnik anlamını göz önünde tutarak 'Kıpçağız' diyorlardı. Bu yüzden, diğer halklar beyaz yüzlü, ak tenli Kıpçakları kendi dillerinde değişik kelimelerle adlandırdılar: Ruslar'da Poloves, Polonyalılar'da Plavcı, Ermeniler'de Harteş, Araplar'da Sakalibe, Almanlar'da Flaven (Flaman).

Daha önce belirttiğimiz gibi Kıpçak-Kumanlar çok eski zamanlardan beri aşağı yukarı tüm Avrasya'da yaşıyorlardı ve hatta Amerikalı Kızılderiler arasında Komanlar denilen bir halk bile vardı.

Türk Hakanlığı (Kök Türkler), Hazar Hakanlığı ve Bulgar Devleti tarihini inceleyen Türkologlar, onların çevresinde ayrı bir Kıpçak tabakası bulmak için çabalyorlar, ama boşuna. Çünkü; Türk Hakanlığı, Kıpçak Hakanlığı'dır; Hazar Hakanlığı, Kıpçak Hakanlığı'dır; Bulgar Devleti, Kıpçak Devleti'dir.

Kıpçaklar, çok eskiden beri devlet kuran halklar olarak tanınmışlardır. MÖ 8.-3. yüzyıllarda Kıpçaklar; İskit ve Saka devleti adı altında devlet kurmuşlardır. MÖ 3. yüzyılda Sarmat; Miladi 1. yüzyılda Alan-As; 3. yüzyıldan sonra Hun vb. adıyla devletler yaratmışlardır. En son olarak fatih Moğol-Tatarların zaferleri sonucunda Çuçi ulusu kurulmuştu ki buradaki halk etnik yönden Kıpçak olarak adlandırılmıştı ve Deşt-i Kıpçak adı da buradan gelir (s. 458-459).

1380 yılından sonra Altın Orda devleti parçalanmaya başladı. Bu bölgede 1420'de Sibirya, 1438'de Kazan, 1440'ta Nogay, 1443'te Kırım ve peşinden de Astrahan hanlıkları kuruldular ki bunların tümü Türk devletleri idiler.

Altın Orda Devleti, Slavyen-Ruslardan vergi toplama görevini Moskova knazlığına vermişti. Moskova Prensiği, topladığı vergilerin bir bölümünü de kendisine ayırarak kısa sürede kuvvetlenmiş ve bölgesindeki diğer knazlıkları egemenliğine almıştı. İtil'in yukarı akımlarındaki Fin Ugor halkını da denetimine alan Moskova yöne-

timi, Türk ülkelerini ele geçirmek için seferlere başladı. Korkunç İvan 1552 yılında Kazan Hanlığı'nı ele geçirdi. 1556'da Astrahan Hanlığı, 1598'de Sibirya Hanlığı düştü. Kırım ise 1783'te sömürge haline getirildi.

Rusya'da 1917 Ekim Devrimi'nin başarılı olmasından sonra bu bölgede Sovyetler Birliği'ne bağlı bir Tatar Devleti kuruldu. İyice küçültülen sınırlar içindeki Tatar devleti, adı var kendi yok konumunda idi. Ancak 1990'dan sonra Sovyetik sistem dağılınca, Tataristan konusunda bazı özgürlükler gündeme getirildi. Bugün Rusya'nın genel sınırları içinde iç işlerinde özerk bir Tataristan bulunmaktadır.

Elbette ki bu devletçik; Türklerin binlerce yıl egemen oldukları o geniş coğrafyada, eskinin bir hatırası olarak önem taşımaktadır.

MACARLAR-MADYARLAR

Prof. Zekiyev, Macarlar konusunu şöyle yorumluyor: "Klasik Türkoloji ve Fin-Ugoroloji'de bu konuyla uğraşanların pek çoğu Madyar etnik adının başından beri Fin-Ugor dilli halkların, Macarlar'ın ataları olduğu, daha sonra Macarların bir kısmının güya Türkleştikleri ve Mişar etnonimiyle anılmaya başladıkları şeklindeki görüşten hareket etmektedirler. Bu görüş ilk kez 1849'da Defremery tarafından ileri sürülmüştü. (...) Defremery'nin bu görüşü Türkolog ve Fin-Ugorologlar tarafından hiç tartışılmadan kabul edildi.

(...) Eğer Orta İdil civarında ve Kuzey Kafkasya'daki (yani Büyük Hungaria denilen bölgedeki) Macgarlar, Macarlar olmuş olsaydı; herhangi bir tarihi kaynakta ve her durumda onların Macar dilli oldukları yazılırdı. Fakat böyle bir şey yok. Tüm kaynaklar ağız birliği ile onların Türk olduklarını belirtmektedir. Macar-

Hungar teorisi taraftarları, Arap-Pers gezginlerini Türk ve Fin-Ugor dillerini bilmemekle suçlayarak bu yüzden bir karışıklığın söz konusu olduğu görüşünü ileri sürmek yoluyla bu çelişkidenden kurtulmaya çalışmaktadırlar. Halbuki Arap-Pers gezginlerinin verdikleri bilgiler güvenilirliği ve mutlak dakikliği ile diğerlerinden ayrılmaktadır ve dolayısıyla herhangi bir muğlaklıktan söz etmek mümkün değildir.

İkinci olarak eğer Macgarlar, Macarlar ise, bu durumda etnonimin Macgar değil Madyar biçiminde okunması gerekirdi. Çünkü macgar, Türk dilli Mişarlar'ın eski adıdır.

Üçüncü olarak eğer Macgarlar ilk başlarda Macarlar idi de sonraları Türkleştirilse, bu durumda, Türk dilli Mişarlar'ın dilinde Macarcadan sözcüklerin korunmuş olması gerekirdi; ama böyle bir şey de yok. Dolayısıyla Macgarlar ta başından beri Türk dilliydiler ve Macarların Türkleşmesi yoluyla oluşmuş değildiler.

(...) Fin-Ugor bilim adamları, her iki adın da (Madyar ve Hungar) Türkçe kökenli olduğu; Hungarların bu kelimeleri kendilerine Türkçe antroponimleri aktaran Türk dilli kabilelerden aldıkları sonucuna ulaşmışlardır. Buna göre Hungar sözcüğü Hungar>Hunugur'un daha eski şekli olan Ungar'ın varyantından gelmektedir. (...)

'Modor, Madır, Mader, Matar, Madyar, Macar, Majar... bu adların tamamı Türk Hakanlığı döneminde oldukça geniş bir alana yayılan tek ve aynı Türkçe etnonimin varyantlarıdır.' diye yazmaktadır

G. P. Samayev yaptığı özel araştırmalarda. Macgar>Mişar etnoniminin etimolojisi, bizi Mişarların, Akadir (Agathiros) ve Akatsirlerin torunları olduğu, tanımlamanın da 'ormanlı insanlar' veya 'ağaç totemli adamlar' anlamındaki aynı etnonimden geldiği hükmüne götürmektedir. Peki, bu durumda Hungar-Madyar sözcüğünün oluşumunu nasıl açıklayabiliriz? Tuna Nehri havzasında

Macarlar uzun süre Macgarlarla (Mişarlar'la) karışık olarak yaşadılar. Sonuncular, zaman içinde Macarların dilini benimsemiş, ama aynı zaman içerisinde Macgar>Madyar şeklini alan kendi etnik adlarını onlara vermişlerdir. Bu etnik adın yanı sıra Macarlarla ilişkisi bulunan diğer halklar da Hunugor'u kullanmaya başlamışlardır. Çünkü Macarlar'ın bünyesinde pek çok Hun (Gun) ve Ugor (ki Türkçe etnonim başlangıçta bu biçimdeydi) vardı. Böylece Madyarlar da dış Hungor etnonimi ortaya çıkmıştır. Fin-Ugor dilli bu halk Pannonya'ya yerleşince onların arasında asimile olup giden Türk dilli As-Alan, Koman, Hun ve Macgarlarla birlikte yaşadılar ve olasılıkla bu sebepten dolayı Macarların bir kısmı kendilerini uzun bir süre Türk olarak gördüler.

Demek ki, Madyar ve Hungar etnonimleri tarihsel açıdan en eski Türk adlarından gelmektedirler (s. 82-85)."

Doğu Avrupa'da kurulan Macar Hakanlığı, aslında Avar Hakanlığı'nın devamı durumundaydı. Madyar/Macarlar, Avrupa içlerine düzenledikleri seferlerle pek çok kadın esir edindiler. İspanyol, Alman, İtalyan, Slavyen, Grek... Bu binlerce kadından doğan çocuklar, ayrı bir tabaka halinde geliştiler. Sokak dili ve ordu dili de Macarca idi.

Bu yeni kuşak vaktiyle annelerini-ninelerini üzen yaşlı ve göçebe Macarları sevmiyorlardı. 1000 yılında Kral Stephanos, bunlarla birlik olmuş, yaşlı Madyar beylerinin yetkilerini almıştı. Böylece Macar Hakanlığı, ana dilini Macarca ile değiştiren Avrupalılardan oluşan bir krallığa dönüştü.(Bak: Prof. Gumilev, *Eski Ruslar ve Büyük Bozkır Halkları*, s. 344).

Macarların Türk kökenli oldukları konusunda; tarihçi Peter B. Golden, *Hazar Çalışmaları* adlı eserinde dikkat çekici bilgiler vermektedir.

Macarların, Urallar'daki ana vatanlarını terk ederek çeşitli Oğur kökenli Türk boyları ile karıştıkları Batı Sibirya'ya geldikleri ve

Atilla öncesi dönemde buradan da Karadeniz-Hazar bozkırlarına göç ettikleri görüşü hipotez haline getirilerek özet olarak sunuldu. Bu yeni gelenler orada Atilla Hunları'nın kalıntıları ile karıştılar. Macarlar tam olarak Kuban Nehri ve Azak Denizi yakınlarına yerleşmişlerdi. Yeni ana vatanlarında Macarlar birbirini izleyen çeşitli Oğur boy federasyonlarının (Kök Türk ve Hazar imparatorluklarında) bir parçasını oluşturdular.

Yedinci yüzyılda Macarların ve Oğur Türkleri'nin bir kısmı İtil bölgesine doğru hareket ettiler ve topluluk içindeki Macar öğeler, bugün Başkurdistan (Baskirya) denilen bölgeye yerleştiler. 800 yılı dolaylarında Kuban bölgesindeki Macarlar bu alanı terk ettiler ve Don Nehri'ni aşarak 9. yüzyılın sonlarında Peçenekler tarafından çıkarıldıkları Don kıvrımına yerleştiler.

13. yüzyılda bölgeyi ziyaret eden Katolik Macar rahipler, Baskiria'da kalan Macarlar'a rastlamışlardır. Bunlar Büyük Macaristan'ı oluşturan Macarlar'ın kalıntılarıdır.

Macar tarihçi Nemeth'e dayanan yukarıdaki görüşler daha sonra Nemeth tarafından yenileştirildi. Bu son saptama şöyledir:

Kama'dan Ural Nehri'ne uzanan alan, Macarlar'ın eski ana vatanıdır. Kama ülkesindeki Fin-Ugor ana vatanından göç eden Macarlar; bitişik yerleşim bölgelerinde komşuluğun getirdiği yakın ilişki sonucunda güçlü Bulgar Türkleri ile birlikte Macar-Türk kavim birliğini (7 boyu kapsayan) vücuda getirdiler. Macarlar bu topraklarda Bulgar Türkçesine ait boy adlarını kabul ettiler ve burada eski Macar kültürü, Bulgarlar'dan birçok önemli sözcüğü içine kattı. Ayrıca Türk unsurlar da bu bölgede Macarlara katıldılar.

Bölgede oluşturulan yakın ilişkilerin ardından Macarlar'ın bir bölümü 750-800'de güneybatı yönünde Aşağı Don-İtil-Kafkasya üçgenine göç ettiler. Üçgenin batı kısmındaki topraklarda, Maetois (bugünkü Azak denizi) yakınında Hazar ülkesine katıldılar ve bu birliktelik yaklaşık 100-150 yıl kadar sürdü. Macar geleneği bu yeni

ana vatanda Dentümogyer “Don Macarları” adı altında bir devamlılık oluşturdu.

Bundan başka yine bu dönemde Macar yaşam alanı bir yandan Kafkas Bulgarları’na diğer yandan Kuban Nehri’ne kadar olan Onoğur topraklarına ulaştı. Batıda 889 öncesinde Macar yaşam alanı Aşağı Tuna dolaylarına kadar uzanan bir alanı kapsamaktaydı (s. 84-85).

Tarihi kayıtlarda Majgari, Meşçera, Magyar gibi etnonimlerle anılan Macarların bu ismi İtil Bulgarları’nın başkentinin güneyinde yer alan Meşçera’da yaşadıkları için aldıkları genel olarak kabul edilmiştir.

Macarlar Ugor dili konuşsalar da Türklerle iç içe yaşayarak Türkleşmiş halklardan birisi olmuşlardır. Unutulmamalıdır ki, İtil-Ural bölgesi Türklerin en eski ata yurtlarından birisidir.

ÖN ASYA’DAKİLER

Türkiye tarihçilerinin büyük bölümü; Türk milletini sonradan olma, yeni –yani köksüz- göstermeye çalışan Batılı tarihçilerin aktarmacısı durumundalar. Bunlar; Ön Asya’da yaşamış eski Türk kavimleri ile ilgili olarak bağımsız görüş belirtmekten bile korkuyorlar. Halbuki Ön Asya, 1071 ile değil, Milat’tan çok önce Türk kavimlerin yaşadığı alanlardan idi. Bu konuda Prof. Zekiyev’in saptadığı bulguları özetle veriyoruz:

“Türkçeden Sümerceye geçen kelimeler konusunu araştıran Türkologlara göre, Sümerler MÖ 4. bin yılda bir yerlerde Türklerle yan yana yaşıyorlardı; onlardan Türkçe sözcükler aldılar ve daha sonra da Dicle ile Fırat arasındaki Mezopotomya’ya göç ettiler. İlk Türklerin Ön Asya’ya ve Küçük Asya’ya sadece 11. yüzyılda geldikleri görüşü, hemen her yerde genel kabul gördüğü için Türk dil-

li halkların Ön Asya'da daha önceleri var olup olmadıkları konusu kimse tarafından ele alınmamıştır.

Sümer, Akad, Asuri ve Urartu yazılı kaynaklarının incelenmesi, Ön Asya'nın en eski tarihine yeni bir ışık tutma imkanı doğurmuştur. Örneğin, Azerbaycanlı dilbilimci Firidun Agasıoğlu Celilov, sözü edilen kaynakları araştırdıktan sonra MÖ 4.-3. binyıllarda Dicle Nehri'nin yukarı akımlarında Asurilerle Urartular arasında Türk dilli Suban (sub-ar, 'su kıyısında yaşayan insanlar')ın yaşadıkları hükmüne varmıştır.

Onların biraz aşağısında Türk dilli Kumanlar, daha sonra yine Türk dilli Guti ve Lulular, Urmiye Gölü'nün güneyinde ise Türk dilli Turukalar yaşıyorlardı. Ayrıca Asuri, Akkad ve Urartu belgelerinin verdikleri bilgilere dayanarak; bu kabileler arasında Kumug, Kaşgal, Güger, Salur vb... adlar taşıyan diğer Türk dilli kabileler bulunuyordu.

Türk dilli eski halkların Ön Asya'daki varlığına, ayrıca Küçük ve Ön Asya'da Milat'tan çok önce cins isimler taşımış, daha sonra özel isimler haline gelmiş bazı coğrafi yerlerin bulunması da tanıklık etmektedir .

(...) Örneğin; Akkad yazılı belgelerine göre Bağdat'ın güney tarafına Kienkir (Kangar) deniliyordu. Burada Sümerler yaşıyorlardı. Bağdat'ın kuzey kesiminin adı ise Subartu idi ki burada Subarlar yaşıyorlardı. Sümerler, kendilerine Sümer değil, Kangarlı veya Kangar diyorlardı. Heredot'ta bu etnonim Angareon şeklinde geçmektedir. Kangarlara Sümer veya Şumer adını verenler Akkadlar ve komşu halklardı. Üstelik, onlar bu adı Subarlar yani Kangarlardan (Şumer) almışlardı. Subarları ise Subar diye adlandırıyorlardı. Bu isim komşu halklara ait değişik dil ve lehçelerde sumar/Sümer/şumer/samar/ suar/sabir/savir/sibir vb... biçimlerde söyleniyordu.

Anlaşılan Subar dili ve lehçeleri yahut o sıralarda Kuman,

Kumık, Türük, Kutı, Lulu, Kaşgal vb. adlarla bilinen çevre Türk halkları Sümerce'yi etkilemişlerdi ama pek çoklarının kanısına göre Sümerce Türkçe değildi.

Başka bir hükme varmak da mümkün. Sümerler'in Kangar şeklindeki öz adının onların yaşadıkları toprakların adından geldiği biçimindeki önermeye gelince, onların bu bölgeye neden Kangar adını verdikleri şeklinde bir soru ortaya çıkmaktadır. Halbuki Kangar da bir etnik addır ve üstelik Türkçedir. Dolayısıyla burada Kangarlar yaşıyorlardı. Ama ne zaman? Acaba Sümer veya Şumerler bölgeye gelinceye kadar Türkçe konuşanlar Kangarlar mıydı? Eğer böyle ise o takdirde henüz MÖ 4. bin yılda Sümerler, Sami dilli Akkadlar arasında bir asimilasyon (erime) süreci geçirmişlerdir. Bu durumda Sümercedeki Türkçe kelimeler Türklerden ödünç alınmış kelimeler değil tamamıyla Türkçe öğelerdir; yani bu dili konuşanların daha sonra Akkad dilini benimseyen insanların konuştukları yenilmiş Türkçenin izleridir.

Göründüğü kadarıyla Sümer-Kangarlar'ın önemli bir kesimi Orta Asya'ya göç etmiş, burada Harezmlilerle kaynaşarak onlara ek 'Kangar' etnonimini vermiş ve bu da Harezmlilerin Kang-ha/Kang-chü/Kangar etnik adıyla anılmasına yol açmıştır (s. 100-104)."

PARDILAR (PARTLAR)

"Pardı (Partlar), Khorasmiler (Harezmiler) ile yakın ilişki içindeydiler. Daha önce İranlıların egemenliğinde olan Pardılar, Khorasmiler, Soğdlar, Ghandari (Gandaharlılar) ve Dadikler, İran Şahı Keyaksar'ın ordusunda bir birlik oluşturuyorlar; Pardılar ve Khorasmiler tek bir kumandanın yönetiminde bulunuyorlardı (Heredot, 7;66).

Burada öncelikle belirtmek gerekir ki Pardı (Partlar) ilk başlarda

Türk idiler ve Orta Asya'nın Türk halkları bünyesinde yer alıyorlardı. Eğer onlar Pers dilli olmuş olsalardı, göçebe Türklerin etkisiyle Türkçeyi kabul etmezler, aksine mutlaka göçerek gelen Türkleri 'göçebeleri' asimile ederek kendi Pers dillerini benimsetirlerdi.

Pardı etnik adı da etimolojik açıdan Türkçe modele uymaktadır. Pardı; par (bar) 'var' yeterli, zenginlik ve -dı (-lı) ekinden oluşmuştur. Buna göre Pardı, 'zengin, servet sahibi, varlıklı' anlamındadır.

Pardı'nın Türkçe orijinli bir etnonim olduğunu Kama boyunda Bardı biçiminde rastladığımız ve yer zamiri eki -m birleştirilen bardım kelimesi de göstermektedir. Moğol fetihlerinden önce Azerbaycan'da, adını sahiplerinden alan güllük gülistanlık ticaret merkezi Barda vardı.

Bardı halkının devleti, MÖ 3. yüzyılda Yunanlılarla İranlıların mücadelesi sürecinde Hazar Denizi'nin güney ve güneydoğusunda kurulmuştu. Bu devlet, yükseliş döneminde Mezopotamya'dan Hindistan sınırına kadar uzanan geniş bir coğrafyayı egemenliği altına almıştı. Görüldüğü kadarıyla Pardılar, Sümerler zamanında da Ön Asya'da vardılar ve onlarla yakın temas halindeydiler. Pardılar, daha sonrasında Türkmen halkının oluşumuna doğrudan katılmışlardır. İlk Pardılara Türkmen deniliyordu.

Olasılıkla; İran Körfezi'nin doğusundaki Hamsin, Irak ve Suriye Türkmenleri; Pardı Devleti'nin Ön ve Orta Asya'da geniş toprakları egemenlik altına aldıkları zamana kadar orada yaşıyorlardı.

Greko-Baktria devleti sakinleri olarak gözüken Soğdianlar, Harezmliler ve Pardılar'la (Partlar'la) yakın ilişki içindeydiler (s. 108-110)."

KUŞANLAR

Bugün Türkçe konuşmakta olan ve Orta Asyalı halklar bölgesinde kalan Kuşanlarla ilgili olarak şu tespitler var: “Kusan (tarih literatüründe daha yaygın biçimiyle Kuşan) denilen halk, tarihte gerçekten büyük izler bırakmış; MÖ 1. yüzyılda devlet kurmuş bir halktır. Bu devlet 1.-3. yüzyılda Orta Asya, Afganistan, Pakistan, Hindistan ve Sinkian’ın önemli bir kesimini içine alan geniş bir bölgede egemen olmuştur.

Resmî tarih bilimi, onları, aslen İran dilli olan ama 4.-7. yüzyıllarda göçerek gelen göçebe Türklerin etkisiyle Türkleşen bir halk olarak kabul etmektedir. Halbuki, daha önce de belirtildiği gibi, bir kural olarak, dışarıdan çıkıp gelen göçebeler, daha kültürlü yerli ve yerleşik halkı asimile edemez; aksine onlar arasında erir gider. Dolayısıyla Kuşanların ta başından beri Türk dilli olduklarını kabul etmek daha doğru olurdu.

Ayrıca, tarihsel kaynaklar, Kuşanların, Toharlar’ın en önde gelen kabileleri olduğunu; Tohar devletinin başında ise Usunların bulunduğunu göstermektedir. Toharlar ve Usunlar ise tartışmasız Türk dilli halklardı.

Diğer yandan, kaynaklarda, Kuşanlar, genel olarak Eftalit etnik adını taşıyan Ak Hunlar olarak gösterilmektedir.

Eski kaynaklardaki bu açıklama, Kusan (Kuşan) etnoniminin etimolojisiyle de desteklenmektedir. Ku, ‘beyaz, ak’; san, Türkçe ‘sun’dan gelmektedir. Bu durumda Kusan, ‘Ak Hunlar’ demektir.

A. N. Bernştam, bazı varyantlardan yola çıkarak usan etnoniminin sadece ‘Usun’ etnik adının Toharca söylenişinden ibaret olduğunu belirtmektedir.

Usunlar Türk’tür; Toharlar da Türk’tür ve dolayısıyla Kuşanlar Türk’tür; diğer adıyla Ak Hunlar’dır.

Doğal olarak Orta Asya'da eski Türk dilli halkların yaşadıkları bir bölgenin bulunduğuna sadece bu Hunlar (Usunlar, Toharlar, Ak Hunlar) değil, doğrudan doğruya Hunlar'ın (Sunlar) tarihi de tanıklık etmektedir.

Harezmli (Khorasmi), Saka, Soğd, Pardı (Rusça Parfiyan) ve Kuşanların ta başından beri Türk dilli oldukları konusunda en sağlam kanıtlardan biri de bu halkların kendilerine özgü eski etnik adlarını korumuş olmalarıdır. Eğer bunlar başından beri Pers dilli olmuş olsalardı ve ancak 4.-7. yüzyıllarda göç yoluyla gelen Türkler'in etkisiyle Türkçeyi kabul etmiş bulunsalardı; o takdirde Türkler arasında yeni asimilasyon sürecinde yeni etnonimler, özellikle yeni gelen Türklerin etnik adlarını almış olurlardı. Genellikle asimile olan bir halk eğer devlet kuramamış ve onu yönetememişse asimile eden halkın adını alır.

Orta Asya'da Milat'tan çok uzun zaman önce de Türkler'in yaşadıklarını, eski Yunanlı gezginlerin eserlerinde geçen Türkçe yer adları da ortaya koymaktadır. Örneğin; sıradağ adlarından Kavkas (Kaukas), Krokas, Taur, Oksiy ve değişik nehir adlarından Araks, Oks (Oxus), Tanais vb...

Burada anılan Elamlılar, Harezmli, Pardlar, Kuşanlar, Soğdlar, Toharlar, Usunlar ile Orta Asya'nın eski Türk toponimleri; MÖ henüz 3. binyıldan itibaren, sözü edilen bölgede yani Orta Asya ve Kazakistan'da eski Türkçe konuşan halklar gölünü oluşturan Türk kabilelerin yaşadıklarını ikna edici biçimde göstermektedir (s. 112-114)."

Prof. Zekiyev'in eski Türkler'den saydığı bu etnik topluluklar; Batılı tarihçeler tarafından Ari ırkından gösterilmektedir.

Halbuki eski tarihlerde Ari veya Arii biçiminde geçen topluluk da Harezmli, Pardı ve Soğdlar'la birlikte anılmaktadırlar. Herodot'ta böyle gösterilen bu kümenin İran Akamenid hanedanı zamanındaki Türk dilli kesimi anlattığı var sayılmaktadır.

Prof. Zekiyev, ar/er etnoniminin en yaygın birincil Türkçe etnonim olduğunu, bununla yeni ve etkin etnonimler yapıldığını belirtmektedir: Khuar, Suar, Kangar, Bolgar, Hazar, Tatar, Avar, Mişar, Salar, Uygur, Sarir gibi...

Arilerle birlikte anılan Gandari etnik adı da Gandı-ar biçiminde oluşmuştur ve "hanı olan" demektir.

Bu etimolojik yorumlama, Hint-Avrupa tezini savunan bilim adamlarının iddialarıyla uyuşmamaktadır. Bu çatışmanın gerekçesini Prof. Zekiyev şöyle açıklıyor:

"Onlar Hint Avrupalılara bir atayurt bulmaya çalıştıkları için ,pek çok Orta Asya halkını da bu dil ailesinin içine katmakta; dolayısıyla da Hint-Avrupailerin ata yurdunu Merkez Asya ve Orta Asya'ya yerleştirmektedirler. Bazı Orta Asya halklarını (Örneğin, Toharlar) yapay biçimde Pers diline mensup halklar olarak gösteren kimi Alman bilim adamları bu konuda özellikle ileri gittiler. Onlar, Arileri Hint-Avrupalılara mensup göstermek yoluyla yaratılan bu yapay manzaraya dayanarak 19. yüzyıl ortalarında 'Ari ırk' teorisini ortaya attılar ve böylece İndo-İran dillerini, Ari dilleri; bu dilleri konuşan halkları Ari kabul ederek onları fiziki açıdan 'en yüksek ırk' biçiminde nitelendirdiler. Bu Ari ırkı teorisi, daha sonra daha sonra Almanları, 'en yüksek Ari ırkına mensup' göstermek isteyen Alman faşistleri tarafından kullanıldı(s.110-111)."

Tarih bilimi, geçmişî düzenleyen bir içeriğe de sahip. Bu bilim siyasallaştırılarak, bugünün şekillendirilmesi mümkün olabiliyor. Günümüz dünyasında halen devam eden bu sürecin, yakın geçmişte nerelere sürüklendiğini yukarıdaki alıntı gösteriyor. Almanların; kendi bugünlerini büyük göstermek adına yaptıkları Ari ırkı teorisi, aslında Türk halklarının önemli bir bölümünün Avrupalılar tarafından nasıl gasp edildiğini ortaya koyuyor.

İSKİT-SARMAT TOPLUMU

Şimdiye kadar yapılan araştırmalarda İskitler ve onların sonrasında ortaya çıkan Sarmatlar; Pers dilli topluluklar olarak gösterilmiştir. Batılı bilim adamlarının bu teorisine göre; bu bölgeye, Türkler, 4. yüzyılda Hunlar olarak gelmişlerdir. Bunlardan önce Doğu Avrupa'nın bu bölgelerinde Pers dilliler; ormanlık bölgelerde ise Fin-Ugor dilli topluluklar yaşıyorlardı.

Pers kaynaklarında İskitler'den Saka adıyla söz edilmektedir. Bu konuda Kral Dara (MÖ 6.-5. yüzyıl) Nakş-i Rüstem boğazındaki kayalar üzerindeki kitabesiyle Farsça Behistun yazıtı bilgi verir. Karadeniz'in kuzeyinden Asya'ya doğru uzanan coğrafyada Sakaların yerleştiği Yunan kaynaklarında yer almaktadır. Sakalardan Çin kaynakları da "Sai" etnonimini kullanarak söz etmektedirler (Zekiyev, s. 145).

Sakaların yer aldığı coğrafya Çin'in kuzey batısından Tuna'ya kadar uzanıyordu ve bunlar Kimmerler'i kovalarken Ön Asya'ya kadar da sıznuşlardı.

Heredot, İskitler'in türeyişi ile ilgili olarak tarihinde üç söylenceyi aktarır. Bunlardan sonuncusuna göre kuvvet tanrısı Herkül, Dinyester Irmağı'nın ağzına yakın bir yerde yarı yılan yarı kız bir yaratıkla yatmış. Bu yılan kız üç çocuk doğurmuş. Anaları bunların büyüğüne Agathyrsos, ortancaya Gelon, en küçüğüne de Skythes adlarını koymuş. İşte İskitler Herkül'ün bu üç oğlundan doğmuş.

Dikkat edilecek olursa, bu üç isim, İskitler'i oluşturan etnik toplulukları anlatmaktadır. Buradaki veriler çok önemlidir. Çünkü, İskitler'in ataları veya ana ögesi sayılanlardan Agathyrsos, aslında Agaçeri'lerdir. Prof. Gumilev, bunları Batı Hunları'nın ana kabilelerinden birisi saymaktadır. Agadiros'un Türkçe'deki bir karşılığı da Mişer veya Macgar'dır. Mişer (miş-er) orman adamı, ağaç totemli

adam anlamına gelmektedir.

Türklerin ağacı tanrı sayması dikkate alınırsa burada “meşe-er” “meşe eri”, “meşe ağacına tapan insan” anlamı bile ortaya çıkmaktadır. Mişer ile Agadiros’un aynı içerikte olduğu da görülmektedir. Bu durum, değişik kabilelerden oluşan tek halktan söz edildiğini de gösterir.

Aynı Ağaçeriler bugün Güney Anadolu’da yaşamaktadırlar.

Yine ikinci etnonim olan Gelon; yılan demektir. Yılan da İskitlerin ana kabilelerinden birisidir. Daha önce de gördük ki bugün İtil – Ural Türkleri arasında bu kabile hâlâ yaşamaktadır.

Üçüncü oğlun adı ise Skidi olup bu da İskit demektir. Asıl etnonim burada karşımıza çıkmaktadır. Batı Avrupalılar bu ada Skith, Ruslar Skif derler. –di eki ise genelde -lı, -lık gibi bir son ektir. Bu sözcüğün Saka ile uyumlu olduğu da zaten ortadadır. İskitler’in ana adı sayılan Skolat da saka>sko ve – lo/-lı iyelik ekiyle – t/-ta çoğul ekinden oluşmuştur. (Zekiye, s. 167)

Heredot’in eserine geçen ve çok yaygın olduğu için tarihi kökü gösterdiği kesin olan yukarıdaki söylence, İskit/Saka kabilelerinin aslında Türk olduğunu göstermektedir.

Zaten daha 1880’de Macar Türkolog Geza Kuun, Kodex Cumanucus adlı eserinde reddedilemez begelere dayanarak İskitlerin (Skidi), Türk dilli olduklarını belirtmiştir.

1904’te O. Franke, Almanca eserinde Orta Asyalı İskitler’in Türk olduğunu söyledi.

Hasan Ata el-Abeşi, 1909 yılında İskit/Saka ve Sarmatlar’ın Türk dilli olduklarının tartışılmaz gerçek olduğunu vurgulamıştır.

Ünlü Tatar tarihçi Hadi Atlasi, Sibiry Tarihi adlı eserinde; eski Yunanlıların İskitya dedikleri bölgelerin yerleşik Türklerin vatanı olduğunu vurgular ve burasının İranlılar tarafından Turan denilen yerle örtüştüğünü ileri sürer.

Tatar-Türk bilim adamı Sadri Maksudi Arsal, Olcas Süleymanov

ve Zeki Velidi Togan da İskitlerin ana kütlesinin Türk olduğunu belirtirler.

1986 yılında Kafkasya uzmanı olan İ. M. Miziyev ile K. T. Laypanov, dilbilimsel, etnolojik ve arkeolojik verilerin ışığında İskit, Sarmat ve Alanlar'ın Türk dilli olduğunu isbat ettiler (Ayrıntılar, Zekiyeve; s. 180-181).

Aynı alanda Prof. Zekiyeve ve Firidun Agasioğlu ayrıntılı çalışmalar yaparak İskitler'in Türk dilli olduğunu ortaya koydular ve Tatarlar'ın da İskitlerden geldiğini isbat ettiler (Zekiyeve, s. 156158).

ALANLAR

Kafkasya ve Kuzey Karadeniz bölgesinde yaşayan halklardan birisi olan Alanlar; As'lar olarak kabul edilirler. Aslında Alanlar As kabilelerinden birisidir. Eski yazarlar bunları Sarmat kabilelerinden kabul ederler. Bölgedeki toplumsal süreç ve devam zinciri İskitler/ Sakalar> Sarmatlar> Alanlar biçiminde özetlenebilmektedir.

Bazı kuramcılar, Alanları Pers dilli kabul etmişlerdir ve Alanlar'ın Osetince konuştuğu söylenmektedir. Alanlar'ın Osetin dilli olduğunu gösterdiği söylenen veriler, bu iddiayı doğrulayacak durumda değildir. Zelençuk epitaf metni ve Bizanslı yazar J. Caesar'ın cümlesi, Alanların Osetin dilli olduklarını göstermez (Zekiyeve, s. 190-191).

"4. yüzyılda yaşayan ve çok iyi tanıdığı Alanlar hakkında en ayrıntılı bilgiler bırakan Romalı tarihçi Ammianus Marcellinus, 'onların, Hunlar'a bütünüyle benzediklerini ancak zevkleri ve hayat tarzlarının biraz daha hafif olduğunu' yazmaktadır. Miladi 70'li yıllarda Josephus Flavius tarafından yazılan Yahudi Savaşları Tarihi'ni Rusça'ya çeviren kişi de Yas/As sözcüğüyle karşılamakta ve hiç kuşkuya kapılmadan 'Yaslar'ın dili de görüldüğü kadarıyla Peçenekler'den türemiştir.' demektedir. (...) Ayrıca eski tarihçilerin

daima Hun, Hazar, Sabir ve Bulgarlar'la, yani Türk dilli halklarla yan yana andıklarını da dikkate almak gerekir (s. 197)".

Aslar, 8. yüzyılda Orhun yazıtlarında Türk kabilesi olarak gösterilmektedir. Bunlar Doğu Asya'da Türkişler'in ve Kırgızlar'ın birer kolu durumunda idiler.

965 yılındaki Rus saldırısını anlatan vekayinamede Hazarlar'la Yaslar aynı millet gibi gösterilmektedir. Bazı belgeler İdil/İtil/Atıl/Volga boylarındaki Hazar, Bulgar ve Burtaslar'a da Yas denildiğini ortaya koymaktadır.

Yas/As etnonimi birçok Türkçe etnonimin yapısında bulunmakta olup bu da onun bir kabile adı olduğunu ispat etmektedir.

Balkarlar ve Karaçaylar; birer Türk kabilesi olarak, çok uzun yıllardan beri kendilerini Alan olarak kabul etmektedirler,

Alanların Osetinler olduğunu iddia edenler; bunu kanıtlamak isterken, Alanların Aorslara yakınlığını ileri sürmektedirler. Sarmatlar'ın kabile konfederasyonu olan Aors, aslında Avar etnoniminden başka bir şey değildir. Avarlar ise Türk dilli bir halk olarak bilinmektedir.

Prof. Zekiye, Alanların Kafkasya'da önceleri Aluan etnik adıyla bilindiğini ve bunun da "Alan, Ablan, Avlan" biçiminde değişiklikler gösterdiğini belirtiyor (s. 202).

RUSLAR

Türk tarihi açısından Rus milletinin ayrı bir önemi bulunmaktadır. Gerçi Ruslar Türk kökenli değilse de Türkler ile en çok ilişkisi bulunan halk olarak onları görmekteyiz. Türkiye tarihçileri Türk-Rus ilişkisinin derinliğini görmezden gelerek siyasi-ideolojik bir tavır takınmıştır. Bu çalışmada; Rusların başlangıç dönemlerine ve ilk Türk-Rus ilişkilerine basit biçimde değinerek sıkı Rus-Türk

ilişkisini vurgulayacağız. Kız alıp veren, ittifaklar kuran bu iki halkın günümüzde kanlı bıçaklı iki düşman millet gibi gösterilmesi, bölge üzerinde egemenlik kurmak isteyen yakın ve uzak emperyalist güçlerin yarattığı yapay bir durumdur.

Türkler, geniş bir coğrafyaya egemen olarak Çin, Pers, Bizans İmparatorluğu gibi güçlü devletlerle komşu oldular. Daha sonra Araplar'la uzun süren savaşlar yaptılar. Bu süreçte kuzey Türkleri; Ruslarla da ilişkiye geçtiler.

Ruslar; başlangıçta Güney Avrupa hattında yaşayan halklardan birisi idiler. Bugün Slavlaşmış olsalar bile Ruslar başlangıçta kesinlikle Slavyen değillerdi (*Gumilev, Eski Ruslar ve Büyük Bozkır Halkları*, I, s. 39) Çünkü Slavlar, Doğu Avrupa'ya 8. yüzyılda dışarıdan gelen halktır. Bunların yerleştiği Podneprov ve İlmen Gölü havzasında daha önceden Ruslar veya Rosslar yaşıyorlardı. Hayat tarzları ayrıntısında Ruslar ile Slavyenler arasında fark açıktı. Ruslar öğle yemeğinden önce genel bir leğende yıkanırken Slavyenler hızlı akan su altında yıkanıyorlardı. Ruslar tepelerinde bir tutam perçem bırakırken Slavyenler saçlarını daire şeklinde keserlerdi. Ruslar askeri kamplarda yaşarlar, savaş ganimeti ile geçinirler; esirlerinin bir bölümünü Hazarya Yahudilerine satarlardı. Slavyenler ise çiftçilikle ve hayvancılıkla uğraşıyorlardı. Ruslar; Peçenekler ve Hazarlar'a komşu idiler. Bu halk 6. yüzyıl kronikçilerinin kayıtlarına girmiş biliniyordu. 6. yüzyıl Got tarihçisi Jordanes, Gotların Hunlar tarafından yenilmesine Rossomonların (Ruslar) yardımcı olduğunu belirterek bunları hainlikle suçlar. Rus-Türk işbirliği, Batı Hun İmparatorluğu'nun kuruluş dönemine kadar gitmektedir.

Almanlar'ın Rug dediği Rusların, Slavyenlerle kaynaşma süreci 9. yüzyılda başlamış ve oldukça uzun sürmüştür.

Rus halkının yaşam biçiminin Türklere benzediği ortadadır. Onlar da yağmaya dayalı hayatı temel almışlardı. Din açısından da

putperest idiler ve Hristiyanlığa karşı da uzun süre direnmişlerdi. Prof. Gumilev, Rus-Slavyenlerde eski dinsel inançların gizli gizli de olsa 19. yüzyıla kadar uzandığını yazmaktadır (*Eski Ruslar ve Büyük Bozkır Halkları*, s. 399).

Bizans, Hazar Türk devleti'ni zayıflatmak için Ruslar'ı ikide bir onların üzerine yağma seferlerine göndermiştir.

Rus orduları, gemilerle Kuzey Anadolu bölgesine de çıkmış, buralardan esirler alıp dönmüşlerdir. Ruslar; 852 yılında Slav şehri olan Kief'i de ele geçirmişlerdir. Böylece, bölgede Rus hanlığı ortaya çıkmıştır.

860'tan sonra Hazarlar'a bağlı Peçenek Türkleri ile savaşa giren Ruslar; art arda yenilgiye uğradılar. Bu sırada Bizans'tan gelen din adamları Kief halkının bir kısmını putperestlikten vazgeçirip Hristiyan yaptı. Bu durum; Rusların Bizansla işbirliği anlamına da geliyordu.

Buna karşın, Ruslar fırsat buldukça Bizans topraklarına saldırıyorlar; gemilerle Karadeniz şehirlerini yağmalıyorlardı.

Bizans cevap vermekte gecikmedi. Ruslar; Bizans karşısında yenilgiye uğrayınca Hazarlar'ın egemenliği altına girdiler.

Zaten; Kief Hanlığı Hazar topraklarına 939 yılında saldırınca Hazar orduları harekete geçip Kief'i bile ele geçirmişlerdi. Bu yüzden de tarihçi Mesudi; Rusları Hazarların hizmetçileri arasında saymaktadır. Hazar Devleti, Rusları; kendi düşmanları üzerine göndermeyi bir politika haline getirmişti ve Rus knazları da bu konuda çok istekli davranıyorlardı.

Kief'teki yönetimin Bizans'la işbirliği için Hristiyan olmasıyla Hazar-Rus çatışması yeniden başlamıştı. 950'lerde başlayan çatışmalarda Peçenekler de paralı asker olarak Rusların yanında yer aldılar. 965'lerde ise Kief merkezli Rus güçleri; Yahudi örgütünün yönettiği Hazar Devleti'ne büyük bir saldırı düzenleyip yönetimi çökterttiler. Bu saldırının başarılı olmasında; yönetilen Türk kesimin

Yahudi elitine karşı duyduğu öfkenin payı olmuştur.

Bu saldırı sonrasında çökertilen Yahudilerin bir bölümü Dağıstan'a yerleşti (Dağlı Yahudiler); diğerleri ise Kırım'a geçtiler (Karamimler). Bir bölüm Yahudi de Batı Avrupa'ya sığınmıştı.

Bu süreçte Guzlar da komşu oldukları Hazarya'ya akınlar yapıyorlardı. Rus-Guz bağdaşmasına karşı Hazarlar; Harezm Türkleri ile birleşerek cevap vermeye çalışmışlardı.

969'da Peçenekler; müttefikleri olan Kief Hanlığı'nı kuşattılar. Bu kez Rusları; Bolgar Türkleri'nden gelen yardım kurtardı. Peşinden 971'de Ruslar, Bulgarya hattına saldırdıysa da başarılı olamadılar. 985'te Ruslar, Guz suvarilerinden yardım alarak Kama Bulgarları'na saldırdıysa da püskürtüldüler. Ruslar 988-999'da Hazarlardan arta kalanlara saldırıp vergiye bağlayabildiler.

Bu süreçte Hristiyanlık, Ruslar arasında ağır ağır taraftar buluyordu. 860'larda başlayan bu Hristiyanlaşma 986 yılında Knaz Vladimir'in Bizans'ın dinini kabul etmesiyle resmî bir hal almıştır. Bu seçim sürecinde, İslam dininin şarap içilmesini yasak sayması şartı, Rus Prens'in İslam dinini elemesi sonucunu doğurmuştur (Eski Ruslar ve..., s. 298).

Bu Hristiyanlaşma dönemi; aslında Bizans'tan yararlanma gibi taktik de içeriyorduydu da yağmaya dayanan Rus hayatı, onları Karadeniz hattına saldırıdan alıkoymuyordu. Bu Rus saldırılarına, Bizans'la bağdaşan Peçenekler şiddetle karşılık vermişler, 989-997 arasındaki çarpışmalarda Ruslar Karadeniz çevresindeki bozkırlardan sökülüp atılmışlar ve ancak kuzeydeki ormanlık alanlarda tutunabilmişlerdi.

Ruslar, Hristiyanlaşma sürecinde, Tuna Bulgarları ile bağlantıya geçmişlerdi. Hristiyan olan Bolgarlar'dan Rusya'ya din kitapları ve rahipler akıyordu. Buna karşın; Bolgar Kralı Samuel Balkanları ve Yunanistan'ı yakıp yağmalayınca Bizans İmparatoru Basileios harekete geçmiş; Bulgarları yenmiş; yaptığı katliamdan dolayı da

adı Bulgar Kasabı'na çıkmıştı. Bulgar Hanlığı, bu saldırılardan sonra zayıflamış ve 1018'de teslim bayrağı çekmiştir.

Rusların Hristiyanlaşması, Kief'te başlatılmıştı, ama tabanda putperest geleneği devam ettiği için prenslerden bazılarının eski dini sürdürmesi de doğal görünüyordu. Çevrede, putperestlik egemendi. Kief'e giren Novgorodlular, kiliseleri ateşe veriyorlardı. Fakat; bu din, Türk Sabır/Sibir/Savir'lerin de Ruslaşmasına yol açacak biçimde ağır ağır yayılıyordu.

Aynı dönemde Peçenekler Müslümanlığı benimsemişlerdi. Peçenek-Rus ittifakının yerini çatışmalar almıştı. Peçenekler, 1036'da Ruslara saldırıp Kief'i kuşatma altına almışlar ve burada bozulup çekilmişlerdi. Peçenek orduları daha sonra Bizans topraklarına dalmışlar; 1046'larda buraları yağmalamışlardır. 1051 yılında ise Peçenek süvarileri İstanbul surlarına kadar geldiler.

Peçenek orduları, Bizans'ı sıkıştırıp yok etmek üzere 40 yıl mücadele verdiler. Sonunda Bizans, Macaristan-Balkan hattındaki Kıpçak (Kuman) Türklerini kullandılar. Kıpçak hanları Tugorkan ve Bonyak, 1091'de Bizans'ı kuşatan Peçenekler'e saldırdılar ve onları kılıçtan geçirerek Bizans'ı kurtardılar.

Politika, iki kardeş halkı (Peçenek ve Kıpçak) birbirine düşürmüş; Bizans aradan sıyrılmıştı. Bundan sonra Kumanlar ile Guzlar; Peçenek topraklarını aralarında paylaştılar.

Selçuklular (Guzlar) çok güçlü bir devlet olarak Ruslar'ı da denetim altına almışlardı. İranlı tarihçi Ravendi, 1192-1196 yılları arasında hükümsüren Selçuklu Sultanı Keyhüsrev'i anlatırken şöyle diyor: "Allah'a şükür ki Arap, Acem, Bizans ve Rus topraklarında söz, Türklerindir. Bunların kılıçları karşısında duyulan korku; komşu halkların yüreklerinde yaşar. (Prof. Gumilev, *Eski Ruslar ve...*, I, s. 353). Rusya bozkırları; Selçuklulardan sonra 1240'larda Moğolların yönetimine geçecek ama kısa süre sonra buradaki yerli Türkler; Moğol yönetimini Türkleştirecekler; böylece Türk egemenliği Gü-

ney Avrupa hattında devam edecektir. Sibiryâ-Rusya hattında daha sonra kurulan Türk devletleri, 16. yüzyılda iyice güçlenen Rusya'nın saldırılarına uğramışlar ve zamanla egemenliklerini yitirmişlerdir. Bunda, Batı Türkleri'nin 16. yüzyılın başında birbirleri ile mücadeleyi öne çıkarmaları da etkili olmuştur. Güney Hazarya, Türkmenistan ve İran'ı ele geçiren Türk Safevi Devleti ile Osmanlı Devleti çatışması; Türk dünyasının gücünün boşa harcanmasına yol açmıştır. Yavuz Sultan Selim ve oğlu Süleyman'ın İran'ı birinci rakip sayarak mezhep ayrılığını temel politika yapmaları ile Kuzey Türkleri politik ve askeri dayanak yönünden zayıf kalmışlardır. Bunu gören Rus çarları Türk topraklarına doğru yayılmaya devam etmişlerdir.

Bu son dönemde Osmanlı (Guz/Oğuz) Türkleri ile Ruslar arasında savaşlar devam edip gelmiş; son çatışma Birinci Dünya Savaşı sürecinde yaşanmıştır.

Ruslarla Türkler arasındaki ilişkiler; sadece siyasi düzeyde kalmadı. Bu iki halk; birbirlerinden kız alıp vererek kanlarını da geniş ölçüde karıştırdılar. Peçenekler ve Kumanlar; Rus beylerinin kızlarını aldılar; Kief ve diğer knazlıklara da Türk kızları gelin gittiler. Tarihte; Türklerin yakın ilişki kurduğu halkların içinde Ruslar başta yer almaktadır.

Ruslarla Türkler arasında akrabalık bağının oluşması elbette yaşam ve zihniyet benzerliğinden kuvvet almıştır. Bilinmelidir ki Ruslar; dünyada Türklere en çok benzeyen halkların başında gelmektedirler. Avrupalılar da bunu bildikleri için Rusları sevmemektedirler.

Tarih içinde birbirleriyle savaşan bu iki halk; yeni dünya düzeninde ortak tarihlerindeki bir arada yaşama kültürünü canlandırırlarsa; Avrasya tarihi ve dünya tarihi yeni bir sürece girer. Batı'nın ve Batı uzantısı ABD'nin Türkleri ve Rusları sevmemeleri; bu iki halkın savaşçı gücünden çekinmelerinden de kaynaklanmaktadır.

Ruslar'ın Din Seçimi

Rusların eski dini çok Tanrılı bir yapıya dayanıyordu. Bu haliyle de Türklere benziyorlardı. Fakat 10. yüzyılın sonuna doğru bu bölge Musevilik (Hazarya üzerinden), Müslümanlık (Doğudan, İtil Bulgarları ve bazı Guzlar ve Peçenekler aracılığıyla) ve Hristiyanlık (Güneyden Bizans, Ortodoks; batıdan Germanler) tarafından baskı altına alınmıştı. Kief Knazı Vladimir, bu dinlerden birisi seçecekti. Bunun için Yahudiler'in dinini tanımaya çalıştı. Hazaryalı Yahudi (Musevi) ile Knaz Vladimir arasında şöyle bir konuşma geçiyor:

"... Hazar Yahudileri gelip dediler: 'Duyduk ki Bolgarlar ve Hristiyanlar size gelmişler. Her biri, kendi dinini öğretmek niyetindeymiş. Hristiyanlar, bizim çarmıha gerdiğimiz kişiye inanıyorlar. Biz ise Avram'ın (İbrahim'in), İshak'ın ve Yakup'un tek Tanrısına inanıyoruz.'

Vladimir sordu: 'Sizin şeraitinizde ne var?'

Onlar cevap verdiler: 'Sünnet olmak, domuz ve tavşan eti yememek, cumartesi gününü mübarek gün kabul etmek.'

O yine sordu: 'Sizin ülkeniz nerededir?'

Onlar cevap verdiler: 'Kudüs'tedir.'

O tekrar sordu: 'Onun orada olduğu kesin mi?'

Ve cevap verdiler: 'Tanrı bizim atalarımıza öfkeleni ve günahlarımızdan ötürü bizi çeşitli ülkelere dağıttı. Topraklarımızı ise Hristiyanlara verdi.'

Bunun üzerine Vladimir dedi ki: 'Farklı bir dinden bahsediyorsunuz ama kendiniz Tanrı tarafından tadd edilmiş ve dört bir yana dağıtılmışsınız. Eğer Tanrı sizi ve şeriatınızı sevseydi başkalarının ülkelerine dağıtılmazdınız. Bizim başımıza da aynı şeyler gelsin mi istiyorsunuz? (Eski Ruslar ve... s. 299)''

Yahudiliğin reddedilmesinde sadece şeriat (din kuralı) değil, siyaset ve ekonomik güç etkili olmuştur. Zaten, Ruslar; Hazarya ile

ve dolayısıyla da buraya egemen olan Yahudi elitiyle savaşmışlar, bu devleti bir süre önce çökertmişlerdi. Belli ki Knaz Vladimir, yine de tedbirli hareket etmek üzere Musevileri de sınavdan geçirmiştir.

Rusların İslam dinini reddetmeleri, bu din açısından da Türk milleti ve tarihi açısından da büyük bir kayıp olmuştur. Çünkü, Rusların bölgeye egemen olmaları sonucunda buradaki çok geniş coğrafyaya yayılmış bulunan Türk kabileleri Hristiyanlığa geçmeyi bir varlık sorunu gibi görmüşler; sonunda da bu din içinde eriyip Slavlaşmışlardır.

Prof. Gumilev'in tespitine göre, o coğrafyada 5-6 milyonu bulan bir Rus nüfusu olmasına karşın güney bozkırlarındaki Poloveslerin (Kumanlar) nüfusu 300-400 bin kadardır (Eski Ruslar ve..., s. 389)

Knaz Vladimir; güneyden (Kafkasya hattı) ve doğudan (Bulgar-Peçenek) gelen İslam baskısı nedeniyle, bu dini önemli bir seçenek olarak görmüş olmalıdır. Gel gör ki bir ayrıntı, Vladimir'i korkutmuştur. O da şudur: Knaz, Bulgar Müslümanlara İslam dininin kurallarını sormuş; bu kişiler de Müslümanlığın temel şartlarından birisinin "içkiyi yasaklaması" olduğunu söylemişlerdir.

Şarap içilmesinin yasak olması; zaten kaçamak arayan Knaz Vladimir için bir kapı olsa gerektir. Alkolik olmayan ama akşamları sofraya kurup burada çakırkeyf olana kadar şarap içen Vladimir'in bu alışkanlığını terk etmesi mümkün değildi. Kendisi bunu kabul etse bile sofraya kurup çevresine oturttuğu dostları bu alışkanlıklarını neden terk etsinlerdi ki? Knaz, Müslümanlığı seçerse bu dostlarını terk etmiş sayılacaktı. Bu da Kiev'teki egemenliği tehlikeye atmak olacaktı. İşte bu yüzden Ruslara seçenek olarak Kiev halkının pek de hoşlanmadığı Ortodoksluk kalıyordu.

Öfkeli Batlık Tanrılarının yerini Teslis alacaktır ama Ruslar da tıpkı Türkler gibi, eski dinlerinin izlerini 20. yüzyıla kadar gizli gizli taşıyacaklardır.

Perun, Hors ve diğer Tanrılara inanıp dua etmek; yapılan evin eşğine insan kurban etmek, vaftiz olmamış çocukları eşik altında saklamak, büyü ruhlarına inanmak, ölü ruhlarına tapınmak gibi...

TÜRK TİPİ

Tarihte karşımıza üç tipte Türk çıkmaktadır. Birincileri Moğolistan kökenli sarı ırka yakın esmer Türkler. Büyük Türk Hakanlığı'nı kuran Ačina hanedanının Moğol çizgiler taşıdığını Kül Tegin heykelinden anlamaktayız. Fakat; aynı hakanlığın kurucularından Muhan'ın kıpkırmızı bir yüzü ve lacivert taşı gibi gözlerinin olduğu o dönemdeki kaynaklarda yer alıyor. Gök Türk İmparatorluğu'nun hakanlarının bazılarının sarışın olduğu kayıtlarda görülüyor.

Diğer esmer Türk tipi İrani denilen Avrupa tipindeki Türklerdir. Bunlar; Orta Asya ve İran-Türkiye hattında yer almaktadırlar. Üçüncü Türk tipini beyaz (sarı) Türkler oluşturmuştur. Bu sarı Türkler; Macaristan'dan Sibiryaya güneyine ve Doğu Türkistan'a kadar geniş bir alana saçılmışlardır. Beyaz (sarı) ve esmer Türk; Türk coğrafyasına ortaklaşa yayılmış bulunmaktadır. Sarı tip; doğuya doğru; esmer tip batıya doğru gidildikçe azalmaktadır. Bugün beyaz Türk tipi, esmer Mongoloid tipe göre çok büyük bir sayısal ağırlık taşımaktadır.

İç Asya ve Doğu Asya ile ilgili paleoantropoloji ve arkeoloji çalışmaları; buralarda Avrupa tipli insanların MÖ 2. binlerde uygarlıklar yarattığını ortaya koymaktadır. Prof. L. N. Gumilev, bir makalesinde şunları vurguluyor: "Çok eski geçmişten tarihi çağın mahlumumuz olan başlangıcına kadar Sayan-Altaylar'da üç kültür birbiriyle kaynaşmıştır: Afanasyevo kültürü (MÖ 2000 yılına kadar), Andronovo kültürü (MÖ 2000-1200), Karasuk kültürü (MÖ 1200-700). Bu kültürlerden her biri özel bir ırk tipini temsil etmektedir. Afanasyevolar nisbeten sivri burunlu, dar yüzlü, göz çukuru içeri

doğru batık, geniş alınlıdır. Tüm bunlar, onların Avrupa kökenli olduğunu göstermektedir. Bugünkü Avrupa tipleri, Afanasyevolardan özellikle geniş alınlarıyla farklıdır. (...)

Afanasyevoların varisleri MÖ 3. yüzyılda yaşayan daha sonra bazı Mongoloid unsurları alarak Taştık kültürünü ortaya çıkaran Tagar kültürüne mensup kabilelerdi.

(...) (Kırgızlar'ın uzak ataları olan) Ting-lingler'i beyaz ırka mensup Avrupai özel bir halk olarak görmek için her türlü dayanağımız vardır.(Avrasya'dan, s. 162)"

Gumilev'in gerek kendi fikirleri, gerek aktardığı tespitler, Sibirya'nın Yenisey'e kadar uzanan kısmında Paleolitik Çağ'da Avrupa tiplilerin yaşadığını işaret ediyor.

Andronovo kültürünün temsilcileri, Afanasyevo kültürünün temsilcileri olan Ting-lingler'e yakındır. Andronovo tipi Kazakistan bozkırlarında şekillenmişti.

"Andronovalarda eski Kıpçaklar'ı yani kesinlikle Ting-ling kökenli Chu-shihler'i görebiliriz (s. 163)."

Çinliler uzun kafalı bu ırkı Ting-lingler olarak kabul etmişler ve Sayan Dağları'na da Ting-ling Dağları adını vermişlerdir.

Kıpçaklar ilk önce Altaylar'da ortaya çıkmışlar, daha sonra Hunlar tarafından yönetim altına alınmışlardır. Bunlar siyah saçlı Kanglılarla kaynaştıklarında Rus vakayinamelerinde Poloves; Macar kroniklerinde Kuman adıyla anıldılar.

Altay-Sayanların kuzey eteklerinde yaşayan Bomalar da beyaz ırktan insanlardı. Avrupai ırkın Çin'in güney taraflarında da görüldüğü bir gerçektir. Fakat beyaz tenli bu insanların fiziki özelliği Avrupa yerleşiklerinkinden oldukça farklıdır. Ruslar, Kıpçaklarla karşılaştıklarında bu farkı, tepkileri ile dile getirmişlerdir.

Karasuk kültür tipindeki insanlarda ise Mongoloid özellikler belirlemeye başlamıştır.

Yukarıdaki bilgilere bakıldığında Orta Asya ve Moğolistan hat-

tında bulunan Avrupa tipli, beyaz derili, yer yer sarışın, yer yer gür sakallı insan tipinin Avrupa'dan göç ederek gelen göçebeler olduğu düşünülebilir. Halbuki Avrupa; MÖ 2. binden çok önceleri, Asya'nın en doğusuna, hatta Çin'in güneyine kadar insan gönderecek bir gelişmişliğe ulaşabilmiş değildi.

Bu durumda doğru tespit şudur: Asya'da, beyaz tenli, sarışın, gür sakallı, Mongoloid olmayan geniş bir halk tabakası daha yaşıyordu. Bu halk tabakasının büyük bölümünü de Türk dilli kabileler oluşturuyordu. Zaten; gerek Ting-lingler, gerek Bomalar beyaz Türk tipi olarak şekillenmişlerdir. Orta Asya'daki Türkişlerin, Türk hakanlığının temel uluslarından olan Uygurların kendi içlerinde Sarı ve Kara (esmer) olarak iki ana kümeye ayrıldıkları da bütün kaynaklarda yer almaktadır. Sarı-Kara Türk ayrımı; MÖ. 7. yüzyılda egemen güç haline gelen Saka (İskit) Türkleri arasında da ortaya çıkmıştı. Farklılaşma; aynı kabile içindeki oymakları kapsayacak kadar yaygındır. Bunların tipi Mongoloid özellikler gösteren Türk kabilelerinden ve hatta esmer Guzlar'dan (Oguz/ Türkmen boyları) farklıydı.

Sarı Türkler; bugün Anadolu'da yoğun biçimde yaşamaktadırlar. Bunların Saka ve Hun boyları olarak Kafkasya üzerinden Anadolu'ya girdiklerini biliyoruz. Kuzey Anadolu'nun dağlık alanlarında önemli ölçüde sarışın, beyaz tenli, yeşil veya mavi gözlü Türklerin yaşadığını biliyoruz. Bu Türklerin Tokat bölgesinde anaya **abu** dedikleri biliniyor. Abu; Saka Türklerinde yaşatıcı Tanrı'nın adıdır. Bu olgu bile şimdilerdeki sarı Türklerin Kuzey Karadeniz Sakalarının torunları olduklarını göstermeye yeter. Aynı biçimde Doğu Anadolu'da görülen ve Sarı Kürt sayılan kabileler de Sakaların sarı kolundan gelen Türklerin torunlarıdır. Türkçe konuşan beyaz (sarı) Türkler binlerce yıl önce, Sümerler döneminde bile komşu kabileleri etkileyecek durumda idiler.

Önemli olgu şudur: Türklerdeki fiziki tip farklılığı, kabilede ve-

ya devlette bir sorun olmuyordu. Bu olgu bile Türk halklarının şovenist/ırkçı bir tavırla şekillenmediklerini gösterir.

Bozkırda temel bağ, kültür bağı idi ve kültür bağının en güçlü yanını da dil birliği oluşturuyordu. Türkçe; Türk boyları arasındaki bu tip farklılığını yok eden güçlü bir yapıştırıcı idi.

Demek ki, tarihte oluşmuş Türk tiplerini özetlersek; En eski dönemlerde beyaz tenli birçok kabile Türk dilli topluluklar olarak Asya'ya şekil verdiler. Zamanla bu ırkın Mongoloid unsurlar alması (Bu durum, Mançurya ve Kuzey Çin'de gerçekleşmiştir) ile Moğolumsu Türk kabilesi Açına ortaya çıkmıştır. Yine Kuzey bozkır şeridinin altında kalan Türkler de yerli halklardan özellikler alarak hem Avrupalı görüntülerini sürdürmüşler hem de esmerleşmişlerdir. Bugünkü güney Türkleri, (Çin, Afganistan, Türkmenistan, İran, Türkiye hattı) Avrupalı tipin esmer kolunu oluşturmaktadır.

Güney Avrupa hattından Balkanlar'a sarkan, Bizans Devleti'ni sıkıştıran ve birkaç kez de İstanbul'u kuşatan Türkler, zamanla bölgenin yerleşik halkı haline geldiler. Bulgarlar, Macarlar; Hristiyanlaştılar. Aynı biçimde Kumanlar da bunların arasında eridi.

Osmanlı Devleti'nin Rumeli'ye geçtiği dönemlerde, Güney Rusya bozkırlarında Türkler egemen idiler. Bu etki Balkanlara kadar uzanıyordu. Eski sarı Türkler; bölgenin yerleşik halklarından birisi olarak yaşıyorlardı.

Bugünkü Balkan Türkleri, aslında o eski sarı (beyaz) Türklerin torunlarıdır. Osmanlı zamanında Rumeli'ye göçen Türkler Guz (Oğuz) boyundan olanlardır

Balkan hattında var olan sarı Türklerin çıkardığı son büyük Türk devlet adamı ve asker de Mustafa Kemal Atatürk olmuştur.

Atatürk'ün kimliğine saldıran gerici takımı; onun hakkında iftiharlar düzerken; Atatürk'ü Balkanlı herhangi birisi, bir yabancı; yani Türk milletinden olmayan bir tip olarak göstermeye çalışmaktadırlar.

Daha önce aktardığımız bilgilerde görüldüğü gibi Atatürk; tam bir Kuman (Kıpçak/Kıfçak/Sarı Saka) Türk'üdür.

TÜRK KADINI

Türk milleti içinde kadının yeri, hiç kuşkusuz ki çevresindeki bütün milletlerden daha ileri bir konumda olmuştur. Arap İmparatorluğu'nda kadının yeri, evde, perdenin gerisinde, sadece çocuk yetiştirmekle sınırlı kalmıştır. Pers İmparatorluğu'ndaki kadın Arap kadınından daha bir özgür ise de burada da katı merkezi imparatorluk geleneğinin sonucu olarak, erkek egemenliği kesin olmuştur. Böyle olunca da kadının siyasal olaylara katılımı entrikalardan öteye gidememiştir.

Çin'e gelince... Bu imparatorluğun toprakları, bugünkü topraklarının hemen hemen üçte birisi kadar olmuştur. Fakat, yerleşik, tarıma dayalı Çin medeniyeti, gelişmiş politik araçlara sahipti. Burada da kadınların toplumu yönetme olanakları hemen hemen sıfırdı. Sadece saray içi entrikalarda imparatoriçelerin zaman zaman atak yaptıklarını görmekteyiz. Bu ataklarda; Çin'e egemen olan Türk halklarının kurduğu üç değişik hanedanın katkısı da fazla olmuştur. Merkezi, despotik, köleci-feodal Çin yönetimi, kadını dışlamışsa da Çin'i etkileyen Türk baskısı, sarayda zaman zaman kadınların öne çıkmasına yol açabilmiştir.

Bunun sonucunda saray darbeleri görülmüş, bu çatışmalarda imparatoriçelerin kelleleri de kesilmiştir.

Bizans'taki durum da Çin'e benzemektedir. Kadınların saraydaki etkileri kimi dönemlerde artmıştır. Saray entrikaları ile darbelerin oluşması, buralarda imparatoriçelerin etkisi dikkat çekmektedir. Fakat bütün bu olgular çok azdır ve belirli bir sistemin eseri değildir.

Türk toplumuna gelince...

Daha önceki bilgilerden de anlaşılacağı üzere, kadın, erkeklerle birlikte hayatın içindedir. Çetin bozkır şartlarında soğuk-sıcak sertliği ve kuraklıklar yüzünden üretim doğa koşullarına bağlıdır. Bu yüzden hayvan yetiştirilmesi, pirinç, darı, arpa, yulaf, buğday üretilmesi belli bir güvenceye alınabilmiş değildir. Ayrıca sürekli yağmalanma baskısı, tarımsal ihtiyaçların zorallımla sağlanması vb... nedenler kadını erkeğin yanında çalışmaya zorlamıştır. Böyle olunca hayatı sürdürebilmenin getirdiği bir kadın-erkek birlikteliği doğmuştur. Toplumun ahlakı, geleneği, üreme ilişkileri, dinsel törenleri de bu birlikte oluşa göre şekillenmiştir. Bunun sonucunda da kadın aile içinde söz sahibi bir birey halinde bulunmuştur. Elbette ekonomi, bir yönüyle yağmaya dayalı olduğu için erkek kol gücü zamanla öne çıksa da kadın, elde edilen malı yöneten, değerlendiren, saklayan-koruyan bir öge olarak hep önemli olmuştur. Bu yüzden ki Arap yazar El Cahiz; Türk kadınına değerlendirirken; "Türk kadını da erkeği gibidir!" demiştir. Türk erkeğini çok yücelten El Cahiz; bu kıyaslama ile Türk kadınının üstün yerini vurgulamıştır.

Erkeğin kazanımları, Türk kadınının onu koruması ve değerlendirmesi ile bir anlam kazanabilmiş; toplum böylece sağlıklı biçimde beslenerek çoğalmış, çoğaldıkça da yeni fetihler için yol alınmıştır.

Ayrıca, Türk kadını, ordu içinde zaman zaman fetihçi gücün bir parçası haline gelmiştir. Bunun bir örneğini Çin'e egemen olan Hun Yabgusu'nun 10 bin kişilik bir Amazon ordusu kurmasında görmekteyiz.

Diğer örneği ise Anadolu'nun fetih sürecinde Bacıyan-ı Rum adı altındaki örgütlenmede yakalamaktayız.

Türk kadınının özgür, erkeklerle eşit şartlarda yaşama modeli; Türk toplumunun İslam dinine girmesi ile birlikte kırılmaya başlanmıştır. Bu olgu da ilkin Sünni mezhep ilkelerini benimseyen yönetim kademelerinde ortaya çıkmıştır. Etkinin yukarıdan aşağıya

doğru yayılması 20. yüzyıla kadar sürmüştür.

Fakat; Sünniliğin koruyucusu olarak ortaya çıkan Oğuz-Selçuklu devletinde bile başlangıçta kadın, erkek kadar güçlüdür, önemlidir. Bu durumu; Büyük Selçuklu Devleti'ni imparatorluğa dönüştüren Tuğrul Bey döneminde açıkça izlemekteyiz.

Tuğrul Bey'in eşi için Orta Çağ'ın ön Asya tarihçisi Abul Farac, şu dikkat çekici saptamayı dile getiriyor: "1063 yılında Tuğrul Bey'in karısı Hatun vefat etti. Kendisi, kocası tarafından son derece sevilirdi ve saltanatın bütün işlerini bu kadın idare ederdi (*Abul Farac Tarihi*, c. I, s. 3159"

Büyük Selçuklu İmparatorluğu, Abbasi İmparatorluğu'nu yedegine alan bir güç haline gelmiş; böylece İslam dünyasının merkezi sayılan Bağdat da (Sünni otoritenin merkezi) Türk kumandasına geçmiştir. Araplar; kendi kabileci anlayışlarını İslam dininin bir kuralı haline getirerek kadını dışlamışlarsa da Türk imparatorları, geleneğin de etkisiyle eşlerini devleti yönetir konumda tutmak durumunda kalmışlardır. Bu olgunun diğer örneğini yine Büyük Selçuklu İmparatoru Melikşah sonrasında görüyoruz. Abul Farac'ın verdiği şu kısa bilgi bunu gösterir: "1092: Sultan Melikşah öldü. Sultan'ın karısı Türkan Hatun zeki bir kadın olduğu için devletin işlerini idare etti ve oğlu Mahmud ki Sultan Melikşah'ın oğludur, beş yaşında olduğu halde, Bağdat'ta sultan ilan edildi (Age, s. 334)".

Demekki 11. yüzyılın sonlarına doğru bile Türk kadını imparatorluk yönetecek konumdadır.

İşte bu durum, Türk toplumunu, merkezi imparatorluklar kuran diğer halklardan ayıran bir özelliktir.

Devleti yöneten otorite, Türk devletlerinde hakan kadar hatunu da kapsamaktadır. Han-hatun ayrımı, aslında yönetim otoritesinin erkek ve kadın tarafından paylaşıldığını gösterir.

Türk kadınına bu hakkı, merkezdeki yabgu, hakan, sultan gibi adlar taşıyan padişahlar vermiş değildir. Bu hak; kadının üretim

içinde bulunmasından kaynaklanan, tarih öncesi dönemden gelen, onun doğal olarak sahibi olduğu haktır. Yani, kadının erkekle birlikteliğinden, üretim içinde bulunmasından, yaşam şartlarının uygun olması yüzünden doğan, gelişen, kültürün bir parçası haline gelip neredeyse fizyolojik geninin bir parçası haline gelerek olağanlaşan haktır.

İbni Batuta Anlatıyor

Doğu Sibiryâ hattından Fransa'ya, Himalaya eteklerinden Mısır'a kadar uzanan hatta egemen olan Türk halkları; bugün geri çekilen, büzülen bir görüntü vermektedirler. Türk halklarının Malazgirt'ten çok önce yerleştikleri kesin olan Anadolu ise Türk halkları adına yeniden bir büyüme enerjisinin biriktiği coğrafya olarak 21. yüzyılın başlarında dikkat çekiyor. Eskinin Bizans, Çin, Pers imparatorluklarının yaptıkları gibi, komşu güçler; Türk güçlerini politik oyunlarla geriletmeye, çökertmeye çabıyor. Bu süreçte; Türk kadını tarihinde asla görülmemiş bir geriye itilme ile karşı karşıya bırakıldı.

Türk kadını, Arabizmin eseri olan sahte dinci ideolojilerle kandırılarak toplumdaki aktif yaşam biçiminden ötelendi, öteleniyor. Türban takıntılı haline getirilen Türk kızları; ata-dede geleneğinde hiç olmayan bir görüntüye iteklendiler. Erkeği, tıpkı Arap zihniyetiyle ve daha derinde de Katolik Hristiyan anlayışıyla düşman/kötü gören; erkeğin bunu yanılsatmasıyla kendisini de suça aday/günaha açık kabul eden kadın, perde gerisine çekildi, çekiliyor. Türk milletin tarihinde hiç görülmemiş bir kadın çökertilmesi, yani hayattan kopartılıp edilginleştirilmesi ile karşı karşıyayız.

Yukarıda aktardığı bilgilerde görüldüğü üzere, en eski, en yabanıl, en çaresiz hayat şartlarında bile kadınıımız böyle toplumdışı olmamıştı.

Türk tarihini doğru kavrayabilirsek; Türk kadınına içine iteklendiği bu eritici, çürütücü, geriletici süreçten çıkartabiliriz.

Bugün türban altına itilerek toplumdan soyutlanan, günah adayı gibi gösterilen, erkekten kaçırılan ve Arap kadınına çevrilen türk kadını acaba Anadolu fethedilirken ne durumdaydı?

Büyük Selçuklu İmparatorluğunda koca imparatorluğu yöneten Türk kadını Anadolu'da da erkeğin yayında idi. Hem de Sünni inancıyla yaşayan kadınlar.

Bunun kanıtları elimizdedir.

14. yüzyıl başlarında, Anadolu daha beylikler durumunda iken; Osmanlı Beyliği de Orhan Bey'in yönetiminde küçük bir devletçik iken Arap gezgini İbni Batuta, Anadolu'yu dolaşmış ve anılarını yazmıştır.

1304 yılında doğan İbni Batuta 25 yaş dolaylarında Anadolu'dadır. O zamanlar Anadolu terimi daha bilinmemektedir. Bu topraklar Bizans Roma Devleti'nin egemenliği altında olduğundan Anadolu'ya Araplar ve Türkler Diyarı Rum (Rum/Romalı ülkesi) demektedirler.

13. yüzyılın ortalarına doğru Moğol denetimine giren Anadolu, seksen yıl kadar sonra bu baskıdan kurtulmuş durumdadır, ama Selçuklu devletinin yerini de beylikler almıştır. Önce Türk beylerinin elinde bulunan Anadolu'nun nasıl anlatıldığına bir bakalım:

"Bu ülke vaktiyle eski Rumların ve Yunanlıların elindeydi. Daha sonra Müslümanlar bu toprakları adım adım fethetmişlerdir.

Oralarda halen Müslüman Türkmenlerin idaresi altında yaşayan bir hayli Hristiyan vardır. (...)

Şunu özellikle belirtmeliyim ki Biladı Rum (Rum beldesi/ülkesi) denilen bu ülke, dünyanın en güzel memleketidir. Cenabı Hak, dünyanın öteki ülkelerine ayrı ayrı ihsan ettiği güzellikleri burada topyekûn bir araya getirmiştir. Ahalisi güzel yüzlü ve temiz giyinişlidir. Yemekleri ise çok nefistir. Burada yaşayanlar Allah'ın en

şefkatli kulları olup onlar için; 'bolluk ve bereket Şam'da; sefkat ise Bilad-ı Rum'dadır.' denilmiştir.

Bu ülkede bir zaviyeye veya bir eve indiğinizde, komşularınız; kadın olsun, erkek olsun derhal durumunuzu soruştururlardı.

Buradaki kadınlar, erkeklerden kaçmazlar. Ayrılacağınız sırada, sanki akrabamışız gibi bizimle vedalaşırlar ve bu ayrılıktan duydukları üzüntüyü gözyaşları ile dile getirirlerdi (s. 202)".

İbni Batuta, Türk kadınlarının, Arap kadınları gibi yüzlerini örtmediklerini sık sık yazmakta ve kadınların özgür davranışlarından, erkeklerle olan rahat ve yakın ilişkiden duyduğu hayreti de istemeden bile olsa dile getirmektedir.

Türk konukseverliği ile tanışan ve hayran kalan İbni Batuta, duygularını ve minnettarlığını şöyle özetliyor: "Cenabı Hakk; cömert ve hamiyet sahibi olan, yabancılara sefkat ve merhameti esirgemeyen, misafirlerine iyilikle muamele ederek muhabbet gösteren şu taifeyi daima hayırlarla mükafatlandırsın. Allah bütün ahilerden razı olsun. Bilinmelidir ki onlardan herhangi birisinin zaviyesine adım atan bir yabancı, en sevdiği yakınının yanına gelmiş gibi mutlu, huzurlu ve güvende olur (s 231)".

Kuzey Türkleri Arasında

Büyük arap gezgini İbni Batuta, Türkiye'den sonra Sinop üzerinden Kırım'a geçmiştir. Böylece o, Kuzey Türkleri'nin egemen olduğu eski coğrafyaya ulaşmıştır. Bu gezgin; Romanya, Macaristan, Balkanlar gibi, İtil Irmağı'dan Orta Asya'ya doğru uzanan hatta yayılan Türk egemenliğini 14. yüzyılda gayet gösterişli biçimde tespit etmiştir.

Bilindiği üzere, 1240'larda bugünkü Güney Rusya bozkırlarından Macaristan'ı da kapsayan yerlere kadar Kıpçak/Kuman Türkleri egemen idiler. Bu süreçte Guzlar da Ruslarla işbirliği yaparak

Deşti Kıpçak denilen ve Kıpçak ovaları diye anılan Kuzey Karadeniz'den Uralların kuzeyine kadar yayılan coğrafyada at koşturmuşlardı. Rus-Guz ittifakı, Kıpçaklara derin darbeler indirmiş olsa da bu beyaz Türkler Moğollar gelene kadar bölgenin egemeni idiler. Moğol orduları yıllar süren çetin savaşlardan sonra Deşt-i Kıpçak'ı ele geçirdiler ve Macaristan bölgesine kadar uzandılar.

Aynı dönemde Anadolu'yu da ele geçiren Moğollar; Karadeniz'in güneyinde ve kuzeyinde hızla Türkleştiler. Anadolu'da daha çok geri çekilerek etkilerini yitiren Moğollar, Kıpçak ülkesinde Türkleşerek varlıklarını devam ettirebildiler.

Zaten Moğollar da Türklerin anavatanı Moğolistan'da komşu kabileler olarak Türk kültür ikliminin bir parçası idiler. İnanç, gelenek, din bakımından iki toplum arasında büyük benzerlikler bulunuyordu. Askeri örgütlenme ve yaşam biçimi hemen hemen aynı idi. Böyle olunca, Moğolların Türkleşmesi zor olmadı.

Zaten, Güney Rusya bozkırlarında Moğollar azınlık durumundaydılar. Askeri güç ile kurulan üstünlük, hayatın normalleşmesi sürecinde çöktü ve Türk kimliği, Moğol kimliğinin üstüne çıktı. 1330'larda bu bölgeyi gezen İbni Batu da Altın Orda Devleti'ni bir Moğol devleti olarak değil bir Türk devleti olarak anlatmaktadır. Çünkü; devletin egemen kesimi tamamen Türkleşerek yerli Türklere uyum sağlamış; böylece de ihtiyaç duyduğu insan gücünü sağlayabilmiştir.

İbni Batuta bu bölgeyi gezerken Türk kadınının kuzey Türkleri içindeki durumunu gözler önüne seren çok ilginç bilgiler vermektedir. Hemen belirtelim ki İbni Batuta, kadın-erkek ilişkisini gözlerken derin bir şaşkınlığa düşmektedir. Bu şaşkınlık; Müslüman kuzeyli Türklerin, Müslüman Araplarla hiç uyuşmayan kadın-erkek eşitliği ilkesinden kaynaklanmaktadır. Bakın bu ünlü gezgin ne diyor:

"Burada tanık olduğum 'tuhaf' durumlardan birisi de Türklerin kadınlarına gösterdikleri 'aşırı' hürmet idi. Öyle ki Türkler arasında

kadınların değeri ve derecesi erkeklerden çok üstündür.

Beglerin kadınlarına gelince... İlk olarak, Kırım'dan ayrılırken Saltuya Beg'in zevcesini görme fırsatı elde ettim. Baştan aşağı mavi kumaşlarla kaplı pencere ve kapıları açık arabasına binmişti. Yanında ise gayet süslü elbiseler giymiş fevkalade güzel dört cariyeye vardı. (...) Beg'in konağına yaklaşıncaya arabadan indi. Kendisiyle birlikte aşağı yukarı otuz kadar cariyeye de inerek eteklerini tuttular. (...) Hatun, konağın koridorlarında azametle ilerledi ve en sonunda Beg'in huzuruna geldi. Beg de ayağa kalkıp onu karşıladı ve yanına oturttu. Cariyeler ise hatunun çevresini sardılar.

Biraz sonra hizmetkârlar tarafından önlerine kırmızı tulumları getirildi. Hatun bundan bir kadeh doldurup begin önünde diz çöktü ve kadehi ona sundu. Beg bunu içtikten sonra Hatun bir kadeh de begin kardeşine sundu. Bu arada beg de elindeki kadehten hatuna içirdi. Ardından yemek hazırlandı ve beraberce yediler. Beg, zevcesine bir takım elbise hediye ettikten sonra hatunu yanından ayrıldı. (...)

Esnaflar ve satıcıların eşlerine gelince. Türk illerinde kaldığım süre boyunca bunları da gözlemleme fırsatım oldu. Bir tanesi atların çektiği bir arabaya binmişti ve yanında da üç dört cariyeye onun eteklerini tutmaktaydı. Başında, ön tarafında tavus tüyünden bir sorgucu bulunan mücevherlerle donatılmış bir hotoz vardı. Türkler buna 'bağtak' derler. Hatunun arabasının pencereleri açıktı, ayrıca yüzü de örtülmemişti. Zira, Türk kadınları erkeklerden kaçmazlar.

Aynı şekilde hareket eden bir başka kadın daha gördüm.

Hizmetkârlarıyla birlikte pazara süt ve yoğurt getirip satar, karışığında da güzel kokular satın alırdı.

Burada kadınlar genellikle kocalarıyla birlikte gezerler. Erkeğin hürmetini gören, onu adeta kadının hizmetkarlarından biri zanneder. Kocasını sırtına koyun postundan bir kürk, başına da buna uygun "külah" denilen bir serpuş giyer (s. 246)".

İbni Batuta daha sonra Kıpçak Hanlığı diye bilinen Altın Orda Devleti'nin başkentinde 'Sultanı Muazzam' diye nitelendirdiği Muhammet Özbek Han'ı ziyaret eder. Bu ziyarette onun dört eşinin olduğunu öğrenir ve tüm hatunlarla teker teker görüşür.

Her hatun kendisine özel bir arabaya binmektedir. Arabanın üstündeki kubbe altın yaldızlarla ve mücevherlerle süslenmiştir. Arabayı çeken atların halatları bile sırmalı ipek kumaştandır. Hatunun hizmetçileri de mücevherlerle süslenmiş ipek elbiseler giyer. Çok gösterişli bir yaşam biçimi hemen dikkati çeker.

İbni Batuta, kural gereği önce Türk devletinin bir numaralı kadını Taytuğlu Hatun'u ziyarete gider. Ziyarete önce Kur'an okunur. Sonrasını ondan dinleyelim: (Taytuğlu Hatun) "Daha sonra hizmetkârlarına kımız getirilmesini emretti. Güzel ve zarif kadehler içerisinde hazırlanmış olan bu kımızdan kendi eliyle bir kadeh alıp bana sundu. Bu, onların katında en büyük ikramdır. Ben o zamana kadar hiç kımız içmemişsem de o an bunu kabulden başka çarem olmadığından, kadehi alıp bir yudum tattım. Fakat hiçbir tat almadığım için kalanını arkadaşlarımdan birine verdim (s. 250)".

İbni Batuta'nın sözünü ettiği kımız, mayalanmış kısırak sütünden yapılan bir içkidir. İbni Batuta, kımızın alkollü olduğunu bildiğinden onu reddetmeye çalışmakta ama devlet geleneğine ters düşmemek için mecburen içmektedir.

O, bu durumda iken Türk ülkesinde kadın yönetici, devlet geleneği olarak o içkiyi içebilmekte ve bunu misafirine sunabilmektedir.

Hatun'un saltanın yanında önemi çok yüksektir. İbni Batuta, bu gözlemini birçok yerde tekrarlamaktadır: "Bu hatunlardan birisi geldiği zaman sultan ayağa kalkarak onu karşılar elinden tutup yerine oturtur. Ancak, en çok beğendiği ve kadınların başı olan Taytuğlu Hatun gelince onu ta köşkün kapısında karşılayıp içeriye elinden tutarak getirir getirir ve yerine oturtur. Ondan sonra da

kendisi makamına geçip oturur. Türk kadınları erkeklerden kaçmadıkları için bütün bu tören erkeklerin gözü önünde geçmektedir.”

Bu törende devlet yöneticilerinin sıralanışı da ilginçtir. Sultan’dan hemen sonra onun hatunları sağda solda yer alırlar. Tahtın alt sağında sultanın veliaht oğlu, alt solunda diğer oğlu; önünde ise kızı yer alır.

Daha sonra büyük emirler; sultanın yakın akrabaları sağda ve solda sıralanırlar. Kapıya yakın yerde emirlerin çocukları, daha geride ise ileri gelen askerler saf tutarlar. En sonda ise halktan temsilciler bulunur (s. 248).

Bir bayram günü merkezde yapılan toplantıyı İbni Batuta şöyle anlatıyor:

“Tahtın ortasındaki minderlere Sultan ve Büyük Hatun oturdular. Onların ardından sağ tarafta bulunan mindere kızı İt Küçücek ve Ordaca Hatun, soldaki diğer bir mindere ise Bilon ve Kebek Hatun’lar oturdular.

Tahtın sağ tarafına konulan kürsüye veliaht Tin Beg, sol yanındaki ikinci oğlu Can Beg, bunların iki yanına dizilen iskemlelere ise emirler ve onların çocukları oturmuşlardı. Bunlardan sonra emirlerinde en az bin asker bulunan emirler oturmaktaydılar.

Ondan sonra altın ve gümüş sofralarla yemekler getirildi. Her sofrayı en azından dört kişi taşıyordu. (...) Ondan sonra yine altın ve gümüş kaplarda içkiler getirilir. Bunların başlıca içkisi bal şerbetidir. Hanefi mezhebinde oldukları için şırayı helal kabul ederler.

Sultan sıra içmek istediği zaman kızı kadehi eline alıp dizini yer koyar ve babasına içki sunar. Sultan içtikten sonra kızı bir kadeh de Büyük Hatun’a takdim eder. Bunun ardından rütbe sırasına göre diğer hatunlara da birer kadeh sunar. Derken; veliaht oğul bir kadeh alarak babasına ikramda bulunur. Sultan onun uzattığı içkiyi içince, oğul, diğer bütün hatunlar ve kızkardeşi için de aynı ikramı

sırayla tekrarlar (s. 256-257)''.

Buradan sunulan içki, sarhoş eden içkidir. Çünkü hemen sonrasında İbni Batuta, sultanın bu içkilerden dolayı sarhoş olduğunu, halkın da böyle düşündüğünü anlatıyor:

''Bu ziyafetin ardından Cuma namazını kılmak üzere mescide gittik. Sultan biraz gecikmiş olduğundan, cemaatten bazıları onun sarhoş olduğu için gelmeyeceği, bazıları da Cuma namazını terk etmeyeceği fikrindeydiler. Bir hayli zaman geçtikten sonra sultan sallana sallana çıkageldi ve Seyyid Şerif'e gülerek selam verdi. Ona; Türkçe 'baba' demek olan 'ata' diye hitap ediyordu (s. 257)''.

Görüldüğü üzere Hanefi mezhebinden (Sünni) olan Kuzey Türkleri'nin merkez yönetimi, kadın-erkek birlikte eğleniyor; sarhoş eden içkiden içiyorlar; padişah da Cuma namazına sarhoş olarak gidiyor ve namaz kılıyordu. Toplum da bu durumu doğal kabul ediyordu.

İran-Irak hattına egemen olan Moğollar da Türklerle iç içe yaşıyorlardı. Yönetim tabakası, Türkleşmiş durumdaydı. İslam dinine giren Moğollar, bu yeni yapıya Türk deneyimini dikkate alarak uyum sağlıyorlar; böylece Türkleşmeleri daha da hızlanıyordu.

Bu hatta yaşayan Türklerin kadınlara bakış açısını da İbn-i Batuta'nın gözlemlerinde yakalamaktayız. Horasan-Irak Sultanı Ebu Said Bahadır Han anlatılırken verilen bilgiler arasında Türk kadınının buradaki durumunun Kuzey Türklerinki ile aynı olduğunu yakalayabiliyoruz:

''Sultan Ebu Said, ülkeyi idarede istiklal kazanınca Emir çoban'ın kızı Bağdat Hatun ile evlenmek istedi. Bağdat Hatun güzel olup (...) Şeyh Hasan'ın nikahı altında idi. Ebu Said'in ısrarı üzerine Şeyh Hasan zevcesini boşadı. Ebu Said, Bağdat Hatun ile evlenerek kendisine diğer hatunlardan daha çok ilgi ve hürmet gösterdi. Türk ve Tatar kavimleri gözünde kadınlar çok saygı görür. (Sultanlar) Bir emirname yazdıklarında, 'Sultanın ve hatunlarının emriyle'

ibaresini yazarlar. Her kadın bazı vilayetlere sahip olup büyük varlık sahibi olur. Sultan ile birlikte sefere gider ise de ayrı bir yerde oturur (s. 167-168)''.

Bugün Türkiye’de kadının tarihsel konumundan uzaklaşmasında birinci neden; İslam dininin Arabist etkisidir. Müslüman Türk devletleri, yönetim ideolojisi olarak tasarlanan Sünniliği resmî mezhep olarak kabul ettiler. Bunun sonucunda da Türk kadını, özellikle şehirlerde perde gerisine itildi. Kadınlar, buna uzun süre direndilerse de zamanla ikili bir yapı ortaya çıktı: Şehirde, üretimden uzak olan kadın, sadece eş veya cariye konumuna itildi. Kırsal alanda, kadın hayatın devam ettirilmesi için sivil yaşamın zorunlu parçası halinde kaldı. Bu sivil hayatta, İslam dininin Alevi yorumu da kadının hayat içinde kalması için kullanıldı.

Osmanlı devletinde Sünni Türk kadını ile Alevi Türk kadını arasında derin uçurum oluştuğunu söylemek abartı sayılamaz.

Günümüzde de cumhuriyet değerleri yerine getirilmeye çalışılan İslamcı değerler; cumhuriyet kadını tıpkı Osmanlı döneminde olduğu gibi ikili bir görüntünün içine itmiştir.

2. Cumhuriyetçi denilen liberal demokratların ve şariatçı kesimin inkar etmesine karşın, son yirmi yılda Türkiye’de kadın tipinde hızlı bir geriye gidişin olduğu da ortadadır.

Türk kadınının gericileştirilmesi ile Türkiye’de terörün yaygınlaştırılması, bölücü isteklerin artması, çokkültürlülük tezlerinin savunulması, eyalet sisteminin önerilmesi, daha çok demokrasi sloganlarının yükselmesi aynı sürece denk gelmektedir. Bu da ayrıca incelenmesi gereken toplumsal bir gerçektir.

ARAPLARA GÖRE TÜRKLER

Türk kimliğinin tanınmasında Arap bilginlerinin ve yazarlarının gözlemleri de önemli ipuçları vermektedir. Bu yazarların başında gelen Ebu Osman Amr b. Bahr el-Cahiz, 766(776) ve 830 (831) yılları arasında yaşamıştır. El-Cahiz, "Hilafet Ordusunun Menkıbeleri ve Türklerin Faziletleri" adlı kitabında 800'lü yılların başında Abbasi İmparatorluğu içinde oluşan Türk imajını gayet açık biçimde dile getirmektedir.

Bu dönem; 2. halife Ömer ile başlayan Arapların yayılma-yağma sürecinin İran'ı ele geçirdikten sonra Orta Asya ve Türk illerine doğru egemenliklerini yaydıkları sürecin tamamlandığı dönemdir.

Araplar; Emeviler döneminde, Horasan üzerinden geçerek Türkişler'le ve Gök Türkler'le (Kültegin ile Arap ordusunun savaşı bu dönemde olmuştur.) çatışmışlardır. Arap ordularının en güçlü olduğu dönem; Türk coğrafyasında Büyük Türk Hakanlığı'nın (Göktürkler) yıkılma sürecine girdiği; Türk halklarının birbirine düştüğü, gücünün hızla azaldığı dönem idi.

Bu süreçte İran'dan sonra Soğdiana ele geçirilmiş Orta Asya merkezli bu bölgede Türk halklarından Türkişler, Araplarla uzun savaşlar yapmışlardır. Soğdlar'ın Türk olmadığı, Pers dilli bir halk olduğu iddiası batılı tarihçiler tarafından ortaklaşa kabul edilirse de, bunların Hazarya'dan Himalayalara kadar uzanan bölgede egemen olan Kusan (Sarı-Sun/Ak Hun) Türkleri olduğu da bir gerçektir.

Sonraki süreçte Eftalitler olarak şekillenen Kusan/Kuşan Türkleri; ile Horasanlıların benzerlikleri Arap tarihçilerince özellikle vur-

gulanmaktadır.

El-Cahiz'in şu kaydı önemlidir: "Horasanlılar ile Türkler kardeşdir. Bunların memleketleri aynıdır. Doğu hakkındaki hüküm o memleketler hakkındaki karar ayrı değil aynıdır; başka değil birbirine pek yakındır. Aralarındaki ırk bağları aynı değilse de müşabih-tir (benzerdir). Onları barındıran memleketler aynı değilse de benzerdir. Türklerle Horasanlılar bazı bakımdan birbirlerinden farklı iseler de esas itibariyle hepsi de Horasanlıdır.

Türklerle Horasanlılar arasındaki fark; daha uzak olmak şöyle dursun, Araplarla Acemler, Rumlarla İslavlar, Zencilerle Habeşiler arasındaki fark gibi (bile) değildir. Aksine bu iki sınıf arasındaki fark Mekkeli ile Medineli, Bedevi ile şehirli, dağlı ile ovalı, dağlarda oturan Tayy kabilesi mensupları ile ovalarda oturan Tayy kabilesi mensupları arasındaki fark gibidir.

(...) Bunlar dil bakımından farklı, şekil bakımından birbirlerinden bazı cihetlerde ayrı ise önemi yok. Nitekim Tamim kabilesinin üst tabakaları ile Kays kabilesinin alt tabakaları, Havazin kabilesinin bakiyeleri ile Hicaz fasihlerinin dilleri birbirinden farklıdır. (...) Horasanlılar ile Türkler; Allahın memleketlerine verdiği özellikler, her ülkenin halkına ayrı ayrı olarak verdiği benzerlik, ahlak ve dil yakınlığı bakımından Kahtanilerle Adaniler arasındaki yakınlıktan daha sıkı yakınlığa sahiptirler (age, s. 42)"

9. Yüzyılın başlarında Arap bilginleri; Horasanlılar (Soğdiyana halkı) ile Türk halkı arasındaki farkı ancak iki Arap kabilesi arasındaki dil ve yaşam farkı ölçüsünde bir ayrılık taşıyan; yani aynı milletin değişik görüntüleri olarak tasvir etmektedirler. Bizzat gözlenerek yazılan bu bilgiler ortada iken, oryantalistlerin Orta Asya'da Türk dışı, Hint-Avrupa halkları yaratma gayretlerinin anlamı üzerinde dikkatlice durulmalıdır. Bu bilgiler, Prof. M. Z. Zekiyev'in Türk halkları üzerine yaptığı değerlendirmelerin halklı olduğunu açıkça desteklemektedir.

Emeviler zamanında Kafkasya üzerinden geçen Arap ordusu, Hazar Türk Devleti ile savaşmıştır. Arap kaynaklarında Hazar Türkleri, bu yüzden önemli oranda yer almışlardır. Buradaki Türk nüfus hakkında Arap tarihçilerinin verdiği bilgiler; bizim daha önce aktardığımız bilgilerle uyushmaktadır.

Bu karşılıklı savaşlardan başka Türklerle Arapları tanıştıran diğer çok önemli bir olgu da Arap kumandanların büyük ordularla ele geçirdikleri Türk illerinden temin ettikleri savaşçı kümeleri, kendileri ile birlikte hilafet merkezine (önce Şam'a sonra Bağdat'a) getirmeleri olmuştur. Büyük şehirlerde valilerin çevresinde de mevali denilen savaşçı birlikler yer almış; bu garnizanlar giderek güçlenmişler, bulundukları eyaleti daha sonra da tüm devleti yönetir duruma gelmişlerdir.

Türk savaş gücünün üstünlüğü sebebiyle, Araplar, Türkler ile aynı soydan olduklarını dile getirmeye başlamışlardır. Buna delil olarak iki gerekçe göstermişlerdir: Birincisi; "Bir kavmin müttefiki o kavimden sayılır" anlamına gelen hadistir. İkincisi ise Türklerle Arapların İsmail Peygamber üzerinden akraba oldukları tezidir. Tevrat-Kur'an gelenekli bu tez, Türkleri yüceltmede Araplarca kullanılmıştır.

Hemen belirtelim ki Türklerin yüceltildiği bu dönemde Araplar Pers İmparatorluğu'nu yıkmış; Orta Asya'yı ele geçirmiş; Bizans İmparatorluğu'nu da sürekli sıkıştırmışlardır.

Arap tarihçisi El-Cahiz; Abbasi İmparatorlu'nun 7. padişahı (Müslümanlar açısından halife) Memun zamanında (Ölümü 833) yazdığı anlaşılan eserinde şöyle diyor:

"Türkler, Araplarla aynı soydandırlar. Hatta kendilerine has bazı meziyetleri, onlara bağışlanan bazı hasletlerin şerefi ile Araplardan üstün taraflara sahip oldukları gibi, yukarıda saydığımız bazı sebeplerden (Bir kavmin mevlası onlardandır; bir kavmin müttefiki, onlardan biridir.) dolayı, Araplardan sayıldılar. Üstelik; Türklerle-

rin velası Kureyş'in özü, Abd Menaf oğullarının asilleri iledir. Buna göre onlar Haşim oğullarının özündendirler. (Buna göre Türkler; ne kadar parlak olursa olsun, hiçbir faziletin ulaşamayacağı, ne kadar büyük olursa olsun herhangi bir şeref ve ne kadar eski olursa olsun herhangi bir yükseklığın onda biri olamayacağı saydığımız meziyetleri dolayısıyla diğerlerine üstün oldular (age, s. 44)."

Abbasi ordusunu çok korkutan Harici savaşçıları ile Türklerin karşılaştırıldığı sarayda yapılan bir konuşmayı nakleden El-Cahiz'in anlatımlarından bazı bölümleri sıralıyoruz:

"Türk; vahşi hayvana, kuşa, havadaki hedefe, insana, çömeltilmiş veya yere konmuş hayvandan hedeflere, avının üzerine pike yapan kuşlara ok atar. O, hayvanını hızlı sürdüğü halde, öne, arkaya, sağa, sola, yukarıya ve aşağıya ok atar. Harici; yayına bir ok koymadan Türk on tane ok atar. Bir dağdan inerken veya bir çukur vadinin içine girerken atını, Harici'nin düz yerlerde sürdüğünden daha hızlı sürer. Türk'ün ikisi yüzünde, ikisi kafasının arkasında olmak üzere dört gözü vardır.

(...) Türk; bir baytardan daha usta, atını istediği gibi terbiye etme bakımından seyislerden daha başarılıdır. Atını, kendisi yetiştirir; tay iken kendisi terbiye eder. Atının adını söylerse atı onu takip eder, koşarsa atı arkasından koşar.

(...) Hızlı yürüyüşe tahammül etmeye gelince; sınırlardaki askerlerin, bütün posta ulaklarının hadımların ve Haricilerin kuvvetleri tek bir kişide toplansa bu kuvvetler; tek bir Türk'ün bu konudaki kuvvetine eşit olamazlar. Türk'ün uzun yolculuklarına hayvanlarından ancak pek soyluları dayanabilirler. Türk'ün yorarak çatlattığı, gaza sırasında binmeyi kabul etmediği ata hiçbir Toharistan atı yolda dayanamaz. Harici ile birlikte yola çıksa, Harici henüz hafifçe hızlanmadan Türk bütün hızıyla gitmeye başlar. Türk hem çoban hem seyis hem canbaz hem baytar hem süvaridir. Özetle; bir Türk başlıbaşına bir millettir.

(...) Gece yürüyüşünün uzadığı, yolculuğun şiddetlendiği, konak yerinin uzakta bulunduğu, öğle vaktinin olduğu, yorgunluğun arttığı, bitkinliğin insanları meşgul ettiği, birbirleri ile yarış yapanların susup konuşamadıkları, durumlarının söz söylemelerine imkân vermediği, her şeyin sıcaklığın şiddetinden bitkin düştüğü veya soğukun şiddetinden donduğu, uzun gece yürüyüşlerine dayanıklı olan her sağlam insanın yolun kısalmasını istediği, her serabı veya sınır işaretini gördüğünde sevinip konağa ulaştığını sandığı, süvarinin konağa ulaştığı zaman sünnet olmuş çocuk gibi bacaklarını açarak yürüdüğü, hasta gibi inlediği, esnemeye başladığı, yorgunluğunu gerinerek veya yan yatarak gidermeye çalıştığı sırada; diğer askerlerden kat kat fazla yürüdüğü, çok yay çekmekle omuzları yorulduğu halde konağın yakınında bir yabaneşegi veya geyik gördüğünde, önüne bir tilki veya tavşan çıktığı zaman Türk'ün; bu kadar yolu yürüyen ve bu şekilde yorulan o değilmiş gibi yeni koşmaya başlayan insan gibi koşmaya başladığını görürsün.

İnsanlar bir vadiye varıp geçmek için vadinin geçidine veya köprüsüne hücum ettikleri sırada, Türk hayvanını mahmuzlayıp ileri sürer; diğer taraftan bir yıldız gibi doğar. İnsanlar bir sarp yokuşa varınca diğerleri yoldan gittiği halde, Türk, yolu bırakıp yokuş yukarı dağa tırmanır. Sonra, dağ keçisinin inemeyeceği yerlerden aşağı sarkar. İndiği yerleri görerek onun kendisini tehlikeye attığını zanneder. Eğer o bütün bu işlerde kendini tehlikeye atmış olsaydı, buna benzer olaylar başından çok geçtiği için sağ kalamazdı (s. 6869)."

Araplar arasındaki Türklerle ilgili söylentilerden birisi de şudur: Halife Ömer; adamlarından Ebu Zubayd'ın aslanı tarif etmesini engelliyor. Çünkü bu anlatım, insanın gönlüne korkuyu yerleştirir, diyor. Fakat kendisi; Türkleri, Ebu Zubayd'ın aslanı tarifinden daha dehşetli biçimde anlatıyor (age, s. 73).

8. yüzyılın sonlarına doğru Abbasiler arasında Türklerin nasıl görüldüğünü şu alıntı da apaçık göstermektedir: "Türk'ün; atının

sırtında ağırlığı, yerde yürürken ayaklarının tıptırtısı yoktur. Bizden bir süvarinin önünde iken göremediğini, o, arkasında iken görür. O, bizden bir süvariye av, kendisini pars; süvariye geyik, kendisini av köpeği yerine koyar. Allah'a yemin olsun ki Türk, eli kolu olarak bir kuyuya atılsa mutlaka bir çaresini bulup kurtulur. Eğer onların ömürleri, dağın (Buradaki Nişabur yakınlarındaki Hulvan Dağı'dır) beri tarafında kısa olmasa da bizim üzerimize yürüseler başımıza büyük sorunlar açarlardı (age, s. 74)."

Türk milletin karakterini belirten şu tespitler de dikkate değer:

"Türkler; yaltaklanma, yaldızlı sözler, münafıklık, kovculuk, yapmacıklık, yericilik, ikiyüzlülük, dostlarına karşı kibir, arkadaşlarına karşı kötülük, uydurukçuluk nedir bilmezler. Çeşitli fikirler onları bozmamıştır. Hile-i şeriye ile başkalarının malını helal saymazlar. Onların tek aybı ve başkalarını kendilerinden soğutan husus, vatanlarına karşı çok özlem duymaları ve zaferin sevincini, birbiri peşinden kazanılmasını, ganimetin tadını ve çokluğunu, sahralardaki oyunlarını, çayırlardaki gezintilerini hatırladıkları (.....) ve uzan zaman boş durmakla kahramanlıklarının boşa gitmesini, aradan uzun müddet geçmekle enerjilerinin tükenmesini istemedikleri için değişik ülkelerde dolaşmayı çok sevmeleri, yağmaya ve çapulculuğa düşkünlükleridir. Zira, bir şeyin ustası olan insan ondan yoksun kalmaya katlanamaz.

Türkler; Araplardan başka milletler içinde vatan sevgisine en fazla sahip olan millettir. Çünkü onların vücutlarının bileşiminde doğalarının karışımında başka milletlerin sahip olmadıkları ölçüde ülkelere topraklarına ilişkin özellikler, vatanlarının suyuna çekme duygusu ve diğer kardeşlerine benzerlik vardır. Görmüyor musun? Bir Basralıyı görünce onun Basralı mı yoksa Kufeli mi olduğunu bilemezsin. Mekkeliyi görünce onun Mekkeli mi Medineli mi olduğunu tanıyamazsın. (...) Fakat bu konuda Türklerde yanılmazsın. Onların nereli olduklarını anlamak için kıyafet ilmine (izlerden

ve şekillerden sonuç çıkarma bilimi) ferasete, başkalarına sormaya gerek duymazsın.

Türklerin kadınları, erkekleri gibidir. Hayvanları da kendileri gibi Türk özelliği taşır (Türki'dir) (age, s. 77)."

(...)

"Vatan sevgisi, bütün insanları ve bütün ülkeleri kapsayan bir özellik olmakla birlikte; aralarında benzerlik, uygunluk, vücut benzerliği ve vücutlarındaki bileşimin (terkibin) aynı olması dolayısıyla, Türklerde diğer milletlerden daha fazla ve daha köklüdür.

(...) Kutayba b. Müslim Türklerden söz ederken şöyle dedi: 'Vallahi, onlar vatanlarına, yabanda bağlı develerden daha fazla özlem duyarlar.'

(...)Kuvvetli bir azme sahip olmalarından alışamadıkları adetlerden daha fazla Türkleri vatanlarına dönmeye sevk eden başka bir sebep de şudur: Şöyle ki; ikamet etmek, bir yerde eğlenmek, uzun müddet kalmak, beklemek, az hareket etmek, az iş ile uğraşmak Türk'e çok ağır gelir. Zira onların vücutları hareket üzerine kurulmuştur. Durmaktan nasipleri yoktur. Ruhsal kuvvetleri bedensel kuvvetlerinden daha fazladır. Onlar ateşli, hareketli, anlayışlı kimselerdir. Anıları çok, bakışları keskindir. Kıt geçimi acizlik, uzun zaman bir yerde kalmayı ahmaklık, rahatlığı ayak bağı, kanaatkârlığı azimsizlik, muharebeyi terk etmeyi de zillet kabul ederler (age, s. 78-79)".

Türklerin Araplar arasında yarattığı korku ve saygınlık o kadar fazladır ki; inanışa göre; İskenderi Zülkarneyn (Büyük İskender) bile dünyayı fethederken, Türklerle savaşmaktan çekinmiş ve 'Türkleri bırakın!' demek zorunda kalmıştır (age, s. 85).

Bu yargılar, daha çok Arap topraklarında paralı asker olarak bulunan Türklerle ilgili olarak oluşan görüşlerdir. Buradan anlıyoruz ki Abbasi İmparatorluğu içinde görev yapan Türkler; kendilerini neredeyse Araplarla eşit görmektedirler. Zaten, o dönemde oluşan

kanaate göre; Türkler; İbrahim Peygamber'in Arap kökenli eşi Kantura'dan olan 6 oğlundan dördünün gidip yerleştiği Horasan bölgesinde ortaya çıkmışlardır ve bu yönleri ile de Araplar ile akraba olmaktadır. Çünkü Abbasi halifelerinin soylarının dayandığı iddia edilen İsmail Peygamber o dönemdeki Türklere göre, Türklerin amcası konumundadır.

Bütün bu akrabalık yaratma çabaları; Türk savaş gücünün ve hayat anlayışının Araplar üzerinde yarattığı baskıdan kaynaklanmaktadır.

Paralı Türk savaşçıların daha 698 yılında Emevi Devleti döneminde Araplar için görev yaptıkları anlaşılmaktadır. Halife Mervanoğlu Abdülmelik zamanında ortaya çıkan yalancı peygamber Haris; Nasıriye'de bir bölük Türk askerin eliyle yakalanır ve asılır (*İbn Kesir Tarihi*, Çeviri, c. 9, s. 50).

14. yüzyıldaki Arap tarihçi İbn Kesir; hilafet merkezinin (Bağdat'ın) Türkler'in elinde oyuncak olduğunu, halifeleri, güçlü Türk komutanların zelil kıldığını (iyice alçalttığını) dile getirmektedir. Olaylar incelendiğinde de Abbasi İmparatorluğu'nun Türk komutanlar tarafından yönetilmekte olduğu anlaşılmaktadır.

Ordu komutanı Türk beyleri içinden çıkan Ferec, 786 yılında Tarsus şehrini kurmuştur.

Halife Mutasım, isyan eden Babek el Hurremi ile mücadele görevini Türk Afşin Bey'e verdi. Abbasi İmparatorluğu'nu çökertmek üzere olan Babek de Azerbaycan kökenli bir Türk idi. Abbasilerin emrindeki Türk komutan Büyük Boğa'yı bile bozguna uğratan Babek, Afşin Bey tarafından yakalandı ve Bağdat'ta parça parça edilerek öldürüldü.

Afşin Bey'in yanında altın ve mücevherlerle süslü Kelile ve Dimne kitabı bulunmuştu. Onun Müslüman görünmesine karşın atalarının dininden gittiği iddia ediliyordu. Halife Mutasım bu kez Büyük Boğa'yı kullanarak Afşin Bey'i yakalattı ve 840 yılında onu

astırdı.

Halife Vasık'ın ölümünden sonra onun oğlunu tahta çıkarmak istediler ama Türkler duruma el koyup Mutasım'ın oğlu Mütevekkil'i halife seçtirdiler.

Mütevikkil'i öldüren suikastçılardan birisi de ordu komutanlarından Bağır el-Türki idi.

Mutez halife seçilince Müstain'i Türk beylerinden Tolonoğlu Ahmet'e öldürtmüştü.

Büyük Boğa'nın oğlu Musa, halife Mühtedi'yi oyuncak haline getirmişti. Halife Mühtedi, Türk beylerinden Bayık Bey'i öldürtmüştü ama Bayık Bey'in kardeşi Togotyan da ordusu ile halifenin ordusunu yenip Mühtedi'yi öldürmüştü.

Türk beylerinin Abbasi İmparatorluğu içindeki karşı konulmaz güçleri; Asya'da yeniden şekillenen türk devletleri ile daha da ağırlık kazanıyordu. Gazneliler, Karahanlılar, Büyük Selçuklular Asya'nın ve Ön Asya'nın tarihini yeniden şekillendiriyorlardı. Abbasi-ler; Türkler karşısında savaş gücü ile duramıyorlar; sadece İslam'a giren bu büyük kitleleri, halife olarak yönetmeye çabalıyorlardı. Siyasi lider Türk beyleri oluyor; dinsel lider ise Abbasi halifesi olarak belirliyordu.

1129 yılında ölen şair Yahyaoğlu İbrahim, Türkleri ve o dönemde oluşan Türk imajını tıpkı 300 sene önceki El Cahiz gibi anlatıyor:

“Türk bahadırlarının hamleleri

Yıldırım gibi ışık ve ses verir

Onlar öyle bir milletirler ki

Kendilerine güler yüzle mukabelede bulunursan

Melek gibi olurlar

Kendileriyle savaşılınca da ifrit kesilirler (İbn Kesir, c. 12, s. 374)”

Arap kaynaklarında yer alan bu bilgiler de Türk kimliğinin anlaşılması açısından büyük önem taşımaktadır. Türk milleti, korkulan ama üstün fizik ve ahlak öğeleriyle donatılmış bir topluluk olarak tanımlanmaktadır. Tarihi olgular da rakip bir milletin bu fikirlerini doğrulayan belgelerle doludur.

KİMLİK TARTIŞMALARI

Şimdiye kadar verdiğimiz bilgilerden bir Türk kimliği şekillenmiş bulunuyor: Bu kimliği taşıyan halklar; Türk dili ve yaşam biçimi/kültürü (atlı uygarlık) çevresinde birleşmiş bulunuyorlar. Mançurya'dan Macaristan'a, Güney Sibiry'a'dan Hindistan'a, bugünkü Çin'in ortalarından Mısır'a kadar uzanan ve hatta Kuzey Afrika'yı bile denetim altına alan bir millet ile karşı karşıyayız. Yerleşik uygarlığa geçişle birlikte yine imparatorluklar yaratan bu kimlik; renk ve şekil farklılığını hiç dikkate almadan aynı ruh ve aynı dil çerçevesinde varlığını sürdürmüştür.

Türk adı altında toparlanan bu millet; Türk dilli onlarca büyük halkın oluşturduğu bir kimliği temsil eder. Her Türk halkının içinde de onlarca büyük kabile yer almaktadır. Sadece Bulgar Türklerinin bir kolu olan Oturgurlar'ın; Otuz Guz, yani Otuz Kabile anlamına geldiğini (Türkçedeki -r sesinin -z'ye dönüşmesine dikkat) bilirsek, Türk kimliği ile anlatılan birliğin ne kadar geniş ve derin olduğunu görmüş oluruz.

Yine Oğuz (Guz) Türkleri'nin 24 boydan oluştuğunu bu boyların her birinin bir devlet kuracak kapasiteye sahip olduğunu hatırlamak yeterlidir. Kınık boyunun Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nu; Kayı boyunun Osmanlı Devleti'ni yarattığını bilmek; Türk kimliği altında dile getirilen halkları bırakın, kabilelerin bile ne kadar etkili, yaratıcı ve egemen olduğunu kanıtlar. Bu çalışma böyle yüzlerce kabilenin Türk kimliği altında yer aldığını ortaya koymuş bulunuyor.

Verilerin gösterdiği üzere; Türk kimliği; küresel güç haline dönüşen bir milletin kimliğidir. Bu kimlik; farklı renk ve şekildeki

halkları hiç yabansımada kucaklamıştır. Tarihte büyük devletler, hatta imparatorluklar yaratmıştır; bu yüzden de çok derin bir devlet deneyimi/geleneği bulunmaktadır. Avrupa'yı ve Asya'yı en az 2 bin 500 sene baskı altına alan Türkler; 16. yüzyıldan sonra Kuzey Afrika'nın da egemeni haline gelmişlerdir.

Dünya tarihini incelediğinizde; böyle uzun süreli olarak bu kadar geniş coğrafyada egemen olmuş başka bir millet daha yoktur. Bu da Türk kimliğinin bir parçası olan; "Dünyayı yönetmek üzere yaratılmış millet" duygusundan kaynaklanan bir gelişmedir.

Son 200 yılda Türk dünyası, küresel egemenlik iddiasını yitirmiş; buna bağlı olarak egemenlik alanları daraltılmıştır. Türkler'in binlerce yıl egemen olduğu coğrafyadaki diğer milletler; şimdi binlerce yıllık yerleşen Türk karşıtlığını; Türk milletini geriletmek, kötülemek; bağımlı hâle getirmek için kullanmaktadırlar.

Bugünkü dünyada; Türkiye Cumhuriyeti; Türk kimliğini temsil eden en büyük güç durumundadır. Bu yüzden de Türk kimliğine karşı yüzlerce yıl öncesinden oluşan düşmanlık; Türkiye Cumhuriyeti'ne yöneltilmiş bulunmaktadır.

Türkiye, Avrupa Birliği'ne giriş sürecinin hızlanmasına paralel olarak; tarihinde hiç görülmemiş biçimde, Türk kimliği üzerinde tartışmalar yaşanan bir ülke oldu. Özellikle Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) hükümet olduğu süreçte bu tartışmalar hızlandı, kızıştı ve ortaya bir kargaşa çıktı. Konuyla ilgisi sözlük düzeyinde olan siyasetçiler bile kimlik konusunda tanımlama yapmaya kalkıştılar.

100'den fazla devlet kuran Türk milletinin kimliği; bizzat Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Tayyip Erdoğan'ın ağzıyla; Laz, Kürt, Çerkes, Boşnak vb... kimlikler gibi sıradan bir kimlik olarak gösterildi

Türk kimliği üzerindeki tartışmalar, bu kimliğin insanlık tarihindeki büyük rolünü gizlemeye, önemsiz göstermeye yönelik ola-

rak başlatıldı. Türk kimliği, teorik alanda sıradanlaştırılır ise sıradan kimlikler de onunla yarışacak, aynı hakları isteme durumuna yükselebilecekti. Türk kimliğine saldırılar üç cephede ortaya çıktı:

1- Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında olduğu gibi; Türkiye'yi pek çok etnik kimlikten oluşan bir toplama yapı göstermek. Bunu, çokkültürlülük olgusu ile sosyal plana indirmek. Bunun sonucunda her etnik yapıya bağımsızlık hakkı sağlamak, böylece T.C. ulus devletinden ayrılma hakkını sosyolojik gerekçeye bağlamak... Ayrılıkçı hareketler, özellikle Kürt milliyetçiliği bu teze kuvvetle sarılmaktadır.

2- Türkiye Cumhuriyeti ulus devleti karşısına Yeni Osmanlılık adı altında çıkan tarikat>cemaat>ticaret>siyaset oluşumu; kendi dinci devlet/İlmî İslam/batıcı İslam/ABD/AB İslamı (ajan İslam) anlayışını egemen kılabilmek için ulus devletteki millî birliği kırmak zorundadır. Bu yüzden de etnik kimlikler, "kurucu kimlik/kurucu öge" ile eşit gösterilir ki bunlar merkezin çekim gücünün dışına rahat savrulup bağımsızlaşabilsinler.

Etnik kimlikler; kurucu kimlik içinde; azınlık (parça) durumunda yer alan kimliklerdir. Örneğin Kürtler, Türkiye'de bir kabilenin dalları olarak etnik yapı özelliği taşırlar. Lazlar, Çerkezler, Arnavutlar da böyledir. Ulus konumundaki Arapların Türkiye sınırları içindeki parçaları da etnik yapı kabul edilir. Bu tür yapılar; ulus (milli) devletler içinde var olan; varlıkları doğal sayılan ama egemen kimlikle bütünleşmeleri temel alınan yapılardır. Avrupa toplumları; bu tür etnik yapıları eriterek ulus devletleri yaratmışlardır.

Enderun (saray) aydını tipindeki günümüz Yeni Osmanlıcı aydınları, bu etnik parçaları ayırıştırmak için; Osmanlı tarihini yeniden yorumlamaya çalışmaktadırlar. Amaç ulus devletin (T.C.) başarısızlığını göstermek ve dinci devlet modelini çözüm olarak öne sürmektir.

59. Hükümet döneminde Başbakanlık Müsteşarı olan Prof.

Ömer Dinçer, 1995 tarihli bir makalesinde şöyle diyordu: "... Türkiye Cumhuriyeti'nin başlangıçta ortaya koyduğu bütün temel ilkeleri; laiklik, cumhuriyet ve milliyetçilik birçok temel ilkenin yerini; daha çok katılımcı, daha ademi merkezi, daha Müslüman bir yapıya devretmesi zorunluluğu ve artık bunun zamanının geldiği düşüncesindeyim. (...) Cumhuriyet ilkesinin zayıfladığını, işlevini kaybettiğini görüyoruz. Halk için ve halk adına yönetim diye tarif edilen cumhuriyet kavramının artık bizim için fazla bir anlam ifade etmediğini söylememiz mümkündür. Bizim ülkemiz söz konusu olduğunda mahalli kültür İslam'dır. Globalleşme ne kadar artarsa İslamlaşma da o kadar artacaktır."

Prof. Dinçer, içinde bulunduğu kadroların artık halkın karşısına İslam devleti modeliyle çıkmalarını; bu modelin şartlarını, kurallarını da açıklamalarını istemektedir: "Türkiye'de siyasi harekete öncelik veren İslami grupların nasıl bir devlet ve toplum yapısını ortaya koyabileceklerini bir an önce ve iktidara gelmeden önce tanımlamaları gerekir."

Bu tanımlamayı da Ömer Dinçer yapmıştır: Cumhuriyet'in ortaya koyduğu bütün temel ilkeleri değiştirmek ve merkez yönetiminin zayıf olduğu (federasyoncu) bir yönetim sistemi içinde İslami bir devlet yaratmak...

Türkiye'yi laik yapıdan uzaklaştırma süreci, 1980 öncesinden planlanmıştı. ABD ile ortaklaşa olarak üst düzey generallerin planladığı, MİT'in de ortalığı karıştırmada kullanıldığı bir dönemden sonra 12 Eylül 1980 askeri darbesi geldi. Bu darbe ile solun-sağın etkin kadroları kırıldı ve meydan siyasal dinci harekete bırakıldı. 12 Eylül askeri darbesinden sonra iş başına getirilen Turgut Özal'ın birincil görevi ulus devletin başarısızlığını kanıtlamaya çalışmak olmuştur. PKK terör eylemi bu amaçla başlatılmış, desteklenmiş; çözüm olarak İslami devlet modeli kaldığını göstermek için planlanan bu süreç; tarikatçilerin devlet bütçesi ile desteklendiği bir evreye

ulaşmış; böylece dinci hareketlere çalışacak sosyal-siyasal-ekonomik alan yaratabilmiştir.

Son yıllarda başta ABD olmak üzere; batılıların Türkiye'yi "laik devlet" olarak değil de "İslam devleti" olarak tanımlamaya çalışmalarının sebebi de budur.

Avrupalılar, yönetim modelinden dini dışlarken; Türkiye'ye din eksenli bir devlet modelini eskiden beri tavsiye ediyorlardı. Avrupa'nın yönlendirici ülkesi Almanya, 20. yüzyılın başlarında Türkiye'de milli uyanışı görünce, Abdülhamit'le birlikte "İslam Birliği" fikrini bu amaçla gündeme getirtmiştir. Almanya bugün de Türkiye'deki dinci grupları desteklemektedir. Sivas'ta 33 aydını yakan gericilerin bu ülkeye sığınmaları da buradan kaynaklanmaktadır.

İçerideki Yeni Osmanlıcılar ile dışarıdaki sömürgeci-emperyalist çevreler aynı amaç çevresinde birleşebilmektedirler. Bugün Yeni Osmanlıcı fikirlerin dağıtım merkezi olan Fethullahçı Zaman Gazetesi, sıkı ABD'ci ve AB'ci bir yayın sürdürmektedir. Bu yayın çizgisine Bugün, Star, Yeni Şafak gibi Nurcu/Fethullahçı gazeteler de dâhildir.

Tarikatçı fikirler; Türkiye'nin kurtuluşu için çözüm olarak öne çıkartılmaktadır. Nurculuğun babası sayılan Saidi Nursi'nin fikirlerini, Doç. Hüseyin Çelik, 1995 yılındaki Saidi Nursi sempozyumunda; "Türkiye'nin sorunlarını çözmesi için faydalanılması gereken fikirler" olarak takdim edebilmektedir. Bu kişi Fethullahçı örgütlenme eliyle Doğru Yol Partisi'ne yerleştirilmiş oradan AKP'ye aktarılmıştır ve 2009 yılına kadar eğitimin başında tutulmuştur.

Diyalog ve hoşgörü kılıfı altına gizlenen bu dinci yapı, Amerikan çıkarlarına asla zarar vermeyecek; İslam'ın direniş gücünü iğdiş edecek bir anlayışı, Türk halkının samimi Müslüman kesimi arasına yaymakta; "ajan İslam" diyebileceğimiz bir anlayışı temsil etmektedir. Bu çizgideki Müslümanlar; Amerika'nın Irak'ı işgalini normal karşılamaktalar ve hatta Amerikan askerlerinin ülkelerine

kayıp vermeden dönmeleri için dua bile etmekte.

3- Liberalizm adı altında dünyadaki tüm sınırları çok uluslu şirketlerin girişine açık hale getirmek için ulus/millet kimlikli devletlerin çökertilmesi gerekmektedir. Bu yüzden Batı emperyalizmi; sosyolojik anlamda bu çökertmeyi haklı gösterecek gerekçeler üretilip bunu sömürge alanlarındaki ulus devletlere ihraç ederler. Bu sömürge alanındaki devletlerde bulunan işbirlikçi aydınlar, özel üniversiteler; dış destekli sivil toplum kuruluşları (5. Kol örgütlerinin sivilleştirilmiş biçimleri) tekeli büyük şirketlerin bu fikirlerini içeride sahiplenirler; yayarlar. Böylece halk arasında bu çözücü fikirlere destek yaratırlar.

Hristiyan Avrupa'nın yarattığı, sömürge alanlarını bölme politikası da küreselleşme denilen yeryüzünü; sermaye karşısında dayanaksız, korumasız bırakma operasyonuna uymaktadır.

Özellikle Türkiye; a)Türk ülkesi olduğundan, b)Müslüman çoğunluğu bulunduğundan Avrupa ile tarihsel-kültürel çatışma içinde olmuştur. Bu çalışmamızda görüldüğü üzere, Avrupa'nın önemli bir bölümü binlerce yıl Türk milletinin üstünlüğünde kalmıştır. Son olarak Osmanlı Devleti'nin yarattığı üstünlük; Avrupalı'nın bilinç altında müthiş bir eziklik yaratmış; bu aşağılık kompleksi de kendisini Türk düşmanlığı olarak dışa vurmuştur.

Avrupa'daki Türk düşmanlığı kilisede üretilmiş, oradan halka aktarılmış, o günden bugüne devam ettirilmektedir. Bu gerçeği öğrenmek isteyenler için en önemli kaynak, Alman araştırmacı Margret Spon'un eseri olan ve Yapı Kredi Yayınları'ndan çıkan "Her Şey Türk İşi" adlı çalışmadır. Bu eser; Avrupa kimliğinin Türk düşmanlığı üzerinde şekillendiğini, bir Avrupalının bilgisi ve yargısı ile ortaya koyuyor. Buradan öğreniyoruz ki Mozart'ın *Saray'dan Kız Kaçırma* adlı operasının ilk gösterimi yapılırken, Rusya veliahtı ile Avusturya imparatoru, Viyana'da Türkiye'yi paylaşma hesabı yapıyordu. Birinci Dünya Savaşı'nın hedeflerinden birisi de Türkle-

ri Avrupa'dan ve Anadolu'dan Orta Asya'ya doğru sürmektir. Bugün bile Türk düşmanlığı, çizgi romandan sinemaya kadar Avrupa ve Amerika'da bütün gücüyle insanların beyinlerine çakılmaktadır. (Bu konuyla ilgili olarak bak: *Türk Kimliği*, Bozkurt Güvenç, *Dünyadaki Türk İmgeleri* bölümü...)

Türkiye tarafının, Osmanlı Devleti'nin gerilemesine paralel olarak kendisini Avrupa'ya benzetme çabaları da Avrupalı'nın Türk karşıtı fikirlerini daha bir şiddetlendirmiş; onlara haklı oldukları duygusunu vermiştir. Avrupa Birliği'ne girişimize karşı Avrupa'da ortaya konulan şiddetli direnç de aslında Batılı'nın bu ödeşme duygusundan kaynaklanmaktadır.

Avrupa tarafı, tarihsel, kültürel, ekonomik nedenlerle Türkiye'de kuvvetli bir ulus devlet olmasını hiçbir zaman istememiştir. Bu yüzden Avrupa; Türkiye'yi etnik parçalara ayıracak her fikir hareketini şiddetle desteklemiştir. Ayrılıkçı/ırkçı Kürt terör örgütü PKK'nın inatla desteklenmesinin nedeni budur.

Türkiye'de bulunan kültürel, dinsel, dilsel/etnik toplulukları; diğerlerinden sanki yalıtılmış, orijinal, mutlaka ayrı olması gereken birim gibi tasarlayan, anlatan Avrupalı, bununla da kalmamış; Türk'ü aşağılamış, küçültmeye kalkışmış; hatta tarihte Türk diye bir milletin bulunmadığını ileri sürebilecek derecede gözü dönmüş kişileri profesör unvanı altında konuşturmuştur.

İş bununla da kalmamıştır. Avrupalı bilim adamı unvanlı fanatikler, güya yaptıkları incelemeler ile Türkler'in zekâ düzeylerin Avrupalılara göre düşük olduğunu bile öne sürebilmişlerdir. İngiliz Ulster Üniversitesi'nden Prof. Richard Lynn, yaptığı bir çalışmada; Türkleri normal zekalıların altında göstermiştir. Bu ırkçı profesörün çalışmasında, Avrupa'daki 22 millet içinde, Türkler 21. sıraya itilmiştir. Almanya Leipzig Genetik Araştırmalar Enstitüsü Müdürü Volkmar Weiss de, Türk'ün zekâ düzeyini Avrupalının gerisinde göstermiştir. Bu iddialara Avrupa'daki başka enstitülerden destek

sesleri yükselmiştir.

Avrupa'da barbarlık egemen iken buralara hükmeden, ilkel toplumsal yapıları parçalayarak gelişmelerin önünü açan Türk milleti, Avrupalı için her zaman kompleks olmuştur. En az 2000 yıl kendilerine şu ya da bu biçimde hükmeden Türk kimliğini kötülemek, Avrupalı'nın ortak davranışı hatta psikolojik olarak rahatlama yoludur.

Hedef Kemalizm

Günümüzde Türk kimliğini ayakta tutan ideoloji Kemalizm (Atatürkçülük) olduğu için Batılılar; Atatürk'e ve Atatürkçülüğe; tıpkı bölücü Kürtçülerin, liberal görüntülü düşünce faşistlerinin ve şeriatçı yobazların ağzı ile saldırmaktadırlar.

Türkiye-AB Ortak Parlamento Komitesi Başkan Yardımcısı İngiliz Parlamenter Andrew Duff, Türk'ün kalesini düşürmek için Kemalizm'i şöyle eleştiriyor:

"Türkiye artık Kemalizm'de değişme gereğiyle yüzleşmeli; sadece yasalar, anayasa değil, Kemalizm kültürü ve felsefesi de değişmeli. Kemalist milliyetçi sorunuyla yüzleşilmeli; devletin merkezi kontrolü azaltılmalı. Türkiye bir şekilde Kemalizm'de reforma gitmenin yolunu bulmalı; Atatürk'ün devlet binalarındaki fotoğrafları artık indirilmeli."

Avrupa Parlamentosu'na Türkiye Raporu hazırlayan Hollandalı Parlamenter Arie Oostlander de "Kemalizm felsefesi, Türkiye'nin AB'ye katılımına köstek oluşturur" diyor ve Türk devletinin temel felsefesi saydığı Kemalizmin bırakılmasını şart koşuyor.

Türkiye içinde 5. Kol gibi çalışan vakıflardan birisi olan TESEV adlı patronlar kuruluşu da aynı fikri değişik yayınlar çıkartarak işlemektedir.

22 Temmuz 2007 genel seçimlerinden sonra AKP listelerinden

milletvekili seçilen eski sosyal demokrat Prof. Zafer Üskül de daha TBMM ilk toplantısını bile yapmadan, “Anayasa’dan Kemalizm’le ilgili bölümler atılmalıdır.” diye çıkış yapmıştır.

Batı işbirlikçileri, gericiler ve bölücüler Kemalizme bilinçli olarak saldırıyorlar. Ulusal Kurtuluş Savaşı (1919-1922) sürecinde, bu harekete önderlik eden Mustafa Kemal’in adına bakan Batılılar, onun yandaşlarına Kemalist dediler. Mustafa Kemal’in eylemlerinden ve hedeflerinden oluşan bağımsızlık, vatanseverlik, laiklik, devrimcilik, halkçılık, milliyetçilik, sömürgeleştirmeye ve Batı emperyalizmine karşı duruş gibi kavramları kapsayan düşünce sisteminde de Kemalizm denildi.

Kemalizm; yani Atatürkçülük; Mustafa Kemal Atatürk’ün fikirleri, eylemleri ve yarattığı devlet modelini kapsar. Atatürk; artık bizim kimliğimizin bir parçası haline gelmiştir ve bu kimlik antiemperyalist ve Türk özüyle beyaz/batılı/Hıristiyan emperyalizminin önünde set gibi durmaktadır.

✓ Bugün; Batılı siyasetçiler Atatürk’e saldırmaktadırlar.

✓ Bölücü Kürtçüler; Atatürk’ün en büyük düşmanıdırlar.

✓ Fethullahçı ve Nurcu olarak adlandırılan yapılanmalar, Atatürk’e deccal diye saldırmaktadırlar. Laiklik ve Kemalizm karşıtları siyasi alanda başarılı olmak için kasetlerle, ev toplantılarıyla Atatürk’ü kötülemeyi bir gelenek haline getirmişlerdir.

✓ Liberal demokrat gözükp yerli acenta sermayeden beslenen ve Batı’dan gelen işaretlere göre hareket eden tatlısu demokratları veya sivil ajanlar da Atatürk’ü şiddetle eleştirmektedirler.

Çünkü; Türk kimliği, en sonunda Atatürk gibi büyük bir kişilikte kendisini somutlaştırmıştır. Bu kimlik; Türkiye Cumhuriyeti’nin temel ilkelerinde teoriden pratiğe aktarılmıştır. Kemalizm; doğu toplumundan modern bir toplum yaratan ve Batı emperyalizmine kafa tutarak onu yenen bir kimlik olarak başarılı ve yaratıcı olmuştur. Bu gerçeği beyaz batılı Haçlı emperyalistleri de Osmanlıcı gö-

züklen gericiler de Türkiye’de ayrı bir devlet kurma hayaliyle yanıp yakılan bölücüler de Batı’ya ajanlık yapan akademik 5. kol aydınları da biliyor ki Atatürk yıkılmadıkça Türk kimliği zayıflatılamaz; Türkiye yıkılamaz...

Bu yüzden “demokratikleşme” adı altında pazarlanan “beyaz/batılı/Haçlı emperyalizminin yayılma ideolojisi, Kemalizm duvarına çarpıp geri dönmekte; bu da emperyalist sermaye ile işbirliği içinde bulunan yerli acenta sermayeyi kızdırmaktadır.

Kemalizm; Türkiye Cumhuriyeti’nin temel ideolojisi, varoluş reçetesi olduğundan Türkiye ile mücadeleyi doğrudan yapamayanlar; devletin ideolojik dayanağını yıkmaya çalışıyorlar. Türkiye’nin son yıllarda içine itildiği kargaşanın temel nedeni de budur. Türkiye ile savaşan dış güçler; yanlarına içerideki üç bölücü/yıkıcı ögeyi de alarak cephe saldırısını yayıyorlar. 2009 yılı ortalarında bunun iki görüntüsü yaşanıyor: Birincisi; Ergenekon operasyonu adı verilen polis-adliye soruşturmasıdır. İçinde darbe iddialarının yer aldığı, mafya bağlantılarının bulunduğu bir operasyona; Ergenekon adının verilmesi; Türk milletinin varoluş destanı olan Ergenekon Destanı’nın imajına yönelik saldırıdır. Böylece Türk milletinin en kütlü sembollerinden birisi cinayet-mafya-darbe kavramları ile kirletilmek istenilmiştir.

Diğeri de Türk Silahlı Kuvvetleri’nin sürekli “darbeci” gösterilme girişimleridir. Buradaki amaç şudur: Türk Silahlı Kuvvetleri; anayasal olarak devletin temel değerlerini korumak ve kollamakla görevlendirilmiştir. Bu ilkeler de Kemalist ideoloji ile şekillendirilmiştir. Ordunun kötülenip baskı altına alınmasıyla; Batılı emperyalizm Kemalizmle olan mücadelesini kazanmış olacaktır. Avrupalı ve ABD’li güçlerin Türk ordusu ile mücadelesini; demokrasi mücadelesi gibi göstererek belirli bir mesafe aldıkları da görülmektedir. TSK ile mücadele için Taraf isimli bir gazete bile yayın hayatına sokulmuş; buraya polis içindeki odaklar; çok özel bilgileri ve belgeleri

sızdırarak kamuoyunu yönlendirmeye çalışmışlardır.

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin son yıllarda sıkıştırılıp yalnız bırakılmasında elbette ki TSK'nın içindeki darbeci unsurların geçmişte aldıkları kötü rol de etkilidir. 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 darbeleri; Kemalist kitlelerin de Türk Silahlı Kuvvetleri'ne kuşku ve korkuyla bakmalarına neden olmuştur. Özellikle bu darbelerle; Türkiye'de dinci bir çoğunluk oluşturma amaçlanmış; Amerikan merkezli bu istek hayata geçirilmiştir.

Mustafa Kemal'in Batı'ya ve gericiliğe (İslamcı şariat hareketlerine) karşı çıkmasını büyük bir sorun gören Batılılar; Türkiye'yi laik kimlikten uzaklaştırıp ılımlı İslam devleti (ABD İslamı/Ajan İslam) yapmak için her türlü desteği veriyorlar. Türkiye hem inanç üzerinden hem köken üzerinden ayrıştırılmak isteniyor.

Türkiye'de farklı kimlikler imal ederek; bu alt kimlikleri kurucu kimlik (Türk) ile eşit duruma getirmek, o ülkeyi parçalanmaya hazırlamaktır. İçerideki gruplar bunu doğallaştırıp bu fikre sahip çıkarlarsa; o devletin yıkılması kaçınılmaz olur.

Bugün sosyoloji âleminde moda haline gelen "çokkültürlülük, alt kimlik-üst kimlik" terimleri; birçok toplumbilimcinin gösterdiği gibi, geçmişte kapitalizmi zorlayan "sınıf mücadelesi" kavramını çürütmek üzere icat edilmiştir. Bugünkü emperyalist kapitalizm; dünyada insanlar ve çevre üzerinde yarattığı yıkımı gizlemek üzere; insanları böyle ilkel ayrışmalara yönlendirerek sömürsünü daha kolay sürdürmesini bilmiştir.

İthal Toplumbilim Terimleri

Türkiye'de farklı kimlik imal etmeye kalkışanların kullandığı terminoloji olduğu gibi Batı'dan ithal edilmiştir.

Batı dünyası, derin iç çatışmalar/ iç savaşlar sonucunda ulusal devletlerini yaratmıştır. Bu savaşlar; bir grubun diğerini ötekileşti-

rerek düşman haline getirmesinden ve düşmanı yok etme amacından kaynaklanmıştır. Batı'da çok yüksek olan kimlik bunalımı ve kimlik çatışması; bu düşmanlaştırma zihniyetinin eseridir. Batılı sosyalelimciler, psikologlar, Avrupalı'nın ruhunu şekillendiren bu ötekileştirme olgusunu tespit etmişlerdir. Batılı insan, kendisini tanımlamaya çalışırken, kendisinden yola çıkmak yerine kendisine benzemeyenden hareket ediyor. Böylece yanı başında bir öteki yaratıyor/buluyor. Kendisini de Levi Strauss'un gösterdiği gibi, "ötekilere karşı ben" konumunda görüyor (*Türk Kimliği*, s. 7).

Böyle olunca Batı insanı, kendisine karşı bir öteki yaratmak zorunda kalıyor.

İşte bizim bütün akademisyenlerimiz, batıda imal edilen ve o coğrafyayı anlatmada geçerli olan bu modele sarıldılar. Bu kimlik modelini getirip Türkiye'deki kimlik gerçeğini açıklamada kullanmaya kalkıştılar.

Halbuki Türk toplumu, tarihi şekillenmesinde, Batı'daki bu şekillenmenin tersine bir gelişimi yaşadı. Bu çalışmada gösterileceği üzere; Türk toplum modeli, öteki yaratmak yerine, ötekini kendi varlığının bir parçası gibi görmek üzere oluştu. Türklerdeki "orda" (ordukent) modeli; merkezdeki güçlü halkın (kurucu kabilenin) varlığına dayanmakla birlikte, diğer kabileleri (halkları) ordanın bir parçası saymıştır. Moğol fiziki özellikler bile taşıyan Türk Bilge Kağan'ın, daha sonra Açına (Türk) kabilesinin egemenliğine son veren Uygur (Dokuz Oğuz) kabilesini "kendi halkım" diye anmasının sebebi budur. İşte, ötekileştirme değil, birleştirme/kendinleştirme temeline dayalı bu tutum yüzünden zaman zaman Türk devletleri krize bile girmişler, hatta yıkılmışlardır.

Bu çalışmada temel dayanağımız olan Sovyet Tarihçisi Prof. L. N. Gumilev; bu tarihi olguyu azçok görmüş ve "Eski Türkler asla şovenist olmadılar!" diyerek dünyaya Türk adını miras bırakan Açına yönetiminin kimliğini özetlemiştir.

Zaten, doğu toplumlarının genelinde de kendi kimliğini tanımlamak için kendini arama çabası egemendir. İslam dünyasında bu tavır, Hazreti Ali'nin özdeyişi ile "Kendini bil!" parolasına dönüşmüştür. Delphi tapınağının bu kendini tanıma üzerinde yükselen sloganının mistik Hristiyanlıktan süzülerek geldiğini; Türk ruhunda da yankı yaptığını biliyoruz.

Doğudaki İsa Peygamber kavramı ile tamamen ters biçimde oluşan batı dünyasındaki İsevi kimlik, Türk dünyasına uymayan; hatta Türk kimliği ile çatışan bir olgudur. Türk halkını ve onun derin tarihini tanımayanlar; "öteki" kavramını ithal ederek; onun üzerinde çeşitlemeler yapmışlardır. Bu temelsiz çeşitlemeler; Türkiye'de öteki yaratmak ve farklılıkları ayrılık haline getirmede çok etkili olmuştur.

Bu sosyolojik terimi ayet haline getirerek değişmez yapan batılı siyasetçi; Türkiye'deki hesaplarını bunun üzerinden görmeye çalışmaktadır. İthalci aydınlar şunu diyorlar: "Siz, Kürtleri öteki yaptınız. Ötekinin de hakkını kullanma, yani ayrılma hakkı vardır."

Bugün etnik, dinsel, kültürel azınlıklar keşfederek onları bulundukları ulus/milli devletin başına bela etmeye uğraşan Avrupa ülkelerine dikkat ediniz. Bunlar; söylediklerinin tam tersini yapmaktadırlar.

AB fikriyatının, özgürlüklerin savunucusu gibi gözüken Fransa'yı incelemek öğretici olacaktır. Fransa; şimdilerde bile en katı ulus devlet ilkeleri ile yönetilen bir ülkedir. Fransa içinde; etnik, dinsel, dilsel, kültürel gruplar vardır. 14. yüzyılda Paris merkezli Fransız Krallığı içinde şu etnik yapılar da yer alıyordu: Kelt-Bretonlar, Basklar, Provansalar, Burgundlar (Etnogenez; Halkların Şekillenmesi, Yükseliş ve Düşüşleri, s. 81). Bugün de bu ülkede Fransızca temel olmak üzere halk 4 dilde konuşuyor. Lakin resmi dil Fransızca... Fransa ulus devleti; bu etnik grupları öyle bir eritmiştir ki bunların artık seslerini çıkaracak bir direniş noktaları kalmamış-

tır. Fransa, AB'nin kurucu devleti olmasına karşın, Fransa Parlamentosu'na AB bayrağı çekilmesine izin vermemiştir. Ayrıca Fransız hükümetleri, Fransızca'yı korumak için özel bir yasa bile çıkarmışlardır.

Özgürlük beşiği gibi gösterilen Fransa'da Afrika kökenli Müslümanlar ve Türkler açıkça aşağılanmakta; bunlara ikinci sınıf insan muamelesi yapılmaktadır. Ayrıca Müslümanların; kültürel kimliklerini geliştirecek hiçbir çabasına izin verilmemektedir. Bu büyük grubun Fransa içinde eritilmesi için her türlü baskı uygulanmaya devam etmektedir. Temmuz 2007'de, Fransa Cumhurbaşkanı Sarkozy, "Avrupa Müslümanlığı yaratmak" için çalışmalar başlatılmasını istemiştir.

Kıta Avrupasının diğer yönlendirici ülkesi Almanya, aynı durumdadır. Bu devletin geçmişi bir buçuk yüzyılı bile bulmamaktadır. Alman devleti pek çok etnik grubun birleştirilmesi ile ve zorla oluşturulmuş bir yapıdır. Milliyetçi Reich ideolojisi Almanya'da bugün etnik/dinsel/dilsel/kültürel grupları iyice pasifize etmiştir. 1960'larda Almanya'da Türk toplumuna verilen haklar bugün teker teker geri alınmaktadır. Türkiye'ye Kürtçe eğitim vermesi için baskı yapan Alman hükümeti, 2007 yılında Uyum Yasası adı altında, yabancılara "iyi derecede Almanca öğrenmeye" mecbur bırakan yasa çıkarmıştır. Amaç bu ülkedeki Türkleri ve diğer Müslüman öğeleri Almanlaştırmaktır. Hollanda, aynı biçimde sokaklarda Türkçe konuşulmasını bile engelleyecek yasal tedbir getirme peşindedir. İsveç'te, günde 2 saat Türkçe yayın yapan bir radyo, "Türkçe, Kürtlerin moralini bozuyor!" gerekçesi ile susturulmuştur.

Hollanda'da Sosyalist Parti'den milletvekili seçilen Düzgün Yıldırım, "Türklerin Ermenilere soykırım uyguladığını kabul etmedi." denilerek partisi tarafından milletvekilliğinden istifaya zorlandı ve buna direnince de tehdit edildi.

Gerek Fransa, gerek Almanya; bu gruplara her türlü haklarını

verdiğini, verebileceğini söyleyebilir. Gel gör ki o gruplar o kadar etkisiz hale getirilmiş; Fransa veya Almanya devleti tarafından öyle eritilmişlerdir ki kimsenin çıkıp da silaha sarılarak; Türkiye’de PKK’nın yaptığı gibi; Fransa veya Almanya içinde yeni bir devlet isteme gücü bırakılmamıştır.

Diğer dikkat çeken bir gelişme de şu olmuştur: Avrupalılar; Türkiye’de etnik, dinsel, dilsel/kültürel azınlıklar yaratıp onları federasyonlaştırma ve ayrıştırma projeleri için mücadele verirken; Almanya’da bunun tam tersini hayata geçirdiler. 2. Dünya Savaşı’ndan sonra Doğu Almanya’da, Demokratik Almanya Cumhuriyeti adı altında ayrı bir devlet kurulmuştu. Bu devlet 1991’den sonra Batı Almanya ile birleştirildi. Batı Almanya, bu birleşme için her türlü özveriyi gösterdi. Yoksul doğuyu kapsama alanına alan Batı Almanya, hâlâ bu birleşme için ekonomik ve kültürel fatura ödemeye devam ediyor.

Almanlar, pek çok etnik grubu eriterek tek millet, tek devlet oldular; bunun için hala yaman bir çaba gösteriyorlar ve her türlü fedakârlığı da yapıyorlar.

Farklı Olanı Ayrı Olan Yapmak

Avrupa’da üretilen sosyolojik fikirleri anlamadan Türkiye’ye uyarlamaya kalkışan sözde akademik kişilerin de yaşanan süreçten öğrenmeleri gereken çok pratikler var.

Millî devletlerde farklı grupların bulunması hemen hemen kaçınılmazdır. Bunların etnik, dinsel, kültürel farkları; o toplumun zenginliğidir. Batı dünyası bu farklılığı kabul etmekte, doğal görmektedir.

Gel gör ki Batı; bu farklılığın geliştirilip, büyütülüp ayrılık haline getirilmesine asla izin vermemiştir. Bu farklılıklar, tek potada eritilerek ondan Alman Devleti, Fransız Devleti gibi devletler yaratılmıştır. Amerika’da Anglosakson gruplar, bu büyük kıtanın asıl

sahipleri olan Kızılderilileri düzenli ordu seferleri ile katletmişlerdir. Avrupa'da bugün millî devletlerin oluşturulması bile yeterli görülmemektedir. Şimdi bu devletler bile başka bir çatının altında birleştirilmişlerdir.

Tekrar edecek olursak: Sömürge alanlarındaki ülkelerde; insan hakları ve demokrasi örtüsü altında etnik kümelere devletleşme hakkının verilmesini bile isteyen Avrupa'nın siyasal ve ekonomik yönden yaşadığı son elli yıllık süreç, Avrupalının bizim için önerdikleri ile taban tabana zıttır. Batılı; teoride söylediğini, sömürge alanları için önerdiğini, kendisi kabul etmiyor; hatta bunun tam tersini yapıyor. Görülmesi gereken büyük gerçek şudur: 50 yıldır bütün Avrupa devletleri, alt kimlikleri ayrıştırmayı bırakın, tam aksine devletleri bile birleştiriyorlar. Avrupa Birliği adı altında ulus devletleri bile bütünleştirmeleri, bunun en açık kanıtıdır.

Bizim sömürge aydınlarımızın; fikir ithalatçısı liberal akademisyenlerimizin, Avrupa Birliği fikri ile Avrupa'nın demokrasi/in-san hakları adı altında sömürge alanlarına aktardıkları fikirlerin birbiri ile taban tabana zıt olduğunu artık görmeleri gerektir: Biri- sinde; devletleri birleştirme, daha büyük olma; ikincisinde bir devleti bile bölme; daha da küçültme hesabı öne çıkar. Yani Avrupalı, o büyük kıtada farklılıkları bile tek çatı altında toplayıp birleştirirken; sömürge alanlarına (örneğin Türkiye'ye) bu farklılıkları besleyerek ayrılık haline getirme yönünde baskı uygulamaktadır.

Batılı; küreselleşmeyi daha büyüme, güçleri birleştirme yolunda kullanıyor. Bu olgu; Türkiye'ye küreselleşme "parçalara ayrılma, küçülme, erime, güçsüzleşme, direnç yitirme" biçiminde dayatılmaktadır.

İşte Türkiye; böyle açık bir manzara içinde; devletini nasıl yapar da daha küçültürü tartışıyor. Türk kimliği ile ilgili tartışmalar; Türk kimliğini küçültme, sıradanlaştırma anlamında işte bu emperyalist hedefler doğrultusunda gündeme getirildi. Bu süreçte Türkiye'yi yö-

neten AKP hükümeti de kullanıldı. Bu geri gidişi AKP'nin Kürt politikasında açıkça görebiliyoruz. Bunun için de iki yol kullandılar:

*Kürt sorunu vardır, diyerek... Bu sorunu güya çözmek için, Güneydoğu Anadolu'ya AB'nin istediği yöneticileri atayarak. Buradaki farklılığı ayrılık haline getiren eylemlere ön vererek...

*Türk kimliğini Kürt kimliğinin düzeyine indirerek...

Türk kimliği, kurucu kimliktir. Kurucu kimlik/kurucu kültür; yan öğelerden daha büyük, kalıcı, kapsayıcı, verici kültür durumundadır. Kurucu öge, sıradanlaştırılırsa, kimlik yarışı başlar ve merkezden hızla savrulma dönemine girilir. Osmanlı Devleti'nin yıkılışı da merkezde çekim gücü olan bir kimliğin bulunmamasından olmuştur. Yeni bir çekim gücü bulmak için İslamcılık, Batıcılık, Osmanlıcılık gibi güçler oluşturulmak istenmişse de başarılı olunamamıştır.

Milliyet fikrinin müthiş güçlendiği 19. yüzyılda; Osmanlı Devleti; bir ailenin adı ile ayakta tutulamazdı ki tutulamadı da... Batıcılık denemeleri (Tanzimat hareketi) özet olarak, Osmanlı Devleti içindeki azınlıkları daha da güçlendirmekten başka bir sonuç yaratmadı ve bu da parçalanmayı getirdi. İslamcılık fikri; milliyetçilik duyguları kabaran Müslüman milletleri bir arada tutmakta yetersiz kaldı. Geniş bir imparatorluk parçalanırken Türk milleti ancak kendi kimliğine (Türklük) dönerek ata yurdunu elinde tutmayı başardı.

Türkiye Cumhuriyeti, aslında Osmanlı zihniyetine karşı savaşarak yaratıldı; şimdi bu cumhuriyeti değiştirmeye uğraşanlar, tarihe karışmış Osmanlıcılıktan güç almaya çabalıyorlar. Osmanlıyı çökerten Türk karşıtı modelin Türkiye'ye kurtuluş reçetesi olarak sunulması; Türkiye Cumhuriyeti'nin de Osmanlı Devleti'nin kaderini paylaşması amacındakilerin planlamasıdır.

Egemen Toplum

Kimlikler konusunda Türkiye’de Batıcı sosyolojik bindirmelerle yapılan ve Türk’ü sıradanlaştıran yönlendirmeler; gerçeklerden uzaktır. Türkiye’de temel kimlik, ana kimlik, kurucu kimlik Türklüktür. Örneğin; ABD’de temel unsuru oluşturan grup; “beyaz-Anglosakson-Protestan” toplumdur. ABD’nin egemen toplumu budur. Amerikan sosyolojisi artık, tüm ayrımcı unsurların –azınlık grupların- “Egemen Toplum”la bütünleşmeleri gerekliliği çabasını göstermektedir. ABD sosyolojisi, 250 kadar etnik grubu bir eritme potasında kaynaştırma peşindedir. (Bak: Orhan Türkdoğan, *Türk Toplumunun Kültürel Dinamikleri*, s.38).

Prof. Türkdoğan’ın Zbigniew Brzezinski’den aktardığı şu bölüm bu konuda Türk liberallerine ve ayrılıkçı öğelere verilmiş anlamlı bir cevap sayılabilir: “Amerikan toplumunu biçimleyen; be-yaz-Anglosakson-Protestan kültürüdür. Bu niteliğinden küresel mozayığı yansıtan bir kültüre dönüşmesi, kaçınılmaz olarak değerlerinin de derinden değişmesine yol açacak ve belki de toplumsal birlikteliği daha da zayıflatacaktır. Ortak bir dil ve paylaşılmış anayasal değerler, toplumsal uzlaşmanın dayandığı kaynakları oluşturur ve bu değerlerin yokluğu halinde ise kültürel farklılıkların toplumsal hoşgörülülükten yararlanması mümkün olmaz. İşte böyle bir durumda da Amerikan toplumunun parçalanma süreci başlar. ABD; buna izin vermez (age, s. 38).”

Yeni Amerikan politikasını oluşturan isimlerden birisi olan Brzezinski, “Standart Kültür” şartını öne sürüyor. Ona göre; tüm yan gruplar; Kurucu Kültür veya Asli Unsur da denilen Standart Kültür şemsiyesi altında toplanmalı ve bu potada kaynaşmalıdır.

ABD; bütün yan öğeleri tek potada eritmeye uğraşırken; Türkiye’deki liberaller ve Yeni Osmanlıcılar; millî yapı içinde yaşamak istemeyen Kürtlere, Osmanlı eyalet sistemine benzer bir model öne-

rebilmektedirler.

Halbuki ABD modeli; bu durumda standart kültüre bağlamayı önermektedir. Bizim; derin ve çok geniş tarihsel süreçten geldiği için “Kurucu Öge”, “Kurucu Kültür”, “Temel Öge” gibi isimler verdiğimiz bu Standart Öge, Türk kimliğidir. Bu öyle bir kimliktir ki Fransız, Alman, İngiliz kimliği gibi demirbaş sayılan Avrupa kimliklerinden daha derin; daha geniş, daha kapsayıcı, daha eritici bir kimliktir.

Standart kültürün ölçütü olarak sosyologlar şöyle bir saptama yapmışlardır: “Eğer bir toplumda nüfusun yüzde 80’i veya daha fazlası aynı dili konuşuyorsa, o grup, standart kültürü temsil eder.”

ABD’de nüfusun yüzde 80’den fazlası İngilizce konuştuğu için “beyaz-Anglosakson-Protestan” grup standart kültürü veya “Büyük Toplum”u oluşturur. Bu toplum; kurucu öge sayılır; farklı dilleri konuşan gruplar ise yan gruplardır.

ABD, 250 dolayındaki farklı gruplara karşın hiçbir zaman çok-kültürlülük politikası gütmemiştir. Bu yüzden de ABD’de bulunan etnik gruplara kendi dillerinde eğitim yapma hakkı verilmemiştir. Hatta; bu farklılıklardan birisi ayrılık haline gelmeye kalkışırsa ona ABD devletinin hemen müdahale etmesi istenmekte; bu da normal kabul edilmektedir. 1980’lerde, Teksas Eyaleti için özgürlük talebinde bulunan bir derneğin üç üyesine 80’er yıl dolayında ceza verilmesi de ayrışma fikrine bile tahammül edilmediğini gösteren somut bir örnektir.

Bugün Avrupa’da da durum bundan farklı değildir. Avrupalı, ulusal bütünlüğünü tehlikeye düşürecek hiçbir adıma izin vermemektedir. Türkiye’de, Prof. Ahmet Taner Kışlalı ve Danıştay 5. Dairesi’nin yargıçlarını gerici terör örgütlerine hedef olarak gösteren Vakit Gazetesi, Almanya’da, Almanya’nın güvenliğini tehdit ettiği gerekçesiyle yasaklanmıştır. Ama aynı gazete Türkiye’de bu karalama, kışkırtma faaliyetlerine engelsiz devam edebilmektedir. Av-

rupa, ancak eritme politikasını gizlemek için sembolik demokrasi oyunları gösterir; o kadar. Böyle olmasaydı; o topluluklardan tek devlet yaratmak mümkün olmazdı. Tarihte de böyle çok kültürlülük düzeninde devlet yaratılmış değildir.

Batıdaki ulus devletler 300 yıl öncesine uzanan bir süreçte; değişik etnik, kültürel-inançsal grupları tek kimlik çatısında toplama ve eritme ile oluşmuşlardır.

Tarihsel süreci iyi izleyenler şunu da rahatça göreceklerdir: Avrupa tarafından imal edilen etnik gruplar, çok kültürlülük teorileri; asla içedönük olarak değerlendirmeye alınmamıştır. Etnik kimliklere bağımsızlık kazandırma operasyonu; batı tarafından özünde Osmanlı İmparatorluğu'na karşı bir siyasal/ideolojik silah olarak kullanılmıştır. Batılı; kendi içinde etnik grupları birleştirirken bundan ulus devlet yaratırken, Osmanlı İmparatorluğu'nu ise parçalara ayrılmaya zorlamış; buna özgürlük, demokrasi, insan hakları gibi değişik zamanda değişik terimlerle anlatılan ama özünde tek anlam taşıyan bir gerekçe üretmiştir.

Batılı emperyalistler, Osmanlı Devleti'ni, 1919'dan itibaren iyice ıfalamak istemişler; bunu Türk tarafına Sevres (Sevr) Anlaşması ile kabul ettirmişlerdir.

Türk kimliği, nihayet harekete geçip bu parçalama ve topraksızlaştırmaya karşı direniş başlatınca (Millî Mücadele:1919-1922), Batılı bunu, Yunan ordusunu kullanarak engellemeye çalışmıştır.

Yani Batı dünyasının çok kullandığı etnik kimlik, çok kültürlü olmak tezleri özü itibarıyla Osmanlı Devleti'ni çökertmek için geliştirilmiş; kullanılmış tamamen yanlış, siyasal bir teori olmuştur.

Avrupa Birliği sürecinde Türkiye'ye kabul ettirilen şartlara dikkat edildiğinde, bunların aslında Sevr ile getirilen şartların yumuşatılmış biçimleri olduğu görülecektir. 1920'de silahla dayatılan etnik kimlikleri ayrıştırma ve Türkiye'yi parçalama hesapları; şimdi bizzat Türk parlamentosu kullanılarak gerçekleştirilmek istenmek-

tedir. Bu operasyonda “Avrupa Birliği’ne girerek bütün dertlerden kurtulmak” gibi bir cennet de vaat edilmiş; halkın gözü böylece bağlanmıştır. Dönem tam da Büyük Türk Hakanlığı’nın (Göktürkler) yıkılma sürecinin başladığı döneme benzemektedir. O günkü Çin’e girip kurtulma dürtüsünün yerine şimdi AB’ye girip kurtulma modeli oturtulmuştur.

Çalışmamızda Büyük Türk Hakanlığı anlatılırken bu ilginç benzerlik ortaya konulmuştur.

2004 yılı ekim ayında yayımlanan Başbakanlık İnsan Hakları Danışma Kurulu’nun “Azınlık Hakları ve Kültürel Haklar” konulu raporu, Türkiye’nin itilmek istendiği sürecin anlaşılması açısından öğretici olmuştur.

Bu raporun tek taraflı hazırlandığını; ABD-AB siyasetinin aracı olduğunu; Türkiye’deki standart kültürü (kurucu kültür/temel öge) yok sayması göstermektedir.

Raporu hazırlayanlar, Türkiye’de “uluslararası koruma altında azınlık” yaratılabileceği fikrini dahi işleyerek; Türkiye’yi Osmanlı Devleti’nin çöküş sürecindeki Tanzimat düzenlemeleri gibi düzenlemeler yapmaya çağırmışlardır. Başbakanlık adına hazırlanan raporda; “Milletin bölünmez bütünlüğü kavramı bizlere doğal gelivermekle birlikte bir Batılı’ya son derece terstir.” denilerek bunun milleti oluşturan çeşitli alt kimlikleri inkâr etmek olacağı bile ileri sürülmüştür. Hâlbuki bütün Avrupa devletleri, milletin bütünlüğü fikri çevresinde ortaya çıkmıştır. Raporda sözü edilen alt kimlikler; o devletteki kurucu ögenin bir parçası olarak var olmayı içselleştirmiş kimliklerdir.

Türkiye’de Batı’dan alınan sosyolojik terimleri kullanarak “sömürge alanlarında parçalar yaratmak” modeli, Kürtleri; Kurucu Kimlik olan Türk’ten ayrı, ona zıt (öteki) bir kimlik gibi tasarlamış, bunu aydınlar arasında yaymış, bu fikri kabul ettirmek için de Kürtler içinden milliyetçi/ırkçı bir kesim silaha sarılmış; böylece

PKK terör örgütü doğmuştur. Avrupa'nın ve ABD'nin desteği ile 1984'te silahlı saldırıları başlatan terör odağı; bütün teorisini, etnik kimlik, azınlıklar, federasyon biçimli yaşam ve kendi kaderini tayin hakkı üzerine oturtmuştur. PKK'nin isteklerine Avrupa'daki partiler de arka çıkmaktadırlar.

Buna karşın, Başbakanlık raporunda; "Avrupa Birliği'nin Türkiye'den farklı kültürel gruplara azınlık statüsü ve hakları tanınması yolunda bir talebi kesinlikle yoktur!" denilerek yaşananlar inkar edilmektedir. Raporda, Türkiye'nin, "Türkiye'de azınlıklar olduğunu kabul etmesi" de istenmekte; bunu kabul etmenin azınlık yaratmak olmayacağı ileri sürülmektedir.

Gel gör ki Kürtlerle ilgili olarak yaşanan süreç bunu yalanlamaktadır. *Önce Kürt gerçeğini kabul etme süreci yaşandı. *Peşinden Kürt sorunu olduğu söylendi. *Farklılık bu yolla beslenip geliştirildi ve ayrılığa çevrildi. Bu süreçte önce kültürel haklar, sonra siyasal haklar gündeme getirildi. Bölgedeki ayrılıkçı propaganda ve milisleşme normal kabul edilerek bölücü örgütün silaha sarılması için gereken moral ve siyasal/sosyal şartlar yaratıldı.

Başbakanlık raporu; bu süreci haklı göstermek için hazırlanmış gibidir. Bu yüzden raporda; "Türk kimliği"nin reddedilmesi, bunun yerine "Türkiyelilik" kimliğinin oturtulması bile istenmektedir.

Dünyada bir eşi daha bulunmayan bu görüşe, Başbakan Tayip Erdoğan sahip çıkmış ve şöyle demiştir: "Türkiye'de Kürt sorunu vardır. Bunu Türkiyelilik kavramıyla çözmeliyiz. Türkiyeli kimliği, her vatandaşın üst kimliği olmalı; Türk kavramı da alt kimlik olarak değerlendirilmelidir. İsteyen isterse 'Ben Türk'üm' desin."

Burada düşündürücü olan; bu görüşün, bir entelektüel tarafından muhalefet olsun diye dile getirilen bir uç fikir olmayıp bir başbakan tarafından seslendirilmiş olmasıdır. Bellidir ki Sayın Erdoğan; muhalefet döneminden edindiği fikri; iktidarda iken de sürdürmektedir.

Sanıyorum ki AKP’de odaklaşan bu fikir yandaşları; bu raporda ileri sürülen görüşlerin ve benzer iddiaların Türk devletinin geleceği açısından yaratacağı açmazı düşünmüş değiller.

Tehlikeyi onlara ve diğer siyasetçilere bir kez daha göstermek gerekiyor: Bu yolla ve bu yaklaşımla; Türk kimliğine karşı, bilimsel derinliği olmayan, Batı’nın sömürgeleştirmede kullandığı bir dil yaratılıyor. Türkiye Cumhuriyeti karşısındaki ittifak belli oluyor: Sömürgeci Batı ülkeleri (kiliseler, sivil toplum kuruluşları ve parlamentolar); içerideki acenta sermaye (/işbirlikçi holding sermayesi) ve bunların kalemşorları; yeni Osmanlıcı tarikat/cemaat grupları. Kilise ile ittifak yapan bu tarikat cemaat kesiminin önderliğini; hakkında devleti yıkmaya teşebbüsten dava açılınca ABD’ye gitmek zorunda kalan Fethullah Gülen yapıyor. Amerikan dincisi Fethullahçılarla laik görüntülü acenta sermayesi ile her an işbirliği yapabiliyor. Fethullahçı Zaman Gazetesi ile Doğan Grubu’nun Radikal Gazetesi; hemen hemen aynı fikirleri işlemektedir. Bunlar, Türk kimliğini kötülemek için haberleri bile çarpıtan bir yaygın politikası ile Türk halkının benliğini çürütmeye çalışıyorlar.

İşbirlikçi Sermaye Bölme Peşinde

Türkiye’yi farklı kimliklere bölerek ufaltma, etkisizleştirme sürecinde, Türkiye’deki çok uluslu şirketlerin acentası konumunda bulunan yerli büyük sermaye de ciddi bir rol üstlenmiştir. Bunların bazı vakıflara, akademik unvanlı kendi çizgilerindeki kişilere hazırlattırdıkları raporlar da ABD/AB emperyalizminin Türkiye’ye biçtiği role uygun sonuçlar üretmektedir. Sadece büyük patronların bir bölümünün kurdurduğu TESEV adlı vakfın izlenmesiyle bile; Türkiye Cumhuriyeti’ne karşı mücadele eden güçlerle sermayenin nasıl işbirliği halinde olduğu anlaşılacaktır. Patron vakfı TESEV; ana hatlarını belirlediği fikirleri doğrulatmak amacıyla ikide bir ka-

muoyu araştırmaları yayımlatmaktadır. Bu raporlarda; Türk kimliği, faşist/ırkçı gösterilmekte; ülkemizdeki farklılıkların ayrılık haline getirilmesi için her türlü batı kökenli fikirler beslenmektedir. Bu vakfın düzenlediği alan araştırmalarında, kamuoyu yoklamalarında Türk kimlikli nüfusun miktarı giderek düşük gösterilmektedir. Böylece; Türk olmayanların, ayrılmayı hak edecek kadar nüfusa sahip oldukları imajı yaratılmak istenmektedir.

TESEV; ülkemizdeki Amerikancı İslam/Ajan İslam/Hristiyan işbirlikçisi İslam anlayışını da bu akademik görüntülü çalışmaları ile desteklemektedir. Bunlar; güya yaptıkları bilimsel araştırma ile Türkiye’de türban kullananların giderek azaldığını bile ileri sürecek çarpıtmaya ulaşmışlardır. Çıplak gözle bile herkesin gördüğü türbanlaşma ortada iken; TESEV’ciler; buna doğan laik tepkinin haksız olduğunu göstermek için “Türban kullanımı 1999’a göre 2006’da geriledi.” Biçiminde sonuç imal etmişlerdir.

Bu süreçte; Türk kimliği gibi Türk ordusu da şiddetle eleştirilmekte, gücünün kırılması için fikirler yayılmaktadır. TESEV, bu işleri; Sabancı, Bilgi, Koç, Boğaziçi gibi özel kimlikli üniversitelerdeki 5. Kol aydınları, yani sivil ajanları kullanarak yapmakta; yıkıcı çalışmaları bu isimlerin akademik kimliği ile gizlemeye uğraşmaktadır. Bu vakfın yayımladığı kitaplar da yan öğeleri ayrıştırmaya, ayrılıkçı öge haline getirmeye hizmet etmektedir.

Tarihi Doğru Okumak

Türk kimliği üzerinde fikir yürütmeye çalışanların gözden kaçırdığı gerçek şudur: Avrasya bozkırlarının egemeni olan Türk milletin yönetimi altında yüzlerce etnik grup yer almıştır. Güney Avrupa’dan Doğu Asya’ya kadar uzanan Türk kültür alanında onlarca etnik grup da Türkleşerek bu milletin bir parçası haline gelmiştir. İnsanlık tarihinin önemli bir gerçeğidir: Türk kimliği; başka

kimlikleri kucaklayan, benimseyen, aynı zamanda kendi içinde eriten bir kimliktir. Bu yüzden Türk kimliği; tarihteki en kuvvetli kimliklerden birisidir. Bu kimliğin yarattığı kültür; Çin, İran, Bizans kültürleri ile baş başa yaşamasını becermiştir.

Genelde atlı kültür konumunda olan kültürler yerli kültürler tarafından asimile edilmelerine (eritilmelerine) karşın; Türk kültürü; tarihçilerin de ortaklaşa tespit ettikleri üzere; egemenlik altına aldığı bölgelerdeki yerli kültürleri değiştirip dönüştürerek Türkleştirmiştir. Orta Asya ile ilgili olarak yapılan değerlendirmelerde bu görüş dile getirilmektedir.

Tarihi, geniş boyutuyla, kültürel yüzüyle ele aldığımızda; Türk kimliği kadar geniş alanlara yayılmış; başka etnik yapıları içinde eritmiş bir kimlik daha yoktur. Güçlü Çin, İran, Bizans kültürleri de Türk kimliği ile karşılaştırıldığında yerel kalmışlardır.

İşte Türkiye'deki aydınlar, sosyologlar, hatta tarihçiler bu gerçeğin farkında değiller.

Sosyoloji ve tarih terimlerini Batı'dan aktaran bizim "aktarmacı" aydınlarımız; Osmanlı aydın tipinin tam devamı sayılır. Osmanlı aydını; Arap ve İranlı aydınların fikirlerini aktarırken, cumhuriyet aydını, Batı'nın fikirlerini aktarıyor. Tarih konusunda da durum böyle.

Macar tarihçi Rasonyi, bu çalışmada gösterildiği üzere atlı kültür denilen Türk kültürünü yerleşik kültürler kadar değerli ve önemli görürken; bizim tarihçiler, yerleşik olmadığı için Türk kültürünü ve buna bağlı olarak Türk devletlerini devlet saymama eğilimindedirler. Halil Berktaş gibileri, Türk devleti olarak Karahanlılar'ı ve Selçuklular'ı gösterirken (*Türk Kimliği*, s. 95) Prof. Bozkurt Güvenç de aynı kaynaklardan beslendiği için "göçebe örgütlenmelerine devlet kimliği vermemek gerektiğini" ileri sürerek bizim bu çalışmada yabancı kaynaklara dayanarak aktardığımız büyük Türk gerçekliğini yok saymaya çalışmaktadır.

Türk kimliğini, Osmanlı ve Anadolu ile sınırlamak, kendi tarihini bilmeyen ve bilmek istemeyen cumhuriyet aydınının trajedisi olarak önümüzde durmaktadır.

Türk'ü Kürt'le Eşitlemek

Türk tarihi ile ilgili yayınları izlemekten bile aciz durumdaki aydınlar ve aktarmacı tarihçilerimiz, Türk'ü, basit bir etnik grup gibi görüyorlar. Bu aşağılık kompleksimizden kaynaklanan yanılsama sonucunda da "Kürt"ü getirip "Türk" ile tartmaya çabalıyorlar.

Elbette ki insani değerler açısından baktığımızda her insan, her millet aynı öneme sahiptir. Lakin olaya tarihsel etkinlik; kültür ve devlet yaratma/ milletleşme açısından bakınca milletler ve halklar arasında derin farklar olduğunu görmekteyiz.

Tarihsel veriler ortadadır: Kürt dediğimiz etnik grup, tarih içinde Türkiye-İran hattındaki dağlık bölgelerde göçebe olarak yaşamış bir gruptur. Kabile örgütlenmesinin ötesine geçemeyen Kürtlerin bölgede küçük bir devlet bile oluşturamadığı ortadadır. Kürtler en fazla paralı asker olarak, küçük gruplar halinde Bizans, Pers ve Türk devletlerinin ordularında ara sıra yer almışlardır.

Kürtlerin, Ortadoğu tarihinde belirleyici rolleri olmamıştır. Dar bir bölgede hayvancılığa dayalı göçebe kültürünü yaşamışlardır. Birleşik silahlı gücü, devleti, uygarlık ürünü olmayan Kürt göçebelilerini, Türk ile eşit duruma getirmek; uygarlık tarihini çarpıtmaktan başka şey değildir.

Bu yüzdendir ki ayrılıkçı Kürt terör örgütü PKK; Kürtlere bir tarih uydurmak için yoğun bir çaba ortaya koymuştur. Bunlar Avrupa merkezli, "sömürge alanlarını ayrıştırıcı fikirler"e dört elle sarılmışlardır. Avrupa'dan sömürgeci tarihçilerin yardımıyla Kürt milleti diye bir millettten söz etmeye başlamışlar; sonunda da hiçbir kanıt olmamasına karşın Kürt kimliğini milattan öncelere götürerek

artık yitip gitmiş etnik gruplara bağlamaya çalışmışlardır.

Kürt ayrılıkçıların insanlık kültürünü nasıl çarpıttıklarını ve kendilerine tarih yaratmak için neler uydurduklarını Demirci Kava (Gave) örneği tek başına kanıtlamaya yeter.

Bugün Kuzey Irak'ta ABD'nin ve İsrail'in desteği ile oluşturulan Kürt devleti yöneticisi aşiret reisi Mesut Barzani; tıpkı Abdullah Öcalan gibi tarihi çarpıtarak kendisine bir kök uydurmak peşindedir. Bunlar; bölgelerine Kürt özgürlük hareketinin sembolü saydıkları Demirci Kava'nın bir heykelini bile diktiler.

Demirci Kava'dan söz eden temel kaynak, İranlı büyük ozan Firdevsi'dir. Firdevsi; Şehname adlı eserinde İran şahlarının hayatını anlatmıştır. Bu eserde, İran'a egemen olan zalim Dahhak'a karşı, başkentte demircilik yapan Kava (Gave) adlı birisi ayaklanır ve halk onun peşine takılarak zalim Dahhak'ı tahttan indirir.

Bu olayda, Kürtlerden en küçük bir iz yoktur. Olay, İran'ın başkentinde meydana gelmektedir. Fakat Kürtler; Kava'nın Kürt olduğunu; onun ayaklanarak Kürtleri özgürleştirdiğini iddia ediyorlar.

İşin diğer boyutu daha da düşündürücü: Ortada hiçbir bilgi yokken Kürtler, Kava'nın 21 Mart'ta yani Nevruz Günü isyan ettiğini ve Kürtlere bağımsızlık kazandırdığını öne sürüyorlar. Böylece PKK, terör eylemlerine uyduruk bir gerekçe yaratmış oluyor. Ne yazık ki bu yalanlar artık gerçek imiş gibi görülüyor. Efsanevi İran tarihi, Kürt tarihine dönüştürülüyor; insanlığın Avrasya'daki binlerce yıllık bahar bayramı Nevruz da Kürtlerin malı haline getiriliyor.

PKK elebaşısı Abdullah Öcalan'ın yarattığı bu yalan tarih, bu açık gasp karşısında, Avrupalı ve Türkiyeli çok bilmiş aydınlar seslerini bile çıkarmıyorlar.

Hemen belirtelim ki, Asya kıtasında demircilik Türk mesleğidir. Bu kitapta ayrıntısının gösterildiği gibi; tarihe Türk adıyla çıkan Açına (Asil Kurt) boyunun ata mesleği demirciliktir. Türkler; demir teknolojisine hakim oldukları için Avrasya'ya uzun yıllar hükmet-

mişlerdir.

Şehname'de Afrasiyap liderliğindeki (Afrasiyap, İstemi Kağan olmalıdır. RZ) Türklerle İranlıların çetin savaşları anlatılmaktadır. Bu yüzden; Kava, eğer İranlı sayılmaz ise olsa olsa Türk sayılabilir. Çünkü büyük tarihçilerin ortaklaşa belirttiği üzere (Artamonov, Gumilev, J. P. Roux vb...) demircilik Türk'e özgü bir meslektir.

Kürtlerin kendileri ile ilgisi bulunmayan olayları sahiplenerek, o olaydaki kişileri Kürt yaparak bir tarih yaratmak çabaları; Türkiye'de bölücü eylemlere gerekçe üretmek için atılan ideolojik adımlar oldular.

Kürtlerin Türklerle ilişkisi, tarihe etki yapacak nitelik kazanmamıştır. Bunun sebebi de Kürtlerin belirleyici öge durumuna hiçbir zaman gelememiş olmalarıdır. Kürtler; Bizans İmparatorluğu ile Pers İmparatorluğu arasında tampon bölgede göçebe olarak yaşamışlardır. Türklerin Hun gücü olarak 4. yüzyılın sonlarından itibaren Kafkasya üzerinden Doğu Anadolu hattına, İran-Irak-Suriye bölgelerine kadar sarktıkları dönemde bu göçebelerle temasları olduğu söylenebilir. Lakin; Gerek Alban Tarihi, gerek daha sonraki kaynaklar, Kürtlerden söz etmemektedirler. Abul Farac Tarihi'nde kimi yerde Kürtlerin yağma saldırısı yaparak dar bir alanda etkili oldukları dile getirilmektedir. Fakat bu saldırı aşiret güçlerinin küçük eylemlerinden öte değildir.

Türk Guz (Oğuz) kabileleri 930'larda bu bölgelere gelmişler; Bizans ile çatışmalara girmişlerdir. Guzların Selçuklu İmparatorluğu'nu kurması ile Kürt aşiretleri Türk egemenliğine girmişlerdir. Bu aşiretlerin Malazgirt Savaşı'nda paralı asker konumunda bulunduğu yolunda iddialar da vardır. Elvan Çelebi'nin 1350'lerde yazdığı Menakibül Kudsiyye fi Menasibi'l Ünsiyye'deki kayda göre; 1240 yılındaki Alevi Türkmen Babalı ayaklanmasını bastırmada Gürcü askerleri gibi Kürt kuvvetleri de Selçuklu yönetimine yardım etmiş gözüküyor. (Bak: Menakibü'l... s.54, 617. beyt)

Kürt beyleri, Çaldıran Savaşı'nda Alevi Türk Safevi Devleti ile değil Sünni Osmanlı Devleti ile işbirliği yaptılar. Osmanlı Padişahı Yavuz Sultan Selim; bu çetin savaşta kendisini destekleyen İdrisi Bitlisi yönetimindeki Kürt aşiret reislerine; daha sonra feodal yetkiler verdi. Bölgedeki topraklar Kürt beylerine dağıtılıp babadan oğla geçecek biçimde düzenlendi. Böylece bölge Osmanlı toprak sisteminin dışına itildi.

Osmanlı Devleti; toprak sistemini "miri rejim" denilen "devlet mülkiyeti"ne bağlamıştı. Aşiret reislerine toprak sahibi olma hakkı verilince imparatorluk içinde derebeyliğinin gelişmesinin önü açılmış oldu. Doğu Anadolu'da devlet eliyle özel statü yaratıldı ve devlet mülkiyetinin dışına çıkılması sonucunda bölgedeki aşiret/ağa düzeni kuvvetlendi. Bunun yanına şeyhlik sistemi (dinsel reislik) de eklenince; Doğu Anadolu donup kaldı ve evrimleşmenin dışına itildi.

Kürt beyleri, devletten aldıkları bu imtiyaz karşılığında bir görev üstlenmişlerdi: Kızılbaşlara karşı kılıç sallamak... Osmanlı Padişahı 3. Selim, 1587 yılında Kürt beylerine yolladığı bir fermanla bu görevi açıkça tanımlamakta ve şöyle demektedir: "Kürt emirleri şimdiye kadar Kızılbaşlara kılıç sallayarak Allah yolunda gaza ve cihad edegelmişlerdir (Bkz: *Kürtleşen Türkler*, s. 120)"

Görüldüğü üzere bugün Alevi dediğimiz o zamanlar Kızılbaş diye kötülünen kitle kafir sayılmakta, bunları öldürmek de cihat gibi gösterilebilmektedir.

Osmanlı devleti, 2. Abdülhamit (Sultan Hamit) zamanında bölgedeki aşiret reislerine yeni bir ayrıcalık daha getirdi. Bu bölgede, 1891'den başlayarak Hamidiye Alayları denilen, 100'e yakın silahlı birlik yaratıldı. Şünni Kürt aşiretlerinden oluşturulan bu alayları Osmanlı Devleti Ermenilere karşı kullandı. Ermenileri katledenler, Kürtler oldu.

Bu gerçeği HADEP, DEHAP gibi PKK ile siyasal bağı olan Kürt

milliyetçisi partilerde görev almış Kemal Süphandağ, "Büyük Osmanlı Entrikası Hamidiye Alayları" adlı kitabında açıkça ortaya koymuştur. Kürt Hamidiye Alayları'nın bölgedeki diğer halklar ve inanç grupları için zulüm makinesine dönüştüğü; Ermenilere yapılanların tüyler ürpertici olduğu (s. 10) birçok yerde belgelenmektedir.

Bu gücü ele geçiren Kürt aşiret reisleri bölgedeki Alevileri de ezdiler. Kürt beyleri, Osmanlı Devleti ile uyum içinde idiler.

Bu baskılar sonucunda birçok göçebe Türk boyu anadilini terk edip Kürtçe konuşmaya başladı. Bugün doğu Anadolu'da kendisini Kürt sanan Alevilerin büyük bölümü, 1514-1908 arasındaki süreçte yoksulluk, çaresizlik ve şiddetli baskı sonucu dilini değiştirmiş Türkmen torunlarıdır. Hamidiye Alayları'nın bölgedeki Alevilere neler yaptığını, o günleri yaşamış bir Alevi dedesi olan M. Şerif Fırat, yazdığı Doğu İlleri ve Varto Tarihi adlı kitapta ayrıntılı biçimde anlatmaktadır.

Bu 500 yıllık süreçte, Doğu Anadolu'da dilini bırakmak zorunda kalan Alevi Türkmen boyları; özellikle son 20 yılda kendilerini Kürt sanmaya başladılar. Bunlar, PKK'nin ideolojik yönlendirmesiyle kendilerine "Alevi Kürt" demeye başladılar. Halbuki Anadolu'daki Alevi kimliği Türk kültürünün eseridir. Kürt Alevi sanılan boylar, kişiler de Türk Alevinin kendi kimliğini yitirmiş üyesidir. PKK militarı iddiasıyla tutuklanan ve 22 Temmuz seçimlerinde bu çizginin desteği ile bağımsız milletvekili seçilen Sabahat Tuncel'in durumu, bu Kürtleşme sürecini en iyi gösteren örneklerden birisidir. Sabahat Tuncel, Doğu Anadolu'daki Alevi Türkmen aşiretlerden olan Beğdili Türkmenlerinin Balaban oymağına mensup gerçek Türk çocuklarından birisidir. Gel gör ki o bugün kendisini sıkı bir Kürt gibi görmektedir. (Balaban; bir şahin türü olarak Türklerin çok kullandıkları av kuşudur ve Türk totemlerinden birisidir.)

(Kürt Alevisi veya Alevi Kürt diye tanımlanan kesimlerin Türk

iken Kürtleştiklerini gösteren bilgiler; **Anadolu Aleviliğinin Kültürel Kökeni TÜRK ALEVİLİĞİ** isimli kitabımızda ayrıntılı biçimde yer almaktadır)

1919-1922 yılları arasında Türkiye'yi işgal eden Batılı emperyalistlere karşı verilen mücadelede Kürtler; ikili tavır takındılar. Bir bölümü; Kürt Teali Cemiyeti adı altında örgütlenip Kürdistan devleti kurmanın mücadelesini verdi. Batılılar, Osmanlı Devleti'ne imzalattıkları Sevr Anlaşması ile Doğu Anadolu'da Kürdistan adıyla bir devletin kurulmasını kabul ettirdiler. Bugün; Türkiye'de terör eylemini yaratanlar; işte bu çizginin devamı olan güçlerdir. Diğer Kürtler ise Kurtuluş Savaşı'nı desteklediler ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasında rol aldılar. Bu çizginin devamı olan Kürtler; bugün PKK terör eylemine karşı çıkmaktadırlar.

Bugün PKK'nin etkin olduğu bölgelerden Tunceli halkının durumu daha da ilginçtir. Bunlar; kültürleri ile Hun Türkleri'nin torunları olduklarını ortaya koyuyorlar. Hunların Karadeniz kuzeyinden Suriye'ye kadar sarktıklarını; Bizans'la işbirliği yaparak Perslerle savaştıklarını biliyoruz. Bunlardan Agatirler (Ağaçeriler), o dönemlerde Bizans topraklarına girerek yerleşmişlerdir. Tunceli yöresi de Hun boylarından güneye inenlerin yerleştiği alanlardan birisi olarak öne çıkıyor. Toroslardaki Ağaçeriler ve Tunceli halkı Hun boylarındandır. Bunların öncesinde Kuzey Karadeniz'de egemen olan Saka (İskit) Türkleri de Kafkasları, Derbend üzerinden aşarak bu bölgelere gelmişler ve Kapadokya'ya kadar girmişlerdir. Sarı Sakalar'ın bu bölgelere sarkan torunlarından bazıları Doğu Anadolu'da yerleşmişlerdir. Bunlar; günümüzde kendilerini Sarı Kürt olarak görmektedirler. Ki; kürt tipi sarı değildir.

Bu eserde sadece belli bölümünü yansıtmaya çalıştığımız tarihsel veriler gösteriyor ki Türk kimliğinin Türkiye kolu ile ilgili olarak gündeme getirilen Kürt kimliği; tarihin hiçbir döneminde Türk kimliği ile eşit duruma gelmemiştir. Bu iki kimliğin karşılaştırılması da kültür tarihini hiç bilmemekten başka şey değildir.

Anadolu'da Horlanan Türklük

Gel gör ki Türk yöneticileri devlet kurduktan sonra, komşu yerli imparatorlukların etkisi altına girmektedirler. Çin İmparatorluğu ile Türk halklarının ilişkisi bunu gösteriyor. Böylece yönetici tabakadan bir bölümü, ayrılıkçı unsura dönüşüyor. Bu süreç sonucunda devlet zayıflıyor ve yıkılabiliyor.

Bu olumsuz yapı; batıda yerleşmiş bulunan Türk halkları arasında da devam etmiştir. Hazar Hakanlığı, Yahudilerin eline bu yüzden düşmüştür. Kıpçaklar, Peçenekler Bizans ve Rum etkisinde kalarak zayıflamışlardır. Balkanlar'daki Bulgarlar; Türk kimliğinden kopmuşlardır. Guz (Oğuz) boylarının kurduğu devletlerde aynı olumsuz etkileşimi görmekteyiz.

Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nu yaratan Guzlar; zamanla İran yönetim biçimini benimsemişlerdir. İslam coğrafyasına kolayca girebilmek için din değiştiren öncü Guzlar; bölgede İslam'ın bayraktarlığını da üstlenmek zorunda kalmışlardır. Böylece, İslam kültürü, medrese kültürü biçiminde Türklerin yönetici kesimi üzerinde etkili olmaya başlamıştır. Bunun sonucunda; devlet yönetim biçimi ve edebiyat; İran etkisine; kültür/dinsel ilim ise Arap/İslam etkisine açılmıştır.

Yabancı ögelerle işbirliğine giden Selçuklu hakanları, kendi halklarına düşmanlık güden bir politika yürütmeye başlamışlardır. Büyük Selçuklu İmparatoru Sultan Sançar, göçebe Oğuzlar'ı kılıçtan geçirmeye kalkışınca, can havliyle direnen göçebeler Selçuklu ordusunu yenmişler; Sancar'ı esir etmişlerdir. 1143'ten itibaren sultanı 13 yıl demir kafes içinde yanlarında taşıyan göçebeler; böylece kendilerini soygundan kurtarabilmişlerdir.

Bu parçalanma Anadolu'da da karşımıza çıkmaktadır. Selçukluların Anadolu kolu; devlet dilini Farsçaya çevirmek gibi bir taklitle kapılmıştır. Kurucu ögenin (Türk) dışlanması, Oğuz devletinin de

sonunu hazırlamıştır. 1240 yılında Türkmenler; Babalar önderliğinde isyan etmişler, ama kılıçtan geçirilmişlerdir. Kendi kurucu halkını kıran Selçuklu yönetimi, bunun cezasını hemen çekmeye başlamıştır. 1241’de Moğol saldırısı ile Selçuklu devleti çökertilmiş; bir süre sonra da Türk beylikleri şekillenmeye başlamıştır. Konya merkezli İran taklitçisi Selçuklular yaşamlarına parazit ve Moğol işbirlikçisi olarak devam etmişlerse de etkileri hızla azalmıştır.

Ayağı çarıklı, başı kızıl börklü Orta Anadolu ve Toros Türkmenleri; Karamanoğlu Mehmet Bey’in liderliğinde 1277 yılında Konya’yı bir süre ele geçirmiştir. Mehmet Bey; ana dile dönüş konusunda Konya’da bir ferman (emirname) yayımlayarak; “Bundan sonra devlet sarayında, ibadethanelerde, evlerde, sokaklarda Türkçeden başka bir dil kullanılmayacaktır!” demiştir.

Bu dönem, Selçuklu saray seçkinlerinin işgalci Moğollar ile işbirliği yaparak halkı sömürdüğü bir dönemdir. Merkezdeki aydınlar, Örneğin Mevlana Celaleddin Rumi, Moğol işbirlikçisi gibi hareket etmiştir.

Merkezin yabancı ögeler tarafından ele geçirildiği; kurucu milletin ötelendiği Selçuklular döneminde Türk ve Türkçe bugün olduğu gibi horlanmıştır. Bu gerçek Âşık Paşa’nın 1329’da yazdığı Garibname adlı esere açıkça yansımıştır. 1240 Türkmen ayaklanmasının manevi lideri Horasanlı Baba İlyas’ın torunlarından olan Aşık Paşa, Garibname’de; “Türk diline kimseler bakmaz idi/Türklerle her giz gönül akmaz idi” derken; “devlet-halk” ayrışmasını açıkça ortaya koymaktadır.

Büyük Selçuklu Devleti ve onun Anadolu’daki devamı olan Anadolu Selçuklu Devleti’nde, merkezdeki yabancılaşıma sonucunda sanat da taklitçi olmuştur. Edebiyatın büyük isimlerinden Mevlana Celaleddini Rumi, 13. yüzyılda bir İranlı gibi hareket ederek şiirlerini Farsça yazmıştır. Buna karşın; şehrin (merkezin) karşıtı olan kırsalda sanat Türkçe ile anlatılmıştır. Hacı Bektaş Veli, Yu-

nus Emre, Âşık Paşa gibi isimler; Türk dilinin gelişmesinde ve yaygınlaşmasında büyük rol oynamışlardır.

Şehir-kır (merkez-taşra/beyler-halk/saray-çadır) çatışması süreç içinde kendisini Sünni-Alevi çatışması biçimine bile sokacaktır. Anadolu'nun Türkleştirilmesi sürecinin başlarında bile Türk yıkıcı bir güç olarak gösterilecektir. Bu durumu Mevlana Celaleddin'in şiirlerinde açıkça görebilmekteyiz.

16. yüzyılda Osmanlı padişahları, Türkmenleri ezmek için, şeyhülislamlardan fetva istemişler; Şeyhülislamlar da "Bunlar Kızılbaşlardır, Müslüman olmadıkları için öldürülmeleri helaldir!" diye fetva vermişlerdir. (Bu konudaki trajik ayrıntılar için *Osmanlıda Karşı Düşünce ve İdam Edilenler*, s.37'den itibaren bakılabilir.) "Kızılbaş, Işık, Rafızı" gibi suçlamalar Türkmenleri ezmek için yaratılmış kavramlar olmuştur.

Guzların güney kolunun eseri olan Osmanlı Devleti, bu merkez-taşra çatışmasını daha şiddetlendirmiş; daha derinleştirmiştir. Türk kökenli alimler, İstanbul'da horlanmışlar, alaya alınmışlardır. Kendisi de Tokatlı bir Türk olan ve namaz konusundaki düşüncesini özgürce söylediği için 2. Bayezit döneminde kellesi kesilen Molla Lütü, çağdaşı olan bir alim için bakın ne diyor:

"Bir derme çatma kürklü bir düzme koşma Türk Layık değildir ki ola Sultan müderrisi. (*Osmanlıda Karşı Düşünce ve İdam Edilenler*, s. 167)"

Osmanlı sarayında zamanla Türk kimliğine aynen bugün olduğu gibi saray aydınları hakaretler yağdırmışlardır. Osmanlı Endurun aydınları (dönmeler), Anadolu ve Balkanlardaki Türkleri, "Eşek Türk, akılsız Türk, kaba Türk" diye aşağılamıştır.

Osmanlı ailesinin devletleşmesi ile halk-yönetim uçurumu ortaya çıkmış; kurucu öge Türk; yönetimden dışlanmıştı. Dönmelerin ve millî kimliğinden uzaklaşmış bürokratların eline geçen devlette; Türk bir numaralı düşman haline getirilmişti. Daha 1492 yılında

Divan-ı Hümayun (saray) Kâtibi Kadimî Hafız Hamdi Çelebi, şöyle yazıyordu: **“Baban bile olsa, Türk’ü katlet!”**

Bu dışlama ve ağır vergiler yüzünden Osmanlı Devleti’nin en güçlü olduğu 16. yüzyılda Türkmen boyları, devlete başkaldırdılar. Bu arada da İran’daki Türkmen güçleri ile birleşerek Safevi Devleti’ni yarattılar. 1501 yılında 15 yaşındaki Türkmen delikanlısı İsmail (Şah İsmail) en genç devlet kuran padişah olarak ortaya çıkarken Anadolu Türk gücüne dayanmıştı.

Osmanlı Devleti’nin saray âlimleri bu durumu görüyor; Türkleri ve onları yönlendiren Şah İsmail’i şiddetle kötülüyordu. Osmanlı tarihçisi Hoca Saadettin Efendi, bu durumu şu beytte özetlemiştir:

“Başına tac aldı çıktı ol pelid

İtti biidrak Etrak’ı mürid”

Hatayi mahlasıyla lirik şiirler yazan, besteleri bugün bile dillerde dolaşan Şah İsmail’i ve onun yanındakileri (Etrak: Türkler) kötülemek giderek moda olmuştur.

Daha öncesinde Trakyalı ozan Mesihi (Ölümü 1512) Osmanlı devlet yöneticilerinin Türk kökenli şairleri, aydınları âlimleri dışladığını şöyle anlatıyor: “Mesîhî gökten insen sana yer yok / Yüri var gel Arab’dan ya Acem’dan”

Türk düşmanlığı; kendisi de Türk olan ve Türk dilini kullanan saraya yakın bir halk ozanının dilinde bakın ne hale geliyor:

“Türk’ün dilberidir gayetle inat

Şehir dili bilmez lisanı kubat

Lisanından eyler Türklüğün isbat

Hayvan gibi gözün diker samana”

Saraya yakın olmak; her sanatçı gibi halk ozanlarını bile yozlaştırıyor; onu kendi kimliğine düşman hale getirebiliyordu. Bu yüzdendir ki Kazak Abdal gibi önemli bir eleştiri ozanı bile “Köyden şehre inse bir Türk’ün kızı/İnci mercan ister, yakut beğenmez” diyerek Türk kızının güzel bir yaşam dileme hakkı olmadığını söy-

lüyordu.

19. yüzyıl sonlarında bile Veca adlı bir ozan, Ermeni ayaklanması sırasında İstanbul'da bulunan ve araya giden bir Türk ailesine, yazdığı destanda "Garip Türk senin İstanbul'da ne işin var?" anlamında seslenebilmektedir.

Sarayda hortlayan Türk düşmanlığı boşuna değildi. Türk milleti; kurduğu devletin kölesi haline getirilmişti. Osmanlı yönetimi; İstanbul'daki karar organlarının başına, Avrupa'dan getirip eğittiği yabancıları yerleştirmişti. Dönme denen bu uyanık, yetenekli kişiler kurucu milleti (Türk'ü) ezip yok etmek için her türlü yolu kullanıyorlardı. Anadolu'ya yapılan büyük seferlerde binlerce Türk genci katlediliyor; bunların çocukları da canlı canlı kuyulara doldurularak yok ediliyorlardı. Bu katliamı yapanlardan birisi olan Kuyucu Murat Paşa bir Sırp dönmesiydi.

Ne yazık ki Osmanlı Enderun aydınınının bilinçaltına yerleştirilen Türk düşmanlığı, günümüzde de şehirli/batıcı/liberal aydın takımının beyninde aynen yaşamaktadır. Türk kimliğine düşmanlığın bir sebebi de Enderuncuların başka giysiler altında üniversitelerden dernek ve vakıflara, gazete ve televizyonlara kadar belirleyici/yönlendirici alanlara egemen olmasıdır.

Bilmek gerekir ki Anadolu'da ortaya çıkan ve Celali İsyanları adı verilen ayaklanmalar; devletinin ihanetine uğrayan Türk halkının isyanı idi. Kendi kurduğu devlete başkalarının hükmetmesini içine sindiremeyen Türk halkı, dışlanmaya tepkisini isyan ederek gösteriyordu. Çünkü bu dışlama; Türk halkının hayatını şiddetle zorlaştıran, onu sömüren, ezen bir dışlama idi. Bu yüzden, Osmanlı zihniyetini Türk kitleler şöyle eleştirmişlerdir:

"Şalvarı şaltağ Osmanlı

Eyeri kaltağ Osmanlı

Ekende yoğ biçende yoğ

Ekende ortağ Osmanlı"

İşte bu Osmanlı kimliği, Mustafa Kemal Atatürk tarafından iyi tanındığı için şiddetle eleştiriliyordu. Oğlun (Yavuz Sultan Selim) babayı (2. Bayezit); babanın (Kanuni Sultan Süleyman) oğlu (Şehzade Mustafa) öldürttüğü, torunu bile boğdurduğu bu kanlı Osmanlı tarzı, şimdi yeniden model yapılmak isteniyor. Doğrudur, Osmanlılar; Türk milletinin büyük bir ailesidir. Kurdukları devlet de Türk devletidir. Doğrusuyla yanlışıyla 600 sene yaşamış, dünyaya hükmetmiş büyük bir devlettir Osmanlı İmparatorluğu... Lakin; artık tarihe karışmıştır. Onu bugün için model haline getirmek; zamanı tersine yaşamaya çalışmaktan başka ne olabilir ki...

Türk ülkesi Türkiye’de Türk kimliği çürütölmek istendiğinden, bu alandaki ciddi tarihsel araştırmalar ilgi dışına itilmektedir. Türk Tarih Kurumu da aynı ümmetçi/mezhepçi anlayış ile çalışmaktadır. Bugün bu kurum da diğer kurumlar gibi Sünni Osmanlı kimliğini yücelten; Türk kimliğini ise gizlemeye uğraşan bir yayın politikasını sürdürmektedir. Bu kurumun Türk tarihi ile ilgisi sadece Osmanlı ümmet ideolojisini kuvvetlendirecek biçimde yürütölmektedir. Bu süreç 12 Eylül askeri darbesinden sonra devreye sokulan “Türk-İslam ideolojisi” denilen süreçte daha kuvvetlendirilmiştir. 15 Mayıs 1981 toplanan Üst Kurul’un hazırladığı rapor, buna bağılı olarak Devlet Planlama Teşkilatı’nın 1983’te Aydınlar Ocağı’nın kılavuzluğunda hazırladığı Millî Kültür Raporu; Türkiye’de din eğitimini yaymayı, devletin birinci işi haline getirmiştir (*Muaviye’den Erbakan’a Din ve Siyaset*, s. 191-195).

Türk halkı, millî kimliği çevresinde değil, İslam ideolojisi çevresinde yeniden şekillendirilmiştir. 12 Eylülcülerin Millî Kültür Raporu’ndaki şu görüş bunu kanıtlar: “Millîleştirme dinle başlar, dinle tamamlanır. Anadolu önce Müslümanlaştırılmış, sonra Türkleştirilmiştir.”

Bu görüş ve planlamaların sonucunda, bugün İslam denilen, ABD’ci İslam/Ajan İslam dediğimiz bir İslam anlayışını top-

luma egemen kılmıştır.

Cumhuriyet tarihi, sadece Mustafa Kemal Atatürk zamanında; Türk milletinin geçmişini tarihsel verilere uygun olarak değerlendirebilmiştir.

Mustafa Kemal; Türk kimliğini Anadolu ile sınırlı görmemiş; Avrasya'dan elde edilen ilk bulguları büyük bir öngörüslülükle yorumlayarak, "Büyük Türk Milleti" gerçeğine ulaşmıştır. Bu kimlik; daha sonra Macar, Rus, Çin tarihçilerinin birinci el kaynaklar üzerinden yürüttükleri çalışmalarla da doğrulanmış, onaylanmıştır. Yapılan son çalışmalar, Atatürk döneminde ortaya konulan Türk kimliğini doğrulayan pek bol bulgular sunmuştur.

Yani; Türk kimliği, atlı göçebe özelliği ve giderek yerleşik medeniyete bile yön veren etkin gücü ile dünyada apayrı bir yeri olan kimliktir. Bu kimlik; gerçek anlamda "kurucu kimlik"tir. Dünyada en geniş coğrafyaya binlerce yıl hükmetmiş Türk gibi başka bir kimlik daha yoktur. Mustafa Kemal bunu bildiği için; "Türk doğmak medarı iftiharımdır" demiş; bunu "Ne mutlu Türk'üm diyene!" sözü ile de pekiştirmiştir.

Türk'ün bu büyük ve derin kimliğin altında Kürtler gibi yüzlerce alt öge yer almıştır. Bu yüzden; bugün tarihi bilmeden konuşanların yaptığı gibi Türk kimliği ile onun altındaki bir kimliği eşitlemeye kalkışmak; tarihsel gerçekleri verici/etkileyici/biçimlendirici kültür olan Türk kültürünü sıradanlaştırmak olur. Bu operasyon da Türkiye Cumhuriyeti'ne dış güçlerin istediği bir gömlek giydirmek için yapılmaktadır. Küreselleşme ve Avrupa Birliği gibi gerekçelerin ötesinde nelerin yattığına dikkat edilirse; kimlik tartışmalarının neden parlatıldığı anlaşılacaktır.

Kimliğine sahip çıkmayan bir Türk'ün ben Türk'üm demesi bir anlam ifade etmez. Büyük tarihini bilerek onunla övünen bir gençlik; ileride Türkiye'yi cihangir bir devlet yapabilir.

İlerlemeye, çağdaşlaşmaya, demokrasiye evet ama bir Alman'ın Alman kimliğine sahip çıktığı kadar kararlı bir Türklük bilinciyle... Böyle olmazsa; tarihin yitik halklar listesine ekleniriz.

YERLEŞİK MEDENİYET

Türklerin tarih sahnesinde etkili oluşları “Atlı Medeniyet” dediğimiz bir süreçle kendisini ortaya koyuyor. MÖ binli yıllardan çok gerilere giden bu yapı, zaman içinde şehirle (balık) birlikte varlığını devam ettirmiştir. Bu yüzden, Türkleri sadece göçebe bir millet gibi gösteren anlayış ve yorumlar eksiktir. Biz de bu çalışmada en başından beri Atlı Uygarlık tanımını temel aldık. Bu terim tarih sahnesine etkili bir oyuncu olarak çıkışı yansıtmak için doğru olmakla birlikte, yerleşikliği dışlar bir hava vermesi yüzünden eksik kalmaktadır.

Halbuki Türk halklarının, bu çalışmada gösterme imkanımız olmayacak kadar geniş, bol bir yerleşik uygarlık malzemesi bulunmaktadır. Örneğin, Prof. Emel Esin; Sirderya Oğuzlarının Maddi Kültürü hakkında Notlar adlı makalesinde; Oğuzlar’ın keramik kültürünün MÖ 2. yüzyılda gelişmiş olduğunu gösteriyor. Şehirleşme ile birlikte kurulan evlerden kalan parçalar, sonraki Türk sanat ürünlerinde de gelişerek karşımıza çıkıyor. Harizm bölgesinde Oğuz şehirlerinin MÖ 4.-2. yüzyıllarda kurulduğu saptanmış bulunuyor.

Hunlar da kerpiçten kale duvarlarının koruduğu şehirler kurmuşlardı. Bunlardan birisi; Selenge Irmağı yakınlarında Ulen-Ude’de ortaya çıkartıldı. Bu şehri aynı zamanda su hendekleri ile korumaya almışlardı. Şehirde kazısı yapılan ahşap sütunla bir evde; alttan geçirilen borularla ısıtma yapıldığı görülüyordu.

Hunların başkent biçiminde şehir kurdukları da MÖ 46-43’te Hun Şanyü’sü olan Tsit-ki’nin ordubalığının Çinliler tarafından

kuşatılmış olmasından anlaşılıyor. Güney Hunları'nın kutsal şehri Ku-tsang (Kutsanmış yer anlamına gelmeli, RZ) Bugünkü Kansu'nun Liang-Chou semtindeydi. Burada yer-gök Tanrısı (kün-ay) nitelemesiyle ejdere (evrene) ibadet ediliyordu. Kırgız illerinde ortaya çıkartılmış bilinen en eski şehir kurganı da MÖ. 1. yüzyıla aittir. Burada, Çin tarzı silindirik kiremitlerin arasında düz kiremitler bulunmuştur. Bu düz kiremitlerde Orhun harflerinin erken şekilleri olabilecek damgalar tespit edilmiştir.

Isık Köl çevresinde MÖ2. MS 2. yüzyıllar arasında egemen olan Wu-Sun Türk boyunun yerleşikliğini gösteren kurganlar bulundu. Buralardan Batı Türk ve Karluk dönemine özgü çanak çömlekler çıkmıştır.

Ting-lin ve Kırgız ili haline gelen Talas; MÖ 4. yüzyıl Türk hakanı Şu'nun kalesinin bulunduğu Balasagun, Türk ordubalıkları olarak bilinmektedir. Tokmak yakınlarındaki Suyab da Şu'nun ordularından biriydi. Talas Vadisi'ndeki Aktepe, Tokmak yanındaki Akbeşim de Türk ordukentleri idiler.

Yel Tigin 6. yüzyıl ortalarında Baykent'te ordu kurmuştu. Kara Çürin Türk, Buhara'yı oğluna hediye etmişti. Gök Türk yazısının bulunduğu sanat merkezi Varanşah Sarayı ise Chou şehrinde hükümdar konutunu temsil eden Yitiken (Büyükhay) takımyıldızı biçimindeydi.

581'de ortaya çıkan Batı Gök Türk İmparatorluğu'nun başkenti de Karaşehir idi... Bundan sonra şehirleşme çok daha hızlı ve yoğun biçimde ortaya çıkmıştır.

Şehirlerin "ordu-balık" (ordu-kent) biçiminde kurulduğu, merkezdeki ordunun çevresine halkın yerleştiği ve genellikle haç biçimli bir şehir planı ile karşılaşılıyor. Şehirlerin kuruluşunda dört ana yönü temsil eden dörtgen yapılanma da genel özellik gösteriyor.

Prof. Esin'in belirttiği üzere; ordunun şekli, MÖ bininci yıllarda

oluşan bir ülküyü anlatmaktadır. Bu da dört yöndeki illere egemen olma arzusudur.

Türk şehirlerinin planının Kuzey çin’de egemen olan Chou’ların şehir planının aynısı olduğunu kazılar göstermiş bulunuyor. Tarihçi Eberhard, Chou hanedanını (MÖ 1050-249) Türk saymaktadır. Zaten; maddi kültür ürünlerinin karşılaştırılması sonucunda bu gerçek doğrulanmaktadır.

Ordunun (orda) şehirle birlikte anılması; aslında ordu oluşturan milletin zorunlu şehirleşmeye geçtiğini de göstermektedir. Hun Türkçesinden gelen ordu kelimesi; hakanın bulunduğu yeri; sarayı, ordugâhı ifade eden bir sözcüktür. (Bak, Prof. Esin, Ordu isimli makale) Başkent olan orduya “il örgini (il tahtı/başkenti) veya “il evi” (il evi) deniliyordu ve burası “devlet yönetiminin belde-si/şehri” olarak tanınıyordu. Ordu (orda) denilen bu kentler, (Kent Sogdçadır) iç içe surlu bölümlerden oluşuyordu. En içteki surun içinde hakan veya ordunun başı bulunur, dış surlarla çevrili bölümlere ise hakanın adamları, asker ve halk yerleştirilirdi. Merkezde, hakanın konutu ile birlikte tapınaklar da yer almıştır.

Hakanın (ilhan) oturduğu değişik ordular vardı. Bu balıklardan yazlık olanı Bin Pınar’ın aktığı, ehli geyiklerin, güvercinlerin yaşadığı ormanlık alanlardaydı. Sulak olmayan yerlerde ise orduya arıklarla sular getirilerek, (Buhara’da olduğu üzere) içinde nilüfer çiçekleri açan havuzlar ve şelaleler yapılıyordu.

Orduda müzik de gelişmişti. Surların üstünde ve ışında asker komutanları nöbet tutarlar; davullar, ziller, borular çalınır; ordunun yankısı ufuklara yansır.

Toplumun en yetenekli bireyleri ordu merkezinde toplanırdı. Yöneticiler, bilginler, otacılar (hekim), yultuzcular (astronom), tugrag’lar (tuğracılar/ressam ve heykeltıraşlar), temürciler (demirciler) hakan sarayının yakınında veya dış balıklarda çalışırlardı. Resim sanatında, seramikte, metal işçiliğinde ileri düzeyde bir ustalık gö-

rölmektedir. Demir, altın, gümüş işçiliğindeki incelik; yerleşik medeniyetlere has bir kalıcılığı göstermektedir. Oymalı ve sırlı çini duvar kaplamalarının Hakanlılar eliyle Ortadoğu'ya getirilmiş olması da Türklerin yerleşikliğinin derinliğini gösteren örneklerden birisidir.

Gök Türk devri Türk şehirlerinde (kaleler) görülen odaların; kubbeli olması, bunların Türk kerekü'sünün taklidi olduğu biçiminde yorumlanmaktadır. Silindir ve kubbeli çadıra Türklerde kerekü deniliyordu. Bu çadırlar; aynı zamanda kozmolojik bir anlam taşıyorlardı. Çünkü; evrenin bir tür taklidi idi kereküler.

Türk balıklarında kalık denilen Çin tarzındaki çatılı köşklere de rastlanmaktaydı. Ağaç iskeletli kalıkların sıvalı duvarlarına esimler yapılıyordu. Ağaç kısımlar da cila, boya veya altın varaklarla süslenilebiliyordu. Kalığın çatısındaki oymalı kiremitler mavi renkli ve sırlı olabiliyordu. Hakanın kalığı surlar üzerinde olup kenti gözetleyecek biçimde yapılıyordu. Bu sur üstüneki kalık geleneği Anadolu'da Konya Selçuklu Köşkü ve Osmanlılarda Alay Köşkü biçiminde yaşatılmıştır.

Ordubalıklarda surlar üzerinde kule biçiminde evler de yapılmıştır. Dörtgen kesitli kargu ile çok yüksek ediz evler böyle yapıları. Ediz evin yerini İslam döneminde minareler almıştır.

Prof, Esin'in tespit ettiği üzere; ordu biçimindeki en son ve büyük yapılanma; Fatih Sultan Mehmet tarafından kurulan Topkapı sarayıdır. Surları; bahçeleri, kubbeli köşkleri ve kulesiyle Topkapı Sarayı; İslam öncesi ordasının (saray mimarisi) en mükemmel örneklerindendir.

Türk inanişında yeryüzü dört yönden ibaretti. Ara yönlerle bu sayı 8 oluyordu. Buna "aşağı" (yer altı) ve "yukarı" (gök) de eklenirdi. Böylece Türk inanişında yön 10'u bulurdu.

Gök mavi bir kubbe idi... Tanrılar, bir altın sarayda oturur diye tasarlanmıştı. Bu altın saray yeryüzünün merkezinde, sıradağlarla

çevreli ve iç denizlerin ortasında, altın bir halka üzerinde yükselen altın dağın doruğunda bulunuyor diye düşünülmekteydi. Güneş ile ay da altın dağın çevresinde dönmekteydi.

Eski Türkçe’de sıruk (sırık) denen ve altın dağın tepesinden göğe yükseldiği düşünülen evrenin ekseninin tepesinde Altun Kazuk (kazık) adı verilen Kutupyıldızı yer alır ve burada da Göktanrı’nın sarayı bulunur. Türkler bu sarayı, Yedi Hanlar anlamına gelen Yetiken burcunda (Büyükayı) var saymışlardır.

Bu kozmolojik tasavvurlar bile yerleşiklikten kaynaklanmaktadır.

“Orta Sirderya kıyılarındaki şehir ve kalelerin çoğu Kök Türk devrinde kurulmuştu.” biçimindeki gerçeklik; Türklerin aynı zamanda kentli bir nüfusa sahip olduğunu da göstermektedir. Sonraki süreçte Uygurlar, tam bir yerleşik medeniyet yaratmışlardır. Uygur kağanı Moyon Çur, 750 dolaylarında çeşitli balıklar kurdurmuştu. Bunlardan birisi Ötüken’de diğeri Kem Irmağı (Yenisey’in kolu) yakınındaydı. Sadece Tuva bölgesinde Uygurlar’dan kalma 15 şehir varlığı ortaya konulmuştur. Bu şehirler mükemmel ve korunaklı biçimde inşa edilmişlerdi. Kalelerde uzun ve çatılı binalar bulunuyordu. Şehirde demircilik ve ziraat çalışmalarına ilişkin kalıntılar tespit edilmiştir. Çadırlardaki göçebelerin savaş zamanlarında bu şehirlere sığındıkları da ayrı bir gerçektir.

Hakanlılar (Karahanlılar) döneminde şehirleşme çok yayılmıştır.

Türklerde çadır ordular (ordalar) daha çok devletin çöküş sürecinde ve özellikle de büyük Çin ordularının saldırıları sürecinde oluşturulmuştur. Çadırlardan oluşan bu orduların (ordubalık) çekilme ve kaçma işini kolaylaştırdığı bir gerçektir. Örneğin birinci Gök Türk İmparatorluğu yıkıldıktan sonra göçebelik başlamış ve çadır ordular zorunluluk haline gelmiştir. 2. hakanlık kurulunca Bilge Kağan halkını da kendisi gibi yerleşik hayata geçirmiştir.

Devletleşmenin başlaması, oturması ve çevreye doğru yayılması ise yerleşik ordugahların oluşmasını zorunlu kılmıştır. Böylece en eskiden beri merkezinde yönetici, sanatkar, din adamı (otacı), bilgin ve hanedandan oluşan bir kesimin oturduğu yerleşik yapı oluşmuştur... Bu kentlileşme Avrasya Türk coğrafyasının her yanında karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan bakınca Türk kültürünü aynı zamanda yerleşik kültür ürünü saymak gerekmektedir.

Özetle, atlı medeniyet biçiminde şekillenen ve yerleşik kültürle güçlenen bir uygarlıktır Türk uygarlığı...

SONSÖZ

Bu çalışmanın gösterdiği üzere, Türk kimliği Avrasya'daki temel kurucu kimliklerden birisidir. Onun içinde onlarca halk, yüzlerce büyük kabile yer almıştır. Bu yer alış bir kaynaşma biçiminde devam edip gelmiştir. Büyük bölümü beyaz Avrupa tipli olan Türk'ten Mongol özellikler gösteren Türk'e kadar çok geniş coğrafyada muazzam bir harmanlanmadır Türk kimliği... Bu kurucu kimliğin içindeki farklı kavimler (Etnik yapılar), kendi varlıklarını Türkleşerek-Türk'e benzeyerek sürdürmüşlerdir. Başka bir deyişle, Türk milletinin büyük halkları; gittikleri yerlerdeki etnik yapıları eritmesini bilmişlerdir.

Binlerce yıllık harmanlanmaya karşın Türk, kendi özelliğini devam ettirmiştir. Hunların atla ilgili terimleri olan, "Kulun, Kulunlamak" gibi sözcükler Anadolu'da hala kullanılmaktadır. Hunların devamı olan büyük Türk Hakanlığı'nın Orhun/Orkun Yazıtları'ndaki yüzlerce kelime bugün Anadolu'da ve Kuzey Karadeniz Türk dünyasında kullanılmaktadır. Altaylar'daki demircilik, ata mirası olarak yakın zamanlara kadar Anadolu'da sürdürülüyordu.

Buna karşın; Türk milletinin değişik kolları; zaman içinde başkalaşmışlar (Tuna Bulgarları gibi) veya eriyip gitmişlerdir (Slavlar arasında kaybolan Kuman/Kıpçak halkı gibi). Bugün de Rusya sınırları içinde kalan birçok Türk halkı kimlik erimesiyle karşı karşıyadır. Kuzey Kıbrıs'ta bile Avrupa Birliği'ne girme gerekçesine; Türk kimliğini terk etme şartı gizli biçimde sokulmuştur. Batılı milletler; tarih içinde kendisine hükmeden bu kimliği eritmek için siyasi-kültürel-ekonomik her türlü ince baskıyı yapmaktadırlar.

Batı'dan gelen bu ayrıştırma, eritme siyaseti sürerken; millet olarak ortak davranışlarımız en az 2000 senedir aynı durumda.

Türk milletini savaşla yenmek mümkün değil ama kışkırtma ve kandırma ile alt etmek mümkün olmuştur. Çinli Casus Chang Sun Seng'in 581 yılında söylediği şu sözler bugün için de geçerli değil mi: "Türkler birbirlerine karşı kuşkucu ve kıskanç. Onları sinsilikle birbirlerine düşürmek, şiddet kullanarak düşürmekten daha kolaydır."

Aynı görevdeki diğer Çinli Pei,615'te şunu diyor: "Türkler yalın ve sıradan; bu yüzden onların arasına kolayca nifak tohumları ekilebilir (Doğu Türkleri, s. 518)."

Bugün, Türkiye Cumhuriyeti , Türk kimliğini temsil eden bir devlet olarak aynı saldırılarla karşı karşıyadır. Türkiye Cumhuriyeti'ni eski imparatorluklar dönemindeki Türk gücüne kavuşturmak için diğer ülkeler, geçmişte Çin'in, Persler'in, Bizans'ın ve Ruslar'ın yaptığını tekrarlıyorlar. Bu amaçla, Avrupa çapında derin propaganda yaparak bir zamanlar kendilerine hükmeden Türkler'e karşı oluşturdıkları düşmanlık duygusunu parlatıyorlar. Avrupa'nın üniversitelerinden kiliselerine kadar Türk düşmanlığının yayılmış olduğunu Her Şey Türk İşi isimli çalışmasında Alman araştırmacı Margret Spohn ortaya koymuş bulunuyor. Yine İtalyan Gabriele Mandel "*Anneciğim Türkler Geliyor-Hilalin Öteki Yüzü*" adlı kitabında Avrupa'daki Türk düşmanlığının derinliğini gösteriyor. Bugün bile Fransız uluslararası ilişkiler uzmanı Alexandre del Valle, yazdığı kitapta ülkemizi İslamcı bir Truva atı olarak takdim ediyor.

Türkiye'yi yönetenler, uluslararası ilişkilerde tarihsel gerçekleri bilirlerse, atacakları adım o ölçüde sağlıklı olur. Türk milleti de kendi kimliğini ve komşu milletlerle ilişkilerimizi doğru kavarsa, o zaman ülkenin yönetimini kime teslim etmesi gerektiğini keşfeder.

Bu çalışma ile biz tarihimize bir ışık tutarken aslında geleceği de göstermeye çalıştık.

Bu kitabımı Türk olmakla övünen gençliğimize armağan ediyorum...

Kemal Atatürk'ün söylediği üzere; "Ne mutlu, Türk'üm, diyene!"

KAYNAKÇA

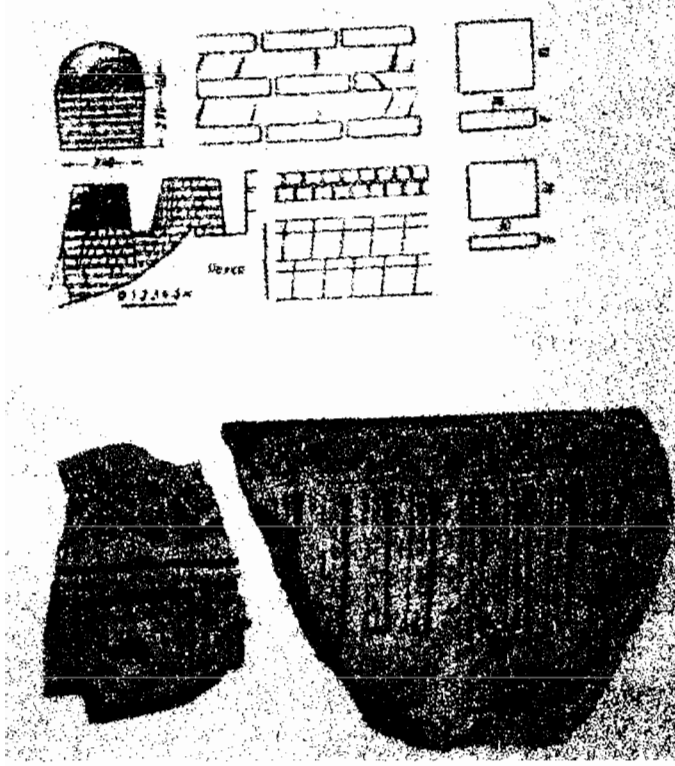
- Abul Farac Tarihi, 2 cilt, TTK Yayını, 1945.
- Alban Tarihi –Son Hunlar- Hazarlar-Ermeniler-Terekemeler-, Kalankatlı Moses, Selenge Yayınları, 1. baskı, 383 s.
- Avrasya’dan, Makaleler; L. N. Gumilev, Selenge Yayınları, 1. baskı, 440 s.
- Büyük Dünya Seyahatnamesi, İbn-i Batuta, Yeni Şafak Kültür Armağanı, 1. baskı, 512 s.
- Büyük İslam Tarihi –El Bidaye ve’n Nihaye-, İbn Kesir, Çağrı Yayınları, 1. baskı, 15 cilt.
- Büyük Osmanlı Entrikası Hamidiye Alayları, Kemal Süphandağ, Komal basım, yayım, dağıtım, 1. baskı, 512 s.
- Çin Kaynaklarına Göre Doğu Türkleri, Liu Mau-Tsai, Selenge Yayınları, 1. baskı, 640 s.
- Dış Türkler, Fuat Uçar, Fark Yayınları, 1. Baskı, 2007, 366 s.
- Doğu Avrupa’da Türklük, Laszlo Rasonyi, Selenge Yayınları, 1. baskı, 539 s.
- Doğu İlleri ve Varto Tarihi (Etimoloji-Din-Etnografya-Dil ve Ermeni Mezalimi),
- M. Şerif Fırat, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 5. baskı, 306 s.
- Eski Ruslar ve Büyük Bozkır Halkları, L. N. Gumilev, Selenge Yayınları, 1. baskı 2 cilt.
- Eski Türkler, L. N. Gumilev, Selenge Yayınları, 5. baskı, 607

s.

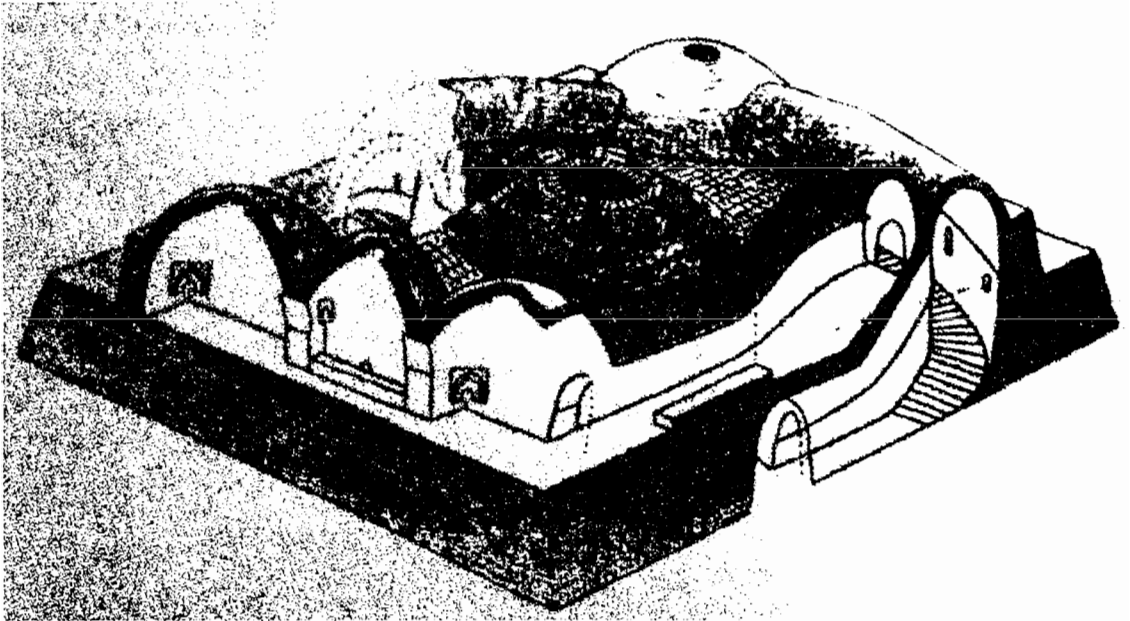
- Garibname, Aşık Paşa-yı Veli, Ardıç Yayınları, 1. baskı, 422 s.
- *Hazar Çalışmaları, Peter B. Golden, Selenge Yayınları, 1. baskı, 384 s.
- Hazar Çevresinde Bin Yıl, L. N. Gumilev, Selenge Yayınları, 3 baskı, 419 s.
- Hazar Tarihi, M. İ. Artamonov, Selenge Yayınları, 2. baskı, 670 s.
- Hilafet Ordusunun Menkıbeleri ve Türklerin Faziletleri, el-Cahiz, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1. baskı, 108 s.
- Hunlar, L. N. Gumilev, Selenge Yayınları, 3. baskı, 665 s.
- *İskitler, B. N. Grakov, Selenge Yayınları, 1. baskı, 379 s.
- İtil-Ural Türkleri, R. G. Kuzeyev, Selenge Yayınları, 1. baskı, 539 s.
- Karahanlılar, Ekber N. Necef, Selenge Yayınları, 1. Baskı, 2005, 422 s.
- Menakıbu'l Kudsiyye fi Menasibi'l Ünsiyye, Elvan Çelebi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1. baskı, XC-188 s.
- Moğol İstilasına Kadar TÜRKİSTAN, V. V. Barthold, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1. baskı, 644 s.
- 'Muaviye'den Erbakan'a Din ve Siyaset, Rıza Zelyut, Yön Yayınları, 1. baskı, 297 s. *Oğuzlar, S. G. Agacanov, Selenge Yayınları, 3. baskı, 454 s.
- Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları; Prof. Dr. Faruk Sümer,
- Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, 1992, 384 s. Resim ve şema ekli.
- Orhun Abideleri, Muharrem Ergin, MEB Devlet Kitapları, 1. baskı, 157 s.

- Orta Asya'dan Osmanlı'ya Türk Sanatında İkonografik Motifler, Emel Esin, Kabalcı Yayınevi, 1. baskı, 338 s. Resimli.
- Osmanlı'da Karşı Düşünce ve İdam Edilenler, Rıza Zelyut, Alev Yayıncılık, 2. baskı, 279 s.
- Son ve Yeniden Başlangıç, L. N. Gumilev, Selenge Yayınları, 1. baskı, 346 s.
- Türkiye (1655-1656'da) Jean Thevenot, Tercüman 1001 Temel Eser, 1. baskı, 243 s.
- Türkler (18. Yüzyılda), Baron de Tott, Tercüman 1001 Temel Eser, 1. baskı, 321 s.
- Türk Toplumunun Kültürel Dinamikleri, Prof. Dr. Orhan Türkdoğan, Kum Saati Yayınları, 1. Baskı, 2007, 725 s.
- Türkiye'den Mektuplar, Lady Montagü, İstanbul Kitaplığı, 1. baskı, 144 s.
- Türkiye'yi Böyle Gördüm, Ogier Ghiselin de Busbecg, Tercüman 1001 Temel Eser, 1. baskı, 192 s.
- Türklerde Maddi Kültürün Oluşumu; Emel Esin, Kabalcı Yayınevi, 1. baskı, 345 s. Resimli
- Türklerin Dili, Fuat Bozkurt, Cem Yayınevi, 1. baskı, 444 s.
- Türklerin Tarihi Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 yıl, Jean-Paul Roux, Kabalcı Yayınevi, 1. baskı, 563 s.
- Türklerin ve Tatarların Kökeni, Mirfatih Z. Zekiyev, Selenge Yayınları, 1. baskı, 512 s.
- Türk'ün 3 bin Yılı, S. G. Klyashtorny- T. İ. Sultanov, Selenge Yayınları, 388 s.

FOTOĞRAFLAR

Sirderya Oğuzları'nın MÖ 4-2. yüzyıla uzanan yerleşikliklerinden kalan seramik parçaları...

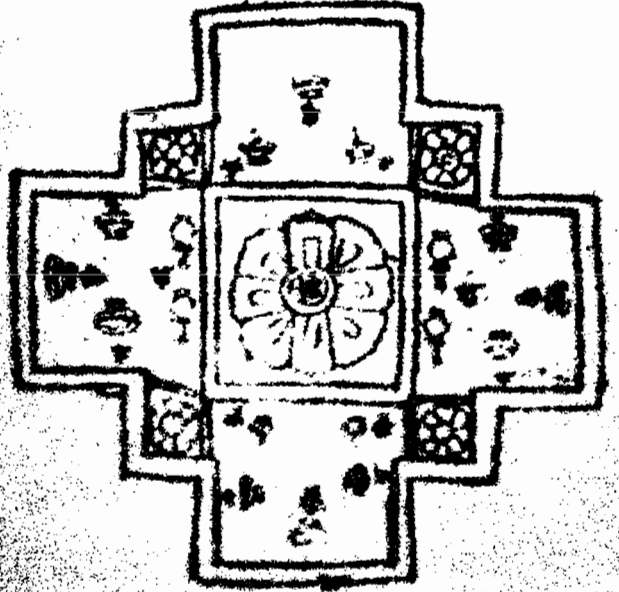

Kök Türk dönemine (Büyük Türk hakanlığı) özgü bir evin canlandırılmış hali...

Bir kayaya çizilmiş
Kök Türk tipi...

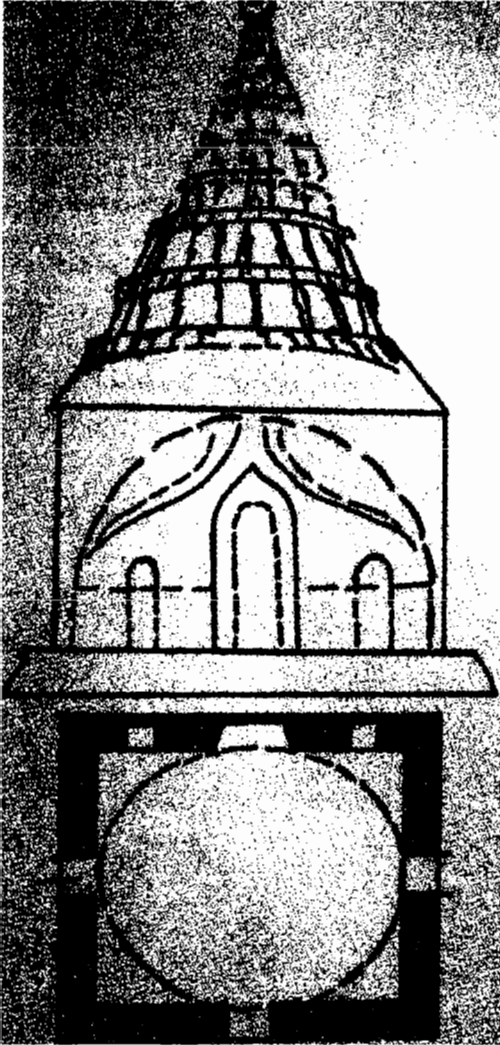

Dörtgen biçimli
dört yöne hük-
metmeyi simge-
leyen klasik bir
Türk şehir planı
(Orda/ordu).

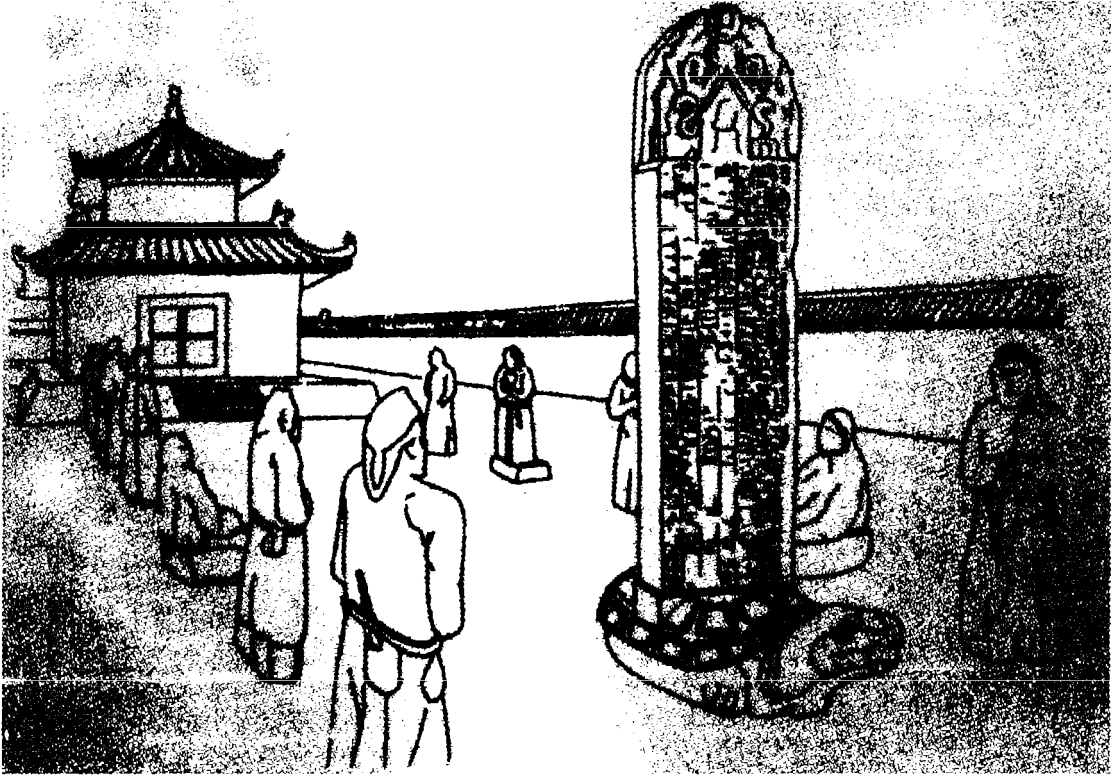

Fergana'daki Türk kalesi Kasan (ordu).

Turfan'da, kün-ay simgeli
Türk mabedi...

Büyük Türk komutanı Kül Tigin (Gültekin) için yaptırılan tapınağın genel görüntüsü. Dünya egemenliğini simgeleyen kabumbağa üstündeki anıt Kültigin'e özgü Orhun Yazıtı'dır. Yazıtın tepesinde kotuz (buka-boğa /ud) tamgası dikkat çekmektedir.

Hakanı taşıyan kağrı
Ay pik-togramı dikkat
çekmektedir.

Bir alpin kemerindeki altın tokada avcı kuş şunkar sembolü. Türklerin kuşla avlanmadaki üstünlüğünü gösteren bu süste; işçiliğin zarafeti dikkat çekmektedir.

Kök Türk dönemine özgü tabaklar... Doğayla ilgili figürlerin işlenmesindeki ustalık dikkat çekicidir ve bu Türklerin maden işlemedeki gelişmişliklerini göstermektedir.

Kuzey Karadeniz bölgesine egemen olan Peçenek Türklerinde mezar taşına (sin taş) işlenmiş alp tipi.

Sin taşında Peçenek kadınları.

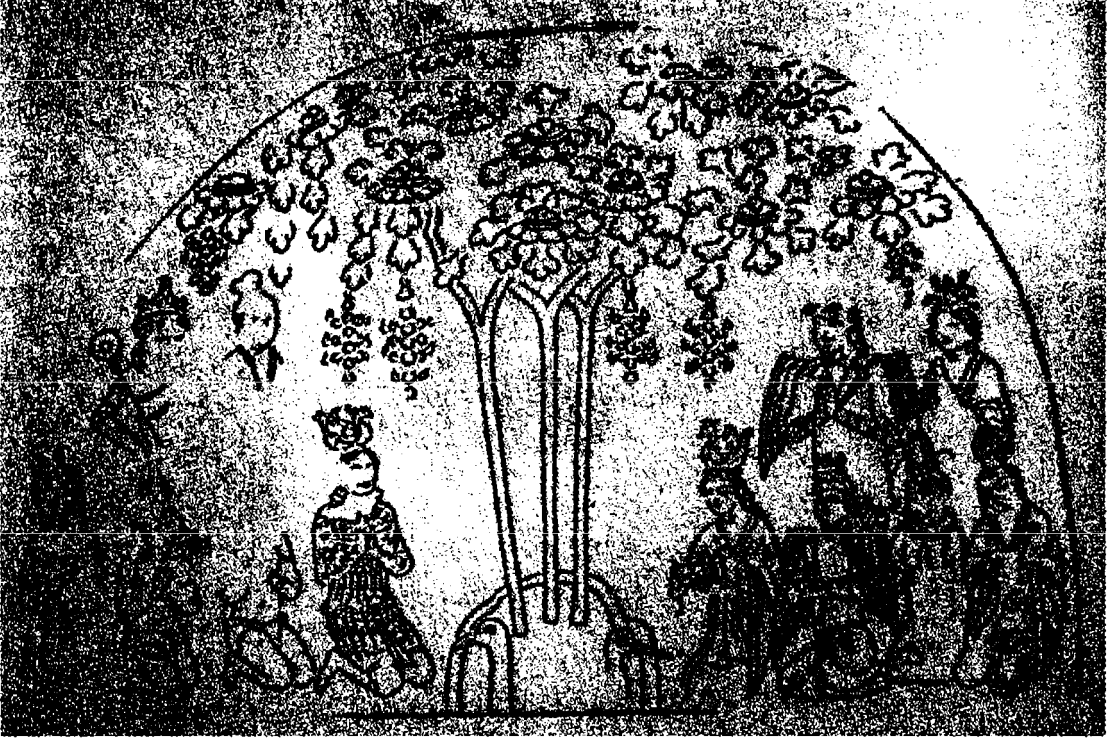
Türklerin kuşla avlanmalarının tasviri...

Kurt başı simgeli
bayraklı alp tipi.

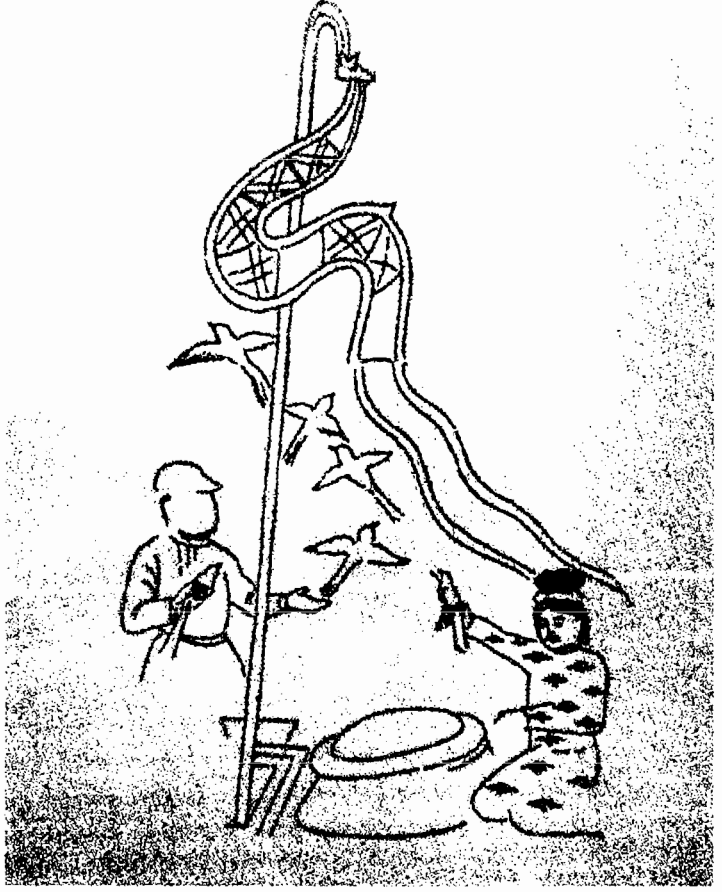

Türklerin ata mesleğini sürdüren demircilerin güneş ve ay sembolü karşısındaki tasvirleri...

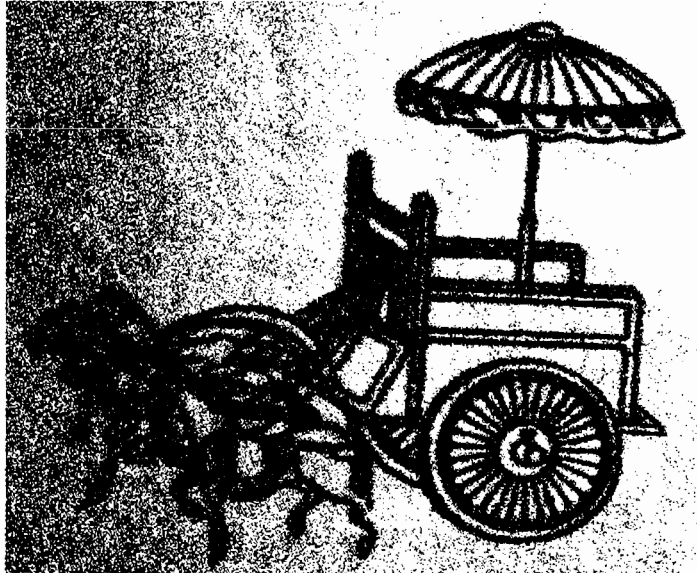

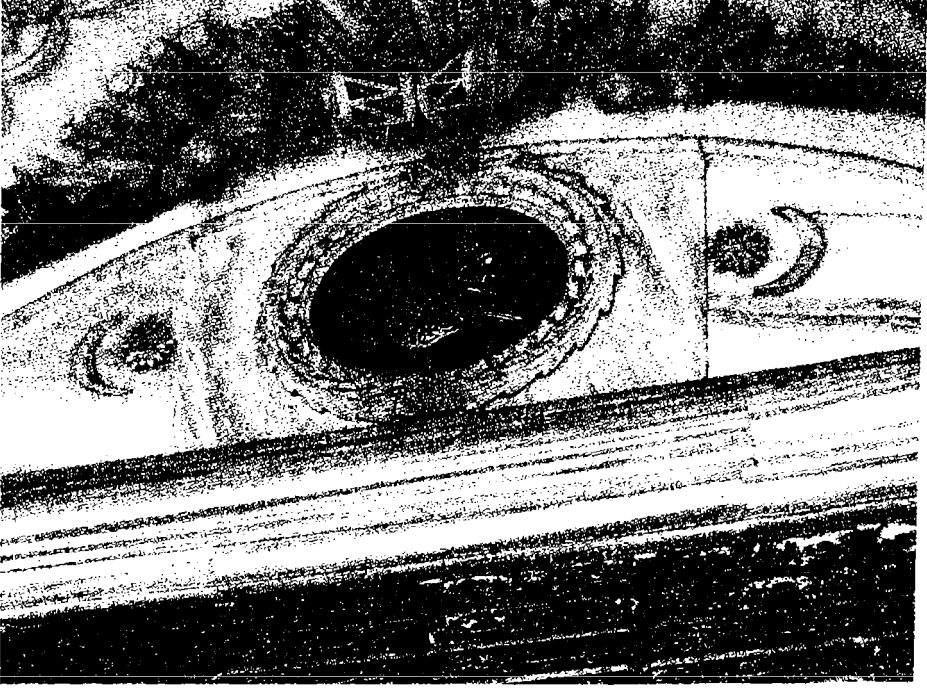
Çok gelişmiş olan Uygur resim sanatının duvara yansımış örneklerinden birisi.

Kurt alemlı Kök
Türk bayrakla-
rından birisi...

 st nde günlük
( emsiye) olan
Kuzey Çin'deki
ilk Türklerden
Chou'ların sa-
va  arabası.

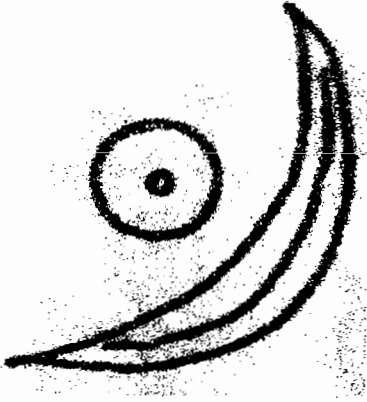

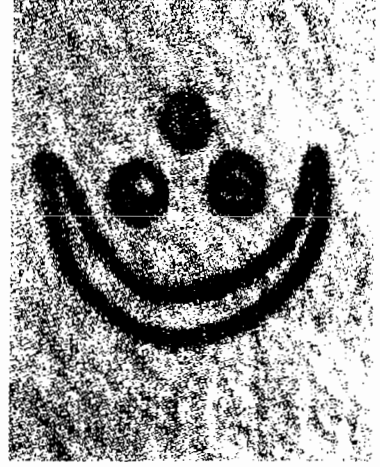
Türklerdeki kün-ay piktogramı Osmanlıların son zamanlarına kadar resmi kurumlarda kullanılmıştı. Bugün İstanbul Valiliği'nin doğu kapısının kaşında da kün-ay piktogramı çift biçimde kullanılmış olarak durmaktadır. Buradaki güneş sembolü zaman içinde sadeleşerek önce altı dallı yıldızla sonra da beş dallı yıldızla dönüşecektir.

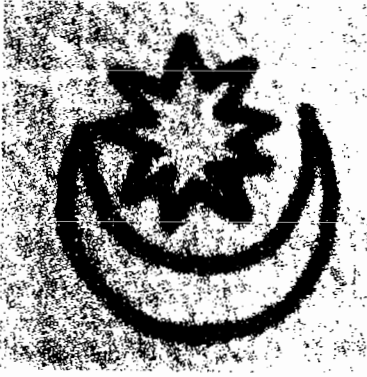
İstanbul Valiliği kapısındaki tarafımızdan saptanan kün-ay sembolü, iki bin yıl öncekilerin benzeridir.

Chao kün-ay'ı

Kuşan'larda kün-ay

Part'larda kün-ay

Yavuz'un sikkesinde
kün-ay

Uygur'larda
kün-ay

Türkçe yazılı altından
Macar vazo.

Uygur kadınları...

Makara başlı,
bars bedenli ev-
ren (ejderha).
Uygurlarda böyle
çizilen evren;
Anadolu Türkleri
tarafından da ev-
renin sembolü
kabul edilerek
taşlara değişik
biçimlerde işlen-
miştir.

Urallar'da
IX. – X. yüzyıl-
larda, gümüş
tasa çizilmiş atlı
doğancı. Aynı
çizgi XVI. yüzyıl
Osmanlı minya-
türlerinde de-
vam edecektir.

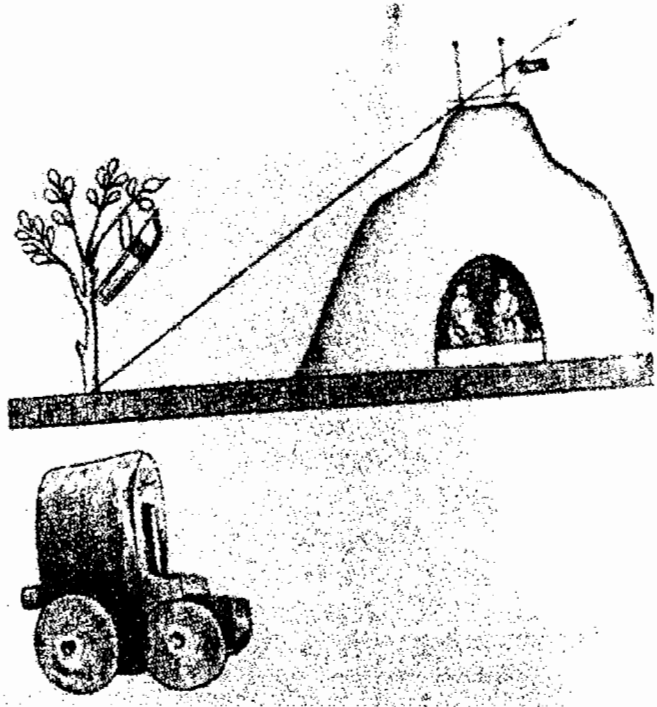

Buraya kadar olan resimler Prof.Dr. Emel Esin'den alınmıştır.
Teşekkür ederiz.

Saka (İskit) Türk-
lerinin sanatın-
dan örnekler.

İskit çadırını ve
kağnisını göste-
ren çizim.

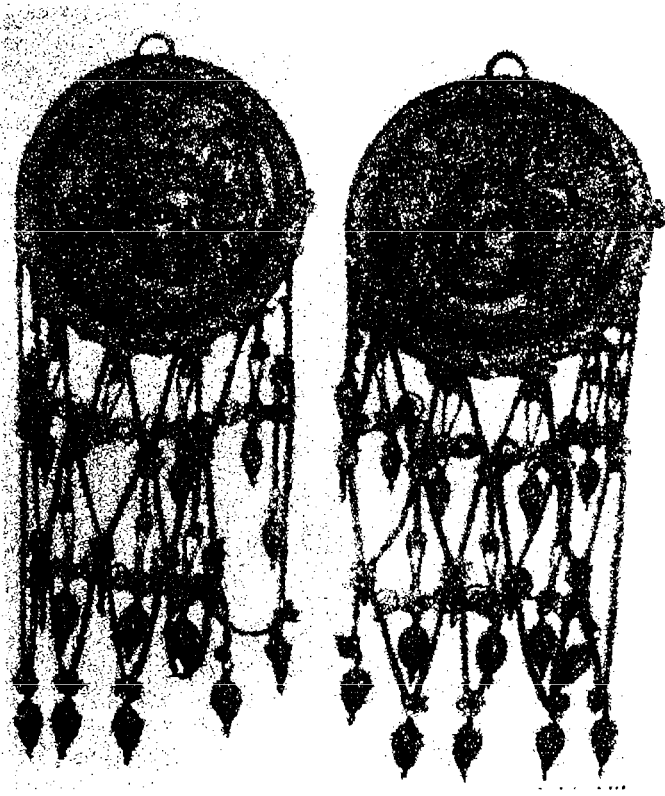

Bir Alan savaşçısı...

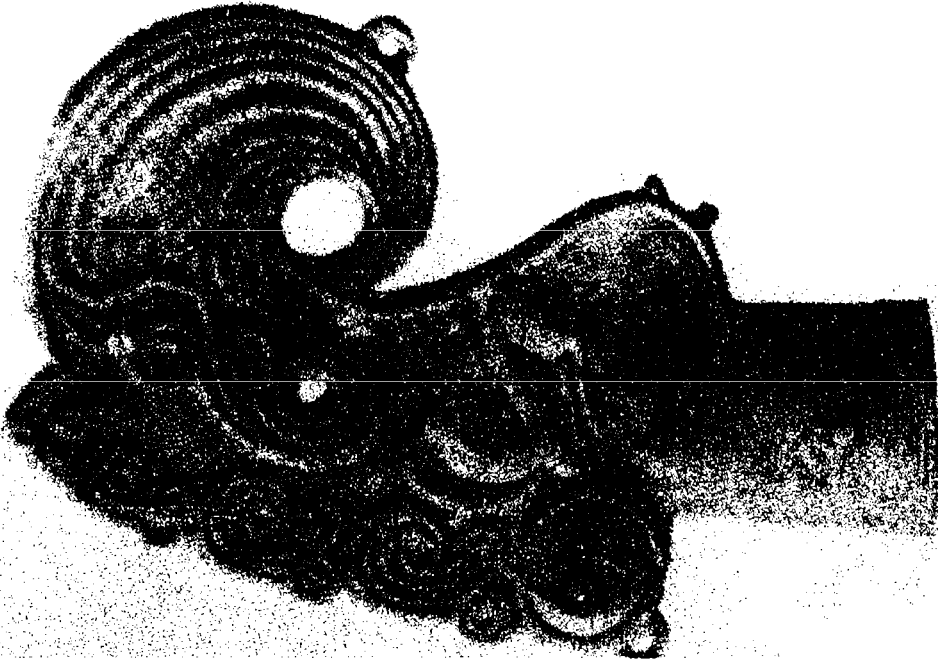

İskitler'de tolu tutan aip tasviri. Bu tasvir Anadolu'da (Hakkari) ve bütün Türk coğrafyasında karşımıza çıkmaktadır. Aynı tutuş biçimi cem töreninde Anadolu Alevileri tarafından yaşatılmaktadır.

İskit Türklerinin
yaptığı zarif takı-
lar...

Aynı üslubu yansıtan Hun sanatından bir örnek...

Büyük Türk Hakanlığı'nın (Kök Türk) simgesi olan kotuzun (buka/boğa:ud) Kül Tigin Yazıtı'nda damgaya dönüşmüş hali.

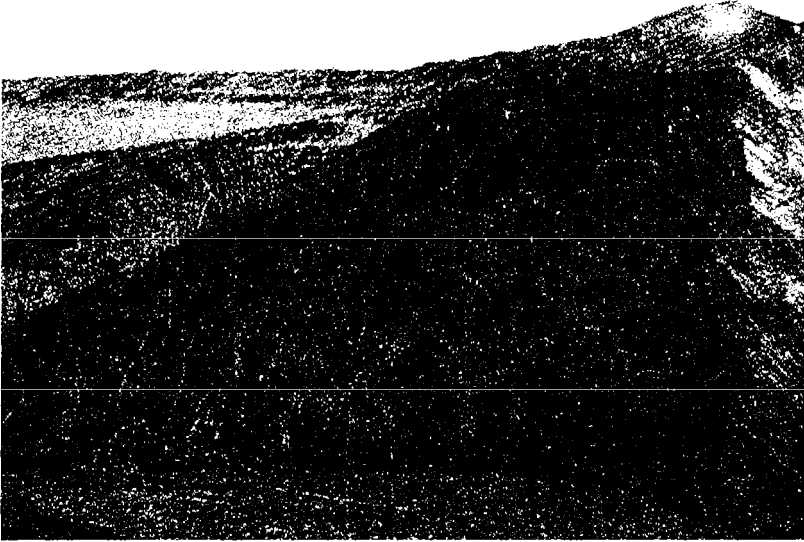

Anadolu'daki ilk Türk devletini 1082 dolaylarında Niksar'da kuran Melik Gazi'nin türbesi çevresinde oluşan mezarlıkta, İslam öncesi Türk kültürünün izleri açıkça görülüyor. Sintaşlarda (mezar taşları) eski Türklerdeki hayat ağacı bol bol işlenmiş bulunuyor. Bu etki, günümüzden yüz elli yıl öncesine kadar uzanabiliyordu.

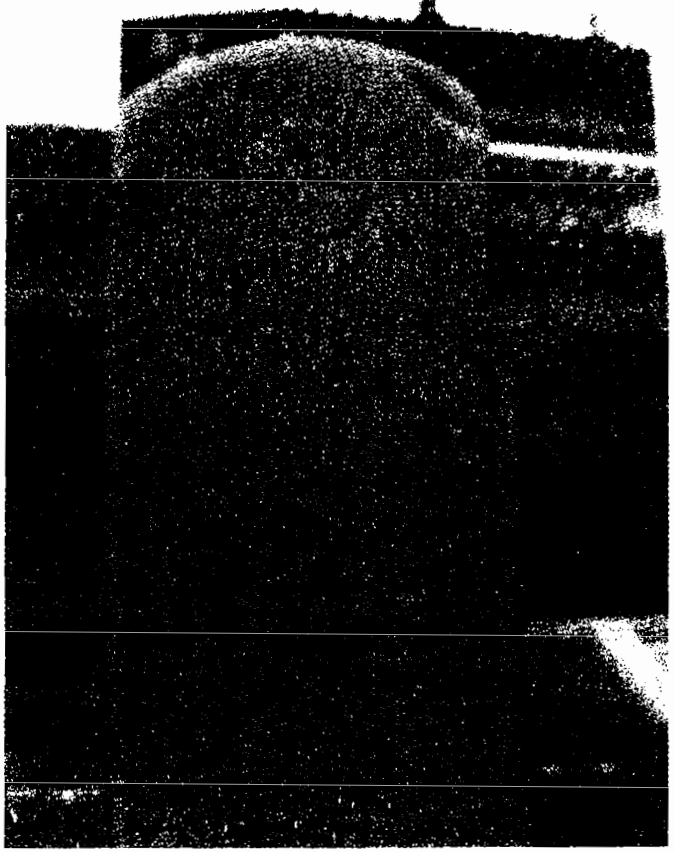

Aynı mezarlıktaki taşlarda kün (güneş) sembolü olan altı dallı yıldız da bulunuyor. Bu durum; Davut Yıldızı denilen yıldızın en eski Türk sembollerinden birisi olduğunu göstermektedir.

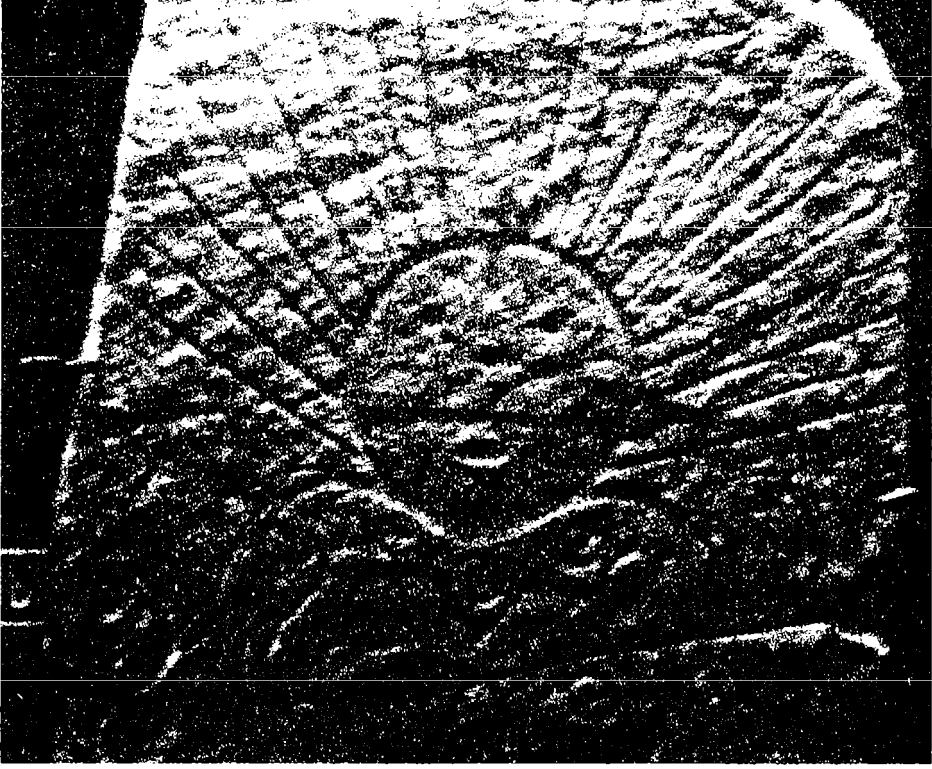
Binlerce yıl önce eski Türklerin taşlara kazıdıkları resimlerden bir av sahnesi... Bu türden yüz binlerce kaya resmi Avrasya Türk coğrafyasına saçılmıştır. Benzerleri Anadolu'da da karşımıza çıkmaktadır ve üslup, eserlerin aynı kültüre ait olduğunu göstermektedir. Türk kültür tarihinin bu geniş hazinesi hala araştırılmaya açıktır.

Bir sin taşta üstte
güneş insan; altta
ise göğre uçan
geyik...

Üstteki güneşe
doğru uçan ge-
yik. Geyiğin kut-
sallığı hala Alevi
Türkler arasında
devam etmekte-
dir.

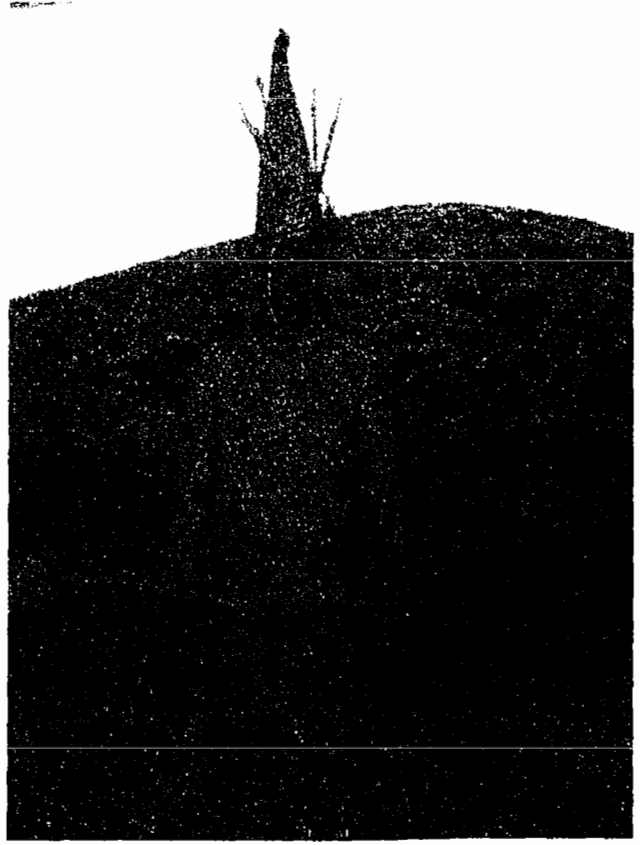

Asya'daki güneş insan figürü...

Taşlara kazılan Türk resimlerinden birisi: At ve binicisi...

Hakana özgü olduğunu sandığımız altından zarif bir zırh: Türk demircilerin dökümcülüğündeki ustalıklarını gösteren seçkin bir örnek.

Eski Türk kadını...

Ant içme duruşundaki tolu (dolu) tutan alp sintaşı... İki elle dolu (içki kadehi) tutup ant içme geleneği bugün de Aleviler tarafından cem töreninde yaşatılmaktadır.

Doğu Asya'dan Ukrayna'ya kadar uzanan bölgelerde Türk mezarlıklarında görülen dolu tutan alp heykellerinin benzerleri Hakkâri'de de bulundu. Van müzesinde sergilenen bu sintaş, Türklerin İslamiyetten çok önce bu bölgelere uzandıklarını göstermektedir. Zaten bölgedeki kaya resimleri de Türklerin Doğu Anadolu'ya milattan önce geldiklerini gösteren başka bir kanıttır.

İlgili resimler, Servet Somuncuoğlu'nun Taştaki Türkler adlı çalışmasından alınmıştır.

TÜRK ALEVİLİĞİ

RIZA ZELYUT

3. BASKI

ŞAŞIRACAKSINIZ...

Alevilik sır kabul ediliyordu. Bu sır mezhep boyutlu sanılıyordu. Önce o sırrı çözdük.

Ancak bunun kadar önemli bir başka sır daha vardı: Anadolu Aleviliğinin etnik yapısı. Onu da çözdük.

Kırgızistan'dan Ukrayna'ya kadar uzanan Türk dünyasındaki tolu (dolu) nasıl oluyor da Alevi cemlerinde yaşıyor?

Kül Tigin mezarındaki yapı özelliğinin Anadolu dergâhlarındaki izleri nedir?

Macaristan'daki kara kazanların Hacı Bektaş'ta işi ne?

Batı Hunları'nın Ağaçeri kolunun geyiği, Abdal Musa'ya nasıl geldi?

Oyun, ozan, kam, şaman kimliğinden "dede"liğe uzanan yol...

Milat'tan öncelere uzanan Türk damgası "Kün-Ay" nasıl "Muhammet-Ali" haline geldi?

Alevi edebiyatının Asya'daki izleri nerelere saçılıyor?

"Etrak-i bîidrak" aşağılamalarının özünde Türk ile Alevilerin hedef gösterildiğini biliyor muydunuz?

Ya Kızılbaş'ın bir Türk boyu olduğunu?

En önemli Türk devletlerinden birisi olan Safeviler'e neden cumhurbaşkanlığı forsuunda yer verilmiyor?

Anadolu Alevilerinin bir bölümünü Kürt kökenli gösteren iddialar ne kadar doğrudur?

Tarih içinde Alevi-Kürt ilişkisi nasıl olmuştur?

Türk Alevi boyların Kürtleştirilme sürecinin tarihi hangi belgelerde yer alıyor?

35 yıldır araştırdığım bu konuyu en son belgelerle değerlendirdimce ulaştığım nokta şu oldu: Bugün Türkiye'de yaşadığımız Alevilik; Türk kimlikli bir Aleviliktir. İşte bunun bilgileri ve belgeleri ilk kez bu kitapta bilim dünyasına sunuluyor.